Prof. R. Vipera
1936./37. m. g. lasit. lekc.
Vipper, Robert
Bib. 59
L. V. B.
№ In. 346.403
0309065494
9/281
9/281
1953

Jauno laiku vēsture. 9(4)5

No Krimas kara līdz mūsu dienām.

Laikmetu no 1851. g. līdz mūsu dienām varam, sekodami franķiem, dēvēt par mūsu laiku vēsturi — histoire contemporaine. Tā vi mūsu ideju vēsture, tā vi vēsture, kas apraksta pastāvošās iekārtas un tās idejas, kas par šo laiku mūsu vidū valda. Robeža, kur sākas mūsu laiku vēsture, ikvienai paaudzei būs cita, tā virzās uz priekšu. Agrāk iesāka mūslaiku vēsturi ar lielo franķu revolūciju, tagad par to nevar būt nerunas. Visa 19. g. s. pirma puse, beidzot ar 1848. g. gada revolūciju, stāv pārāk tālu no mums tiklab savu uzskatu, kā savu ideju un noskaņojumu ziņā. Tagad dēvojošām paaudzēm mūslaiku vēsture sākas tikai no 19. g. s. vidus. 1848. g. revolūcija vi tas pats, kas agrāk bija pirmā Lielā revolūcija. Tā tad mūslaiku vēsture nav vēl visa 19. g. s. vēsture. 19. g. s. saskaldās 2 daļās: līdz 1848. g. revolūcijas beigām Ēiropas sabiedrība vadijās no Lielās revolūcijas mājām, no 1789. g. principiem. Norisinas cīņa par pilsoņu vienlīdzību un politisku brīvību. Spēcīgu pretestību izrāda vecie spēki: monarkija, lielrūpniecība. Šie spēki negrib pieļaut

demokrātijas principus, negrib laist piedalītīes administrātīvā pārvaldē tautu. Pirmā vietā stāv politiski un relīģiski jautājumi. Voltērs un Russo vi vēl arvien maģiski vārdi. Sociāljautājums (par sabiedrības pārorganizēšanu līdz pašiem pamatiem) zinatnē un literatūrā tikko radies, bet nav vēl kļuvis par praktiskās dzīves jautājumu. Tas tādēļ, ka nav vēl apņēmis visu Eiropu, nav paspējis iespiestīes tautas dzīves dziļumos, saārdot patriarchārās iekārtas pamatus. Gan sabiedrības dzīvē notikušas lielas pārmaiņas. Dažās zemēs rodas proletāriāts, bet vēl nav saskatāma šķiru cīņa, vēl nerūpējas par sociālās dzīves regulēšanu. Tas vi 19.g.s. pirmā pusē.

19.g.s. otrā pusē stāvoklis citāds, rodas jauni jautājumi, jaunas prasības, jaunas idejas. Vēsturē aizvien novērojamas starppakāpes, pārejas laiks, tāpat arī šeit. No 19.g.s. pirmās puses otrajā iesniedzas relīģiskais jautājums. 50., 60. un pat vēl 70. gados katolicisms piedzīvo spēcīgu uzplaukumu. Laicīgās valsts cīņa ar baznīcu, liberālu cīņa ar klerikāļiem Vācijā un Francijā turpinās līdz 80. g. sākumam. Tāpat ievelkas nacionālais jautājums par ikvienas nācijas apvienošanu īpašā valstī. 19.g.s. pirmā pusē tikai divas tautas: Beļģi un grieķi

sasniedza savu mērķi. Vāci, itāļi, poļi, čechi un īri cieta neveiksmes savos nacionālos centrēnos. Vācu un itāļu nāciju apvienošanās realizējās 19.g.s. otrā pusē, mūslaiku vēstures periodā. Bet 19.g.s. pirmās un otrās puses atīķirība izpaudās tai veidā, ka realizēja nacionālos jautājumus. 19.g.s. pirmā pusē sapņoja par kautkādu strichisku tautu sajūsmu, pieškīra lielu nozīmi uzsaukumiem, kaislīgām runām, brālīgām jūtām, ticēja ideāla konstitūcijai, kas kopā ar brīvību dotu tautai mērķi. Ar šādām metodēm nenotika Vācijas un Itālijas nacionālā apvienošanās 19.g.s. otrā pusē. To panāca ar asinīm un zobenu – „mit Blut und Eisen", kā teica Bismarks, sava laika lielākais politiķis. Nāciju apvienoja valsti spēki, balstotīes uz lielu karaspēku. Apvienošanās bija līdz ar to militārisma sākums. Saistīti ar pastiprinātu bruņošanos, militarisms pati bija kļuvis iespējams tikai kapitalisma attīstības dēļ. Tās visas vi jaunas parādības, kādu nav 19.g.s. pirmā pusē, un tās pieder mūslaiku vēsturei. Tā tad no 19.g.s. pirmās puses otrajā iesniedzas nacionālās idejas, bet to realizēšanas paņēmieni pieder g.s. otrai pusei.

Galvenie attīstības virzieni mūslaiku vēsturē 19.g.s. otrā pusē internacionāls apvērsums aptver visas Eiropas zemes. Pieaug iedzīvotāju skaits, attīstās lielrūpniecība, kas domāta plašiem un tāliem tirgiem, pie kam Eiropa intensīvi sāk ražot visas pasaules patēriņam, izveidojas paātrināti satiksmes līdzekļi, rodas jauna, izsmalcināta technika, jaunas mašīnas. 19.g.s. pirmā pusē izmanto tvaika spēku, otrā pusē sevišķi izceļas elektrības izmantošana, kas noder gan kā dzinēja spēks, gan kā apgaismošanas līdzeklis. Izlietojot jauno techniku, ūdensvadus, kanalizāciju, apgaismošanu, visas nācijas jautājums attīstās līelās pilsētās, un pilsētas dzīve iegūst noteiktu parsvaru par laukiem. Politiskā ziņā 19.g.s. otrā pusē atšķiras no pirmās. Pārējā Eiropā viscaur izplatās demokrātiski principi, visās valstīs ieviešas konstitucionālas iekārtas, rodas vispārējas vēlēšanu tiesības, vienīgi Krievija saglabā absolūto monarķiju, jo tā palieks pakaļ Eiropas civilizācijas. Politiskās iekārtas jautājumi attek otrā plānā (atskaitot Krieviju), pirmo vietu ieņem sociālais jautājums. Bet galvenā kārtā Eiropas politikas nodarbina starptautiskās politikas jautājums, koloniju iegūšana

arpus Eiropas, iespaidu sfairu norobežošana pašā Eirop
Visai jūtamas pārmaiņas notikušas uzskatos
par karu un bruņošanos.
19.g.s pirmā pusē pārsvarā pacifisms, kas
valda tiklab valstsvīru, kā arī sabiedrības pla-
šāko aprindu noskaņojumā. Visa Eiropa pārāk
cietusi Napoleona karu laikā, saduroties
3 imperiālismiem: anglu, franču un krie-
vu, tagad valdības ne par ko tik ļoti nerūpē-
jās, kā par miera uzturēšanu. Viņu acīs karš
vispirms ir finansiāla krīze, saimniecisks
sabrukums, bez tam, tas ir visāda veida
nemieri. Bailes, ka tik neizceltos jauns karš,
spiež Meternichu nomākt ikvienu tieksmi
pie politiskas un nacionālas brīvības.
Viņa konservatīvā politika cieši saistīta ar
pacifismu, bet arī liberāļi turas pie miera
idejas. Brīvās tirdzniecības aizstāvji domā-
ja, ka rūpniecības attīstība panāks karu
izbeigšanu un tas ir vislabākais līdzeklis
miera nodrošināšanai. Pavisam citāda
attieksme pret karu saskatāma 19.g.s. otrā
pusē. 50. un 60. g. notiek Vācijas un Stā-

lijas apvienošana. Uz skatuves parādās 2 lielas kareivīgi noskaņotas nācijas. Abās zemēs apvienošanos veic valdības triši ar karu un tā radīja atsaucību lielā sabiedrības daļā. Šim militāram sasmiegumam iet pa pēdām vēl vairāk pastiprināta bruņošanās, kuras principi izplatās pa visu Eiropu. Seved vispārīgo karą klausību, rodas lielas armijas, milzīgs karą budžets. Militārisms rada Eiropas sabiedrībā noskaņojumu, kas ir pretējs pacifismam. Eiropiešu kareivjos prot rast atbalstu pieaugošā rūpniecības konkurence. Līdz ar rūpniecības attīstību

pieaug prasība pēc plašāka ārzemju patēriņa, citādi nav iespējams uzturēt pieaugošo strādniecību. Šī prasība vienlīdzīgi aug visām tautām. Šo jautājumu cenšas atrisināt, izvedot preces ārpus Eiropas, iegūstot kolonijas citās pasaules daļās, iekaŗojot zemes un ietekmi vājāko tautu starpā, vai nu pie Āfrikas nēģeriem, vai Āzijas atpakaļ palikušām tautām: ķīniešiem, indusiem. Ķeras pie svešu kontinentu sadalīšanas un tajā piedalās Anglija, Francija, Vācija, Italija un tāpat arī Krievija un U.S.A. Sakarā ar šo Eiropas paplašināšanos rodas jauns imperialisms. To var saukt par otro imperialismu, salīdzinot ar pirmo, ar Pita, Napoleona un Aleksandra I. imperialismu. Kolonijām vajadzēja novērst uzmanību no starptautiskām ķildām Eiropā. Francijā 80.g. sākumā Ferī uzsāka kaŗu Tonķinā, lai novērstu franču uzmanību no domām par Vācijai dodamo revanšu. Šis līdzeklis nederēja ilgākam laikam. Izauga strīdi par ieteksmes sfairu sadalīšanu. Vācu industrija bija uzsākusi cīņu ar angļu rūpniecību. Vāci cenšas paplašināt savu ietekmi Balkanu pussalā un virzīties no turienes tālāk uz Maz-Āziju un Mesopotāmiju. Radās jautājums, kas Eiropā ieņems pirmo vietu, vai kas būs hegemonija. Tāpat Eiropā turpinās bruņošanās, pieaug militarisms, sasprindzinājums top arvien lielāks. Liberalistu sludinātā miera vietā 19.g.s. otrā pusē no jauna uzliesmo kareivīgums. Mūslaiku vēstures periods uz reizi sākas ar veselu virkni kaŗu. Laika sprīdī no 1854

Šanās vispārīgai sadursmei, lielajam karam, kas sākās 1914.g. Eiropā ir kāds nedziestošu sadursmju ugunskurs, tas ir Balkānu pussala. Tā ir karā arēna no 1910.g.- 1912.g. Šīs cīņas ir lielā kara pirmvēstneši. 1914.g. vasaras notikumi, kas risinās Balkanu pussalas dienvidslavu apgabalā top par iemeslu visas Eiropas karam.

Mūslaiku vēsturi no 1851.g. līdz mūsu dienām iedala 4 posmos:

1) no 1851.-71.g. Tā galvenais saturs ir Vācijas un Italijas apvienošanās. Sakarā ar abiem šiem notikumiem saistās un veidojas 2 lielu valstu, Francijas un Austrijas likteņi. Šajos 20 gados kontinentālā Eiropā uz dienas kartības stāv politiski un konstitucionali jautājumi. Anglija mazliet virzas uz priekšu demokratisko formu attīstībā. Socialisms iztecas mācībās, teorijās, bet sabiedriskā dzīvē organizācijas izpausme vēl ir vāja. Amerikas attīstību šajā laikā aizkavē iekšēji pilsoņu karš (1861-65.g.).

2) no 1871.g.-95.g. 70. un 80. un 90.g. var dēvēt par kapitālisma vislielako uzplaukuma laikmetu kā Eiropā, tā Amerikā. Vācu tautsaimnieks Sombarts šo periodu apzīmē kā " die Zeit des Hochkapitalismus". Tas ir kapitalisma varas laiks. Valšķu politiku noteic galvenā kārtā rūpniecības un tirdzniecības intereses. Līdz ar kapitalisma pastiprināšanos attiecīgi pieaug arī opozīcija: socialistiskās partijas un organizācijas, kas apvieno strādniekus. Tādi valšķu iekšējā dzīvē ro-

Eiropas sabiedrības noskaņojumi un attieksmes 19 g.s. 50. un 60. gados.

Jauni noskaņojumi un domu virzieni, kas tik iezīmīgi mūslaiku vēsturē, visai spilgti parādas jau tālās paaudzēs, bet stājas praktiskā dzīvē 50. un 60. gados. Viņu pasaules uzskats un pat valoda visai atšķiras no to cilvēku jēdzieniem un izteiksmes veida, kas dzīvoja 19.g.s. pirmā pusē. Tomēr Eiropas sabiedrība pārtika vēl no apgaismības laikmeta un lielās revolūcijas idejām. Sekojot 1789.g. tradicijām, daudzi ļāvās ticībai, ka vislabāk atrast ~~vislabāko~~ politisko iekārtu kas spētu atrisināt visas nesaprašanās. Reakcionāri ideālizēja patriarhālo iekārtu, sumināja vidus laikus, tiksminājās ar bruņinieku varas darbiem. Liberāļiem bij sava romantika, daži slavēja vidus laiku buržuāziju.

Neveiksmes, kas piemeklēja " svēto savienību " 30. un 40. g. čartistu un revolucionāru kustība satrieca revolucionāru un reakcionāru partijas. Tā sabiedrības iekārtu, kas bij izaugusi uz Eiropas industrijas pamatiem, izrādijās daudz izturīgāka, nekā to varēja sagaidīt. Nekādas privilēģijas nevarēja noturēties pretī kapitāla ārdītāja spēkam. Arī liberāļi, kas apsveica rpniecības apvērsumu, nevarēja lielīties, ka būtu piepildījušies viņupravietojumi par zelta laikmeta iestāšanos. Līdz ar brīvtirdzniecības ievešanu solītā miera un labklājības vietā radās arvien jauna

labāks, nekā utopija, anarķija, kurai Napoleona monarķija bij darījusi galu. Ja šādi bij mainījies dadz izcilus darbiniekus noskaņojums, tad nav nemaz ko runāt par vidus šķiru ļaudīm. Te notika bēgšana no tautībniekiem, no sajūsminināšanās par republiku, tālāk nost no augstsirdīgiem upuriem, labāk dzīvot klusi, nodoties praktiskiem jautājumiem. Tā tagad sāk spriest tie, kas bija jūsmojuši agrāk, kā Lamartēns (Lamartine) ideālizē cēlsirdīgos Žirondistus vai Luis Blanks (Louis Blanc) jakobiņus. Krievu rakstniekam Aleksandram Hercenam ir neliels stāsts (Tepiçon), kur viņš simboliski tēlo šīvu pamudžu domas:

Notikums risinas Parīzē 1848.g. revolucijas pirmas dienās. Mirst vecais Raidlērs (Laidlère), lielās revolucijas pakaļpalicējs. Viņš ir Robespjēra, republikas, vienlīdzības, brālības cīnītājs, kaislīgs reliģisko māņticību un mācītāju liekulības nīdējs. Dzīves pēdējos gadus viņš pavada pie dēla Izidora (Isidor), veikla jurista, kuram plaša klientūra augstāko šķiru aprindās. Izidora sieva Babete (Babette) arī ļoti praktiska, cieši draudzejas ar katoļu garīdzniekiem. Ģimenē nepieciešams, lai veco tēvu paglabā pēc baznicas tradīcijām, jo civilās parašas būtu skandāls un Izidora sociālais stāvoklis tadā gadījumā varētu ciest - labākie klienti atkaptos. Pie nāves gultas jāierodas garīdzniekam, bet vecais brīvdomātājs par to negrib ne dzirdēt . Viņš lūdz savu draugu ārstu: "Neļaujiet

aptraipīt veco, tīro dzīvi, nelaižiet pie manas gultas melnsvārci" . Bet Babete ir viltīga un panāk savu. Sākas ar runām, šai brīdī uz ielas atskan šāviens, pēc tam dzirdama marseljēze. Tur proklomē republiku. " Vienotu un nedalāmu, tikai jaužamu," dveš Haidlērs, un viņa sejai pārlido laimīga smaids, bet šai brīdī Babete devusi zīmi, atveļas durvis un taisni pret mirēja galvgalu parādās melnsvarcis paceltām rokām mirēja sveces gaismā. Kā plēsīga zvēra vajāts, ar sašutuma kliedzienu mirst Haidlērs. Dēls un vedekla panākuši savu mērķi. Savu materiālo interešu labā viņi sagandējuši sirmgalvja pēdējo brīdi. Ārsts atstāsta šo rīcību draugam Marastam (Marrast), kas līdz ar revolūcijas uzvaru kļuvis par pagaidu valdības locekli, par vienu no republikas augstākām amata personām. Tikai tagad galvenā pieņemšanā viņš redz kāda pārmaiņa notikusi ar opozicionāriem un brīvdomātājiem. Ap Marastu ir spožums un greznība. Pie viņa nav gandrīz iespējams piekļūt, beidzot viņš žēlīgi pieņem savu veco draugu, ar kuŗu kopā agrāk presē dārdējis pret valdības un augstākās sabiedrības netikumiem, darot zināmu viņu liekulību. Tagad ārsta stāsts viņu neietekmē. Kā valsts galva viņš attaisno izeju, kas maksāja vajadzīgos mesliņus sabiedrības aizspriedumiem, un nu pats uzbrūk ārstam par viņa kritiku. Tādi ieskati nepraktiski, zināmā mērā visiem pienākums turēties pie reliģiskiem aizspriedumiem, kādus

cieni tautas vairums. Kad ārsts viņam ironiski jautā: "Vai mūsu prezidents jau sen tā pārvērties no brīvdomātāja par klerikāli ", viņš atbild: "Mūsu stāvoklis prasa uzmanību un man vienalga vai aiz mana zārka iet kāds akts melna sutanā, vai nē. Kaut tik viņi man ļautu mieru." Un Izidors vēl ciniskāki attaisno savu piemērošanos apstākļiem: "Jums nav ne jausmas, cik liels spēks aizspriedumiem mūsu sabiedrībā. Mēs visi apgānam evētumu, bet īstenībā mēs esam vislielākie gļēvuļi."

Drāmatisma labad Hercens sabiezinājis krāsas, bet ja arī atņem pārspīlējumus, kas izriet no viņa tendences, tad tomēr paliek pāri reāls fakts: pēc 1848.g. sociālajām sadursmēm sabiedrības lielākās daļas uzskatos un noskaņojumos tagad notikusi pārmaiņa. Daudziem, kas agrāk līdzīgi citiem nodevušies sajusmai par revolūcijas idejām, tagad skurbums pārgājis tāpat kā Izidoram, tapat kā Marastam un tie kļuvuši vēsi republikāņi. Politiskā brīdī šie vārdi un cīņas sauciens vairs nav jūsmīgas ticības priekšmets, tie zaudējuši savu pacifismas sfairu varonīgumu, jautājumi par valsts iekārtu, personības tiesībām, tautas gribu šo ļaužu acīs kļuvuši par realpolitikas jautājumiem, par prakstisku peļņas, materiālo interešu lietu, bet vairs nenodarbina iedomu un neiededzina sirdis. Tas tomēr nenozīmē, ka radikalisms būtu izzudis. Konsekventi pārliecināti republikāņi un ateisti kļuvuši pat

noteiktāki, neatlaidīgāki, bet arī viņu liela daļa mainījusi savus principus un motīvus. Cīņā ar saviem ienaidniekiem un nosverošies uz real - politikas pusi, viņi no ideālistiem pa lielākai daļai kļūst materiālisti. Tas nozīmē, ka republikā politiskā brīvība viņiem neatzīmē absoluto labumu, augstāko ideālu, bet gan praktisku līdzekļu zināmu materiālu mērķu sasniegšanai.

Vācu radikālā emigrante Malvida v.Meysenburg (dzim.1810.g.), bija bērnu audzinātāja. Savus memuārus viņa ar nolūku nosauca par"Memoaren einer Idealistin". Viņa protestē pret jauno materialistisko novirzienu, kas kļūst spēcīgs. Šai ziņā ir epizodes, kas zīmejas uz emigrantiem Londonā. Malvida cenšas tuvināt emigrantus ar Madzini. Sapulcina 20 vācu strādniekus un iesaicina Madzini. Taī laikā sākas pārunas par internacionāles dibināšanu un sākas Marksa mācības. Malvida atzīst Madzini, ienīst Marksu. Viņa palīdz vēl spilgtāk notēlot divus pretējos virzienus. Viņa ierodas pie strādniekiem un slavē Madzini izturēšanos pret strādniekiem. Madzini izklāsta savas savstarpējās pasaules idejas. Jācenšas, lai cīnītājiem būtu kopīgs mērķis, revolucionāri nedrīkst aizmirst savus pienākumus. Komunisma saindētie pret Madzini izturas izaicinoši un pārtrauc Madzini runu jautājumiem. Kāds Marksa ietekmē prasa Madzini, kādas garantijas dos nākotnē strādnieku šķiras labā. Madzini sa-

valdās, laipni smaidot atbild, ka garantijas nevar dot. Ja idejas, ko Madzini atzīst, piepildīsies, tad visiem būs tas jādara. "Jūsu uzdevums būs sargāt strādnieku šķiras tiesības ". Te varam izlobīt atbildi. Vecajam revolūcionāram izlikās komūnists rupjš, bet jaunajam strādniekam Madzini izlikās sentimentāls pļāpa. Jau iepriekš viņi ar aizspriedumiem lūkojās viens otrā. Strīdi te neauglīgi. Lieta grozas ap divejādiem pasaules uzskatiem. Rūpniecības attīstība neļauj vairs dzīvot tā, kā agrāk. Agrāk sīkā muižniecība dzīvoja no procentiem un ieņēma sīkus amatus valstī, tagad iet strādāt pie kapitālistiem. Daudzi kam agrāk bija īpašumi, tagad iet strādāt pie citiem, kļūst atkarīgi no plašās publikas. Bija jāattīsta citi talanti kā agrāk, jāmācās strādāt ātri, bez atpūtas. Dzīve kļūst šaura un rūpju pilna. Materiālais eksistences jautājums izvirzās pirmā vietā. Daudziem strādniekiem nav vairs ģimenes uzturēšana pa spēkam. Mazinās laulības, tāpēc sievietes spiestas meklēt darbu tur, kur agrāk strādāja vīrieši. Emancipacija no ideāla mērķa kļuvusi par materiālu nepieciešamību. Šās dienas ticība kļuvusi vāja. Principus uztur bailes un varmācība. Riebums pret dzīvi, trulums, visiem kļuvis grūti dzīvot pasaulē. Hercens salīdzina pagātni ar tagadni. Kur ir klusā apceres dzīve, kur skaisto tērpu un liberalisma virpulis ? Tas tagad piedēr pagātnei. Viss kļuvis sīkāks, nav varenākas domas,

cākiem, laika, vietas, skaņas, ģaismas, barības un apģērba. Fiziologs Fogts (Karl Vogt), Francijas parlamenta deputāts no vajašanām bēg uz Šveici, dabū profesoriātu. Izdod "Köhlerglaube und Wissenschaft" (1854.g.). Viņš saka, ka cilvēkā viss reducējams uz materiālām funkcijām, nav patstāvīgas garīgas pasaules. Prāta dzīve un idejas ir smadzeņu izdalījums. Ārsts Büchners darbā " Spēks un viela " (Stoff un Kraft 1855.g) saka, ka nesatricināmi darbojas dabas likumi. Māņticībai jāizzūd. Tās vietā nāk zinātne. Nekā pārdabīga nav. Viss notiek, noticis un notiks dabīgā ceļā. Nekāda roka neapturēs zemes griešanos, elementu cīņu dabā, ne mirušos uzmodinās no miega. Neviens enģelis cietumniekus neizlaidīs no cietuma. Dabas likumi ir nemainīgi. Tikai ietiepīga iedoma un neprāts, tikai ticība, ne zinātne var turēties pie personīgās nemirstības idejas. Jo kur tad varējusi būt dvēsele, kad miesas vēl nebij ? Kas radies īsā un noteiktā laikā, tam jāizzūd. Visam, kas top, neizbēgami arī jāiznīkst. Domā par nāvi nav nekā briesmīga. Doma par mūžīgo dzīvību esot drausmīga, jo tā esot nespēja mirt.

Materialistiskai filosofijai pieslienas izcilākie 50.g. zinātnieki. Anglis Bokls (Buokle 1821.g.-1862.g.) arī tā ietekmēts. Viņam ir darbs " Angļu civilizācijas vēsture " 3 sējumos (nepabeigts). Tur ir nodaļa "Fizikas likumu iedarbība uz personām" . Ar fizikas likumiem

Bokls apzīmē materiālos apstākļus, kas no cilvēka gribas neatkarīgi: klimats u.c. Noteic pat dzīves kārtību.

Bokls salīdzinā Grieķiju ar Indiju. Indijas daba ir draudīga, kas cilvēkus izluti - ņa un biedē, tāpēc viņi ir māņticīgi. Griekijā daba nebiedē, nav tik noslēpumaina, tāpēc Grieķijā cilvēku prāts nav tik māņticīgs un tur varēja attīstīties dabas zinības.

Materiālisms.

mību, bet gan otrādi: šī esamība pati nosaka apziņu."

Līdz ar materiālisma folosofiju 50. un 60. gadu zinātniekus ietekmēja arī pozitivisms. Tā cilts tēvs ir Konts (Auguste Comte, 1789.-1857.). Viņš ir Sensimona skolnieks un daudz no viņa pārņēmis, lai gan vēlāk uo viņa novērsies. Viņš iedala cilvēka garīgās attīstības gaitu 3 periodos: teoloģiskā, metafiziskā un pozitiviskā. Pirmajā visas dabas un cilvēka organisma dzīves parādības izskaidro ar Augstā dievišķīgo spēku, iejaukšanās spēku, kas stāv ārpus reālas pasaules. Otrajam periodam iestājoties, cilvēki atsakās no iepriekšējā, naivā izskaidrojuma un sāk meklēt virzītājus iemeslus pasās lietās. Domā, ka lietu būtībā apslēptas viņu īpašības un spēks, bet īsti stingra, zinātniska, pozitīva pasaules pētīšana sākas vienīgi trešajā perioda. Pēc Konta domām zinātnieki vairs nevaicā par parādību pamatiemesliem, par galveniem virzītājiem spēkiem, bet pēti notikumu gaitu, to faktisko attīstību, redzamās norises sakarību. Zinātnieki vairs nevaicā, kādēļ tas un tas notiek, bet pēti kā šīs parādības notiek. Konts devis savu zinātņu klasificējumu. Viņš tās sakārtojis zināmā chierarchistiska kārtībā, sakarā ar parādībām, ko tas aptver. Jo šis loks plašāks, jo vienkāršāki un vispārīgāki likumi, kas parādības noteic. Pirma vieta ir zinātne par pasaules uzbūvi - astronomija. Tai seko fīzika un ķīmija. Tālāk seko zinātnes

par organisko pasauli, kuŗu Konts dēvē par bio - loģiju (tas ir viņa vārds). Konta uzmanību saista galvenā kartā socioloģija - nākotnes zinātne. Tās uzdevums būs stātiess vēstures vietā, kas nav bijusi īsta zinātne, bet vienīgi haotiska materiālu kraušana. Socioloģijai jātop par eksaktu zinātni, tai jāuzstāda cilvēka attīstības nesatricināmie likumi. Šie likumi viņam liekas līdzīgi mechanikas likumiem, kādēļ viņš šķiro socioloģiju divās lielās daļās: cilvēka sabiedrības statika un tās dinamika. Šie nosaukumi aizgūti no mechanikas. Sabiedrību var studēt tās statiskā stāvoklī, var apskatīt tās atsevišķas daļas un to līdzsvarojumu un var sabiedrību apskatīt tās dinamiskā stāvoklī, kustībā un attīstībā. Pētot cilvēka sabiedrisko dzīvi, zinātniekam jābūt objektīvam, tam jāatraisās no visām simpātijām un antipātijām.

Ipolits Tēns (Hippolyte Taine, 1828.-1893.) domā, ka atsevišķa personība pilnīgi atkarīga no savas sabiedriskās vides. Valdošās intereses, paradumi un tikumi ir galvenais spēks, kas noteic cilvēka darbību un ieskatus. Savā angļu literatūras vēsturē 1863.g. Tēns kā dabas zinātnieks pētī angļu rases īpatnības, atsevišķi rakstnieki viņu interesē kā angļu nācijas zīmīgāko īpašību paudēji. Viņš sarakstījis "Mūsdienu Francijas tapšana" (Origines de la France contemporaine). Pirma sējuma, kas iznāca 1875.g., ievadvārdos viņš sevi dēvē par vēstures anatomu. Viņš salīdzina

franču vēstures 3 stadijas: veco režīmu, revolūciju un jauno iekārtu ar kapura metamorfozu, kas pārvēršas kūniņā un pēc tam tauriņā, un pētī savu priekšmetu tāpat, ka dabas pētnieks kukaiņu dzīvi. Viņa ietekme nav gājusi pāri Francijas robežām.

Pārējā Eiropā materialisma ideju izplatīšanos veicina angļu filozofi Mills (John Stuart Mill, 1806.-1873.), Luis (Luvis) un Spensers. Šie filosofi visi patstāvīgi nonākuši pie filosofiskām metodēm, kas līdzīgas Konta. Mills uzrakstījis savu galveno darbu "Loģikas sistēma" 1843.g., kad iepazīstas ar lielo Konta darbu "Pozitīvās filosofijas kurs" (cours de philosophie positive). Savā "Loģikā" Mills atzīst par vienīgi pareizo eksakto zinātņu paņēmienu. Par tādām uzskata dabas zinības - induktīvās zinātnes. Indukcijas metode, ko šī zinātne lieto, pamatojas uz droši pārbaudītiem novērojumiem, kuŗos salīdzinot taisa slēdzienu un iegūst vispārīgus nolikumus. Mills atrada, ka viņa uzskati par zinātnes mērķa metodēm sakrīt ar Konta mācībām, un viņš kļūst dedzīgs Konta cienītājs. Uzzinājis, ka Konts atrodas grūtos materiālos apstākļos, viņš savāca lielusummu naudas, lai pabalstītu Kontu un tas varētu turpināt darbu. Angļi sāk popularizēt Konta mācību. Bet kad Konts laida klajā savu otro darbu "Systeme de politique positive", angļu cienītāji atsala pret viņu. Še Konts no jauna pievērsas reliģijas celšanai.

Viņa reliģijā nav Dieva, nav personīgas nemirstības, bet tomēr tā ir ticība. Viņš grib, lai dievina cilvēci, ko viņš devē par lielo. Konts orasa ir lielu personību, garīgu vadoņu, ir tikumu un lielu reliģisku principu svinīgu godināšanu. Viņš apzīmē savu jauno ticību - cilvēku sabiedrības iekārtu saskaņā ar šīs ticības principiem.

Pašā Francijā nedaudzi sekoja Kontam. Viņi izveidoja garīgu draudzi, pulcējās svētkos, kas viņu kalendārā atzīmēti. Citi trējās pie pirmā uzskata, kas pozitivismu uzskata par zinātnisku metodi, kas atzīst to pasauli, kuŗa pieejama novērojumiem.

19.g.s. otrās puses vēsture.

Otrā imperija. Krimas kaŗš. Italijas apvienošanās.

Sākumā imperijas izcelšanos Francijā satrauca Eiropas konservatīvās valdības. Napoleona troni kāpšana bij pretrunā ar starptautiskiem līgumiem, kas Napoleonam liedza iegemt Eiropā kādu troni. Bet drīz visi monarķi apmierinājās un atzina Napoleonu par likumīgu valdnieku. Viņiem bij izdevīgi, ka Francijā republikas vietā stājas monarķija - tagad viņiem nebija jābaidas revolucijas. Viņu pasu zemē absolutisms ar to nostiprinājās. Vienīgi augstprātīgais Nikolajs I. liedza Napoleonam parasto uzrunu, lietodams tās vietā mazāk cieņīgu. 1851.g. un

1852.g. notikumi ievirza Eiropas politika visai īpatnēju personību. Princim Lujam Napoleonam, kas savu karjeru bij cēlis uz Napoleoniskō ideju realizēšanas, nav Napoleona asiņu. Oficiāli viņu uzskata par Ludviķa Bonoparta, Holandes ķēniņa dēlu, bet nebij noslēpjams, ka viņš cēlies no ķēniņienes Hortenzijas un Holandes admirāļa. Viņā nekas neatgādināja Napoleonu: neglīts, noslēgts, ar grutībām izteikdams savas domas, vairāk klusētājs un sarunas biedru vairītājs, viņš nemaz nelīdzinājās savam priekštecim. Viņam nebija arī Napoleona I. militāro, administratīvo dāvanu, nebij skaidru uzskatu, reālu mērķu un pirmās imperijas radītāja drosme un noteiktābas. Viņa darbībā nekas neatgādināja pirmās impērijas ģeniālos kaŗa gājienus, ne tādus administratīvus veidojumus kā civilais kodeks. Valsts iekārtas un sabiedriskās lietās redzam tikai izplūdušus sapņojumus par tautu pašnoteikšanu, Francijas hegemoniju. Viņš sapņo par visparīgu materiālu progresu un par atsevišķu strādnieku stāvokļa uzlabošanu, bet padevās drīzāk jūtu vadībai, viņš nebija neatlaidīgs un konsekvents. Viņš iesāka ar despotismu, ar parlamentārās iekārtas iznīcināšanu, bet tad grib saprasties ar demokrātiju un pāriet uz konstitucionālo iekārtu. Viņa nekonsikvencē noder Itaļu kaŗa gājienu 1859.g. Viņš uzstājas tautu pašnoteikšanās vārdā, grib aizstāvēt itaļu naciju un tiešī panākumiem attīstoties, apstājas pusceļā un vēl vairāk: kļūst par

Italijas apvienošanās pretinieku. Par spīti visam Napoleons savas politiskās karjeras pirmajos 10 gados, sākot ar republikas prezidentu un beidzot ar Italijas apvienošanos, gūst panākumus. Biedri to uzskata par daudzsološu, maģisku cilvēku. Kā izskaidrot šādu spožu gaitu uz augšu? Vēlāk Napoleona briesmīgais pretinieks Bismarks par viņu raida nicīgu izteicienu: " Neatminētā nenozīmība " . Vēsturnieks nevar ļauties šādam krasam spriedumam, nevar izskaidrot viņa panākumus vienīgi ar viņam izdevīgu apstākļu sagadīšanos. Jāatzīst, ka Napoleons nojauda un izprata sabiedrības noskaņojumus, ka daudzejādā ziņā viņš prata pieskaņoties savam laikam. No otras puses, jāņem vērā, ka politiskais stāvoklis Francijā un vispār Eiropā bija labvēlīgs diktatūras nodibināšanai, apgaismotas monarķijas augšanai. Napoleonu izvirzīja sociala reakcija. Viņa uzvara izskaidrojama ar franču sabiedrības politisko pagurumu. Napoleons satapa atbalstu buržuāzijā un zemniecībā, kas bij socialisma izbiedētas. Viņa svarīgā kaia atbalsts bij katoļu garīdzniecība, kas savkārt balstījās uz iedzīvotāju konservatīvām jūtām, uz ilgām pēc miera un naidu pret apvērsumu. Strādnieki, kas bij jūnija katastrofa satriekti, nevarēja jaunajam režīmam sagādāt nekādu briesmu. Sašutušās balsis, kas nāca no politiskiem emigrantiem, valdībai neiedvesa nekādu baiļu. Saskaņā ar saviem ideāliem Napoleons bij spraudis mērķi, kā veicināt materiālo un kultu-

rālo progresu. Impērija bij tā laika, ka viņš varēja neierobežoti rīkoties ar valsts naudas līdzekļiem. Agrāk nevarēja spriest par valsts saimniecību visumā. 1852.g. 21 decembŗa senāta lēmums vēl vairāk sašaurināja tautas pārstāvju darbību finanču lietās. Tas atzina, ka imperatoram tiesības slēgt tirdzniecības līgumus un noteikt darījumus, pie kam visi šie darījumi iegūst likumīgu spēku. Valdnieks varēja regulēt sabiedriskos darbus ar saviem dekrētiem, budžetu viņš varēja kārtot pēc saviem ieskatiem, pārceļot piešķirtās summas no viena posteņa otrā. Izmantojot šīs pilnvaras, Napoleona valdība sāk veicināt lielrupniecības uzņēmumus. Dibina kredīt - iestādes, būvē dzelzceļus, attīstās akmeņogļu iegūšana, ražo gāzi apgaismošanai, atklāj lielo Transatlantijas satiksmi ar Ameriku.

Napoleona valdība pielika daudz pūļu lai padarītu Parīzi spožāku un lai uzlabotu galvas pilsētas sanitāros apstākļus. Senas departamenta prefekts Osmans (Hausmann) uzsāka pilsētas pārbūvi pēc jauna plāna un darbojās neparasti enerģiski. Dažās Parīzes vietās, sevišķi strādnieku kvartālos, kur cieši viena pie otras bij saceltas mājas, noplēsa visus namus un to vietā uztaisīja plašus bulvārus. Administrācija neievēroja nabadzīgo ļaužu grūtības, daudz ģimeņu izlika no dzīvokļa, pēc tam tās bij spiestas maksāt dārgāk par lieliem dzīvokļiem. Ar Osmana uzsāktō pilsētas pārbūvi panāca skaistāku pilsētas skatu un veselī-

Daudz lielāku vērību nekā iekšlietās Napoleons piegrieza ārlietām. Pirmā vietā bija dinastijas rūpes, vēlēšanās izvirzīt savu vārdu. Līdzīgi slavenajam priekštecim, viņš gribēja saradoties ar kādu no vecās Eiropas valdnieku namiem, bet līgavu meklējot, viņš atdūrās uz noraidījumiem arī Zviedrijā, lai gan tur dinastija pati bij cēlusies no Napoleona pirmā maršala. Napoleonam III. bij jāapmierinās ar spāņu grāfieni Eiženiju Montiche (Eugenie Montijo). Otra vēlēšanās bij kļūt slavenam. Saistīt vārdu ar Francijas varenību. Sāk meklēt izdevību uzsākt karu, kas to izvirzītu priekšgalā visām tā laika nacionālajām un atbrīvošanas kustībām Eiropā. Viņu visvairāk viļināja cīņa pret krievu caru Nikolaju I. Te bij iespējams apvienot atriebību par personīgu apvainojumu ar politisku mērķi, pārmācot valdnieku, kas tiranizēja visu Eiropu. Tādēļ jau gadu pēc Gordo pilsētā teiktās runas Napoleons lauza tur doto solījumu, ka imperija nesīs mieru. 1853 g., pēc gandrīz 40 gadu ilga miera, Eiropā sākās atkal lieli kari.

Austrumu jautājums.

Sadursmej ar Krieviju nodērēja jautājums, kas pats par sevi niecīgs un Eiropai vienaldzīgs: jautājums par svētām vietām Palestīnā. Jau no senlaikiem dažas kristīgās konfesijas ar turku valdības atļauju sadalīja svētās vietas Jeruzalemes un Betlemes dievnamus. 19.g.s. pa-

reizticīgie grieķi bij atņēmuši lielu daļu svēto vietu Rietum-Eiropas katoļiem cienāmies izdabāt klerikāļiem, Napoleons panāca, ka turki atdeva viņu tiesības uz svēto vietu Jeruzalemē. Bet krievu valdnieks prasīja, lai viņu atzīst par visu turku impērijā dzīvojošo pareizticīgo iedzīvotāju protektoru, parādīja ka ir gatavs iejaukties Turcijas eiropējisko provinču pārvaldes lietās. Tas nozīmēja likt dienas kārtībā un attīstīt jo plašu austrumu jautājumu par otomaņu portas un tai pakļauto tautu likteni, kuŗa bij ieinteresētas visas Eiropas lielvalstis. Nikolajs I. bij pārliecināts, ka Turcijai drīz jāiet bojā un to dēvēja par slimnieku. Viņš sevi uzskatīja par izirstošās impērijas mantinieku, bet viņš bij pārāk pašpaļāvīgs un tuvredzīgs. Bij tik neuzmanīgs, ka atklāja savus nodomus angļu vēstnesim Hamiltonam. " Turcija pilnīgā sabrukumā ", teica imperators " un es gribu ar jums parunāt kā draugs. Ja es un Anglija saprotīsimies šai jautājumā, tad man vienalga, ko domās un darīs visi citi." Pēc dažām dienām viņš izteicās vēl skaidrāk. " Es esmu mantojis Katrīnes II. sapņojumus. Es negribu iekaŗot Konstatinopoli, bet negribu arī, ka to ieņemtu kāda cita lielvalsts. Donavas kņazistes paliks manā protektorātā. Serbijai un Bulgārijai jādod tāda pat iekārta." Gribēdams Anglijas vēstnesim pateikt kaut ko patīkamu, viņš saka: "Ja gadījumā valsts sadalot jūs ieņemtu Ēģipti,

es tam nepretotos, lai jūsu valdība man atraksta. Es tikai gribu brīvas domu izmaiņas. " Visas šīs krievu ķeizera valsirdības norāda, ka viņš dīvaini alojās. Viņš nenojauda, cik lielā mērā Anglija baidījās, ka Krievija varētu nostiprināties Balkanu pussalā, pie izejas Vidus jūrā. Viņš pārāk nicīgi izturējās pret citām valstīm, domādams ka Francija ir nenozīmīga un Prūsija un Austrija tam padevīgas. Viņš to nemanīja, ka pati Turcija bij pamodusies no sava sastinguma, ir pārorganizējusi savu karaspēku ar eiropiešu palīdzību un ka musulmaņu starpā radies fanatisks satraukums. Nikolajs I. pārliecinās, ka tikai viņam vienam pašam būs darīšana ar Turciju. Viņš sagatavoja lielu spēku karam Balkanu pussalā, Melnās jūras izejas iekarošanai. Besarabijā stāvēja armija, gaidot pavēli doties pāri Prutai un Donavai. Sevastapolē, kas bij pārvērsta cietoksnī, atradās Melnās jūras flote. Kad Hamiltons Seimors (Seymour) paziņoja savai valdībai Nikolaja I. nodomus, Londonā radās pretēja noskaņojums. Tā nolemj sargāt Turcijas nedalamību un aizstāvēt to pret krieviem. Pa to starpu krievu imperators turpina savu augstprātīgo politiku. 1853.g. februārī Konstatinopolē ieradās admirāls Menšikovs, cara uzticības persona. Viņa oficiālā misija bij nokārtot jautājumu par svētām vietām Palestīnā, bet slepenā uzdevums bij piesprasīt sultanam, lai tas nodotu krieva imperatora aizgādniecībā visus Turcijas pareizticīgos iedzīvotājus. Menšikovs iztu-

ras izaicinoši. Viņš ieradās svinīgā audiencē ceļa drēbēs, atsakās sastapties ar turku ārlietu ministru un pieprasa viņa atstādināšanu no amata. Būtībā viņš tomēr nekā nepanāca. Angļu sūtnis Konstantinopolē Stratforts pierunā atbildēt, ka cara prasības neesot apvienojamas ar Turcijas neatkarību un sultana augsto varu. Sakaitinātais Menšikovs aizbrauc draudot. Kopā ar viņu Konstantinopoli atstāj krievu sūtniecības locekļi un noņem no sūtniecības ēkas valsts ģerboni. Nikolajs I. deva rīkojumu, lai viņa karaspulki dotos uz valstīm, kas atrodas pie Donavas. Tas nemaz nebija karš viņa acīs, tikai demonstrācija sultana iebiedēšanai. Bet tai paša laikā viņš notur svinīgu dievkalpojumu Pēterpilī. Viņš pats gāja ar krustu rokā kā patriarchs, lūgdams dieva žēlastību par svēto lietu. Atbildot uz šādiem draudiem, Anglija un Francija nosūtīja savas eskadras uz Aigeja jūru, lai aizstāvētu Konstantinopoli vajadzības gadījumā. Tas notika 1853.g. jūnijā. Vēl likās ka varēs izvairīties no kara: četru lielvalšķu, Anglijas, Francijas, Prūsijas un Austrijas pārstāvji sapulcējās Vīnē uz konferenci un izstrādāja notu ar nolūku samierināt Krieviju un Turciju. Nikolajs I. bij ar mieru šos noteikumus pieņemt, bet sāka protestēt Turcija. Turkiem nepagāja bez pēdām Krievu cara manifests, kas sludināja krusta cīņu ar pusmēnesi, kas savkārt bij pamodinājis musulma-

ņu starpā reliģisko fanatismu. Sacēlās kājās ulemi un derviši (garīdzniecība), sludināja svēto kaŗu, aizrāva sev līdz šeich-ul-islamu, garīdzniecības galvu. Ieradās trokšņainā demonstrācijā galmā. Lielā šeicha augstākie ierēdņi un virsnieki atbalstīja viņu prasības. Tad sultans Abdul-Medžids spiests pieteikt Krievijai kaŗu. Turku armijas virspavēlnieks Omer-pašā piesprasa, lai krievi iztīra Donavas kņazistes, bet tie atsakās to darīt. Turki pāriet uzbrukumā. Lielvalstis tagad sadalās. Austrija un Prūsija nolemj palikt neitrālas. Francija un Anglija gatavojas aizstāvēt Turciju, ja krievija nepieņemtu taisnīgus miera noteikumus. Angļu-Franču eskadra dodas uz Dardaneļiem un tuvojas Konstantinopolei. Krievu Melnās jūŗas eskadra panāca turku floti pie Sinopes. Niknā cīņā gāja bojā visi turku kuģi, izņemot vienu, un tas aiznesa uz galvas pilsētu drausmīgo vēsti 1853 g. 30.novembrī. Krievu uzvara bij iemesls, kas sabiedrotos noteikti spieda uzstāties. Anglijā radās kareivīgi patriotisks noskaņojums. Laikraksti uzbrūk prinča Alberta miermīlībai, pārmet ka esot krievu cara nopirkts. Veltīgi pacifists Braits (Bright) kavē Anglijas iejaukšanos austrumu lietās. Pacifisti teica, ka krievu stāvoklis Turcijā tiešam esot smags, neprātīgi būtu upurēt dzīvību un mantu Eiropas līdzsvara dēļ. Viņus apklusināja ārlietu ministrs Palmerstons, krievijas ienaidnieks. Ar to vienprātīgi grib darboties Napoleons, kuŗam

likās ir pienācis īstais brīdis nostāties Eiropas sabiedrības priekšā. Viņš uzraksta Nikolajam I. vēstuli, aicina noslēgt pamieru ar noteikumu, ka krievu pulki iztīrīs Donavas zemes un flote aizbrauks no Melnās jūras. Nikolajs to noraida. Aizrāda, ka 1854.g. Krivija parādīšot savu varenību tāpat kā 1812.g. Pēc šādu asu vārdu apmaiņas Anglija un Francija pieteic Krievijai karu 1854.g. martā.

Visnepatīkamākais Nikolajam I. bij tas, ka viņš bij pilnīgi izolēts. Viņš bij cerējis uz Vācijas valšķu, Prūsijas un Austrijas padevību, jo bij tām izdarījis lielu pakalpojumu revolūcijas apspiešanā. Viņš tagad ir vīlies. 1854.g. aprīlī jaunā lielvalšķu konferencē Vīnē Anglija un Francija paraksta protokolu. Atzina, ka Otomaņu porta neaizskarama, sultans ir neatkarīgs un ārvalstīm nav tiesība iejaukties Turcijas iekšlietās. Kopīgi ar citām valstīm Austrija prasīja, lai Krievija atstāj Donavas kņazistes. Piepildijās Austrijas firsta Švarcenberga vārdi: "Austrija pārsteigs ar savu nepateicību". Visas Eiropas valstis bij pametušas krieviju. Krievu valdības uzkundzēšanās Eiropā izbeigta.

Krimas karš.

1854.g. vasarā uzsāktais kara gājiens bij viens no dīvainākiem pasaules vēsturē. Krievijas pretiniekiem nebij iekarošanas nolūku austrumos. Napoleons bij uzsācis karu tādēļ, lai pacel-

tu Francijas prestižu. Palmerstons centās kaitēt cik iespējams Krievijai. Rietumvalstīs šī cīņa bij "greznuma karš" un tomēr bij saistīta ar ļoti lielām grūtībām un prasīja lielus upurus. Ekspedīcijas, korpusus šķīra no noliktavām lieli attālumi, karavīru, ieroču un pārtikas līdzekļu pārvadāšana noritēja gausi, prasīja nedēļas un mēnešus. Karš kļuva nikns, jo krievi sīvi pretojās. Atskaitot asinainās kaujas, milzums karavīru gāja bojā 1854.g. bargās ziemas dēļ, kuŗai sabiedrotie nebij sagatavojušies, daudz mira no lipīgām slimībām kas plosijās ierakumos: tīfs u.t.t. Kad sabiedrotie pietaica Krievijai karu, tiem nebij noteiktu rīcības plānu. Angļi domāja, ka iebaidīs Krieviju uzbrūkot tai no jūras. Admirāļa Napjē (Napier) vadībā flote iebrauca Baltijas jūrā. Sabiedrotiem bij svarīgi iejaukt karā arī Zviedriju, bet tā palika neitrāla. Flote izpostija Bomarzundas cietoksni, uzbrukt Kronštatei angļi neuzdrošinājās. Vēl mazāk Krieviju skāra uzbrukums Solovecas klosterim, bombardēšana Baltā jūrā un karavīru ierašanās Kamčatkā. Varēja vēl mēģināt uzbrukt Krievijai no dienvidiem no Melnās jūras. Uz turieni vērsās sabiedroto uzmanība. Arī še nebij skaidra mērķa. Nolēma izstumt krievus no Donavas apgabaliem. Angļu un franču karaspēka daļas izcēlas Varnā, kur tās apvienojas ar Omarpašā turku armiju. Bet tikko bij paguvuši pavirzīties uz Donavas pusi, ka krievi atstāja Valachiju un Boldaviju un atkāpās uz Besarabiju, jo no zie-

meļiem šurp virzas austrieši, kas grib okupēt Donavas apgabalus. Varnas operāciju bij jāsamaksā ar 3000 karavīru dzīvībām. Kur gan izlietāt šurp atvestos kaŗa pulkus? Austrija aicina darboties kopīgi pie Prutas upes franču, un Napoleons sapņo par lielu sauszemes kaŗa gājienu. Jāiznīcina krievu flote un tās bazes Sevastopolē. Angļu lords Raglans saņem pavēli pārvest kaŗa pulkus uz Krimu. 1854.g. angļi, franči un turki izcēlās malā Eupatorijā. St.Arno (Arnaud), spēcīgs un enerģisks cilvēks, bij pārliecināts par kaŗa gājiena drīzu sekmīgu iznākumu. Krieviem, kas sagaidīja uzbrukumu Odesā, desants Krimā bij negaidīts cirtiens. Sevastopole bij nostiprināta no jūras, bet no sauszemes bij pavisam neaizsargāta. Krimas krievu armijas virspavēlnieka Menšikova rīcībā bij tikai 1500. pērējie atradās pie Odesas un Besarabijā, kur sargāja robežu pret austriešiem. Menšikovs ieņem nostiprinātu poziciju pie Almas upes. Notika sīva cīņa , bet iznākumā sabiedrotie izlauza sev ceļu uz dienvidiem. Viens no iemesliem kādēļ krievi zaudēja cīņu bij novecojusi technika. Tiem bij vecas konstrukcijas bises, bet frančiem un angļiem bij tālšāvēju kaŗa šautenes. Menšikovs atkāpās un sāka nocietināt Sevastopoli. Jūras spēku vadītājam Kornilovam bij jāupurē sava eskadra un jānogremdē Sevastopoles ostā, lai aizsprostotu ieeju ienaidniekiem. Kugu artilēriju novietoja uz sauszemes. Visi Sevastopoles ļaudis

piedalas Sevastopoles aizstāvēšanā. Totlebens pirmo reizi izlietāja zemes apcietinājumu sistēmu un uzcēla Sevastopoles dienvidus pusē plašā lokā zemes valņus un bastejas. Viss karš pārvērtās cīņā Sevastopoles dēļ. Astoņas dienas pēc kaujas pie Almas mira no koleras Arno, Krimas ekspedīcijas ierosinātājs. Viņa pēcnācēja Kanrobers (Canrobert) bij jauns strategis, neka lie - la navarēja sagaidīt no vecā Raglana. Totlebena apcietinājumi neļāva ieņemt Sevostopoli pēkšņi. Karaspēka bij par maz, lai pilsētu no visām pusēm ielenktu, ziemeļos palika brīva puse. Oktobŗa mēnesī pēc desanta izcelšanās sabiedrotie mēģināja saārdīt viņu priekšā uzcelto cietoksni, bet uzbrukumu atsita. Totlebens prata ātri atjaunot izpostītās bastejas. Menšikovs savkārt uzbruka ielencējiem, pie Inkermanas viņš iedzina angļus tādos žņaugos, ka vienīgi franči viņus izglāba no bojā iešanas. Zem franču artilērijas uguns krievi atkāpās, zaudējuši 10.000 no savi em piecdesmit tūkstošiem. Armijā bij piekomandēti valdnieku nama pārstāvji: franču Zeroms Napoleons, angļiem ķēniņienes Viktorijas brālis, krieviem Nikolaja I. brāļa dēls. Kara šausmas izbiedēja augstdzimušos kara dalībniekus. Pēc kaujas pie Inkermanas aizbēga mājās franču princis un Kembridžas hercogs. Eiropas sabiedrībā bij novērojama pacifisma mazināšanas un kareivīgā noskaņojuma pieaugšana, kas pārņēma arī radikāļus un liberāļus. Franču revolucionārs Barbē (Barbes)

noraksta no cietuma Žorž Zandai (George Sand) vēstuli dedzīgi vēlot panākumus.

Sabiedrotie gribot negribot spiesti ķerties pie Sevastopoles plānveidīgas ielenkšanas un celt smilšu apcietinājumus. Izraknāja 80 klm. garu līniju, kas tomēr likās loti liela. Pēc oktobra cīņām pie Sevastopoles noskaidrojās, ka Krimas ekspedīcijas labvēlīgai izbeigšanai jāpavairo armija un sabiedrotie sāk pievest palīgpulkus arī krievi. Šaurā teritorijā sapulcējas lielas militāras masas. Abās pusēs savas grūtības un neērtības. Sabiedrotiem šausmas sagādā neparastā ziema, no kuŗas visvairāk cieta angļi, kas pieraduši pie komforta, bet nav piegādāti silti apģērbi (angļi bij brīvprātīgie, jo anglijā nebij kaŗa klausības). 1855 g. no 53.000 kareivjiem angļu bij vairs tikai 12.000. Sabiedrotiem nav kopēja virspavēlnieka. Franči, angļi un turki atradās īpašā nometnē, katrai savs stābs. Aktīvās armijas generāli musināja un ierobežoja valdības iejaukšanos, kuŗā nebija jausmas par stāvokli kaŗa laukā. Krievi būtu varējuši viņus pieveikt, ja vien pašas Krievijas pārvalde nebūtu sajukusi. Nikolaja I. valstī viss bij upurēts vienam mērķim-militāram spēkam, novārtā valsts kulturālā attīstība. Bij apstādināta jau sen nobriedušā zemnieku reforma. Tur vēl pilnīgi neskārta turējās dzimtbuve. Pašas kaŗa lietas tomēr nožēlojamā stāvoklī. Cars apmierinājās, ka kareivji labi

dresēti un spīdēja kaŗa spēka parādē. Bet kas zīmejas uz armijas spējām, tās bij novārtā. Augstākie virsnieki bij padevīgi cara kalpi, nebij izglītoti nedz patstāvīgi, nebij savas iniciatīves. Kaŗa laikā atklājas ļaunprātība saimnieciskā ziņā. Tam pievienojās slikti satiksmes ceļi. Bij tikai viens dzelzceļš no Pēterpils uz Maskavu. Satiksme notika pa zemes ceļu, kas pavasarī un rudenī izmirka. Dienvidu apgabaliem, kas atradās tuvāk kaŗa laukiem, draudēja izputēšana, jo iedzīvotājiem jādod šķūtis. Krimas armija cieta trūkumu visās lietās. Krievija vāca ziedojumus kaŗam gan drēbes, gan pārtiku, bet līdz Krimai dāvanas pa lielākai daļai nenonāca. 1855.g. 2.martā mira ar plaušu karsoni Nikolajs I., kas parādē bij apsaldējies. Cerības, ka pēc viņa nāves būs vieglāk noslēgt miera līgumu drīz zuda. Aleksandrs II. pasludināja, ka viņš ticot Krievijas nākotnei un cerot piepildīt savu slaveno priekšteču Pētera, Katrīnes, svētītā Aleksandra un neaizmirstamā mūsu augstā tēva nodomu. Viņš turpina kaŗu. Arī sabiedrotie vēl vairāk piesaspiedās. Uzsāk virzīt uz priekšu smilšu nocietinājumus līdz Korobelnojas pilsētai. Bet Totlebens uzstāda jaunu nesatricināmu cietoksni Malachova kalnā. 1855.g. pavasarī franču un angļiem radās īpatnēja sabiedrotais, 15.000 itaļu Sardinijas ķēniņa Viktora Emanuela ka-

reivji. Tas ir Kavūra (Cavour) vaikls solis. Viņš domā, ka jāodrošina Napoleona III. draudzība. Sardīnijas ķēniņa vadībā piedaloties karā, viņš cerēja iegūt tiesības uzstāties vēlāk lielvalšķu kongresā.

Krimā sabiedrotiem koncentrēti ap 175.000 vīru pret 150.000 krievu. Visa Eiropa vēro nežēlīgo cīņu pie Sevastopoles. Mainijās armiju virspavēlnieki. Ģenerālis Pelisier bij nepacietīgs un necentās taupīt karavīrus. Viņš uzaicina Raglanu sturmēt Redanu un Malachova kalnu. Uzbrukumu noteic uz 11.jūliju, Vaterlo kaujas 40 gadu piemiņas dienu. Krievi uzbrukumu atsit. Dažās dienās krīt Raglans, arī Gorčakovs (Menšikova vietā) cieš neveiksmi pie Melnās upes . 5. septembrī sabiedrotie atklāj pret Sevastopoli viesuļuguni, pēc 3 dienu bombardēšanas uzsāk sturmēt augšējos apcietinājumus. Malachova kalns iet no rokas rokā. Krievi turas pretī apakšzemes ejās. Francu zuavi Makmahona (Macmahon) vadība sasniedz kalna virsotni. Nebij vairs iespējams aizstāvēt pilsētu, un Gorčakovs dod rīkojumu uzspridzināt noliktavas un sadedzināt flotes atliekas. Krievi pārceļas uz Sevastopoles ostas ziemeļu krastu. Iejot Sevastapolē 10.septembrī, pēc 11 mēnešu aplenkšanas, sabiedrotie atrada tikai drupu kaudzi. Uzvara sabiedrotos nebij pavirzījusi ne soli uz priekšu. Gorčakovs pārvaldīja stāvokli Krimā un to nevar satricināt tas, ka angļu flote bij ieņēmusi Kerču, Tamaņu un Kinburnu. Palmerstons grib tur-

pinat cīņu un gatavo uzbrukumu Kronštatei, bet Napoleons gatavs slēgt mieru. Napoleona III. raksturā atkārtojās tā īpašība, kas piemita viņa priekšgājējam: kāds liels nodoms, kas līdz zināmam laikam stipri valdz ājis viņa iedomu,pēkšņi zaudē katru pievilcību un tā vietā iespiežas jauna fantazija. Tā arī tagad. Sākumā viņš neatlaidīgi centās pazemot krievu , tagad tāda pat vēlešanās iegūt lielas austr a impērijas draudzību. Bet līdzās tai radās jauns mērķis, kas varēja sagādāt spožumu Francijai. Bij jāatbalsta nacionālā kustība Italijā, bij jāuzsāk cīņa ar Austriju un tā jāizspiež no Italijas. Bet kā tuvoties ienaidniekam? Napoleonam III. par laimi izdevās 1855.g. novembrī iegūt lielu uzvaru pār turkiem Mazāzijā. Te ieņem nepieejamu cietoksni Karsu. Tagad varēja piedabūt krievu imperatoru pie miera slēgšanas. Palmerstonam jāatsakās no saviem karaivīgiem mērķiem. Tieši Krimas karā parādījās cik nožēlojama angļu sauszemes armija, tiem jāatsakās no aktīvas iejaukšanās Eiropas kontinenta kaujās.

Parizes kongress.

Kara laikā lielvalšķu sarunas notika Vīnē. Austrija neprata uzglabāt starpnieces lomu. Sabiedrotie peiņema biedros Sardīnijas ķēniņu Viktoru Emanuelu, Austrijas lielāko ienaidnieku. 1855. g. Parizē sarīkoja lielu izstādi, kurā saplūda daudz ārzemnieku. Bij redzams Francijas spožums, industrijas sasniegumi. Tas bija Napoleona jauns

triumfs. Visur ar sasprindzinātu uzmanību klausījās ko teica šis noslēpumainais cilvēks.1856.g. 25.februārī Parizē atklāja kongresu Francijas ārlietu ministra Valevska vadībā. Viņš ir Napoleona I. nelikumīgs dēls, dzimis Polijā . Pretnieki atdod viens otram savus iekarojumus. Kongres nolemj atjaunot lēmumu par Otomana portas neaizskaramību, apņemas garantēt Turcijas neaizskaramību. Melno jūru atzīst par neitrālu, noliedz tur turēt kaŗa kuģus, ceļt cietokšņus. Krievijai jāatdod Besarabijas viena daļa. Donavā ir brīva kuģniecība visām nacijām. 1859.g. Moldavija un Balachija apviencjas ar Besarabiju. Tā rodas Rumānija. Tas ir svarīgs moments austrumu jautājumu vēsturē.

Turcijas sadalīšana notiek citādi, kā to domāja Katrīne II. Nenotika Austrijas un Krievijas paplašināšanās, bet nodibinājās dažas Balkanu valstis. Patstāvīgas Serbijas izveidošanās nosprostoja ceļu uz Balkaniem Austrijai un Krievijai. Napoleons III. panāk mērķi, ko bij spraudis kaŗu sākot. Koalicionārā sistema ir sadrupusi, pārsvars liberālo valšķu pusē. 1856.g. kongresā Napoleons sprauž jaunu mērķi - Itāļu jautājumā. Savu politiku Napoleons ievada ar to, ka kongresā ļauj piedalīties vienai mazai valstij - Sardīnijai. Pret tās piedalīšanos kongresā, protams bij Austrija. Tomēr kongresā Sardinija piedalās. Napoleons grib izdzīt austriešus no Itālijas. Italija esot tikai geografisks jēdziens, saka

Meternichs. Austriešu karaspēks ieiet Toskanā, ieņem Rumāniju, t.i. to pāvesta valsts daļu, kas pie Adrijas jūras. 1849.g. gāza republiku. Visas demokrātiskās iestādes iznīcināja, iznīcināja konstitūciju. Sardinijas ķēniņa valsts saglabā savu konstitūciju. Turp nu vēršas visu itaļu patriotu acis. Kārlis Alberts attiecas no troņa par labu Viktoram Emanuelam (1849 - 1878). Notiek Italijas apvienošana. Viktors Emanuels ir dedzīgs itaļu patriots, taisnīgi un godīgi izturas pret tautas pārstāvjiem. Sākot ar 1852.g. viņš uztic politiku Kavūram, kas ir īstais Italijas apvienotājs. Kavūrs (dzim. 1810.g.) ir Pjemonta atvase, mīl franču kultūru. Palātā viņš bij mēreno liberāļu partijas vadonis. Italijas apvienošanā Kavūrs nostājas uz jauniem pamatiem. Kavūrs industrializē Pjemontu, izdod lielas summas dzelzceļu buvēm, paplašina Genovas ostu un rada tur floti, apgādā modernus ieročus, armiju pārveido pēc prūšuparauga. Kavūrs nolemj ar nodokļiem aplikt baznīcas īpašumus, pārņemt valsts zīņā daudz klosteru, no 600 klosteriem ap 300 slēdz.Valdība izdod likumu, ka garīdznieki pakļauti laicīgai tiesai. Galvenais jauninājums ir pārmaiņas ārlietu politikā. Kavūrs nolemj nacionālo politiku celt ar ārzemju palīdzību, gaida Anglijas un Francijas atbalstu, ar mieru nest sabiedrotiem arī upurus un piekāpties. Krimas karā viņš iegūst Anglijas un Francijas labvēlību. Parīzes kongresā Valev-

skis, Kavūra ietekmēts, saka, ka laiks likvidēt ārvalšķu karaspēkus pāvesta varas nostiprināšanai. Kavūrs pats pirms kongres slēgšanas iesniedz Napoleonam rakstu, kurā aizrāda uz tautas grūto stāvokli Italijā . Viss ļaunums nākot no austriešiem, kas itaļiem neļaujot elpu atvilkt. Ar savām vajāšanām tie dzen daudz ļaužu revolucionāru rindās. Tikai Pjemonta varot to ierobežot. Ja Pjemonta kristu, tad nekas vairs Austrijai nespēs pretoties. Napoleons savkārt simpatizē Italijas nacionālai kustībai, viņš domā par tautu pašnoteikšanos. Pievienoties Italijas nacionālistiem nozīmētu aizskārt pāvestu, bet pāvests Pijs IX. krampjaini turas pie savas laicīgās varas. Tā varētu sanākt naidā ar klerikaļiem Francijā. Kavūrs saka, ja Francija kavēsies, tad demagogi aizsteigsies priekšā. Pjemontā nodibina itaļu nacionālo biedrību. Te liela nozīme Danielam Maninam. Nacionālās biedrības priekšgalā ir Garibaldijs. Biedrības raksturs karsvīgs. Madzini pārceļas no Londonas uz Ženevu. Noteikts pamudinājums iejaukties Italijas lietās ir tas , ka Napolions organizē itaļu patriotus. Uz imperatora karieti izdara atentātu - met bumbas (2. decembrī pie operas),156 cilvēki ievainoti, Napoleons palika neskārts. Valdība spēra stingrus soļus pret Francijas republikāņiem, ko uzskatīja par Orsini (atentāta rīkotāja) biedriem. Sadtāda neuzticamo personu s arakstus. Trīs simtu personu izsūta uz Alžīru bez tiesas sprieduma.

Tieši tagad Napoleons uzsāka atbrīvošanas cīņu, ko bij novilcinājis. Orsini revolucionāru cietumā, sodu gaidīdams, raksta Napoleonam vēstuli. Lūdz atbrīvot 25.000000 ļaužu, kas viņu tad slavēšot. Napoleons liek nolasīt šo vēstuli tiesā un tā atstāj sabiedrībā milzīgu iespaidu. Pēc tam policijas prefekts pārliecina Orsini cietumā, lai raksta 2. vēstuli saviem draugiem, kurā aizrādītu, ka Italijas atbrīvošana atkarīga no terora pārtraukšanas. Orsini ir ar mieru. Izpildījis savu pienākumu pret dzimteni, viņš devās nāvē.

Drīz pēc Orsini nāves Napoleonu aizsauca uz Plombjēras (Plombieres) kurortu un pēc slepenām sarunām, kuŗu saturs nebij zināms franču ministriem, vienojās; Francija un Pjemonta slēdz militāru savienību austriešu izdzīšanai no Italijas. Pjemonta apsolija Lombardiju un Veneciju, ja tās tiktu atsvabinātas. Sardinijas ķēniņš dabūs arī mazās ziemeļu valstis. Tādā kārtā bij runāts, ka Pjemonta kļūs par lielu Ziemeļitālijas valsti, kas sniegsies līdz Adrijas jūŗai. Sarunās ar Kavūru Napoleons tēlo Italijas tālāko likteni. Vairākkārt palielināts Pjemonts kopā ar pārējām trim valstīm, Toskanu un pāvesta apgabalu apvienojās Italijas federācijā. Par to palīdzību, ko Francija sniegs Pjemontai, tā saņems Sardiniju un Nicu (Nizza). Draudzības nostiprināšanai nolēma izprecināt Viktora Emanuela meitu princim Žeromam Napoleonam. Tātad Napoleons negribēja radīt vienotu Italijas valsti, bet sapņoja par Italijas

kartes vienkāršošanu un par tādu zemi, kas to padarītu atkarīgu no Francijas. Tam neatbilda Kavūra mērķi, bet viņš nerunā tam pretim un nolemj izmantot piedāvāto apvienību, lai vēlāk rīkotos pēc saviem ieskatiem. Par palīdzību atbrīvošanas kustībai Napoleons prasīja materialus labumus: jaunu provinču pievienošanu Francijai. Vēl viens iemesls mudināja Napoleonu sākt karu. Lieliem ārējiem pasākumiem par labu runā iekšējās politikas apstākļi. Pēc 1851.g. 2. dec. apvērsuma vairāk gadu bij pagājis pilnīgā mierā. Valdība nesadzirdēja nevienas opozicijas balbs, likumdošanas korpuss bij pilnīgi paklausīgs, jo nebij vārda un sapulču brīvības. Bet 1857.g. vēlēšanās notika kautkas neparedzēts, par spīti visām apspiešanām un draudiem, kādiem bij padoti vēlētāji. Likumdošanas korpusā ietika 5 neatkarīgie deputati, kas izpauda negativu noskaņojumu pret imperiju, tie ir: Picard, Ollivier, Darimon, Hénon. Viņu runām nebija nekādu praktisku seku, bet moraliskā nozīme bij liela. Tā rādija, ka sabiedriskā doma Francijā nav nomākta, tā jāņem vērā. Napoleonam radās doma, ka jānovērš franču publikas vērība no iekšējā stāvokļa kritizēšanas, jānodarbina prāti ar spožiem ārējiem notikumiem.

Pēc satikšanās Plombjerā Kavūrs devās uz Vāciju un izdabūja Prūsijas solījumu, ka tā paliks neitrala, ja Austrijai būs sadursme ar Pjemontu. 1858.g. beigās pārbraucis mājās, viņš sāk gatavoties karam. Par militariem nolūkiem tagad vēsta abi sabiedrotie. Pieņemot Tillerī (Tuilleries) pilī diplomatisko korpusu, Napoleons teica 1859.g. 1. janvarī: „Žēl, ka mūsu attieksmes ar jauno valdību vairs nav tik labas kā agrāk." Dažas dienas vēlāk Viktors Emanuels Turinā

teica: „Pār mums savilkušies mākoņi." Sardinijai ir patriotisks pienākums – es nevaru būt kurls un nedzirdēt tos vaidus, kas atskan visā nomāktā Italijā."

Pēc viena mēneša Kavūrs lūdz balsot par 50 milj. lielu aizdevumu Pjemontas aizsardzībai. Princis Napoleons svin kāzas ar Viktora Emanuela meitu. – Austrieši sāk savilkt karaspēku pie Tičinas upes, bet viņu rīcība neveikla. Austrijai bij ļoti svarīgi pašai karu neuzsākt, bet gan sagaidīt kara pieteikšanu no Pjemonta, jo, nebūdama uzbrucēja, bet tikai savu tiesību aizsargātāja, Austrija varētu cerēt uz vācu savienības palīdzību. Bet ar Kavūru bij grūti sacensties. Viņš paziņoja, ka esot ar mieru pieņemt Anglijas priekšlikumu, lai abas puses pārtrauc bruņošanos līdz konferences sasaukšanai, kas izlemtu Italijas lietas. Bet tai pašā laikā viņš dara visu, lai sakaitinātu Austriju. Kūda Pjemonta presi uzbrukt Austrijai, atļauj Garibaldijam formēt brīvprātīgo nodaļu karam. Austrijas valdība noraida priekšlikumu sasaukt konferenci un pieprasa, lai Pjemonts viens pats apbruņotos. Tam nosūta ultimatu un pieprasa atbildi 3 dienu laikā. Kavūrs, kas zināja par franču pulku tuvošanos, prasību noraida. Lai savu autoritati uzturētu, Austrijai jāvirza sava armija pāri Tičinas upei. Austrija kļūst uzbrucēja un – zaudē tiesības prasīt vācu savienības atbalstu. Viktors Emanuels izlaiž manifestu, kurā aicina visus itaļus sabiedroties ar augstsirdīgo Franciju, lai aizstāvētu itaļu godu un visas nācijas tiesības. „Mana vienīgā rota ir kļūt itaļu neatkarības cīņā pirmam

kareivim." Atbilde uz to bij vispāriga sajūsma visā Italijā. Garibaldi, kas par vienotu Italiju jau bij karies 1849.g., tagad bij Pjemonta armijas generalis, un no malu malām plūda šurp itaļu patriotiskā jaunatne, lai pulcētos zem viņa karogiem. Austrija, gaidīdama Pjemonta karą spēka iebrukumu, zaudē laiku un dod iespēju frančiem pārnākt pār Alpiem un savienoties ar sardiniešiem. Armijas priekšgalā ir Napoleons pats, kas teica, ka gribot Italiju atbrīvot līdz Adrijas jūŗai. Napoleonam III. nebij militara talanta. Kaujā pie Madžentas (Magenta) austrieši viņu tā iesprosto, ka brētu cīņu zaudējis, ja laikā nepaglābtu Mak-Mahons. Kaujā uzvarēja franči, un Napoleons kopā ar Viktoru Emanuelu iegāja Milanā. Lombardija tagad bij atbrīvota no austriešiem, kas atkāpās uz Venecijas territoriju. Napoleons griezās pie itaļiem ar uzsaukumu, apvienoties vienam kopējam mērķim: „Pulcējaties ap ķēniņa Viktora Emanuela karogu, lai kā svētā liesma jūsos deg mīlestība uz dzimteni. Esat pagaidām tikai kareivji, lai rītu kļūtu lielvalsts brīvie pilsoņi."

Anglijā nedēļu pēc Madžentas kaujas krita Derbi (Derby) konservativais kabinets, kas bij netabvēligi noskaņots karąm. Tā vietā stājās Palmerstona kabinets, kas bij par Italijas atbrīvošanu. Tas sazinājās ar Košutu (Kossuth), lai tas saceltu Ungarijā nemieru un dotu Austrijai triecienu no muguras. Košuts ieradās franču armijas nometnē, bet Napoleons tieši tagad, slavas un pamākumu augstumos, sāk šaubīties. Viņš redzēja, ka Italijā

nacionālā kustība set pati savu gaitu un to ļoti grūti vadīt. Pēc austriešu sakaušanas sākās nemieri visā Italijā. No Parmas, Modenas un Toskanas padzen turienes dinastijas. Toskanieši nedomāja aicināt pie sevis viņiem nolemto princi Žeromu Napoleonu, bet grib pievienoties Pjemontam. Kolīdz Austrija bij izvedusi savus pulkus no pāvesta valsts apgabaliem, iedzīvotāji tur sacēlās pret pāvesta varu. Galvenais tomēr tas, ka Napoleons redzēja, ka Kavūrs, kas bij sakaros ar visiem nemieriem, netiecās pēc Italijas konfederacijas, par kuŗu bij runa, bet centās panākt unifikaciju, visas Italijas apvienošanu vienas dinastijas rokās. Napoleons bij nokļuvis starp 2 ugunīm. Šeit, Apeninu pussalā viņš redz nacionālo kustību pilnā sparā ejam, bet no Parizes sūta brīdinājuma vēstules ņeizariene Eiženija, kas ir ļoti dievbijīga un padevīga baznīcai, un ārlietu ministrs Valevskis, kas aizrāda, ka katoļu garīdzniecība un zemniecība ir nemierā ar kaŗu. — Austrieši ir atguvušies un pastiprinājuši savus kaŗa pulkus. Armijas priekšgalā Francis Jāzeps. Minčo (Mincio) upes krastā pie Solferino 24. jūnijā notika nikna kauja, viena no lielākajām, kas 19. g. s. pieredzēta. Tajā piedalījās ap 350.000 kareivju. Abās pusēs zaudējumi ļoti lieli. Sabi rotiem krituši 17, austriešiem 13000, bet austrieši bij kauju zaudējuši un tiem nācās atkāpties. Šo uzvaru vajadzēja izmantot, lai atbrīvotu Italiju, uzsāktu

sakautā ienaidnieka vajāšanu un izstumtu no pussalas, bet pasākumā iestājās krīze un Napoleona noskaņojumā lūzums. Kā to izskaidrot? Stāsta, ka uz franču imperatoru atstājis ļoti smagu iespaidu Solferino kaujas lauks, ar kareivju līķiem apklāts. Ticams, ka viņš nobijās no sagaidāmā strateģiskā uzdevuma. Austrieši bij jāpadzen no Venecijas apgabala cietokšņu 4 stūrą: Mantua, Verona, Peschiera, Legnago Bez tam Napoleonu darīja nemierīgu apstāklis, ka vācu savienība bij sākusi mobilizēt armiju, lai ietu talkā Austrijai. Vāci no savas puses bij iedomājušus, ka Venēcija piederot vecai vācu impērijai. Napoleons nevarēja palaist bez ievērības krievu imperatora domas, kas apgalvoja, viņš iešot Austrijai palīgā, ja Ungārijā izcelsies nemieri. – Napoleons pēkšņi piedāvā austriešiem pamieru. 3 dienas pēc Solferino kaujas Villafrankā sastapās Napoleons ar Franci fāzepu. Viņi noslēdz līgumu, kurā izšķir Itālijas likteni bez Viktora Emanuela un bez kāda itāļu pārstāvja klātbūtnes. Austrija atdeva Francijai Lombardiju, lai tā to atdotu Sardīnijas ķēniņam. Venēciju paturēja Austrija. Šim apgabalam bij jāietilpst itāļu konfederācijā. Tajā paredzēja ierādīt izcilu vietu pāvestam, kuru uzaicināja izdarīt reformas. Toskanas un Modenas hercogi saņēma atpakaļ savus īpašumus. Napoleons bij lauzis solījumu, dotu Kavūram Plombjērā

Itālijas apvienošanās.

Ar Villafrankas līgumu Napoleons sabojāja labo iespaidu,

ko bij guvis ar savām uzvarām, un radīja Eiropā izbrīnu. Visos italos viņš pamudināja naidu pret sevi, jo viņi Napoleonu un visus franķus uzskatīja tagad par nodevējum. Kādēļ bij tik lieli upuri, ja Austrija paturēja savu draudīgo stāvokli Apenīnu pussalā. Villafrankas līgumu negribēja ievērot. Kavūrs negribēja šādu Pjemonta necienīgu līgumu parakstīt. Pēc izskaidrošanās ar princi Napoleonu, Kavūrs aizbrauc uz Turinu un atkāpjas no amata. Viņš teica Košutam, kas arī bij vīlies uz franķiem liktās cerības.: „No šī miera nekas neiznāks. Ja vajadzīgs, iešu roku roka ar Madzini un citiem republikāņiem, pats kļūšu sazvērnieks un resolūcionārs, bet šis līgums nestāsies spēkā!" Kļuvis privātpersona Kavūrs attīsta vēl energiskāku darbību. Viņš saņem savās rokās tautiskās kustības organizēšanu Vidus-Stālijā. Viņa nopelns, ka Florencē, Matenā un pāvestam piederošā Bolonjā (Bologna) izveidojās pagaidu valdības, kas prasa pievienošanu Pjemontam. Napoleons, redzēdams, ka viņa plāni sabrukuši, virza savu politiku citādi-tuvojas nacionālistiem. Viņš sāk pierunāt pāvestu, lai tas atteicas no Baznīcas valsts ziemeļu daļas un izlaiž pat anonīmu brošūru, kurā raksta, ka pāvestam būtu ļoti vēlams atteikties no laicīgās varas, bet Napoleonam neveicās. Pāvests bij ļoti sašutis. Pijs IX. pazinoja, ka tie, kas apstrīd viņa laicīgo varu, pelnījuši tādu pat sodu, kā tie, kas uzbrūk viņa garīgai autoritātei. Napoleons ar mieru atzīt pāvesta varu, ja tauta izteiktos par

to plesbiscitā. Viņš cer sev jaunus labumus, ja Villafrankas miertīguma sarunu laikā nebij uzdrošinājies pieprasīt no Viktora Emanuela Savoiju un Nicu, par kuru bij runājis ar Kavūru. Tagad varēja panākt nokavēto. Lai Pjemonts par izdarīto pakalpojumu samaksā ar daļu territorijas. Līdz ar to būs izpirkti upuri, kas nesti Italijas labā.

Kavūra pērteči nespēja tikt galā ar naidīgājām partijām. Viktors Emanuels bij spiests no jauna kabineta priekšgalā uzaicināt Kavūru, kā vienīgo spējīgo vīru. Kavūrs atgriezās 1860.g janvarī. Napoleons uzstāda Sardinijas valdībai šādus noteikumus: viņš ar mieru atzit Parmas un Modenas pievienošanu Pjemontam, bet tālāk viņam pašam jāuzņemas atbildība. Francija tādā gadījumā pieprasa Nicu un Savoiju. Kavūrs ar mieru atdot tās, lai dabūtu rīcības brīvību pārējā pussalas daļā. Kad noslēgts līgums Turinā, Kavūrs saka franču diplomatam Benedetti:

„Mūs saista savstarpīga atbildība."

Napoleonam nebija ne jausmas, cik lielā mērā viņu saņēmis savās rokās Kavūrs.-

Napoleonam nebija ne jausmas, cik neizdevīgs viņam šis darījums. Viņa sabiedrotie varēja rīkoties pēc patikas. Visi saprata, ka tagad izšķirsies Itālijas, Neapoles un pārvesta valsts likteņi. Notiek tautas nobalsošana. Tautas lielākais vairums izteicas par pievienošanos Sardinijai. Kavūra galvenā uzmanība vērsta uz Neapoli, tur viņš gatavo sacelšanos pret Burboņiem. Francis II. tikmēr nācis pie varas, viņš balstās uz spiegošanu un terroru. — Liels nemiers ir Sicilijā. Kavūrs še nolēma laut varu Garibaldijam. Viktors Emanuels izturas īpatnēji pret karotāju, kuŗu nemīlēšā tauta dievina. Viktoru Emanuelu baidīja Garibaldija ietekme paša valstī, bet to labprāt sūta ka revolūcionāru uz citām valstīm. Šī 1859. g. kara izbeigšanās, Garibaldijs atteicās no ģenerāļa amata, tāpēc, ka neatļāva ielaustās pārveta valstī. Garibaldija dzimtene ir Nica. Viņš aizbrauc uz savu lauku māju, netāl no Sicilijas. Viņš grib sapulcināt brīvprātīgos. Lielākā daļa brīvprātīgo ir Lombardiešī. Garibaldijs izceļas Sicilijas rietumu krastā, Marsalā, kur pievieno Sicilijas insurgentu. Francis II. prasa palīdzību Napoleonam, kas iesniedz protestu par Garibaldija ekspedīciju. Garibaldijs pārbrauc pāri Messinas šaurumam, dodas tālāk, triumfā iebrauc Neapolē, kur tauta to saņem gavilēm. Nodibina republiku, pagaidu valdību. Garibaldijs sola Viktoru Emanuelu izsludināt par Romas ķēniņu. Garibaldijs nostādās

Sardinijas ķēniņu bīstamā stāvoklī. - Napoleons par katru cenu grib aizstāvēt pāvestu. Garibaldija rīcība draud sagādāt lielus starptautiskus sarežģījumus. Sardinijas armijai jānodibina kārtība Italijas dienvidos. - Napoleons teica Kavūram: „Fate presco!" (rīkojaties ātri). Tas arī rīkojās ātri. Ģeneralis Čaldini (Cialdini) sakauj pāvesta armiju un okupē visas valsts austrumu daļu. Pāvestam atstāj nelielu valsts daļu. Kavūrs izmanto to, ko Garibaldijs bij paveicis. Nostumj republikaņus. Garibaldijs grib aizkavēt tautas nobalsošanu, līdz kamēr nebūs iekarota Roma. Turinā sasauc parlamentu. Palāta pilnvaro Sardinijas ķēniņu pievienot saviem īpašumiem pāvesta valsti un Neapoli. Kavūrs izlaiž 2 manifestus; pirmo lielvalstīm: Francis pats esot atstājis troni, Sardinija nekā neesot ieguvusi ar varu. Otro manifestu adresē itaļiem: Viktoram Emanuelam bijis jāapmierina visas tautas vēlēšanās un jāpieņem visas tautas aicinājums. Tauta izteicas par pievienošanos Sardinijas ķēniņam. Garibaldijs spiests atteikties no diktaturas. - Eiropas valstīm jāpieņem notikušais fakts. Kavūrs sacīja: „Es rādu piemēru, kuŗam sekos Prūsija." Angļi uzstājās, lai Napoleons izbeidz atbalstīšanu, tautas pašnoteikšanās vārdā. Napoleons spiests piekāpties. Sardinija padevās. Turinu atzīst par galvas pilsētu. Turp nolemj sūtīt deputatus. Sanāk visas Italijas parlaments. Sapulce izsludina Viktoru

Emanuelu par Sardinijas ķēniņu. Ārīz pēc visiem šiem lēmumiem mirst Kavūrs.- Italijas apvienošanās nav pilnīga, trūkst Romas un Venecijas, kas ir austriešu rokās. Romas jautājumā 2 galējības. Pāvesta sekretārs Antonelli saka: „Nedz Pijs IX., nedz viņa pēctecis nevarēs izrādit nekādu pretīmnākšanu Romas jautājumā - non possumus." 1862.g. vasarā Garibaldijs dodas Romu iekaŗot, izkāpj malā Sicilijā, tāpat kā pirms 2 gadiem. Pluvojas Romai no dienvidiem. Viņu apstādina, pie Aspromontes sakauj, Garibaldiju saņem gūstā, bet viņš tiek amnestēts no Viktora Emanuela. Tas nozīmē, ka valdība gatava sagrābt Romu. 1864.g. septembrī Francija un Italija vienojās par sv. Pētera valsti. Napoleons sola atsaukt franču pulkus no Romas. Pāvests sašutis par to, ka lemj par viņa valsti bez viņa ziņas. Tau agrāk Pijs IX. bij nosodījis socialistus. Nosoda arī tos, kas atņem pāvesta valstij zemes. Pāvests savā izlaistajā enciclicā „Quanta cura" izteicas pret mūsu laiku maldiem un drausmīgajiem uzskatiem. Enciclicā pievienots „Syllabus" - visu laikmetu maldu saraksti. To bij ap 80. Tie savkārt sadalīti rubrikās. Bija nosodītas visas jaunāko laiku filosofiskās mācības. Nosodīta sirds-apziņas brīvība, ko pāvests pielīdzinā religiskai vienaldzība. Notiesā socialismu un liberalismu. Nepatīk liberalisma progress un sava laikmeta civilizacija.

Napoleona imperija 60. gadu sākumā.

Līdz pat Madžentas un Solferino uzvarai Napoleonam sekmējās. Napoleons pavēris Italijas atbrīvošanas ēru un kļuvis par ietekmīgu Eiropas valdnieku. Reizara valdīšanas rīcība likās noteikta un koncentrēta, bet vislielāko panākumu brīdī sāk atklāties Napoleona politikas trūkumi. Napoleons gribēja izlietot Kavūru kā savu palīgu, bet pats sapinās šī gudrā diplomata valgos. Vas kaņa gājiens uz Italiju bij nevajadzīgs spēku patēriņš un ievērojama politiska kļūda. Napoleons bij sanācis naidā ar visiem. Italija nejutās pateicību parādā par Austrijas sakaušanu un dusmojās, ka Austrijai palīkusi Venecija un nav ieņemta Roma. Arī katoļi, kuŗu dēļ pāvestu sargāja, nebij apmierināti. Napoleonam bij arī attieksmes ar pāvestu neīsts un dīvains stāvoklis. Napoleons centās būt katoļticīgo aizstāvis, bet pašā Romā par Napoleonu negribēja ne dzirdēt. Viss tas mazina Francijas starptautisko prestižu un iespaidu imperijas iekšpolitikā. Ar Italijas politiku Napoleons III. samaitā savas attieksmes ar savas zemes piekritējiem. Senātā vismaz puse locekļu izteicās par Raznīcas valsts atjaunošanu.- Napoleonam bij vēlēšanās ievest brīvo tirdzniecību, lai atvieglinātu nabadzīgo šķirai dzīves apstākļus. Bet viņš vairāk rūpējās par patērētāju nekā par ražotāju. Iesniedz projektu par aizsardzības muitas samazināšanu. Manufakturisti uztraucās un protestēja pret to, tā kā Napoleonam savs iesniegums bij jāņem atpakaļ. Bet Napoleons III. bij pārliecināts par savu ideju pareizību

un centās sasniegt savu mērķi citā ceļā. Viņš grie-
žas pie angļiem. Palmerstons ir Napoleona draugs jau
no Krimas kara laika. Palmerstons aizsūta uz konti-
nentu Kobdenu, kas cīnījās pret labības likumu. Viņam
uzdod pārrunāt ar frančiem tirdzniecības jautājumus.
Napoleons uztic apspriedi ar angļiem Rouher'am.
Notur slepenu apspriedi, jo grib apiet likumdošanas
korpusu. M. Chevalier sastāda likumprojektu.

1860. g. janvarī Napoleons noslēdz tirdzniecī-
bas līgumu ar Angliju. Atceļ aizliegumu, tā vietā
ieved mērenas cenas. Pazemina muitu daudzām angļu
precēm. Svarīgs pazeminājums ir franču vīnu ievešanai
Anglijā. Napoleons domā arī ar citām valstīm
noslēgt līgumu. Brīvai tirdzniecībai tic abas līgumslēdzē-
jas puses, tā būšot izdevīga abām nācijām. Bet Francijā
par līguma noslēgšanu franču rūpnieki saņēma ziņu
kā triecienu. 400 rūpnieki pieteicās pie imperatora audiencē,
grib iesniegt protestu, Napoleons viņus tomēr nepieņem.
Kāds ministrs asi uzbrūk Napoleonam. Palātā rodas
vēl viena jauna opozicijas grupa. Pretinieki nāca
no labā spārna- konservativie. Napoleons meklē
atbalstu liberāļu vidū, amnestē veselu rindu politisku
trimdinieku, dod presei zināmu brīvību, atļauj izdot
mērenos žurnalus. Nolemj pieļaut palātā kaut ko
konstitucionālai dzīvei līdzīgu. Likumdošanas
korpusam piešķir tiesības dot atbildi troņa runai, te
deputati un senats varētu izteikt savus iesnatus.

Lai atbildētu šādai kritikai, nodomā iecelt ministrus bez portfeļa. Napoleons domā šādā veidā iegūt liberaļu labvēlību un nezaudēt absolūtā monarcha autoritati. Napoleons cer dabūt savā pusē 5 neatkarīgo deputatu saujiņu. Bet šie deputati nemaz nedomā samierināties, bet divkāršo uzbrukumus. Līdz tam opozicijas runas neizskanēja tālāk par Burbonu pils sienām. Neatkarīgie deputati iekustina asus politiskus jautājumus. Prasa izbeigt diktatūru, lai atjaunotu konstitucionalo iekārtu; lai pieļauj brīvas vēlēšanas; prasa ministru faktisko atbildību palātā, ne šķietamo; uzbrūk patvaļīgajai finanšu pārvaldei. — Nebija neviena, kas apsveiktu 60. g. piekāpību, to uzskatīja par ķeizara valdīšanas vājību. Opozicija to vēl pastiprina. Tas izpaužas 1863. g. vēlēšanās. Nolemj uzstāties orleanisti un legitimisti, kas 12 g. bij savrūp, jo negribēja ievēlēšanas gadījumā imperatoram zvērēt uzticību. Viņa vidū ievērojams Tjērs (Thiers), kas pats grib būt valsts vadītājs. Protekcionists Tjērs ir brīvās tirdzniecības pretinieks un tādā ceļā tuvinas rūpnieku partijai. Tjērs tuvs arī katoļu partijai. Viņa programmā ir pāvesta varas atbalstīšana. Pret Napoleonu ir vispārējs naids un koalicijā saiet pret viņu pat 2 naidīgas partijas. Nodibinā liberālo ūniju. 1863. g. republikaņi vēlēšanās atbalsta Tjēra un Berryer'a kandidaturas Marseļā un Parizē.

Vēlēšanu rezultati bij nevēlami Napoleonam. Par opoziciju nodotas 2 milj. balsis. Likumdevēju korpuss tagad ieguvis citu izskatu - dzīvs izskats. Radusies jauna vidējā grupa, 3 partija. Tā ir starp nesamierināmiem opozicionāriem un imperatoram akli padevīgiem bonapartiešiem. Trešās partijas priekšgalā Tjērs un Morinjē. Uz tiem nevar krist aizdomas par demagogiju. Tjērs pārmet valdībai par franču prestiža mazināšanu ārzemēs u. c. Sabiedrībā viņam lieta ietekme. Zaudz bonapartiešu arī sāk šaubīties par savu draugu Napoleonu III. Napoleons nezina, cik stāvoklis nopietns. Iekšlietu ministru Persinji (Persigny) atstādina no amata. Jet uz liberalisma pusi - Napoleons ieceļ par izglītības ministru Žuvay, gas bij slavens ar savu „Romas vēsturi" un labām vēstures mācības grāmatām. Uzskatu ziņā viņš ir liberāls un bezmaksas izglītības piekrītējs. Palātai arī tagad nav interpelacijas tiesības, ne budžeta apspriešanas tiesības pilnīgi. Finanses vēl arvien haotiskā stāvoklī un nav padotas tautas pārstāvju kontrolei. Napoleons vēl vienmēr grib valdīt viens pats, domā, ka viņam uzlikta misija būt vienam kā valdniekam, tautas vēlētie pārstāvji esot tikai padomdevēji. Napoleona nelaime tā, ka vadoties no idejiskiem notūriem, viņš nekad neizstrādā skaidru reformas plānu. Kad vēl nav iekaroti jauni draugi, zaudē vecos un iegūst unaidniekus. Tas tā bij piem. ar katoļiem. Šai laikā parādās Pija IX. „silabus" un enciklika. Napoleons sākumā sašutis par pāvesta tumsonību. Uztic valdībai savu projektu par vispārīgu bezmaksas pamatskolas izglītību, bet tad Napole-

onam paliek bailes no klerikaļiem, kam laicīgā skola ir duncis sirdī, tāpēc Napoleons atsakās no šī projekta, kas Napoleonam būtu nodrošinājis piekrišanu visos izglītotos ļaudīs. Napoleons grib tuvināties strādniekiem, 1862.g. atļauj strādnieku grupām doties uz Londonas izstādi, bet aizliedz tiem pārrunas ar angļu strādniekiem. Apstiprina projektu par streiku pieļaušanu, tai pašā laikā atļauj strādniekiem biedrotīes. Tā tad arī še Napoleons nonācis tikai pusceļā. Napoleons sabojā savas attieksmes ar itaļiem. Iejaukšanās Italijas lietās bij neauglīga un bezspēcīga. Šis neveiksmes nozīmēja Francijai moralisku zaudējumu, nostādīja Franciju Eiropā izolētā stāvoklī. Tas dzēsa visu to, ko Napoleons bij ieguvis Francijai agrāk. — Centrālā Amerikā Napoleons iesāka riskantu avanturu. Amerikā bija pilsoņu karš. Vienvidu štati, kuŗos pastāvēja verdzība, kaŗoja ar Ziemeļ-Ameriku. Francija pievienojās dienvidniekiem (Francija saņēma no Dienvid-Amerikas kokvilnu). Napoleons grib atvairīt Meksiku no draudzības ar ūniju. Viņš atbalstīja Meksikā partiju, kas republikas prezidentam Huaresam (Juarez) naidīga. Napoleons mudina Francijas kapitalistus piešķirt dumpiniekiem aizdevumu. Lai tiem būtu prestižs, grib nodibināt Meksikā imperiju, kas lai būtu Francijas lietu kārtotāja. Troni piedāvā Austrijas valdniekam, sūta palīgā kaŗa spēku, (tāpat kā agrāk Italijā). Visļaunākais tas, ka Napoleons iesāk pretrunīgu politiku ar Vāciju, kur viņam ģenials pretinieks - Bismarks, vācu nacionalisma kustības vadonis.

Vācijas apvienošanās.

Vācija 50tos gados.

Pēc 1848 g. revolūcijas reakcija Vācijā pieņem tādu pašu stāvokli kā Francijā. Hannoverā, Prūsijā u. c. atceļ dēmokratiskās konstitucijas, visur vajā pilsoņus liberalo uzskatu dēļ, sastāda politiski neuzticamo personu sarakstus, visur slēdz profesionalo strādnieku savienības, kuras apspriedā sociālos jautājumus. Politiskai reakcijai pievienojās arī sociālā reakcija. Prūsijā gan dzimtbuve bij atcelta, bet brīviba pastāvēja tikai vārda pēc. Atjaunoja muižnieku tiesu, kas padarīja muižniekus par neatkarīgiem valdniekiem. Zemnieku bāza cietumā jau par to, ka viņš muižkunga priekšā nenoņēma cepuri.

Bismarks, nākošais Vācijas apvienotājs, 1852. g. teica: „Neuzticos lielpilsētas iedzīvotājiem. Lielpilsētās nav īstās prūšu tautas. Varbūt mēs pret tiem drīz aicināsim īsto tautu. Lai būtu padevīgi, varbūt, noslaucīsim no zemes. Es ismu junkurs un gribu izmantot visas priekšrocības!

Muižnieki nu kļūst ļoti nekaunīgi. Policija bij slēgusi aristokratijas spēļu namu, bet junkurs Rokovs izsauc policistu divkaujā un nogalina tur prefektu Hinkeldey. Junkuram Rokovam muižnieki par to izteica atzinību. Ķēniņš vainīgo apžēloja, jo arī muižnieki bija ši junkura pusē.

Vai no ķēniņa var prasīt konstitucijas neskāršanu? Zvērastu dod, lai rilvēks tīcētu mūžīgai patiesībai. Evaņģelijā skaidri teikts: valdnieku sirdis ir Dieva rokā. Tam pieskaņojās Štāla (Stahl) vārdi: „Konstitucija ir drūms pieminekļis Prūsijas krišanai." Jāatzīst, ka no augstākā likumības viedokļa Prūsijā konstitucija nemaz nepastāvēja. Vadoties no dievbijības von Gerlachs aicina atgriezties pie tēvu tēvu patriarchālā dzīves veida. Feodali bij aizrāvušies no naudas kāres, no kāres iedzīvoties. Krimas karš muižniekiem bij labvēlīgs, kas paralizēja krievu eksportu. Azimtbuves atcelšana arī muižniekiem devusi materialus labumus. Kaši muižnieki ķērās pie rūpniecības uzlabošanas. Bruņniecības simbols vairs neesot bruņu cepure, bet alus izkārtne. Rūpnieki atžilba no panikas. Uzņēmēji ķērās pie dzelzs lietu rūpniecības. Rūpniecības uzplaukums Vācijā sakrīt ar starptautiskāiu lietām, kas vācu industrijai deva jaunu spēku — atklāja 2 no visbagātākāiu zeltraktuvēm Kaliforniju un Australiju. Zelta pieplūdums Eiropā tiels. 4 gadu laikā zelts Eiropā bij 4 reizes vairāk. Junkuri šai konjunktūrā gūst lielu peļņu, bet kapitalu prot izmantot vienīgi pilsoņi. — Ļaudis kļuvuši mērenāki, praktiskāki. Pilsoņi vairs netic republikai, ar bailēm raugās uz visu, kam socialisma pieskaņa. Valsti, kur notikušas vairāk revolūciju, tās nesušas līdzi vētras. Tās izpaurās nacionālajā savienībā, 59.g. dibinātā. Peē tam izauga nacionālā liberālā partija. Šī virziena pārstāvji apvieno cenšanos uz nacionālo vienību, peē

prasībām pēc brīvības. Liberalisms vājāks kā nacionalisms. Denis (Denis) sava, ka Vācijā cilvēcīgo ideju vietā stājoties kalpošana zelta teļam. Pagad pavērts ceļš finansialiem uzņēmumiem.- Julians Šmits savā „Grenzboten" pārsteidz ar mietpilsonisku pieeju klasiķiem, cenšas mazināt darba patosu, lai no apgarotās dzejas izspiestu kaut mazu pilienu veselīgas dzīves gudrības. Viņam nav gaumes, baidas katra spēcīga jūtu saviļņojuma, sludina solīdus tikumus, kas rada ģimenes laimi. Gustavs Freitags (Gustav Freytag, 1816-1895.) turas pie moraliskās, pilsoniskās tendences. Viņš sarakstījis „Soll und Haben". Freitaga stāstījuma veids garlaicīgs, neaizrauj, varoņi vienmuļi un kokaini. Sava laika biedros Freitags guva panākumus. Vācu patriotisms smags, tāpat kā Freitaga rakstības paņēmiens. Nacionālliberalisms atspoguļojās arī tā laika zinātnē, sibeļa (Heinr. v. Sybel, 1817.-1895.). Viņš apskata Vācijas pagātni no sava laikmeta praktiskā viedokļa. Mazvācu jeb prūšu programma no soda vācu karą gājienu uz Italiju, tādēļ ka tā bijusi dzīšanās pēc ideala mērķa - imperijas kronim, nav bijusi reala politika, kas cīnās pēc konkrētiem mērķiem. Īpatnēja ir Sibeļa „Franču revolūcijas vēsture" (Geschichte der französischen Revolution). Te nav līdzjūtības 1789.g. lielajiem principiem, franču nācijas tieksmei pēc vienlīdzības un brīvības.- Vēsturnieks Momsens (Theodor Mommsen, 1817.-1903.) ir ievērojamāks kā sibelis, gan kā zinātnieks, gan kā rakstnieks. Viņš rakstījis daudz apcerējumu par senās Romas tiesību vēsturi, sakopojis „Corpus inscriptiorum lati-

narum." Momsena dzīvē ir laikmets, kad viņš aizrāvies no politikas - uz to attiecināma „Romas vēsture." 1854.-56.g. iznāk tās 3. izdevums. Ši vēsture ir dzīva un spilgta, lieliskā stilā, vēsturiskās literātūras klasisks darbs, politisks pamflets, piesātināts ar autora laikmeta idejām. Stāsta par notikumiem un partiju cīņām. Momsenam viss vēršas uz Romas varoņa Cēzara dievināšanu. Jūlijs Cēzars esot ideals diktators, kas dara galu politiskai brīvībai. Ceļ tautas lielo nākotni uz 2 principiem: monarch. un dēmokratijas. Momsens saka: „Visu tautas labā, bet nekā ar tautas starpniecību." Diktatura te saistoties ar militarismu. Momsena Cēzara idealizējums parādās tad, kad Napoleons III. ir slavas augstumos. Šai ziņā vācietis Momsens apskauž Franciju un vētas, tai Vācijai rastos savs Cēzars. Momsens vētāk, sastopoties ar diktatoru Bismarku, vairs nepazina ideālo tēlu, ko pats zīmējis, kā liberalists nosoda nākošo Vācijas apvienotāju.

Jauna ēra Prūsijā. Konflikta sākums.

50.tos gados politiskā dzīve Prūsijā līdzinās Napoleona III. konstitucionālai iekārtai Francijā. Prūsijas valdība ievieto palātā ieredņus, pāri par 70 landrātus, lauku prefektus no feodālās aristokratijas. 1855.g. vēlēšanās piedo lās tikai 16% vēlētāju, ja necer ar vēlēšanām nekā panākt. 1857.g. Vilhelms IV., kam nervi bij cietuši jau 1848.g., sajūk prātā. Par prefektu kļūst brālis Vilhelms,

prūšu princis Šai personai īpatneja loma Vācijas vēsturē. Vilhelms dzimis 1797.g., kā jauneklis piedalījies karā pret Napoleonu I. Viņam jau pāri 60 g., kad viņš nonāk valsts priekīgalā. Viņa laikā notiek nācijas apvienošanās, kas iesākās ar dāņu karu. Viņa vadībā iegūst lielākās uzvaras, kad viņam ap 70 g. Viņš miris 90 gadu vecs. - Vilhelms I. ir vidēji apdāvināts, prāts nav ne origināls, ne dzīvs. Viņu dēvē par uzvarētāju. Nācijas apvienošanu Prūsijas vadībā veica grupa apdāvināta darbinieku: Bismarks, Moltke, Roons u.c. Bet ķēniņam arī savi nopelni, jo pratis atrast šos ievērojamos talantus un nolikt tos tur, kur tie visderīgāki. Ķēniņš saviem darba biedriem neuztiepa savu gaumi un domas, pratās sadursmēs ar viņiem laikā atkāpties. —

1848.g. Vilhelms bija revolūcijas pretinieks un prasīja stingrus soļus dumpja apspiešanai. Kā ļoti nepopulāra persona viņš bij spiests atstāt Berlini. 1849.g. viņš bargi bij apspiedis republikāņu kustību Badenē un iegūva palamu „Kartätschenprinz". Viņa asums vētāk mazinājās, viņš samierinājās ar to, ka konstitucija neizbēgama, bet palika uzticīgs saviem konservatīvajiem ieskatiem, negribēja rīkoties parlamentāriešu garā. Uz parlamentu viņš skatās tā, kā Napoleons III. uz likumdošanas korpusu. Vilhelms no sava brāļa atšķīrās ar sentimentalitates trūkumu, nav nekādas romantikas. Viņa raksturā vairāk neatkarības, rīcībā vairāk nodevības. Nācis pie varas, viņš atstādina feodalās

partijas ministrus un atbrīvojās no dievbijīgās karalienes; viņš atcēla karstasinīgo Kleistu-Retcovu (Kleist-Retzow) no amata un atvēgloja preses noteikumus. Sabiedrībā tas izraisīja lielas cerības, runāja, ka iesākusies jauna ēra. Pa to starpu mainījusies pilsoņos noskaņa. 50 gadi ir vācu tekstila un metālrūpniecības attīstības laiks, dzelzceļu būvju laiks. Rūpnieku un tirgotāju šķira atmet savu pasīvo izturēšanos, kādu tai uzspiedusi politiskā reakcija. Noskaņojuma lielākā tiesa liberalisma garā. Pilsoņi dzīvi piedalās vēlēšanās. 1858.g. beigās liberālā partija savai centībai par spīti, parādīja ārkārtīgu mērenību, nolemj nebiedēt valdību ar pārmērīgām prasībām, nolēma nekaitināt ar nepiemērotiem kandidatiem: Valdeks (Waldeck), Jakobī (Jacoby), kas bij 1848.g. demokratiskās opozicijas vadoņi. Liberaļi ieguva vēlēšanās uzvaru.- 1859.g. janvarī Vilhelms kā princis pavaldonis atklāja lantāgu. Viņš izteicās, no vienas puses, par ķēniņa varu no Dieva žēlastības, no otras - par savu uzticību likumiem un konstitucijai. Viņš lūdza tautas pārstāvjus palīdzēt viņam iet to ceļu, ko izvēlējies, turēt prātā Prūsijas uzdevumu, tās slaveno vēsturi. Lielas cerības modināja apstāklis, ka par iekšlietu ministru uzaicināja liberaļu vadoni, grafu Šverinu (Graf Schwerin), kas ievēlēts par palātas priekšsēdi. Liberaļiem jāpieredz arī arī ļoti nepatīkamas personas iecelšanu amatā. Raņa ministra amatu uztic Ronam,

kas pazīstams savu reakcionāro ieskatu dēļ. Tad iesākās 1859.g. karš Italijā. Tas Vācijā izraisa spēcīgu saviļņojumu Zaudz vācu domāja, ka Austrijas personā aizkartas vācu intereses, un nostājās pretī Francijas nodomiem, juta līdzi Pjemontai un tās cīņai pret Austriju. Domāja, ka Italijas apvienošana ir labs piemērs Vācijas apvienošanai.

Princis-pavaldonis Vilhelms šai laikā neprata atrast noteikta cela. Francijas uzstāšanās likās kā draudi, kas vērsti pret Vāciju. Viņš piedāvā Austrijai palīdzību un mobilizē prūšu armiju, grib, (ga) lai uztic virspavēlnieka pienākumus par vācu armiju. Viņš nezināja izmantot Austrijas grūtības, lai Vācijā nodibinātu Prūsijas hegemoniju. Francis Jāzeps drīzāk ar mieru upuret Lombardiju, nekā ļaut uzkundzēties Prūsijai. Vilhelms sacēlis visus pret sevi: uztraucis Franciju, sakaitinājis Austriju, modinājis nemieru prūšu vidū ar nevajadzīgo mobilizaciju. – No oficialās politikas krasi atšķīrās noskaņa, kas valdīja vācu nacionālā savienībā, kas bij nodibināta un sanākusi uz svinīgu sēdi Frankfurtē, 1859.g. septembrī. Nacionālā savienība pēc 10 gadu klusēšanas atdzima. Tagad savienības priekšgalā liberaļi: hannoverieši Beningsens (Bennigsen) un Mikvels (Miquel), un prūši Šulce-Delīčs (Schultze-Delitzsch) un v. Unruhe. Viņi grib nolīdzināt strīdu atsevišķo territoriju starpā un panākt vācu savienības reformu, lai rastos autoritativa, centrala valdība. Domā, ka par apvienotāju jākļūst parlamentam,

kurā reprezentēti vācu novadu pārstāvji, neatkarīgi no tā, pie kādas valsts apgabalā pieder. Priekšgalā jāstājas Prūsijai. Nacionālās savienības rašanās izsauc protestu. Vācijas sīkajos valdniekos, kas baidījās, ka zaudēs savu varu. Savienības centrālo komiteju padzina no Frankfurtes, aizliedza savienību Hannoverā, Hessenē, Meklenburgā. Stāvoklis līdzīgs 1849.g., kads Prūsijas kēniņam piedāvāja imperatora kroni. - Lai tuvinātos nacionalai savienībai, vispārīgi unitarieśu kustībai, Prūsijai bij jāiet kāds solis pretī, jāpievēršas liberalai politikai. Bet tieši tagad Prūsijā radās konflikts valdības un liberālās partijas starpā. Tādēļ saprašanās nebij iespējama.

Konflikts radās sakarā ar militaro reformu. Kopš 1813.g., kad risinājās cīņas ar Napoleonu, Prūsijā pastāvēja vispārīga kaŗa klausība. Bet no tā laika pagājis pus gadu simt. un iedzīvotāju skaits stipri pieaudzis, iesaucamo kareivju skaits tomēr palicis tas pats, jo iesaukšana nenotika proporcionali iedzīvotāju skaitam. Tādā kārtā liels vairums jauno laužu, kaŗa klausības vecumā, palika ārpus kaŗa dienesta. - Vilhelms kopā ar Rōnu ļoti rūpējās par armijas pastiprināšanu un izstrādāja plānu tās pārorganizēšanai. Viņiem reforma nozīmē kaŗa klausības attiecināšanu uz visiem, kas sasnieguši zināmu vecumu. Cer palielināt aktīvo armiju no 200.000 līdz 400.000. Šī reforma nebij iespējama bez lielām pārmaiņām budžetā. Valdība pieprasīj

Lai palāla atvēla 93 milj. armijas reorganizēšanai. Lantāga liberalais vairākums naidīgi noskaņots reformai. Liberaļi ar mieru piespriest pieprasīto summu kā pagaidu līdzekli 1860.g. 1861.gadā, sakarā ar jauniem kredita pieprasījumiem, iedegās karstas debates. Šeit parādījās kardinala pretruna valdības un liberalās partijas ieskatos, jo liberalā partija aizstāvēja pilsoņu intereses. Viņi negrib lieku izdevumu nevien taupības un oikonomijas dēļ, — viņi vadījās arī no principialiem vredokļiem, protestējot pret militarismu. Viņi pārliecināti, ka Eiropa grib izbeigt karot, iet preti mieram, tādēļ pretojās armijas pastiprināšanai. Bez tam viņi ļāvās atbrīvošanas karu illuzijai, it kā valsts aizstāvēšanai pietiek ar landesvēru — tautas miliciju. Pastāvīgo armiju uzskatīja par karstu despotisma atbalstu. Citās valstīs zemei ir arī armija, bet Prūsijā valsts ir armijas piederums. — Pretrunas pieņem vispārīgu raksturu. Palātas iebildumus pret reformu uzskatīja kā tautas pārstāvju mēģinājumu iejaukties ķēniņa varas robežās. Mēģināja ievest parlamentaru valdības formu. Ķēniņš atsaucās uz to, ka esot neierobežots armijas virspavēlnieks un palātas pienākums dot šim nolūkam līdzekļus. Lantāga liberalais vairākums domāja, ka tas runā preti tautas pārstāvju tiesībām, kas tiem dod iespēju nobalsot par nodokļiem, vadoties no nācijas patiesām vajadzībām. Plons ar savu izturēšanos vēl vairāk paasināja konfliktu. Viņš uzstājās ar drūmu runu, augstprātīgi mētā frazes: „Prūsijā nav šķietamas monarķijas kā

Anglijā un Beļģijā. Kēs gribam saraut važas, kas ergli saista un cenšties, lai vēniņš no Dieva žēlastības klūdu par patieso savas tautas vadoni, zemes valdnieku."

1861.g. sākumā nomira Fridrichs Vilhelms IV. un Vilhelms kļuva vēniņš. Viņš no domājis nostiprināt monarchistisko principu Prūsijā un tādēļ atjauno piemirsto svinīgo kronēšanu, kas notika Karaļaučos, Prūsijas senajā galvas pilsētā. Ceremonijā, 1861.g. oktobrī viņš teica: „Esmu pirmais valdnieks, kas stājas uz troņa, jauniem institutam pastāvot, bet es nepiemirstu, ka esmu kroni saņēmis no Dieva."

Savā prātā viņš domā, ka valdnieki, kas no rokam izlaiž militāro varu, top par revolūcijas upuri. Viņu nemitīgi vaijā doma par Stuarta listeni Anglijā. - Liberaļi ciešāk apvienojās, lai noteiktāki pretotos. Palātā iekļūst verais opozicijas vadonis Valdeks. No kreisiem pārstāvjiem izveidojas vācu „Fortschrittspartei". Viņu idejas ir tiesinkas valsts idejas, pretēji policijas valstij (Rechstaat — Polizeistaat). Viņi tiecās realizēt parlamentarismu, padarīt ministrus atbildīgus tautas pārstāvjiem. Partijā bij izcili zinātnieki: Virchovs (Virchow), dabas zinātnieks, Komsens, vēsturnieks; kā politiķi izvirzās Šulce-Deličs, Jakobi. Viņu pretinieki apklust. 1861.g. nomira viņu galvenais iedesmotājs, valsts tizību profesors Štāls. 1861.g. vēlēšanās ieguva uzvaru progresisti, spoži satrieca feodalo partiju. Kēniņš atlaida parlamentu, tāpēc ka nepiekāpās militāro reformu ziņā. Jaunajā palātā progresisti saraobās vēl lielākā maitā. Tur bij 253 liberaļu un tikai 16 konservatīvie. Karņa budžetu apspriešot, mērenie liberaļi mēģina samierināt valdību

un opoziciju, bet viņu papildinājumu budžetā noraida. Pēc 7 dienu debatēm lantāgs noraida valdības prieksliku-mu par papildu budžetu un piešķir tās summas, kas agrāk piespriestas kā pagaidu līdzeklis. 1862. g. 23 septembrą sēdē jauno militārās reformas projektu noraida ar 308 balsīm pret 11. Vilhelms I. bij izmisis. Viņš bez maz būtu varējis atteikties no troņa, bet viss mainījās, kad viņš pieaicinaja kabinetā Bismarku.

Bismarka cīņa ar progresistiem.

Bismarkam bij 48 g., kad viņš ieņēma Prūsijas galvenā ministra vietu. Dzimis 1815. g.; Otto v. Bismarks cēlies no Brandenburgas muižniekiem un viņam piemīt šīs iedomīgās šķiras rakstura īpašības. Viņa ģenialās spējas izpaudās tai ziņā, ka prata piemēroties laika garam. Viņš saglabā savai kastai tās izcilo kundzisko stāvokli, pats paturēja vikus tās aizspriedumus un tomēr pratis celt valsti, apvienojot tās pamatos prūšu garu ar industrialismu un plašiem dēmokratiskiem principiem. Viņš Vāciju apvienoja Prūsijas vadībā, bet tas nenozīmēja, ka Prūsija saplūst ar Vāciju. Ne ka Vācija sevi Prūsiju uzsūc, bet gan ka Vācija pievienojas Prūsijai. Bismarks nekā neatdeva no Prūsijas, no tās gara. Viņš vācu militarisma nodibinātājs; caur

un cauri militārā valstī pats izvairījies no karņa dienesta. Viņa karjera ir civila. Tā parādījās demonstracijas nolūkos, metot izaicinājumu pacifistiem. Bismarks labprāt rādījās publikā un ieradās, sevišķi parlamenta, kirasiera mundierī. Politiskā arenā viņš uzstājās pirmo reizi 1847.g. apvienotajā lantāgā, ko Fridrichs Vilhelms IV. sasauca pirms revolūcijas. Viņš sevi parādīja kā krasu liberalisma ienaidnieku, atļāvās nekautrīgu izturēšanos pret tā laika populārieu ieskatiem. 1848.g. viņš skaļi nosodīja demokratus. Pēc viņa domām poļu revolūcionāri būtu jāapšauj. Kad 1849.g. valdība likvidē revolūciju, Bismarks piebiedrojas tiem, kas ir pie ķēniņa. No feodaļiem viņš atšķiras ar to, ka ir brīvs no sentimentalitates, no illuzijām. Viņam nebij tās moraliskās stingrības, kādu sludināja „Kreuta" avīze. Viņš raugās uz lietām no acumirkļa konkretā viedokļa. „Mans ideals politikā ir pilnīga atbrīvošanās no aizspriedumiem." Kamēr Romā doma par draudzēšanos ar Franciju, ar „Erbkind'u" bij nepatīkama, Bismarks pasmējās: „Manis dēļ draudzība kaut vai ar pašu velnu, ja no tā Prūsijai atlec kāds labruns."

Ārpus Prūsijas tam nav nekā. Viņš domā, ka Prūsija ir pasaules centrs. Tā izteicās par viņu Prokešs, austriešu delegāts: „Ja eņģelis nonāktu no de-

besīm, bet viņam nebūtu prūšu kokardes, Bismarks viņu izsviestu pa durvīm, bet ja velns piedāvātu Prūsijai kaut vienu sādžu, tad Bismarks tomēr saņemtu devēja roku."

Vilhelmu IV., liekuli un svētuli, šāda Bismarka valsirdība aizkāra. Viņš neuzticējās junkuram. Bismarkam nedeva vietu Prūsijā, bet izsūtīja uz Frankfurti kā prūšu delegatu. Šeit viņš iegūst daudz svarīgus novērojumus. Viņš iepazinās ar austriešu diplomatu paņēmieniem, un viņam radās plāns rīcībai attiekšmei ar Austriju. Viņa apslēptās idejas izpaužas teicienos:

„Vācija abām pārāk šaura!" (t. ii. Austrijai un Prūsijai), „Tuvākā nākotnē mums nāksies aizstāvēt savu eksistenci pret mūžu sāncensi, pie kam sadursmes novēršana neatkarājas no mums."

„Mūsu savienības iekārta redzu vienu ļaunumu, kam agri vai vēlu jāiznīkst — ferro et igni."

Bismarks-lomā-

50tō gadu otrā pusē bij 2 reizes Parīzē kopā ar diplomātisko misiju. 1859. g. viņu iecēla par sūtni Pēterburgā, pēc tam 62. g. viņš atkal bij Parīzē kā sūtnis un šeit, 2 dažādās sabiedrībās, kas nemaz nelīdzinājās viena otrai, viņš parādīja sevi kā ārkārtīgi lokanu cilvēku, kam ir sabiedriski talanti. Ātri un viegli viņš iemācījās svešvalodas, prata iegūt Aleksandra II. uzticību, runājot ar viņu krieviski; salonos viņš guva panākumus kā sarunu biedrs, dāmu kavalieris; medībās viņš bij pirmais šāvējs. Šai pašā laikā viņš vēro noskaņas, kas mīt pie franciem un krieviem, tuvojas ietekmīgām personām, glaimo krievu kanclera Gorčakova patmīlībai, gatavo draudzīgas attieksmes ar Franciju un Krieviju. Jau pirmo reizi Parīzē 1855. g. viņš atminēja Napoleona III. dabu: viņš nemaz nav ļaunais gars, kam galvā dziļas kombinācijas, bet gan naivi sentimentāls cilvēks, labsirdīgs, maz izglītots, ne visai atjautīgs, ar kuru būtu patīkami un noderīgi nodibināt ciešas attieksmes. Kad ķēniņš Vilhelms I. nostāda Bismarku kabineta priekšgalā un stāsta par grūtībām, kādas bijušas, viņš atbild, ka uzņemas valdīt bez palātas atbalsta un bez budžeta. Viņa parādīšanos

uz [illegible] skatuves gandrīz visi uz-
ņau ar neuzticību. Liberāļi domā, ka
šākas krusta avīzes kabineta valdīšana.
Nākošais Bismarka cienītājs Treičke do-
mā, ka pie valdības stūres nostājies
pats viegleprātības iemiesojums. Bis-
marks pamudina iet miermīlīgas
saprašanās ceļus kopā ar landtāgu
un uzsāk runas ar budžeta komisiju.
Viņš nostājas ar aristokrātisku nevīrī-
bu, pie kādas pieradis galmā: iz-
nīma no portsigāra olīves zaru, ko
teicās noplūcis tvignonā nolūkā sa-
mierināties ar valdības pretiniekiem.
Bismarks izteica nopretnus priekšlikum-
mus sarunu tonī. Viņš teica, ka vel-
tīgi konfliktu uztvert tik traģiski un
nostādīt to tādā gaismā, ka valstī
esot uzkrājušies daudz katilinariska
tipa ļaužu, kuru interesēs esot ne-
mieru rīkošana. Viņš teica, ka Vācija
savas cerības liekot nevis uz prūšu
liberalismu, bet uz Prūsijas varenību.
Prūsijas mazajam ķermenim esot
pārāk liels apbruņojums, bet visi
spēki jāturot gatavībā, izdevīgu
momentu gaidot, kas jau vairāk-
kārt palaists garām, beidzot lielus
jautājumus izlemtu nevis runa, bet
gan dzelzs un asinis – „durch Eisen
und Blut". Šie vārdi vēlāk kļuvuši
par vienu no visvairāk iemīļotiem
aforismiem, tomēr tai brīdī, kad tos
pirmo reizi pateica, tie atdūrās uz vis-

pārīgu nelabvēlību un pat Prūsijas drau-
gi tos uzņēma naidīgi. Forkenbeks, libe-
rālā vairākuma vadonis palātā, teica:
„Man šķiet, ka valdīt iespējams tikai
tādā gadījumā, ja cieši ievēro konsti-
tucijas noteikumus."
Forkenbeks iesniedza palātā apstipri-
nāšanai 2 rezolūcijas:
1.) jāpieprasa valdībai 1863.g. budžets vēl
iekams 62.g. nav notecējis, lai landtāgs
to varētu izskatīt;
2.) visi landtāga neapstiprināti izdevumi
jāuzskata par nelikumīgiem.
Augšnamā nāca balsošanā 62.g. budžets
tādā veidā, kā to bij pieņēmuši tautas
pārstāvju palāta: bez apstiprināju-
ma kara izdevumiem. Saskaņā ar kon-
stitūciju, augšnamam bij vienīgi tiesī-
ba pieņemt apakšnama lēmumu, vai
to noraidīt, bet augšnams nolēma izda-
rīt pakalpojumu valdībai, uzstāties
pret demokrātiju kā agrākās naidīgās
varas aizstāvji. Un junkuri lauza kon-
stituciju, noraidīja visus tautas vietnie-
ku palātas pārlabojumus un apmieri-
nāja ķēniņa prasības pilnā mērā.
Augšnams pieņēma šo lēmumu sestdien,
11.X. vakarā. Par to dabūja zināt apakš-
nama deputati un kļuva zināms, ka ka-
binets gribot slēgt landtāgu. Svētdienā
sapulcējās ap 200 apakšnama deputā-
tu šverina vadībā. Viņi nolēma pro-
testēt pret valsts likumu pārkāpšanu.
13.X. palātas prezidents Grabovs, kas no

kabineta sanēma paziņojumu par sagaidāmo landtāga slēgšanu, saaicināja uz pēdējo sēdi. Budžeta komisijas vārdā Forkenbeks uzaicināja atzīt augšnama līmumu par spēkā neesošu un nenozīmīgu – „null und nichtig." 8 konservatīvi deputāti demonstratīvi atstāja sēžu zāli. Pēc tam pieņēma rezolūciju, bet pēc nobalsošanas zālē ienāca Bismarks un paziņoja, ka landtāgs slēgts. Dažas stundas vēlāk abu palātu deputātus uzaicināja ierasties pils baltajā zālē, kur Bismarks nolasīja troņa runu slēgšanas gadījumā. Nobeidz vārdiem: „Valdība spiesta saimniekot valsti bez tās bāzes, kas paredzēta konstitūcijā. Tā pilnīgi apzinās atbildību, kāda tai jāuzņemas sakarā ar šo nožēlojamo lietu stāvokli, bet tā arī neaizmirst tos pienākumus, kādus uzliek rūpes par valsts labklājību!
1863. g. 10. I. landtāgu no jauna atklāja un tautas pārstāvju palāta pirmā kārtā apsprieda adresi, ko gribēja iesniegt kēniņam. Adreses projektu izstrādājis Virchovs un to iesniedza progresīvais kreisais spārns un kreisais centrs. Projekts bij apsūdzības raksts, vērsts pret ministru kabinetu. To nosodīja par saimniekošanu bez budžeta, kas runā preti konstitūcijai un landtāga līmumiem. Pārmeta preses vajāšanu, pār-

meta konstitūcijai uzticamo ierēdņu atstādināšanu. Adresē usvērts, ka nevrens nešaubās par ķēniņa vēlēšanos neskart konstitūciju, kuŗai zvērējis uzticību, bet aizrādīts, ka ministri to jau pārkāpuši. Noslēgumā teikts: „Mūsu kā tautas pārstāvju stāvoklis mani spiež paziņot vissvinīgākā veidā, kā iekšējais miers, tā arī ārējā valsts varenība tik tad atjaunojama, ja valdība atgriežas pie konstitūcionālās iekārtas."

Deputātu runas šai ziņā izskanēja bez asāka spriedumа. Profesors Žībels teica: „Šī valdība nevar ne dienu nodzīvot, neizdarījusi kādu likuma pārkāpumu." Kāds cits profesors, furis Gneists, anglu pašpārvaldes cienītājs saka: „Valdība zaudējusi spēju atšķirt likumību no nelikumības."

Vecais radikālis Valdeks, atbildot uz jautājumu, vai šāds iesniegums nerunā pretī cieņai, kāda jāparāda ķēniņam, teica: „Mēs neesam galminieki, nedz diplomāti, kas kaut kādas etiķetes pieklājības labad spiesti noklusēt patiesību, bet ja nu patiesība aizvaino, tad cieņu aizskārusi tieši patiesība un tā jau vairs nav mūsu vaina."

Bismarks, atbildot uz uzbrukumiem, kādi bij adresē, attīstīja savu teoriju pilnīgi pretēju liberālai. Viņš teica: „Anglu kabinets, lai to sauk-

tu kā saukdami, ir parlamentārs, parlamenta vairākuma izvirzīts, bet mēs esam viņa majestātes ķēniņa ministri. Velti jūs domājiet, ka jūs neskariet troņa tiesības, nē, jūs cīnaties tieši ar troni. Jūs esiet ķēniškīgās varas pretinieki. Prūšu konstitūcija paredz, gadījumā, kad ķēniņš nevarētu vienaties ar palātu par budžetu, rodas rebs - Lücke, bet tā kā valsti mašīna nevar apstāties, tad šis robs jāaizpilda, ķeroties pie ķēniņa neierobežotās varas. Ķēniņam tiesība izdarīt izdevumus, kad palāta nav atļāvusi."

Visdramatiskākais skats norisinājās 1863. g. 27. I. Attīstot savu „Lückentheorie", Bismarks sacīja:

„Politiskā dzīve vispāri ir principa cīņa. Tā iet pa kompromisa ceļu. Ja viena puse negrib saprasties, rodas konflikti un tad tas, kā rokās atrodas vara, iet uz priekšu."

Bismarka opozīcijas pārstāvis grāfs Šverins. Viņš formulē ministra domu vārdos „Macht geht vor Recht". Ar šīs palātas vispārīgu piekrišanu Šverings nonāca pie slēdziena, ka tādi principi neder, lai nostiprinātu Prūsijā dinastijas ilgam laikam; princips jāapgriež otrādi — „Recht geht vor Macht!" Šai brīdī Bismarka nebija zālē. Kad viņš atgriezās un dzirdēja, kādu teicienu viņam pieraksta,

viņš protestēja, jo tādus vārdus nesot lietājis. Šverins uz to saka, ka nevarīgi esot, kādi bijuši atsevišķi izteicieni, bet ka viņa runas saturs bijis tieši tāds. Šverinam patiesībā bija taisnība. Princips, ka vara pārāka par tiesībām bij Bismarka pamatdoma un slepenā pārliecība. Šādā saspīlētā atmosfairā nebij iespējams nodoties lietiškai darbībai un 1865. g. sesija bij manglīga, pagāja asā vārdu maiņā. Kādā sēdē Bismarks, kuru prezidents bij apturējis nepiemērotu izteicienu dēļ, paziņoja, ka negribot padoties palātas priekšsēža disciplinārai varai. Kad tas pats atgadījās kara ministrim, valdībai iesniedza paziņojumu, ka ministri atsakās uzstāties landtāgā un sniegt kādus paskaidrojumus, kamēr palāta matzīst, ka tie nav padoti palātas varai. Tautas vietnieki iesniedza jaunu adresi, kurā prasīja, lai maina visu sistēmu un atstādina personas, kas atrodas valdības priekšgalā. Par šo adresi nodeva 309×61 balsi. Kēniņš atteicās to pieņemt un uz palātas demonstrāciju, atlaida landtāgu mājās. Nu visiem bij redzams, ka Bismarks nav no bijies no protestiem, bet vēlas pat krīzi paasināt. Tā laika novērotājs, vēsturnieks Maksis Dunkers, dēvē kanclera varu par spēlmani, kas licis uz vie-

nas kartes Prūsijas eksistenci.
1. VI. spēra drakonisku soli pretpresi, pretrunā ar konstitūciju, kurā nodrošināta preses brīvība. Uz šī rīkojuma pamata administrācijai tiesības slēgt valdībai naidīgos preses orgānus pēc 2 reizēja brīdinājuma. Bismarks nodibināja to pašu režīmu preses lietās, kāda bij Napoleona impērijā. Viņš gāja vēl tālāk kā Napoleona policija, un nodibinājās stāvoklis, kas līdzinājās krievu patvaldības censūrai: nolieda uzbrukumus valdības politikai, nolieda apspriest ārzemju notikumus, ja aiz tā slēpās prūšu politikas kritika. Bismarks devās pretī diktatūrai. Kēniņš drīz tam dāvāja pilnīgu uzticību, paklāvās tā ietekmei. Bet pret viņa despotismu uzstājās kronprincis Frīdrichs, kas bij apprecējis anglu kēniņienes Viktorijas meitu un atbalstīja anglu vīgu liberālos ieskatus. Viņš nosodīja Bismarka rīkojumus, kas apspieda presi un aizrādīja, ka tas ir nelikumīgs un bīstams solis. Braucot cauri Dancigai un atbildot uz apsveikumiem, kronprincis sacīja, ka nožēlojot nesaskaņas, kādas pastāvot valdības un tautas starpā. Bet Bismarks viņa uzvarēja. Viņš norakstīja tam vēstuli, kurā norādīja, ka viņa izturēšanās stipri kaitējot ministriem,

viņa augstāko kalpu darbībai. Bismarka pamudināts, ķēniņš izteica kronprincim rājienu un viņš, piekāpīgas dabas būdams, apsūdzības politikā miejaucās. Septembrī ķēniņš nolēma atlaist mājās nepiekāpīgo palātu. Sekšlietu ministrs Eulenburgs gatavoja jaunas vēlēšanas, līdzīgi kā Francija. Sekojot viņa rīkojumiem sapulcina landrātus, kas atbilda franču suprefektiem, sapulcina pilsētu galvas, pagastu parstāvjus un aizrāda, ja tie balsos par liberāļiem, tiem draud atlaišana no vietas. Amatniekiem un strādniekiem teica, ka viņi zaudēšot darbu, ja tādā veidā izrādīšot nepaklausību valdībai. Vēlēšanu laikā izplatīja ķēniņa rakstu, kas bij publicēts kā atbilde kādai Silēzijas sādžas prasībai: „Naidīgā izturēšanās pret manas valdības orgāniem nav savienojama ar uzticību manai personai."
Kad konfliktu apskata no malas, tad ir grūti piesliet Bismarkam. Viņa pretinieki aizstāvēja brīvo domu, likumību, viņš pats rupji mina kājām konstitūciju, ņirgājās par sabiedrības domu un prasīja padzīt no vietām ierēdņus, kas atļāvās turēties pie citādiem ieskatiem kā valdība. Bet nevar sevišķi līdzi just arī opozīcijai. Visi

strīdi norisinājās šaurā jomā, tālu
patiesām tautas interesēm. Jautā-
jums, kurā dēļ strīdējās abas puses,
bij tīri politiskas dabas: vai vara
paliks troņa, vai parlamenta ro-
kās? Par plašākas tautas masas
interesēm nebij runas. Lai arī libe-
rālā opozīcija dīvē sevi par prog-
resīvo partiju, kas balstās uz tau-
tas gribas, tomēr tā necentās pēc
demokrātiskas iekārtas, vēlēšanu
tiesību paplašināšanas. Turīgie pil-
soņi, kas bij progresistu galvenais
balsts, bij apmierināti ar 1850. g. kon-
stitūciju, kas bij noteikusi tik augs-
tu censu, lai nodrošinātu pilsoņu
pārākumu palātā. Progresīvo parti-
ja nekā nedarīja, lai uzlabotu
apstākļus darba proletāriātam, kas
sāka pieaugt ar bilindustrijas attīs-
tību. Sznēmums bij vienīgi Šulce-Dēlits.
Viņš patiesi dēmokrātisks politiķis
nēmās potēt darba tautai angļu
trēdu idejas, aizrādīja uz pašpa-
līdzības ideju. Viņš guva panāku-
mus brīvo meistaru vidū, kas mek-
lēja atbalstu pret kapitālismu, bet
niecīga bij ietekme uz fabriku un
rūpniecības iestāžu strādniekiem, ku-
rīem veltīgi aizslīdēja garam pado-
mi taupīt līdzekļus, lai varētu no-
dibināt kooperatīvus. Plašām tau-
tas masām šī partija bij zināmā
mērā aristokrātiska. Šo pretimeku

vājo pozīciju labi izprata Bismarks, kas gribēja paplašināt vēlēšanu likumu, lai to izmantotu vienlīdzīgi tautas masas ietekmei un izsistu pretinieku no sliedēm. Viņš sastapās ar ievērojamu sabiedroto, sociālisma aģitatora Lasala personu.
Ferdinand Lasalle 1825.-64; Böckh, Savigny, Aleks. Humboldt; Heine, Herwegh; v. Hatzfeldt, Valteich; Fritzsche; „das eherne Lohngesetz"; Buchez, Louis Blanc; Wagner, Ricardo, Spielhagen; „In Reih und Glied." Lothar Bucher; Frankfurtes kongress 1863. g. augustā.

Lasals dzimis 1824. g. Breslavā, žīdu tirgotāju ģimenē. Viņa gara dāvanas jau universitātē ievēroja zinatnieki Beks, Savigny, Humboldts. Parīzē Heine upazīstināja dzejmieku Hervegu ar Lasalu: „Lūk, jums jaunis Mirabó!" Lasals kļuva slavens kā advokāts. Viņš uzrakstījis zinatnisku darbu par grieku filozofu Heraklētu, darbs „Seģūto tiesību sistēmo", drāmā „Francis von Zikingens" viņi tēlojis ideālu revolūcijas vadoni. Bet šie sasniegumi viņu neapmierināja. Viņa temperamentu un godkārību viļināja politiska darbība. Viņš vēlējās kļūt vadonis demokrātiskai diktatūrai. Viņa sociālie un politiskie ieskati veidojušies agri. 1848. g. viņu arestēja par revolūcionāru aģitāciju,

bet tiesā viņš uzdevās par sociālas demokrātiskas republikas priekritēju. Viņš stāv tuvu Marksam, ar kuru arī vēlāk sarakstījās. Kā publicists un orators Lasals uzstājās konflikta laikā. 1862. g. aprīlī viņš nolasīja Berlīnes priekšpilsētas strādniekiem referātu, ko iespieda brošūras veidā: „Strādnieku programma." Viņš tēlo proletāriāta vareno nākotni. Līdzīgi Marksam viņš domā, ka 4. kārta, kas nomainīs 3., būs brīva no šķirru interesēm, kādas bijušas visām augstākām šķirām. Proletāriāta sirds dziļumos nav dīgļu privilēģiju izveidošanai. Viņa interēses sakrīt ar tautas attīstību, ar ideju uzvaru, ar kultūras progresu, ar vēstures dzīvo principu, un vēsture nav nekas cits kā brīvības attīstība. Proletāriātam valdot valstī, uzplaukst tikumība, kultūra un zinības. Tas, viņš teica, esot tā klints, uz kuras jāceļ mūsu laiku baznīca.

Strādniekiem „Programma" būtu varējusi paiet garām nepamanīta, jo vairāk tāpēc, ka tā bij rakstīta zinatniskā, tautai grūti saprotamā valodā, bet administrācija pati radīja aģitatora slavu. Ierosināja tiesas procesu par nicināšanas un naida modināšanu šķiru starpā un par mācību, kas apdraud sabiedrības mieru.

Šai laikā Berlīnē ieradās Leipcīgā nodibinātās strādnieku sabiedrības pārstāvji Valteichs un Friče. Vini gribēja

atrast politisko darbinieku vidū strādnieku aizstāvjus, lai noorganizētu visvācu strādnieku kongrešu. Šo saktu strādnieku lūgums, lai viņus uzņem nacionālajā savienībā, bij noraidīts. Tikpat auksti izturas pret strādniekiem arī progresīvās Prūsijas partija. Tad viņi griežās pie Lasala. Tas dedzīgi atsaucās aicinājumam, laižot klajā 1863. g. martā atklātu vēstuli centrālkomitejai, kas uzņēmusies sasaukt visvācu kongresu Leipcīgā. Lasala atklātā vēstule nosaukta par vācu socialisma dibināšanas aktu. Viņš cenšas pierādīt, ka progresistu partija ir nespējīga veicināt brīvības idejas attīstību, tādēļ strādnieku šķirai jāuzstājas kā patstāvīgai, no progresistiem neatkarīgai partijai un pašai jāaizstāv savas intereses. Līds šim strādnieki atturējušies no politikas. Tā bijusi liela kļūda. Viņiem jāraksta savā karogā cīņa par vispārīgām un vienlīdzīgām vēlēšanu tiesībām, jo tas viņiem dos iespēju ietekmēt visu valsts pārvaldes gaitu. Lasals izsmēja kooperātīvo apvienību domu, ko izdarījis Šulce-Deličs. Tiesīki līdzeklīši, kas nevar nolīdzināt milzīgo netaisnību darba un kapitāla sadalīšanā. Uzmet schēmu radikālam un graujošam plānam; pamatojoties uz angļu tautsaimniekiem, pārkārto mācību par darba algas likumu, ka darba algas paaugstināšanai seko dzimstību skaits, bet strādnieku šķiru vairošanās liek darba algai kristies līdz minimumam.

Tas ir tīrandains likums – „das eherne Lohngesetz." Lai atbrīvotos no šī likuma žņaugiem, Lasals ietric franču sociālista Luja Blanka mācību par darba organizāciju ar valsts palīdzību. Strādniekiem jācenšas pašiem kļūt par uzņēmējiem, tad atkritīs sadalījums darba algās un kapitālista peļņā un strādnieki saņems pilnu atalgojumu par savu darbu, bet tādēļ nepieciešami, lai valsts dotu viņiem vajadzīgos līdzekļus. Valsts jau nav nekas cits, ka nabadzīgo šķiru lūla asociācija, kurā ir 97% no visas iedzīvotāju masas. Valsts nevarēs attrikties palīdzēt strādniekiem, ja tie iegūst parlamentā balsu skaitu, kas proporcionāls viņu masai. Lai tuvotos šim mērķim, jānodibina visvācu strādnieku apvienība. Leipcigas strādnieku komiteja pieņēma Lasala programmu. Nolēma sasaukt nevis strādnieku kongresu, no organizēt strādnieku savienību.
Uzstājās pretinieki. Priekšgalā bija Šulce-Deličs. Domai par valsts palīdzību, ko sludināja Lasals, nostādīja pretī domu par pašpalīdzību. Progresīvās partijas orgāns Lasalu apvainoja, ka tas grib pārdot strādniekus Bismarkam par lēcu virumu, kas saucoties valsts palīdzība. Sākās sacensība 2 agitatoru starpā. Tā bij īpata aina. Ar radikalu un komunistu programmu uzstājās Lasals, kurā izturēšanās nevērīga, valoda afektēta. Pieticīgāko, mērenāko

pilsoņu iskaites aizstāvēja Šulce-Delič, kas runāja tautai saprotamā valodā. Berlīnē, trokšņainā sapulcē, kur pārsvarā bij strādnieki, Lasals ciešu neveiksmi. Citādi viņam sekmējās Reinas rūpniecības apgabalu strādnieku vidū; sapulcē Frankfurtē, kur nevis Šulce-Deliča nolēma sasaukt strādnieku deputātus. 23. V. Leipcigā Šulcei-Deličam un Reinas novadu strādnieku pārstāvji Lasala vadībā nodibināja visvācu strādnieku savienību. Izstrādāto statūtu pirmā pantā teikts: „Likumīgā ceļā jācenšas panākt vispārīgas, tiešas, vienlīdzīgas vēlēšanu tiesības. Šīs tiesības ieviešanas, kai nodrošinātu vācu strādnieku sociālās intereses un kai līdz ar to izskaustu šķiru pretķēķības sabiedrībā."

Par savienības priekšsēdi ievēlēja uz 5 gadiem Lasalu, piešķirot tam diktatora tiesības. Lasāls pats bij augstās domās par savu aģitāciju. Viņš rakstīja vienam no strādnieku savienības komitejas locekļiem:

„Man nav dalas par to maidu, kādu pret mani jūt buržuāzija, bet man loti stariģi, kā par mani domā strādnieki. Ja strādnieku šķira nav sastinguši masa bez domāšanas spējām, tad manai atklātai vēstulei uz to jāatstāj tāds pat iespaids, kā savā laikā Lutera tēzēm, ko viņš pienagloja pie Virtemberģas katedrāles durvīm."

Šai laikā viņš mīģina tuvināties Bismar-

kam, lai kopīgiem spēkiem varētu uzbrukt liberālajai buržuāzijai. Abi it kā dabīgi sliecās viens uz otru. Reiz Bismarks apakšnamā sacīja par Lasalu:
„Lūk, īsts vīrs, salīdzinot ar vecās progresīvās partijas vecajām sievām."
Lasals nosūtīja viņam pret šulci-Deliču vērstas grāmatas ar piezīmi:
„Ministrs no šī koka var izdrāzt indīgas čūskas, kas var kļūt nāvīgas ministru padomei un arī progresistu vidū. Būtu labi, ja kēniņš pats izlasītu dažas nodaļas, tad viņš redzētu, kas ir viņa draugi, kas ienaidnieki un kāda ir monarķija."
Vidutāja lomu starp Bismarku un Lasalu uzņēmās Vageners, viens no „Krusta" dvīzes vadītājiem. Viņš gribēja panākt prūšu konstitūcijas cursa reformu, jo līdz šim pārsvars bijis tikai naudas makam, bet viņš gribēja sasniegt plašākas, vispārīgas vēlēšanu tiesības. Uz reformu sliecās arī Bismarks, cer atrast vienkāršā tautas masā mazāk opozicijas tronim. Tādā kārtā viņam radās kopēja programa ar Lasalu. Viņi abi runāja par tautas plašām masām. Tikai viens domāja par zemniekiem un laukstrādniekiem, un otrs par rūpniecībā nodarbinātiem, tomēr abi sapratās vienā idejā un varēja sarunāties par cīņu ar kopēju ienaidnieku. Lasals ar pašpārliecību teica Vageneram:
„Es, Bismarks un Jūs esam Prūsijas visgudrākie cilvēki." Viņš satikās vairā-

kas reizes ar Bismarku un ilgi sarunajas. Daude vēlāk, 14 gadus pēc Lasala nāves Bismarks teica par viņu:

„Tas bija viens no visinteresantākiem cilvēkiem, kādus esmu sastapis, un viņš nemaz nebija republikānis. Viņš bij godkārīgs visaugstākā stilā un viņš šaubījās tikai par vienu jautājumu: vai vācu impērijā valdīs Hohenzolernu vai Lasalu dinastija."

Šī sastapšanās notika 1863. g. un 64. g. ziemā. Pēc dažiem mēnešiem 64. g. vasarā Lasals krita 39 g. vecs duelī. Nav zināms, par ko viņi runājuši, bet uzglabājušās Lasala vēstules. Sociālistiskais agitators gaidījis no diktatora un prasījis kādus noteiktus un galīgus lēmumus. Lasals bij savā ziņā reālists politikā līdzīgi Kavūram un Bismarkam. Viņš bij galījais radikālis, dēmokrats, sociālists un tai pašā laikā strādnieku interešu labad sabiedrojas ar monarķiju, ar konservatīviem. Viņš neturējās pie liberālās jūtelības, necentās panākt tīru un neaptraipītu opozīciju. 60. g. vācu un krievu radikālās aprindās šāds reālista tēls bij populārs. Tas fiksēts Špīlhagena romānā „In Reih und Glied."

Ari Bismarkam ļoti zīmīgas attieksmes ar Lasalu. Ārpolitikā viņš gatavs draudzītīs kant ar pašu velnu, nav izvēlīgs arī iekšlietu politikā. Viņa piemērošanās spējas ļoti lielas, prata atrast cilvēkus savamērķa sasmīegšanai. Drīz vien par viņa

personīgo sekretāru kļuva Lasala draugs Lotārs Buchers, 48.g. revolūcijas darbinieks.

Karš ar Dāniju 1864.g.

Lai gan Bismarks valdīja kā diktators, uzlika nodokļus bez ierobežojuma, kautarī palāta tos nebija apstiprinājusi, lai gan viņš neļāva presei kritiski izteikties, tomēr pretinieki uzskatīja Prūsijas iekšējo stāvokli par visai nedrošu. Austrija bij nodomājusi izmantot acumirkļa stāvokli un panākt savienības iekārtas reformu, savas ietekmes pastiprināšanai. Šai nolūkā Francis Jozefs saaicināja 1863.g. augustā vācu valdniekus uz kongresu Frankfurtē, ielūgdams arī Prūsijas ķēniņu. Austriešu ķeizars bij pārliecināts, ka visi sīko un viduvēji lielo valšķu valdnieki viņam piebiedrosies, un Prūsija paliks viena, bez atbalsta. Bismarks prasīja, lai Vilhelms atsakās piedalīties kongresā. Šis bij pirmais gadījums, kad viņš nopietni sadūrās ar ķēniņu. Vilhelms turējās pretī, baidīdamies aizkart Austriju un pukāpās tikai tad, kad Bismarks piedraudēja atkāpties no amata. Abi bij kļuvuši nervozi. Pēc izšķirīgās sarunas ar ministri, Vilhelms sāka krampjaini raudāt, un lēkme bij tik spēcīga, ka nevarēja pieņemt audiencē Saksijas ķēniņu, kas bij atbraucis pakal no Frankfurtes, bet Bismarks dusmu lēkmē sasita paplāti ar stikla traukiem. Viņš bij pareizi lēsis savu gaitu.

Kongresa efekts bij Valteichs ja nepiedalījās Prūsija. Kad prūšu ķēniņu uzaicināja piedalīties vācu savienības jaunajā iekārtā, ko izstrādāja Frankfurtes kongress, viņš, Bismarka pierunāts, uzstādīja 2 nōtēkumus:

1./ jāatzīst, ka Prūsijai ir tādas pat tiesības kā Austrijai,

2./ lai līdzās savienības padomei nodibina visu vācisko apgabalu tautas pārstāvju palātu.

Tas bij jauns viedoklis Bismarka panēmienos, izdarīts nolūkā, lai pārspētu Austriju un dabūtu savā pusē Vācijas sabiedrisko domu.

Kamēr austriešu ķeizars balstījās uz vācu valdniekiem, kas cieši turējās pie saviem īpašumiem, Prūsijas valdība griezās pie tautas, atgriezās pie 48. gada cīņas sauciena.

Viegli Bismarks veido arī ārpolitiku. Lai iegūtu pilnīgu rīcības brīvību Vācijā, jānodrošina Krievijas un Francijas – Aleksandra 2. un Napoleona 3. draudzīga neutralitāte. Viņš atrada vājas vietas kā vienam, tā otram. 1863. g. notika poļu sacelšanās. Kamēr Austrija, izrādot līdzjūtību Polijas autonomijai, ļoti sakaitināja krievu caru, Bismarks centās apgalvot, ka palīdzēs dumpja apspiešanā, insurgētus, kas pārgāja Prūsijas robežu, izdeva krievu valdībai. – Bismarks glaimoja Na-

pokoņa 3. impērijas sapņiem, kam bija dažādi plāni Francijas paplašināšanai. Napoleons 3. gribēja ar to apmierināt franču vācijas patmīlību, gribēja pievienot Francijai Beļģiju, gan ieņemot kreiso Reinas apgabalu, gan nodibināt dienvid-Vācijā protektorātu. Viņa plāni, zīmējoties uz Beļģiju, varēja izsaukt Anglijas protestu. Napoleons III. ieņēmās piedraudēt angļiem, noslēdzot savienību ar Prūsiju. Viņam likās izdevīgi, lai Prūsija apvienotu visu ziemeļ-Vāciju un aizsmidzas līdz abām jūrām, izveido savu kara floti, kas varētu Angliju apdraudēt. Napoleons cerēja, ka Prūsija apmierināsies ar virskundzību Vācijas ziemeļos un viņam laus rīcības brīvību pie Reinas un dienvid-Vācijā. Viņš nodevās patīkamām ieņēmām, bet Bismarks atbalstīja viņa ilūzijas uz Beļģiju un dienvid-Vāciju. Bismarka solījumi bij tikai vārdos un nenoteikti, bet Napoleons bij uzkodies uz šīs makšķeres, likās pat, ka Prūsija viņa rokās. - Nodrošinājis sev Krievijas un Francijas draudzīgo neutralitāti, Bismarks likās uz karošanu, doma ja uz vācu apgabaliem Holšteinu un Šlezvigu, kas piederēja Dānijai. Viņa politika ir diplomātiskās mākslas augstākā pakāpe, saviļņota ar viltību un nikanību.

Bismarka mērķis bij iekaņot Elbas hercogistes: Holšteinu un Šlezvigu. Par šim hercogistēm jautājums ir saražgīts. Iedzīvotāji ir vāci, bet Šlezvigai zemeļos dzīvo dāņi. Šis hercogistes pieder vācu savienībai un ir Vāvijas privātīpašums. Notika sacelšanās pret dāņu valdību. Prūsija, lai prūšu ķēniņš atbrīvojot Šlezvigu un Holšteinu no dāņu virsvaldības. Vilhelms 4. baidās no Krievijas, Anglijas un Francijas, kas dāņus aizstāv. Prūšu ķēniņš kaslēdz mieru un atstāj šis zemes dāņu rokās. Prūsija noleic galvu arī Austrijas priekšā. 1852.g. lielvalstis paraksta Londonā protokolu, kas atzīst dāņu brīvību un Šlezvigas un Holšteinas autonomiju. Kristiāns dabū atkāpšanās naudu un atsakās no Elbas hercogistes. Vāci neatzīst Londonas protokolu. 1863.g. dāņu ķēniņš Kristiāns IX. uzspiež Šlezvigai un Holšteinai dāņu administraciju, kas strīdu paasina. Uzstājās vācu pretendents Frīdrichs, tā Kristiana dēls, kas atteicies no troņa. Bismarks domā, ka laiks iejaukties konfliktā. Viņš noraida Augustenburgas prinča kandidatūru un prasa Šlezvigas un Holšteinas autonomiju, kā Londonas protokolā teikts. Bismarks pārsteidz atkal ar savu rīcību – uzaicina Austriju darboties kopā ar Prūsiju

neatkarīgi no savienības padomes. Austrijas minister Rechberg
si neērtā stāvoklī. Viņam neinteresē strīdi, bet viņš nevar
arī atļaut Prūsijai paņemt Šlezvigu un Holšteinu tāpēc
Prūsija jāatšķir no sīkajiem vācu valdnīkiem. No drošinās
pret pārmetumiem no situ valņu puses. Karę pulkus virza
uz Šlezvigu un Holšteinu. Dāņiem si maz karą spēks,
bet stipri cietokšņi. Danevers un Düppel aizsprosto pie-
eju Jütlandei. Austrieši apiet Jütlandei apkārt un ieņem
viru pusalu. Prūši ieņem Düppel'u, ko toreiz uzskatīja
par nepieejamiem Pas notiek 1864. g. pavasarī. Dāņi cer vēl
aizstāvēties uz salām tik ilgi, kamēr iejauksies lielvalstis.

Londonā notiek konference, kura uzaicina noslēgt
pamieru. Dāņu ķēniņš noraida Bismarka noteikumus,
gaida Anglijas palidzību. Viņš viļās. Angļiem vāja sausze-
mes armija. Napoleons un Aleksandrs II. atteicās dāņiem
palidzēt, tos Bismarks ietekmējis. Karš tiek atjaunots.
Sabiedrotie iet uz salām, un Kristians IX. kapitulē.
Dāņija atdod Šlezvigu un Holšteinu, kas pāriet
Austrijas un Prūsijas kopīpašumā. Vāciskie apgabali
tagad dāņiem atņemti. Rodas grūtības jautājumā,
kā Prūsija un Austrija novilks savā starpā robežas.
Austrijas cenšas no iekarojuma tikt valā, jo atrodas
tālu no robežām. Bismarks nevēlas izlaist no rokām
laupījumu. Viņš saka, ka Augustenburgas Frīdrichām
jāatdod Prūsijas virspavēlnieka rīcībā militārie spēki,
jāatļauj prūšiem caur Šlezvigu un Holšteinu rakt
kanalu, kas savienotu Baltijas un Ziemeļu jūru

Tam neplekrit Šlezvigas un Holšteinas iedzīvotāji, kas nīst prūšus, ne Augustenburgas Fridrichs, ne Austrija. Bismarka ienaidniekiem tē palīdz iekšējā opozicija Prūsijā. 1864. g. karą gājienam ir nacionāls raksturs, bet parlaments negrib piešķirt līdzekļus ne Kīles apcietināšanai, ne arī citādi. Bismarks pārceļ floti no Dancigas uz Ķīli. Domā, ka Austrija, kas pati ir grūtībās, nespēs Bismarku aizkavēt. Austrijai pēc 1859. g. karą gājienā Italijā neizdevīgs stāvoklis. Francis Jāzeps atteicies no absolutisma. 1861. g. Austrijā izstrādā konstituciju. Konstitucijai ir centralizacijas raksturs. Citu tautību intereses maz tiek ievērotas. Pas sanikno ungarus, kas prasa autonomiju. 1865. g. Vīnes valdība uzsāk sarunas ar ungariem. Atceļ 1861. g. konstituciju, atgriežas pie absolutisma. Politiskais stāvoklis nedrošs. Bismarks labprāt būtu beidzis strīdu ar Austriju ar ieročiem, bet Vilhelms negrib karot, jo baidas, ka neiejaucas Napoleons un neprasa kompensacijas. Bismarks noslēdz ar Austriju Gašteinā (Gastein) līgumu, 1865. g. augustā. Pas nosaka, ka Šlezvigas un Holšteinas pārvaldi sadala — Šlezvigu dod Prūsijai, bet Holšteinu Austrijai. Šis līgums ir īs pamiera līgums. Abas puses gatavo jaunus spēkus.

Austriešu-prūšu un austriešu-itaļu karī 1866. g.

Bismarks dodas uz Dienvid-Franciju, lai satiktu tur 1865. g. oktobrī Napoleonu. Napoleons nedod noteiktu solījumu, jo cer, ka Austrija un Prūsija viena otru

novājinās. Napoleons kā vidutājs saņems par atlīdzību Reinas kreiso krastu. Bismarks panāc to, ka Napoleons apņemas nepalīdzēt Austrijai. Moltke aizrāda, ka Austrijai ir liela armija, vajagot Italiju ņemt par sabiedroto. Italija ser, ka varēs ar Prūsiju kopā cīnīties pret Austriju, lai atkaroto Veneciju. Prūsija un Italija noslēdz uzbrukšanas savienību. Italijai sola Veneciju, bet Prūsijai līdzvērtīgu vācu apgabalu. Abas valstis bruņojas. Austrijā izsludina mobilizaciju. Bismarks tagad meklē iemeslu, lai Vilhelms redzētu, ka karš ir nepieciešams. Bismarks rīkojas nekautrīgi. Viņš pieķeras tam apstāklim, ka ģeneralis Gablens atļauj rīkot sapulces, kur aģitē par Augustenburgas Frīdrichu. Gablens izvairas no bruņotas sadursmes. Kad Austrija iesniedz protestu, Bismarks saka, ka Austrija un Prūsija savienībai nederot, to vajagot reformēt ar tautas nabalsošanu, ievēlēt parlamentu. Tas ir 1866 g. 9. aprilī. Šis projekts ir liels solis Bismarka politikā. Grūti ticēt, ka Bismarks tagad pieņēmis 48. g. dēmokratisma programmu un atjaunojis socialista Lasāla prasības – ar parlamentu. Bismarks panāca 2 mērķus: 1) saista visas vācu patriotiskās intilliģences ievērību un 2) sīkos valdniekus un Austriju vājina. Austrija iesniedz priekšlikumu mobilizēt visus savienības spēkus pret Prūsiju. Šo priekšlikumu pieņem ar 9 pret 6 balsīm – 1866 g. 14. jūlijā. Prūsijas ienaidnieku starpā ir visas vidēja lieluma valstis: Virtemberga,

Saksija, Bavarija u. c. Austrijas priekšlikums apvaino Vilhelmu. To tikai bij gaidījis Bismarks. Viņš mudina Vilhelmu uz noteiktu rīcību. Prūsijas valdnieks griežas pie Austrijas ar priekšlikumu atkāpties no šī lēmuma - par Prūsijas izslēgšanu no savienības. Lai pieņemot Prūsijas priekšlikumu par savienības reformu. Bismarks iesniedz ultimatu - pieņemt Prūsijas priekšlikumu, pretējā gadījumā pieteiks karu. Izlaiž vācu tautai manifestu - uzņemt cīņu par Vācijas nacionālo attīstību, ko līdz šim aizkavējušas dažas personas savās interesēs. Bismarks bij konservativajam Vilhelmam iedvesis revolucionaras prasības, jo Vilhelms draud sev līdzīgiem valdniekiem visas tautas vārdā. Bismarks pievieno tam vēl konkretu mērķi. Prūsijas ultimatam vajadzēja liegt Vācijas ziemeļu valstīm apvienotīes ar dienvidu valstīm. Pēc Austrijas negativās atbildes Prūsija pieteic karu. Sabiedrības doma nav Prūsijas pusē. Arī dienvidu valstis balso pret Prūsiju, bet nepievieno kara spēku arī Austrijai, jo pretīgs brāļu karš. Prūsijā valda sašustums pret Bismarku. Kāds students šauj uz Bismarku 5 lodes. Iesniedz protesta adresi pret karu. Katoļu garīdznieki sludina pret karu. Katoļu kareivji jāsīdina ar varu vilcienos. Vācu valsķu kara spēks slikts. Prūsijai par labu nāk tās centrālais stāvoklis. Prūsijas armija ir vienota, labs stābs ar Moltki priekšgalā. Moltke nav militars ģenijs, bet armijai ir laba uzmanība un stratēģijas sistēma - tas ir Moltkes nopelns.

Moltke dzimis 1800. g. 15. janvārī. Moltke karu sagatavoja un veda zinatniski. Jau ilgi iepriekš viņš uz sīkām kartēm studēja iespējamo armijas virzīšanos un karą laukus, sagatavoja karą plānus, noteica uzdevumus, kas veicami katram armijas korpusam. Tāpat kā studentiem seminārā profesors paskaidro uzdevumus, tāpat ģenerāļiem un štaba virsniekiem Moltke paskaidroja kartes un norādīja virzienus, kur jāvirzās armijai. Ļoti liela nozīme dzelzceļam. Moltke pirmais piemērojis mobilizāciju šim jaunajam satiksmes veidam. Ar saviem vācu ienaidniekiem Prūsija tika drīz galā. Hanoveras korpuss, kas devās pretim dienvid-Vācijas pulkiem, nogrieza ceļu, un tie bij spiesti kapitulēt. Prūši ieņēma Frankfurti. Pret šo brīvpilsētu, kuras vaina bij vienīgi tā, ka tur 1848. g. sapulcējās revolūcionārais parlaments, prūši izturējās seviški nikni, uzlika nesamērīgi augstu kontribūciju un tā nobiedēja pilsētu, ka viens no birģermeisteriem pakārās. Ģenerālis v. Falkensteins rakstīja:
„Visas provinces no Reinas uz ziemeļiem, ir pie fūsu kājām."
Bavārija un Virtemberga izolētas, bij spiestas lūgt mieru. – Karš izvērtās par Prūsijas un Austrijas sadursmi, pie kam Austrijas stāvokli apgrūtināja 2 apstākļi:

1./ karā ar Prūsiju atteicās piedalīties Ungārijā. Ungāri izturējās pret vācisko Austriju kā pret valsti, kas viņiem pavisam sveša un bij gatavi atriebties par to, ka 1849. g. bij salauzta viņu revolūcija. 2./ bij sācies karš ar Stāliju un uz dienvidu fronti nācās nosūtīt pret itāļiem labākos austriešu karą pulkus. - Pret Prūsiju uzstādīja 250.000 vīru lielu armiju, kamēr Prūsija varēja nostāties pretī ar 350.000. Dienvid-Stālija iebruka Venēcijas teritorijā. Līdzās kēniņa Viktora Emanuēla pulkiem, kas bij Lamarmona vadībā, cīnījās arī Garibaldi ar saviem brīvprātīgiem. Nebij franču palīdzības kā 1859. g., un viņi nevarēja pievarēt austriešus; pie Kůstocas (Custozza), kur 1848. g. sakāva Kārli Albertū, itāļi cieta smagu neveiksmi 1864. g. 24. VI., bet austrieši nevarēja izmantot savu uzvaru un 9 dienas pēc šīs kaujas viņu liktenis izšķīrās ziemeļos sadursmē ar prūšiem. Austriešu armijas virspavēlnieks Benedeks bij labs kaujas ģenerālis, kas ieguvis slavu 59. g. Stālijā, bet nevisai labs stratēģis - viņš nolēma apmierināties ar aizsargāšanos un koncentrēja savus spēkus Bohēmijā, un tā deva prūšiem iespēju netraucēti iziet cauri bīstamiem kalnu šaurumiem, kas atrodas pie Bohemijas. Tā Moltke varēja izmantot savu karaspēka pārvieto-

šanas metodi: iet katram par sevi, cīnīties kopā. No divām pusēm prūši tuvojās Benedeka pozīcijām: no ziemeļiem nāca prinča Frīdricha, karāļa Vilhelma brāļa dēla armija, no austrumiem — troņmantinieka armija. Drīz parādījās abu pretinieku spēks. Austriešu štābs turējās pie senas stratēgijas — zemākie virsnieki nekā nezināja par vadoņa nodomiem un vāji izpildīja rīkojumus. Austrieši cīnījās tāpat kā agrāk slēgtās rindās. Prūši izlietāja jaunu paņēmienu — gāja ķēdī, tad seviški strelnieki parādīja lielu kustību un veiklību, viņiem liela priekšrocība: ātršāvēju šautenes — „Zündnadelgewehr". Viņi pretinieku apšāva, iekams tas paguva doties uzbrukumā.
Pirmajā cīņā Austrija zaudēja ap 40.000 kritušu, un armijā bij manāms pagurums. Benedeks apzinājās, ka armija draud sabrukt un rakstīja ķeizaram, neatlaidīgi lūdzot mieru par katru cenu, jo armijas katastrofa neizbēgama. Viņš cerēja, ka būs iespēja atkāpties līdz Donavas līnijai, ka karš isilgs, līdz iejauksies ārvalstis, bet galmā domāja citādi. Francis Jozefs gribēja glābt Austrijas godu lielā izskirīgā kaujā un Benedikam bij jāpiekāpjas. Armijas sastapās pie Sadovas — Königsgretzas. Sākumā austriešiem bij darīšana tikai ar Frīdricha

armiju. Austriešu artilērija bij spēcīga un nodarīja ienaidnieka smagus zaudējumus. Ja Benedeki būtu uzdrošinājies laist kaujā pēdējās rezerves, viņš būtu varējis satriekt ienaidnieku, bet viņš palaida izdevīgu brīdi un deva prūšiem iespēju pievest svaigus palīga pulkus. Pēc sīvas pretošanās austriešiem bij jāatkāpjas 3. VII. Uzvarētāji paši bij tādā mērā nogurdināti nežēlīgajā cīņā, ka nemaz sākumā nevarēja aptvert iegūtos panākumus. Viņi nemetās vaijāt ienaidnieku, deva tiem 2 dienas ilgi elpu atvilkt, un tādā kārtā austrieši izglābās no pilnīgas sakaušanas.
Sadovas uzvara bij Bismarka patiess triumfs. Tagad it kā guva attaisnojumu viņa iepriekšējā politika, kas bij uzsākta ar tādu pārgalvību. Tagad patrioti, kas par viņu bij šaubījušies, varēja sacīt: „Viss bij saprotami un pareizi: ir armijas reorganizacija, izdarīta pret tautas pārstāvju gribu, ir karš ar dāņiem, ir attiecību saraušana ar Austriju."
Viņa diplomātijai tomēr radās jaunas grūtības. Dienu pirms Königrätz'as kaujas, Francis Jozefs piedāvāja Napoleonam Veneciju, lai tas to nodotu Viktoram Emanuelam un lai tāda piekāpšanās būtu par pamatu pamiera noslēgšanai starp Austriju un Itāliju. Austrija gribēja atbrīvoties no karošanas ar Itāliju, atbrīvot tuvieves karapul-

kus un pārvest tos uz Bohemiju. Tādā veidā viena no karotājām griezās pie Francijas kā starpnieces, bet franču valdībai uzvara pie Sadovas bij negaidīta, to pārsteidza, tā domāja, ka Prūsija sakaus, vai, ka karš vismaz ieilgs un gatavojās iegūt sev no tā zināmus labumus. Bismarkam par laimi Napoleona un viņa ārlietu ministra Drouin de l'Huijs starpā nebija vienprātības. Ministrs gribēja aktīvi iejaukties vācu lietās, uzstājās par franču armijas mobilizāciju. Napoleons, kuram sākās smagas slimības lēkmes, noguris, jutās pilnīgi nespēcīgs karam un atcēla jau izsludināto mobilizāciju. Bismarks lieliski prata izmantot šīs nesaskaņas un steidzī notvert īsto brīdi, rīcībai. Bij jāsteidzas arī šādēļ, ka no Itālijas tuvojās austriešu karą pulki. Prūšu armijā bij sākusies kolera. Prūši pa to laiku tomēr gāja uz priekšu, un Vilhelms ar savu štābu jau aizsniedza Königsburg'u, 12 jūdzes no Vīnes. Pirms dažiem mēnešiem Bismarkam bij lielas grūtības, lai piedabūtu viņu uz šo karu, bet reiz uzsācis, tas kļuva nikns, devās uz Vīni, lai pašā galvas pilsētā diktētu satriektam pretiniekam miera noteikumus. Bismarks nejūsmoja par šādu Austrijas pazemošanu, nekaroja atriebības dēļ, lai gūtu gandarījumu par Prūsijas goda aizkaršanu, kā Vilhelms domāja; šāda

vida sentimentālitāti viņam bij sveša. Viņam nevajadzēja Austrijas pilnīgas sātriekšanas, gribēja to tikai izstumt no vācu savienības un tanī nostiprināt vienīgi Prūsijas kundzību. Paredzēja, ka turpmāk ar to pašu Austriju, kas būs padarīta nekaitīga, lūs cieši jāsaistās savienībā. Vilhelms negribēja šo loģiku saprast. Viņa un Bismarka starpā norisinājās vētrainas scēnas. Kēniņš kliedza, ka diplomāti maitājot to, kas iekarots ar zobenu. Vinā bez kareivīguma runāja arī citas jūtas – uz jaunu un svešu teritoriju iegūšanu, vinš skatījās arī uz pāri palikušo Silēzijas daļu, ko savā laikā nebij paņēmis Frīdrichs II., un arī uz Saksiju, būtu arī nokampis Austrijai gabalu Bohemijas. Turpmākie Vācijas likteņi to maz nodarbināja. Bismarks draudēja ar atkāpšanos no amata, ieminējās pat par pašnāvību, atrada negaidītu sabiedroto tronmantinieka personā. Kronprincis vairāk juta līdz visvācu vienības ideālam, un ar viņa palīdzību Bismarkam izdevās salauzt veča stūrgalvību.

Nikolsburgā noslēdza pamieru uz noteikumiem, kas vēlāk deva pamatu galīgajam Prāgas miera līgumam 6 N.g. aug. Lai gan Austrijas stāvoklis bij ļoti grūts, tā bij maz cietusi, tai bij jāmaksā mērena summa – 20.000 dalderu karą izdevumiem, jādod Prū-

sijai savas tiesības uz Šlezvigu un Holštein, pašai jāizstājas no tācu savienības, kuras priekšgalā atradās Prūsija. Dienvid-Vācijas valstīm: Bavārijai, Virtembergai, kadeuei atļāva nodibināt īpašu savienību. Nacionālās saites dienvidu un ziemeļu federācijas starpā palīdzēja nodibināties uz abpusēju vienošanos.

Tikai tagad franču valdība atskārta, kādu klūdu tā izdarījusi, pieļaujot Austrijas sakaušanu. Deouin de l'Huys uzstāja Napoleonam. Tas nosūtīja Benedetti projektu par kompensāciju, kāda dodama Francijai – iesniedzalēsi samaksai. Benedetti uzstādīja šādas prasības: Francijai jāatgūst 1814. g. robežas. Šīs robežas notuca Vīnes kongress pirms 100 dienu perioda un pēc Napoleona katastrofas pie Vaterlo tās pasliktināja. Tālāk Francijai jāpievieno Luksemburga un Reinas kreisā krasta apgabals, kas piederēja Hesavei un Bavārijai. Bismarks, kam Francijas palīdzība vairs nebija vajadzīga, uzsāka apvainota patriota lomu, kā pats vēlāk stāstīja, esot pat piekērīs pie zobena rokā. Varbūt, ka tā nemaz nav bijis, bet viņš tā rūpējās par to, lai viņa saruna ar Benedetti klātu zināma atklātībai, lai laikraksti saceltu vētru par Francijas laupīšanas kāri. Skandāls draudēja pieņemt tādus apmērus, ka Napoleons

pastiidzās atteiktīs no sava ministra un paziņoja, ka Francijas patiesās intereses nemaz nesaistotīs ar nieciģiem territoriāliem ieguvumiem, bet ar vēlēšanos palīdzēt Vācijai nodibināt iekārtu, kas būtu visizdevīgāka Francijas un visas Eiropas interesēm. — Drouin de l'Huys šīs neveiksmes dēļ nācās atkāpties no amata. Viņa vietā nāca Rouher's, tomēr tas nebij laimīgāks. Niz bailēm aizkart vācu nacionālās jūtas franču valdība atmeta domu par Reinas kreisā krasta pievienošanu un uzsāka sarunas par Beļģiju un Luksemburgas amnestiju. Benedetti uzdevums bij atgādināt Bismarkam viņa agrākos solījumus un iesniegt jaunu projektu kā saskaņot Prūsijas un Francijas intereses. Imperators bij ar mieru atzīt visas Prūsijas prasības, ja Prūsija viņam palīdz iegūt Luksemburgu, viņam nebūs iebildumu pret dienvidu ziemeļ-Vācijas apvienošanos vienā federācijā, ja Prūsija palīdzēs ieņemt Beļģiju. — Šoreiz Bismarks uzklausīja Benedetti labvēlīgi, pat izdarīja parlabojumus projektā. Kad pēc dažām dienām Benedetti ieradās pēc atbildes, Bismarks ieteica viņam dotīs atpūtā uz Karlsbadi. Tālākā saruna noritēja viņam parastā nepiespiestā tonī. Viņš teica:

„Es neatkāpjos it ne no kā agrāk sacītā

Bet jautāju jums ļoti delikāti, vai imperators Napoleons tiešām pilnīgi vaļsirdīgs, un vai viņš vēlāk nekompromitēs Prūsiju Anglijas acīs, kuŗa tik vērīgi sarga Beļģijas neatkarību?
Benedetti saprata, ka lieta zaudēta, no Bismarka nekā nevarēs dabūt, jo Francija viņam vairs nav vajadzīga, un tā viņam vairs nav bīstama. Bet ne par vēlti Bismarks paglabāja, Napoleona projekta norakstu. Vēlāk, 1870. g., kad sākās karš Prūsijas un Francijas starpā, viņš publicēja šo dokumentu, lai visi zinātu, cik riebīgus priekšlikumus Francija iesmiguši Prūsijai.

Ziemeļ-Vācijas savienība.

Ārējai uzvarai, ko Bismarks bij ieguvis, gāja līdz arī triumfs pašā Prūsijā: izbeidzās konflikts starp liberālo opoziciju un troni, samierinājās progresisti, kas draudēja kancleru nodot tiesai. Bismarks parādēja pretinieku priekšrocības un vadoņa gaišo prātu. 1866. g. vēlēšanas notika Kēnigsgrecas kaujas dienā. Konservativo skaits pieauga līdz 142, kreisā centra deputātu skaits līdz 65 un progresistu – līdz 83. Pašu liberāļu vidū bija notikusi šķelšanās. Lieļa deputātu daļa ar labākiem runātājiem, piem. Laskeru, atdalījās no opozīcijas; viņi sauca sevi par nacionālliberāļiem.

Vini atzina kanclera ārpolitiku. Viniem drīz pievienojās 2 hanoveneši no nō jaunpievienotās territorijas – Mikē un Vinets, 59.g. nacionālās savienības dibinātāji. Svarīgāks nekā politiskās brīvības jautājums nacionālliberāļiem bij nacionālās vienības jautājums. Kas zīmējas uz tirdzniecību un rūpniecību, vini aizstāvēja galvenā kārtā vidējo šķiru, pilsonības interesēs. Tai pašā laikā no agrākās reakcionārās jeb feodālās partijas atdalījās mēreni konservativie, kas bij samierinājušies ar konstitucionālo iekārtu. Vini, (kā vieni, tā otri) bij Bismarka galvenais balsts. Vinš nodomāja samierināt sabiedrisko domu ar savu politiku. Atgriežoties pie konstitucijas, – vinš pārliecināja kēninu, lai tas prasa landtāgam Indemnitäts-votum, t.i. rezolūciju, kas post faktum attaisnotu visas budžeta operācijas, kas izdarītas konflikta laikā, un valdībai tādā veidā dotu finanču amnestiju par nelikumīgi iekasētiem nodokļiem. Palāta, kas bij izvēlījusies par savu priekšsēdi Forkenbeku, šķietami bij gatava šādi samierināties. Pret šo indemnität izteicās tikai nedaudz deputatu, to starpā vecais Karalauču radikalists Jakobi, kas aizstāvēja mūžības, tikumības un ticības brīvības principus.

Bismarks piesaka landtāgam „indemnität"-

rezolūciju, kas valdībai dotu finanču amnestiju par nelikumīgi rīkasētiem nodokļiem. Pret to palātā izteicās tikai sudauda deputātu. Lai gan formāli kēninš līdza tautas parstāvju piedošanu, patiesībā „indemnität" bij monarkijas uzplaukšana un palātas kapitulēšana, pat forma nebij izturēta. Kad Forkenbeks deputātu priekšgalā pasniedza kēninam adresi, Bismarks atbildēja vārdiem, kas nesaskanēja ar tiem, ko Bismarks bij teicis agrāk:

„Ja atkal atkārtotos tādi paši apstākļi un nevarētu dabūt palātas piekrišanu budžetam, es atkal rīkotos, kā to prasa mani pienākumi."

Liberāļi varēja teikt:

„Visas mūsu pūles pieradināt valdību pri pareizas konstitūcionālas deives formām ir bijušas veltīgas."

Pri jaunajām attiecībām ermīga balsošana 1867. g. Prūsijas landtāgā, kad apsprieda ziemeļ-Vācijas savienības konstitūciju un kad no jauna pacēlās jautājums par palātas tiesībām liegt nodokļus militārām vajadzībām. Par šādā garā iesniegto Virchova priekšlikumu bij tikai 81 balss pret 226. Šādiem apstākļiem valdot, Bismarks neierobežoti turpina savu nacionālās apvienošanas politiku. Gādājot par nacionālo hegemoniju, viņš sastāda veikli Prāgas miera līguma noteikumus.

Tu vi tik nenoteikti, ka Prūsijai visplašākās iespējas tos iztulkot, ko tā arī dara. Pievieno Dānijai atņemtās hercoģistes Holšteinu un Šlezvigu, tad pievieno valdnieku provinces, kas bij pretojušies 1866 g., Hanoveras kēniņa valsti un Hesenes hercoģisti, beidzot piesavinās brīvpilsētu Frankfurti. Šo teritoriju kopplatība 4300 kv. jūdžu; Prūsijas iedzīvotāju skaits pieaudeis no 18.300.000 uz 23.500.000 – tā tad par 4½ milj. Tomēr svarīgs nevin kvantitatīvais pieaugums, bet arī jaunieguto teritoriju stāvoklis. Hanovera un Hesene bij apgabali, kas Prūsijas rietumīpašumus atšķīra no austrumu daļas. Tagad Prūsija valdīja ziemel-Vācijā viengabala teritorijā, kurā bij iekausēti mazi firstu īpašumi: Anhalte, Braunšveiga, Lippe. Šīs hercoģistes un arī citas, kas atradās Prūsijas ārējo robežu tuvumā: Meklenburga, Oldenburga, Tiringa un 3 brīvpilsētas: Brēmene, Lībeka un Hamburga iestājās ar Prūsiju ziemeļvācu savienībā. Ārpus savienības palika Bavārija, Virtenberga, Badene. Šī jauno valšku savienības organizācija vi Bismarka roku darbs.

Tās iekārta stipri atšķīrās no iepriekšējās savienības, kas bij nodibināta ar Vīnes kongresa lēmumu 1815. g. Vācu valsts tiesību terminoloģijā iepriekšējā „Staatenbund" vietā bij izveidojies „Bundes-

staat". Pirmā ir saistītu valšķu savienība, otrā ir ieši apvienotas savienotās valstis. Šo valsti - Bundesstaat vajadzēja pārvaldīt 3 iestādēm:

1./ prezidenta varai, kas pieder Prūsijas ķēniņam,

2./ savienotō valšķu padomei - Bundesrat, kurā ietilpa delēgāti no visām ziemeļvācu valdībām un kurā par priekšsēdi bij Prūsijas kanclers. Bundesrātā Prūsijai no 43 balsīm piederēja 17,

3./ reichstagam - tautas pārstāvju sapulcei, kas izvēlēta vispārīgās vēlēšanās pa 1 deputātam uz ik 100.000 iedzīvotājiem.

Prūsijai piederēja izcils stāvoklis ziemeļvācu savienībā. Visi 3 instituti: ķēniņš, bundesrāts un reichstags atradās Berlīnē. Bismarks, turpinot būt par Prūsijas ministru prezidentu, kļuva par ziemeļvācu savienības kancleru. Lai gan ziemeļvācu savienība dibinājās uz vispārīgām vēlēšanu tiesībām, tās iekārta tomēr būtiski atīķīrās no 48.g. konstitūcijas. Toreiz izsludināja tautas suverenitāti, pirmā vietā izvirzīja parlamenta autoritāti, tagad 67.g. izvirzījās monarķistiska iekārta, par tautas virsvaldību satversmē nebija minēts. Ķēniņam bij tiesības pēc saviem ieskatiem iecelt kancleru, uzturēt sakarus ar ārvalstīm, pieteikt karu, slēgt mieru, pavēlēt par visu savienības armiju

un ieult amata personas. Kēniņš sasauc un atlaiž reichstāgu. Lai gan reichstāgam interpelācijas tiesības un ir iniciātīve likumdošanā, tas ļoti maz var ietekmēt darīšanu gaitu. Finanču kontrole aprobežojās ar to, ka pienem vai noraida jaunus nodokļus, ko valdība grib uzlikt. Agrāk uzliktie nodokļi postāv automātiski uz priekšu, tos vairs nepārbauda un nuesmiedo par jaunu tautas pārstāvju apstiprināšanai. Ja reichstāgs izstrādātu jaunu likumu, tas varētu stāties spēkā, ja to apstiprinātu kēniņš un bundesrāts. Par to, ka ministriem jābūt atbildīgiem tautas pārstāvjiem reichstāga priekšā, Bismarks negribēja dzirdēt. Viņam negribējās atlaist not savu politiku tautas pārstāvju priekšā, bet nepatika arī dalīties pienākumos ar budrību, kaur līdz ar vinu uzticēta vara, negribēja būt kabinetā kā vasalu kollektivitātes loceklim. Viņš bij radis rīkoties vienas pats, skatīties uz pārējiem ministriem kā uz padotām personām.

Liberāļi iekustināja reichstāgā to pašu jautājumu, kas bij konflikta galvenais pamats: jautājumu par budžeta pārvaldīšanu tautas pārstāvju sapulcē, par to, ka nodokļu uzlikšana ik gadus no jauna jānobalso. Bismarks uzstājās pret šādām prasībām, kērās pie draudīgi patetiska toņa, runāja

par atkāpšanos no amata un par to, ka uz liberāļiem dogmatikiem uzvels atbildību par vācu vienības sagraušanu.

„Ko jūs atbildēsit," teica viņš, reichstāgam, Königsgrecas kaujas invalīdi, ja kāds jums prasīs, ko devušas visas lielās cīņas. Jūs droši, atbildēsit: ja vācu apvienošana vēl nav pabeigta, jāgaida vēl cits izdevīgs brīdis, totiesu esam izgādājuši tiesību ik gadus nobalsot no jauna reichstāgā!" (armijas budžetu)

Opozīcijai bij jāsamierinās, ka tas bij noticis Prūsijas landtāgā. Patiesas konstitucionālas valdības formas ziemeļvācu savienībā tā nebij. Uz ūkārtu varēja atliecināt termīnu „Scheinkonstitutionalismus." Tas ļoti līdzinājās Napoleona imperijas iekārtai, tās dekoratīvai tautas vēlēšanu izmantošanai un faktiskam tautas pārspēka nespēkam. – Ziemeļvācu valšku savienības reichstāgā radās tāda pat kārtība kā prūšu landtāgā, bet tū kā vēlēšanas bij vispārīgas, tad izvirzījās arī elementi, kas pretojās vācu varmācīgai apvienošanai. Tie bij vispirms sveštautieši Poznaņas poļi un ziemeļšlezvigas dāņi. Viens no Prāgas mierlīgumā pantiem paredzēja, ka šlezvigas iedzīvotājiem jānoprasa, vai tie ir ar mieru pievienoties Prūsijai, bet Bismarks to nedomāja darīt. Otrkārt tie bij velfi no Hanoveras. Tie bij prūšu

padzītās dinastijas piekritēji, kuŗa bij cēlusies no slavenā vidus laiku hercoga Velfa. Treškārt tie bij 3 sociālistu depietāti.

Šis opozīcijas politiskā nozīme bij mēcīga, bet nozīmīga bij sociālistu uzstāšanās Reichstagā bij tikai 3 sociālisti, bet vini dalījās divās viena otrai naidīgās grupās. Vienā bij Lasala pēcnieks Šveicers, otrā Lībknechts un Bebels, Marksa piekritēji. Kamēr Lasals bij dzīvs, strādniekus sajūsmināja viņa agitācija, uz strādniekiem dzīvāk iedarbojās viņa personība kā mācība. Lasala attīstības teorijas nebij konsekventas. Viņa darbībā lielu vietu ieņēma mēģinājumi saprasties ar valdību. Šveicers turpināja turēties pie tās pašas politikas. Šis apstāklis no viņa atvairīja pārējos sociālistus, kas bij pieslējušies Kārla Marksa virzienam, kuŗa priekšnatēs bij Lībknechts, 1848. g. insurgents, kas kādu laiku bij trimdā, iepazinies ar Marksu un kļuvis viņa uzticamākais māceklis. Lībknechts kā žurnalists pievērsa Marksam sakšu strādnieku Bebeli. Bebelis bij izglītojies pašmācības ceļā; viņam bij liels oratora talants.

1867. g. iznāca Marksa „Kapitāla" I. sējums. 1868. g. Nirnbergā sanāca strādnieku kongrek. Šeit no 111 strādniekiem 94 pieslējās internacionālei, kas bij atsišanās, ka ir Marksa starptautiskā sociālisma piekritēji. 1869. g. marksistiskie strādnieku delegāti Eisenau'ā nodibināja

sociāldemokrātisko strādnieku partija. Viņu programmā ietilpa bez politiskām prasībām par demokrātiskas iekārtas izveidošanu, arī sociālās - progresīvais nodoklis uz ienākumiem un mantojumiem, normālas darba dienas noteikšana. Viņu galvenais mērķis bij privātīpašuma iznīcināšana. Libknechts paziņoja: sociāldemokrāti nedrīkst nekādos jautājumos un nekādos apstākļos uzsākt parrunas ar pretiniekiem. Libknechta personā sociālisms nostājās reālpolitikas plāksnē. Viņš sacīja:

„Attiecībā pret valdošām šķirām sociālisms tagad vairs nav teoretisks jautājums, bet gan varas jautājums, ko var izšķirt tikai uz ietas, cīņas lauķā līdzīgi visiem citiem varas jautājumiem."

Tā ir tāda pat valoda kā Bismarkam.

Austrijas pārveidošanās 60tos gados.

Veicot vācu nacionālo apvienošanos ar zobenu un asinīm, Bismarkam tomēr bij jāsamierinās ar konstitucionāliem un demokrātiskiem principiem, bij spiests piekāpties laika gara prasībām. Tāda pat parādība tai pašā laikā bij novērojama Austrijas monarķijā, vienā no visvairāk atpakaļ palikušām Eiropas valstīm. Šeit tomēr reformātoram bij sarežģītāks uzdevums.

Lielas grūtības radīja monarķijas raibais tautu sastāvi un naidīgās attiecības, kādas valdīja tautu starpā. Vispirms valsts dalījās 2 daļās: pašā Austrijā un Ungārijā. Austrijas administrācija atradās vācu, Ungārijas-

madjaru rokās, bet kā viņi tā obi bij tikai
mazākumtautības, salīdzinot ar tām, kuŗām
pavēlēja. Vāci bij mazākumā, salīdzinot ar
čehiem, poļiem, gruzīņiem, itaļiem, slovākiem,
mādjāri bij mazākumā, salīdzinot ar slovā-
kiem, rumāņiem. Ļoti grūti bij saskaņot valsts
vienības prasības no vienas puses un no otras
nacionālo autonomiju un tiekšanos pēc politiskās
brīvības.

Vācu vidū pārsvarā bij liberāls noskaņojums
sevišķi pilsētu iedzīvotāju starpā. Tur nodēvēts
rūpniecībai. Bet tā kā vāci bij mazākumā, viņi
aizstāvēja centralizāciju un tāpēc nostājās
pret citu tautību autonomiju. Jo sevišķi viņi
negribēja dot patstāvību čehiem. Vācu liberā-
lisms bij liberāls tikai pats pret sevi, ne pret
citiem. Vēl vairāk nelīdzības un vienpusības
bij madjāriem: no vienas puses nepiešķīra nekā-
das atkarības no vāciem, bet no otras - paši grī-
bēja valdīt par slāviem un rumāņiem savā
teritorijā. Ungārijā, pavisam citādi kā Austrijā,
bij saglabājusies ļoti spēcīga un ietekmīga
aristokrātija, kas bij ļoti konservatīvi noska-
ņota: negribēja samierināties ar zemnieku
brīvlaišanas mērķiem un grībēja tos turēt
atkarībā no muižniekiem. No otras puses un-
garu aristokrātija kopā ar citām tautības
šķirām karsti aizstāvēja 48.g. revolūcijas prin-
cipus, uzstājās par politisko brīvību un par
parlamentu savā valstī.

Valdībai nācās izlocīties šo nāciju vidū. Pārēr-
šoties vienai no tām, sacelties kājās visas citas,
bet kompromisu atrast tādā stāvoklī bij ļoti

grūti. 1849. g., pie revolūcijas apspiešanas Vinē un Budapeštā, Austrija atgriezās pie absolūtisma, pie Meternicha sistēmas, bet to gāza 1859. g. neveiksmīgais kara gājiens pret Itāliju. Karš uzrādīja ļaunprātības, naudas izšķiešanu, kuku-ļu nemšanu visās valsts pārvaldes nozarēs. Lai uzlabotu valsts saimniecību austriešu valdība bij spiesta griezties pie sabiedrības, kas agrāk tik rūpīgi bij atvairīta no politikas.
Neatliekams jautājums bij armijas parveidošana, kas kara gatavībā bij aizsūtīta uz Lombardiju, bet izrādījusies par nepietiekošu. Armijas parveidošanas izdevumus gribēja segt ar aizdevumu un cerēja uz sabiedrības patriotiskām jūtām, bet no izlaistām aizņēmuma zīmēm izpirka tikai 1/3. Sabiedrība neuzticējās valsts varai. Ķeizaram bij jāatzīst, ka militārās neveiksmes iemesls bijis no senseniem laikiem mantotas ļaunprātības; lūdza pavalstniekus nākt talkā un solījās dot reformas, apsolījās novirzīties no absolūtisma, bet pāreja uz konstitūciju tomēr notika gausi un neveikli.
1860. g. aprīlī sasauca paplašinātu reichstāgu. Tā bij iepriekšējā valsts padomu, paplašināta ar jauniem locekļiem, pa lielākai daļai fiestiem un grāfiem pievienoja nelielu skaitu rūpnieku, komersantu un atvalinātu ierēdņu. Reichstāgam vajadzīja kļūt par padomu devēju. Jaunā reichstāgā aicinātie ungāru aristokrāti paziņoja, ka nepiedalīsies sēdēs, kamēr Ungārija nebūs dabūjusi pilnīgu autonomiju un neatzīs tās vēsturiskās tiesības. Kopā ar ungāriem izteicās reichstāga

vairākums, un šo sapulci atlaida mājās.
1860. g. oktobrī Francis Jozefs spēra noteiktākus soļus, izdeva diplomu kā pamatnoteikumu, kas būtu mūžīgs un nemanāms. Atzīstot nepieciešamību pieskaņoties laika strāvai, ķeizars piekrita dalīties likumdošanas varā ar tautas vēlētiem pārstāvjiem. Provinču lietas nodeva provinču sanāksmei, reichstāgā paredzēja bez ķeizara ieceltiem locekļiem vēl simts tautas pārstāvjus, bet tie nebija vēlēti. Tos izraudzīja ķeizars, ņemot no kandidātu skaita, ko uzstādīja sapulcēs. Reforma atdūrās uz ungāru pretestību. Muižniecība izteicās par labu 48. g. revolūcijas likumiem. Ungārija norāva ķeizariskos g'ērbonus un karogus no oficiāliem tērpiem. Valdīja noskaņojums: „Mēs nedosim ne kareivjus, ne nodokļus, kamēr nebūs īstas konstitucijas." Ķeizars pieaicināja liberāli noskaņoto Šmerlingu, kas bija nētīts Frankfurtes nācijas parlamentā. Viņa nopelns, ka 1861. g. februārī izdeva patenti kā papildinājumu 60. g. diplomam. Februāra rīkojums pirmo reizi radīja Austrijā kaut ko līdzīgu visas valsts konstitūcijai. Kamēr 60. g. oktobra diplomus deva vēl lielu būvību provinču sēdēm. Februāra patente deva noteiktu varu central-organam reichstāgam. Reichstāgu sadalīja 2 palātās: 1) augšnamā jeb kungu namā, kur vajadzīja atrasties erchercoga un valdnieka ieceltiem parstāvjiem un 2) apakšnamā, kurā bij paredzēti 300 provinču landtāgu deputāti. Šmerlinga nodoms bij, lai tas aizstāvētu šķiru interises. Jedzīvotājus sadalīja 4 vēlētāju

kūrijās: 1) lielgruntniekos, 2) tirgotājos, 3) pilsētniekos un 4) zemniekos. Vēlēšanas bija izdarāmas pa kūrijām. Tas deva zemes un naudas aristokrātijai lielu pārsvaru. Pirmā kūrijā 60 vēlētājiem bij 1 deputāts, otrā 30, bet ceturtā – 11.000 viens parstāvis.

Ar februāŗa patenti nodibinātā konstitucionālā iekārta vispirms izraisīja konservatīvo elementu sašutumu. Tirolē valdīja sašutums par ticības brīvību un par to, ka protestantiem tādas pat tiesības kā katoļiem. – Februāŗa konstitucija izraisīja nevācisko, jo ar savu centralizāciju deva parsvaru nevācu interesēm. Venēcija neizrādija nekādu vēlēšanos piedalīties Austrijas politiskai dzīvei. Bādenē un citur, kur bija slavu tautas, nacionālisti pretojās.

1861. g. aprīlī, 2 mēnešus pēc patentes izlaišanas Budapeštā sanāca ungaru sēde, pirmo reizi pēc 48. g. revolūcijas satriekšanas. Pieminēja Battiani, revolūcionārās valdības galvu, kas kā moceklis bij gājis bojā par tēvijas brīvību uzstāja, lai iesniedz resolūciju, lai seims izsaka visas sūdzības un prasības, kādas bij. Uzstājās Deaks, 48. g. revolūcijas mērenās opozīcijas pārstāvis. Viņam izdevās panākt šī priekšlikuma noraidīšanu. Savā būtībā adrese bija atteikšanās saprasties ar valdību. Seims pasludināja, ka negrib saņemt likumus no centrālā parlamenta, kad tas ar mieru dalīties likumdevēja tiesībās un funkcijās vienīgi ar Ungārijas kēniņu. Bet lai Francis Josefs būtu tāds, tad viņš jākronē Budapeštā. Francis Josefs atbildēja uz adresi, lai seims nosūta uz reichstāgu

savus deputātus, kur varētu apspriest jautājumu. Atsacījās no vienošanās ar ungāru nāciju, iekams nebūs pārlūkoti 48. g. likumi un tie nebūs saskaņoti ar monarķijas vispārīgiem likumiem. Seims atbild, ka nesūtīs uz reichstāgu deputātus un ka Ungārija turēsies pie 48. g. revolūcionārās konstitūcijas. Uz priekšu vēl kādas runas kļuvušas liekas, jo viņa augstība pats padarījis katru saprašanos neiespējamu. Šmerlinga spiests, reichstāgs nolēma atlaist mājās nepaklausīgo seimu. Tad nobalsoja par visas valsts budžetu. Austrijas valdībai tomēr bij jāsaduras ar sīvu madjāru pretestību, kas atsacījās maksāt nodokļus. Nodokļu piedzīšanai turp bij jāsūta kareivji un jāizsludina kara stāvoklis. Kad liberāļi iesniedza interpelāciju, norādot uz ārējām briesmām, kas varētu rasties, Šmerlings atbildēja: „Varam uzgaidīt," bet nelaime tā, ka balstīdamies uz vāciem viņš nevarēja Ungāriem preti nostādīt slavus, kā Vīnes valdība bija darījusi 48. g. Galicias un Kroācijas, poļi, čeķi un slovēņi protestēja pret 61. g. patentes centralizāciju un pieprasīja autonomiju, kāda paredzēta 60. g. federātīvā diplomā. Gan sūtīja savus pārstāvjus uz Vīnes reichstāgu, bet kad ungari tur nepiedalījās arī viņi aizgāja nu tiem sekoja poļi. Šmerlinga kabinets noturējās 4. g. Tiešā administrātīvā saimniecībā valdīja Maon un nekārtība. Tā kā valdība nekur nevarēja panākt paklausību, nodokļi ienāca nekārtīgi. Valsts deficīts pieauga. Tas bija laiks, kad Austrija centās nostiprināt savu stāvokli, iejaucotīs valdības lietās.

Kad Francis Jozefs sasauca Frankfurtē kongresu, uzsāka karu ar dāņiem, no Vācijas austriešus sāka izstumt Bismarka politika. Jāmaina bij vāciskā rietumu orientācija uz ungāriem. Tādā kārtā Šmerlinga stāvoklis bija satricināts. Citā kabinetā viņam radās pretinieks magnāta Esterhazi personā. Kopā ar Esterhazi Deāks iespieda žurnālā 65. g. lieldienās lielu rakstu, kuŗa tonis centās visus samierināt. Ungaru Esterhazi patriots 48. g. revolūcijas darbinieks atteicās no agrākās asas programmas, kas prasīja Austrijas pilnīgu atdalīšanos. Lika tā vietā projektu, pie kuŗa divas valstis, Austrija un Ungārija apvienojās tādā veidā, kas dara iespējamu kopīgu pārvaldi vispārīgās lietās. Esterhazi ierosinaja Franci Jāzepu, lai viņš aizbrauc uz Budapeštu. Viņu saņēma ar sajūsmu. Viņš apsolījās apmierināt visas ungaru tautas vēlēšanās. Atgriezies Vīnē, viņš iecēla par galma ministri ungaru magnātu Mailatu. Šmerlings atkāpās no amata kopā ar visiem liberāliem vācu biedriem, jo saskatīja sev pārmetumu. Kabineta priekšgalā bij grāfs Belcredi, par finanču un ārlietu ministri bij Andraši (Andrassy).

Šis 3 grupu kabinets radīja reakciju visos virzienos. Esterhazijam atlaida maksājumu, ko viņam vajadzēja maksāt par lielo mantojumu. Kabinets bij ar mieru izdot patenti par konstitūcijas apturēšanu – sistierungspatente 1865. g. septembrī. Šis rīkojums nozīmēja, ka valsts atgriežas pie absolūtisma visos ārlietu un militāros jautājumos pie neierobežotas ķēniņa varas. Izbudzās arī vācu uzkundzēšanās, atdzīvojās

provinču landtāgi.
Ungārijā Deaka partija uzstājās ar prasību pēc 1848.g. likumiem un īpaša Ungārijas kabineta nodibināšanas. Sākās sarunas ar Vīni, bet lieta nevirzījās uz priekšu, līdz sākās karš ar Prūsiju 1866.g. Ungārija atteicās piedalīties cīņā par Vācijas impērijas dalas interesēm. Nacionālrevolucionāru grupa gribēja izmantot Vācijas kritisko stāvokli un no tā izrauties. Valdība negribēja piekāpties, cerēja uz uzvaru, bet Sadovā zaudētā kauja pārmainīja visu. Dažas dienas pēc austriešu armijas katastrofas Bohemijā Deaku aizsauca uz Vīni. Kuzars bij ar mieru atzīt patstāvību Ungārijā, kurai būtu tādas pat tiesības kā Austrijai un ar mieru dot tai īpašu konstitūciju. Deaks pati negribēja nostātīties ungaru atbildīgā kabineta priekšgalā un piedāvāja to grāfam Andrași. Tā iecelšana nozīmēja, ka Austrija kapitulē, jo 48.g. viņš bij karsts Košota piekritējs un tāpēc noteesāts uz nāvi pie karatavām. Tādā kārtā 1867.g. konstitūcijā Deaka projekts, ko viņš bij iesniedzis priekš 2 gadiem Ungārijā bij gūvis uzvaru cīņā.
Ungārijas Ķēniņvalsts sastāvā bez pašu madjaru apdzīvotiem apgabaliem gar pašiem Donavas krastiem ietelpa arī Transilvānija, kuru apdzīvoja galvenā kārtā rumāņi, un Kroacija-Slāviska zeme. No otras puses, šai politiskā cīņā bij iegūvusi arī Austrija; piešķirot Ungārijai parlamenta iekārtu, arī pašā Austrijā radās ja izbeigt absolutismu un atjaunot konstitūciju. No unitisma, pie kura turējās Šmerlings, pārgāja uz dualismu, pārvērtās par Austro-Ungāriju. Nebij viena, bet 2 valstis, kas saistī-

jušās savienībā. Vienā no tām valdmeks saglabāja savu keizara tituli, otrā to dēvēja par kēninu. Lai atzīmētu jaunās varas uzjemšanu, Francis ieradās Budapeštā un svinīgi tika kronēts ar sv. Stefana kroni un izpildīja vidus laiku bruņinieku rituālu: jāšus uz zirga vicināja zobenu uz visām 4 pusēm. Par robežu atzina Leithas upi. Tā radās sadalītās Austrijas 2 daļu nosaukumi: Cisleitānija un Transleitānija. Ik vienai no abām valstīm bij sava galvas pilsēta - Vīne un Budapešta, katrai bij savs parlaments, sava valsts valoda - vācu un madjāru. Valdmeks pārvalda ārlietas, armiju, floti un finances. Tas pats zīmējās uz karaspēka uztūrēšanu, ko pārzina 3 impērijas ministri, kas stāv savrūp no Austrijas un Ungarijas īpašiem kabinetiem. Impērijas ministri atbildīgi delegācijai, t.i. Vīņes un Budapeštas abu parlamentu pārstāvjiem, pa 60 no katras. Šie pārstāvji ik gadus sanāk vienā un otrā galvas pilsētā.

Duālisma sistēma bij izdevīga ungāriem un vāciem, bet neizdevīga visam pārējām tautām: slaviem, rumāņiem, italiem. Habsburgu monarkija sadalījusies savā starpā 2 mazākās tautās, ik viena savā daļā izveda unitarisma sistēmu, uzspieda pārējiem savu kundzību. Ungārijā palika spēkā aristokrātijas uzkundzēšanās; augšnamā atradās tāpat kā agrāk dzimtu peri, vēlēšanas apakšnamā atkarājās no magnatiem, jo balsošana bij atklāta, un vienkāršā tauta neuzdrošinājās izteikties pret magnātiem.

Amerika un Anglija 50. un 60. gados.
Jauno laiku verdzība.

Eiropas un Amerikas kulturālā dzīvē 19. g.s. atzīmējami 2 notikumi, kas ir tik nozīmīgi un svarīgi, ka tiem nekā cita nevar līdzās nostādīt: 1./ zemnieku brīvlaišana Krievijā un 2./ nēģeru verdzības atcelšana U.S.A. Abas reformas notika vienā laikā, 60.g. sāk. Šis fakts ārkārtīgi svarīgs cilvēces morāliskā dzīvē un tiešām, ko gan redzam? Līdz 19.g.s. otrai pusei noturējās instituts, ko var nosaukt vienīgi par barbarismu: 2 lielvalstis saimniecības pamatā likušas vergu darbu, lai gan Eiropā un Amērikā tik vareni attīstījusies zinātne, māksla, iegūti jauni techniski sasniegumi. Vergu īpašnieki bij ne pusmežoņi, bet augstāko šķiru pārstāvji, kas izmantoja visas dzīves ērtības un kam bij pieietama augstākā izglītība. Lai gan vergu īpašnieki bij kristīti, vinu morāle reizē lāva būt miermīlīgam ģimenes tēvam un tai pašā laikā izmantot citus cilvēkus līdzīgi nedzīviem priekšmetiem.

Verdzība Eiropā un Amērikā turējās dažādos apstākļos, 2 dažādās politiskās iekārtās, kas viena otrai nemaz nelīdzinājās. Ja Krievijā bij nomākta sabiedriskā doma un verdzības pastāvēšanu attaisnoja cara despotiskā vara, kas nepieļāva dzimtbuves kritizēšanu, tad Amērikā nebija arī šāda attaisnojuma. Tur pastāvēja republikāniska iekārta, statiem autanomija, presei brīvība. Verdzību tur uzturēja zināmas sabiedrības grupas, balstoties uz zināmiem aizspriedumiem. Tur varēja pastāvēt verdzība tādēļ, ka sabiedrības materiālās intereses bij pārsvarā

par humānām jūtām un nomāca jēdzienu par dabīgo vienlīdzību. Kādus slēdzienus no tā iegūst morālists? Cilvēces ideja attīstoties gausi, ar grūtībām – tā uz šo lietu raugās progresijas piekritēji, bet arī apgalvo, ka progress pastāv un nevis materiālā, bet morāliskā pasaulē. Saka, ka antīkā pasaule kultūrālā ziņā stāvot zemāk par tagadējo, jo tur pastāvējusi verdzība, bet, lūk, Amerikā esot panākusi pilnīgu vienlīdzību visiem cilvēkiem. Ne visi 19.g.s. zinātnieki bij tik pat lieli optimisti. Bokels domā, ka tikumības jautājumos cilvēce nevirzoties uz priekšu, morāle atrodoties mūžu mūžos tai pašā līmenī. Kas zīmējas uz verdzību, Bokels kā materiālisma cīnītājs, pārliecināts, ka tā esot klimata un augsnes sekas un tropu apgabalos arī verdzībai jāpastāv. Vipers domā citādi. Nevar piebalsot ne optimiskiem progresistiem, ne materiālistiem. Vēsturnieks redz, ka cilvēces saistība neiet taisnā līnijā, tās celi līkumoti, dažādas strāvas sadūras viena ar otru. Kas zīmējas uz verdzību, jāsaka, ka tie nebrīvības veidi, kas tika atcelti 19.g.s. vidū, nemaz nav tik dzilā senatnē radušies, bet ir jauno laiku produkts. Dzimtbūvei nav nekādu sakaru ar vidus laikiem, tā nesaistās ar seno laiku verdzību. Tā rodas periodā, kad notiek pāreja no naturālās saimniecības veida uz kapitālismu, kad Eiropa uzplaukst materiāli un kultūrāli – tā attīstās humānisma un reformācijas laikmetā. Verdzība izveidojusies ciešā sakarībā ar dižciltīgo muižnieku šķiras nodibināšanos, un tādu šķiru vidus laikos nepazina. Šī šķira paklāva

sev zemkopjus, sādžu iedzīvotājus, strādniekus un pasludināja, ka tie ir viņu vergi, piederīgi kungam jau no pašas dzimšanas. Šos verdzības jēdzienus eiropieši pārnesa lielo atklājumu laikmetā arī viņpus okeanam: Āfrikā, Amērikā, austrum-Indijā. Šeit viņiem radās it kā jauna teorija, ka cilvēki jau no dzimšanas iedalīti kungos un kalpos. Uzvarētās tautas atradās uz zemāka kultūras līmeņa, pati daba tos apzīmogojusi kā zemākus radījumus - tiem tumšāka miesas krāsa. Bet atkal jāpiemetina, ka kungu un kalpu iedalījums, pamatojoties uz ādas krāsu, nav sens. Tas ir aizspriedums, kas radās pirms paša iekarojumu laikmeta un tāpēc vieglī iesakņojies, kam sekoja arī muižnieku uzskati, ka strādnieku šķira pastāv no vergiem. - Ja var runāt par krāsainās verdzības ciltstēvu un nodibinātāju, tad tie bijuši portugaļi. Viņi ieguva kā karą laupījumu Gvinejas krāsainos nēģerus un tos pārdeva. Vergu medībās eiropiešiem krita par upuri galvenā kārtā nēģeri. Amērikas sarkanādainie mazāk iederējās jaunajā sociālistiskajā sistēmā, mazāk noderēja darbam un vairāk pretojās verdzībai, tie bij mazāk piemēroti techniskiem uzdevumiem. Eiropiešu verdzībā viņi drīzāk izmira nekā tiem padevās (paklāvās). Nēģeri izrādīja mazāku pretestību, bet darbā bij izturīgāki. Lai gan dzīves un darba apstākļi bij nelabvēlīgi, viņi tomēr izturēja un vairojās. Eiropiešiem Amērikā ilgu laiku nebij kolonijas, tikai stacijas, cietokšņi, no kurieni rīkoja uzbrukumus, lai iegūtu dzīvo laupījumu, un bij ostas, no kurām izveda lielām

partijām uz salām vai rietum-Indijas plantācijām, kas 16. un 17. g.s. piederēja Spānijai. 17. g.s. radās spāņiem sāņcenši - franči un angļi. 17. g.s. otrā pusē āttīstījās angļu kolonijas ziemeļ-Amērikā. 18. g.s. sākumā angļi sagrāba savās rokās privilēģiju tirgoties ar nēģeriem, parvedot tos no Āfrikas uz Ameriku.

Nēgeru verdzināšana 18.g.s. palcen par anglo-sakšu nodarbošanos. Ar nēgeriem tirgojās. Anglu sakšu zemes pastāvēja verdziba un vergu darbs. Angli kā pirmie no eiropiešiem izcīnīja ar politisko brīvību. Kolonisti vivairāk lepojās ar personas, vārda un rīdsapziņas brīvību un vienlīdzību likuma priekšā, bet neviens sīts tā nav izmantojis un tīro necilvēcīgi apgājies ar vergiem, kā viņi. Pēm bij nejedzīgs aizspriedums, ka citām rasēm nav cilvēcīgas cieņas, ka krāsaināie ir zemāki par angliem un amerikaniem. Ja arī tagad nēgeri atzīti par brīviem pilsoņiem, no viņiem tāpat vairās, nicina, sajūt riebumu pret šo rasi, kas tīro gotijā vidā neizpaužas pie francieu un spāņieu. Šī verdzība nav barbarisma senatnes atlikas, bet radusies nesen. Tā ir jauno laiku barbarisms, kas rada jaunu morāli nekā to, kas cīnās ar saprātu un humanitati. – Pret verdzību vēstā kustība rodas ākai 18.g.s. – apgaismības literātūrā uzbrak vergu turētājiem un tirdzniecībai. Drīz emancipacijas idejas sāk ietekmēt politiku. – Eiropā atlaiž brīvībā zemniekus. Apgaismotie manarchi atceļ dzimtsbuvi. 1781.g. Jāzeps V. Austrijā kā pirmais piešķir zemniekiem brīvību. Francijā 1789.g. svinīgi pasludina dzimtsbuves atcelšanu. 1807.g. Šteins atceļ dzimtsbuvi Prūsijā. 1816–19.g. iegūst brīvību 3 Baltijas apgabali. Ar šo kustību Eiropa aizsteidzās Amerikai priekšā.

Savienoto valšķu republika Amerikā rodas apvienojoties dienvidu un ziemeļu stātiem. Ziemeļos vergi bij brīvs darba spēks, bet kapitalisti centās šo jautājumu apiet. Sav. valstu konstitucijā verdzība nav pieminēta – katrai valstij brīvas rokas. – Amerikās jūtama arī apgaismības literātūras

ietekme, bet mazākā mērā kā Eiropā. Neatkarības pirmā laikā kādas pilsoņu grupas mērķis bij verdzības iznīcināšana. Šai grupai piederēja arī Franklīns, Vašingtons un Madisons savus vergus atlaida brīvā. 18.g.s. brigās verdzības apmēri samazinājās, bet tās atdzimšanu sekmē kokvilnas tīramās mašīnas izgudrojums (izg. Whitney 1791.g.). Īsā laikā tā ārkārtīgi pavairo kokvilnas produkciju. Agrāk ražoja 180.000 tonnu gadā, bet 35.g. pēc izgudrojuma jau 30 milj. t. Pirs prasa daudz darba roku un dod lieluzņēmējiem pārsvaru par strājiem. Rodas lielas plantacijas, kur strādā dzīvi melno vergu. Amerikā verdzība uzplaukst. 19.g.s. vēl asāka sociālā atšķirība starp Rietum-Eiropu un Ameriku. 1808.g. sav. valstu kongress izdod likumu ievest vergus, bet tas nekā nemaina Amerikas iekšējā dzīvē. Dienvidus stāti ir verdzības balsts Rietum-Indijas salās (angl.) atceļ dzimtbuvi. 1834.g. filantropi panāk, ka anglu parlaments aizliedz izmantot krāsainos vergus. Konservatīvie plantaciju īpašnieki padevās, gan ar lieliem materialiem zaudējumiem. Amerikaņu plantatori tai pašā laikā, būdami vienā sociālā līmenī ar min. anglieu, pat centās verdzību paplašināt, ievedot to jaunos apgabalos. Verdzība izzūd pēc asa pilsoņu karā. Tā bij grandioza krize vecajai Amerikai, kas gatavojās jau pus gadu simteni. Pēc tam rodas jaunā Amerika.

Antagonisms starp ziemeļu un dienvidu stātiem 19.g.s. pirmajā pusē.

18.g.s. otrā pusē, kad izdod federativo konstituciju,

iedzīvotāju skaits ap 4 milj. 4/5 balto iedzīvotāju runā angļu valodu, pārējie ir holandieši, franči, vāci. 19 g.s. iedzīvotāju skaits ātri aug. 1820.g. iedzīvotāju jau 9½ milj., 1850.g. 23 milj., 1890.g. 76 milj. Ko atsevišķām zemēm iecelotāji pieplūda tik lielā mērā, ka jau ap 50% iedzīvotājiem mātes valoda nav angļu, bet citas. Iecelotāji ātri piemērojās Amerikas apstākļiem, valodai - amerikanizējās. Ziemeļu-Amerikas iedzīvotāju sastāvs gan raibs, bet to mēr izveidojās īpatnēja nacionala vienība. Atrajam iedzīvotāju pieaugumam seko strauja territorijas paplašināšanās. Ziemeļ-Amerikas vidus daļā labvēlīgi apstākļi kolonizacijai: auglīgas prērijas, meži, rūdas apgabali, ko apdzīvo niecīgas staiguļu un mednieku tautiņas. 1783.g. Anglija atzīmē Amerikas patstāvību un atsakas no visām pretenzijām uz novadiem Alabanu kalnu otrā pusē, pie Lielajiem ezeriem. Meksikas līči, Mississipi pie Missuri ar pietekām, Ohio un Tennesse - jauni stāti ar galvas pils. Čikago. 18.g.s. sākumā ūnija iegūst no Francijas Mississipi lejas galu: Kentuki, Indiana, Illinoisa; Vidus-Amerikā ieņēma Luizianu un apjomus rietumos no Lielās upes-Arkanzas. Te izveidojās jaunu no mēsu grupa, kas atšķīrās no Austrum-Amerikas, kur immigracija sākās jau 1718.g. Rietumos zemi neieņēma atsevišķi stāti, bet tā bij visas [illegible] rīcībā. Lai pieaicinātu vairāk kolonistu, valsts dod zemi, apstākļi ļoti tēli. Territorija iegūst autonomiju, ja tur vairāk par 5000 iedz., Autonomiju iegūst, bet nevar sūtit pārstāvjus uz kongresu. Ja iedzīvotāju skaits ir 60.000, tad līdz

uzņemt stātu starpā un pēc konstitucijas apstiprināšanas iestājas valšķu savienībā kā pilntiesīga locekle. - Rietumos ir īpats cilvēku tips. Šē mita mežos un stepēs, kaimiņos ar kareivīgiem mežaņiem - ļaudis droši, izveicīgi, atjautīgi, dzīvo atsevišķās fermās pie gimenes, jāstrādā bez mašīnām, nav dabūjams kapitāls un strādnieki. Katrs pats ir īpašnieks un strādnieks. Sakarā ar to te ir otādi sociālie un politiskie apstākļi kā vecajā, Austrum-Amerikā. Austrum-Amerikā spējīgākie un ietekmīgākie ir aristokratu grupas, dienvidos lielgrunttnieki - plantatori, zemeļos puritaņi un viņu pēcteši, kam pieder tirdzn. rūpn. uzņēmumi un bankas. Konstitucijās gandrīz visur ievērots cenzs, bet rietumos no sākuma nepazina aristokratijas, tāpēc te nav nenāda cenza. Tālākās vēsturiskās gaitās liela nozīme „Jaunajai Amerikai". Ari vecie stāti dienvidos kritizē savas konstitucijas; ar rietumu spēkiem un vadību tie iegūst uzvaru par verdzību, bet tas jau 19. g. s. otrā pusē. Gadu simt. pirmā pusē, līdz 50tiem g., kad rietumos sāka apmesties uz dzīvi, te ir arena sadursmēm, kur satiekas zemeļu un dienvidu stāti. Norisinas partiju cīņa: kas izveido jaunu valsts dibināšanas laikmetu. 18. g. s. 80tos g. tā sadalījās 2 krasās grupās. Pirmā grupā dienvidu stāti, kur lielās plantacijas, audzina labību, rīsu, kokvilnu, cukuru, izmantojot nēgeru-vergu darbu. Atskaitot nedaudz ostu, te nebij pilsētu, gandrīz nemaz buržuazijas. Otrā grupā zemeļu stāti, kur līdzās rūpniecībai un tirdzniecībai nodarbo-

jās ar labības audzēšanu, pārsvarā sīki un vidēji zemes īpašumi, tikai brīvs darba spēks. Klimatisko apstākļu dēļ nevar audzēt kokvilnu, kas ir galvenais nēgeru darba lauks. Tā kā ziemeļos vergi nebij vajadzīgi, tad domāja, ka viegli atcelt verdzību un nēgeri atzīstami par pilntiesīgiem pilsoņiem. Dienvidos verdzība izplatas vēl spēcīgāk, jo, pārtraucot pievešanu no Āfrikas, vajadzēja vergus audzēt uz vietas. Ar to sāka nadarboties Virginija, kur nevar audzēt kokvilnu, bet vergi palikuši no agrākiem laikiem. Audzina nēgerus, lai izdevīgi pārdotu dienvidu stātu kokvilnas plantacijām. Sekas tam tās, ka emancipacijas kustība pilnīgi izzuda. Dienvidu un ziemeļu starpā sīva konkurence. Dienvidos ļoti svarīgas jaunas territorijas. Kokvilnu audzē intensīvi, pēc dažiem gadiem zeme noplicināta un plantacijas jāsāriko citās vietās. Iedzīvotāju dienvidos maz un grūti turēties pretē ziemeļu spaidiem. Īāizlieto līdzekļi, izmantojot īpatnējo konstituciju. - Kongress sastāv no senāta un deputatu palātas. Deputatus palatai stāti sūta proporcionāli iedzīvotāju skaitam. Dienvidi, kur iedzīvotāju skaits mazāks, censas iegūt līdzsvaru vai pat pārsvaru senātā, kur katram stātam līdzīgs deputatu skaits. Tā viņiem svarīgs katra jauna stāta viedoklis. Kad kāda rietumu territorija lūdza to uzņemt, dienvidi centās panākt tās neuzņemšanu.

1820.g. dienvidi panāca Missūri kompromisu. Bij jāuzņem Missūri territorija par stātu. Verdzība bij no liegta no 36½° plat. Dienvidnieki panāca izņēmuma stāvokli - Missūri verdzību atļāva, lai gan tā ir no 36½° pl.

uz ziemeļiem. Džefersons (Jefferson) 1776.g. sastādīja neatkarības deklarāciju. Valsts prezidents saka par Missūri kompromisu:

„Verdzība ir tā zemūdens klints, pret kuru sabruks savienoto valšķu kugis."

Viņš it kā paredzēja šķelšanos verdzības dēļ.

Otrs sadursmes jautājums bij muitas jautājums, tirdzniecības noteikumi Dienvidu valstīm, kas ražoja jēlvielas, bij izdevīga brīva tirdzniecība, bet ziemeļu stātiem, kur attīstījās sava rūpniecība un bija rīņa ar Angliju konkurences dēļ, bij izdevīgāka protekcionisma sistēma, kur nodokļus uzliek visām importa precēm.

1828.g. kongress uzliek augstas ievedmuitas. Dienvidnieki to sauc par šausmu teoriju, draud ar sacelšanos. Dienvidu Karolina grib izstāties no savienības. Tad tarifu stipri pazemināja, lai Dienvid-Karolina neaizietu no ūnijas. 20.g. beigās verdzības jautājums kļūst ļoti ass.

Daudz amerikānu saprata, ka nebrīvība ir kauns. Gandrīz visi bij pārliecināti, ka atbrīvotie nevar dzīvot līdzās baltai rasei, tāpēc brīviem melnādainiem jāierīko kādas kolonijas, nometne ārpus robežas. Jau prezidenta Monrovija laikā nodibināja brīvo republiku - Liberiju. No tās vergu tirgotājiem radās jaunas briesmas. Kāds no brīvlaistiem bij uzrakstījis pamfletu: uzaicināja savus biedrus pacelt ieročus, lai atbrīvotu visus vergus. Brošuru izplatīja lielos apmēros un drīz notika vergu saeelšanās Virginijā. To apspieda ar lielu nesaudzību. - Tas deva ierosinājumu abolicionistu partijai, kas tiecās pēc verdzības atcelšanas. Viszīmīgākais to pārstāvis ir Vilhelms Lloijs Garrisons (1805. - 79.) Tas bij fanātiķis. Ļoti interesanti iepazīties ar jautājumu, kas viņu nodarbināja. Viņš sajūsminājās par grieķu atbrīvošanas cīņām, noliedza, ka bībelei esot dieviškīgs raksturs. Sākot ar 1830. g. viņš sīvi aģitēja par verdzības atcelšanu. Sākumā viņš nodibināja nedēļas laikrakstu Baltimorā Merilendas stātā, kur atradās galvenais vergu pārdošanas tirgus, bet viņa stāvoklis kļuva tik bīstams, ka vajadzēja redakciju pārcelt uz Bostonu Masašusetas stātā (Massachusets.) Viņš nosauca laikrakstu par „Liberator". Verdzības jautājumā Garrisons negāja ne uz kādiem kompromisiem, domāja, ka vienīgi nekrietni cilvēki spēj turēt vergus. Viņš nosodīja abas tā laika partijas: ir vīgus, ir demokrātus, nosodīja par viņu vienaldzību vergu jautājumā. Garrisons sacīja, ka viņi visi esot sātana draugi un ka

tik ilgi, kamēr pastāv verdzība, nedrīkst nedz ievēlēt kādā amatā, nedz lautiis ievēlētiis. Lai gan Garrisons bij loti ass un neiecietīgs, viņš tovēr pretojās dumpim un katrai varmācībai, viņš sludināja nepretošanos launumam. 1833. g. viņš nodibināja launauglijas verdzības apkarošanas biedrību. Biedrībai sākumā bij maz atbalstitāju. Tā vēlāk paplašinājās un kļuva par amērikāņu verdzības apkarošanas biedrību. Pret to nostājās visi uzņēmēji, rūpnieki, komersanti, preti bij arī labie amērikāņu patrioti, jo baidījās, ka asi nostādot verdzības jautājumu, varētu satricināt pašas ūnijas pamatus. Beidzot, pret viņu bij arī mērenie abolicionisti (verdzības atcelt: pilkriteji), kuŗiem nepatika viņa radikalisms un kas gribēja nīgerus atbrīvot tikai pakāpeniski. – Šai gadījumā relīgijai bij liela nozīme. Notika svarīgi strīdi par to, vai verdzība saskaņojama ar bībeli, vai nē. Abolicionistu skaits drīz pieauga. Viņu ietekme bij ārkārtīgā petīciju vairumā, kuŗas iesniedza kongresam. 30. g. vidū iesniedza peticiju ar prasību atcelt verdzību Kolumbijas apgabalā. Tur atradās prezidenta uzturēšanās vieta un kongresi – Vašingtonā. Tas radīja lielas bažas, 1836. g. palātā pieņēma šādu rezolūciju, zīmējotus uz peticijām:

1.) kongresam nav tiesību atcelt štātos verdzību;

2.) kongresam nav jāatceļ verdzība Kolumbijas apriņķī;

3.) visas petīcijas par verdzības atcelšanu jāatstāj neapspriestas.

Pret šādu mutes aizbāšanas likumu uzsāka cīņu vecais, nopelnum bagātais politikas

darbinieks John Quincy Adam's un veda to ar
īstu amerikānisku neatlaidību. Viņš bij republi-
kas otrā prezidenta dēls, Monro laikā bij valsts
sekretārs un toreiz sastādīja slaveno deklarāci-
ju – „Amēriku amerikāņiem." No 1825.–29. g.
viņš pats bij prezidents un pēc tam nebij vis
aizgājis no politiskās skatuves, bet ieņēmis depu-
tāta vietu palātā. Viņš domāja, ka aizliegums
iesniegt petīcijas esot pretrunā ar konstitūciju
un nesa līdz uz katru sēdi kaudzēm petīciju,
reizēm līdz 500 gabalu. Bez neatlaidības un
petīcijām, viņam bij vēl humors. Viņš nesa līdz
visas petīcijas, lai gau pats bij noskaņots pret
dažiem iesniegumiem, bet nesa līdz aiz princi-
pa: Reiz iesniedza 2 šāda satura petīcijas:
1.) miera celā izjaukt savienoto valšķu
ūniju, 2.) prasība padzīt no deputātu pa-
lātas nemiernieku pārstāvi Adamu!
Adams piebilda: „Ar petīciju saturu nessmu
vienis prātis." – Skvienas sesijas sākumā
viņš iesniedza likumu atcelt likumu,
kas aizliedza iesniegt petīcijas. Katru gadu
balsu vairākums, kas bij pret, kļuva mazāks.
1844. g. beigās viņa priekšlikumu pieņēma. Viņš
bij cīņā uzvarējis un ierakstījis dienas grāmā-
tā: „Lai slavets tā kunga vārds!"
Bet brīvības piekritēji bij tikai principiāli uz-
varējuši. Šai laikā faktiski pārsvars bij vergu
īpašniekiem. Gatavojoties uz territorijas paplaši-
nāšanu kokvilnas plantācijām, dienvidnieki
panāca, ka ūnija uzsāka karu ar Meksiku.
Kopš savienotās valstis pastāv, tas bij pirmais
karš iekarošanas nolūkos. Karš sākās aiz šā-

diem motiviem:
Uz rietumiem no dienvidu pierobežu stātiem Luizanas u.c. sākās plašas Texas stepes, meksikāņu republikai piederīgas. Tur no 19.g.s. sāk. apmetās kolonisti no dienvidu stātiem. 1836.g. ienācēji no anglu-saksu Amerikas, izmantoja jukas, kas bij izcēlušās Meksikā, lai atrautos no tās un nodibinātu īpašu republiku. Tālākais mērķis bij pievienošanās ūnijai. Galvenais iemesls, kas Texas'u pamudināja atdalīties no Meksikas, bij jautājums par verdzību. Kad Meksika bij kļuvusi neatkarīga no Spānijas, tā bij atcēlusi verdzību. Texas'a gribēja verdzību atjaunot. Ziemelu stati bij pret Texas pievienošanu ūnijai, jo līdz ar to pastiprinātos dienvidu stati un vergu (tirgotāji) turētāji. Jautājumu par Texas'u izšķīra prezidenta vēlēšanas 1844.g. 4.g. pirms tam, 1840.g. izveidojās prezidenta vēlēšanas kārtība, kas nebij paredzēta konstitūcijā un kas Amērikā pastāv vēl līdz mūsu dienām. Lieta tā, ka sākumā notika balsošana par kandidātiem partiju vidū - neoficiālā veidā. Skviena no 2 lielajām partijām, kas valstī pastāv - vīgi un demokrāti izvēl savu konventu, kas savkārt uzstāda kandidātus prezidenta amatam. Skviens stats ievēl konventā otrtik locekļu kā attiecīgais stats, sūta deputātus abās kongresa palātās. Kad kongress sanāk, tam jāuzstāda partijas programma un kandidats prezidenta amatam, pie kam par kandidātu uzskata to, kas dabūjis absolūto balsu vairākumu. Demokrātu starpā nebij

nenprāšības Texas jautājumā. Dienvidu demokrāti aizstāvēja pievienošanu, ziemeļu demokrāti iebilda pret to. - Sākumā līdzākās izredzes kļūt par prezidentu bij Van Burenam, kas iebilda pret Texas pievienošanu, bet viņam naidīgā grupa uzsāka intrigas. Vēlēšanu gaitā notika vairākas balsošanas. Van Burens ieguva arvien mazāku balsu skaitu, līdz beidzot izrādījās „Tumšais zirgs" - nevienam nezināmais kandidāts Polks, kas sāka dabūt vairāk un vairāk balsu, līdz beidzot 2/3 iebilda par viņu, un viņš kļuva demokrātu kandidāts.

Viņu konventā bij vienbalsīgi uzstādīts Kleja (Clay) kandidatūra, kas bij pazīstams politiķis darbinieks. Tādā veidā nenozīmīgais Polks sacīkstās ar izcilo Kleju. Polks iebilda par Texas pievienošanu, Klejs izvairījās no noteiktas atbildes. Vispār, viņam nekas nebūtu pretī, ja Texas pievienotu ASV, bet pašlaik viņš tomēr bijās. Bez tam viņam šķita neparasti, ka šo jautājumu saista ar jautājumu par verdzību. Klejs ar savu atbildi pazaudēja ziemeļu atbalstītāju, kas sprauda sev par mērķi cīnīties pret verdzības izplatīšanos. No viņu partijas atdalījās šaura grupa, nodibināja atsevišķu brīvības partiju un uzstādīja savu kandidātu prezidenta vēlēšanās. Līdz šim tās bij privātas partiju sapulces, bet galīgās, oficiālās balsošanas iznākums bij šāds: Polks dabūja 1.320.000 balsu, Klejs 1.280.000, bet brīvības partijas kandidats - 60.000. Ja viņi nebūtu uzstādījuši savu kandidātu, tad

vēlēšanās hūtu uzvarējis Klejs, bet nu vairākums bij par Polku. Šīs vēlēšanas izlēma Texas likteni. Nākamā gadā to uzņēma savienoto valšķu ūnijā. Meksika protestēja un 1846. g. sākās karš Texas dēļ.

Amērikāņiem bij pirmo reizi jāimprovizē armija, jāorganizē tās apgāde. Amērikāņu karą spēks ne tuvu nevarēja līdzināties Eiropas armijai, bet Meksika bij tik vāja, ka to ātri pievcica. Amērikāņi iebruka Meksikā no 2 pusēm. Viņu flote blokēja Klusā okeāna krastus un palīdzēja iegūt Kaliforniju, no Meksikas līča puses amērikāņi ieņēma Vera-Krusas (Vera-Cruz) ostu. Pēc 2 gadu cīņām Meksika bij spiesta slēgt mieru un atdot visus savus ziemeļu apgabalus: bez Texas arī vēl Jaun-Meksiku un ziemeļu Kaliforniju. Savienotās valstis bij daudz mantojusas, ūnija bij aizvirzījusies līdz Klusam okeanam, tās rīcībā tagad bij lieliskā San-Francisko osta. Vergu tirgotājiem gūtie sasniegumi tomēr nebij tik labvētīgi kā cerēja. Kad Kalifornija pārgāja uzņēmīgo amērikāņu rīcībā, tur atrada zelta rūdu. 1848. g. pie Sakramento upes sākās zelta meklēšanas drudzis. Vēsts par Kalifornijas zelta bagātībām viļināja zelta meklētājus no visām pasaules malām. Brīvie strādnieki, kas šurp devās veselām straumēm, negribēja pieļaut, ka viņiem konkurenci rada vergu darbs, un Kalifornija sevi pasludināja par brīvo territoriju. Tā nu dienvidu vergu tirgotājiem, kas bij uzsākuši karu ar Meksiku, draudēja izvērsties par pretēju lietu.

1850. g. kongresam bij jāizlenj jautājums,

vai Kalifornija uzņemama valšku savienībā. Vergu tirgotājiem tas bij loti bīstams moments. Šai laikā ūnijā bij 30 valšku: 15 statos pas tāvēja verdzība un 15 bij brīvas. Ja Kaliforniju uzņemtu ūnijā, tad brīvajām valstīm rastos pārsvars, tāpēc dienvidnieki meklēja līdzsvarojumu un 1860. g. panāca noteikumus, kas apzīmēti kā Kalifornijas kompromiss. Tās saturs bij šāds:

1.) Kaliforniju uzņems savienībā kā brīvu territoriju;
2.) turpmāk visām territorijām brīv cīvest verdzību;
3.) Kolumbijas novadā aizliegts tirgotīs ar vergiem;
4.) izdodams stingrs likums par aizbēgušo vergu vajāšanu un izdošanu.

1. un 3. punkts labvēlīgs brīvības piekritējiem, bet 2. un 4. – vergu turētājiem. Likums par aizbēgušo vergu blēdībām bij barbariskā nebrīvības institūta jauns pastiprinājums. Uz šī punkta pamata visām administrācijām visās valstīs un visiem pilsoņiem bij pavēlēts medit aizbēgušos vergus statos, kur verdzības nebij. Ja vergu īpašnieks meklē savu vergu, tad visai nācijai jācelas kājās, lai to notvertu. Lai izlemtu jautājumu, vai bēglis nav nebrīvs cilvēks, tiek sieelts tiesnesis. Ja viņš izšķir lietu par labu vergu īpašniekam, viņš saņem atalgojumu par darbu – 10 dollaru, bet ja līmums par labu otrai pusei, viņš dabū 5 dollarus. – Briesmīgi skati bij vērojami, dzenot pēdas, pat mediniekiem, kad dzina ar suņiem. Kāda nēgerieti nogalināja savus bēenus, lai tie nevarētu kļūt vergi.

Šausmas par vergiem aprakstījusi Bičerton (Beecher Stowe) grāmatā „Krustēva Toma būda".

1852.g., pārdota milzīgā eksemplāru skaitā Eiropā un Amerikā un saistīja visas civilizētās pasaules uzskatus par verdzības necilvēcību. Vergu turētāju un brīvo statu starpā bij ass stāvoklis.-

Uz Ameriku bij izceļojuši īri 40.g. beigās lielā skaitā un vāci, kas bēga pēc 1848.g. revolūcijas sabrukuma. Emigrantus vilināja augstā darba alga, ar kuru Amerika atšķīrās no Eiropas. Izceļotāji apmetās galvenā kārtā ziemeļu statos, radīja strādnieku kvartālus un veicināja rūpniecības uzplaukumu ziemeļos. Tie draudēja ar pieaugušo iedzīvotāju skaitu un bagātībām uzspiest savu brīvo darba veidu un kārtību arī dienvidiem, kādēļ tie divkāršoja savas pūles, lai nodrošinātu vergu turēšanu. Dienvidu Karolinas u.c. statos radās projekts par nēģeru tirdzniecības atjaunošanu, par jaunu nēģeru piegādāšanu no Āfrikas. Bez tam, vergu īpašnieki noorganizēja Krokera vadībā ekspedīciju centrālās Amerikas iekarošanai. Ārējais motivs — Panamas zemes iekarošana, bet galvenais nolūks bij verdzības nodibināšana central-Amerikā. Kad Krokers izdeva dekretu par verdzības nodibināšanu, dienvidu stati šo aktu nosauca par centrālās Amerikas pievienošanu civilizācijai. Dienvidniekiem sagādāja lielas rūpes spāņu valdības nodomi atcelt verdzību Kubas salā. Lai izvairītos no tādām briesmām, vergu īpašnieki ierosināja projektu par Kubas atpirkšanu Spānijai, lai tikai tur pastāvētu verdzība. Esot kāds augstāks likums, vienāds ar atsevišķām īpatnībām un valstīm. Tas ir pašaizsardzības veselīgā egoisma likums. Ja savienotām

valstim būtu jābaidās, ka spāņu valdība atbrīvotu Kubu, tad šī likuma vārdā būtu atļauti piesavināties Kubu. Kongresā bij kāds senators, dienvidnieks, kas visus pārspēja ar savu verdzības cildināšanu:

„Man Kubas par maz, man vajaga visas Meksikas un jāvēlas, kaut svētību nestu šāda verdzība, līdzīgi kristīgai ticībai, izplatītos līdz pasaules robežām."

Vergu īpašniekiem bij pašiem sava teorija, ar kuru viņi verdzību attaisnoja tās visbargākā veidā. Šo teoriju apstiprināja ziemeļ - Karolinas aukstākā tiesa un šādā gadījumā ar savu lēmumu:

Kāds plantators bij pieņēmis nēgerieti, kurai bij jāpalīdz apstrādāt kokvilna. Sadusmojies par kaut kādu pārkāpumu, plantators bij nežēlīgi viņu piekāvis ar pātagu. Nēgeriete bij metusies bēgt, viņš bij šāvis un to ievainojis. Lieta nonāca tiesā un zemākā instance vergu īpašniekam piesprieda sodu. Viņš lietu pārsūdzēja, un augstākā instance viņu attaisnoja. Spriedumā bij aizrādīts, ka vergu īpašniekam, nekā nevar pārmest par nežēlīgo izturēšanos. Tiesa iebilda, ka neesot līdzības saimnieku un strādnieku, vecāku un bērnu attiecībās no vienas puses un vergu īpašnieku un vergu attiecībās no otras puses. Brīvo ļaužu sodīšanai jābūt ierobežotai, tur likumam jārūpējas par bērnu, strādnieku, mācekļu interesēm, šeit, turpretim, otrādi - likumam jāsargā vergu īpašnieku intereses, jo citādi verdzība varētu iznīkt. Vergu soda nevis viņa labad

(-20)

nemaz nebij verdzības atbalstītājs, bet tā kā dēmokratu partija meklēja sev piekritējus arī dienvidos vergu īpašnieku starpā, tad viņš lika savas karjeras pamatos vergu īpašnieku interešu aizstāvēšanu. Viņa pēdējais mērķis bij kļūt prezidentam. Sekojot Duglasa priekšlikumam, kongress pieņēma „Kanzas-Nebraskas likumu." Tā pamatā ir teorija, ko izdomājis Duglass: jauna stata konstitūciju izstrādā attiecīgās territorijas iedzīvotāji paši, pašiem pilsoņiem jābalso par to, vai nu valstī būs verdzība, vai nē. Līdz ar to bij atcelti Missuri noteikumi, un verdzība varēja izplatīties visās territorijās, kas turpmāk gribētu pievienoties savienībai. Kanzas-Nebraskas likums bij vergu turētāju uzvara, bet viņu uzbrukumu nekautrība pati izaicināja pretinieku uz jaunu cīņu. Duglasam vispirms bij jāsaduras ar savas politikas pretiniekiem viņa paša statā - Illinoisā, tai statā, kas to bij deleģējis uz senātu. Kā viņa galvenais pretinieks negaidot uzstājas Springfildas pilsētas advokāts Ābrams Linkolns (Abraham Lincoln). Viņa personā sastopamies ar tipisku faunās Amērikas pārstāvi. Viņš reprezentē pusmežonīgos energiskos rietumus. (Dzīvojis no 1809.-65.g.)

Ābrams uzauga vientulā fermā, ļoti nabadzīgos apstākļos, bez skolas. Lula auguma, neparasti spēcīgs būdams, viņš izmēģināja visāda veida nodarbošanos; bijis laukstrādnieks, malkas cirtējs, pārdevējs, pludināja pa Mississipi upi plostus, kā brīvprātīgais piedalījās cīņās ar indiāņu virsaiti Melno Vanagu. Par spīti

šiem grūtajiem apstākļiem viņš bij kā par brīnumu salasījies grāmatas, piesavinājies zināšanas. Sau zēns būdams, viņš aizrautīgi klausījās tiesas debatēs, kas norisinājās kādā attālā nomalē, kad tur periodiski ieradās no pilsētas tiesneši. Agri atklājās viņa apbrīnojamās runas dāvanas, prasme aizraut klausītājus dzīviem un gleznainiem stāstījumiem un māka uzvarēt tos ar savu zīmīgo humoru. Viņa lielā silvēku pazīšana, oratora dāvanas viņam labi noderēja, kad kļuva par advokata palīgu Springfildā. Viņam nebij speciālas izglītības, bet viņš bij praksē iepazinies ar likumiem un tieslietām un drīz vien kļuva par vispopulārāko advokatu Illinoisā. Viņu sevišķi cienīja viņa taisnīguma un nesavtības dēļ. Kādreiz viņš teica bagātam klientam:

„Jā, nav šaubu, ka es varētu vinnēt jūsu lietu, es varu sanaidot visu apriņķi un aplaupīt atraitni un viņas bērnus, varu piespriest jums 600 dollaru, uz kurieni šai sievietei, kā man liekas, ir tikpat lielas tiesības kā jums. Jums jāzina, ka nevis tas ir tikumīgi, ko likums atzīst par pareizu. Es neuzņemšos aizstāvēt jūsu lietu, bet par brīvu došu jums padomu, kas, varbūt, jums labi noderēs: pamēģiniet iegūt šos 600 dollarus kādā citā ceļā."

Linkolnam bij jāpavada daudz laika ceļā. Viņš ceļoja aizvien jāšus un viņa ceļa soma bij piekrauta grāmatām. Sākumā viņš piedalījās tikai sava stata politiskajā dzīvē; viņš bij Illinoisas likumdevēju sapulces locekļis. 1846. g. viņu izvēlēja kā deputātu kongresā,

bet lai uzturētu spēkā zināmu pastāvošu sistēmu un organizāciju. 19. g.s. vergu likums Amērikā bij dažā ziņā ļaunāks par antīko verdzību. Senatnē kungam nebij iebildumu pret to, ka vergi izglītojas un intelligentiem vergiem uzticēja pat savu bērnu audzināšanu. Šajos laikos plantators sistemātiski turēja nēgerus gara tumsībā, lai tos varētu valdīt kā neapzinīgu dzīvnieku baru.

Linkolns un republikāniskās partijas nodibināšana.

Abu galveno partiju demokrātu un vīgu mērenie elementi bij izstrādājuši Kalifornijas kompromisu 1850. g. Viņi cerēja, ka šāda vienošanās nomierinās valsti un ka jautājums par verdzību vairs nebūs dienas kārtībā, bet samierināšanās nebij ilgam laikam. Atbrīvošanus aizstāvji sadūrās ar vergu īpašniekiem 1854. g., kad savienībai bij jāleznem 2 territorijas, Kanzasu un Nebrasku. Kā viena, tā otra atradās uz ziemeļiem no 36½ pl., tā tad saskaņā ar 20. g. Missurijas kompromisu tām bij tiesības konstituēties kā brīvām valstīm, bet tas būtu bijis smags trieciens vergu turētājiem, tādēļ viņiem radās doma atteikties no Missuri likuma. Šī nodoma realizēšanu kongresā uzņēmās Illinoisas stata senators Stefans Duglass (Stephen Douglas), viens no demokrātiskās partijas vadoņiem. Viņš ir interesanta persona tā laika politiskās cīņās. Viņš dzimis rietumos un arī rakstura ziņā pieder jaunai Amērikai. Viņa ieskati ir tuvāk ziemeļu Amērikai un viņš (nemaz 3

šeit viņš uzstājās pret karu ar Meksiku Texas dēļ. Sesijai brīdzoties, viņš atgriezās Springfildā un nodevās advokatūrai. Uz visas Amerikas politiskās skatuves viņu izsauca vergu īpašnieku panākumi 1854.g. – Tiesnesis Dikki (Dikky), kas kādā ceļojumā atradās ar Linkolnu kopā vienā istabā, stāstīja, ka viņi abi sākuši apspriest politisko stāvokli, kas radies sakarā ar Kanzas-Nebraskas likumu. Saruna ieilgusi līdz pusnaktij un Dikki aiz noguruma iemidzis. Otrs negulējis visu nakti, domājis un domājis. Kad Dikki rītā pamodies, viņš ieraudzījis Linkolnu tādā pat stāvoklī, kā iepriekšējā vakarā – sēžam uz gultas. „Dikki, es jums teikšu," Linkolns griezies pie sarunu biedra, it kā turpinādams vakarējo sarunu, „nevar vienā valsts daļā pastāvēt verdzība un otrā brīvība." –

Linkolns sprauda sev par mērķi uzstāties visos mītiņos, kuros runātu Duglass. Duglass apbraukāja Illinoisu, un Linkolns viņam sekoja. Linkolns izzoboja Duglassu, teikdams, ka visa viņa teorija ietverama tēzē: „Ja viens grib verdzināt otru, tad trešam nevajaga jaukties starpā."

Šādas uzstāšanās sekas bij tās, ka Illinoisā demokrātu partija zaudēja savas pozicijas un uz senātu deleģēja vīgu parstāvi, bet vīgu partija, ispārīgi ņemot, bij pārāk vāja un slikti noorganizēta, lai sacenstos ar plantatoriem, kas savās rokās bij sagrābuši visu demokratiskās partijas aparātu, tāpēc paši aktīvākie ziemeļu politikas nodibināšanā bij jauno

liberālu partija, nosaukta par republikāņu partiju. Ar šo vārdu bij apvienoti visdažādākie elementi. Bez agrākiem vīgiem šeit bij arī daļa ziemeļu demokrāti, kas nebij apmierināti ar Missūri kompromisa atcelšanu un tā tad bij atkrituši no savas partijas. Bez tam šeit ietelpa arī abolicionisti, kas kopš 1840.g. bij apvienojušies īpašā brīvības partijā. Republikāņu partija ar savu skaidro programmu, ēnergisko agitāciju atspoguļoja sevī rietumu Ameriku. Līnīgi ieskati, pie kādiem turējās tādi Jaunās Amerikas pārstāvji, kā Linkolns. Viņš nemaz nedomāja pārkāpt abolucionismu. Viņš nebij vienis prātis ar tiem paņēmieniem un atbrīvošanas līdzekļiem, pēc kādiem prasīja šī grupa. Kā vēlāk izrādījās, viņš aizstāvēja vergu pamazītnēju atbrīvošanu par attiecīgu izpirkšanas maksu, bet viņam bij tas pats gala mērķis – nēgeru atbrīvošana no verdzības. Galvenais tomēr tas, ka viņš bij tai ieskatā, ka verdzības atcelšanas jautājums nav vairs atliekams, ka tā nav vairs atsevišķu partiju lieta, ko katrs apgabals izlems, bet škar visas valsts intereses. „Verdzība", trica Linkolns, „attiecas uz visu valsti, visas tās daļas vienlīdz atbildīgas par šī institūta paštāvēšanu."
Cik lielā mērā Linkolnam bijusi taisnība, pierādīja notikumi Kansasā. Jaunais stats kļuva par niknu partiju cīņu arēnu. Ziemeļos bij nodibinātas kapitālištiskas sabiedrības, lai sniegtu palīdzību sīkajiem fermeriem, kas devās kolonizēt Kanzasu. Bet no kaimi-

ņu stata Missūrī, kur pastāvēja verdzība, pretnieki izraidīja klaidoņu bandas, kas sagādāja grūtības brīvajiem zemniekiem. Šie elementi piedalījās vēlēšanās, ieguva valdošo stāvokli likumdevēju iestādēs un pat paguva izstrādāt konstitūciju, kurā verdzība tika likumīgi atcelta. Ziemeļi atbildēja ar to, ka sūtīja turp apbrunotus spēkus. Kanzasā iesākās pilsoņu karš. Tā bij it kā prelūdija grandiozajām iekšējām cīņām, kas uzliesmoja visā ūnijā un saskaldīja Amērikas nācijas 2 daļās.

Prezidenta vēlēšanas 1856.g. bij it kā galvenā skatuve naidīgo partiju spēkiem, pie kam verdzības jautājumam bij izcila vieta visā strūdū. Demokrātiskā partija, kuŗas programmā bij uzņemta attriecīgo statu neatkarības aizstāvēšana un brīvā tirdzniecība, uzstājās par vergu īpašnieku interesēm. Republikāņi aizstāvēja protekcionismu un savienības spēcīgo varu un verdzības jautājumā bij visai mērenos ieskatos. Viņi tikai gribēja panākt, lai territorijās nepieļautu verdzību. Viņi prasīja, lai atceltu vēl vienu citu barbarisma atlieku - poligamiju, kas pastāvēja mormoņu sektē Tretachas (Utah) statā. Vēlēšanās uzvarēja Bjukenens (Buchanan), demokratu kandidats. Viņš vēlētāju kolēgijā ieguva 174 balsis, kamēr republikaņu kandidats generalis Fremonts dabuja 114 balsis. Jāievēro, ka republikāņu partija bij tikko nodibinājusies. Rezultāts jāuzskata par ļoti ievērojamu. Bij redzams, ka demokrāti, kas vairāk gadu 10 bij izvirzījuši savus kandidātus un ieguvuši uzvaru, izcīna pēdējo cīņu un tiem bij jānoiet no skatuves. Bjukenens bij nenozīmīga persona un,

būdams prezidents, nav izdarījis nekā izcila, kas iezīmētu viņa valdīšanas laiku, kas vilkās no 1857.-61.g. Bet viņa valdīšanas sākumā atzīmējams ievērojams tiesas akti, kas krīzi vēl vairāk padziļināja. Tas ir federālās tiesas līmums nēģera Dreda Skota (Drud Scott) lietā. Lieta bij šāda:

Verdzības statā Missūrī dzimušo Skotu viņa kungs bij atvedis uz Illinoisu. Tā kā viņš bij ilgu laiku nodzīvojis brīvības valstī, viņš sevi uzskatīja par ūnijas brīvu pilsoni. Bet kad viņš reiz atgriezās Missūrī statā, viņu tur sagrāba kā vergu. Viņš iesniedza sūdzību, un turienes tiesa ievēroja viņa prasību. Vergu īpašnieku partijas pārstāvji tomēr lietu pārsūdzēja federālā tiesā. Šī savienības augstākā tiesu instance, kurai bij pienākums iztulkot ūnijas konstitūciju, lietu izsprieda citādi. Dredu Skotu atzina par vergu. Ilgie gadi, ko viņš nodzīvojis brīvības territorijā, viņu nepadarīja brīvu. – Spriežot par šo atsevišķo konkreto gadījumu, augstākā tiesa izlēma arī vispārīgu politiskas dabas jautājumu un atzina, ka 1820. g. slēgtais Missūrī kompromiss, uz kuru atsaucās Dreds Skots, esot pretrunā ar savienoto valšķu konstituciju. Savā motivējumā federālā tiesa attīstīja verdzības teoriju, kas skan kā neticams anachronisms 19. g. s. civilizācijā. Tiesas spriedumā teikts, ka pazīstamie matkarības deklarācijas vārdi, ka visi cilvēki dzimuši vienādam tiesībām, jāsaprot ar zināmu iebildumu: kad šo deklarāciju rakstīja, tad neviens nedomāja, ka arī nēģeri pieskaitāmi cilvēkiem. Amerikānu kongress gribēja teikt tikai to, ka visi baltie cilvēki no dzimšanas ir vienlīdzīgi savās tiesībās. Kon-

gresa un likumdevēju pienākums ir apsargāt vergu īpašnieku tiecības, tāpēc:

1.) nēgeriem nav pilsoņu tiesību un tie nevar iesniegt sūdzības,

2.) kongresam nav tiesību izdot likumu, kas ierobežo pilsoņu tiesības un sašaurina viņa privātīpašuma tiesības. Vergs ir sava kunga privātīpašums. Ar savu īpašumu kungs var pārvietoties, kur vien viņam tīk visā ūnijā, atskaitot tos status, kur verdzība aizhiegta, un var apmesties visās territorijās.

Pie šāda lēmuma federālā tiesa nāca 1857. g., un vergu īpašniekiem tā bij jauna uzvara, kas pārspēja 1854. g. Kanzasas - Nebraskas līguma sasniegumus. Tagad praktikā vairs nebij jāizhianto Duglasa izgudrotais paņēmiens, nebij jāgaida, lai kādas territorijas iedzīvotāji nabalsotu par verdzību, tagad vairs nebij jābaidās no konstitūcijas ierobežojumiem un vergus varēja ievest bez šķeršļiem visās brīvās territorijās. — Illinoisas republikaņu partija nolēma protestēt pret federālās tiesas lēmumu. 1858. g. vasarā Springfildā sanāca republikāņu kongress un uzstādīja Linkolnu kā kandidātu senātam. Viņš te teica runu, kas kļuva slavena un ko Amerikā dēvē par runu par nesaskaņām mājas dzīvē:

„Nams, kurā mājo naids, nevar pastāvēt. Man šķiet, ka tagadējā valdība, kas nevar izšķirties stārp brīvību un verdzību, neturas uz stipriem pamatiem. Es nebaidos, ka ūnija izirs, nebaidos, ka māja sagrūs, bet esmu pārliecināts, ka strīdum jāizbeidzas. Namam jābūt viengabalainam. Vai nu verdzības ienaidnieki panāks tādus apstākļus, ka

nebrīvība pilnīgi izzudīs, vai arī verdzības aizstāvji to nostiprinās tik tālu, ka šo institutu padarīs par vispārīgu likumu visā valstī, kā jaunos, tā vecos statos, kā ziemeļos, tā dienvidos."

Līdz tam laikam Linkolns bij pazīstams kā provinciāls darbinieks. Amērikanu augstākā sabiedrība austrumu lielākās pilsētās: Ņujorkā, Bostonā vislielākā autoritāte piederēja Sjuardam (Seward). Republikānu partija bij viņu nodomājusi kā kandidatu nākošām vēlēšanām 1860.g. Linkolns pirms vēlēšanām ieradās Ņujorkā un pirmo reizi uzstājās galvas pilsētas izlutinātās publikas priekšā. Viņa stūrainais augums, nedailskanīgā balss sākumā bij nepatīkami, bet drīz aizrāva runātāja dzīvā pārliecība un nopietnība. No šī brīža viņš kļuva par republikānu partijas vienīgo un neapšaubāmo kandidātu.

1860.g. pirms vēlēšanām abas partijas sapulcējās konventos: republikāņi Čikago Illinoisā, demokrāti Čarlestonā. Republikaņiem verdzības jautājumā bij ļoti mērenas prasības. Viņi atzina, ka ikvienam statam brīv pašam izlemt jautājumu, vai tas savās robežās pieļauj verdzību, vai nē. Bet izteicās, ka nedz kongresam, nedz kādai citai likumdevējai iestādei, nedz vispāri jebkādam nav tiesību ievest kādā savienoto valšku territorijā verdzību, jo brīvība pieder kā dabīgas tiesības ikvienam. Demokrātu starpā radās asas domu nesaskaņas. Ziemeļu demokrāti, kas nāca no brīvības statiem, gribēja pieturēties pie 1854.g. Kanzasas – Nebraskas likuma, gribēja, lai territorijas pašas izlemj jautājumu par verdzības pieļaušanu vai nepieļaušanu;

bet demokrati, dienvidu statu pārstāvji prasīja, lai visi pieturas pie principiem, kādi izvirzīti Dreda Skota lietā: prasīja, lai kongress ar likumu nodrošinātu tiesības ievest vergus visās territorijās, gribēja uzspiest brīvības statiem verdzību. Izvirzīta grupa uzstādīja savu kandidātu: mēreni Duglasu, galējie dienvidnieki Brekenridžu (Brekenridge). Ēkelšanās kaitēja demokrātiem un atvieglojа republikāņiem uzvaru. 1860. g. vēlēšanās izvirzījās 4 kandidati - republikāņu pārstāvis Linkolns, demokratu kandidāti Duglass un Brekenridžs un mazās amērikāņu jeb nāciju partijas kandidats Bents. Pamā tautas nobalsošanā Linkolns dabūja no 4.680.000 balsīm mazāk kā pusi - tikai 1.870.000. Balss vairākums vinam nebij absolūts, bet, salīdzinot ar pārējiem, tikai relatīvs. Bet otrā galīgā stadijā, lemjot vēlētājus kolēgijai, viņš dabūja 183 pret 123, kuras dabūja 3 pārējie kandidāti kopā. Linkolnam šeit bij absolūtais balsu vairākums, par viņu balsoja vienīgie brīvo ziemeļu statu pārstāvji. Dienvidnieki pilnīgi izprata šīs republikāņu uzvaras nozīmi; bij jāsagaida, ka verdzības jautājumā notiks konstitūcijas reforma, ne par velti Linkolns bij teicis, ka namā jāvalda vienprātibas garam, tāpēc tiem, kas gribēja saglabāt verdzības institūtu, atlika tikai šāds ceļš: izstāties no ūnijas. Dienvidu politiskie vadoņi, kas grupējās ap prezidentu Bjukinenu, sāka rīkoties, lai tos neparsteigtu ūnijas sacelšanās. Karņa ministrs nosūtīja uz dienvidiem lielu daudzumu ieroču.

6 nedēļas priekš Linkolna ievēlēšanas, dienvidu

Karolīnā sanāca konvents un nolēma, ka šis stats izstājas no savienības. Pēc 2 mēnešiem, 1861. g. sanāca jauns statu konvents Montgomerī pilsētā Alobamas statā. Ieradās dienvidu Karolīnas, Alobamas, Luizanas, Georgijas, Floridas un Missisippi delegati. Nolēma atdalīties no ūnijas. Izstrādāja jaunās konfederācijas konstituciju un nodrošināja vergu īpašmēkiem tiesības, pasargājot tos no jebkādas centrālās varas iejaukšanās un atcēla arī aizsargmuitas. Par konfederācijas prezidentu kļuva Džefersona tīvs (Jefferson), viens no nesamierināmiem vergu turētājiem, kas jau 1854. g. bij draudējis izstāties no savienības. Par konfederācijas viceprezidentu kļuva Stefens (Stephen), kas teica:

„Tādu valsirdīgu runu vecais Džefersons pamatojis uz visu cilvēku vienlīdzības principa un tāpēc viņam verdzība likās esam ļauna. Mēs, turpretim, uzskatam verdzību par svētību un turamies pie pilnīgi pretēja principa – vienlīdzīgi ir tikai vienas rases cilvēki, kāpēc zemākas rases cilvēkiem jābūt vergiem. Mēs ceļam savu valsti uz šī varenā fiziologiskā, morāliskā un polītiskā principa pamatiem. Mūsu valsts ir pirmā, kas liek pamatā zemākas rases cilvēku verdzību. Daudzi uz to skatās skeptiski, bet ik viena patiesība izplatās tikai pamazām, tāpat kā lēni izplatījās Kopernika un Galileja mācības, un ceram, ka šo lielo principu atzīs nevien ziemeļu stati, bet arī visi rietumu apgabali."

Pilnīgā saskaņā ar tādiem ieskatiem bij brošura, kas parādījās ap konfederācijas nodibināšanas laiku un kas ieteica melno vergu ievešanas

atjaunošanu no Afrikas. „Antagonisms ziemeļu un dienvidu statu starpā pamatojās uz tā, ka ziemeļu stati turas uz baltās rases cilvēku tiesību vienlīdzības, t.i. vienlīdzīgo vienlīdzības. Ziemeļos dominē demokrātiskie elementi, pie kam dienvidos ir sociāla aristokrātija. Ziemeļos valsts tiesības ir visiem strādniekiem, pie kam strādniekiem nav tiesību piedalīties balsošanā. Tā tad ziemeļos vara pieder sliktākajiem elementiem, bet pie mums labākajiem. Ziemeļos valsts kuģim nav pietiekošas stingrības, tas lēkā pa viļņiem; mums totiesu ir krietns pamats mūsu vergu pulkos."
Autors domā, ka būtu ārkārtīgi svarīgi, lai dienvidu konfederācija nekaunētos sava principa dēļ, bet uzstātos ar to atklāti. Prezidents Bjukenens nedarīja nekā, lai atturētu dienvidniekus. Savā ziņojumā kongress teica, ka konstitūcija neatļauj atturēt tos status, kas vēloties izstāties no ūnijas. 1861.g. 4.martā viņš atstāja Balto namu Vašingtonā un deva savam pēcteciem Linkolnam valdības lietas vislielākā nekārtībā.

Pilsoņu karš.

Verdzība, dienvidu statu secesija vēl nebij ciemsts karam pats par sevi. Faktājums par to, vai atsevišķiem statiem ir tiesības izstāties no savienības, amērikāņu valsts tiesībās nebij noskaidrots. Dazi ievērojami teorētiķi domāja, ka secesija esot pieļaujama, jo neatkarīgi no tā, ar amērikāņu tradicijām nesaskanēja, ka kaut kādai sabiedriskai grupai uzspiestu noteiktus politiskus uzskatus, uročiem rokās. Linkolns kā prezidents paziņoja, ka ūnija neuzsāks karu, bet dien-

vidmieki viņu pašu izaicināja uz karošanu, ieņemot Sumteras cietoksni, kas atradās pie Čarlestonas ostas. Atbildot uz uzbrukumu, Linkolns izdeva manifestāciju, pie uročiem sasauca miliciju palielinātā sastāvā, lai apspiestu dumpi. Prezidenta rīkojums likā savkārt dienvidmiekiem apvienoties pret ūniju. 6 statiem, kas Montgomeri bij apvienojušies konfederācijā, pievienojās 5 citi: Texas, Arkanza, Ziemeļu-Karolina, Tennesse un Virginija. Dienvidi izvēlējās par savu galvas pilsētu Ričmondu Virginijā, tikai 120 km atstātu no Vašingtonas. Tādā kārtā savienotās valstis bij saškīlušās 2 naidīgās daļās un abu savienību galvas pilsētās atradās ļoti tuvu viena otrai. Neviens prezidents nebij stājies pie varas tik grūtos apstākļos kā Linkolns.

Karš starp ziemeļiem un dienvidiem iesākās mēnesi pēc tam, kad viņš bij apmeties Vašingtonā un turpinājās visu laiku, kamēr viņš atradās pie valsts stūres. Visi citi pārvaldes jautājumi nostājās tālākā plānā. Pirmā kārtā bij jānododas karą stratēģijai, bij jāapgādā armija, jāizlemj starptautiski sarežģījumi. Cīņai ar kareivīgiem dienvidiem ziemeļi vispār nebij sagatavoti. Politiskās aprindās valdīja apjukums un Linkolns likās esam pilnīgi nepiemērota persona tik ļoti sarežģītiem karą apstākļiem un diplomātijai, kas viņam, provinces advokātam un tautas mītiņu runātājam bij jāuzņemas. Profesionālie politiķi, kurus viņš pieaicināja kā ministrus, uz viņu raudzījās no augšas uz leju. Sjuards, kas ieņēma ārlietu ministra vietu, norakstīja viņam vēstu-

li, kurā augstprātīgi norādīja, ka prezidentam nesot noteikta plāna. Sjuards aizrādīja uz savā paša plānu. Cita starpā viņš ieteic sūtīt uz Meksiku, centralo Amēriku un Kanādu emisaras, lai tie attīstītu panamērikanisku patriotismu, ieteica pieturēties pie asa toņa iepretim Francijai un Spānijai, kas gribēja iejaukties Meksikas lietās, apgalvoja, ka politikā nepieciešama vienota līnija un tāpēc jāizvēlas viens no diviem: vai nu lai pats prezidents uzņemas politisko vadīšanu, vai, ja jūtas nespēcīgs šim darbam, to uzdod kādam no ministriem. Viņš pats necenšoties uzņemties vadību, bet, ja viņam to piedāvāšot, viņš neatteikšoties.

Pēc dažām stundām viņš saņēma atbildi. Linkolns ļoti pieklājīgi noraidīja priekšlikumu, piemetinot, ka viņš neuzdrošinoties nolikt pienākumus, ko viņam uzlikusi tauta. Par Sjuarda fantastiskiem projektiem viņš cieta pilnīgi klusu. Ministrs līdz ar to saprata, ka primais pilsenis valstī ir prezidents Linkolns un viņš ir tikai prezidenta palīgs. — Drīz vien Linkolnam nācās izlabot kļūdu, ko Sjuards bij pielaidis savā nozarē. Anglija bij solījusies izturēties neutrāli Amerikas iekšējās nesaskaņās. Sjuards tādā izteicienā bij saskatījis preť nāciju vērstu apvainojumu, uzdeva amērikāņu sūtnim Londonā iesniegt diplomatisko notu tik asā toņī, ka tās nodošana būtu izsaukusi diplomātisko attiecību pārtraukšanu. Linkolns paguva laikā aizkavēt šo kļūdu. Viņš pats parrakstīja notu no viena gala līdz otram.

Kāds bij spēku samērs abām karotājām un kādu interešu labā cīnījās viena un otra puse, kādas varēja būt uzvaras izredzes ziemeļiem un dienvidiem? Ziemeļi negāja cīņā par verdzības atcelšanu, tāpat kā dienvidos bij ne mazums ļaužu, kas pilnīgi vienaldzīgi skatījās uz plantatoru interesēm, tāpat ziemeļnieku vidū bij verdzības rizstāvji - kapitālisti, kas bij kreditējuši lielāko daļu dienvidu plantatoru. Ūnijas un konfederācijas robežas nebij līdz ar to brīvo un verdzības valšku robežas. Ūnija palika uzticīgas Mussūrī, Kentuki, Merilende. Karoja par to, vai ūnija paliks neskārta, vai arī tā saskelsies 2 republikās. Konfederācijā bij 11 stati, kamēr ūnijai uzticīgi palika 23, bet tā kā dienvidu statiem bij daudz lielāka zemes platība kā ziemeļiem, tad ģeografisko apmēru ziņā abas bij gandrīz vienlīdz lielas, bet kas zīmējas uz iedzīvotaju biezumu, tad dienvidi bij ziemeļiem tālu pakaļ. Dienvidnieku bij 9.000.000, no tiem 1/3 bij zīgeri. Ziemeļu statos bij 22.000.000 iedzīvotāju. Ziemeļos atradās gandrīz visas republikas lielākās pilsētas, bij attīstīta rūpniecība un tirdzniecība, bij nesalīdzināmi vairāk bagātību, tomēr militārā ziņā dienvidi, lai gan mazāk apdzīvoti, bij daudz spēcīgāki. Plantatori, lauku iedzīvotāji - it visi prata rīkoties ar ieročiem, uz to viņus spieda nepieciešamība aizstāvēties pret vergiem. Muižnieku dēli mācījās karą skolās, bet ziemeļnieki nelikās daudz zinis par militāru izglītību. Kad Linkolns pirmo reizi iesauca miličus, izrādījās, ka kareivji visi bij ziemeļnieki, bet virsnieki dienvidnieki. Dienvidu konfede-

rācijai bij daudz labāki karą vadoņi. Pirms karą darbības uzsākšana. Linkolns piedāvā ziemeļu armijas vadību virsniekam Robertam Lī (Lu). Lī to noraidīja, lai gan pats nebij verdzības piekritējs, bet tāpēc, ka viņa dzimtene bij piebiedrojusies konfederācijai. Drīz pēc tam, kad dienvidu armijas vrispavēlnieks parādīja ģeniālas dāvanas, viņam izdevās 4 gadus no vietas atsist ziemeļnieku uzbrukumus un pastāvīgi apdraudēt Vašingtonu. Kamēr dienvidnieki bij kungi savā territorijā, nēģeru pulki izrādījās ļoti noderīgi. Tiem uzlika visus smagos darbus karą pulkā un baltajiem ar to radās vairāk kuštības brīvības. Dienvidi, ļoti kareivīgi, labprāt devās cīņās, ziemeļu armijā nelabprāt pieteicās karotāji. Drīzgan liela ziemeļu demokratu grupa bij ar mieru piekāpties dienvidu priekšā, lai izbeigtu nesaskaņas. Sākumā domāja visu uzticēt miličiem un algotiem kareivjiem. Linkolns, lai gan bij apņēmies apspiest dumpi, nenojauda, cik plašus apmērus cīņa pieņems. Ziemeļos sadabūja karąspēku ap 15.000 vīru, kas bij izkliedēti dažādos garnizonos. Linkolna pirmais rīkojums bij 70.000 jaunu kareivju iesaukšana. Viņa vecais ienaidnieks Duglass nāca palīgā un ieteica pavairot šo skaitli līdz 200.000, tomēr Duglass drīz mira. Kad dienvidnieki nodarīja ziemeļu armijai dažus zaudējumus, ziemeļos izturēšanās pret karu mainījās.

1861.g. vasarā Linkolns sasauca ārkārtēju kongresa sesiju un uzaicināja pieņemt likumu par 400.000 vīru lielu armijas sasaukšanu un par 400.000.000 dollaru lielu aizņēmumu karą

izdevumiem. Nobalsoja par 500.000 vīru liku armijas sasaukšanu un nolēma izdarīt 600.000.000 dollaru liku aizņēmumu. Tādā kārtā ziemeļi pamazām laida darbā savu milzīgo pārsvaru, savas materiālās bagātības. Tām pārsniedz ziemeļu tehniskais pārsvars. Dienvidos prata izgatavot vienīgi dažas jelvielas, tirdzniecība un rūpniecība bij novārtā, kokvilna gandrīz nemaz netika apstrādāta. Pirms kara pat labību un gaļu ieveda no ziemeļiem. Karš dienvidus nostādīja ļoti grūtos apstākļos kā pārtikas, tā apģērbu un ieroču ziņā. Gan viņi paguvuši sagrābt savās rokās savienoto valšķu ostas un arsenalus, bet kad tie iztukšoti, nevar ravis papildināt munīciju krājumu, jo nav dzelzs industrijas.

Ziemeļniekiem liels pārsvars techniskā ziņā, viņiem ir meiseri, jūras brieskoņi, kas saista visas pasaules intereses. Ziemeļi vadara dienvidiem lielus zaudējumus. Sakumā ziemeļi cieta neveiksmi. Ziemeļi domā apņemt dienvidus koncentriski no 3 pusēm: no Virginijas (galvas pils. Bričmonda), no Mississipi upes rajona un apdraudot no jūras puses, atšķirot no Eiropas. Pirmajā karą gadā ziemeļi cieš neveiksmi sauszemē, pil. Bul-Rovas (Bull-Runn) 1861 g. 21. jūlijā. Ziemeļniekiem nav spējīgu karą vadoņu. Dienvidnieki var atvilkt elpu. Domā, ka sabiedrības augstākie slāņi sniegs savu atbalstu. Eiropas rūpniecība nevarot iztikt bez Amerikas kokvilnas, tāpēr neļaudot ziemeļniekiem bloķēt dienvidu piekrastes. Eiropa varbūt priecātos, ja no dibinātos verdzības valsts, ka Amerika kļūtu visiem pieejamas tirgus. Baidās, ka Anglijā filantropi sacels protestu pret šo barbarisko nodomu. Eiropa reagē uz Amerikas nodomiem īpatnēji. Vidus šķiras un aristokratija Anglijā ir plantatoru pusē. Baidās, ka neatkārtojas šartisma idejas. Dienvidu pusē ir fabrikanti, jo lēti dabū kokvilnu. Tirgot. Grote domā, ka dienvidi cīnās par brīvību. Gladstons ir liberaļu pusē, svārstās, nezina, kam simpatizēt, netic, ka ziemeļi uzvarēs. Visos šajos aprēķinos pamatā materiālas dabas motivi. Angļi Ameriku uzskata par kokurentu. Angļu strādnieki ir ziemeļnieku pusē, saprot, ka no Amerikas likteņa atkarīga viņu nākotne. Pretēji

augstāko šķiru materialismam strādnieki pieiet no ideālās puses. Neviens nevar tos pārliecināt, viņi ar mieru panest nedienas, lai tikai neatbalstītu verdzību. Milzīgos mītiņos manufaktūras apgabalos strādnieki izsaka simpatijas ziemeļiem un prezidentam Linkolnam. Tas liek valdībai domāt, ka nav jārejaucas Amerikas lietās.-

Napoleons grib dibināt Meksikā monarķiju zem Francijas protektorata. Viņš sūta uz Meksiku franču karā spēku - Monrò doktrinas pārkāpšana (Amerika amerikaņiem). Napoleons negrib, ka sav valstīm Amerikā galvenā vieta.- Linkolns noliedz tirdzn. sakarus ar dienvidiem. Ažefersons aizliedz ievest cukuru un rīsu. Virspavēlnieks Mac-Clellan ir jauns virsnieks, kas modina cerības. Viņš pieder demokratu partijai. Linkolns grib saistīt demokratus ar monarchistiem, lai karš būtu bezpartejisks. Linkolns cenšas izpildīt Clellana prasības, bet tas ir augstos ieskatos par sevi, kādēļ negrib ievērot ne Linkolna, ne parlamenta padomus. Linkolna stāvoklis grūts. Virspavēlnieks prasa daudz spēka karā operacijām, grib ieņemt Vičmondu, bet valdība nevar atstāt arī Vašingtonu bez apsardzības. Clellans sūdzas, ka daļu spēka tur nevar atstāt, uzskata to par visu neveiksmju cēloni. 1862. g. paiet niknās cīņās. Dienvidrietumu ūnijas armija ieņem Nuorleanu, pie Mississipi grīvas, aiziet līdz Port-Hudzonas cietoksnim, otra daļa līdz Viksburgai. Konfederacijai neliela zeme. Ziemeļu frontē neveiksmes.

iebrūk Merilendā. Linkolns izmisis ka Clellons plānu vis
atrada ar šo plānu aptitas cigaretes. Clellans tomēr šo gadījumu nokavē un ienaidnieku vadonis, Rob. Lī, šo plānu maina. Lī 55000 vīru lielā armija ieļususi spitēs, tai pretī ir 87000 unionistu, un tomēr Lī izkļūst no šīs situacijas bez zaudējumiem. Linkolna parietībai nu gals, Clellanu atceļ no amata. Cīņas grūtības lielas, jāaizkar jautājums par vergu brīvlaišanu, ko sākumā negribēja aizkustināt. Karam sākoties, verdzības jautājums ir visas pasaules uzmanības centrā. Eiropa gaida vergu brīvlaišanu. Amerikā abu lucionisti ari prasa vergu brīvlaišanu. Linkolnam uzbrūk, ka viņš nav uzņēmies atbrīvotāja lomu. Linkolns domā, ka šīs jautājums jāno dod tautas nobalsošanai. Viņš grib panākt, lai verdzības stāli neizstātos no savienības, kā Merilenda. – Mizūri stāli atlaist vergus, Linkolns atceļ savu rīkojumu. Henters (Hunter atceļ verdzību Dienvid-Karolinā. Linkolns solās likt veto visur, kur grib atlaist vergus. Linkolnam pārmet, ka viņš lauzis vētētājiem doto solījumu, bet Linkolns domā vergus atbrīvot mierīgā ceļā:

„Necentīšos jūs pārliecināt" – pārliecinaities paši. – Pārakstā Linkolns vergu turētājiem. „Nujorkas tribunā" („New-York-Tribune") 1862. g. atrāda vēstulē, kur Grillo („Greely) uzbrūk Linkolnam. Grilī runājot 20 miljonu vārdā, Linkolns aizmirstot savus pienākumus, viņš csot

akls ierocis politiķu rokās, liecot muguru dienvidu statu priekšā. Linkolns atbild:

„Manā politikā nav nekādas neskaidrības, svārstišanās, es gribu glābt ūniju. Ja ir kādi cilvēki, kas ūniju negrib glābt, neglābjot verdzību, tad ar tiem neesmu vienis prātis. Arī ar tiem neesmu vienis prātis, kas verdzību negrib iznīcināt."

Linkolns galvenā kārtā grib glābt ūniju, verdzība ir blakus jautājums. Linkolna likumprojekts, kas visus pārsteidz 1862.g. 22. sept., liek atlaist brīvus visus vergus tais stātos, kas no ūnijas izstājušies, ja tie neatgriežas atpakaļ ūnijas sastāvā līdz 1863.g. 23. janv. Linkolns domā, ka verdzības jautājums izšķirams konstitucionālā ceļā. Rīkojums esot tikai ierocis stātus piespiest atgriezties ūnijā. Brīvlaišanai ir pagaidu raksturs – ar nolūku, lai nēģeru aiziešana no dienvidu stātiem vājinātu dienvidu stātus, jo nēģeri bēg uz brīviem stātiem. Pomēr Linkolna rīkojumam praktiskas nozīmes nebij. Pagad tikai skatījās uz ūniju citādām acīm.

1863.g. pirmā puse pagāja asinainās kaujās, kurās ziemeļi cieta nevriksmes. Linkolns nevar atrast virspavēlniekus. Pie cits pēc cita cieta nevriksmes, jo dienvidniekiem ir ģeniali vadoņi, bet mazāks karą spēks. Ziemeļiem grūds financialais stāvoklis, izdara aizņēmumus plašos apmēros. Pautas masā zūd uzticība valdībai. Brīvprātīgie karą nepieteicās, rekrutus ņem spaidu kārtā, vietām pat pretošanās. Grib, lai mieru slēgtu par katru cenu. 1863.g. vasarā likās, ka ziemeļiem katastrofa vairs nav tālu. Pēc tam, kad arimijai daudz

neveiksmju, generālis Lī uzsāk karą gājienu pret ziemeļu
stātu vidieni, draud nogriezt Vašingtonu no rietumiem.
Tad Hukers (Hooker) atkāpās no amata; par virspavēl-
nieku top Mids (Meade). Tam nav spoža talanta, bet viņš
ir apdomīgs. Mids aptur Lī virzīšanos uz priekšu. Uz
austrumiem no Filadelfijas, pie Getisburgas (Gettysburg)
notiek 3 dienu ilga kauja (1863.g. 2.-4. jūn.) Lī gājiens
uz Vašingtonu apstājās. Mids to neprata izmantot. Linkolns
mudina dot triecienu Lijam, bet Mids kavējas. Lī (Lee)
pagūst pārcelties Potamakai, nezaudējot nevienu kareivi.
Dienvidniekiem atņemta iniciative, viņi vairs nav uzbrucēji,
var tikai aizstāvēties. Ziemeļi gūst panākumus generāļa
Granta (Ulisses Grant) vadībā dienvidrietumos, ieņem pilsē-
tu pie Mississipi. Iedzīvotāji šeit līdzīgi dienvidniekiem,
bet politiskie uzskati citādi. Rietumos nav vergu, uztur
ciešas saites ar ūnijas stātiem, nepazīst koloniju dzīves,
kā vecie stāti, sajūsminās par panamerikas domu. Lin-
kolns, Grants un Šermans (Sherman) cēlušies rietumos.
Mississipi ūdens ceļš bij noškīris karą laikā rietumus no
pārējās pasaules. Bet tas ir tiem dzīvības un nāves jautā-
jums. Grants ir nesaudzīgs virspavēlnieks, nesaudzī ļau-
dis, dzen uzbrukumā pret dienvidniekiem, ieņem Viks-
burgu, padodas dienvidnieku labākā armija šai cietok-
snī gen. Pambertona vadībā. Iegūst arī Port-Hudzonu.
Labākie Mississipi ūdens ceļi tagad ziemeļnieku rokās.
Teksasa, Luiziana konfederacijai zudusi. Ne notiek parti-
zanu karš

Pilsonu kara beigas.

Voksburgas Krišana ir spožš panākums iecelts par virspavelnieku ar neaprobežotām pilnvarām. Visi gaida no Granta daudz. Karš tomēr vēl seilgst 1½ gadus. Grants ir apdāvināts kara vadonis, bet Lī - genials. Ziemeļu frontē Grants Lijam nevar nekā darīt, tikai zaudē 55000 kara vīru, tik daudz, cik visā Lī armijā. Karš tuvojas beigām tikai tāpēr, ka dienvidniekiem nav vairs līdzekļu. Konfederacijas armija dodas asinainās kaujās, robus nevar aizpildīt, jo no 17.–50. g. veci visi vīrieši ir karā. Domā apbruņot pat nēģerus. Grantam bija nodoms saīsināt izstiepto fronti. Šermanis ar saviem pulkiem iziet cauri visai Georgijai, nonāk līdz Atlantijas okeanam bez pretestības, jo konfederacijai nav vairs karaspēka. Šermaņa kara gājiena sekas dienv. ļoti smagas. Georgijas centrā, Atlantā, Šermanis iegūst galveno arsenalu. Konfederacija zaudējusi 4 stātus. Šai laikā, kad ziemeļi iegūst panākumus, vēl prezidentu. Demokrati uzstada Mac-Clellana kandidatūru, bet republikaņi - Linkolna. Linkolns uzvar ar 212 pret 21 balsi. (1864.g.) No 25 stāliem tikai 3 ir par kara izbrigšanu. Republikaņiem ir balsu vairākums kongresā. Verdzību atceļ visās ūnijas territorijā. Tam ir abstrakta nozīme, deklaracija. Tās līdzinas manifestiem par zemnieku brīvlaišanu, kā Jāzepa II. rīkojums Austrijā 1781.g. Sav. valīņu konstitucijas 13. papildinājuma pantā nav nekas teikts par atbrīvoto vergu stāvokli pēc brīvlaišanas. Linkolns nav vienis prātis ar republika-

niskās partijas vairākumu. Domā, ka plantatoram jā-
izdod brīvlaišanas izpirkšanas maksa, kur jāpiedalās
valstij; bet tas ir bez panākumiem – viņam nav piekrī-
šanas. 1865. g. notiek pārrunas par mieru. Lī grib atjau-
not ūniju, Devis (Davis) nē. Devis izlaiž proklamāciju, kur
saka, ka ūnija grib konfiscēt zemi un dot to vergiem.

Lī aizstāv Ričmondu, tam tikai vairs 20000 ka-
reivju. Kareivji tuvu bada nāvei, Lī tos grib vest kalnos,
bet ienaidnieks aizsprosto ceļu. 3. aprīlī krīt Ričmonda.
9. aprīlī Lī, ne reizi cīņā neuzvarēts, padodas Grantam,
ar pēdējām armijas atliekām. Devis aizbēg no savas rezi-
dences. Linkolns ierodas Ričmondā, to aplenc nēgeri, ķer
pie drānām, mīļo kā jauno kungu.

Ziemeļi un republikaņi ieguvuši pilnīgu uzvaru,
bet viņi ir mierīgi. Eiropā parasti kaņi nobeidzas citādi.
Grants izsaka Lī savu apbrīnošanu, noliedz savai ar-
mijai ko darīt, kas aizkartu atbrīvotājus. Lī un Devis
paliek brīvībā. 14. aprīlī Linkolns paziņo, ka nepieļaus
politiskas vajāšanas, jo diezgan bijis sašutuma, tagad
jāķeras pie kopīga darba.

Daudzi vēlas tikt pie varas, grib rīkoties svešos
stātos kā pārākie. Linkolns to neatzīst. Vajag tā strādāt,
lai būtu samierinājums. Pie Linkolna pēdējie vārdi. Šās
pašas dienas vakarā teātrī, izrādes laikā viņu nošauj
bij. aktieris, kas ielauzās prezidenta ložā. Pēc tam viņš aiz-
bēg, bet viņu panāk un arī nošauj. Slepkavībai politisks
raksturs. Slepkava piederēja nelielai sazvērnieku grupai,

Kas par dienvidnieku uzvarēšanu gribēja nogalināt visus valdības locekļus. Vēsturē nav otras tik bezjēdzīgas slepkavības. Linkolna personā nogalināts lielākais dienvidnieku draugs, jo Linkolns bija labvēlīgs dienvidniekiem.

Linkolna nodomi.

Linkolns 1 g. pirms karą beigām bij izstrādājis programmu, bij nolēmis visus amnestēt, kas cīnījās pret ūnijas valdību. Viņš gribēja ūniju atjaunot un atzelt verdzību, pielaist kongresā visus deputatus, dot visiem nēgeriem politiskas tiesības, tikai ne uz reizi. Sākumā dot tiem, kas izvirzījušies ar savām gara dāvanām un nopelniem. Dienvidu iekšējās lietās negrib iejaukties. Linkolns gribēja ~~sadziedēt karą brūces~~. Linkolnam nebij diktatoriskū tieksmju, tāpēc viņa nodomiem vajadzēja atbalsta. - Linkolna pēcteci negribēja samierināšanos un taisnību.

Kāds pilsoņu karą socialais raksturs? Linkolna raksturojums: 1861.g. sūtījumā kongresam viņš saka: „Dienvidu atbalstītāji cenšas sašaurināt tautas tiesības." Esot it kā 2 šķiras. Ziemeļos tā neesot. Vairums strādā paši, bez algotiem darbiniekiem. Kapitāls nav stādams vienā plāksnē ar darbu. Darbs bij pirms kapitala. Valstij darbs jāaizsargā. - Pēc šī Linkolna raksturojuma varētu domāt, ka notiek cīņa ar kapitalistiem-dienvidniekiem. Lai ūniju glābtu, Linkolns organizē kapitalu, ievelk cīņā baņķierus

u.c. kapitalistus, lai gan kapitalu tā necitdina, kā darbu.

Linkolna politiskie mērķi un iestādījumi.

Linkolna ieskati sīkburžuaziski. Jāorganizē lielpilsētu varenie kapitali, jāievelk cīņā fabrikanti, baņķieri, kapitalisti. Bez technikas un naudas līdzekļiem nevarēja uzvarēt kareivīgos dienvidus. Liels Linkolna nopelns - prasme, ka prata iekustināt kapitalistu aprindas, apbrīnojama arc raibā ziem. - Amerikas sastāva radīšana. Springfildas advokāts - Linkolns pievērsās politikai, reprezentēja Jauno Ameriku, verda energiju. Karņa ietekmē izvirzījās visjaunākā - kapitalistiskā Amerika, technisko izgudrojumu Amerika. Vienvidi var te preti stādīt tikai patriarchalo varonību. Linkolns pavēris ceļu sabiedrības jauniem strāvojumiem. -

Anglija brīvtirdzniecības laikā.

Amerikas notikumi spilgti atspoguļojās Anglijā. Anglija materiālā ziņā cieši saistīta ar Jauno Pasauli. Anglija atšķīrās no Amerikas ar to, ka te nav tik strauja tempa kapitala attīstībā, ko aizkavē vecās tradicijas - lielgruntirieki ir pie valsts stūres. 1832.g. parlamenta reforma pirmo reizi dod lielajām pilsētām vēlēšanu tiesības.

1846.g. tarifa reformas, izbeidzās lauksaimniecības atbalstišana. 1866.g. ir otrā parlamenta reforma, kas notiek Amerikas ietekmē. Peē protekcionisma krišanas, sākot no 1850.g. Anglijā sākās materials uzplaukums, ko var parādīt statistiskos skaitļos; pieaug rūpniecība, tirdzniecība. Valsts-visas pasaules lielā darbnīca. 1841.g. lauksaimniecībā nodarbināti 29% iedzīvotāju, 1887.g. lauksaimniecībā strādā tikai 14%, bet Skotijā tikai 5%. Lielbritanijā nav šķiras, ko sauc par zemniecību, maz arī vidēju saimniecību, dominē lielgruntniecība; pieaug arī akmeņogļu rūpniecība. 1839.g. iegūst 31 milj. tonnu akmeņogļu, 1866.g. - 100 milj. t, 1881.g. - 150 milj. t. Dzelzi iegūst 1840.g. 1.400.000 t., 1860.g. - 4.000.000 t. Galvenā apstrādāšanas viela - kokvilna. 1851.g. tā sastāda 1/3 no visa Anglijas eksporta. Angļi domā, ka kokvilnas ražošanā neviens nevar ar viņiem sacensties. Brīva preču apmaiņa ir vislabākais ceļš, kā pasaules tirgū izplatīt ražojumus. Slēdz tirdzniecības līgumus ar mērķi pazeminat muitu. 1860.g. Kobdeus noslēdz tirdzn. līgumu ar Franciju, noslēdz arī ar Beļģiju, Italiju, Austriju. Anglija pirmā sāk rīkot pasaules izstādes. Pirmā notiek 1851.g., to izdomāja princis Alberts, Viktorijas vīrs. Pās rāda angļu rūpniecības varenību. Izstādes Angliju izvirza pirmā vietā kulturālā tautu tuvināšanās ziņā. Bilance pasīva - ievedumi pārsniedz izvedumus, bet liela peļņa par tranzitu. Londonas banka un birža pabalsta pasaules

kreditu. Londonas banka viena no dalja clearing-house izdara norēķinus atsevišķu firmu starpā. Anglijas iedzīvotāju skaits pieaug, arī Londonas iedzīvotāju skaits. 1854.g. vācu rakstnieks Theodor Fontane raksta, ka Berlīne maza province, salīdzinot ar Londonu. Rūpniecības pasauli vērtē no morališkā viedokļa: augstprātība, naudu iegūstot, kalpošana „zelta teļam". Anglijas bagātības pieaug, bet bagātības sadalītas ļoti nevienādi. 1860.g. varēja saskaitīt 1,5 milj. bagātnieku, 3 milj. turīgu, 5 milj. tādu, kas kaut kā sadabū galus kopā, 18 milj. tādu, kam tikai eksistences minimums (šis nosaukums parādās tā laika vācu zinātnē). Kolosalo rūpniecības, proletariata izveidošanos novēro pašā Anglijā 2 vācu emigranti: Markss un Engels - komunisma un socialisma nodibinātāji. Uz Anglijas bilances būvē savas zinātnes faktus tulko no sava viedokļa. Viņi saka, ka kapitala pieaugums aprīs amatniecības un sīkrūpniecības veidus, strādnieki nonāks postā, šis ciešanas sagatavos proletariata apvienošanos draudzīgā, organizētā masā. 40.g. Engels (1820.-95.g.) pareaz soc. revoluciju Anglijā. Pēt 1848.g. abi komunisti domā, ka buržuazijas krišanas brīdi jāpavirza tālāk, sniedz spilgtu illustraciju par to, kā nōtiek

nabadzības pieaugums. 1867.g. iznāk Marksa „Kapitāls" 1. sējums. (Karl Marx 1818.-83). Viņš stāsta par to, ka kapitals tuvina sabrukumam. Marks un Engels nav procesu Anglijā pareizi novērtējuši. 50. un 60. g. parādības atspēko Marksa un Engelsa paregojumus. Komunisma filosofiju pamato uz Hegeļa dialektiku - labāku nākotni sasniedz, ja trūkums līdz beidzamai robežai - notikšot pēkšņa pārmaiņa. Proletariata process Anglijā apstājās, jo strādnieku šķiras stāvoklis uzlabojās. Par to liecina reali fakti - strādnieku starpā rodas sava aristokratija: techniski izglītotie, specialisti: kurpnieki, techniki u.c. Tie organizē profesionālas savienības - trēdu (trades union). Trēdu dibināšanās kustība sākās ap 20. gadiem, 30. gados trēdi izveido lielu kopēgu apvienību - trades union - savienības savienību. Pēc 20. g. trēdos apvienotie strādnieki stāv tālu no pirmatnējās romantikas, netic brīnumam par sabiedrības pārveidošanu. Trēdi uzlabo strādnieku dzīves apstākļus sāk apvienoties dažādu profesiju trēdi: 1) pa apvidiem 2) profesiju savienību apvienošanas. Tā rodas divējādas apvienības: vistrēdu jeb visas Anglijas apvienības pa profesijām. Trades union kļūst par sabiedrības varas faktoru valdī, nedamā par darbu pārtraukšanu, streikus

pielauj ļoti retos gadījumos. Viņi labāk pieskir summas trūcīgiem emigrantiem, nekā biedē darba devējus. Starp darba devējiem un darba ņēmējiem jārada saprasanās. Uzņēmēji meklē ceļus kā saprasties ar strādniekiem. Kapitalisti saprinās ne ar ateviskiem strādniekiem, bet tredunionu, kas nosaka darba apstāvļus un atalgojumu. Sākumā trēdi ir savstarpēja apdrošināšanās sabiedrība, tagad cenšas pēc vienmērīgas darba algas un vienāda darba laika. Trēdiem nebij juridiskas personas, tiesības, tie bij it kā nelegalas savienības. Lai strādniekiem būtu labāki likumi, savienības vadītāji spiesti piedalīties politiskā dzīvē. Rodas doma dibināt starptautisku strādnieku savienību. Tā radās pirmā internacionale. Atjauno čartistu ideju - lai parlamentā būtu strādnieku pārstāvji. Tās noved 1867. g pie otrās parlamenta reformas.

Partiju cīņas un parlamenta reformas.

Pēc tam, kad 1864. g. atcēla labības likumu un krita toriju kabinets līdz ar Pīlu, konservatīvie elementi zaudēja varu. Ilgāku laiku – 20. g. no vietas (1846.–66. g.) ar nelieliem pārtraukumiem pie valsts stūres bij liberālie kabineti. Tie balstījās nevis uz vīgiem, bet arī uz pīliešiem, t. i. mēremiem un kreisiem torijiem, kas līdz ar Pīlu bij pievērsušies brīvās tirdzniecības idejai. Bet liberāliems neizpaudās nekādās reformās, kā likās, liberālie ministri neparādīja nekādas aktivitātes. Uz tiem labi attiecas Dizraeli piezīme:

„Liberāļu bodītē nav liberālas preces."

Toriju un vigu starpā vairs nebij nekādas atšķirības. Kā vienas, tā otras partijas priekšgalā bij aristokrātiskas dzimtas, kas sacentās savā starpā. Mainoties ministriem, mainījās oligarchiskas grupas. Liberālais ārlietu ministrs Palmerstons aizstāvēja iekšzemē sastinguma politiku. Kad viņa kollega Rosels, pirmās – 1832. g. parlamenta reformas iniciators, uzsāka valodas par iesāktā darba turpināšanu, par jaunu reformu, Palmerstons atvēsināja viņa centību. Ārlietu politikā Palmerstons rīkojās pat pretēji brīvās tirdzniecības aizstāvju miermīlīgai politikai. Brīvās preču apmaiņas piekritēji bij tik miermīlīgi tāpēc, ka bij parliecināti par angļu vareno spēku, domāja, ka angļu industrija nevar no ārzemēm dabūt pietiekoši daudz jēlvielu, taisījās iekaņot pasaules galvenos tirgus. Pa to starpu attīstījās patstāvīgas industrijas Francijā un Vācijā un austrumos draudēja krieve saimnieciskās dzīves uzplaukums. Angļu rūpnieki ieraudzīja sīņcenšus, tāpēc

radās doma aizstāvēt savas intereses ar varu. Palmerstons reprezentēja anglu tirdzniecības militārā iedvesma. Ārlietu ministrs centās uzturēt kontinentā nemierus, lai novājinātu pretiniekus. 1848. g. viņš sekmēja Luija Filipa krišanu, Krimas karā Palmerstons savienībā ar Napoleonu III. bij domājis novājināt krievus un, apvienojoties ar Franciju, uzsāka karu ar Ķīnu, lai ar varu iegūtu tālos austrumu tirgus opija ievešanai. Arī savās parlamenta runās un diplomātiskās notās Palmerstonam bij izaicinoši tonis, kas saskanēja ar viņa kareivīgo noskaņojumu. Sakarā ar to, ka bij aizkarts Anglijas pilsonis, taisījās sūtīt uz grieķu ūdeņiem anglu floti. Palātā viņš izteica apgalvojumu, ka anglu vārdā jānodrošina cieņa un ievērojamība, tāpat kā antīkā pasaule ar „civis Romānus sum" likusi nodrebēt citiem.

Patiesībā anglu militārie spēki nebij saskanoti ar šīm augstprātīgajām frāzēm. Tā varēja uzstāties tikai pret nenozīmīgām valstīm, ka Grieķiju, bet kad Palmerstons pacēla balsi pret Beļģiju un uzstājās pret Krieviju un Prūsiju, tad viņa protestam nebij nozīmes. Palmerstonam bij liela popularitāte anglu sabiedrības augstākās šķirās, kas bij noskaņotas patriotiski; konservatīvie elementi bij apmierināti, ka viņš ir pie varas un ar trokšņainu ārpolītiku novērsa uzmanību no iekšlietām. Reformu ziņā nekā liela nevarēja gaidīt arī no trešās - radikāļu partijas, kas pieslējās liberāliem vigiem no kreisā spārna. Šīs partijas labākais orators puritanietis Dżons Braits - (John Bright) sacīja delegātiem:

„Nevaru lielīties ar dižciltīgām asinīm vai

slaveniem senčiem – viņi strādājuši tik pat godīgi kā jūs. Gluži dabīgi, ka manas simpatijas sniecas uz to šķiru, no kuras esmu cēlies, un nesalīdzināmi vairāk cenšos paaugstināt šo šķiru nekā pats sevi pacelt tai pāri."

Ar prieku viņš konstatē, ka 1847. g. vēlēšanas devušas palātei tik lielu vairumu lietišķu darbinieku un vidus šķiru pārstāvju kā vēl nekad līdz šim. Pieņemot mandatu Mančestrā, viņš solīja aizstāvēt tos lielos principus, kas Mančestras vārdu apvijuši ar tik skalu slavu. Bet par Mančestras skolu sauca brīvās tirdzniecības programmu un teoriju. Kobdens, Mančestras skolas vadonis, nedomāja, ka strādnieku liktena uzlabošanai nepieciešamas kādas reformas. Tāpat domāja arī Braits. Viņš izteicās par 10 stundu darba dienu un motivēja to tā, ka negribot no iepriekšējās, likumīgās 12 stundu darba dienas atņemt 2 stundas, kas pieder anglu manufakturistam. Nevar krasāk raksturot šķiru viedokli kā ar šo radikalu deputata izteicienu. Anglijā politiskais sastingums izbeidzās līdz ar Palmerstona nāvi. Viņš nomira 1865. g, 81. g. vecumā.

Pie valdības stūres nostājās vecais vigs Rosels (Russel) un par pašu iespaidīgāko ministri kļuva Gladstons. Toriju starpā šai laikā izvirzījās pirmā vietā Dizraēli. Šo 2 politiķu sacensība noteica visu nākošo 20. g. politiku. Abi viņi atjauno – viens vigismu, otrs torismu, abi reprezentē 19. g. s. Anglijas 2 attīstības puses: viens tās virzību uz dēmokrātiju, otrs anglu imperialisma uzvaras gaitu. Ieņemot vadītāja lomu valstī, Gladstons (dz. 1809.) un Dizraeli (dz. 1804.) bij krietni gados. Abi bij

nogājuši garu evolūcijas ceļu un viņu idejiskā attīstība zīmīga angļu politiskai dzīvei vispār.

1833. g. Gladstons parādījās pirmo reiz palātā kas bij ievēlēta pēc parlamenta reformas. Viņu ievēlēja viens no pāri palīkušiem neiestiņiem, patiesībā viņš bij kāda magnāta vietnieks. Vēlāk viņš uzstājās kā stingri konsekventās Oksfordas deputāts. Pirmā laikā Gladstons bij it kā neiecietīgo un nesalaužamo toriju austošā zvaigzne. Viņa tālāka evolūcija virzās nepārtraukti uz kreiso pusi. 40. g. Gladstons kļuva par karstu Pīla atbalstītāju un līdz ar to pievirzās brīvai tirdzniecībai, tā atdalīdamies no ietiepīgajiem torijiem. 50. g. liberālajos kabinetos viņš iegāja kā Pīla piekritējs, bet tai pašā laikā aizvien vairāk nodevās liberāļu idejām. 1860. g. Gladstons iesniedza likumprojektu par papīra nodokļa pazemināšanu. Tam bij financiāls mērķis - vajadzēja pavairot papīra rašošanu un līdz ar to ienākumus. Bet tai pašā laikā likumam bij arī politiska nozīme - periodiskie preses izdevumi kļūtu lētāki, bet lētāka avīze varētu stipri izplatītus. Lordu palāta noraidīja Gladstona priekšlikumu tā demokrātiskās tendences dēļ. Šī neveiksme Gladstonu sakaitināja. Viņš sāka ar zināmiem draudiem runāt par to, vai vis par augšnamam esot tiesības ierobežot apakšnamu, jo tas ir īstais tautas gribas paudējs. Tā Gladstons nemanot tuvinājies radikāļu ieskatiem. - Gladstona šlīpās kaut kas no teologa, sludinātāja. Viņš labprāt pamatojās uz cēliem principiem un prata ietērpt savas prasības un projektus svinīgā stilā.

Līdz mūža beigām viņš svī saglabāja šauro anglikānismu, naivi ticēja kristīgām dogmām, ik svetdienas gāja ar dziesmu grāmatu roka uz baznīcu; bet tas nebij šķīrslis, bai ķertos pie tādām reformām kā religiskā zvērestā ātristiem un katolu baznīcas atzīšana Īrijā. Viņam bij nemierīgs prāts, ja viņam bij radusies kāda ideja, tad viņš nevarēja atturēties no visiem attiecīgiem secinājumiem, kaut arī tie būtu paša jūtām pretstata. Savas karjeras beigās viņš top par vispārīgo vēlēšanu tiesību atbalstītāju un aizstāv īru pašvaldību. —

Dizraeli raksturs un karjera pavisam citada. Viņš žīdu tautības. Agrā jaunībā pārgājis anglikanismā. Viņš vi bagāts, ekscentrisks dendijs. Firmos panākumus gūst literatūras laukā. Čartisma laikā viņš raksta sociālus romānus, kuros izsmej mēreno liberālismu un izteic simpatijas strādnieku šķirai. Viņš izteicis slaveno šķiru formulējumu, ka Anglijā dzīvojot 2 nācijas, kuru starpā nesot ne saprašanās, ne simpatiju, kas dzīvojot un jūtot tikpat dažādi, kā dažādu planetu iedzīvotāji, kas pārtiek katrs no cita barības, citādi audzināti un pakļauti citiem likumiem. Viņu dzina parmērīga godkārība, viņš ziedo neticamas pūles, bai iekļūtu parlamentā, kaut gan tas vi grūti, jo viņš nepieder anglu augstākai sabiedrībai. Bet viņam gribas valdīt tieši pār šo aristokratiju. Viņš dodas laulībā ar kādu atraitni, kas 15. g. par viņu vecāka, bet kurai ievērojams pūrs. Viņš pats vi attīstīts cilvēks, vi plašāks vērīens, vismūļākais medījums tam

sievietes un vara:
„Kopš esmu apprecējis Mariannu, lieku sievietēm mieru un dzenos pakal vavis tikai varai."
Lai gan viņa ieskati ļoti radikāli, tomēr politiskie nodomi noveda viņu toriju partijas rindās. Šeit viņš nosēdās tās galējā labā sparnā. Drīz viņa un partijas vadoņa Pīla ceļi šķīrās. Dizraēli apvainojās, ka Pīls nav pratis novērtēt viņa spējas, nav to pieaicinājis savā kabinetā, un viņš top par Pīla ienaidnieku. Kad Pīls pievērsās brīvai tirdzniecībai, Dizraeli ar reakcionāro lordu Bentinku nostājās toriju priekšgalā. Arī vēlāk Dizraeli apvienoīpatu hegemoniju un galējo konservatismu, aizstāv aristokratu privilēgijas un valdošo baznīcu un sniecas uz sociālām reformām. Viņš ir anglu imperiālisma galvenais virzītājs, cenšas paplašināt anglu ārējo varenību un mīl pieskarties arī romantiskiem tēliem, ceļ gaismā sapni par zemniecības atjaunošanu, kuras Anglijā tikpat kā vavis nav. Tādu jēdzienu amalgama dod iespēju radīt to, ko var dēvēt par jaunu jurismu. Dizraeli ir mūsdienu anglu konservatīvās partijas nodibinātājs, un šī partija kļuvusi tik spēcīga, ka pardzīvo liberālismu.
Abu lielo sāncenšu Dizraeli un Gladstona loma sevišķi liela 20 gadu laikā (1865.-85.g. kad laiku pa laikam vinu kabineti mainās) 1865.g. Gladstonam Ruselā kabinetā visnelākā ietekme, lai gan viņš nav ministru prezidents. 60.g. vidū abas partijas - konservatīvie un liberrāļi meklē atbalstu tautas masā un šai nolūkā iesniedz vēlēšanu likuma refor-

mas projektu. 1866. g. Gladstons iesniedz projektu par ievērojamu censa pazeminášanu, jo sevišķi pilsētu iedzīvotājiem. Motivējot reformu, Gladstons ar piemītošo svinīgumu saka:

„Tie, kas grib atvairīt strādnieku masu no vēlēšanām, lai tie pierāda, ka strādnieku šķira ir nespējīga, netaktiska, šo tiesību necienīga. Skvienam, kas nav atzīts par nespējīgu vai bīstamu, jāpiedalās politiskā dzīvē."

Kad sāka projektu apspriest, valdības partija-vīgi saskaldījās. Nodalījās mērenie liberāli, vīgu partijas labais spārns. Atsaucoties uz streikiem, nemieriem Īrijā, uz trēdu attīstību, viņi apgalvoja, ka demokrātiskas pārmaiņas varot kļūt bīstamas, jo varot izraisīt revolūciju. Tā kā palātas vairākums kabinetu mātbalstīja, tas atkāpās un tā vietā nāca Derbija Dizraeli konservatīvais kabinets. Pa to laiku lielajās pilsētās notika masu sapulces reformas labā. Trēdiem še izcila loma. Londonas Haidparkā bij nolemts sarīkot mītiņu un dažādām grupām vajadzēja dotiestūrp ar saviem karogiem. Valdība gribēja sapulci izjaukt un pavēlēja parku slēgt. Dalā sanākušo negribēja sadursmes ar policiju un aizgāja uz tuvējo Trafalgara skvēru. Dedzīgākie salauza žogu un devās parkā. Nākošā dienā kustības vadoņi uzaicināja ministri, lai atsauc policiju no parka un apsardzību uztic pilsoņiem. Valdība piekāpās un, lielās manifestācijas ietekmēta, steidzās ar reformu. Tā konservatīvo kabinetam nācās izpildīt tos uzdevumus, ko sev spranduši liberāļi. Dizraeli gan pašam bij

savi nodomi, ar kuŗiem labi saderējās vēlēšanu reformas. Viņš cerēja, ka zemākās šķiras būs konservatīvākas kā vidējās, kas piesavinājušās liberalisma un radikalisma idejas. Tā viņš cerēja, ka paplašinot vēlēšanu likumu, būs iespējams rast drošāku atbalstu konservatīvai valdībai. Šai ziņā viņš bij vienādās domās ar Bismarku, kas ap to pašu laiku iedomājās cīnīties ar liberālo opoziciju. 1867. g. vēlēšanu reforma līdzīga pirmai – 1832. g. reformai. Tā neturas pie kāda vispārīga principa, nedod vēlēšanu tiesības visiem iedzīvotājiem valstī. To nesaņēma mērenos vēlēšanu iecirkņos. Reforma atņem vēlēšanu tiesības vēl dažiem panīkušiem miestiņiem un pieškir tās biežāk apdzīvotām pilsētām. Bez tam tā pazemināja censu un pieškīra vēlēšanu tiesības arī dzīvokļu nomniekiem, ja tie maksā vismaz 10 = lielu nodokli gadā. Tas nozīmēja, ka balss tiesības ieguvuši pa lielākai daļai pilsētu strādnieki, kas nodarbināti fabrikās un rūpniecību uzņēmumos, bet reforma neattiecās uz laukstrādniekiem. Vispār ņemot, 1867. g. reforma bij svarīga pāreja uz dēmokrātiju. Pirmo reizi deva iespēju iekļūt parlamentā arī ļaudīm, kam mazi ienākumi un kas piederēja vienīgi strādnieku šķirai. Otrkārt, parlamenta reforma vēsturiski interesanta – var vērot, kā mainās lomas. Attaisnojās formula – „vīgu principi, toriju darbi." – Satīriskais žurnāls „Ponts" atteloja Dizraeli uzvaras gājienu: varenu akmens sfinksu velk uz reformas svētnīcu liels vairums kailu vergu, kurus uzraugs dzen ar pātagu. Vergu skaitā Gladstons, dzinējs Derbi, sfinksam Dizraeli seja:

Gladstons cinijās pret Dizraeli. Kādreiz Dizraeli iztēlcās: „Cienījamais džentlmens ar mums runā tādā toni, kāds pie mums reti dzirdams. Gan es nepieškiru nekādas sevišķas nozīmes tam, ka viņš vi iekaisis un nostājas tādā pozā, tomēr viņa mamēres pārspīlētas un viņa kustības pārāk nemierīgas. Līnāms apmierinājums gan ir tas, ka abu naidīgo partiju starpā ir tik masīvi gabali, kā šis galds," un Dizraeli norādīja uz garo galdu palātas vidū, kuŗa galā sēdēja spīkvis.
Bet Gladstons rakstīja: „Dievs to redz, cik man grūti būt likteņa ierocim, kam lemts gāzt Dizraeli. Šis cilvēks apveltīts lielām gara dāvanām. Esmu ar mieru lūgt debesis, lai viņam būtu lemts tās izmantot cilvēces labā."
Toriju kabinets nenoturījās ilgi, šai laikā atjaunojās nacionālā kustība Īrijā, kas bij apklususi pēr 40 g., kad liels vairums īru bij aizcelojuši uz Amēriku. Amērikas pilsoņu karā 60 g. piedalījās īru emigranti. Īru karaivji, kas savu dzimteni nebij aizmirsuši, no Amērikas pārnākuši, noorganizēja jaunu nacionālo partiju, kas pieņēma fenniešu nosaukumu un kas sprauda par mērķi savīkot brunotu sacelšanos, lai atdalīta pātstāvīgu Īrijas republiku no Anglijas. Valdība apcietināja galvenos vadoņus. Gladstons, kas bij opozīcijā, sāka aizstāvēt nopietnas reformas Īrijā, uzstājās par anglikānu bazuīcas varas atcelšanu šai kaţoļu provincē. Dizraeli, pretodamies šai reformai, atlaida parlamentu. Tai pašā reizē gribēja izmēgināt jaunu vēlēšanu likumu un pārbaudīt, vai nebūs iespējams pastip-

rināt konservativo partiju. Viņš vilās savās cerībās. 1868.g. vēlēšanās liberāļi un radikāļi guva pārsvaru. Viņiem bij 387 mandātu, bet konservativiem 271. Sociālā ziņā vēlēšanas rādija, ka Anglijā vidus šķiras pieslējušās torijiem. Liberāli bij ieguvuši galvenā kārtā ziemeļ - Anglijas lielākās pilsētās strādnieku centrus un arī Skotijā, dēmokrātijas zemē. Tā kā uzvarēja radikāļi, tad Gladstona pieaicināja kabinetā radikālu pārstāvjus, to starpā Džonu Braitu, Kobdena cīņu biedru. Braitam, ievērojamam runātājam, bij tikai viens avots citatiem un gleznainiem salīdzinājumiem - bībele.

Gladstona lielais kabinets.

Gladstona lielās un galvenās rūpes bij Irijas nomierināšana. Viņš sāka ar baznīcas reformu. - Iriju smagi māca tas, ka bij jāuztur valsts anglikāņu baznīcas. 4/5 īru bij katoļi un tomēr viņiem bij jāmaksā nodevas par labu anglikāņu baznīcai. Gladstona projekts bij mērens. Viņš negribēja Irijā anglikāņu baznīcu atcelt pavīsam, bet atņemt baznīcai tiesas tiesības un atcelt baznīcai par labu maksājamo 10. tiesu. Lielos dāvinājumus, baznīcas milzīgos īpašumus samazināja par 1/3. Šo konfiscēto īpašumu gribēja izlietāt Irijas universitātes uztūrēšanai. Nebij vēegli panākt šīs reformas izvešanu. Anglikānisma aizstāvji baidījās, ka baznīcas novājināšanai Irijā sekos tāda pat parādība Anglijā. Īru un angļu baznīcas nosauca par Siamas tīgeriem, un Gladstonam pārmeta, ka ar savu operāciju gribot novest abas kapā. 70.g. panāca īru reformas izvešanu. - Irijas lielākā

dalą, kur dzīvoja katoļi, fermeriem un sīkiem nomniekiem nebij drošu tiesību uz apstrādājamo zemi. Lendlords varēja tos kuru katru brīdi padzīt tikpat vienkārši kā atlaiž strādniekus. – Reformu attiecināja uz visu Īriju – Ulstera (Olster) likumu, kas valdīja salas ziemeļaustrumu dalą, kur dzīvoja no Skotijas atnākušie protestanti, kolonisti. Fermeriem bij tiesība pieprasīt no lendlorda atlīdzību par uzceltām ēkām, zemes uzlabošanu u.t.t., ja lendlords tiem uzteica nomu. – Gladstons pats un viņa labā roka – Forsters domāja, ka zemes likums nesīs svētību un nomierinās zemi, ka īri būs patiecīgi. Tomēr Īrijas iedzīvotāji bij visai nemierā ar jauniegūtām tiesībām, jo tās šķita stipri niecīgas. Pat mēreno īru vairums atzina, ka zemes jautājumu var izšķirt tikai ar nopietnu, plašu reformu, kas zemkopjiem nodrošinātu zemes turēšanu noteikti. Viņi domāja, ka tāda reforma iespējama, ja Īrija atdalās no Anglijas, ja Īrija iegūst autonomiju, (anglu valodā „home rule"). Sākot ar šo brīdi, homruls top par īru nacionālistu kaujas saucienu. Tas stājās agrākā O'Konnel'a „repeal" vietā. Autonomijas aizstāvji nodibināja parlamentā partiju, kas nepiesleijās ne liberāļiem, ne konservatīviem.

Gladstons un Forsters panāca arī skolu likuma pieņemšanu – education act. Šis likums aizpildīja svarīgu anglu valsts dzīves robu. Pirmo reizi skolas top pakļautas valstij. Līdz tam laikam izglītība bij uzticēta tikai privātu personu gādībai. Saskaņā ar projektu, ko 1870 g. 17. februārī Forsters iesniedza parlamentam, noteica

obligātu skolas mācību bērniem no 5-12. g. Valdība uzdeva rūpēties par skolām īpašām skolu valdīm, ko ikvienā vietā izvēlēja tuvienes iedzīvotāji. Vecāki varēja sūtīt bērnus vai nu valdības skolās, kas kompenzaciju ziņā bij neutrālas, vai arī privātās skolās, kuras uzturēja atsevišķi konfesiju pārstāvji. Kas zīmējas uz privātām skolām, tad valdība tās kontrolēja un sekoja, lai tur būtu nepieciešamie sanitārie apstākļi un lai mācības notiktu labi. – Forstera projektā bij paredzēta uvien obligāta, bet arī bezmaksas un laicīga izglītība. Kad parlamentā apsprieda šo likumu, abus pēdējos noteikumus izdevās reālizēt. Kas zīmējas uz bezmaksas skolu, tad to pieļāva vienīgi gadījumā, ja draudzes padome iesniegtu speciālu lūgumu iedzīvotāju ārkārtigās nabadzības dēļ. Arī laicīgo skolas dabu ierobežoja. Disenteri gribēja lai no skolu programmām izmet ticības mācības stundu, jo domāja, ka relīgija vi svids-apziņas lieta un rūpēties par ticības mācību esot vienīgi baznīcas draudžu pienākums. Bet anglikāņi nekādā ziņā negribēja pieļaut tik lielu brīvību, un viņi palātā bij pārsvarā. Vienojās par kompromisu, ka bībele jālasa un jāmāca arī ticības dogmas, bet ārpus parastām mācību stundām. – Skolu reforma bij sevišķi nepieciešama laukiem, kur nabadzīgas kalpu ģimenes bij spiestas sūtīt savus bērnus no agras bērnības darbā un nevarēja dot tiem nekādas izglītības. Lai gan liberāļi pirmie ievēroja, ka ļaudīm vajadzīgas skolas, bet tomēr trīliņ arī kļuva redzams, cik beztiesisks

stāvoklis lauku iedzīvotājiem un cik mas tie var palauties uz liberālās partijas palīdzību. Lauku strādnieki bij daudz sliktākā stāvoklī nekā amatnieki un fabrikās nodarbinātie strādnieki. Vini dzīvoja izklaidus, nebij organizēti, materiālā ziņā daudz sliktāk nostādīti, nevarēja domāt par savstarpīgas palīdzības biedrības nodibināšanu kā pilsētu strādniekiem.

1867.g. vēlēšanu reforma gavdrīz nemaz neskāra lauku iedzīvotājus. 70.g. sāk. sākās kustība laucīmieku vidū un to vadīja Arčs (Arch), algādzis un metodistu sektes sludinātājs.

Kādā vidus-Anglijas grafistē radās laukustrādnieku savienība, kas sprauda par mērķi darba dienas saīsināšanu un algas paaugstināšanu. Anglijā kalpiem nav vis darīšanas ar pašiem lendlordiem, bet ar lielajiem fermeriem, kas no lordiem zemi nomāja, tāpēc lauku uzņēmēji neievēroja strādnieku prasības. Pēdēji griezās pie biedrības. Sanāca delegātu kongress no dažādiem apgabaliem un nodibināja laukstrādnieku nācionālo ūniju. Visaši kustība tomēr nerada atbalsta sabiedrības plašākās aprindās un liberālā valdībā. Gladstons un radikāļi, kas bij pie valdības stūres, turējās pie Mančestras skolas, kas neļāva valstij iejaukties darba un kapitāla, uzņēmēju un strādnieku attiecībās. Lemāko skiru emancipācijai viņi pieļāva tikai vienīgi politiskas reformas. Tikai vēlēšanu un balsošanas kārtība mainījās. Šai nozīmē Gladstons lika lielas cerības uz 1872.g. vēlēšanu likuma

reformu, jotā noteica slepenu balsošanas kārtību. Likuma ierosinātāji pastāvēja, ka tikai ar tādiem noteikumiem sīkie kalpotāji un strādnieki varēšot brīvi izteikt savas domas, jo iepriekšējais aizklātās balsošanas veids tos esot spiedis iet vienkopus ar lendlordiem un uznēmējiem aiz bailēm zaudēt darbu. – Ir brīnums, ka Anglijā tik vēlu notika šī tik ļoti dabīgā reforma, kas jau agrāk bij veikta kontinentā. Vēl priekš 30.g., kad slepenā balsošana bij viens no tautas chartijas 6 prasījumiem, to uzskatīja par neprātu un nekaunīgu dēmagog'iju. Tas norāda cik lielā mērā Anglija, kur valdīja neierobežota brīva doma, kur tik vētraini pārdzīvoja industriālo revolūciju, bij saglabājusi aristokrātiskā laikmeta paliekas. Gladstonam pienākas gods, ka tīrējis ceļu dēmokratijas tālākai attīstībai, tomēr jāaizrāda uz viņa politiskās pasaules uzskatu vienpusību. Viņam bij sveša doma par sociālām reformām, bailīgi turējās pie pašpalīdzības mācības, kad jācenšas pašam par stāvokļa uzlabošanu brīvā sacensībā, negribēja redzēt, ka brīvā konkurence un valsts neiejaukšanās darba devēju un nēmēju attiecībās nenodrošina vienādus cīņas apstāk-ļus, bet dod uznēmējam lielākas priekšrocības ņeka strādniekiem. Turklāt Gladstons nebij stingri neutrals savā politikā, piem. viņš prasīja, lai noteic lielāku sodu par streika sagatavošanu. Šai einā Dizraeli bij plašāks un humānāks iskats. Viņš izteicās, ka gadījumā, ja nāktu pie varas, viņš atceltu visus ierobežojumus, kas strādniekiem liedz aizstāvēt viņu tiesības.

Franču - prūšu karš.

Otrās impērijas pagrimšana.

Napoleona III. panākumi 50. g. izskaidrojami ar to, ka Vācija un Itālija tai laikā bij pārāk saskaldītas. It kā kāda ļauna vara viņu dzina palīdzēt apvienoties kā vienai, tā otrai. Abas valstis, kā Itālija, tā Vācija pēc apvienošanās kļuva Francijai stipri bīstamas. Viena apdraudēja Francijas ietekmi gar Vidus jūru, otra pie Reinas centās atņemt Francijai vācu apdzīvoto Elzasu un bez tam vēl sagadījās, ka Napoleonam nācās sadurties abās valstis ar ģeniāliem pretiniekiem - Kavūru un Bismarku. Abi tie izmantoja viņa vājības, sentimentālitāti, fantāziju un pievārēja ar savu reālo politiku. Tā bij Napoleona laime, ka Kavūrs tik ātri ātri nogāja no politiskās skatuves. Saduroties ar Bismarku, viņam nācās krist. 60 g. Napoleons cieš vienu neveiksmi pēc otras. Francijas prestižam bij sāpīgs trieciens, ka Meksikā sabruka fantastiskais pasākums. Te norisinājās sekojošais:

Amērikas pilsoņu karā Francija nostājās verdzības veicinātāju pusē, jo saņēma no tuvienes kokvilnu. Napoleons, gribēdams kaitēt ziemeļu statiem, centās atīķirt no ūnijas Meksiku. Meksikā

arī risinājās cīņa klerikālās un liberālās partijas starpā, kas paaštinājās tāpēc, ka prezidents bij konfiscējis baznīcas īpašumus. Napoleons gribēja izdabāt pāvestam un Francijas katoļiem un nolēma atbalstīt Meksikas klerikāļus, gribēja nodibināt Meksikā impēriju, kas būtu Francijas sabiedrotā. Šis mērķis viņam, kā parasts, ietērpās romantiskā formā. Kā materiāls un morālisks pretspars sav. valstīm republikai Amerikā jānodibina monarkija. Jaunais imperators, Austrijas prinča Maksimiliāna atbalstīts, uz Meksiku nosūta franču armiju ar ģenerāli Bazēnu (Bazaine). Tekams Maksimiliāns ieradās Meksikā, Vašingtonas kongress pieņēma protesta rezoluciju. Ar savienoto valstu principiem nav savienojams, ka uz republikas drupām Amerikā nodibina kādu monarkiju ar Eiropas militārista palīdzību. Tā pieņemta 1864. g. pavasarī. Šai laikā Amerika faktiski nekā nevarēja aizkavēt franču rīcību, jo viņi paši bij iesaistīti pilsoņu karā. Kolīdz ziņojumi nemieri beidzās, unijas valdība paziņoja, ka tā necietīs Meksikā monarkiju, kas dibināta nevis ar tautas gribu, bet gan ar durkļu palīdzību, kuŗus radījuši svešā spēki. Napoleonam draudēja konflikts ar Ameriku un tāpēc atsauca franču karaspē-

ku no Meksikas. Franču pamests, Maksimilians bij spiests bēgt no republikāņu armijas. Viņu saņēma gūstā, nodeva karą tiesai un nošāva 1867. g.
Šai Meksikas pasākumā franču imperators nostājās nelabvēlīgā gaismā. Veltīgi viņš bij izšķiedis Francijas spēkus un līdzekļus un nodevis troņa pretendentu. Eiropā Napoleons bij zaudējis izdevīgo stāvokli, kāds viņam bij pēc Krimas karą. Jautājumu par Vācijas un Itālijas apvienošanos nolēma bez viņa un pret viņa gribu. Atklājās, ka viņa diplomātija nav bijusi tālredzīga. Pārāk vēlu viņam atvērās aeis par izdarītām kļūdām. Tikai pēc prūšu uzvaras pie Sadovas Napoleons saprata, cik aplami bijis Bismarku atbalstīt. Franču sabiedrība izjuta austriešu sakaušanu kā apvainojumu pašai Francijai, jo vairāk tāpēc, ka Bismarks noraidīja franču ķeizara starpniecību. Sākās runas, ka Prūsijai jādod revanš (par Sadovu). Napoleonam bij jāievēro franču sabiedrības noskaņojums, bij jārūpējas, lai Francijas prestīža mazināšanās nesabricina viņa dinastiju, bet jācenšas apmierināt franču nacionālo patmīlību. 1867. g. viņš ķērās pie līdzekļa, kas uz reizi deva spožus panākumus. Parīzē sarīkoja vispasaules izstādi un saaicināja šurp visas Eiropas valdniekus. Apmeklēja Austrijas Francis Jāzeps, Alek-

sandrs II, prūšu kroņprincis, bet Napoleonam vairs neveicās. Svinību laikā pienāca ziņa, ka Meksikā nošauts Maksimiliāns. Poļu patriots Berezovskis izdarīja atentātu pret Aleksandru II. No Meksikas ieradās Parīzes tiesas palātā no advokātu grupas Flokets (Floquet). Izstādes laikā notika nepatīkamais lēmums Maksimiliāna lietā: lai dotu kaut kādu kompensāciju, Napoleons bij ievadījis parrunas ar Bismarku par Luksemburgas pievienošanu Francijai. Tārobežoja ar franču Beļģiju un Vāciju un bij pavisam īpatā stāvoklī. Valsts iedzīvotāji bij franči, tā bij pievienota vācu-beļģu savienībai un piederēja Holandei. Bismarks izvairījās no tiešas atbildes, ieteica Napoleonam griezties tieši pie Holandes ķēniņa un izlikās it kā viņš netaisītos celt iebildumus. Holandes ķēniņš, būdams uz naudu kārs, bij ar mieru Luksemburgu pārdot. Dienu pirms tam, kad bij jāparaksta pārdošanas līgums, Benedetti, franču sūtnis Berlīnē, devās pie Bismarka, lai dabūtu viņa apstiprinājumu. Bismarks to pārtrauca jau pēc pāris vārdiem. Viņam tūliņ jāsteidzoties uz reichstāgu, kur jāatbild Beniksenam uz pieprasījumu ārpolītiskās lietās, vai nevarot pagaidīt ar Luksemburgas pārdošanas līgumu. Viņam būšot pārmetumi sabiedrībā, runāšot par nodevību vācu nacionālām

interesēm. Benedetti nesaprašanā ziņoja savai valdībai, ka līgumu nevar noslēgt, ja jau tas sacelšot tādu protesta vētru Vācijā. Pirmā sašutumā princis Napoleons domā, vai nepietiekt Prūsijai karu, lai ņomazgātu apvainojumu. Bet maršals Nils (Niel) aizkavē to un aizrāda, ka Francija nav sagatavota. Napoleons nevar noslēpt atklātībai savu drūmo noskaņojumu. Lilles pilsētā viņš saka:

„Ir melni traipi, kas aptumšo manu apvārksni." –

1867.g. atzīmējams notikums, kas franču ieročiem gan nesa slavu, bet franču diplomātijai bij nizdevīgs. Tā bij sadursme ar itāļu patriotiem Stālijā nebij vēl izšķirts jautājums par apvienošanos. Garibaldi bij sācis agitēt, lai pāvestam atņem laicīgo varu. Viņš devās uz Ženevu, kur dažu Eiropas valšķu revolūcionāri ievēlēja viņu par miera kongresa priekšsēdi. Aizbraucot no Stālijas, viņš sacīja ļaudīm:

„Nāvi melnajiem kraukļiem! Dosimies uz Romu, izārdīsim čūsku midzeni. Nepieciešama pamātīga tīrīšana."

Un Ženevā viņš teica:

„Jūs, Ženevieši, esiet devuši pirmo triecienu pūķim. Mūsu pienākums doties uz Romu, un drūz vien mēs dosimies turp."

Miera kongresam Garibaldi iesmidza rezolū-

ciju, kas nosodija it visus karus, iznemot vienu-
cinu pret tiraniem. Ar tiraniem Garibaldi apzīmē-
ja pāvesta varu. – Napoleons ļoti uztraucās par
šo demonstrāciju; pieprasīja, lai Itālijas valdī-
ba atbruņo Garibaldi. Kabineta priekšsēdis, kas sirds
dziļumos gan atbalstīja radikālo nacionālistu
centienus, padevās Napoleona prasībai un izsēt-
tīja Garibaldi uz Kaprēkas salu; bet pēc da-
žām dienām Garibaldi karaspēka daļas iebruka
baznīcas novadā un tuvojās Romai. Lai aizka-
vētu revolūcijas izcelšanos, kabineta priekšsēdis
Ratazzi ieteica Napoleonam novietot francu un
itālu karaspēku baznīcas valsts robežās. Napoleons
bargi atbildēja, ka itālu valdībai jāprot cienīt
pāvesta valsts robežas, tās esot neaizkaramas. Pats
viņš baidījās no klerikālu partijas, bet tā prasīja,
lai nekavējoties Francija sūta pāvestam palīgā
otru Romas ekspedīciju, (pirmā bij 1849.g.,
kad Napoleons bij tikai republikas prezidents).
Ratazzi atkāpās no amata šīs neveiksmes dēļ.
Bet jauna valdība vēl nebij sastādīta, kad
Garibaldi bij paguvis izbēgt no apcietinājum-
a un ieradās Florencē, pilnīgi atklāti izdalī-
ja savas proklamācijas un devās pie saviem
pulkiem, kas jau bij pie Romas. Tagad Napo-
leons vairs nevarēja vilcinātīs; sen sagatavotus

pulkus nosūtīja no Tulonas pār jūru uz Romu. Itālijā sākās nemieri. Menabrea kabinets, gribēdams izdabāt nacionālistiem, nosūtīja dažas karaspēka daļas uz pāvesta territoriju, bet viņi bij vienīgi liecinieki notikumiem, kas tik smagi italu patriotiem. - 3. novembrī Mantanā sadūrās pāvesta atslēgu nesēji ar garibaldistiem. Sarkanie kreklijau sāka pievārīt pāvesta karaivjus, kad kaujas laukā parādījās franči un satrieca Garibaldija pulkus. Generālis de Faiji (Failly) bij tik netaktisks, ka rakstīja valdībai:

„Ser, šautenes (chassepot) darījušas brīnumus."

Menabrea atsauc armiju no pāvesta territorijas un apcietina Garibaldiju. Lai tomēr rādītu sabiedrībai, ka nav mazāk patriotisks kā Mantana varoņi, izlaiž manifestu, kur pasludina, ka itāļiem tiesība iegūt Romu. Ko darīt Napoleonam? Turpināt pāvesta valsts okupēšanu nozīmē zaudēt italu simpatijas, pamest to - nozīmē sanaidoties ar klerikāļu partiju Francijā. Vislabāk šķita sasaukt Eiropas valšķu kongresu un izlemt Romas jautājumu ar starptautiskās diplomātijas palīdzību. Likumdevēju kongress uzbruka valdībai, ka tā atbalsta pāvesta tumsonību. Runā par to, ka pāvesta laicīgās varas krišana būs Francijas vis-

hiläkā nelaime. Lai nepaliktu iepakaļ vispārības domai, galvenais ministrs Rouhers valdības vārdā paziņo, ka Stālijai nekad nepiederēs Roma, nekad Francija nepieļaus, ka tik ļoti aizkar viņas un visas katoļticības godu. Un zoo balsu atkārtoja ārkārtigā uzbudinājumā: „Nekad, nekad!"

Pēc šādas demonstrācijas Napoleons nevar atsaukt armiju no Romas. Francijai un Stālijai draudzīgās attiecības izjūk. Napoleons gan mēģināja sadraudzēties ar Austriju, pret kuru kādreiz nikni cīnījās un atkal par vēlu nāca pie prāta. Viņš devās uz Lalcburgu, lai tur personīgi sastaptos ar Franci Jāzepu, itkā lai izteiktu līdzjūtību Maksimiliāna nāves gadījumā. Patiesībā viņš grib sarunāties ar Austriju par kopīgu rīcību, vērstu pret Prūsiju. Austrijas ministrs Vers un militārās partijas vadonis, erc hercogs Albrechts ar mieru noslēgt uzbrukuma līgumu, bet apvienībai pretojās ungāru ministrs Andrači (Undrassy), kas cieši turējās pie Bismarka. Viņš labi saprata, ka Prūsijas uzvara, kas Austriju padzinusi no Vācu savienības, palīdzēs ungariem nākt pie varas.

Napoleons aizbrauca no Lalcburgas ar nepatīkamu izjūtu. Bij redzams, ka šis austriešu līkis nav iekustināms ne uz kādu biedrošanos.

Visas šīs neveiksmes nevarēja darīt galu viņa nemierīgajiem meklējumiem pēc kompensācijas. Tāka nelaimējās Luksemburgā, viņš vērš skatu uz Beļģiju. Viņa ierosināta franču austrumu dzelzceļu akciju sabiedrība izteic vēlēšanos iegūt Parīzes-Briseles dzelzceļa līniju. Tai pašā laikā Napoleons nosūta savu brālēnu princi Žeromu Napoleonu uz Berlīni, lai uzsāktu sarunas par Beļģijas anneksiju miera ceļā, pamatojoties uz kopīgām saimnieciskām interesēm. Bet visi plāni izjuka. Princis Napoleons atdūrās uz noteiktu nē. Pašā Beļģijā kabineta priekšsēdis noraidīja visus priekšlikumus par Beļģijas dzelzceļu pārdošanu. Napoleonam bij jāapmierinās ar to, ka viņš vienojās ar Beļģiju par savstarpīgām priekšrocībām dzelzceļa lietāšanā.

Ārpolītiskās neveiksmes bij labvēlīgs iemesls iekšējiem nemieriem, uzstāties ar valdības kritiku. Polītiskā dzīvē pastāvīgi pieauga troksnis un opozicija. Lielo pilsētu strādnieki un studenti arvien vairāk nodevās republiskai un revolūcionārai idejai. Uz Napoleonu šāda liberalisma pastiprināšanās iedarbojās ipati. Viņš nav sašutis, labprāt grib nākt pretī dēmokrātiskam virzienam, bet tai pašā laikā nezūd optimistiskā ticība tautas monarķijai. Viņš turpina sevi uzskatīt par tautas gri-

bas uzticīgu iztulkotāju, viņam liekas, ka monarķijas režims apvienojams ar politiskās brīvības formām. Viņa sapņojumi izpaudās svārstīga politikā, notika mīdīšanās no vienas puses uz otru. Viņa rīcība samulsināja impērijas draugus un deva lielāku sparu naidniekiem. 1866.g. palātā izveidojās 3. partija, kas sevi pasludināja uzticīgu Napoleona dinastijai. Prasīja līdz ar to īstu konstitūciju un atbildīgu ministru kabinetu. Partijas priekšgalā bij Emils Olivjē (Olivier), viens no slaveniem 5 drošprātīgiem 68.g. opozicionāriem. Tagad Olivjē atdalījās no savas grupas un kļuva tai neuzticīgs. Viņš ļoti spēcīgs cilvēks, viņam lielas runas dāvanas, bet arī viena liela kļūdaneticama veiglprātība. Keizars un keizariene ar viņu uzsāka slepenas sarunas. St kā viņa ietekmēts, Napoleons izdod dekrētu, kas paplašina likumdošanas tiesības, pielaida, ka prasa atbildību no ministriem un solās dot preses brīvību. Olivjē cerēja, ka viņu pieaicinās valdībā, gatavojās glābt dinastiju, ja tā iegūs uzticību. Bet tā kā Napoleons vilcinājās, Olivjē aiz nepacietības teica palātā asu runu, uzbruka Rouheram, ko uzskatīja par galveno absolūtisma aizstāvi. Olivjē nosauc viņu par vice imperatoru, impērijas un pašas Francijas ļauno garu. Ar šo runu pr

panāca cīņu, kā bij sagaidījis. Napoleons no-
rakstīja Rouheram draudzīgu vēstuli, kurai
pievienots goda legiona ordenis, briljantiem ap-
kaisīts. Tā ir atlīdzība par netaisniem uzbruku-
miem, ko Rouheram nācās ciest, tā sacīja im-
perators. 1867.g. Napoleons izdod solītos liku-
mus par preses un sapulces brīvību. Preses likums
atceļ visus ierobežojumus, visus drošības naudas,
ko līdz šim prasīja no izdevējiem, atceļ brīdinā-
jumus redaktoram. Tā vietā stājas pieteikšana.
Redaktoram vienkārši jāpaziņo, ka iznāks jaunu
žurnāls. – Abi likumi tomēr nepilnīgi, nevienu
neapmierina. Preses lietas bij jāizspriež nevis zvēri-
nāto tiesai, bet policijai. Sapulces obligāti vaja-
dzēja piedalīties policijas komisāriem, kas varē-
ja katru iemeslu izmantot, lai sapulci slēgtu.
Bet preses brīvību izmantoja vienīgi imperatora
pretnieki. Sašutums, kas bij krājies pret absolū-
tismu, tagad rada izeju. Dažādu žurnālu, laik-
rakstu starpā sevišķi nikni izteicās kāds nedēļas
žurnāls „Lamarne." Tas ar nedzirdētu atklātī-
bu ziņoja publikai to, ko agrāk tikko uzdrošinā-
jās vienu otram ausīs iečukstēt. Tas rādīja visas
galma dzīves aizkulises, izsmēja Napoleona
režīmu. Kad izdevējam Rochefort'am draud cie-
tums, viņš aizbēg uz Beļģiju. No turienes viņa

„Lamarne" kontrbandas celā iekļuva Francijā. To lasīja ar vēl lielāku baudu. – Milzīgu ietekmi radīja Phenot grāmata „Paříce un province 1851.g." (Tas ir apvērsuma gads.) Še atstāstīti valsti apvērsuma notikumi, kas veda pie impērijas. Tas ir bargs apvainojums Napoleonam un viņa cīņas biedriem. Viņu ūcība šeit nostādīta kā noziedzīga varmācība, rupja likumu un franču tautas tiesību izvarošana. Opozīcijas aprindās sākarunāt par uvanšu, atriebšanos par noziegumiem, kas izdarīti 1851.g. decembrī. Atcerējās Bodēnu (Baudin), kas krita uz barikādēm. Pie viņa kapa Monmatrā pulcējās manifestanti, aicināja uz dumpi, vāca parakstus, lai Bodēnam celtu pieminekli. Valdība bij tik neuzmanīga, ka parakstu vācējus vajāja tiesas celā. Tas deva iespēju uzstāties kā republikas aizstāvjm līdz tam nepazīstamajam advokātam Leonam Gambettam. Viņa runa, kurā tas uzbruka monarķijai, viņu uz reizi izvirzīja izcilā vietā - opozīcijas pirmajās rindās.

1869.g. vasarā notika likumdevēju korpusa vēlīšanas un resultāti bij draudīgi imperijai. Par pastānošo iekārtu bij nodotas 4.640.000 balsu, pret to 3.270.000. Bonapartisti neuzdrošinājās oficiāli uzstādīt kandidātus, bet nosauca par

konservatīvēm liberāļiem. Republikāņi necentās noslēpt savu īsto seju. Opozīcijai 90 deputātu, kamēr 63.g. vēlēšanās tikai 50. Opozīcija daudz radikālāki noskaņota. Lai iegūtu strādnieku balsis, palātā ievēlētam Gambettam jāpieņem radikālās republikas programma, kas prasa, lai baznīcu šķir no valsts, lai atcel pastāvīgu karaspēku, lai valsts ierēdņus vēl tauta. Šo programmu nosauca par Belville programmu. Viņš bij no strādnieku apdzīvotās Parīzes priekšpilsētas, kur kandidēja Gambetta. Vēlēšanās pastiprinājās trešā partija, un Olivier nolēma, ka tās laiks pienācis. 160 deputāti uzstādīja valdība savā interpelācijā tādu programmu. Valsts likumīgās jūtas jāapmierina tā, ja pieaiciņa valdības darbā. Interpelācijas galvenā prasība, lai ministri būtu atbildīgi. – Napoleons gāja šīm prasībām pretī, atstādināja Rouheru no valsts ministra amata un iznīcināja šo posteni. Tad uzaicināja senātu pārveidot konstitūciju, pārveidojot to par liberālu impēriju. Palātai uzteica likumdošanas iniciativi, pieņēma vispārīga rakstura rezolūcijas jautājumus. Ministri kļūst atbildīgi tautas vietniekiem. Tādā veidā imperijai jāiet uz konstitūcionālu formu, bet Napoleons padarīja savu reformu apšaubāmu ar to, ka piejauca pārkārtošanai savu iemīļoto paņēmienu – plesbiscitu.

1870.g.8 maijā vajadzēja notikt tautas nobalsošanai. Vajadzēja apstiprināt nevien domātās valsts iekārtas pārmaiņu, bet vajadzēja atzīt impēriju vispārīgi. Valdība kērās pie visiem līdzekļiem, lai ietekmētu sabiedrību. Plesbiscitā t.360.000 izteicās par un 1.570.000 pret. Pret bij balsojuši galvenām kārtām lielo pilsētu iedzīvotāji. Daudz pilsētās - Parīzē, Lionā, Marseļā, opozīcijai bij balsu vairākums. Valdība bij bijusi neuzmanīga un izdarījusi karaspēka balsošanu atsevišķi. 75.000 bij izteikušies par, 46.000 pret pārmaiņām. Prūsijas militārais štābs bez kādas spiegošanas bij dabūjis zināt franču armijas lielumu un bij izpratis, ka tā vi pavisam niecīga. Plesbiscīts sagrāva visu domātās reformas nozīmi. Grevī, pārliecināts republikānis, kas 1848.g. bij pret to, ka tauta izvēl prezidentu, arī tagad izteicās pret plesbiscītu. Viņš formulē savu domu šādi: „Ja jau imperatoram pieder tiesība griezties pie tautas ik reizes, kad viņam tas liekas nepieciešami, tad nav ne satversmes sapulces, ne tautas pārstāvju, ne likumdevēju, bet vi vienīgi plesbiscīts, t.i valdība griežas pie atsevišķiem pilsoņiem, kas atbild ar „jā" vai „nē" uz pilnīgi patvaļīgi formulētu jautājumu. Viņam jāizšķiras starp bezdibenu vai jāatzīst noticis fakts."

Cik daudz patiesības bij Grevī domām, pierādīja

konstitūcijas 13.§, kas patiesībā anulēja visus pārējos, kas skanēja:

„Imperators atbildīgs franču tautai un viņam aizsvin tiesības griesties pie tās."

Tā tad atbildīgi ministri bij vairs tikai kādas neskaidras, nenozīmīgas ēnas. Impērijas iekšējais pārveidojums to nemostiprināja un ārējais stāvoklis kļuva draudīgāks - tuvojās sadursme ar Prūsiju. Napoleons nepratta bruņmas novērst un no otras puses - neko nedarīja, lai sagatavotos neatvairāmām cīņām, un tīši viņa liberālie ministri deva vieglprātīgi ieme-slu sadursmei, ko Bismarks veikli izmantoja.

Lalais franču - prūšu karš

1869.g. ziemā pāvests, juzdamies franču aizsardzībā drošs, sasauc vispasaules koncilu. Sanāksmes nolūks nostiprināt atjaunoto baznīcu. Līdz tam atzina par neapgrēcīgu pašu baznīcu. Koncilam jāizteicas par to, ka pāvests ir pats bez grēka. Sanāksmē piedalās vienīgi garīdznieki. Pāvests jau iepriekš noteicis jautājumu kārtību. Pāvesta neapgrēcības pretinieki no otrpus Alpiem grib pāvestu ietekmēt, lai šo jautājumu noņem no dienas kārtības, bet pāvests saka: „Baznīcas tradicijas - tas esmu es." Bīskaps to aizstāv šādiem vārdiem: „Apustuli Pēteri sita krustā ar galvu uz leju. Galva izturēja smagumu - tāpat es nesu visas baznīcas smagumu."

13. jūlijā notika neoficiala balsošana izmēģinājuma sēdē. 371 izteicās par dogmas pieņemšanu - placet, 61 - ar ierobežojumu - placet iuxta modum un 88 pret - non placet. Opozicijas vadonis, Maincas archibīskaps, saka, lai atsakoties no nodoma pasludināt dogmu. Tas Piju IX. satrieca. Bet tūliņ pēc tam ultramontaņi pāvestu noskaņo pretēji. Lai nebūtu jātop par sv. tēva nepaklausīgiem dēliem, viņi izteicās par dogmas atzīšanu. Tikai 2 bīskapi atbild ar „non placet". Pāvests ir bez apgrēcības - šādam lēmumumam ir neapstrīdams spēks pašam par sevi. Ja kāds uzdrošinātos pretoties, tad lai viņš ir nolādēts. Šos vārdus nolasīja pāvests pats, drāmatiskos apstākļos: sīžu zālē paliek tumšs, pāvesta priekšā noliek sveci. Veltīgas bijušas bažas, ka baznīca varētu sašķelties. Visu valšķu bīskapi paklaujas lēmumam. Tikai nedaudzi domā, ka pāvests izdarījis revolūciju.

Dēvē sevi par veckatoļiem. Visu šo uzstāšanos var apzīmēt par literāru epizodi.- Pēc vatikana slēgšanas, Prūsija pieteic karu. Franču armija pie Sedanas padodas. Itaļu karą spēks ieņem Romu. Tautas plesbiscits atzīst pāvestu par neaizkaramu valdnieku Vatikanā un sv. Pētera baznīcā. Ķēniņš pārceļas uz Romu. Iekaroṭājus izslēdz no baznīcas.-

Franču - prūšu karą cēlonis.

1870.g. karš ir 19. g.s. lielākā krize, sadūrās Eiropas 2 viskulturālākās tautas, viena otrai dod smagus triecienus, iznīcina daudz bagātību un cilvēku dzīvību. Mūsu laikos karą iet jaunie, spēcīgākie bojā, rodas ārkārtīgs niknums 2 tautām vienai pret otru. Karš dzemdē karu. Cīņu uzsāk ar nolūku nostēgt izdevīgu miera līgumu. Kas uzvar tīkai šķietami, tas sasniedzis savus nolūkus. Sagaidāma jauna divkauja, ieročus nevar nolikt pie malas. Nākamam karam jābūt briesmīgākam, kādēļ brunošanās jāpastiprina. Šā domā arī pretinieks, iekams pagūst atvilkt elpu. Kad satriektais brīs atpūties, tam brīs jāstiprinās jaunam karam, lai atgūtu zaudēto.- Francija un Vācija apbruņo visu tautu. Spēcīgos vīriešus apmāca karą mākslā. Vāciju militarizē. Notikumi pretinieku zemēs skar arī apkārtējās valstis, parņem visu Eiropu. Tās tādēļ, ka vāji apbruņotai valstij jārūpējas par aizsargāšanos, lai vajadzības gadījumā uzņemtos cīņu. Bruņošanās notiek arī sacensības nolūkā. Kaiminam rodas tādi pat vēlēšanās, arī viņš savā zemē ieved vispārēju karą klausību. Kas reiz karojuši savā starpā, visiem spēkiem cenšas

samaklet sev sabiedrotos, rodas militāras apvienības. 1870.g. ir militarisma sākums, kas izsauc tālāko militarismu. Visa Eiropa bruņojas, izveidojas 2 lielas militāras apvienības. Tās sadūrās 1914.g. pasaules karā. 1870.g. karā saknojās 1914.g. karš. Francu-prūšu karā sākās militarizēšanās, kas savu augstāko pakāpi sasniedz 1914.g. – uz augstākas kultūras pakāpes vairojas jauni izgudrojumi. Maldījušies visi pacifisti no Kanta līdz Kobdenam, paregojot, ka ar zinātnes un rūpniecības attīstību izbeigues karš.

Vai Francija un Vācija gribēja 1870.g. karu? Nē viena, ne otra to negribēja, je runā par masām. Francijā tas ir skaidrs. Viņi dižojas, ibraud ar karu, nav tieksmju uz aneksijām. Francu militārām aprindām nav kara plānu. Francijem labāk patīk teorija par tautu brālību nekā cīņa eksistences dēļ. Dzīvot pašiem, ļaut arī citiem dzīvot – tā galvenā formula. Tādi tās paaudzes ideāli, kas atra dusi no upuriem un cīņām. Vācu sabiedrība pret karu izturas citādi. Franciju sauca par „Erbfeind" mūžīgais ienaidnieks. Plašās iedzīvotāju masās nav vēlēšanās uzsākt karu ar Franciju. Karš solīja slavu un laurus Prūsijas ļaudīm, kas sagādā virsniekus. Tā ir neliela, energiska grupa ar Moltki priekšgalā, kēniņa tuvumā. Šī grupa grib karot ar Franciju, izstrādā arī sīku plānu kara gājienam, dabū savā pusē kēniņu. Fridrichs II. ir pats savs kanclers, tur savās rokās diplomatiju un stratēgijer. Vilhelms ir tikai izpildībājs, kaujas generalis. Moltki nevar salīdzināt ar Napoleonu. Prūsijā mašīna grandiozi celta, bet nav

vadoņa, militārā imperatora. Šis aparāts paliktu neizmantots, ja to netaistu darbā Bismarks. —

Bismarks bij galvenais militārais prūšu vadonis. Vīri 3 19.g.s. karu ir Bismarka nopelns. Nav te runa par ia ušību, šos karus izdomāja Bismarks, viņš tos provocēja, kvelka kēniņu dažos karos gandriz ar varu. Sabiedrības doma bij jānoskaņo tā, lai šis karš liktos taisnīgs, Francija bij jānostāda vaininieces lomā. Viss tas bij jāizdomā, jāpārvar lieli škēršļi — tas viss ir Bismarka darbs. Ne viņš radīja Prūsijas militāro varenību, ne arī viņš izdomāja Vācijas apvienošanos — Visus šos vētījumos, plānus un noskaņas viņš sakombinēja kopā; viņš to visu sakoncentrēja pašā izdomātā aparātā un laida darbā. Kādēļ Bismarkam karš bij vajadzīgs? Bismarks nav romantisks, nav sentimentāls, negrib atriebt, nav nolūka paplašināt territoriju ar Elzasas pievienošanu. Tā doma radās vēlāk. 1866 g. kara sasniegumi bij lieli, bet ne galīgi. Vācijas dienvidi vēl nebij pievienoti Prūsijai. Bismarks centās noslēgt ar dienvidiem muitas un militārus nolīgumus, lai izstrādātu tirdzniecības līgumu. Dienvidi negrib padoties Prūsijas kundzībai. Napoleons III cer, ka cauri Vācijas dienvidiem varēs sasniegties rokām, lai pārrunātu par Kopējiem plāniem, pieaicināt tos savā pusē. No šādām briesmām var izvairīties uzsākot karu uz Francijas rēķina, tas tuvinātu ziemeļus un dienvidus. Diplomatijas mākslai ir uzdevums pieteikt karu Francijai. Ir lielu meistarību Bismarks to veic 1870.g. Par iemeslu noderēja šāds apstāklis: Hohencolernu princis kandidēja uz Spānijas troni.

Ir šeit arī zināma daļa nejaušību, kas ietekmēja personām netaisnīgas; pretinieki pilnīgi dažas zīdības, kāi Bismarcs saņēmies sava. Šeit Bismarcs arī ģeniāls diplomats, ciešā krīzē mērķē pareizi.-

Izabela, Burbonu nama atvase, tiek padzīta, monarchi uzsāk jaunu spēli mentēšanu. Bismarcs ietiecas Koburgeriem piedāvā Leopolda kandidatūru. Bismarckam liekas iespējami nodibināt vācu valdnieku Spānijā, kas Napoleonu karu sagrautā miera apdraudētu. Bismarcs dara zināmu uzmanīgi lielā slepenībā. Berlīnē notiek sarunas ar Spānijas sūtni. Skat Hohenzollerna cilšu radinieku Nejaušības dēļ plāns izjūk. Šī nolūkā atklāti runājot par Leopolda kandidatūru. Šarīzē uz to lūkojās uz Francijas intrigu. Francūzi atlūdz ministru uzturēt, no mana puses nolēmuši Spānijas troni tā zustu ļaužu Eiropā un Francijas godu kaitu atjaunot. Bismarka nodoms pēkšņi izjūk. Bismarcs nonāk nelīdzenā stāvoklī. Viņš ir izkļūst no sarežģījuma ar savu augstasinību. atteicies. likvidēts.

Klūdījās, Denē

Ir šeit arī zināma daļa nejaušību, kas ietekmēja personām netaisnīgas; pretinieki pilnīgi dažas zīdības, kāi Bismarcs saņēmies sava. Šeit Bismarcs arī ģeniāls diplomats, ciešā krīzē mērķē pareizi.-

Izabela, Burbonu nama atvase, tiek padzīta, monarchi uzsāk jaunu spēli mentēšanu. Bismarcs ietiecas Koburgeriem piedāvā Leopolda kandidatūru. Bismarckam liekas iespējami nodibināt vācu valdnieku Spānijā, kas Napoleonu karu sagrautā miera apdraudētu. Bismarcs dara zināmu uzmanīgi lielā slepenībā. Berlīnē notiek sarunas ar Spānijas sūtni. Skat Hohenzollerna cilšu radinieku Nejaušības dēļ plāns izjūk. Šī nolūkā atklāti runājot par Leopolda kandidatūru. Šarīzē uz to lūkojās uz Francijas intrigu. Francūzi atlūdz ministru uzturēt, no mana puses nolēmuši Spānijas troni tā zustu ļaužu Eiropā un Francijas godu kaitu atjaunot. Bismarka nodoms pēkšņi izjūk. Bismarcs nonāk nelīdzenā stāvoklī. Viņš ir izkļūst no sarežģījuma ar savu augstasinību. atteicies. likvidēts.

Klūdījās, Denē

Napoleonam iedveš, ka nepietiek ar Leopolda kandidaturas noņemšanu, kēniņam Vilhelmam jāizteic nožēlošana, turpmāk jāapsolas nekad šādas atļaujas nedot. Šāda prasība franču sūtnim Benedetti jānodod personīgi. Benedetti dodas uz Emsu pie Vilhelma. Viss notiek ļoti lielā steigā. 19. jūlijā Francija Prūsijai pieteica karu. Saruna pati par sevi nebij tāda, ka varētu satraukt un sakaitināt. Benedetti ir vecs diplomāts, kas apradis ar Berlīnes galma parašām. Viņš cenšas izpildit uzdevumu tik uzmanīgi, kik vien iespējams. Viņš atbildēja pieklājīgā tonī, aizrādīja, ka reiz jau izteicis savas domas par prinča kandidaturu, lai pārējos jautājumus kārtojot tālāk ministri. Vilhelms aizrāda savam adjutantam, ka neredzot nekādas vajadzības tālākām pārrunām. Telegrafs par sarunu Emsā ziņo Berlīnei. Bismarks tūliņ ierodas galvas pilsētā un uzņemas valsts lietu vadību. Pretinieki paši iekļuvuši viņa tīklos. Viņš vaicā Moltkem, vai karam viss sagatavots. Sastāda ziņojumu par Emsā notikušo sarunu. Ziņojuma saturs šāds: „Franču sūtnis ieradās Emsā lūgt atļauju telegrafēt uz Parīzi, ka viņa augstība apņemas turpmāk nekad vairs nedot savu piekrišanu, ja Hohencolerniem piedāvātu troni. Viņa augstība atteicās ar sūtni runāt." Zinātniskā literātūra izteica pārmetumu, ka kanclers saturu vīltojis, visu ietērpdams asā formā. Franči atzīst, ka Bismarks nav nekā pārmainījis,

nedz piemetinājis. Saīsinājums pārmainīja ziņojuma nozīmi. Bismarks nebij atstāstījis nostēpumu, kur Vilhelms uztur ministriem visu turpināt. Visi pievērsās konfliktam. Kad Bismarks parādīja depešu Romam, tas iesaucas: „Tas nozīmē karu." Nedzīgie berlinieši uztver to, kā vislielāko apvainojumu Francijas godam. Vairums franču deputatu zaudējuši galvu. Tjērs veltīgi izlieto savu daiļrunību. Vilhelms izlieties pret prinča kandidaturu. Olivjē atbild, ka ar vieglu sirdi uzņemoties atbildību par kara pieteikšanu, un pieteica Prūsijai karu.

Franču - prūšu karš

Vācu iebrukums Francijā, imperijas krišana un nacionālā aizsardzība.

Nelai nūgajā 1870. g. karā viss izvērtās Francijai kļūmīgi. No diplomātiskās puses tā palika pilnīgi izolētas. Anglija apmierinājās ar to, ka pieprasīja Beļģijas neaizkaramību un palika neutrāla. Pas bij Gladstona kabineta laiks. Itālija nostājās gandrīz naidīgi, jo Napoleons aizvien vēl nepiekāpās Romas jautājumā. Austriju Bismarks bij prātis samierināt, lai gan Prūsija to bij uzvarējusi 66. g., bez tam Bismarks bij nodrošinājies arī tad, ja Austrija iedomātos uzstāties, proti, Krievija bij apsolījusi tad iejaukties, un Krievija savkārt bij ieinteresēta, lai Franciju sakauj, jo gribēja lauzt 1856. g. Parīzes traktatu, kas krieviem aizliedza Melnā jūrā turēt karā floti. Visas agrāk izdarītās kļūdas Francijai tagad atriebās un nostādīja to izolētā stāvoklī. No otras puses, bij liela kļūda no pārējām valstīm, ka tās palika neutrālas. Domājot par nākotni, Eiropas lielvalstis nedrīkstēja pieļaut Prūsijai uzvarēt. Neutrālās zemes veicināja turpmāko militarizēšanu. 1870. g. karā vācieši, uzvarot Franciju, dēstīja sēklu kolosālajam 1914. g. karam. – Napoleona valdības pēdēja kļūda bij tā pa-

šāvās uz dienvidu Vācijas valstīm. Šī cerība pamatojās kaut kādā miklainā priekšstatā, par senu draudzību, kas veidojusies Napoleona I. laikā. Sakarā ar to uzstādīja turpmākās darbības plānu: Vācijā jāiebrūk, dodoties pāri Reinai, jāsabrūk tai kopā ar dienvidvācu valdniekiem, jāatdala no pārējās Prūsijas. Bet Francija nezināja, kāds noskaņojums valda vācu starpā.

Šķirtnei partijai Vācijā bij jāapklust. Lielākajiem valdniekiem bij jābaidas, ka tos varētu gāzt no troņa, tāpēc bij jāpiekāpjas sabiedrības noskaņojuma priekšā un jāpievieno savi kara pulki Prūsijas armijai. Ja apskatam 1870.g. sadursmi vienīgi no militārā viedokļa, tad jāteic, ka cīņā divās nevienādi spēki. Vāciešiem bij liels pārsvars armijas lieluma ziņā. Napoleonam nācās atrisināt to pašu jautājumu, ar kuru reiz cīnījās Vilhelms un Bismarks - kā palielināt armijas sastāvu. Pēc kaujas pie Sadovas, kad kļuva skaidrs, ka karš ar Prūsiju ir neizbēgams, Napoleons izdeva likumu par armijas palielināšanu. Opozicija bij pret šo likumu aiz tiem pašiem iemesliem, kā vācu liberāļi. Liberālisms protestēja pret militārismu kā despotisma galveno balstu. Buržuāzija baidījās no lieliem izdevumiem un jaunieu nodokļiem. Republikāņi, baidīdamies diktatūras, prasīja,

lai atceļ pastāvīgo armiju un nodibina miliciju. Jai lai-
kā Napoleonam likās, ka jāiet liberalismam preti, tāpēc
likums par armijas palielināšanu nestājās spēkā. Likums
paredzēja, ka jānodibina aizsargu nacionāla armi-
ja. Tā domāta kā rezerve, ar ko vajadzības gadījumā
dīvkāršot aktīvo armiju. Kaŗa pieteikšanas brīdī mili-
ču kadrs pastāvēja vienīgi uz papīra. Tam pievieno-
jās slēgtā kaŗa lietu pārvalde. — 1869. g. nomira mar-
šals Niels, krietnais organizators. Viņš bij sīki izstudējis
abas robežu joslas - franču un vācu un bij pavairojis
cietokšņu un bateriju skaitu, bij izstrādājis kaŗa gājie-
na plānu, iecēlis Elzasas un Lotringijas abām armi-
jām komandierus - Mac Makonu un Bazēnu (Bazai-
ne), bij radījis dzelzceļu komisiju, kam jāregulē ar-
miju kustība un jāuzņemas kaŗa spēka apgāde.
Niela vietā nāca ģenerālis Leboeuf, nespējīgs, vieglprātīgs un pašpārliecināts. Leboeufs iznīcināja dzelz-
ceļu komisiju, atkāpās no Niela plāna un nerūpē-
jās par cietokšņiem. Palātā paziņoja, ka Francija
nevien esot sagatavota kaŗam, bet gan ārkārtīgi sa-
gatavota. Mobilizācija parāda, ka valda šausmī-
ga kārtība, kareivji nezina, uz kurieni jādodas,
kur atrodas viņu pulki. Armijas vvispavēlniecība pie-
laida lielu kļūdu - Niela projektētās 2 armijasap-
vieno vienā un tā laupa abām rīcības iespēju.
Ķeizariene pierunāja Napoleonu, lai viņš aiz polē-

lītiskiem motīviem uzņemoties virspavēlniecību pats. Tā paceltos imperatora varas prestižs. Aizbraucot no Parīzes, Napoleons uzdeva valdības vadību ķeizarienei. Viņš zaudējis visu savu mošumu, agri un ātri novecojis, sirga ar nedziedināmu kaiti. Viņa uzturēšanās karņa laukā vēl vairāk samazināja armijas kustīgumu. Visas nekārtības beidzās ar to, ka franči nepaguva Vācijai uzbrukt.

Vāciem mobilizācija norita apbrīnojami kārtīgi. Viņi aizsteidzās frančiem priekšā un iebruka Elzasā. Te atklājās vēl cita nelaime – franču virsmieki bij gan apgādāti Vācijas kartēm, bet nebij pašu territorijas labu karšu, ja nāktos aizstāvēties, bet vāciem bij labas franču apgabalu kartes. – Cīņas sākās ar neizdevīgām kaujām. Franči bij spiesti atkāpties, bet cīņa nebūtu tādēļ zaudēta, ja vāciem nebūtu izdevies pie Mecas nogriezt Bazēna armijai ceļu. To iedzina cietoksnī un noslēdza tai satiksmi ar pārējo armijas daļu. Vācu taktikai cita starpā zīmīgi, ka viņi – uzvarētāji zaudēja kaujās pie Mecas vairāk kareivju nekā uzvarētie. Šis zinātniski pamatotais karš bij kļuvis pārāk asiņains. – Jau pirmās franču ieroču neveiksmes lika krist Olivjē kabinetam. Pavaldone iecēla par kabineta priekšsēdi ģenerāli Palikao, kas izpelnījās 1860.g. karā ar

slavu. No atlikušajām karaspēka daļām, kuru priekšgalā Napoleons, Mac Makons izveido jaunu. Tā apmetas Šalonā (Châlons), aizšķirsojot ceļu uz Parīzi. Palikao, labi neapzinādams stratēģisko stāvokli, nosūta pavēli, lai Mac Makons ietu atbrīvot Bazēnu. Mac Makons bij tam pretī. Karaspalone, kur piedalās arī Napoleons, nolemj atkāpties Parīzes virzienā un aizstāvēties aiz tās apcietinājumiem. Tavaldone baidījās, ka Napoleona atgriešanās būtu nevēlama, jo viņa nepopularitāte augu, un Palikao atkārtoja savu rīkojumu. Mac Makonis, kas bij sācis virzīties atpakaļ, spiests doties no jauna uz priekšu. Šādi svārstoties un veltīgi šķērsojot bij pazaudēts dargais laiks. Vācieši jau bij uzzinājuši par Mak Makonu kustību, piespieda viņu pie Beļģu robežas un ieslēdza Sedanā. Šeit pēc izmisušiem mēģinājumiem izrauties, 2. IX. padevās visa armija – vairāk par 100.000. Napoleons padevās pirmais, devās uz uzvarētāja nometni, bēgdams galvenā kārtā no saviem pavalstniekiem. Kad ziņa par šo katastrofu pienāca Parīzē, tur notika revolūcija – 1870.g. 4. IX. Napoleona dinastiju gāza un izsludināja republiku. Vēl agrāk nekā Parīzē, par republiku izteicās Lions, Bordo un Marseļa. Nodibinātā Nacionālā

uzsardzību. Pagaidu valdībā, kuras locekļi kreisā spārna pārstāvji, izcilākā vieta Žilam Favrem (Jules Favre), kas kļūst ārlietu ministrs un Gambettam kā iekslietu ministrim. Ministrus padomes priekšsēdis bij ģenerālis Trušē (Trošū), kas bij ieguvis laurus pie Solferino Itālijā, bet pēc tam kritis nežēlastībā imperatora acīs, jo asi kritizēja militāro garu. Pagaidu valdība atcēla senatu un atlaida mājās likumdevēju korpusu. Žils Favre nosūta pārējām valstīm apkārtrakstu, kurā paskaidro, ka Francija nav gribējusi karu un nav to izaicinājusi. Viņš runā par to, ka Francija neatdošot ne pēdas no savas zemes, nevienu akmeni no savām cietokšņiem. Bez tam valdība nosūta Tjēru pie Eiropas galmiem meklēt sabiedrotos.

Pa to laiku vācieši, tikai 2 nedēļas pēc Sedanas kaujas, neatdurdamies uz pretestību, bij pienākuši pie Parīzes. Pagaidu valdība uzaicina Bismarku noslēgt pamieru, lai varētu izvēlēt nacionālo sapulci, kas apspriestu miera noteikumus. Lai parrunātu miera noteikumus, Žils Favre devās satikties ar Bismarku, kas uzstādīja lielas prasības. 1.) Jāatdod ielenktā Strasburga - vācu impērijas atslēga un 2.) par to, ka Parīzes pamiera laikā atļauj apgādāt ar proviantu, frančiem jāatdod vissvarīgākais cietoksnis Parīzes tuvumā - Mont Valérien

Franči to atsakās pieņemt, sarunas pārtrūkst, un karş turpinās. Šeit Bismarks kļūdījās. Ja būtu sanākusi nacionālā sapulce, tur būtu salasījušies konservatīvie elementi un būtu pieņēmuši miera notikumus, kaut arī ar (zaoš) bilākiem ierobežojumiem, bet tagad valdības stūre bij kareivīgo kreiso elementu rokās, un karş ieilga vēl uz dažiem mēnešiem. Franču nelaime bij tā, ka viņu labākais ģenerālis Truši palika Parīzē un nevarēja vadīt franču karą gājienu ārpus Parīzes. Aizsardzību uztic Gambettam, kas pie lietas kērās ar izcilu enerģiju, bet pats nekā nesaprata karą lietās. Sākās ar to, ka Gambetta aizlaidās no Parīzes gaisa balonā. Tolaik gaiskuģi bij atkarīgi no vēja virziena, bet Gambettam uzsmaidīja laime. Gambetta nokļuva pie pagaidu valdības Tūrā [Tours] un pārcēlās uz Dortonu. Viņş uzņēmās 2 ministriju pārzināšanu – iekšlietu un karą resoru. Karą turpināšana bij viņa rokās un par viņa palīgu kļuva Fresinē (Freycinet), arī ne karą vīrs, bet ogļraktuvju inženieris. Abi tie nekā nesaprata no karą lietām, bez tam Gambettam bij aplams priekšstats – viņu iejūsmināja 1793.g. notikumi, kad tautas armijas sajūsma bij izglābusi Franciju no sabiedroto uzbrukuma, bet toruiz Francijas pretinieki bij daudz vājāki, viņi ne-

bij apvienojušies un atradás daudz tálák no centra. Tagad viņi bij satriekuši jau pus Francijas un kas tá bij par armiju! – apvienotás Vácijas saniknotá armija ievérojamu organizatoru vadíbá. No militárá viedokļa Gambetas nodoms jau iepriekš nolemts neveiksmei. To vairák apbrínošanas cieníga varená karą organizácija, ko viņam izdevás panákt un savá ziņá ir savrúp fakts vésturé ká varens morálisks uzliesmojums ciņá par Francijas goda un cieņas glábšanu. Lúk, šeit izpaudás franču nácijas ģenija ideálás ípašības. Vieníg i Francijá, vieníg i ar frančiem Gambetta varéja izdarét savus varoņu darbus. Vispirms Gambetta un Fresiné rada armiju tá sakot no neká. Vecá armija bij sakanta, daļa nokļuvusi gústá, páréjie ielenkti Mecá, Strasburgá, Parízé. Gambetta grib pieiet ar jaunizrikotám karą spéka daļám šiem ielenktiem cietokšņiem un páriet vácu línijám; bet no ká lai izveido jaunu armiju? Nacionálás aizsardzíbas organizétáji sauc pie ieročiem visus, kas vien dabiéjami: vecás armijas izkaisítás atliekas, brívprátígos, vecos kareivjus, kas pári 35 gadiem un izkalpojuši savu laiku, arí visus miličus ar ļoti nedaudziem iznęmumiem. Tie visi neapmácíti, rekruši, kurņiem pirmo reizi nácás turét šauteni rokás un soļot nácás mácíties tieši pašá

kara laukā. Gambetta mācīja salasīt 600.000 lielu armiju un piespieda vācus mainīt savus kara plānus. Tiem nācās aicināt palīgā aktīvai armijai arī zemes sargus, t.i. savā laikā apmācītos rezervistus. Tā Vācija palielina savu armiju līdz miljonam. 1870. g. karš izvērtās par tautu cīņu. Pārmaiņa bij fakts; lai gan principā turējās vēl pie agrākiem noteikumiem, ka armija karo ar armiju, ka mierīgos iedzīvotājus un pilsoņus saudzē, toties tiem nav tiesību iejaukties cīņā un tāpēc brīvprātīgos strēlniekus – francteurs vāci neņēma gūstā, bet nošāva uz vietas. Tā bij republikas un monarķijas cīņa. Tāpēc Garibaldi ieradās Francijā un līdz ar savu mazo armiju nodeva sevi nacionālās valdības rīcībā. Pašā sākumā Gambetta plāns cieta neveiksmi. Bazēns turējās Mecā tik ilgi, kamēr cerēja uz imperijas atjaunošanu. Viņš labprāt būtu uzņēmies impērijas glābēja lomu, aizstāvot to pret revolūcionāriem. Kolīdz viņš pārliecinājās, ka uzvarējusi republika, tūlīt padevās līdz ar savu 180.000 vīru lielo armiju. Līdz ar to būtībā bij izšķirts visa kara gājiena likteni. Tagad gandrīz visa vecā armija bij gūstā – ap 300.000 kareivju. Tai pašā laikā bij arī atdots lielisks cietoksnis, kas būtu varējis aizsargāt un aizturēt

dalu vācu spēku. Lidhdr Mecas padošanos atbrīvojās visi vācu militārie spēki, kas varēja iet palīgā Parīzes ielencējiem un atvairīt jaunos francu korpusus, kas devās atbrīvot Parīzi, un tomēr pagaidu valdība kērās pie savu nodomu reālizēšanas. 2 reiz francī no Orleanas puses devās uz Parīzi. Vienreiz ģenerālis Aurelles de Paladine, otreiz ģenerālis de Chanzy. Liemeļos vadīja ģenerālis Faidherbe. Bet tie visi nekā nespēja prēt lielo ienaidnieka spēku. Bez tam vācu kareivju pieredze bij lielāka un disciplīna labāka. Beit izpaudās vispārīgais, nepielīdzamais karą likteuis. Sajūsma vien ir par maz, ārņu iekšķir organizācija, techņika.

Otrreiz satiekoties ar Žilu Favre pirms mieru noslēgšana, Bismarks saka:

„Lai cik liels būtu nācijas patriotisms, bet tā nevar improvizēt armiju. Ja katru iedzivotāju varētu padarīt par kareivi, iedodot tam šautenī rokā, tad būtu aplami tērēt tautas bagātību lielāko daļu pastāvīgas armijas uzturēšanai".

Moionālā aizsardzība zaudē beidzot vēl vīru generāļa Bourbagui armiju. Tam bij uzdots darboties austrumos, savienoties ar Belforā ielenkto garnizonu, iebrukt Elzasā un atgriezt vācus no Vrīcijas. Salā un badā nomocītais Boubagui

korpus spiests atkāpties līdz Šveices robežai. 80.000 franču devās pāri Šveices robežai un nolika ieročus. – Gambettas plāns neizdevās arī tāpēr, ka tas bij jākombinē ar Parīzē ielenktā garnizona iebrukumiem. Bet ģenerālis Tuši nekā nevarēja izdarīt. Tam bij maz karaspēka un lielas grūtības sagādāja tikko iesaukto karaivju nemākulība un nepietiekošā disciplīna. Abiem ģenerāļiem bij darīšana arī ar galvas pilsētas radikāļiem un arī nepārtrauktu revolūciju. Bet arī vāci, kas nostāvēja pie Parīzes no 1870. g. septembra vidus līdz 1871. g. janvāra beigām, nekā nevarēja panākt. Jau novembrī Parīzē sākās bads, bet parīzieši nedomāja padoties. Parīzes kapitulēšanu izlemj pagaidu valdība un šai jautājumā arī saskēlās. Vācu stabs bij Versaļā, un Žils Favre devās turp, lai pārrunātu ar Bismarku par mieru. Šeit paraksta pamieru ar noteikumiem:

Vāci iegūst visus cietokšņus, kas ir Parīzes tuvumā, galvas pilsētas garnizonu saņem gūstā, sauc nacionālo sapulci, kurā kā deputati ierodas arī iekaroto apgabalu pārstāvji. Sapulcei jāizstrādā miera noteikumi. – Gambetta saīnti pasludina, ka turpinās karš. Izdod dekretu, ar kuru iepriekš izslēdz no nacionālās sapulces imperijas augstākos ierēdņus un oficiālos kandidātu

ko agrāka valdība uzstādījusi pirms vēlēšanām. Bismarks telegrāfē, ka vēlēšanām jānotiek brīvām. Gambettas dekretu atceļ. Viņš atkāpās no amata. Ir brīdes, kad Gambetta Bordo un dažās citās dienvidu pilsētās manifestācijas ietekmēts, tai vijās atteikties no pamiera un turpināt karu, bet no tā viņu atrunā militāras personas, aizrādot, ka nav izredžu pretoties.

1871.g. janvārī sanāca satversmes sapulce Bordo pilsētā. Sapulcē pasludina, ka Napoleona dinastija gāzta, ka viņš atbildīgs par Francijas postu un pieņem miera līguma noteikumus, ko bij izstrādājuši Lils Favre un Bismarks. Noteikumi paredz, ka Francija atdod Vācijai Elzasu, bez Belforas cietokšņa, pus Lorenas ar Mecas cietoksni un apņemas nomaksā 5 miljardus kontribūcijas. Miera līgumu galīgā veidā paraksta 1871.g. vasarā un saucās par Frankfurtes līgumu. - Franču-prūšu kara laikā notika Vācijas galīgā apvienošanās. 1870.g. mobilizacija, kad dienvidvācu kontinenti piebiedrojās Prūsijai, jau bij visu vācu zemju militāra apvienošanās. Pie Parīzes mūriem notika politiska apvienošanās. Vācu ķēniņi, firsti piedāvā Versaļā Prūsijas ķēniņam Vilhelmam vācu impērijas kroni. Tagad bij piepildīta programma, ko 48.g. sauca par mazvācu programmu.

Šis partijas nodomi realizējās tieši lādā formā kā 48.g. vēlējās Vilhelma vecākais brālis Frīdrichs Vilhelms IV., kad viņš atteicās no kroņa, ko viņam piedāvāja tautas pārstāvji. Triumfē Bismarka politika. Liemeļvācu savienība, kas radās 1867 ievertās par vācu impēriju – deutsches Reich. Agrāk apvienotām territorijām pievienojās Bavārija, Vvitemberga un Badene. –

Pēc Napoleona krišanas 1815.g. Eiropas lietuņs līmējas top 5 lielvalstis: Anglija, Prūsija, Austrija, Krievija un Francija. Viņu vaidonēbu apzīmē kā pentarchiju. Valstis daļās 2 grupās 1. pusē rietum valstis – Anglija un Francija – zemes, kur pastāv konstitūcija. Otrā pusē austrumvalstis: Prūsija, Austrija un Krievija, kur vēl no svētās sabiedrēbas laikiem vi absolūtisms – Vācijas un Stālijas apvienošanās, kas nobeidzās 71.g., pārmainēja Eiropas starptautisko attiecēbu ainu. Vispirms iepriekšējām 6 lielvalstīm pievienojās vēl Stālija, pentarchija kļūst par seksarchiju. Pieauga arī Prūsijas ietekme, jo tā pārvērtusies par vācu impēriju. Bismarka politika prata tai sagādāt hegemoniju, izraujot to no rokām Francijai. Pārmainējās arī valšķu grupējums. Sekšpolītiskie jautājumi bij zaudējuši nozīmi starptautiskās kombinācijās. Redzam, ka savā starpā cīnās

bijušās svētās savienības locekles – monarķistiskās valstis, turpreti republikāniskā Francija tuvinās Krievijai, kur pastāv patvaldība. Pirmā vietā izvirzās nacionālistu un oikonomistu intereses, antagonismus. Pie 1871.g. par jaunu Eiropas sarežģījumu centrā stāv Vācijas un Francijas apslēptais naids, ko radīja franču-prūšu karš. Beztam cenšoties pie iespējas vairāk izplesties, sadūrās Austrija ar Krieviju, kas uzstājās kā sacensones Balkanu pussalā. Strīdus radās galvenā kārtā ap Turcijas sadalīšanu un ietekmes iegūšanu par atbrīvotām slavu tautām. Radās beidzot sarežģījumi Francijai ar Angliju un Francijai ar Itāliju par noteicējas lomu Vidus jūrā un Āfrikas kolonijām. Šādos sacensības dēļ lielvalšķu intereses savā starpā krustojās un savijās. Lai karą gadījumā nedraudētu briesmas kļūt pilnīgi iznīcinātām, valstis savā starpā slēdza līgumus un nodibināja aprinības.

1876.g. karą trauksmes. Krievu-turku karš.

Berlines kongress.

Franču-prūšu karam izbeidzoties, tikko neiedegās jauns starp Vāciju un Franciju. Vecais Tjērs, nostājoties pie valdības stūres, prata savākt 5 miljardus un nomaksāt kontribūciju pirms noteiktā laika, par ko jau 1873.g. franču zeme bij atbrīvota

no vācu okupācijas. Francijā ieved vispārīgu karņa klausību, lai pavairotu armiju, pielīdzinot kareivju skaitu vācu karņavīriem. Bismarks ar bailēm skatās uz ~~Vāciju~~ Francijas atdzimšanu. 1872. g. viņš raksta Vilhelmam:

„Nešaubos par to, ka Francijā ir ārkārtīgs naids pret Vāciju un ka Tjēram, ja vien noturēsies pie varas, būs jādod gandarījums šim tautas instinktam."

Viņam bij bažas, ka franču militārais budžets ir tik ļoti lēls un bij pārliecināts, ka šo izdevumu mērkis ir jauns uzbrukums revanša dēļ. Kā izvairīties no briesmām, neļaujot Francijai nobeigt brunošanos, satriekt to galīgi un uz visiem laikiem? Kā vienmēr, viņš sāk rīkoties tā, lai aizdomas krīstu uz ierēdņiem, lai pret tiem saceltos Vācijas sabiedriskā doma. Ar laikrakstu palīdzību palaida baumas it kā franči uzpērk Vācijā 10.000 kavalērijas zirgu. Viņa plāns izjūk. Dekašs (Descases), Francijas ārlietu ministrs, pamanīja šo spēli un lūdza Krievijas aizstāvniecību. Krievu kanclers Gorčakovs jutās glaimots, ka viņam ielspējams uzņemties samierinātāja lomu. Viņš devās uz Berlīni un izteica Krievijas vārdā domu, lai miers netiktu traucēts. Bismarks bij saniknots par tādu nelūgtu iejaukšanos, bet izlikās, ka nelāgo joku uztver ar laipnu seju, izteicās, ka būšot kāds pār-

pratums. Bismarks neaizmirsa apvainojumu, kotrj saņēmis no Gorčakova: Berlīnes kongresā izjauca visus sasniegumus, ko krievi ieguvuši karā ar Franciju 1877.-78.g. — Ļoti zīmīga tā laika Eiropai ir Balkanu klizma, kas sākās tai pašā 1875.g, kad tik tikko neiedegās karš Vācijai ar Franciju. Šeit izpaudās Eiropas saspīlētais noskaņojums, valšķu savstarpīgais naids un neuzticība un tomēr arī vēlēšanās nepieļaut saspīlējumiem izraisītīes lielā militārā sadursmē. Balkānos notikumu gaita šāda:

Bosnijā un Hercogovinā, turku impērijas ziemeļrietumu novados sliktās pārvaldes dēļ bij izcēlušies nemieri. Tie pārgāja arī uz citiem Turcijas apgabaliem. Sākās rūgšana Bulgārijā. Bosnijas un Hercogovinas nemiernieki grib pievienotīes Serbijai. (Šādos Bosnijas un Herzogovinas centienos slēpjas mūsdienu Jugoslāvijas valsts.) Kustība bij spēcīga Austro-Ungārijā, jo modina nacionālās jūtas kroātos, kas dzīvo kaiminos Bosnijai. Sakarā ar tādu rūgšanu ungaru nacionālistu vadonis grāfs Undrassy sāka rīkotīes. Visvairāk viņš baidījās, ka Krievija varētu iejauktīes Balkānu jautājumā. Loi aizstrigtos Krievijai priekšā, viņš uzaicina lievalstis iesniegt Turcijai ru-

formu projektu. Turku valdību uzaicināja atvieglot nodokļu nastas, pielīdzināt kristīgos tiesību ziņā musulmāņiem un ļaut arī kristīgiem piedalīties valdībā. Lielvalšķu spiests, sultans izlaida iradē (manifestu par brīvestībām), bet insurgenti (dumpinieki) nebij apmierināti. Uzstādīja jaunas prasības. Par to laiku bažibuzuki, kas nosūtīti uz Bulgāriju turku nemieru apspiešanai, rīkojās ar nežēlastību. Arī Solonikos pūlis nogalināja vienā un tai pašā laikā franču un vācu konsulus. Nemieri Turcijā pletās arvien plašāk. Undrassy pūlas vēlreiz kopā ar citām valstīm piespiest turku valdību izdarīt reformas. Berlīnē ieradās cars Aleksandrs II. uz apspriedi ar Vilhelmu. Sanāk kopā Bismarks, Undrassy un Gorčakovs un 1876.g. 6. maijā izstrādā memorandu, kur ietic Turcijai izpildīt prasības un dot uz 2 mēnešiem pamieru, pretējā gadījumā ķersies pie nopietnākiem līdzekļiem. Šai notai pievienojās arī Francija un Stālija. Tomēr panākumu nav, jo negrib piebiedroties Anglija. Sākot ar 1874.g. Anglijā pie valdības stūres bij Dizraeli konservatīvais kabinets. Viņš iecelts lordu kārtā un saucās par lordu Beaconsfield'u. Viņš rīkojās uz savu galvu, aizsūta angļu eskadru uz Aigeja jūru un ieņem svarīgas pozīcijas pie Dardanelļiem. Likās, ka Anglija gatavotos sargāt Kons-

tantinopoli no krievu iebrukumiem veri krievu iebraukšanu Vidus jūrā aizkavēt. Interesanta anglu sabiedrības izturēšanās. Gladstons, kas tagad opozicijā, apbraukā valsti un visos mītiņos dedzīgi runā par turku šausmu darbiem Bulgārijā, aicina uzstāties pret turku sultānu, aizstāvēt Balkānu kristīgos iedzīvotājus. Šis aicinājums skan vecās filantropijas garā, kādā šavā laikā iedvesmoja vilhemiešus grieķu draudzes 19.g.s. sāk. Daudz vairāk panāca lords Bikonsfilds ar savu reālo politiku, iegūdams atbalsta punktus anglu tirdzniecībai Levantē, Vidus jūras austrumu krastā. Bikonsfildu neaizkustināja bulgāru ciešanas un kristīgo intereses Balkānu pussalā, bij pārliecināti, ka krievus nevar laist klāt Konstantinopolei un domā, ka nemiernieku atbalstīšana ir Krievijas intrigu sekas. Balkānu jautājums vēl vairāk sarežgī partijucīņas Turcijā. Tāpat kā 1853.g. lielvalstis spēja atvieglot kristīgo likteni, tāpat 1876.g. Eiropas iejaukšanās Turcijas lietās izraisa tikai musulmāņu reakciju. Cītīgie korana piekritēji softi izdara galma revolūciju. Gāž sultanu Abdul-Azisu. Tronī nosēdina viņa brāļa dēlu Muradu, kas atradās līdz tam cietumā. Drīz arī to gāž un nogalina un tā vietā stājas Abdul-Hamids. Serbi sakustējušies, lai atbrīvotu slavus

(Serbus)

Tos vāca krievu generālis Černājevs, kas bij kleuris slavs Turkestanā. Armijā iestājās krievu brīvprātīgie, kam dzimtenē nebij vietas. Serbu armija bij vāji organizēta un turki to sakrauj, jo tāpat kā 1854. g. tos pārņem dedzīgs kareivīgums. Aleksandrs II. uzaicina lielvalstīs aktīvi iejauktīs bruņotiem spēkiem Balkānu lietās. Lai novilcinātu cik iespējams tādu iejaukšanos, Anglija uzstājās par to, ka Konstantinopolē jāsaaicina diplomātu konference. To atklāj 1876. g. 23. septembrī. Tā izstrādā reformu programmu un paziņo, ka nodibinās starptautisku komisiju, kas rūpēsies par notikumu izpildīšanu. Konferences darbi tomēr aizgāja vējā. Turku politikas vadonis liberālais Midhat-pašā ļoti veikli izvairījās no konferences prasību pildīšanas. Viņš izdara lielas politiskas pārmaiņas: ieveda Turcijā konstitūciju, nodibina 2 palātas un iecel atbildīgu ministri, tad paziņo lielvalstīm, ka turpmāk Abdul-Hamids kā konstitūcionāls valdnieks nevar izlemt nekā bez parlamenta. Tā izjuka lielvalšķu plāni, un Turcija pati virza notikumus pretim karam, Aleksandrs II., slavofīļu partijas spiests, uzsāk karu ar Turciju. Viņam bij vairāk nodomu, domā par Katrīnes II. politikas atjaunošanu, par Konstantinopoles iņemšanu, par svētā krusta pacelšanu virs sv. Sofijas katedrāles, grib dabūt savā

ietekmē Balkanu slavus un tuvināties panslavisma ideālam - apvienot visus slavus Krievijas varenā vadībā. Beidzot vriksmīgam karam vajadzēja novirzīt sabiedrības uzmanību no iekšējiem jautājumiem.

1877. g. pavasarī sākās krievu-turku karš. Tas parādīja, cik krievu imperija vāja, cik lieli trūkumi tās administrācijā. Visa varenā 100 miljonu lielā Krievija cīnījās vienīgi ar nesalīdzināmi mazāko Turciju ar tās 20 milj. iedzīvotāju un tikko spēja to pievārēt. Rietumu publicisti tai laikā seviškį bieži lietā izteicienu: „Dzelzs milzis ar kamiela kājām", zīmējot to uz Krieviju. Krievu karaivji rādīja savu izturību un drošsirdību tāpat kā agrāk, bet pārējais bij pārāk nederīgs, stāba stratēģija, izlūkošana un intendantūra, pārtikas, munīcijas apgāde, kur valdīja vislielākās ļaunprātības. Rumānija atļāva, ka 270.000 lielā krievu armija iet pāri tās territorijai un izmanto to, lai pasludinātu savu neatkarību no Turcijas. Krievi pāriet Donavai, neatduroties uz pretestību un netraucēti dodas uz Balkaniem. Tau pirmās karą spēka daļas pārgājušas par Sipkas kalna pārejas un devās uz Adriatiju, kad rietumu spārnā atdūrās uz apcietinājumiem, ko Pļevnas miestiņa tuvumā uzcēlis turku ģenerālis Osmans pašā. Visi mēģinājumi ieņemt to bij velti, jo turki sīvi un

(Sakas)
matlaidīgi cīnījās ģeniāla vadoņa rīkoti. Pļevna karą gaitu pagrieza citādi. Turki pie Sipkas aizsprostoja kalna pāreju. Krievi bij pie Pļevnas koncentrējuši galvenos spēkus. Lai ieņemtu apcietinājumus, pieaicināja karą inženieri Totlebenu-Sevastopoles iekarotāju. Pienāca rudens un ziema, bet Pļevna vēl turējās. Osman-pašā bij karą novilcinājis par pus gadu. Krievu armijai pašai jāsāk aizstāvēties. To sāka ielenkt turki Bulgārijas ziemeļos no 3 pusēm: no rietumiem, dienvidiem un austrumiem. Ja vien turkiem būtu vairāk karą-spēka, viņi būtu krievus atturējuši arī 4. pusē - no Donavas. Tikai pēc 5 mēnešu aplenkuma Osman-pašā padevās ar 30.000 karą vīriem tāpēc, ka sākās bads. Vienīgi tikai pēc tam, kad bij atbrīvoti pie Pļevnas nodarbinātie spēki, krievi varēja ieņemt Sipku. 1878.g. viņi otru reizi devās uz Balkaniem un sāk tuvoties Konstantinopolei. Turkiem gangrēz nemaz vairs nav armijas, tomēr ienaidnieki cel galvas no visām pusēm. Karu pieteic arī Grieķija. Sākās nemieri Krētas salā. Abdul-Hamids lūdz palīdzību ķēniņienei Viktorijai. Tā aicina krievu caru slēgt ar Turciju mieru. Lai viņus piespiestu uz to, Bikonsfilds pavēl anglu eskadrai doties uz turieni un noslēgt san-Stefano mieru. (Konstantinopoles tuvumā.).

Krievija panāca ļoti izdevīgu mieru. Turcija atdeva Maz-Azijas cietoksni Karsu un Batuma ostu. Krievija apmainījās ar Rumaniju territorijām: dabū no Rumanijas Donavas lejas teku un Rumanijai atdod no Turcijas dabūto Dobrudžu. Rumanija, Serbija un Montenegro, kas līdz tam bij Turcijas vasaļvalstis, nu kļūst neatkarīgas. Montenegro paplašinās. Visas Ungarijas valstis no Donavai līdz Aigeja jūrai ietilpšot Liel-Bulgarijā. Tai jākļūst par krievu priekšposteni Balkanos. Šādu krievu izcilu stāvokli nevar pielaist Austrija un Anglija. Krievija aizsprosto Austrijai ceļu uz Balkanu pussalu. Anglija negrib to ietzīt, ka Krievija aizsniedzas līdz Aigeja jūrai. Anglija nostājas naidīgi. Bismarks šoreiz nepiedalas karā. Viņš uzaicina bulgarus sūtīt pārstāvjus uz Berlines kongresu. 1878. g. 30 jūnijā Bismarka vadībā atklāj kongresu. Kongresā piedalas Andrači, Bikonsfilds, Bismarks un Francijas, Italijas un Turcijas pārstāvji. Bikonsfilds slepenās sarunās ar Turciju bij vienojies par Kipras salas iegūšanu. Pretī šai salai ir Suecas kanāls - tādā kārtā nodibina Anglijai mierīgu kuģniecītu no Vidus jūras uz Indiju. - Kongress sanāca, lai runātu par Turcijas sadalīšanu, bet Bikonsfilds paziņoja par Kipras salas iegūšanu kā par jau notiaušu faktu. Krievijas diplomatija nesaskan ar Francijas. Vācieņu un itaļiem bij vienaldzīga Krievijas austrumu politika, bet Austrijai un Bulgarijai tie naidīgi. Kongress pilnīgi izjauca San-Stefana galveno darījumu Liel-Bulgarijā. To sadala

3 daļās. Patstāvīga kļuva tikai Jaun-Bulgarija izveido par firstu valsti, atļauj pašai vēlēt valdnieku, ieved konstituciju. Ārēnvid-Bulgarēju dēvēja par Austrum-Rumēliju, par īpašu provinci, ko pārvalda kristīgs ierednis. Makedoniju atdod Turcijai atpakal. Bosniju un Hercogovinu Austrija notūrēja savās rokās līdz pasaules karam.

Trejsavienība.

Pēc Berlīnes kongresa vācu un krievu attiekšmes kļūst vēsākas. Austro-Ungarija bija Bismarkam tuvāka un vajadzīgāka nekā Krievija; jo tā varēja bīt politisks un militārs atbalsts pret Franciju un palīgs saimniecisk̄ā zinā; jo caur turieni nokļuva vācu preces Balkānos un Maz-Āzijā. 1879.g noslēdza slepenu vācu un austro-Ungarijas savienību, vērstu pret Krieviju. 1 pants skan:

„Ja vienai no līgumu slēdzējām valstīm uzbruktu Krievija, tad abas apņemas palīdzēt viena otrai, laižot darbā visus spēkus. Mieru slēdz kopā un pilnīgi vienprātīgi."

Pēc tam Bismarks turpina savu špitamo otraudzību ar Krieviju, bet biropā rodas jauni grupējumi. Ar Austro-Ungariju noslēgtā savienībā piecicina arī Italiju, nosdibina trejsavienību. Bismarks te parāda diplomatisku prasmi, samierināt 2 naidīgas valstis, pierpiež tās kalpot savienības interesēm. Italijā bija iridentieši partija, t.i. galēji nesamierināmie-nacionalisti, kas neuzskatīja Italijas apvienošanos par nobeigtu, kamēr Austrijas vara pastāv Tirolē ar Trientu un Triestā, kur bij italieši.

Imbriani, viens no radikalistu vadoņiem, bij ļoti slims un gribēja braukt uz Kapri salu, bet uz turieni bij jābrauc ar vācu tvaikoni. Imbriani atteicās braukt, tik liels bij viņa naids.—

1868.g. Sen-Simon-Lesseps izraka Suecas kanālu, bet labumus no šī franču pasākuma ieguva Anglija, tai pavērās taisns ceļš uz Indiju. Anglijai bij svarīgs nodrošināt brīvu ceļu Vidus jūrā un sevišķi pašā Suecā. Kanāla pārvalde bij akc. sab. rokās. Bikonsfilds pieliek visas pūles, lai nostiprinātu Ēgipti. Ēgiptes kedevs bij nonācis naudas grūtībās un pārdeva Bikonsfildam ciklu daļu Suecas kanāla akciju. Vēlāk Ēgiptes finanses pakļāva Anglijas kontrolei, it kā lai aizsargātos no stepju uzbrucējiem. Ēgipte kļūst par Anglijas provinci. Pās nozīmē, ka no turienes izstumj franču, kas jau no Bonaparta laikiem tur nostiprinājušies. Kā gandarījumu par to Anglija atstāj Francijai Tunisu. Tā bij strīdus ābols Francijai un Italijai. Francija tiecās turpu no Alžiras, franču kol., Italija traucās uz Tunisu šķērsām pāri jūrai no Sicilijas. Italija atcerējās, ka Tunisai, senās Romas imperijai svarīga loma — provincia Africa. Viņi sapņoja par Tunisas atgūšanu, vecās imperijas atgūšanu. Šai strīdū starp Franciju un Italiju neviens nav Italijas pusē. Anglijai nav izdevīgi, ka viņas ūdeus ceļu Vidus jūrā šķērsotu Italija. Bismarks priecīgs par franču panākumiem, jo tas novirza franču domas par revanšu. Bismarks prata ļoti izmantot Italijas

izolēto stāvokli. Viņš izaicina Italijas sabiedrību ar 2 Eiropas centra lielvalstīm. Italijai no tā nebij nekāda labuma. Italijas vadītājam, Depretisam, nacās iebiedēt iredentiešus ar spaidiem. Ķīniņš Umberto aizbrauca uz Vīni, bet Francis Jāzeps Italijā ar viziti neieradās.

Ko ieguva Italija, iestājoties savienībā? Lielvalsts nozīmi, kas piešķīra tai autoritati. 1882.g. 20.V. noslēdza trejsavienību uz 5 g. To periodiski atjaunoja, ka noturējās līdz 1915.g. Trejsavienības nodibināšana un sevišķi Italijas pievienošana tai ir Bismarka genials darbs, šī ir klasisks diplomatijas paraugs. Italijai nebij nekādu idejisku simpatiju, ne oikonomisku interešu pret milit. Vāciju, bet pret Austriju noteiktas antipatijas jūtas. Kā Bismarks piedabū Italiju pie savienības? Sākumā viņam noder Italijas 1) aizkartā patmīlība, pēc tam izmanto 2) Italijas tiekšanos kļūt par lielvalsti. Bismarks, izmantojot psīchologisku momentu, piesaistīja Italiju Prūsijas triumfa ratiem un padarīja Italiju par Prūsijas vasali.

Bismarks trejsavienību raksturoja šādi: tā ir „Versicherungsgesellschaft". Tā nav savienība pelņas nolūkos, bet savitarpējas apdrošināšanās savienība. Ar to viņš gribēja teikt, ka viņa savienībai nav iekarošanas nolūku, bet ka tā cenšas nodrošināt jau sasniegto. No kara baidās, lai nesatricinātu imperijas pamatus. Aleksandrs II. domā, ka bīstami saistities ar republiku, kas Francijā gāzusi imperiju. Franša revolūcionāri un anarchisti draudzējās ar krieviem. Klemonso 1880.g izglāba revoluc. Hartmani, kas bij gribējis uzspridzināt cara vilcienu, slēpās Francijā.

krievi prasa viņu izdot. 1881.g. no terroristu rokas krīta Aleksandrs II. Viņa vietā nāk Aleksandrs III. Tas arī bija padots patvaldībai. Politiskai reakcijai, kāda Krievijā sākās, maz izredžu franču republikā. Bet Aleksandra III. laikā sākās Krievijas un Francijas tuvināšanās. Motīvi bij nacionāli un oikonomiski. Aleksandram III. nebij nekādu simpatiju pret Vāciju, ko redzam izpaužamies Baltijas provincēs. Tērbatas universitāti pārvērš no vācu par krievu iestādi. Svarīgi ir pozitivie motīvi, kas spiež meklēt atklātu draudzību ar Franciju. Zemē, kur maz kapitala, industriju apgrūtina nepietiekošie naudas līdzekļi. Vēl iekams nodibinājās politiskas attieksmes, franču sabiedrība bij ieinteresēta krievu rūpniecībā, pērk valsts aizjēmumu papīrus, tur piedalās Francijas baņķieri, bet arī vidus šķira - krājēju masa. Tas sagatavo ceļu politiskai un militārai apvienībai.

Bismarks redz sev te draudošas bries mas, slēdz ar Krieviju neitralitates līgumu 1887.g. 18. jūlijā, ko vāci sauc par „Rückversicherungsvertrag". Līgums ir slepens. Pirmo reizi par to ieminējās Bismarks pats, bet tad, kad jau bija atkāpies no kanclera amata. Īsto tekstu publicēja tikai pēc pasaules kara - 1919.g. - Krievija apņēmās palikt neitrāla, ja Francija uzbruktu Vācijai, bet Vācija neitrāla, ja Krievija uzbruktu Austrijai. Tā Krievijas un Francijas saprašanās kļūst neiespējama. Šis bij Bismarka pēdējais, lielākais darbs. Vilhelms I. mirst 1888.g. Bismarks bij ar viņu 26 g. kopā strādājis. Pēc 100 dienām, kad valda slimais Fridrichs III., nāk Vilhelms II. (dz. 1857.g.) Sākumā viņš ir dedzīgs Bismarka cienītājs, bet drīz

rodas pārpratumi. 1890.g. Bismarks atkāpās no amata. Bismarka pēcniekiem nevienam nebij viņa apbrīnojamās genialitates. Nepazīst dzīvi, nav tālredzības, fantazijas, prasmes uzbrukt vajāka vietā, pazaudē sakarus ar Krieviju, ko Bismarks prata uzturēt. Līgumu par neitralitati Bismarka pēcnieki neprata atjaunot. Francija to tūliņ redz. 1891.g. julijā Kronštatē ieradās franču eskadra Žervē (Gervais) vadībā. cars, viesus saņemot, noklausās marseljezi, kājās stāvot. Līdz tam marseljēze bija Krievijā noliegta, varēja pat cietumā nokļūt. Krievu jūrniekiem viesojoties Francijā, sākās draudzība, ko vēlāk nostiprina militāra konvencija 1892.g. augustā. 1895.g. pirmo reizi paziņo par Francijas un Krievijas savienību, par ko runā Anatō (Hanotaux).

Eiropas valstis 70., 80. un 90. gados.

Politiskās dzīves raksturojums. Neatkarīgi no individuālām īpatnībām, ir arī daudz līdzīgu 19.g.s. II pusē politiskās dzīves līdzība daudz lielāka nekā I. pusē. Izteiktas idejas, ko sludināja 1789.g. franču revolūcija: sirdsapziņas un vārda brīvība, vienlīdzība likuma priekšā, politiskā brīvība u.c. 19.g.s. II. pusē atšķiras no I. ar to, ka politiskās dzīves jautājumi iegājuši mierīgākā gultnē. 1870.g. 4. sept., kad gāza Napoleona imperiju, bija 19.g.s. pēdējais, lielais notikums. Pēc tam politiskās cīņas notiek mierīgākā garā. Jautājums par politisko iekārtu zaudē savu asumu. 83. gadus vecais Vilhelms I. raksta Francim Jāzepam 1881.g., runā par 3 ķeizaru savienību: Krievijas, Austrijas un Vācijas. Viņš saka:

„Uzskatu mūsu vienošanos par materialas dabas."

Bismarku neinteresē tas, vai Francijā monarķija, vai republika, bet gan kādas valdības formas Francijā vismazāk varētu kaitet Vācijai. Bismarks ir tālu no sentimentalitates. – Viscaur likumīgā celā rodas konstitucionalas iekārtas, rodas palātas, parlamenti, kas ierobežo un kontrolē pārvaldes aparātu. Valstī jābūt tautas pārstāvnicībai. Tas 1878. g. arī Krievijā, kad atbrīvo bulgarus. Lai gan Krievijā patvaldība, Bulgarijā tomēr ieved konstituciju. Visas konstitucijas nav vienādas, visur vēl tām nav pilnīgas uzvaras. Īstais parlamentarisms – pilnīga tautvaldība. Bet ir vēl tāds parlamentarisms, cur tautai nav iespējas būt pie valsts stūres. Izpildu vara vai valdība atkarīga no likumdevēju varas. Šāda valdība balstās uz parlamenta vairākumu. Tā ir kā parl. izpildu funkcija. Anglijā šāda valdības forma ieviesusies jau no seniem laikiem. Francijā parlaments pirmo reizi ieviešas tikai Lui Filipa laikā.

(Nap. III) Otrā imperija noārda parlam. un nostiprina monarķiju. Pēc imperijas krišanas n[illegible] 3. republika, pievēšas parlamentarismam. Francijā ministru kabinets atkarīgs no deputatu vairākuma. Šāda iekārta Francijā vēl līdz mūsu dienām, vairāk kā 50 g. Republikas konstitucijā šāda iekārta nav pieminēta. Tā ir politiska tradicija, kas spēcīgāka par likumu. Austrijā un Vācijā šī iekārta sveša. Vilhelms un Bismarks raudzījās uz tautas piedalīšanos pārvaldē tāpat kā Napoleons III. Lai dod padomus, naudas summas, bet adminstr. lietās lai nebūtu nekādas daļas. Izpildu vara neatkarīga no likumu varas. Parlamentam nav varas Vācijā un Austrijā. —

Politiskā brīvība bij viens no revolūcijas lielajiem principiem. Citāds varētu bij kādam citam principam - politiskās vienlīdzības jeb vispārīgās vēlēšanu tiesību principam. Tas iepriekš 1789.g. principiem, bet ietilpst radikālā Konventa programmā, atbīdas uz 1793.g.; pēc tam, kad šī ideja 18.g.s. beigās parādījās kā meteors, tā nozuda Napoleona absolūtisma laikmetā un arī reakcionārisma restaurācijas periodā. Tā no jauna parādās augļu radikālu un čartistu programmā, kā arī franču republikāņu starpā, kas līdz 1848.g. vi natļauta revolūcionāristu partija. 1848.g. revolūcijā pirmo vietu ieņem prasība pēc vispārīgām vēlēšanu tiesībām. Tā arī likta 48.g. franču Konstitūcijas pamatā, tapat arī vācu konstitūcijas pamatā, kuŗu izstrādāja Frankfurtes parlaments, tā tad ieņēma 2. nozīmīgus darījumus, no kuŗiem franču konstitūcija eksistēja 3 gadus, bet otrs - vācu konstitūcija nemaz nerealizējās. 19.g.s. otrā pusē politiskā vienlīdzība, vispārīgas balsis un vēlēšanu tiesības zaudē savu revolūcionāro nozīmi. Pie šī principa kļūst arī konservatīvi elementi, diktatūras un stiprās monarkijas varas atbalstītāji, kā piem. Napoleons III. dibina uz plebiscītu, uz tautas nobalsošanu savu varu. Bismarks un Dizraēli reformē vēlēšanu tiesības, paplašina tās pieaicinot balsošanā visus tautas slāņus, jo cer,

ka tiši plašās, vienkāršās tautas masas radās istēno konservativo noskaņojumu un atbalstīs monarha autoritāti. Tā izskaidroja pārdrošību, ar kādu Bismarks 1867. g. ieved Vācijas vēlēšanu sistēmā demokratisko principu. Bet šī drosme nav tik liela, jo tas pats Bismarks neatļāva parlamentārismam Vācijā ievīstīes. Reichstāgu vēlēja vispārējā nobalsošanā, tomēr tas neieguva zemē lielāku ietekmi. Kanclers to izmanto tikai kā pretsparu partikulārismam, lai vācu valdnieki neatdalītos no apvienotās Vācijas. Vēlēšanu liktenis izvirzās vispirms Anglijā. Kartreits (Kartwight) to lika priekšā ievest 18. g. s. 70. gados, vairāk kā 10. g. priekš franču revolūcijas un tiši Anglijā vispārīgo vēlēšanu tiesību ievešana aizkavējās vairāk kā jebkur citur. Bismarks bij ievedis ziemeļvācu savienības konstitūcijā vispārīgo vēlēšanu jau 1867. g. — II. Anglijā parlamenta reformas laikā (Dizraeli iesniedz Gladst. pr.). Tai pašā laikā šī reforma palika vi pie censa, vi citiem ierobežojumiem; 3. parlamenta reforma, ko izveda 1885. g. Gladstons, ļoti paplašināja vēlēšanu kontingentu, bet neuozīmē vispārīgas vēlēšanu tiesības. Pilnīga dēmokratija Anglijā ievīsās tikai pasaules kara laikā. Tā tad, salīdzinot Eiropas valstis 19. g. s. pēdējā trešdaļā redzam zināmu vienotu ristāžu, kā piem. parlamenta iekārtas un vispārīgo vēlēšanu tiesību izplatīšana

Zināma līdzība arī vērojama atsvišķu Eiropas valšķu relīģijas, kultūras un izglītības politikā. 19.g. s. pirmā pusē tiklab katoļu kā protestantiskā baznīca bauda zināmu cieņu, valdības un sabiedrības augstākie, turīgākie slāņi draudzējas ar baznīcu, jo usskata to par konservatīvo varu, kas ar savu autoritāti sarga troņa un turīgo pilsoņu īpašumu tiesības. Šo valdošo aprindu labvēlību Francijā izmanto, lai saņemtu savās rokās izglītības lietas un skolas: 1850.g. likums par skolu brīvību. Katoļi šo likumu bij izveduši, lai dotu brīva ceļu kongregāciju darbībai. Napoleonam III. bij jāvēro klerikāļu partijas pieaugošā nozīme. Viņš tai upurē projektu par obligātu bezmaksas laicīgo skolu. Lai izdabātu klerikāļu partijai, Napoleons zaudē savu popularitāti Itālijā, atbalstīdams pāvesta laicīgo varu un apšaubīdams itāļu partiju. Citādi izturas pret baznīcu Itālijas apvienotājs Kavūrs, kas vi reālpolītikas pārstāvis un necenšas izdabāt maņticībai. Kavūrs iesāka savu finanču reformu ar to, ka atsavināja baznīcas īpašumus; veidojot vienotu nāciju – Itāliju – laicīgu valsti, Kavūrs nevar atbalstīt novecojušos institūtu kā sv. Pēteņa valsti. Apgalvojot, ka Itālijas galvas pilsēta var būt vienīgi Roma, viņš dod pāvesta varai nāves triecienu. Pa to starpu pašā

baznīcā ieguva vairsroku ultra mondani un viņu galējais virziens visspilgtāki izpaudās vatikāna koncilā, kas izsludināja pāvestu par neapgrīcīgu. Ar šo ļoti uzstājīgo klerikalu partiju nācās cīnīties Francijas, Itālijas un Vācijas valdībām 10.g.beigas

Baznīcas un valsts pēdējā cīņa.

Kas ir šī cīņa? Par ko īsteni strīdās? Pamā tikai par katoļu ticību. Trīs minētās valstīs šīs 2 kompensācijas nav vienādi stipri izplatītas. Itālijā nemaz nav protestantisma, Francijā protestantu ir niecīgs mazākums, Vācijā, turpretī, lielākais iedzīvotāju vairums ir protestantu. 19.g.s. protestanti neuzstāda nekādas politiskas prasības, viņi pilnīgi pieklāvusies laicīgai varai. Tāpēc gadījumos, kad Bismarkam, jaunās Vācijas radītājam, nācās sadurties ar klerikālismu, viņam aizvien iācīnās ar mazākumu, bet tādu mazākumu, ka ir ļoti enerģisks un cieši noorganizēts. Strīdus skar galvenā kārtā 3 jautājumus: 1) baznīca grib saglabāt savu ietekmi skolās, izglītības lietās valsts, turpretī, nostājas uz tīri laicīga viedokļa, 2) baznīca grib saglabāt savu īpašu kalpotāju kad grib dot viņiem speciālu garīgu izglītību un tevet tos disciplīnā, bet valsts šādas privilēģijas neatzīst un skatās uz garīdzniekiem kā uz parastiem pa-

valstniekiem, kuru pienākums padoties nacionālās valsts prasībām. Valsts negrib pieļaut, ka garīdzmicība būtu pakļauta kādam citam suverēnam kā vienīgi tai, 3) baznīca grib paturēt savās rokās ģimenes dzīves pamatus un matlaidīgi turas pie tā, ka laulībai nepieciešama baznīcas svētība, valsts, turpretī, prasa tikai vienkāršu reģistrāciju un noteic, ka likumīga ir tikai laicīga laulība. Valsts un baznīcas cīņā laicīgai varai ir spēcīgs sabiedrotais intelliģence: literāti, zinātnieki, publicisti. Še tā pati sadarbība kā valsts un baznīcas cīņā agrākā stādijā 18.g.s. apgaismotās monarķijas laikmetā, kad valdnieku padomdevēju un iedvesmotāji bij filosofi Monteskjē, Volters. Arī tagad, 19.g.s. 70.g. uzstājās reichstāga zinātnieki, kas domā, ka pienācis laiks galīgi izbeigt tumsonību, iznīcināt aizspriedumus, pie kādiem turas baznīcas, lai tiktu noturēti trulumā 70.g. zinātnieki, jo sevišķi materiālistu vidū dominē stieksme uz materiālismu. Mūža beigās pie materiālisma nonāk arī Dāvids Strauss (1808.-74.), kas slavens ar darbu „Leben Jesu", kas parādās 1835.g.. Dāvids Strauss no kristīgo tradiciju kritiķa bij kļuvis par noliedzēju, par kristīgās ticības ienaidnieku. 1872.g. Strauss laida klajā grāmatu „Der alte und der neue Glaube", kur izteic savu pasaules uzskatu. Viņš noteikti

apgalvo, ka ikvienu ticīšanu citai aizmīža dzīvei jāuzskata kā illuzija. Relīģijas kundzības laiks pagājis un vavis matgreizīsis. Tās vietā zinatnei un mākslai jātop par cilvēces dzīves regulētājumu, par cilvēku sviedsapziņas un gribas likumdevējiem. Strausa grāmatai īpats apvienotais galējais radikalisms ticības un filosofijas jautājumos ar konservatīvismu politiskos un sociālistiskos jautājumos.

(Strauss) Viņš ir liels Bismarka cienītājs un pastāvošās sociālās rikārtas atbalstītājs.

Ja Strauss ārda kristīgās ticības dogmas, tad no morāles puses kristietības uzbrūk Frīdrichs Nīcše (1844.–1900.) Viņa dzīves gājums šāds: Nīcše dzimis 1844. g., piedalījies kā virsnieks franču-prūšu karā 1870. g. Viņa agrīnie darbi veltīti Vāgnera mūzikas slavināšanai, vēlāk viņš pievēršas filozofijai. Līnūgākais viņa darbs ir „Also sprach Saratustra", kas iznāk 1883. g. 1889. g. 45 g. vecs Nīcše kļuva ārprātīgs un nomira 1900. g. Nīcše saceļas pret kristietību galvenā kārtā tāpēc, ka tā viņa aus ir paidagoģisma sistēma, kas ilgus gadu simtenus pazemojusi cilvēkus, užņaugusi vašās viņu veselīgos spēkus, vina radošo enerģiju. Kristīgās ticības mācībā par askezi, par pašatcikšanos, mācībā par tuvāku mīlestību Nīcše redz tikai vergu nodaļu. Kas ir labs? – Viss, kas pavairo

varenības izjūtu, gribu sasniegt varenību un pati cilvēku varenība. Kas ir laime? – Izjūta, ka varenība aug, nevis mierīgā rīcībā ir laime, bet tai apziņā, ka cilvēka vara aug, nevis miers nes laimi, bet karš. Vārguļiem un nevarīgiem jāiet bojā. Tāds ir jaunās tuvāku mīlestības pats pirmais bauslis. Un vēl nevarīgajiem jāpalīdz pakrist, kritušo vēl pagāst. Kas ļaunāks par netikumu? Līdzjūtība, darbīga palīdzība, kuru sniedz vārguļiem un nelaimīgiem. – Nīcše ir it kā filosofiska paralele Vācijas apvienotājai reālpolītikai, filosofisks iztulkojums sistēmai „Macht geht vor Recht". Viņa morāle rodas kā sekas vācu uzvaru reibonī. Tā rāda spēka kultu, meklē ideālu – „kraftmensch" jeb „Übermensch". Nīcše domājās to atradis ziemeļu Vācijas gaišmatainajā spēka vīrā un dēvē viņu par blondo bestiju – „Die blonde Bestie". –

Beidzot arī zemju oikonomiskās parādībās var saskatīt zināmu līdzību. 19.g.s. pēdējā trešdaļā Eiropa pardzīvo vētrainu rūpniecības attīstību un sakāpina kapitālismu līdz milzīgam spriegumam. Vācu tautsaimnieks Sombarts šo laikmetu saue par „Zeitalter des Hochkapitalismus," – kapitālisma augstākā attīstības pakāpe jeb pārkapitālisms. Industrijai un pasaules tirdzniebai attīstoties, pieaug pilsētu iedzīvotāju skaits.

Dažās zemēs to vi vairāk kā lauku iedzīvotāju. Rodas pilsētas-milzeņi. Par tādiem top galvas pilsētas: Londona, Parīze, Berlīne, Vīne, kur dzīvo vairāk miljonu ļaužu. Savā monumentālajā darbā „Geschichte des Kapitalismus" pēdējā sējumā Lombarts zīmē brēži apdzīvoto rūpniecības rajonu Eiropas kontinentā. Ja novilksim līniju no Zviedrijas dienvid. ...im uz Amjenu, dienvid-Stāliņā, tad uz Parīzi, Lionu, Lodzu un atpakaļ uz Zviedriju, tad dabūsim daudz stūri, kas aptver visvairāk apdzīvotās vietas, kur dzīve rit visintensīvāk. Pievienosim Lombarta zīmējumam vēl savrūp stāvošos novadus: Lielbritānijas salu, dienvid-Skotiju, Maskavas industriālo apgabalu. Kapitālisma attīstība norisinās vētrainā tempā un pavisam īsā laikā. Tā pārvērš sabiedrības dzīvi, rada dziļas parmaiņas tās tikumos un apziņā.

Prof. Vipera personīgie pieredzējumi: Vipers ir maskavietis, piedzimis 1859.g. Viņa tēvs bij ģeogrāfijas un matēmātikas skolotājs, ļoti populārs, kam daudz darba, ap 60 stundu nedēļā. Daļu peļņas viņš ieguva ar privātstundām. Tagad tas vi slikti atalgots peļņas avots, stundas pasniedz palīgskolotāji, studenti, skolnieki, bet toreiz bij citādi. Privāti mācījās bagāto ļaužu bērni, kas skolā nemas negāja, bet izglītojās mājās. Sevišķu mācības iestāžu nemas nebij, atskaitot slēgtos institūtus. Vipera ģimene dzīv

voja pati savā mājā, neliela vienstāvu koka ēkā, kurā bij bēniņu telpas un pagraba virtuve. Visa mazā ielina pastāvēja no šādiem namiņiem, kuros dzīvoja Prof. Vipera tēva kollegas: ārsti, tiesneši un citi ierēdņi. Beizi viņu starpā bij arī sīki muižnieki. Tolaik bij samērā maz namu, kur dzīvokļus izīrēt, sstāvu mājas Maskavā varēja uz pirkstiem saskaitīt. Ūdens vada nebij, ūdeni rītos pieveda ar muen no pilsētas strūklakas. Prof. Vipers ļoti labi atceras, kad Krievijā sāka būvēt dzelzceļus un, ka līdz ar to radās jauns dzīves veids, jauns, līdz tam nedzirdēts kārdinājums cilvēkiem, kas visu laiku bij dzīvojuši patriarchālos apstākļos. Lieta tā, ka dzelzceļus būvēja privātiem līdzekļiem, dibinot akciju sabiedrības. Pirmo reizi arī radās jēdziens „akcija". Tas ir papīrs, kam bvižā zināma maiņa var dot peļņu, % un var celties cenā, vai arī krist, atkarībā no uzņēmuma panākumiem. 60.g. beigās būvēja Maskavas - Razaņas sliežu ceļu un iemantoja labības piegādāšanai no bagātajiem meluzemes apgabaliem, tāpēc šī ceļa akcijām cena cēlās ļoti augti. Akcionāri saņēma lielas dividendes un akciju cena turpināja kāpt, arvien grūtāk bij tās nopirkt. Prof. Vipers atceras, ka viņu tēvs arvien vairāk uzbudinājās par visu, kas bij dzirdams par šo sliežu ceļu stāstīja par kādu nabadzīgu cilvēku, kam agrāk

nekā nebij, bet ātri kļuvis bagāts jo paguvis
kā nopirkt šīs dārgās akcijas. Prof. Vipers atkal
kā viņu apskauda, apspriedās un sačukstējās
par to, vai nevarētu nopirkt akcijas, notvert no
šī laupījuma, pieslieties šim vai citam līdzīgam
uzņēmumam. Patiešām bij kārdinājums atrauties
no mantotās necās rutinas, kur maizi pelnīja
ikviens pats un iegūt mantību kaut kā bezperso-
nīgi, savstarpēji viens otru balstot, saņemot kā-
du nepelnītu peļņu. Kapitālisma plašie spārni
bij izsituši mazos ļaudis no viņu tradicionālā
stāvokļa. Prof. Vipers atminas kādus iespaidus
no savas dzīves, kas zīmējas uz vēlāku posmu,
80. un 90. g. bij pazīstams, tagad aizmirstais
rakstnieks Bogorodins, kuŗa romāni bij tā lai-
ka tikumu kritika. Vienā no tiem viņš tēlo šādu
notikumu: Kādu dāmu kuŗai ir brīva nau-
da, uzaicina piedalīties biržas spekulācijās,
uzpērkot un pārdodot vērtspapīrus. Ar šādu prieks-
likumu pie viņas gružas kāds jauns cilvēks, kas
romānā tēlots kā spējīgs, izveicīgs, bet morāli
ki apšaubāms. Autors ar viņu gribēja šaust sava
laika netikumus. Tā šo tēlojumu izprata arī lasī-
tāji. – Nepagāja ne pāris gadu, kad šis vārds
un pati darbība bij zaudējusi savu asumu
vairs jaslēpj spekulācija ar vērtspapīriem, nebij

par to jākaunas. Pats finanču ministrs Ville kādā umā teica, ka biržas spēle nevien neesot nosodama, bet ka tā valstij pat varot būt derīga, par cik veicinot kapitala apgrozību un ierosinot rūpnieku uzņēmību. Bankās parādījās izkārtnes ar uzrakstu „on-call", un šie uzraksti miermīlīgi un prozaiski karājās līdzīgi parastiem uzrakstiem: „tekoši rēķini", „vekseļu diskonts" u.t.t. Tikumības jūtas bij saslējušās pret jauno paņēmienu, bet drīz nomierinājās un pievienojās jauno notikumu uzvaras gaitai.

Eiropas sabiedriskā iekārta tautsaimnieku novērtējumā.

Kapitālisma uzvara pilnīgi pārvērta sabiedrības lietas. Tagad sabiedrības priekšgalā aristokrātijas vietā bagātnieku oligarchija. Anglijā, Prūsijā, Austrija, Itālijā jaunā aristokrātu kārtā neliela daļa agrākās dzimtās muižniecības, bet sevišķi bagāto zemju iedzīvotāju stāvoklis balstījās uz viņu kapitālu. Šķiru pārkārtošanās arī pilsētas iedzīvotāju starpā: baņķieus, kuģu īpašniekus, lielos būvētājus viņu naudas vara atīķīra no amatniekiem, maziem veikalniekiem. Dažām mazām darbnīcām bij jāizbeidz eksistence, piem. apavu rūpniecībām kur fabrikās pagatavotā prece izkonkurēja kurpniekus, lielie preču nami, kur

bij dabūjamas visdažādākās preces, vācu „Warenhäuser" izkonkurēja vidējo un sīno tirdzniecību. Zolā savā romānā 1883. g. dramatiski tēlo sīktirgotāju bojā eju. Viņš apraksta kollosālos preču namus, kas līdzīgi nezvēriem nožņauds visu, kas vien viņu tuvumā sastopams. Dažādā partiju deklasetie ļaudis, izputējuši muižnieki, amata meisteri, zemnieki top par algādžiem un kopā ar kalpiem, rokpeļņiem un citās pilsētas proviziju strādnikiem izveido plašu proletārisma masu. Proletārietis vārda tiešā nozīmē vi trūcīgais, nenodrošinātais cilvēks, bet smaguma centrs vis nav pašā nabadzības faktā, bet gan akcentēti šī fakta cīloņi, kas radījuši trūkumu un nenodrošināto stāvokli. Nabadzīgi ļaudis bij arī agrāk, bet ne tik lielā skaitā, un nabadzība aizvien iesakņojas nelabvēlīgos apkārtnes iespaidos. Proletariāta īpatība tā, ka tā materiālais stāvoklis kļuva atkarīgs no lielajiem uzņēmējiem, kas savkārt strādā lieliem un tāliem pasaules tirgiem, tāpēc arī strādnieki top atkarīgi no lielajām pasaules konjunktūrām. Proletāriāti vi kapitālistiskās iekārtas zīmīga parādība. Eiropas sabiedrībās, kur bij izplatījusies industrializācija, atīkīrība mantas ziņā bij kļuvusi krasāka un spilgtāka, atstatums starp bagātību un nabadzību

tapis hiláks. Tai pašá laiká bij samazinájies arí turúgo ļaužu skaits. Vidus daļa bij sašaurinájusies, salīdzinot to ar augšējo un zemáko sláni. Vācu tautsaimnieks Ādolfs Vagners šo sociálās un ekonomiskās dzīves attēlu rāda grafiski. Viņš uzzīmē uz tāpeles ayráko, priekīrevolūcijas laikmeta sabiedrību piramīdes veidā, kas vienmērīgi aizvien sašaurinās uz augšu, ar platu un spēcīgu bāzi, platu un stabilu vidus daļu un diezgan nelielu, bet stingri atbalstītu virsotni: . Līdzās viņš attēlo jauno sabiedrību, ko bij pārvērtis rūpniecības apvērsums. Augšgals un lejas daļa ir izpūsta hiláka, vidus stipri sašaurināts un samazināts: 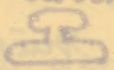 . Vagners piedrēja katēdras sociālistiem. Tā dēvēja konservātivā virziena zinātniekus, kas savā laikā saimniecības straujo attīstību uzskatīja par nenormālu un bīstamu un kas aicināja rūpēties par stāvokļa uzlabošanu ar sociālu reformu palīdzību. Savu zīmējumu viņš papildina vārdiem:

„Mani kungi, jūs redziet, ka, ja piramīdi var uzskatīt par sabiedrības organisma paraugu, tad otrajā attēlā pārmērīgi attīstīta šīs sabiedrības galva un vēders, turpretī ķermeņa vidējā daļa, krūšu būda ar sirdi un plaušām, kas nepriecīšami visa ķermeņa pārvaldīšanai, ir

samazinājusies, novājināta. Šī nevarīgā vidus dalą ir vājš atbalsts galvai un nespēcīgs pretstats apakšdaļai. Skaidrs, kādā vvizienā jānotiek reformai – jāatjauno veselīgā vidus šķira, jāpaplašina uz galvas un pamata rēķina, kā arī abi gali vairāk jāizlīdzina."

Tā izteicās konservatīvie. Komūnists Markss to novērtē citādi. Viņš negribēja runāt par sabiedrības organisma normālu vai nenormalu attīstību. Apskatot evolūcijas gaitu, viņš nostājas uz materiālistiskās filosofijas viedokļa. Sabiedrības attīstības progress tik pat neatvairāms un neizbēgams kā fīziskās dabas parādības. Pārmaiņas, kas notiek sabiedrības iekārtā, nav atkarīgas no cilvēku gribas, bet izriet mechaniski viena no otras. Lielie uzņēmumi pieaug, un aprīs mazākos, kapitāls aizvien vairāk saplūdīs nedaudzu personu rokās. Visas pastāvīgās saiv-niecības izzudīs, ir agrākie zemes īpašnieki, ir meisteri, ir sīktirgotāji noslīdēs strādnieku stāvoklī, kļūs kapitāla īpašnieki. Kapitālists izmanto strādnieku darba spēku, lai pavairotu savu peļņu. Viņš piespiež strādnieku pūlēties daudz vairāk nekā tas būtu nepieciešams dienišķās maizes iegūšanai. Bet tai pašā laikā viņš pievieno precēm, kas būtu vērtējams pēc padarītā darba

daudzuma, vēl papildu vērtību - „mehrwerth".
Šī pārmaksa ir pelņas daļa, ko iegūst uzņēmējs savā labā. Bez tam kapitālists pūlas samazināt izdevumus, kas saistīti ar darba rokām. Viņš izmanto mašīnas, piespiež sakāpināt darba intensivitāti, piaicināt darbā sievietes un bērnus, kāpēc vienā laikā ar kapitāla pieaugumu, pavairojas arī nenodarbināto strādnieku skaits, vai, kā Marks saka, pieaug rūpniecību reserves armija. Tā neizbēgami attistās pauperisms. Tautas liela masa noslīd nabadzībā. Vidus šķiru samazināšanos Marks uzskata kā nenovēršamas pārejas laika parādību. Vidus šķiras drīz vien pavisam vairs nebūs. Visa tauta sadalīsies neliela lielkapitalistu saujiņā un milziga proletariata armijā. Marks pretojas izvienai sociālai reformai. Nekādi ielāpi neglāts brūkošo sabiedrības ēku, nekādas reformas nevar līdzēt šķirām, kas lemtas izputināšanai un nevar apturēt nabadzības pieaugumu. Kur nu izeja no šī zemākā stāvokļa, kas aizvien top grūtāks? Marks atbild: „Lai tas nāk kā paša sairuma procesa dabīgās sekas." Marks spiež kā hegelietis, Hegela filosofijas piekritējs, un Hegels māca, ka pēc tēzes seko antitēze, bet antitēze sevī jau ietvers visas jaunās tēzes iespējas. To plašākas klūs proletariata masas, kas apvienotas gi-

gantiskos uzņēmumos, jo spēcīgāk tās organizēsies savu interešu savstarpīgai aizstāvēšanai, līdz beidzot taps par neuzvāramu spēku. Savkārt kapitāls, kas tik kaitīgs viņa īpašniekiem, sagatavos strādniekiem līdzekļus, kas nepieciešami viņu varbūtējai atdzimšanai. Kapitālisti, iznīcinot sīkos īpašumus, sakopojot līdz šim izkaisīto mantu, paši sagatavo strādniekiem brīvu ceļu. Pienāks brīdis, kad ekspropriatorus, kas līdz tam piesavinājušies izkliedētās vērtības, pašus ekspropriēs. Tagad ražošanas līdzekļi kļūst sabiedrības manta. Kapitāls, zeme, ēkas, ierīces, mašīnas un rīki būs organizētās strādnieku masas īpašums un līdz ar to zemes virsū izzudīs nevienlīdzība šķiru starpā un izzudīs pašas šķiras. Markss pamato savus paregojumus uz sociālās attīstības vispārīgiem likumiem, kurus viņš secina no vēsturiskās pieredzes. Viņš sabiedrības iekārtā šķiro saturu un formu. Saturam jāsaskan ar formu, tad sabiedriba dzīvos mierīgu dzīvi. Bet ja attīstības gaitā tā enerģija, kas bagātības ražo, pāraug darba apstākļus un līdz ar to rodas nesamērība formai ar saturu, tad nenovēršami jānotiek revolūcijai, un revolūcija notiek tādā veidā, ka vecās, sadrupušās formas vietā stājas jauna, kas atbilst jaunajam saturam. Savā luikmetā kapitā-

lisma iekārtā Marksa redz parādības, kas vēsta revolūcijas tuvošanos. Tādas ir periodiskās rūpniecības krīzes, pārdošanos apstāšanās, tirgus pārpludināšana precēm pārprodukcijas dēļ. Krīzes līdz ar to rāda, ka mūsu laiku buržuazistiskā sabiedrība strādā nekārtīgi, bez sistēmas, ka tā nav pietiekoši organizēta, bet nākotnes sabiedrība arī šai ziņā būs daudz pilnīgāka, par cik tai izdosies regulēt vispasaules ražošanu un preču apmaiņu.

Bagāto un nabadzīgo šķiru dzīves veids 19.g.s. pēdējā trešdaļā.

Dizraēli un Dikenss ļoti dzīvi tēlo sociālo stāvokli čartisma laikmetā, kad pavīd pirmo reizi demokrātisma idejas. 40.g. literātūra atzīmē milzīgo atšķirību, kāda ir 2 sabiedrības slāņiem-augstākam un zemākam, rāda to atdalīšanos, dziļo plaisu dzīves veidā un jēdzienos, jūtās un pasaules uzskatos, it kā novērotāja priekšā būtu 2 nācijas, 2 personas, kas dzīvo vienā otrai līdzās, bet kam nav nekā kopēja kā vien naudas lietas un naidīgās sadursmes. 19.g.s. pēdējā trešdaļā, kad kapitālisms un industriālisms pilnīgi uzziedējis, kad visā Eiropā jau ir vispārīgas vēlēšanu tiesības, kad strādnieki apvienojušies partijās, kad 4. šķira jau pilnīgi iegājusi politiskā dzīvē-

aplūkosim tā laika sabiedrības dzīvi. Vai pašo laiku
šķiras tuvinājušās? Vai vi kaut kas darīts, lai tu-
vinātos un labāk saprastos un ~~labāk~~ izglītotie,
augstākie slāņi un vienkāršā tauta? Apskatīsim
2 darbus, kas radušies viens vienā, otrs otrā no
minētiem slāņiem. Abas grāmatas nav vienādi vērtē-
jamas ne literāriskā, ne psichologiskās izpratnes zi-
ņā. Vienu grāmatu – „Bilder aus dem Leben En-
glands" sarakstījis Hanoveras barons von Omp-
teda, otru – „Denkwürdigkeiten eines deutschen Arbei-
ters" sarakstījis prūšu strādnieks Kārlis Fišers 1885. g.,
bet tā izdota tikai 1904. g. Kā grāmata vispārī-
gi parādījusies klajā, jāpatiecas sociālistam Göhr-
em. Abās grāmatās atspoguļojas 2 laika biedrņ,
2 vācieša iskati, un autors katrs pieder citai šķi-
rai. – Von Ompteda ir aristokrats, vecas dzimts
atvase, viņa priekšteči kalpojuši Hanoveras kur-
firstam tai laikā, kad Hanovera un Anglija
bij saistītas personālūnijā. Viņam ir Anglijā dau-
gi, arī aristokrātu aprindās, un viņš šeit sasto-
pas ar visaugstāko sabiedrība. Viņš sevi dēvē par
lielu Anglijas cienītāju. Taisnības labad viņš
tomēr uzskata par savu pienākumu neslēpt nāci-
jas kļūdas. Ko tad viņš tik ļoti apbrīno? Koap-
dzied ar sevišķu mīlestību un kur viņš saskata
trūkumus? – Grāmata sākas ar aprakstu par

Rondonas apkārtne

vienošanos ķēniņa pilē un greznām aristokrātu vasarnīcām Anglijas dienvidos. Autors cenšas aprakstīt apbrīnojamos parkus un mežus, lielās ķēniņa un lendlordu muižas, cita starpā arī mākslīgi ieaudzināto, mūžam zaļojošo subtropisko augu birzi, ziemas dārzus, siltumnīcas, anglu dārzus, zirgu audzētavas. Viņš šīki stāsta par pilu architektūru, telpu iekārtu. Visi angļi un dārzkopības brīnumi maksā daudz naudas. Autors apraksta kādas summas iztērētas celtnēm, paraugu pasūtināšanai no ārzemēm, izmēģinājumiem, potēšanai un kalpotāju algošanai. Visi tas hav pieejams sabiedrības plašākiem slāņiem; visi šas domāts aristokrātiem, ražo anglus un delikateses vienīgi kungu galdam, tik un tik daudz gabalu ananasu, firziku u.t.t ar aplēsumu, lai vienmēr tos varētu galdā likt, neatkarīgi no gada laika. Autors ne soli neeper pāri lielisko muižu robežām, neattālinās no paraugsiltumnīcām un botāniskiem dārziem, nupiemin sādžas, vienkāršo tautu par vidus šķiru arī neko nestāsta un tomēr viņam šķiet, ka viņš tēlo anglu nacionālās īpašības. Lasot viņa grāmatu, rodas iespaids, ka angļi vispār mīl greznot ēdamgaldu pukļem, ka viņi mīl mežus, lauku klusumu un nevien kaislīgi mīl, bet arī vienīgi angli prot šīs dabas dāvanas cienīt. Apraksts par redzēto spožumu, skaistumu un laikmeta izsmalcināto dzīvi autoram savijas ar vēsturiskām atmiņām, kas viņā ik uz soļa mostas, redzot senlaicīgās celtnes, baznīcas vai gleznas un portrejas pie telpu sienām. Vēs-

ture viņam vienīgi atcere par aristokratisko galma dzīvi, Atceras, kur dzīvojis kad miks, kur pastaigājies, ko domājis, stāvēdams uz savas pils balkona, atceras, kādos apstākļos kāds aristokrāts ieguvis savu pili u. t. t. Še vēsturē visi tik pat kārtīgs, cienījams un delikats kā sarunas un stiķetes aristokratu sinīgās pusdienās. Kad nācās teikt, ka angļu vispar līdz šim dievināja ķēniņieni Elizabeti, autors iedomājas visu tautu, lai gan par to spiež, sarunājotes pie galda ar izsmalcinato sabiedrību. Sastopam arī šādu biogrāfiju. Kemberlenlodžā dzimis kāds zirgs, kas nosaukts par Eclipsi. Tas ir labākais kāds jebkad uzstājies zirgu sacīkstēs. Tas pieder Anglijas vēsturei. Viņš svinējis daudz uzvaru un miris kā daudzu pēcnācēju patriarchs 25. g. vecs 1789. g. 27. februārī. – Ar šo daļu harmonē trešā daļa, kur attēlota universitātes pilsēta Oksforda un studentu dzīve. Oksforda patīk viņam to pašu iemeslu dēļ, kā aristokrātu pilis. Te daudz zaļumu, sportam veltīta jaunatnes dzīve: kriketam un airēšanas sacīkstēm, profesoru tradicionālie tērpi. Cik brīvi attīstas anglu jaunatne un kā godā pagātni! Bet viņš neiedomājas, ka tā ir maļa priviligēto ļaužu saujiņa, ka saistīšanās ar senatni ir līdzīga maskū ballei, laika kavēklis dižciltīgiem. Bet kur ir Anglijas tauta, kura darbs uztur un baro visu šo estētiku? kur ir masa, kas rada Anglijas bagātības, laiž darbā mašīnas, iekrāvā preces, kas dod Anglijai iespēju uzkundzēties Eiropā, vai autors par to runā? Viņš grāmatu raksta kā labu pa-

mācību vācieštiem. „Lūk, te junus buš mācities!"
Tāpēc tiesība jautāt, kāda tad vi darba dzīve,
kādā stāvoklī vi darbnīcas? Autoram it kā ko-
lūks runāt par vienkāršo lautu. Vidējai grāma-
tas daļai vi vvisraksts „Alkoholisms Anglijā."
Viņš tēlo brīsmīgās Londonas dzertuves, ļaužu
pārpildītas, kur vīrieši un sievietes drūmi stai-
gā, dzer. Viņš tēlo šausmīgu alu, kur apmek-
lētāji skrien iekšā un ārā, kur nav vietas ap-
mesties, kur miglas dēļ neka nevar redzēt. Viņš
smidz interesantu materiālu par alkoholisma
izplatīšanos, par parlamenta nespēku pret to,
ka nav iespējams izskaust dzeršanu. Te arī
runā par anglu ļaunām spašībām, bet te an-
glu vārdu nes publika, kas nāk no citas pa-
saules, nu par šo pasauli autors vairāk nespēj
pateikt un neka cita negrib sacīt. – Ompteda
grāmata nav izcils literārisks darbs, bet zīmī-
ga formas un tendences ziņā. Tā apraksta
augstāko šķiru dzīves veidu, runā par dažām
no aristokrātu ģimenēm, bet arī ar autora muti
raksturo aristokrātiskās vides jēdzienus un uzskatus
par pārējo Angliju. Autors pateicis visu, ko at-
zinis par ieverības cienīgu šai zemē, visu, kas
viņam šķiet interesants, kas viņu valdzina. Viņš
turklāt devis savu pašportreju un apgaismojis sa-
vas attiecības pret apkārtni. Līdz ar to viņš attēlo
raksturīgas īpašības, kas piemīt anglu sabiedrības
slāņiem, kurā autors atrodas un no otras puses pa-
rādības kā šī aristokrātu sabiedrība domā par pārējo
Angliju. Salīdzinot ar Dikensa un Dizraeli tēlojumiem,
var teikt, ka nekas nav mainījies augstākā sabiedrībā,
tāda pat izolēta pasaule, kurai pārējā nācija sveša. Augs-
tākā aristokrātija neinteresējas par zemākiem slāņiem
un nemēģina rast kādus tuvināšanās celus.

Otrā grāmata rakstīta gandrīz tai pašā laikā, kad Ompteda grāmata. Tā ir Kārļa Fišera „Denkwürdigkeiten eines deutschen Arbeiters". Viņš ir vācu strādnieks, vienkāršs, neizglītots, rakstījis pats sev vecuma dienās. Bet to atrod mācītājs, socialists Göhre. Tas gudri ar manuskriptu apgājies. Fišera atmiņas bija vienmuļas. Göhre tās nelabo, gribēja laist klajā tādas pašas, kādas ir. Rakstības veidu nevarot atdalīt no satura. Göhre sadala tikai rokrakstu nodaļās un apakšnodaļās. Fišers manuskriptu sāka rakstīt savas dzīves beigās. Fišers nemaz nezināja savu talantu. Göhre saka, ka Fišers rakstot tādā pat valodā, kā Luters savu bībeli. Fišers lasījis bērnībā Valteru Skotu, bet visvairāk viņš lasījis bībeli. Ar bībeli viņš iepazinies 10 g. vecumā, kad ziemu pavadīja slimības gultā. Fišers dzīvoja no 1841.g.-1885.g., dzīvo rūpniecības apvērsuma laikā, kad drudžaini rit dzelzceļu būve. Sabrūk amatniecība un sīktirdzniecība, strādnieku kārtas masā iepluīt visu šķira ļaudis. Veidojas jaunā nacionālā Vācijas valsts. Individuālā dzīvē redzam daudz sabrukumu, ne uzplaukumu, nav pārtraukuma darbam, nav laika atvilkt elpu, pārdomāt par noieto ceļu, maz uzvarētāju, bet daudz uzvarēto, sakropļoto. Cietušo skaitā arī Fišera gimene. Fišers pats ir ~~pat~~ šīs cīņas invalīds. Viņš ir maiznieka dēls, jauvūbā izbaudījis rokpeļņa dzīves grūtības. Citos apstākļos Fišers varēja būt intellektuals vadonis, kas būtu spilgts izņēmums.

Bet viņam jāpārdod no iznēsājamā groza maizeles, jatop par rokpelni, ko mētā no vienas vietas uz otru – jātīra grāvji, jābūl akmeņkalim, jātīra mašīnu daļas. Tā Fišers visu laiku ir vienkāršs strādnicks, viņš nebija pat meistars. Viņš vienmēr strādājis melnāko darbu, lai gan kūtrākie, neapzinīgākie aizsteidzās priekšā. Gaudz bērnībā slimojis, īsredzīgs, smalkjūtīgs, kautrīgs, izvairās no sarunām ar direktoriem. Tomēr vīrišķīgs un patstāvīgs, lietpratīgi visu dara, aizvien apzinīgs, lai kāds darbs darāms. Bērnību pavada Rottenburgā, pie Oderas, Nīderšlezvigā. Tēvam pieder maiznīca; tas labi pratis savu amatu, bet pasākums neveicās meistara straujās, nemierīgās dabas dēļ. Viņš iel spekulacijās – grib ierīkot lielu tirdzniecības namu, bet izput. Fišera tēvs nu pievēršas gadījuma darbam, kļūst dzērājs un kāršu spēlmanis. Fišera tēvam 5 bērni, dzīve kļūst smaga, bez kāda prieka. Tēvam ar māti vienmēr nesaskaņas, rājās bērnu klātbūtnē. Māte par vīru gudrāka, tēvs sil māti. Kārlis Fišers ilgi to nesaprata. Vēlāk redz, ka tēvs nepiedod mātei to, ka tā gudrāka par viņu. Fišera māte bijusi izcila skolniece, saņēmusi balvu. Tēvs pret māti izturējies lopiski, bērni dzird tik lamas, kliedzienus, sitienus. Nav nekāda prieka, izklaidēšanās. Kārlis grībētu skriet pa mežu, bet par to nedrīkst īeminēties – tēvs nelaidīs un piekaus. Reiz Kārlis aiziet no skolas biedriem uz lauku mājām, kur gana govis un peldas upē. Par to otrā dienā viņš saņem sodu: nedod viņam ēst, iesloga tumšā istabā, liek mācīties no galvas kalna sprediķi, 3 nodaļas Mateusa

evaņģelijiu. Mājā valda smagums. Tēvs interesants un valodīgs ar citiem, prot labi lasīt priekšā bībeli, reizēm spēlē gitaru un dzied, prot daudz romanču no galvas. Arī šie aistetiskie momenti apdziest ikdienas smagumā. Priekšnesuma laikā jāslapstas pa kaktiem, bērnus sūta gulēt, ja tie ceļ kaut mazu troksni. - Kārlis Fišers ir dziļi konservatīvs. Viņam stipras religiskās jūtas, sajūsminās par bībeles nostastiem, tiecas pazīt Dievu, neierauga mācītājus, baznīcas kalpus, jo religiju toreiz uzspieda, mācītāji arī slikti izturējās. 12. g. vecs Kārlis ir iesvētamo bērnu vidū. Viņš ļoti grib izprast bībeli, nezaudē ne vārda, ko stāsta mācītājs. Bet mācītājs tieši Kārlim uzbrūk, ka tas neturot pareizi rokas, tirda to nejēdzīgi. Tad notiek skandāls. Mācītājam izlīcies, ka Kārlis nevietā pasmaidījis un sācis kliegt uz Kārli, nosaue to par lempi, ko tas pirmo reizi mūžā dzird. Ieskrien kantors, kas to dzirdējis un plucinā zēnu aiz matiem. - Garīdznieki iedvesuši Fišeram briesmīgu cieņu un bailes, tāpēc viņš visu mūžu vairījies no garīdzniekiem, nesveicinājis. Fišers nekad saviem biedriem nav līdzi gājis kā mācekļis uz mācītāja muižu. - Fišers kādreiz darba neteimes gadījumā dēļ gulēja ļoti slims slimnīcā. Viņš domā, ka tuvojas nāve, atceras, ka nav rakstījis mātei vēstuli. Slimnīcā neviens neteicis, ka vajadzētu aicināt mācītāju. Kā mācītājs, tā nāve likusies tam vienādi briesmīga. Fišers ir religiozs cilvēks, bet oficiālā baznīca viņu baida. - Viss notiek vienkāršā, ikdienas apkārtnē, tālā provinces kaktā. Nekādi principi te nav redzami. Rottenburgas mācītāju Šōhōnu (Šēnu)

ievēl par deputatu Berlīnes nac. sapulcē. Atgriezies mājās, viņš nodibina brīvo draudzi. Rottenburgieši saškeļas starp veco un jauno mācītāju. Fišers stāsta, ka viņa gimene turējusies pie vecā. Jaunais mācītājs „miesas augšāmcelšanos" aizvietojis ar kādu „mirušo augšāmcelšanos". Rottenburgā tāpēc progresīvā mācītāja vietā iecelts cits, kam sākumā izsituši logus. Arī skolā jūtama pārmaiņa. Ticības mācības stundā kāds skolnieks noskaita ticības locekļus par mirušo augšāmcelšanos, kā mācījis liberālais mācītājs. Par to kantors uzbrucis skolniekiem ar asu runu. Zēnu nopēra. Vecās baznīcas piekritēji nu bij apmierināti un prātoja par to, vai zēns esot īsti labi nopērts.

Pēs pamatskolas beigšanas Fišeram jāsāk strādāt. Tēva darbu - būt par maiznieku, negrib. Fišers ceļo pa Vācijas pilsētām un laukiem ar nūju rokās un somu uz muguras. Tā klīda tūkstošiem jauniešu - vidus laiku paradums, kad mācījās amatu arpus dzimtenes un meklēja meistarus. Cunftes vairs nepastāvēja, amatniecība panīkusi, bet burši, amatnieki staigāja apkārt un meklēja darbu. Rodas 6 laumas, ka tur un tur rokot kanālu, nav visi bez darba palikušie dodas turp. Sākas klaidonība, ubagošana, lūdzēju nāk nemitīga straume. Nav izcilu un drāmatisku momentu. Pastāvīgs trūkums, apgērbs ielāpos, strīdi, dlegvīns.— Tē redzam industrialo uzņēmumu ēnas puses. Nav strādnieku apdrošināšanas. Ir 2 šķiras, kas ir nošķirtas katra par sevi. Daži pilsētnieki dzīvo lepni no procentiem, bet citi - nabadzībā. Mašīnu darbā nav vēl sistē-

mas, nav strādnieku nodrošināšana pret nelaimes gadījumiem. Sākumā strādniecība vēl nav īpaša šķira. Strādnieki ir pēlis [illegible] cilvēki nejauši sastopas darbā. Pišers stāsta par kāda jauna strādnieka bojā eju nosmacis [illegible] nobruzumā pir dzelzceļa bēres. Zena [illegible] to, ka tas no Pomeranijas, vairāk nekā. Mirušā tuvāns biedrs lūdz uz bērēm, nevēns neatzaucas, kai kāds vēl zoba. Uzraugs ēd smietmaizi un runā, ka no katra vajadzētu par grašam, lai sarīkotu bēres, pēr brokastīm piemirst domāt par bērēm. – Tā izdienas sīkā plūsmā ir daudz smagu notikumu. Ķiegeļu ceplī nemaz nerūpējas par algas izmaksu administracija. Darba algas novērtējums uztīcēts grāmatvedim. Tas izraksta atlīdzību par nodaļā nogādātiem ķiegeļiem. Darbā esot arī nederīgi ķiegeļi. Darba algu nevar samazināt – pamazina ķiegeļu skaitu. Uz 100 ķiegeļiem prasa 5 par vetti. Darbā liela skuba, strādnieki jau agri ierodas darba vietā, strādā arī pusdienas brīvlaikā. Direktori un inženieri to nezdz.–

Strādnieku starpā liela nevienlīdzība. Atslēdznieki sevi uzskata par aristokratiem. Darba izmaksas dienā ierodas akmeņkaļi ar meistaru priekšgalā. Bet atslēdznieki tos nostumj pie malas: „Kai akmeņkaļus var laist priekšā mēchaniķiem?" Akmeņkaļi dod vietu ārpus rindas pienākušumiem akmeņkaļiem. Sīkiem uzraugiem brīva rīcība patvaļai. Darbā nedeķīgie tien tālāk ar muti. Augstākā vadība it kā nesasniedzamās tālēs. Kungiem darbs pilnīgi neizprotams. Pēr daudzu gadu darba dzelzs lietuvē, karstumā, putrkļos, Pišeram nav ne graša, drēbes

novalkātas, muskuļi aiz noguruma tirpst. Pārpilnajā traukā vēl viens piliens: nodokļu pieprasījums. Fišeram nav naudas. Fišers runā ar meistaru, tas saka: „Tu par maz strādā." Tas pats meistars tam daudzreiz liek nīkt bez darba, atraujot tam darbu un peļņa. Fišera dvēselē notiek apvērsums. Gigantiskas jūtas saistās ar bērnišķīgu nevarību. Fišers svēldienas rītā agri uzceļas, visu dienu lasa bībeli. Atskan balss: „Kas ar tevi?" „Kungs, palīdzi man, es eju bojā." Kungs teicca: „Labāk aiziet bojā nekā ticību zaudēt. Nekavējies, celies, topi gaisma. Ar šo zīmi tu uzvarēsi." – „Kā iesākt?" Balss: „Rīt darbā ieraudzīsi meistaru, nosauc vārdā, paņēm formu un met to pret galdu: es gribu mēnesī pelnīt pāri par 100 markām." – Tas religiskas pašiedvesmas piemērs. Tā rodas taustā pravieši. Fišers nu jūtas drošs un otrā dienā darbā izpilda pavēli. Meistars noskaitās, izrāva piezīmju grāmatiņu. Atlaiž Fišeru, kad tas saka, ka kārtības nav. Fišers sākumā priecīgs – tiks no elles vaļā. Viņš tomēr nolemj iet pie direktora, pracīt, kāpēc viņš atlaists no darba bez iepriekšēja uzteikuma. Pie direktora ilgi jāgaitā, bet beidzot Fišeru izdzen arī tas. Fišers izteic draudus direktoram, ka atlaidis cilvēku, kuru nepazīst un kas ilgi strādājis. Par politiku viņš tomēr neinteresējies nemaz un nav pat piedalījies 1871.g. vēlēšanās, kas notikušas ar lielu nacionālu sajūsmu. Fišers ir tālu no propagandas un šķiru teorijas. –

Francija 19.g.s. pēdējā trešdalā. Parīzes komūna 1871. zejuši

Laikā no 1789.-1870.g. Francija pieredzejusi 14 dažādas konstitūcijas, bij gan konstitūcionāla monarkija, gan republika, gan uz plesbiscita balstīta impērija, kas bij absolūta, to atkal liberāla. Neviena ieksārta nevarēja noturēties ilgāk par 15-18 gadiem. Tikpat neizturīgu sākumā uzskatīja to republiku, kas radās 1870.g. Jo vairāk pamata bij šādām domām tāpēc, ka visas zīmes bij nelabvēlīgas. Drīz vien pēc republikas nodibināšanās izcēlās pilsonu karš, ko radīja Parīzes komūnas un Versalas buržuazijas anistiskās valdības sadursmi. Skaidri jāizšķir komūnas un komūnisma jēdzieni. Vēlāk komūnisti slavināja 1871.g Parīzes komūnu kā strādnieku internacionāles komūnistisko ideju pirmo praktisko realizējumu, bet patiesībā internacionāles nozīmu Parīzes komūnā bij pavisam nelieła: 1871.g. marta mēneša nemieri, kā sekas bij komūnas nodibināšanās. Šie nemieri ir tīri franciska parādība. Šeit vispirms izpaudās turīgās buržuazijas un strādnieku nesamierināmais naids, kas jau reize agrāk uzliesmoja 1848.g. jūnija asiņainos notikumos. Attiecības vēl vairāk paasināja smagais pārbaudījums, ko uzlika karš ar Vāciju un Parīzes ielenkšana. Parīzes iedzīvotājiem bij uzkrājies daudz īgnuma par imperijas administrācijas patvaļu un nekrietno spekulāciju un ieraušanas kāri, kas bij krāšņos ziedos impērijas laikā. Šīs jūtas izpaudās jau īsajā 4. septembra revolūcijas laikā, kad gāza impēriju. Parīzieši vēl nebij paguruši atjēgties, kad iesākās lielās pilsētas aplenkums un tās

miljoni iedzīvotāju bij sprostā. Aizsardzībai apbruņoja ap 300.000 pilsoņu, galvenā kārtā sīkos meisterus, strādniekus un jaunatni un dēvēja armiju par nacionālo gvardi. Par bēlākai daļai šī gvarde bij patrioti, kas prasīja, lai karu turpina līdz pēdējai iespējai — „guare à outrance". 4½ miljonu cilvēku bij bez darba, uzbrukumi nenotika, bet bij jādzīvo nemitīgās bailēs no bombardēšanas un no bada. Visi šie apstākļi bij Parīzes aizstāvjus ļoti satraukuši un tie bij ārkārtīgi parsteigti, kad dabūja zināt par valsti kapitulēšanu vācu priekšā. Nacionālā sapulce atradās Bordo (Bordeaux) pilsētā un bij pieņēmusi kauna pilnos miera noteikumus. Sapulces locekļi bij karą pretinieki, galvenā kārtā zemnieki, bēlgruntnieki un bilburžuazijas sūtīti deputāti, kas bij padzīto dinastiju — Burbonu un Bonapartistu piekritēji. Republikāņi uzskata šos deputātus par ļaudīm, kas nobijušies no upuriem un briesmām, no cīņām tēvijas labā. Kad nacionālā sapulce pārcēlās uz Versalu (Versailles), Parīze to uztvēra kā naidīgu aktu, vērstu pret galvas pilsētu. Kad izbeidzās Parīzes aplenkums, turīgie steidzās pilsētu atstāt. Izpostītajā pilsētā palika nabadzīgā tauta, strādnieki un sīkie pilsoņi, kuriem nebij kur iet. Tiem pievienojās bēgļi, no armijas atsvabināti karavīri un citi. Improvizēti runātāji tautu aicināja atriebt nodevību, kas pilsētu atdevusi ienaidniekam. Pilsētā staigāja apbruņotas bandas, skanēja trauksmes zignāli, kas pulcināja nacionālos gvardistus viņu daļā. Valdības priekšgalā nacionālā sapulce bij izvirzījusi Tjeru (Thiers).

Parīzieši sašutuma visaugstākā mērā sakāpināja valdības lēmums atraut nacionāliem gvardistiem dienas algu. Ber, ko viņi saņēma kā Parīzes aizstāvji. Bet nācionālā gvardē pa lielākai tiesai bij strādnieki, kam rūpniecības sastinguma dēļ nebija nekāda darba. Tai pašā laikā bija nolemta piedzīt nekavējoties dzīvokļa īri un visus maksājumus, kas bija aturēti pa aplenkšanas laiku. Bet Parīzes iedzīvotāji bija aptrūnēti un sapulces politina atdūrās uz pretestību. 18. martā valdība pavēlēja aizvest no Parīzes lielgabalus, kas atradās uz Monmatra pakalna, kopš tā laika, kad pilsētā bij vācu ieredņi. Nacionālā gvarde lielgabalus neatdeva, uzsāka cīņu ar Versaļas valdības atsūtāmo karaspēku un daļa no tā atkāpās, daļa pievienojās parīziešiem. Insurgentu priekšgalā nostājās centrālā komiteja, kuŗā atradās karaļa deputāti un resolucionāro grupu vadoni, izcilakie bij Blanqui, Pyat, Cluzeret, Grousset u.c. Komiteja instudināja Parīzi par komūnu, t.i. pašvaldību? pasta *(pilsētas valde)

republiku, jo vārds „komūna" šādā specifiskā nozīmē veidojies vidus laikos, 12. g.s., kad Ziemeļ-Francijas draudzes pirmo reizi sacēlās pret bīskapu. Pilsētnieku izvēlētā jaunā komūnālā padome griezās ar uzsaukumiem pie citām pilsētām, om aicināja nodibināt šādas pat komūnas om pārvērst Franciju par komūnu federāciju. Revolūcijas vadonņu iedvesmoja 1793. g. piemērs. Tereiz jakobinņu pūtrīstisms bija atjaunojis Francijas militāro varenību. Tam pievienojās cita aizraušanās - tīcība, ka sīkās pašvaldību vienības ir veselīgas om spēcīgas, ja tās apvienojas jaunā, varenā federatīvā Francijā. Tā bija anarchistiskā virziena pārstāvju tīcība. Jakobinismam om anarchismam idealismam Versaļas valdība nostādīja preti buržuazijas materialistiskās pasaules lekārtu. Uz provinci iroszētīja manifestu, kurā valdība būdina tautu pievienoties Parīzes komūnai om aizrāda, ka revolūcijai šekos starptautiskā kredēta zaudējums, sākšies bezdarbs om galvas pilsētas ziņens vāci. Valdība revolucionāros nedzēja likai saujinņu noziedznieku, pilsoniskās sabiedrības anaidnienu, ar kurjem nevajaga om nevar saprastīes. - Parīzes komūna pastāvēja 2 mēnešus,

no marta vidus, līdz maija vidum. Šai īsajā laikā tā nevarēja parādīt savu sociālo seju, jo vairāk tāpēc, ka viss laiks pagāja cīnās Lu-klāt tanī ietilpa pārāk dažādi elementi. Centrālkomitejas dekrētos sastopam anarchisma un radikālisma iezīmes, ar niecīgu socialisma pieskaņu. Komūnāru programma paredzēja, ka Francija sadalāma lielā daudzumā mazu, pilnīgi pat stāvīgu komūnu. Katrai komūnai, jeb dvaudzei lūis savas finanses, sava pārvalde, sava polīcija Francijas vienību nodrošinās visu komūnu labprātīga viekošanās. Dzīvokļu īrniekiem atlaida īres maksu par 3 mēnešiem. Pilsētas ieredņu augstākā alga nevarēja pārsniegt 6000 franku gadā; izsludināja bazniecas šķviešanu no valsts, atcēla visus muižnieku tituļus, laulības atbrīvoja no visām birokrātiskām un reliģiskām formalitatēm, giljotinu nolēma sadedzināt, lai pierādītu, ka nāves sods atcelts. Kā komūnistisks rīkojums mināms tikai viens dekrēts- visas darbnīcas, kas īpašnieku pamestas, pāriet profesionālo savienību rokās un šo darbnīcu pārvalde jāuztic strādnieku komitejai. t.i ļoti mērens un nedrošs šis pirmais praktiskais mēģinājums

nik-
nāks nekā, nacionālais.
atzīt,
uzskatija viņas tikai
tāpēc nolēma nodot gūsteknus
trāki
m nevēl
parīziešus saniknoja visaugstākā mērā
gluži fanātisku.
Komunari pafiņo, cietinās garīdzniekus kā
kīlniekus ka katra nošautā komūnāra
vietā nošaus trīs kīlniekus. naja
Tjeru,
brāļu asins
viņiem nāvi vinu
Nolēma gazt ari Vandomas
Napoleons sa
- piemineklis esot apvainojums
brālības nolikumiem. Versaļas valdības spēni
sākumā bij 40.000. Bismarks
nāca palīgā. St
karza gūstēkņus. Cik šanse šo

. . . . . .

Kad kareivju skaits sasniedza 120.000, Versaļas valdība devās uzbrukumā. Tiers uzlabo armijas uzturu, atjauno savruš disciplīnu, karaspēka priekšgalā ieceļ Mak-Makonu. Uzvara bij nodrošināta, bet tomēr bij jāatdūras uz izmiensu pretestību. Pēc niknas artilērijas bombardēšanas versalieši devās uzbrukumā. 24. maija naktī iegāja pilsētā. Visur atdūrās uz barikādēm. Bijas sabiedriskās ēkas pārvērstas cietokšņos. 8 dienas turpinājās ielu cīņas, kur žēlastības nedzina ne viena, ne otra puse. Apkāva ap 20.000 revolucionāru, ap 40.000 krita gūstā, kara tiesa piesprieda nāvi vai spaidu darbus 9/2 tūkstoš. Dibāko daļu aizsūtīja trimdā uz Saun-Kaledonijas salām. Vēl trīs gadus no vietas turpinājās izmeklēšana un tiesāšana par piedalīšanos noziedzīgā komūnā. Revolucionāru rindas bija sļuvušas retas. Tie bij novājināti un sakauti ilgam laikam un buržuazistiskā valdība bij nokratījusi smagas rūpes. Komūnāru un vinu draugu vidū palika ilgstoš naids pret buržuazijas republiku. Tā 70. g. sākumā apstākļi bij ne-

la pastiprinājis nacionālismu Reinas abos krastos, kontinenta divu lielāko nāciju vidū. Līdz ar to panīka Internacionāle strādnieku starptautiskā radusies 1864. g.
Pirms kara, no 1864.-69. g.
Bet 1870-71. g. Karą saškēlusies. No Marksa piekritējiem bija atdalījušies krieva Aleksandra Bakuņina vadstii anarchisti, kas nāca galvenā kārtā no romāņu zemēm. Šī grupa izteicās pret ikvienu piespiestu strādnieku organizēšanu, vai tā būtu starptautiska, vai nacionāla Bakuņina atbalstītāji uzskatija par savu tiesi ienaidnieku valsti, kas ir spaidu formas galvenā un augstāka izteiksme. Tikai iznīcinot valsti, iestāsies jauni darba apstākļi strādnieku šķirām. Vislabākā iekārta būtu, ja pastāvetu vienības-komūnas, vai draudzes.
1872. g. Internacionāle sanāca Hāgā, Holandē un Marks, paredzēdams, ka starptautiskai strādnieku savienībai jāsabrūk lika priekšā pārcelt ģenerālpadomiņ ..... Tas no zimēja Internacionāles beigas.

Reakcionāru uzvara Francijā un 1875.g. konstitucija.

Asiņainā dūmakā, kāda risinājās 187[illegible] Parīzes Komuna
spiežot, piekrīta jaunajai ekrai īpatu raksturu. Tāpat kā
1848.g. pirmā rītā izvirzījās konservatīvie elementi, kas sevi nosauca
par kārtības sargiem. Sastāvu bija sašutusi par strādniekiem,
šiem nemitīgajiem klumpiniekiem un prasīja visstingrākos sodus
agitatoriem, pie kam galvenā [illegible]
starpā, aurām bij sakari ar Intervences [illegible]
pazināties, pārrunāt dažādus jautājumus, [illegible]
ar mīlulīgo uzmanību jāvērojas [illegible]
graba telpās. Viņu izspiegoja [illegible]
Thiers
Viņa vārdā saistījās ar spiegi un ļauna kļūda
Gambetta
nosaukuma aizdomas, notika apcietināšana. Bij patērēta
par to, ka jāatceļ 1864.g. piešķirtās koalīcijas tiesības.
Izpildvaras galvenais pārstāvis Tjers 71.g.v. sirmgalvis
bij izcelts par republikas prezidentu. Viņš [illegible] viņojās
sai nosaukumā. Viņam likās, ka republikai jābūt vairāk kon-
servatīvai, vai tās nemaz nebūtu. Preses brīvības nebij.
Gambetta, nacionālās aizsardzības [illegible]
tagad republikas [illegible] nais nīgrākajā
demokrātu vadonis, nekur nevarēja izteikt
savas idejas, jo viņam nebij preses orgāna. Viņa galvenais agitā-
cijas līdzeklis bij izbraukumi pa provinci, kur bārās
uzstāties ar runām. Tjers viņa programmu nosauca par
nerealizējamu ārprāta politiku. Patiesību sakot, viņa ru-
nās nebij nekā revolucionāra. Viņš apsolījās [illegible]
gus mājas un teica: „Glabājiet sadzīgi, cik vien
varat šo republikas dēlu, ar maigu gādību kopsim
jauno kociņu.' Grenobles runā teica: „Ļaudis negrib
izprast, ka monarķija beigusies, ka visi režīmi, kas sā-
dā, vai tādā veidā grib realizēt monarķistiskos principus
sabiedrisko domu nozudīs. Vai tad jūs neredzat, ka
kopš impērijas krišanas radusies jauna paaudze,
dedzīga un tomēr apvaldīta ideālisma, lietišķo
laiku mīloša, kas rūpējas par visparastākajām
tiesībām modernās sabiedrības. Vai jūs neredzat, ka politikā

var piedalīties pilsētu un lauku strādnieki,
diş kuriem pieder nākotne.
ka , ka tā zeme s
dības m
lai
Oleais ış Charganier,
dinastijai, uzskatīja Grenoblē sacitorunu
mu un ieşniedza,
pelāciju. Tjērs s
ar runātāju. Palāta
dienas kārtību.

Nacionālā sapulce sedes Versaļā un tās

1873.g
ninu
B

X. kē-
dels.

vinš
Žannas
1789.g
domājams,
to

vinu
Mak-Makonu, Lai
jannajam prezi-
. Mak-
un pastē-
kas tiecas
dalai bi-
teātri un pat
bij dota
milzīgu gā-
„sacré coeur"
pāreztam
dāja: „At-
ar Fran-
atjaunošana.
vinīem de-
nokalnē Kristus
āvji teica:
pilsētu. Šē
piekritējus."
vidēja iz-
brīvību.
tomēr
st rāciju, tapēc

isk uz 7

republiku. Amatos

Jezuiti

Kristus sirds

no

pie

va Zemes

No dza

Nācijas

zemē pastāvīgi augā republikā labvēlīgs noskaņojums,
jo tās iekārta garantēja tautai vislielāko drošību.
Vēlēšanās, kad mālās ievēlēt jaunus deputātus
miruso, vai izstājuŝos vietā, arvienu vairāk balsu
ieguva republikāņi. Monarkisti izvairījās nosaukt
Franciju par republiku, bet beidzot tomēr bij jāpri-
kāpjas un jakeras pie konstitūcijas izstrādāšanas.
1875.g nacionālā sapulce republikānu, jeb kreiso
bij gandrīz tikpat daudz ka monarkistu, t.i.
labo. Projektā par valsts varas iekārtu nebij minēts
republikas vards, un divās dalās saskaldījusies
neka izlemt. Šad no labā spārna
atdalījās nelielā grupa, un pārgāja republikānu
pusē un tad ar vienas balss vairākumu apstipri-
nāja republikas prezidenta tituli. Netieši līdz ar to
bij izlemts jautājums par valsts iekārtas nostiprināšanas.
Tapat ar visām nicīgu balss vairākumu izlēma
jautājumu par senātu, t.i. par augšnamu. Monar-
kisti grībēja, lai tā loceklus iecel valsts prezidents
Partijas vienojas ka 1/4 izvēl nacionālā sapulce uz visu
mūžu, bet vēlāk sos loceklus pieaicina pats senāts.
Pārējās 3/4 izvēlamas uz 9 gadiem departamentos, pie
kam vel generālpadomes locekļi un draudžu pai-
stāvju kolēgijas. Deputātu palāta izvēlama vis-
pārīgā nobalsošanā. Likumdevēju vara piedir abām
palatām vienlīdzīgi. Par likumu kļūst tas lēmums,
ko ikviena palāta pieņēmusi ar balsu vairākumu.

apspriež depu
prezidenta ierosinājumu izlemt tautas
palatas atlaišanu. Abas palātas var
darboties 5 mēnešus gadā pārējo 7 mēnešus
prezidents var atcelt sēdes un valdīt viens pats.
Prezidenta vēlēšanai un pamatlikumu mainīšanai
deputātu palāta un senāts apvienojas kongresā.

Par plesnicelu, par vispārīgo tautas nelaimīgo nāda likuma upstiprināšanai, nekas nav minets 1875. g. konstitūcija pastāv Francijā arī vēl tagad bet tā nelīdzinās iepriekšējām francu konstitucijām kādas zemē bijušas, sākot ar 1791. g. Konstitūcijā nav minētas pamattiesības un tā nav vienga balaina, bet sadalās vairākos atsevišķos likumos par augstāko varu, pie kam likumi apstiprināti katrs citā laikā. Šai konstitūcijā vēl ir pēdas no monarhijas. Prezidentam, kas vēlēts uz 7 gadiem, pieškirtas konstitucionela valdnieka tiesības — var atlaistīpa tu un iecelt ministrus. Senātam, kas nav ~~iesiba~~ tas vēlēts, dota iespēja aizkavēt dēmonrātiskas darbību. Bet īstenībā Francijā politiskā dzīve ievirzījās parlamentāras, demonrātiskas republikas sliedēs. Nodibinājās politiskas tradicijas, kuras kļūvušas spēcīgākas par nenoteiktajiem likumiem. Palāta, kurā atradas tautas vēletie pārstāvji, no paša sākuma iegura pārsvaru par visiem institūtiem, tā bij kļuvusi par tautas suverenitates izpaudēju. Prezidents bij spiests vispirms ievērot palātas vairākuma domas un saskaņā ar tām sastādit vai arī mainīt kabinetu. Ministrus uzskatija par dāriem savā starpā, viņi pieņēma kopīgu programum un apņēmās pie tās turēties. Visi kopā viņi uzņēma atbildību par valdības rīcību un vienai vai otra ministra darbības nosodišanu uzskatija kā spriedumu visam kabinetam un tad visi kopā atkapas. Radās kārtība, kas līdzinās anglu ministru kabineta valdībām, un Anglijā kabineta valdība ir it kā parlamenta vairākuma izpildu komiteja. Valtī bēdzot nodibinājās iekārta, kas bij saskaņā ar dēmokratisko sahadrību; iekārta, pēc kuras, pēc kuras bij tiekuies vairāk kā bagadus. Tauna politiskā kārtiba tomēr neiestājas uz reizi, pagāja vēl ilgs laiks cīņās.

16. maija konflikts un republikas apstiprināšana.

1876. g

repub-
likāni 356
kāņi
(65
Lai gan
vu Mak-Makons
pats un sagat vot monar.
kijas
aicināja
vativākajiem
sēdis Žils Simons
savu kabinetu ks kā
un dziļi , bet viņa mēgināj ums sadzī-
vot ar kreiso
arī prezi a neveiksmi. Sadursme
radās
lu skaitu
nāja piespiest cienīt svetā
ungādāt par g
1877. 16.
vētraina
sašut-uši agita
militārā goda s
nā kompo Davida šķirsta, pēkšņi ,
ziņojot,
No otras puses ģenerālis dzi
uz visiem k
gambetta
Atgādināja, konstitucija, kas
valsts prasa, a turas

vot valdibu
formām no ai,
tā neuzskata iespējamu cienit republika-
nisko valdibu. Vienīgi republikai uz likumī-
tiekoši vīriskīgi un pasakat
to zīsit,
rīkotāji, t ska
kas e ká
daži mūsu de atsauktas
.
no
cu zemnieka;
kautkas tāds, kas tāpat kā
vecais režims, mūsu zemei, pretīgs franču
vara. Es izpaudisu
dziļākās jūtas, ja teiksu par
a mans draugs P t:
mūsu īstais ienaidnieks
e voilà l'ennemi!"
ē runu ar ilgiem un spēcīgiem
s . vienojās par dienas
z kas n mondano
Kuŗa kaitīga zemes mieram rkāpj
apspiest ar
. Žils Simons
v
ab !
ra pieteikšana klerikalismam,
gr b dēt p uzticību. Pavrsam
saka: „Es pien d
kasanjaks paskaidro
Jūs jums tā rij
346
114 Mak-Makons sašutes. Viņš noskai-
ties spēku

laucas uz aru bistamā tendence uz republiku, uz radikalismu. Viņa dūsmas izgāzās pār ministriem. 1877.g. 16. maijā Mak-Makona valdības oficiālā orgānā iztlic Žilam Simonam pārmetumu par to, ka nebij atbalstijis prezidenta autoritāti palātā. Prezidents tālāk izsaka savu pāsliecību, laigan viņš pats neesot atbildīgs palātai līdzīgi ministriem, toties viņš esot atbildīgs Francijas priekšā. Žilam Simonam pie tam nekas cits neatlika, kā dikāpties no amata. Mak-Makons sastāda kabinetu no monarkistiem, Orleanas hercogu de Broļi (Broglie) priekšgalā. Tekslietas uztic bonapartistam de Fourtou. Tas tlica: „Es Franciju piespiedīšu iet straujā Marsa tempā." Šis kabinets sī spilgts izaicinājums republikāņu partijai. Šis kabinets, ko sauc par 16. maija kabinetu, jo šai dienā prezidents publicē savu zinojumu. Valdīsa atrēla palātas sēdes uz 1 mēnesi un kad tautas pārstavji, no jauna sapulcējās 1877.g. 19. jūl., šim kabinetam iztlica neuzticību. Ar 363 balsīm pret 158. Tad Mak-Makons ar senāta piekrišanu, jo šeit konservativie bij pārsvarā, atlaida palātu. Jauna vēlēšanām de Fourtou uzstāda oficiālus kandidatus tāpat kā imperijas laikā. Kandidātu listēs administracija prēmēno savu favoritu vārdiem „maršala Mak-Makona valdības kandidāts." Visur atcēla prefektus un mērus, kas atbalstīja republiku, no provinču padomēm un pilsētu domēm izraida republikānus; aizkavē republikānu sapulcu sanākšanu, un viņu laikrakstu iznākšanu. Šāda apspiešana pamudāna tos aprienoties, mēnalga, kāds tiem būtu noskaņojums. Visi 363 depeputāti uzstājās ar vienu kopīgu programmu. Gambetta savā uzrunā vēlētājiem Lilles pilsētā tlica: „Ja Francija iztleiks savu suverēno gribu, tad ūsienam, būs vis nu tai jāpakļaujas, vai arī jāatkāpjas no savas vietas — se somettre ou se démettre."

zidents

vēlēšanu

Palāta ievēleto bij 363 opozicionāriem no jauna ievēleja 327. Valdībai bij izdevies savu piekritēju skaitu pavairot tikai par 36. Novembra sākumā sanāca palāta un vispirms iecēla no savas vidus komisiju; kurai bij jāizmeklē valdības rīcība vēlēšanu laikā. Broglie vinš negrēlot padoties jaunās sabiedriskās glābšanas komitejas prieksā. Vinš sevi ne atzīst vinš uzskata par godu to cīnu, vedis vēlēšanu laikā. Vinš runā atklāti. Republikānisms ir radikālisms, bet tas jā sabiedrības apvērsums, vidus ceļa šeib nav Gambetta viņam atbild.

Jūs tricāt, ka nesaskaņas mūsu starpā rodoties tāpēc, ka mēs franku sabiedrību dažadi izprotam. Jā, kas taisnība. Domu starpība rodas tāpēc, ka jūs neesat mainījušies par spīti visām lielajām pārmainām, kas visapkārt notiek, par spīti dēmokratiskam strāvam kuŗas arī jānokārto jānomaidro un pareiz jāsevēro par spīti nācijas interesēm un sma pazvo Francija pēc savas lielās neatkarīs. Jā, pretēkšbas rodas tāpēc, ka par spīti visām tam jūs esat palicis dēmokratijas ienaidnieks, esat palicis aristokrats."

..... balsim pret ..... pienēma prieksi

..... as izmekletu

Broglie kabinetam

Palāta ar lielu vairākumu prieksli umu modrinūt komisiju, kas izmekletu valdības rīcību vēlēšanu laikā. De Broglie kabinets atkāpās Maršals Mak-Makons domāja, vai neatlaist parlamentu mājas. Senāta priekšsēdis d'Audiffret-Pasquier viņu

no Tad viņš
Parlaments ne
Labais spārns
77.g. jaizslud
budzeta. Mak-Makons
panakumus dai
Samierinās ar palatu un sastāda
no mēreniem republikaņiem ar Dufourē
galā. Viņš ka deklara
parlamenta noteikumiem sastādu kabinetu
no personam, kas apņemas aizstāvet repub
kas iestādes. Parlamenta atlaišana ir tikai
nēmiens, lai grieztos pie tiesneša, bez kura tālākas
apelācijas vairs nav. tu par
mu šīs tiesības izmantot pakļaujos
tautas atbildei. 1875.g konstitūcija noteic, ka man
nav jāatbild par savu rīcibu, tā uzliek ministriem
~~ zolidāru atbildibu."
Tā nobeidzās 16. maija konflikts - ar republikā-
ņu un parlamenta uzvaru. Nemierīgais maršals
Samierinājās. 1878.g. klusums. Izstāde Parīzē
1879.g. Mak-Makons atkāpjas no amata. Kongress
izvēl par prezidentu Žilu Grevi - vecu republikanieti,
kas 1848.g. bij tajās domās, ka prezidents javēl
palātai un ne tautai, ka prezidentam nevar
piešķirt pārak lielu varu. Prezidentam jaturas
konstitūcijas robežās, javalda ar tautas pārstāv-
jiem. Politiskā zinā viņa uzskati mēreni, bet viņš
pievienojas iedzīvotāju noskaņojumam.

Cina ar klerikalismu un kolonialpolitikas sakums.

Gambettu kreisā radikalā Kleman-
Burboņu poli. 14. jūl. b nacionāliem

[illegible] marseljezu par nacionālu himnu, 1871. g. [illegible] komunāras amnestē, pasludina [illegible] Gambettas biedrs Freycinet izstrādā [illegible] biedrisko darbu programmu. Labo tiesas u.c.

Republikāni hij nodarbināti ar to, kā atnemt katoļiem izglītības lietas, ko tie hij piesavinājuši ar 1850. g. likumu. Vadingtona kabineta izglītības ministrs grib atnemt diplomu pretēji šķir-šanu universitātei un nodot to valstij. [illegible] nodomāts atnemt skolu tiesu kongregācijas galvenā kārta jezuitiem. Palāta pilnēma likumu, bet senāts cēla iebildumus pret [illegible] ar-tu, kas skāra jezuitu tiesības kā nācības spēkus. Tad Gambetta pa nāca, ka [illegible] Vadingtons atkāpās un vinā vietā nāca Freycinet [illegible] Napo-[illegible] likumus, tie prasa [illegible] ju [illegible] teritoriju. [illegible] savus statu-[illegible] kabine-[illegible] ājas Žils Ferrija. Tas [illegible] ap... [illegible] ks a [illegible] morāli: skolēni [illegible] am turp am mūžam [illegible] Valsts [illegible] ēt. Jezuiti nodarba daudz ļauna skolai [illegible] k tai jābalstas uz laicīgas pamatnes. Ferrija laikā pamatskolas kļuva obligātas, bez maksas [illegible] laicīgas. Skvienā draudzē jābūt [illegible] lai, ko [illegible] sūta bērni [illegible] u politika izsmelta.

Gambeta lūj atteicies no savas brīvības politikas, kas lūj cīņa ar Napoleonu, vinš tagad sliecās uz mērenību. Kādā tvīgotāju savienības sarēkotā mītiņā Gambetta uzstājās pret tukšām iedomām - tā apzīmējot teoriju par mantas vienlīdzību. Darbam un kapitālam neesot savā starpā javienojas bet jauzņemoties sacensība. Neesot socialu jautājumu. Ja visām pilsonu grupām piederot vārda un pilsonu brīvība, tad esot visi priekšnotzikumi attiecību kārtošanai strādnieku un darba devēju starpā. Te atspogulojas lietburžuazijas uzskati, kuras vara republikānu laikā nostiprinājās. Tas pretējs franču strādniekiem, kas sevišķi inteligenti un kustīgi. Pēc komūnas sagraušanas strādnieki kādu laiku nomākti, pēc republikas nostiprināšanās tie atmodās. 1876.g sanāca pirmais franču strādnieku kongress. Tur dominē Proudhona 1809-65. idejas tas mūrīgs anarchists, socialists, atgādina anglu trēdus. Vinš negrib valsts iejaunšanos, ieteic strādniekiem un sikrūpniekiem apvienoties kooperācijā, ieteic izvairīties no lielkapitalisma. Kongresā strādnieki ļoti mēreni. Kad apspriedās par pensiju - vecuma dienu nodrošināšanu, vienojās, ka na valsts nav japrasa pabalsts. Dazi runātāji izteicās pret sistemam, kas radušās burzuazijas vidū.

1877.g kongresā Lionā citāda ainā. Te ir zināms mazākums, kas noteikti runā par socialismu, kam noteikti priekšlikumi kollektivisma garā. Kad kāds grib apsveikt Žilu Simonu, kāds saka „kā var apsveikt eilvēku, kas uzstājās pret amnestiju." Šis noskanojums Žila Geds (" " ") darbs (dz 1845.g.) Geds uzstājās 60.g. beigās pret imperiju.

1870.g. augustā Ieda ir cietumā, par rakstu pret karu. Par piedalīšanos komūnā, notiesā uz 5 g. cietumā. Viņš bēg, nodibina šveicē žurn.- starptautiska atmoda „Le Reveil international". Pēc tam Itālijā, tad atkal Francijā, nodibina žūru „Egalite". Savā avīzē, lekcijās attīsta socialus principus. Pieslejas Marksa un Engelsa mācībām. Viņš ietrie strādniekiem ieņemt nesamierināmu stāvokli pret buržuaziju un gaidīt, kamēr buržuazijas kugis ar visu savu mantibu nogrimis. 1878.g. ijestādes laikā Gambetta rīko kongresu, bet to neatļauj un Gambettu un viņa valstsvīrus apcietina. Tiesā Gambetta izstāsta sociālrevolucionāru programmu. Ļoti liels iespaids. 1879.g. martā kongress Marseļā. Sī pārsvars socialistiem par prudonistiem. Kongress pieņem:

1) Kollektīvas doktrīnas
2) Strādniekiem jāpiedalās pašiem kongresā,
3) nodibināma sociālā partija.

1880.g. sis virziens vēl pieauga, kad amnestē nosmīnārus, arī Blanki. Blanki programa atšķiras ar to, ka tiem nav sociālas programmas. Jārīko sacelšanās pret buržuaziju, nākotnes iekārta tad noskaidrosies pati no sevis. Kad Gambetta nastājās Belvedies, tas sastapa ļoti naidīgu auditoriju. Gambetta par to ļoti sašutis: „Ciešat kluss, nekaunīgie plukatas, piedzērušie vergi, gan 4 dabūšu jūs nokās jūsu midzeņos!"

Radikāļi, kas no Gambetta bij atdalījušies, nabruka viņam un tā domu biedriem par to, ka viņi pametuši ideālos mērķus un kļuvuši oportunisti. Vārdu „oportunists" pirmo reiz lietoja 1876.g. Rošfors.

Katra partija ikvienā vēlēšanu apriņķī varēja uzstādīt tikai vienu kandidātu. Gambetta grib, lai vēl pa apriņķiem pēc sarakstiem - „scrutin de liste" - ikviena partija var uzstādīt visos departamentu vēlēšanu iecirknos vienu kopīgu sarakstu; vēlētāji nodos balsis ne par atsevišķiem kandidātiem, bet par visu šādas, var tādas partijas kandidātu sarakstu. Bet tam iespējams uzstādīt tos pašus kandidātus dažādos departamentos. Vinš cer nostiprināt republikāņu partijas ietekmi, bet pretiniekiem bikas, ka, balsojot par sarakstiem, var iznākt kautkas līdzīgs plebscitam. Palātas vairākums hij sašutis par Gambettas augstprātīgo toni. Deputātiem nepatika, ka viņus aicina mainīt to kārtību, ar kuras palīdzību viņu pašus ievēlēja. Bet Gambetta sasaista jautājumu par balsošanas kārtību ar uzticības notu kabinetam 1882. g. 26. janvāra ieškirošā sedē viens no Gambetta pretiniekiem, Legrands teica:

„Kabinets mūs nostāda alternatīves prakšā: vai mo jūs, palāta, izdarat pašnāvību, vai arī es, valdība, izdarīšu pašnāvību."

Kāds cits deputāts Andriens teica: „Uzticība var būt tikai abpusīga. Ja valdība prasa uzticību no palātas, tad nepieciešami, lai viņa pati palātai uzticētos. Nevar pieņemt varu, jāsadarbojas ar sapulci, par kuru esmu ēlamās, ka nevarēs kopā strādāt. Bet ja palāta, kas tikko sanākusi, atteiksies no tiem principiem, uz kuriem balstās, tā atzītu savu nespēku un nosodīs sevi na drīzu atlaišanu." Gambetta zaudēja. Pret viņu nodeva

268, par vinu 218 balsis. Pēc stundas vinš iesniedza republikas prezidentam paziņojumu par atkāpšanos no amata. Pēc lielās pieprūles, kāda lūj, aizstāvot vēlēšanu reformu, vinš likās visai apmierināts, ka var atpūsties. Viņa popularitāte un reizi uoslīdēja. Tai pašā laikā vinš mira ar aklās zarnas iekaisumu; jo toreiz to neprata dziedināt, ķeroties pie operācijas. Zevals nodod par vinu spriedumu: „Gambettas personā no skatuves noiet dedzīgs un bezbailīgs patriots, ka [illegible] brīžos neizmisa par tēviju, kurai v[illegible] briesmīgs naidnieks. Uz viņa rokas [illegible] no 21 mes izauga improvizētas armi[illegible] gan šīs armijas neuguva uzvaras, [illegible] izglāba nācijas godu un slavu. Dia[illegible] vinu no dzīves aizīet republikanietis, [illegible] lepni pieteica karu impērijai, kas pēc tam cīnijās pret monarķistiskās partijas valdibu un kas vairāk kā jebkurš eits veicināja 1877 g. republikānu uzvaru. Bet viņa personā aiziet arī kaitīgās un neauglīgās oportunisma politikas izgudrotājs, kuru vinš dēvēja par reselīga saprāta vai arī par sasniegto rezultātu politiku. Šī politika vēlāk Ferry, Bau, Constant Melinis personās kļuvusi par sastinguma un neapēka politiku, kas pretojas demokrātejas progresam, socialām reformām un līdz ar to kļuvusi par aferu, korupcijas un finanču kapitāla smagā spiediena politiku. Līdz ar Gambettu noiet no skatuves viens no lielāxiem Flancijas orātoriem. Jan viņu [illegible]

lasot, teksts skan drusku pasmagi, jo ir daudz metaforu, atkārtojumu, nelīdzenumu, teikumu uzbūve nav pareiza, ir novirzes sāņu, bet vajaga domās pārcelties uz to apkārtni, kur viņš savas rimas teica. Visi šie nelīdzenumi ierīmīgi improvizatorum, kas prot aizraut klausītājus, pilnīgi saistīt uzmanību, dēstīt viņu prātos un sirdīs tās paša idejas un jūtas, kas iedvesmojušas viņu pašu. Viņa rimās saistās lokamība ar varenību, ironija un kaislīga pārliecība, vientiesība. Šīs tautas tribina rimas ir varens spēks visas francu rimātāju mākslas starpā."

Pēc šīs kabineta, kas pastāvēja tikai īsu brīdi un bij nenozīmīgs, 1883.g no jauna kabinetu sastādīja Ferry. 1884.g šis kabinets sasauca kongresu (abu likumdevēju iestāju: senātu un tautas pārstāvju sapulces kopīgu sēdi), lai pārlauditu no jauna konstituciju. Kongress pasludina republiku par galīgo valsts formu un atcēla senāta mūza locekļus. Līdz ar to augšnams ieguva dēmokratisku formu.

Mērenie devuitāti panāca šādus likumus:

1) Likums par laulību šķiršanu. Šo panāca Naquet neatlaidīgi agitēdams viņu sauca par šķiršanas apustuli.

2) Likums par strādnieku sindinātiem, ko izdeva Waldeck-Rousseau. Šis likums stājās 1791.g. barga lor šapelje vietā, kas ietelpa Napoleona kodeksā un kas noliedza strādnieku savienības. Waldeka-Rusō likums šo likumu atcēla. Jaunais likums strādnieniem atļāva apvienoties profesionālās savienībās, līdzīgi anglu tiedjunijiem, ierīkot penvīju kases, sarstarpīgas apdrošināšanas kases, kursus, bibliotēkas, kooperātīvus, darba apgādes birojus.

Citādi Ferry kabinets, kas pēc Gambettas bij kļu-
vis par oportunistu vadmi, turpināja lielburžuažijai
izdevīgo politiku. Valdību vis neatpirka dzelzs-
ceļus, bet nostiedza līgumus uz ilgu laiku ar lielām
dzelzsceļu sabiedrībām un atstāja satiksmes ceļus
pilnīgi viņu ziņā. Ferry pretojās visām reformām, kā-
das ieteica radikāļi. Freycinet teica par viņu:
„Viņa valoda asa un sausa, liecina, ka Ferry ir
cilvēks, kas vaņāk paklausas autoritātes principiem
nekā pievērsas sabiedriskām brīvībām."
Kādreiz Ferry atļāvās šādu izteicienu: „Briesmas
draud no kreisā spārna." Ferry centās nodarbināt
franču sabiedrību ar ārpolitikas paplašināšanu.
Viņu par dēvīt par jaunākā franču imperialisma
cilts tēvu. Tā kā centrālā Eiropā bij izvidojuries
spēcīga Vācija, tad nesarēja liēt ūnas par kādiem
pasākumiem kontinentā. Ferry vērsa franču kapi-
tālistu uzmanību uz franču aizjūras kolonijām.
Kopš 1880. g. Francijai piederēja Alžīra. 1881. g. jau
Ferry pirmā kabineta laikā franču īpašumi
ziemeļu Afrikā paplašinās. Pievieno Tunisu, Al-
žīras kaiminu provinci, kas bij bagataka par to.
Sūtot ekspedīciju pret Tunisas stepju iemītniekiem,
Ferry nolasa deklaraciju: „Franču republika, uz-
sākot šo ekspedīciju, svinīgi atsakās no ikvienu
anneksija nodoma, bet apstākļi spieduši Tunisa
beja valdību līgt mūsu palīdzību, lai viņa
teritorija nodrošināta mūsu īpašumus." Acīmredzot
bejs pats nespēj saviem līdzekļiem neko darīt
šai pašā dienā, 1881. g. 12. maijā Tunisā pa-
raksta Francijas un beja Muhameda līgumu.
Saskaņā as šo līgumu bejs ir ar mieru franču
protektoratam. Līgums vēl nav īsti labi parakstīts,
kad Tunisas vidiēnē uzliesmo iedzīvotāju sacelšanās

Gabesu. Oktobrī franci pilsetā izbeidzas.

konsulu lai nodod nesī

Ferrija Tonkinas pa-asā pretstatā a, par ko radikalu, ko atbalsta galejā kreisā spārna vadonis

kst aizmirst, ka Francija ir pasaules otrā valsts na-zākās kolonijas, vinai jārūpējas par jaunām teri-torijām, kur varētu darboties nākošās paaudzes.

Valdība domā, ka Ķīna neuzsāks karu mas Francijai pašai nav nolūka uzsākt karu. Valdība grib nostiprināties Sarkanās upes celejā.

Ja jau mēs tur esam iekārtojušies, neviens no turienes mūs nepadzīs. Vislabākais lidzeklis izvairīties no kara – nebaidīties no tā un skali padinot, ka no kara nebaidās:

Kolonija politika pati par sevi neatbilstot bilās resolūcijas principiem jo tie usa dot karu?

anneksiju
tiesību deklaraciju, jo pēdējā neskiro cilvekus
nacijai
parkāpt vispārēgās tautu tiesības. Radikāli aizrāda,
ka koloniju politika izdevīga vienīgi finansistu
oligarchijai
tiešām vajadzībām, no iekšejām politiskām un soci-
alām reformām. Koloniju
lai atvirzitu uz ilgu laiku
jas patriotisko uzdevumu realizāciju.
koloniju politika prasa izdevumus,
sabiedrības dzīvo spēku tāliem pasākumiem,
lai gan nauda
Eiropā. Mēs nedzīvojam uz
teica Klemanso, mēs nevaram
vinpus jūras
drošību, jo mūs no visām pusēm nesargā sudra-
botais jūras līmenis kā anglus,
kārt kalnu

1866. g.

Tonkinas

Tunisas

klsanta
jau te
grozijās
Faie gūst
turienes varētu ievest rīsu un kokvilnu, kas re-
piecie šama francu
tur varētu pārdot
līgums,

Tonkinā-

Laupītāju bandas neļauj frančiem nostiprinaties Pemiernieki bij „melnie karogi". Tā pārvaldišanai bij aprēčiešams kara spēks, bet tālās Tonkinas iekarošana bij daudz grūtaka nekā viegli aizsniedzāmās Tonkinas [illegible] dai gam kara spēks bij sūtīts pār [illegible] ūdeņos ieļiem un tropiskais klimats iliktiat saulās uz kareiņu veselību, bet cina ar volājiem sagādāja daudz grūtību un grūnuma. Melnā karoga bandas nodarbojās ar kontrabandu un ieveda ierocus un opiju Pemiernienus atbalstēja Ķīna, kas skatījās naidīgi uz franču nostiprināšanos apgabalos, kur robežo ar Ķīnas dienvidu provincēm. Driz noskaidrojās, ka melno kareiņu rīndās cīnās ķīniešu regulārais kara spēks. Tā sākās karš ar Ķīnu. – Ferry klūda, ka vinš nav nospraudis sev-skaidru mērķi un neuzdrošinājās noteikti rīkoties tā sasniegšanai. Juta, ka francu sabiedrība izturas ar neuzticību. Vinš nas nobiedza iekarošanas tendenci un slepa sos apstākļus, slēpa ka kara operācijas aizvien plašākas un tomēr nemitīgi prasa, lai palāta piesprūdz arvien lielākus kreditus kolonijām par karu. Kad vinam iesniedz interpelācijas sakarā Tonkinu, vinš nokluse atbildību, vai izteicas neskaidri, izvairas no noteinta formulējuma. Ar to panāca neizdevīgus rezultātus Vinja uzticība mazinas, piekritēju skaits saplok, pieaug opozīcija kā labā, tā kreisā pusē. Radikāli apvaino valdību, ka tā nododas avantūristu politikai. Klemanso aizrāda, ka nredīti pieškirti „Melnā karoga" bandas apspiešami, prasa, lai publicē diplomatiskās aktis.

1885.g.
e

Négrier
Tonkinas

likuma

sacelās

elementi.

stāvoklis a 2
pakļāvusies
pieškīrusi visus
no ministru prezidenta. Kabinetu gāza 306
sim, preti balsojot 149
sapulcējies pie Burbonu pils
mā nepacietīgi gaidīja balsošanas rezultatus. Ferī,
baidoties no pūla naidīgā juma
paslepenu ieeju. tai
arī oportunistu partijas sagraušana. Dalja
jas konservatīviem,
un nevarēja vairs val
bā sparna. 1885.g var
arī par liberālisma eras izbeigšanos Francijā.
beta, Ferrī un Fresinē pirmā liberālisma pro-
gramma lij re
varēja izvirzīt.
Ferī krišana
kolonialā politikā. viņam cējās-

a

ne

o z

vusi š

Bulanžistu krīze.

ouu.

v k tarē-

kopš 1877.g.

sabrukums. Tās stā

stāv u vēlēšanas 1885.g. oktobrō

ā kā to bij vē

n rinski bet pēc sa-

ktenis bij šai reformai,

cia ors ticēja. 1882.

celu uz diktat

v bažām vairs

Lielākais

o

ds palīdzēs c. sasaistit

starpā partijas 1885.g.

1881.g.

cie tuši smagu neveiksmi.

200 mēreno ubl

āvj sti

200 labā vji monarkis

by pazaudej
i varēja sastādīt
ar, vai
kombināciju - mēreno nu radikālo apvienību - d
par republikanisko koncentrāciju. Visu - oportunistu
apvienību ar reakcionāriem sauca par nomierinā-
šanās politiku. Nedz viena, nedz otra kombinācija
nevarēja nodrošināt pastāvīgu
Valdības sastāvs noturējās parasti tikai īsu laiku.
Freziné kas 1886.g. otrreiz
teikt, ka vinš dzīvoja no dienas dienā, zvaisīda-
mies no konfliktiem, stāvēdams
ā nodrošinādams sev panāku-
mus ar kādu mazu piekāpšanos vienas, vai otras
svārstīšanās dēļ rep
val or te slīdēja
stāvoklis bij tik nedrošs, vismaz vai vaj
ar lielāku teiktību
6 is i. arī šai zinā
1886.g. eidz septiņgade, uz ku bij
Grevē prezidentu. Lai cik lieli būtu bij uši vina
nopelni, pie vins
sasniedzis 79.g. Grevē gan, laikam, arī būtu
, bet no Elīzijas pils negribēja
skirties viņa znots Wilsons, kas tur jo ērti bij elviko-
jies, vai kas veco vīru pierunāja no stādīt
Grevī ievēleja , lai
ar daudz mazaku balsu skaitu, Šādos
pārciest bistamu krīzi, kas
saistījās ar generāļa Bulanžē personu. Vins bij līdz 1886.g.
Tunisas stāvēja tuvu kleri-
kāļiem, bet vins bij pratis iegūt arī radikāļu labvēlību arto, ka

s galvenā Senatu.
z tā atcelšanu. Klemenso-
Bulanžē
Frezinē Bulanžē
zigo c n simpatijas. Viņš nemitīgi runāja
nepieciešamību gatavoties atriebības karam. Bet
jo seviški viņš ieguva piekritejus patriotu ligā-ligue
des patriots, kuras priekšgalā bij nenosvērtais dzej-
nieks , stalts jatnieks uz mulna
zirga labprāt teica patriotiskas runas un saistija
visu uzmanību ar to, ka novietoja pie vācu ro-
bežas dazus pulkus. Daudzi domāja, ka tas ir
līdzīgi mobilizācijai. 1887.g uz vācu teritorijas
Elzasā apcietināja franču robežpolicijas ierēdni
Šnēbeli, ko turēja aizdomas par spiegošanu.
Francija sakarā ar to izcēlās troksnaini protesti,
gaisā oda pēc pulvera. Bismarks šai brīdī nemaz
nevēlejās karu un pavēlēja Šnēbeli tūliņ atbrī-
vot. Lai gan incidents ātri izbeidzās, valodas par
kara iespejamību bij izplatītas, lai izbeigtu Bulanžē
popularitāti. Patrioti vinā redzēja vadoni, kas spētu
iegūt slavenu uzvaru turpmākā ciņa.
Kad krita Frešini kabinets, viņa vieta nāca
Gobli, kas neiedrosinājās sanīsties ar populāro
ģenerāli un Bulanžē bij arī jaunā kabineta
. Bet driz vien arī Goblē, kas turējās pie
koncentrācijas politikas, bij spiests atkāpties.
1887.g. nodibinājas oportunista Ruzier valdība.
— Tas izmēgināja koncentrācijas vietā-nomierinā-
šanas politiku. Viņš centās dabūt savā pusē grī
labo spārnu un solījas atteikties no cīnas ar kleri-
kalismu, no paņēmiena, kas kā viņšteica - ir anti-
religiskš un antisocials. nolēma Bulanžē aizsū-
tīt no Parīzes prom un iecela viņu par komendantu

kūpt karą disciplinu, patvarīgi dienesta
Vinš uzsaka
Bulanžē
, ka vinš būs vienīgais
šanai. Nemierus vēl pastiprināja
kabineta krīze. Sabiedribai kļuva zināmi nejedzīgi fakti par tirgošanos ar goda legiona ordeņiem un loma šeit Grevē meitas viram Wilsonam. Sis izveicīgais
is īstu boditi
ta zīmogu, lai nosūtītu vēstules bez markām. Lai gan Grevē pats nebij iejaukts šai lietā, tomēr viņa tuvākā radinieka afera, sirmgaloja reputāciju
Neviens politikis negribēja iestāties kabinetā, kamēr tur ir Grevē. Viņam, 85 g. vecam, vajadzēja atk . Visu nokrāsu republikāņi bij ļoti satraukti par krīzi un steidzās to izbeigt, sasaucot kongresu Grevī vietnieka ievēlēšanai. Radikāļi nekādā zinā negribēja pieļaut, ka ievēlētu viņu ienisto Feri un tapēc apstājās pie kādas citas mērenākas personas, kas viņiem drīzāk bij pieņemama. Tas bija Sadi-Carnot. Vinš nebij izcila personība, bet bij pazīstams kā absolūti godīgs cilvēks. Bez tam viņam bija slavens vārds. Viņa vectēvs, Lazars Karno, pirmās revolūcijas laikā bij uzvaras organizators. Viņa tēvs Hipolits Karno, bij to nedaudzo republikāņu skaitā, kas bij uzdrošinājušies pretoties Ludvikim Napoleonam valsts apvērsuma laikā 1851. g 2. decembrī. Bet grūtības ar Bulanžē turpinājās.

Ap generāli Bulanžē pulcējās partija, kurā bij dažādi elementi, ar pastāvīs iekārtu neapmierināti ļaudis. Bulanžē, pats vieglprātīgs būdams, lidoja no vienas slepenas sapulces uz otru. Ian viņš uzsāka sarunas ar radikāļiem Lakvera dzīvokli, ielā, kur savā laikā bij dzīvojis vrīsmīgais jakobīnietis Robespjērs, gan viņu varēja sastapt aristokrātu rajonā pie rancionāriem un tur lasīja viņiem glaimu pilnu vēstuli, ko Parīzes grāfs - comte de Paris - viņam rakstīja un tad no šīs sapulces varēja doties atkal pie radikāļiem.

Pirmā Karno laikā sastādītam kabinetam, kura priekīgala bij Pizards, nebij nekādu noteiktu virzienu. Tas pamudināja cīnīties ar Bulanžē popularitati; atstājot generāli armijai tr. te patiesībā Bulanžē bij izdarīts pūkalpojums. Viņam tagad bij tiesība uzstādīt savu kandidatūru vēlēšanās un viņš vieglī varēja panākt, ka viņu ievēl Ēnas departamentā (Aisne dep.). Palātā viņš uzstājās izaicinosi. Uzstājās par palātas atlaišanu mājās un konstitūcijas caurlūkošanu un satvērsmes sapulces sasaukšanu par 8 pantiem: dissolution, revision, constituante. Viņam piebiedrojās kāda deputātu grupa un tās starpā seviški izvirzījās kā spozs runātājs jaunais Lauvers, kas bij strādnieku, socialistu partijas locekļis, kas bij kļuvis par dedzīgu Bulanžistu. Par konstitucijas mainīšanu izteicās radikāļi, Klemonsō un citi. Kad kabinets pretojās šai caurlūkošanas domai, tas palika bez vajadzīgā atbalsta un bij spiests atkāpties. Karno uzaicināja deputātu palātas priekšēdi Flokē sastādīt kabinetu. Viņš bij Gambetta un Ferīcinu biedrs, tomēr stāvēja tuvāki radikāļiem. Viņš dievināja jakobīnus, 1793. g. konventu, domāja, kapats līdzinoties Dantonam. Par Flokē stāstīja, ka viņš

Aleksandram II. Napoleona III. laikā, kad kriesu cars ieradies apskatīt tiesu palātas Parīzē, uzsaucis: „Lai dzīvo Polija!"

Bulanžisti bij nodibinājuši comité nacional un gribēja uzstādīt sava vadoņa kandidatūru visās kolēšanās. Pirmais mēginājums, par kuru nodeva 17000 balsu, bet par oportunistu kandidātu balsoja tikai 85.000. Radikāli tagad pamanīja savu klūdu, ieraudzīja, ka nacionālajā komitejā, atskaitot nedaudz republikānu, vairums ir reakcionāru un monarkistu. Tas viņus spieda savkārt organizēties, lai pasargātu republiku. Visa nokrāsu republikāņi, mēreni oportunisti, radikāli un radikāls socialisti apvienojās un nodibināja Cilvēku un pilsoņu tiesību biedrību. 1888-g viņiem piebiedrojās arī pašimērenākie socialisti-possibilistes. Biedrība atradās rue cadet, kapēc radies nošaukums „kadeti". Savā manifestā viņi pazinoja, ka neatlaidīgā un nesaudzīgā cīņā aizstāvēs republiku pret ikkatru mēginājumu ievest reakciju vai nodibināt diktatūru.

Bulanžē un Floké vidē notika asa sarūna palātā. Bulanžē uzaicināja atlaist palātu mājās, jo ta nodarbojoties ar tukšu čirunāšanos. Uz to viņam Floké augstprātīgi vaicāja: „Kas jūs esat? Jūs no baznīcu gērbkambarim staigājat uz prinču priekškambarjem un tai gan jums tāda pagātne, jūs uzdrošinātes mest izaicinājumus un apvainojumus šiem nopelnīgātiem republikāņiem. Skvieos no viņiem izdzījis republikai bielākus pakalpojumus, nekā jūs to spētu visā mūžā." Bulanžē atbildīja: „Tie ir meli. Tādas asprātības ir tikai zuļa gnomiāsta cienīgas." Tas ir francu sbilā finals.

Lai gan Floke bij ministru prezidents, viņš nosūtīja pie Bulanžē savus sekundantus un Neuilly priekšpilsētā notika diskauja ar rapieriem. Bulanžē bij jau pāri 50 g., bet dedzīgi un neatlaidīgi ieraināja pretinieku. Lai gan Floke bij panācis diezgan lielu efektu, viņš kā civīla persona publica karavīru, tomēr Bulanžē popularitate nemazinājās.

Augustā bij vēlēšanas 3 departamentos, Francijas ziemeļos un rietumos. Visur uzvarēja Bulanžē. Viņa priekritēji bij gatavi iekarot pašu republikas citadeli-Parīzi. Uzstādīja viņa kandidatūru šēnas departamentā. Republikāņi uzstādīja pretī radikāļa Žaka (Jacques) kandidatūru. Tai jautājumā socialisti saškēlās. Mērenā daļa nolēma balsot par Žaku, galēji Kreisie nostājās ua škiru cīņas vidokļa, izlietāja strādnieku uzsaukumus, kuros brīdināja darba ļaudis no abiem sāncensiem.

Kadeti un bulanžisti nav nekas cits, kā kapitalistiskās buržuazijas 2 frakcijas. Istiem socialistiem bij jāizškiras par vienu, vai otru nošiem kandidatiem, bet gribēja uzstādit pašī savus kandidatus. Uzsaukums beidzās vārdiem: „Parīzes strādnieki! Bulanžē un kungs Žaks, abi preder pie jums naidīgas škiras, kas veselu gadu simtēs no vietas jums, Francijas proletariatām, likuši bēdas ciest, apsaukt, ejot pie vēlēšanu urnām slēgtās rindās. Tiet pāri nodevēju rindām ar sauciēnu: „Lai dzīvo proletariats, socialrevolucionāri, lai dzīvo Bulē (Boulē)!" Tas pats bija strādniekus.

1889. g. 27. janvārī Parīzē dabūja zināt vēlēšanu rezultātus. Par Bulanžē bija nodotas 244000, par Žaku 163.000 un par Bulē 17000 balsu. Bulanžē

popularitate lij samiegusi savu kulminācijas punktu. Stry. pienšitēji gaidēja, ka izdarīs apvērsumu. Vedīs to uz Elizījas pili. Bet Bulanžē šeit sevi parādēja, ka viņš ir vieglprātēgs uzdzīvotājs, bulsāru romāna varonis. Kad Bulanžē ieradās pie savas mīļākās Bomēna kāzes (m-me Bonnemain) pie Dīsanda (Durand), pie vina iegāja Rosfors ar pulksteni un sacīja: „Ceturksnis uz 12.nem" Bulanžē nekā nedzirdēja. Pēc laicina viņam sacīja: „Pus diopadsmit" Bulanžē vēl vistabānā omā. Tad vinam teica: „Bez 10 min. 12 mit. Par vēlu, jūsu popularitāte sākusi krist!"

Flokē uzaicināja pēc 3 dienām izdarīt vēlēšanu reformu un atcelt balsošanu pēc sarakstiem, kas Bulanžē lij sagādājusi tik spožus panākumus. Palāta pieņēma priekšlikumu atgriesties pie agrākā balsošanas veida pa vēlēšanu apriņķiem. Oportunisti tai pašā laikā gāza nepātikamo Flokē kabinetu. Bulanžisti izmantoja šo gadījumu, kad viņu ienaidniekam jānorēt no skatuves un pacēla no jauna savu karogu, mēgināja gāst republiku.

1889.g. martā Bulanžē sacīja lielu runu Tūras (Touro) pilsētā. Šo runu sacerējis Nakē kas savā laikā kļuvis slavens kā laulību skiršanas likuma autors. Nakē ir nemiera gars. Agrākais radikālists tagad izgudrojis ideju par atklātu republiku, pasludinu to reakcionāriem elementiem lai no augšpuses šo nostādītu uz oprādzie. Bulanžē runāja vārdus, ko Nakē viņam teica priekša. Aicināja visus krietnos francūs pulcēties ap viņu, lai iztīrītu republiku un lai to tādā veidā nosti prinātu: „Aicinādams jūs uz šo darbu,

nevaicāju, no kurienes kurš nāk, nepraso apliecinu par ievēlēšanos, nav man svarīgi, vai viņš pieder pie republikāniskai idejai vai pārliecinātam prāta virzīts. Atverot republiku visiem, nevaru to atvērt monarhistiem un aizdarīt republikāniem; atveru visiem ļaudīm kam ir laba griba un nāvaidu vienoties, kuru vada kuŗi, godīstiski mērķi. Skaļi saku, ka mērķis, pie kāda tiecos ir patriotisms, veids parlamentālas republikas modificēšana, tādas republikas, kas dod valstij spēcīgu varu, kas pasarga valsts un nepieļauj, kas uzticēta tautas intrigām; republiku, kas ļauj pilnīgi brīvību, jo visvairāk cienījamo no visām brīvībām." Pēdējais teikums, par aizsargāt brīvību lejdomāt katoļiem, gribēja tos piaicināt Bulanžē pusē, jo katoļi šādu brīvību iztulkoja kā savu mundīgu rokās. Visspēcīgi rīkoti, 1889. g. vasaras svētkos bildināja tam idejām un tiem vadoņiem, ar kuŗu palīdzību 1870. g. dibinātam Napoleonam bij sagatavojis un izpušķojis savu valsts apvērsumu. Ce bij tiki pasi vārdi sabiedrības samulsinājumam un apmulsēšanai, tikai atšķirība tā, ka šo vārdu teicēji nederēja vadoņa lomai. Bulanžē dabu labi izprast kādu viņa jaunu ieročiņu, kas izdarās kaŗot viņa pretinīkā — Konstans (Constans), bijušais iekšlietu ministris. Konstans nolēma rīkoties ar Bulanžistiem kā kādām bīstamām eventualitātēm. Viņš nodeva tiesai patriotiskas ligas darbiniekus, streikotājus arī Lavern par to, ka tie runājuši sabiedrības mieru. Viņu pieprasīja sūtīt nodot, pa to laiku Konstans to pārtaisīja smieklīgus. Bet tam Konstans pieprasīja, lai palāta atceļ Bulanžē parlamentārko nelaidzamāmību, gribēja to iecelot augstākā tiesai, apsūdzot par sazvērestību, kas vērsta pret pastāvošo iekārtu. Konstans bij iekšlietu ministrs Freiciņa kabinetā, kas stājās Flokē vietā. Konstans nāca pie varas, tai pašā laikā Bulanžē ievēlēja Čikāgas priekšā

visum atklāti izteikt savas idejas. Viņš zināja, ka Bulanži nav visai drošsirdīgs un tāpēc palaida baumas, ka taisotās generāli apcietināt. Bulanži bēga uz Briseli, un konstans nekā nedarīja, lai to nonertu, bet gan otrādi - nosūtīja uz robežas policistus, kas pārliecinātos, vai viņš tiešām aiibēdzis no Francijas. Līdz ar to Bulanži popularitate bija galīgi satriekta, viņa politiskā karjera bija iz beigusies.

1889. g. pavasarī Parīzē atklāja vispasaules izstādi. Šā bij rīkota par godu lielās revolūcijas simto gadu atcerei. Izstāde izdevas spožī; novirzīja vamanību no politikas un nostiprināja republikāniskās buržuazijas stāvokli. Šā gada vispārējās vēlēšanās vēl reiz apvienojās visi parlamentārās republikas ienaidnieki - monarkisti, Bulanži pieskritējiem tie, kas prasīja grozīt konstitūciju. Viņus atbalstēja garīdzniecība, kas bij nemierā ar laicīgās skolas ievešanu un ar militāro likumu, kas spieda arī visus semināristus iet karaklausībā. Republikai naidīgā koalīcija tomēr cieta neveikmi. Jaunā palātā bij 366 republikānu, 165 reakcionāru un 45 revizionistu (Bul. pieks.) Pie 2 gadiem, kad Bulanži izdarīja pašnavību revizionisti pievienojas radikalu un socialistu partijām.

Socialisms, anarchisms un Panamas krīze-Francijā.

1889. g. izstāde bij jauns ierosmājums starptautiskās strādnieku savienības atjaunošanai, kas bij apklususi 1872. g. Parīzē ieradās strādnieku delegāti no dažādām Eiropas valšku socialistu partijām un organizācijām. Radās iespēja atjaunot strādnieku starptautisko kongresu, jeb 2. Internacionāli. Strādnieku organizāciju, tāpat arī organizēts strādnieku skaits tagad bij daudz lielāks, nekā 1. Internacionāles laikā, t.i. no 1864. Pēdz tomēr to starpā, kas atbalstēja sociālās idejas.

ku
social-
sko
anarchistiem, kas
chistus izslēdza
lielas
starpā
ziju,
u s burzuazistis-
t mēre
ti pieprasija, lai censās pēc iespējamām
kas uzlabotu darba lauzu stāvokli. Tā kā
vinus asu
posibilistiem Nesamierināmo
1889.g
un neatkarīgi vienš no otra
franci un
otrā-
zeniju
vācu
kārtā
sarīkot 1890.g 1. maijā
manifestāciju
Eiropas strādniekiem ieviesies
svinēt 1. maiju
buržuazija

lai iesniegtu strādnieku prasības. Delegācijas pavadīja lielas tautas masas garās procesijās no otrapuses, kā buržuazijas viedokļa ietulkotājs uzstājās iekšlietu ministrs Konstans. kas sev prieškiris nopelnus par republikas glābšanu no bulanžistiem. Likās, ka viņš it kā vēl reiz gribētu rēt rīsnoi savu reputāciju, ka ir cilvēks ar spēcīgu varu. Viņš mobilizēja milzīgu policijas vairumu un karaspēku, iārdurīja dažādās pilsētas dalās apcietināšanas, Burzuazijas kvartālos valdīja izbailes un sastingums. Veikali un teātrīs šai dienā bij slēgti.

Daudz ļaunāk gāja 1891 g. 1. maijā. Daudz vietās notika strādnieku sadunmesar policiju un karaspēku. Bet jo sliviški nozēlojams stāvoklis bij rūpniecību centrā Francijas Ziemelos, Furmī (Formies) pilsētā. Šeit jau no senseniem laikiem svinēja zaļo maiju. ar rotaļām un dejām. Sereiz senseni tautas svētki sakrita ar strādnieku svinamo pirmo maiju. Darbnīcu īpašnieki atteicās pārtraukt darbus un iraicināja karaspēka nodalu, kas pārmācītu strejnojošos. Kareivji šāvā pūlī un nogalināja 18 g. v jaunavu Mariju Blondè, svētku karalieni.

Radikāli iesniedza valdībai interpelāciju un pieprasīja amnestiju svētkos apcietinātiem strādniekiem. Klemonso teica:

„Vai jūs par to nepriecājaties, ka 1. maijs iegaviis tik lielu nozīmi mūsu dzīvē. Vai uz jums neatstāj iespaidu grandiozās procesijas, vai jūs neredzat, ka radusies jauna vara, ko pretinieki nevarēs atstāt bez rēvērības. Kas tas ir? Tāvod drosme atzīt faktu tādā formā, kā to izteic kustības vadoņi - pacēlusie 4. kārta - quatrime etat, un tiecas saorāht varu, bet ja jūs paraugaties uz

asiņainiem notikumiem Furmī, zīst,

ā. Ne
to ka mūs-
vissvarīgākais f ir
mūsu acu
4. organizēšanās. Jums
jāizvēlas celš vai jāvēršas
tā
vēlētiēs."
dams ministru prezidentu,
: „Lūdzu atmetat sava a rie-
lsat u to. at
b s nedrīkstam
naida pilno mantojumu. Ministra
s apželo republiku, par
piedodiet visiem arestētiem aizmirsīsim visu
vēlreiz-aizmirsīsim, pie-
!" Pal Klemansō
balsu vairākumu noraidīja
eksekucijas lietā. Noraidīja amnes-
4. vi 3. kārtas
pie l
strādnieki atrada

Zurē filosofijas profe-
sors Tulusā. Palātā ievēlēts 1885.g un
atradās oportunistu solos. Viņa pārāk ledzīgās ru-
nas, kurās bij par daudz simpatiju nabadzīgo
šķiru interesēm, nepatika vina kollegām. Viņš
pats aizvien vairāk sliecās uz socialismu.

1892-g. notika liels streiks Carmau-Karmo pilsē-
tā, Tarnas departamentā. Tas pilnīgi nostipri-
nāja Žurē pasaules uzskatu un politisko
stāvokli. Šis streiks ir loti ievērojams notikums
Francijas strādnieku kustības vēsturē. Karmo
ir apvidū, kas līdz ar rūpniecības attīstī-
bu gājis uz priekšu. Turienes raktuvju un stik-
la fabriku strādnieku starpā radās pulci-
ni pašizglītībai, savstarpējas palīdzības b-bas u.t.
strādnieki, kas bija pūsavinājušies socialisma
mācību, pamazām šai apvidū bij iegūvuši
tik lielu spēku, ka sāka iespiesties komūnā-
lā un pat aprinņu pārvaldē. Beidzot
vinj ievēlēja par Karmo pilsētas mēru Kalvin-
jaku, kas kalpoja raktuvju sabiedrībā kā
strādnieks. Sabiedrība bija sašutusi par šā-
dām vēlēšanām un atlaida Kalvinjaku,
tādā kārtā atņemot viņam eksestences lī-
dzekļus. Darba ļaudis par tādu rīcību at-
bildēja ar to, ka 3000 strādnieki pārtrauca
darbus un pasludināja, ka atgriezīšoties
pie savu pienākumu pildīšanas tikai tad,
ja Kalvinjaku atkal pieņems atpakaļ. Bai-
doties no jukām uz streika apgabalu aizsū-
tēja 1200 kareivjus, bet karą spēkam tomēr ne-
vācās iejaukties, jo streikotāji izturējās loti
korekti. Notikumu vietā ieradās radikāļu
un socialistu deputāti. Notika daudz pro-
testa mītiņu. Daudz pašvaldības un komūnā-
lu padomju, no daudz Francijas malām sū-
tīja streikotājiem pabalsta summas ajz līdz-
jūtības strādnieku kustībai. Streiks ilga 3 mēne-
šus un beidzās ar strādnieku uzvaru. Raktuvju
sabiedrība pieņēma Kalvinjaku atkal darbā.
Sabiedrības administrators markīs de Solage

attei-
cās deputāta apga-
balā, Albi aprinki. Uz šo vie socialisti uzstādī-
ja Žuri. Pēc ievēlēšanas viņš patricās vēlētājiem
un rakstīja: „Karnio bij mēģinājums nosodīt
strādnieku rēcību. Jūs izjaucāt šos nodomus
un pasludinājāt skaļi sociālu republiku."
Tiesa, ap šo laiku socialistu partijām radās
izdevīgs gadījums uzbrukt buržuazijas polīti-
kai par vinu izšķērdību un pirkamību. Par
bij skandāls sakarā ar Panāmas kanāla
uznēmuma sabrukumu.
Nobeidzis Suecas kanālu, inženieris Lesseps gri-
bēja izrakt kanālu caur Panāmas Zemes šau-
rumiem, kas savieno centrālo un dienvidu Amerku.
Nodibinājās Panāmas akcijas sabiedrība, kas
savāca milzīgus līdzekļus. Kompānija solīja lie-
las bagātības, ko dos visu satiksmes līdzekļu iz-
mantošana. Bet Amerikā lieta pieņēma cītādu
virzienu kā Āfrikā. Radās nepārvaramas grū-
tības un darbi sekmējās ļoti gausi. Direkcija to-
mēr pa to starpu bij iztērējusi ļoti lielas summas.
Nonākusi līdz bankrotam, sabiedrība pielika
visas pūles, lai stāvokli uoslēptu atklātībai. Va-
dītāji uzpirka laikrakstus, un tie patiesos lietas
apstākļus noklusēja. Daudz palātas un senāta
deputatu piekukuļoja lielām summām un tie
izgādāja Panāmas sabiedrībai atļauju jau-
nam uiznēmumam - loterijai. Panāmistiem izde-
vās muļķot publiku vēl 4 gadus. Jau 1888. g. iecē-
la izmeklēšanas komisiju. Bet tā nelikās ve par
ko zinis, līdz beidzot 1892. g. reakcionārā valdība
iesniedza pieprasījumu šai lietā.

Panamas skandals

1892.g reakcionari
tumšas lietas. Čeku
mēreno republikaņu kabinets.
. Ruvjē, bij. ministru
1887.g klut par
fondā Citai valdibai pastāvot lietas
nebūtu labākas. Ja jāizmanto
. Ruvjē
valda spekulacijas gars.
Valdiba uzaicina tiesas priekšā vēl vairāk deputatu, nevar apmierinaties ar korupcijas ainu. siko i aferā
ciētuši. Panama il sinonimu grand. krāpšanai.- d 1893. un 94.g ču sabiedriba
nevar atsvabināties uzskatiem, kas plaši
Anarchisti , savas
izpauž ar brošuru palīdzibu. Anarchisti
uz to, ka nestipri. Religiju ārda
pati. gar ? Vide,
- tur daļa. Soc.
iekārta maz vilina. Dabas spēju izmantošanai nevajaga. Nepieciešami, lai nākotnes sabiedribai darbs kļūtu pievilcīgs. Anarchistu māciba par sabiedribas sagraušanu iedarbojas uz nepaciētīgiem gariem, uz cilvēkiem, kas redz ļaunprātibas, iedzīvošanās garu, sabiedribas mantas iztērēšanu. Nekas tā nesa-

p ar Panamu.

Benuà ā s
anarchistiem.

Ravašola
Viņu nodod
sprāgst
novieto pašā
Karmo
anarchists Valāns
lec 3 st. ceturkšņiem
palatu satrieca.
Perje
Peries) projektu. Likums
rakstiem, kas
pastāvošai valsts
Valānam
nāves sodu,
izturas izaicinoši,
parasto degvina
vinš kliedz: „Lai dzīvo anarchija!"

Kafejnīcā „Termines" sprāgst bumba, ko metis kāds
apmeklētājs
naids pret buržuaziju.

„Nesam
dzam. Meš
briesmīga
bu, tādēļ
noslaucīs no zemes virsus." —

Kongress izvirza Kazimira Perjē kandidaturu. Viņu ievēl ar 451 balsi. 195 balsis dabū radiktalu kandidats Brissò (Brisson). Preses brīvību ierobežo vēl vairāk. Nu visi pārkāpumi nav iztiesājami zvērināto tiesā, bet nododami policijai. Tā var piespriest par revolūcionāriem rakstiem trimdu. Kreisā spārna runātāji asi uzbrūk šādam preses ierobežojumam. Likums esot ļoti neskaidrs. Vajagot papildinājumus. Par likumu balso un to pieņem ar balsu vairākumu.

Starp atentatā nogalināto Karnò (Caserno) un viņa vietā nākošo Perjē ir liela starpība. Pirmais pieder sīkburžuazijai, otrs finanšu aristokratijai. Perjē ir 40 milj. liels īpašums un akmeņogļu raktuves. Viņa vectēvs Lui Filipa laikā bij slavens ministrs, kas ieguva mantību ar augļošanas operacijām.

Tauta nezaudē ticību republikai, un darba ļaudis - ticību socialismam. No radikaļu puses skan izsmiekls. Par prezidentu raksta: „Vectēva noziegumi nes mazdēlam peļņu, dod pārsvaru finanču lietās. Reiz tomēr kliegs: „Nost Kazimiru! Lai dzīvo darba ļaužu republika!"

Raksta autoru nodod tiesai. Viņš saka, ka ikvienai valdībai vajadzīgs savs simbols. „Mums vajaga nodibināt lielo naudinieku republiku." Raksta autoram piespriež 1 g. cietumu. - Apcietināto ievēl par deputatu. Perjē vairs nevar palikt amatā, atkāpjas 1/2 g. pēr ievēlēšanas

Spīlers (Spuller). Gambettas draugs, kas pirms 15 g. cīnījās pret klerikaļiem, tagad saka, ka valdībai esot jauns gars, cenšas samierināties ar reakcionāriem

ka
notikusi samierināšanās, tas ir pāvesta Leona XIII. (1877-1903.g.) nopelns. Leons XIII. ir lokanāks kā viņa priekštecis Pijs IX. Francijā pāvests Leons meklē atbalstu pret itaļu valdību.

Francijā partijas nogrupējās pilnīgi no jauna. Partijas sadalījās peč kult. pazīmes 2 lielās grupās: 1) konservatīvos un 2) radikaļos.

Pirmā grupā agrākais labais spārns - monarchisti un katoļi, kas apvienojušies ar oportunistiem.

Zemniecība vēl jo projām baidījās no socialisma.

Otrajā grupā bij dažādu nokrāsu radikaļi un socialisti, kas balstījās uz fabrikas strādniekiem un laicīgo intilligenci un pilsētniekiem.

Kreisās grupas dominēja austrumos un dienvidos. —

Vācijas un Italijas politiskā dzīve.
Bismarka liberālā ēra.

Imperijas nodibināšanā Bismarka galvenie palīgi un balstītāji bij nacionālliberāļi, un imperijas pirmos 7 gadus (no 1871.-78.g. var dēvēt par liberālo ēru. Tas, protams, jaņem ierobežotā nozīmē, attiecinot tikai uz vācu apstākļiem kā pavisam relatīvu liberālismu. Nacionālliberāļi bij piekāpīgi un uzstājās par parlamenta tiesībām chīzāk platoniski kā reāli. Bismarks nepriaicināja par saviem palīgiem nevienu no parlamenta vadošām personām, tāpat kā agrāk rīkojās diktatoriski tmī grūtāja, lai reichstags notalso militāro budžetu uz visiem laikiem. 1874.g. vins iegāja uz kompromisu. Reichstags pieņēma tekstu par septennotu, t.i. notrica, ka budžetu kara vajadzībām piespriež uz 7 gadiem. Vecais Vilhelms uzskatīja šādu reichstaga kapitulēšanu kā cienības parādīšanu tiesī viņam personīgi. Viso tas ļoti zīmīgi Vācijai, kur garīgā kultūra bij augsti attīstīta un politiskā dzīve pavisam vāja. Vācu sabiedrības politiskais gurdenums lielā mērā izskaidrojams ar vācu inteligences rakstūru. Tā bij pa lielākai daļai kalpotāja kā ierednieciba un paklāvēs valdības pavēlem. No seniem laikiem valdnieks universitātēs sevsagatavoja izglītotus laicīgos ierednus un protestantiskos novados arī paklausīgus garīdzniekus zīmīgi, ka katoļu garīdznieki, kas bij ārpus valsts spiediena, parādīja visvairāk neatkarības.

Valdības liberālisms 12 paudās 70.g. divos virzienos:

1) tirdzniecības un rūpniecības politikā un
2) baznīcu lietās.

Tirdzniecības un rūpniecības politikā Bismarks pie-
turējās pie brīvās tirdzniecības principiem un šai
ziņā bij vienis prātis ar racionālliberāļiem, kas
balstījās uz rūpniecībā ieinteresēto pilsonību, sevišķi
uz Reinas apgabala - Silezijas un Saksijas indu-
striju. Liebrūpnieki bij daudz ieguvuši laicīņā,
no kuras izauga vienota vācija. Pats karš bij
saistīts ar liebiem pasūtījumiem, armijas bij jā-
apgādā ar pārtiku, munīciju ieročiem. Pēc
tam turpinājās nemitīgas prasības sakarā ar
pastāvīgi pieaugošo militārismu. Strādājot im-
perijas artilerijas apgādei, izauga milzīgā Kruppa
firma un līdz ar to lielā Essenes pilsēta. 5 mil-
jardi lielā kontribūcija, ko saņēma no Fran-
cijas, arī bij izlietājama maksājumu kārtoša-
nai par lielām valsts celtnēm, cietokšņiem, ceļiem
tai bij jānonāk liebrūpnieku rokās. Rūpnie-
cības pasaule arī savā cīņā pārdzīvoja uzvaras
reiboni. Berlīnē sākās būvēšanās drudzis. Gründera
kompānija un uzņēmēji dihināti pierādīja, ka
sabiedrības pirktspejas pieaugušas.
Liberālisms baznīcas laukā izpaudās Bismarka sa-
dursmē ar katoļiem 70.g. beigās. Lai izprastu
šo konfliktu vispār, jāpatur vērā tas katoļu
baznīcas uzplaukums, kas vērojams sākot ar 19.g.s.
vidu. Sakarā ar 1850.g. reakcionāro konstitūciju
katoļu garīdzniecība ieguva Prūsijā loti izdevīgu
stāvokli, kas līdzinājās tam, kādu katoļiem pie-
škīra Francijā tai pat gadā Francijā izdotais
Ferija skolu likums. Baznīcu ōķīra no valsts.
Laicīgā vara deva garīdzniecībai tiesības brīvi
izvēlet un iecelt garīgos amatos savas personas.
Uzticēja tai kontroli par baznīcu skolām un
pieškīra pilnīgu brīvību attiecībās ar pāvestu.

Nad nodibinājās impērija, šī prūšu iekārta stājās spēkā visā vācijā. Tai pašā laikā katoļu impērija bija kļuvusi daudz varenāka. Klāt bij nākusi Bavārija ar tās zemniecību, ļoti uzticīgu katolicismam. Turklāt impērijas nodibināšana notika vienā laikā ar Vatikana kundzību. Katoļu garīdzniecība centās uzkundzēties visai sabiedrībai. Valdība tūlīt sajuta katoļu garīdznieku spēku kolīdz sanāca 1871. g. pirmais reichstāgs. Parlamentā bij lielā jauna grupa, kas nejaušī dra-dās saprelces vidū un tāpēc dabūja „centra" nosaukumu. Tā bij konservatīvo katoļu partija. Sociālā ziņā tās sastāvs bij ļoti raibs. Tīrt bij lielgruntnieki, rūpnieki, zemnieki un pat strādnieki, aristokratisku un dēmokratisku elementu maisījums, kas iomēr turējās cieši vienos pus tiesības un katoļu garīgās disciplīnas dēl. Katoliskā centra un valdības starpā drīz sākās lielas domstarpības. Sākumā katoļi prasija, lai pāvestam atdod laicīgo varu, pēc tam centra partija izvirzīja savu prasību, lai impērijas vi-stitūcijā ieved pantu par relīgijas brīvību, ta-dod bazuīcai kontroli par skolu un gimenēsdzīvi. Bīskapi bargi uzbruka „veekatoļiem", kas bij raidījuši pāvesta neapgrēcības dogmu. Veekatoļiem noliedza strādāt skolās un universitātēs kā mācību spēkiem un izslēdza no bazuīcas. Centra partijas priekšgalā bij ārkārtīgi veikls vadonis, honoverietis, Vindhorsts. Vindhorsts apvienoja ar katoļiem dažādas, impērijai naidīgi noskaņotas grupas - velfus, t.i. hanoveriešu opozīcijas, poļus un no Francijas nodalītos elzasiešus. -

Bismarkam likās, ka stāvoklis imperijā klūst naidīgs,

āvesta biskatlica savu slaveno frāzi: „Nach Kanossa gehen wir nicht!"
mieks, Indrikis IV
ta Gregora III
Bismarks lika
vatikanā.
kā brīvo
no visniknākiem Bis
konfliktā, tagad
izvēršas
labā – „Eines
No 1873" 78.g
kas ierobežoja
sanca maija
pirmos no
biskapi
tad valdība
vajadzeja
lā, baz
kandi
par
tātes
rīdznieka kārtā
prinātas.
jiem noteiku
valdība
nodeva tiesai
hāja
skapu vietas bij

izslēgti no savas kārtas. Patiesībā kultūras cīņa sākās ar lielu troksni, tomēr lielākās ar to, ka valdība cieta neveiksmi. Katoļu partija nekur nepiekāpās savās prasībās. Lietuvos lūskāpus sumināja kā mocekļus. Centra deputātu ārsts turpmākās vēlēšanās arvien pieauga centra kļuva par spēcīgāko un lielāko partiju. Haija likumus gan neatcēla, tomēr tos arī nekur nepielietāja. Spēkā palika vienīgi likumos par civilo laulību. Bismarks nebija sevišķi apmierināts ar to, ka cīņa par valsts tiesībām viņu novedusi tik tālu. Kanclera ugrāka draugi-konservatīvie viņam nikni uzbruka, par viņa tuvināšanos liberālajiem domātājiem. Viņi Bismarkam pārmeta lielrošanos ar dīdiem ateistiem. Apvainoja kancleru, ka tas ir 10 leiharōdera bankas nama uzpūkts, viņi bij īgni par to, ka Bismarks nepiegrie 2 pietiekoši vēlēbas parlamentarismam. Šāda cīņa uz 2 susēm Bismarku nogurdināja. Viņš sašutis, politika viņam netīk, viņa nervi sabojāti, un kanclers pavada 1877.g. lielāko daļu savā mnīžā Varzinā, gandrīz pavisam atmetis darīšanām ar soku. 1878.g. cīņa ar socialistiem viņu atkal sauc atpakaļ uz politiskās skatuves un tagad viņa iekšpolitikā sākas pārmaiņas.

Kā redzējām 60.g. beigās socialistu partiju bij novājinājusi saškelšanās lasalistos un marksistos. Pēc kara abas grupas tuvinās. 70.g. sākumā socialistu kritikai dod bugātīgu vielu industrialism ļaunprātības, kas sevišķi vairojušās, kops

lielā pavaras reibona. Ļoti atri pagājis rūpniecības mākslīgais atdzīvināšanas periods, ko radījis francu miljardu pieaugums. Vairums uzņēmumu dažādās mākslīgi uzpūsti un nevarēja segt savus izdevumus. Notika liels skaits bankrotu un sākās bezdarbs. Strādnieku sašutums vispirms izpaudās tādā veidā, ka pavairojās par socialistiem nodoto balsu skaits. 1874. g. vēlēšanās socialisti dabūja 3 reiz vairāk balsu, nekā 1871. g. un agrāko 3 deputātu vietā sūtīja uz reichstāgu 9 deputātus. Tas jo vairāk tāpēc ievērības cienīgs fakts, kā vēlēšanās visas pārējās bij apvienojušās pret socialdemokrātiem un tā varēja izvest savus kandidātus vienīgi tur, kur bij absolūts vairākums. 1875. g. samākumē, Gothā lasalieši, nacionālisti un marksisti, internacionālisti apvienojās vienā partijā. Abas puses pienāpās dažādos jautājumos. Nodibinās apvienotā strādnieku socialistiskā partija ar maz-tiet raibu programmu. Bij tur gan Marksa, gan Lasala izteicieni: „Darbs-tagātības vienīgais avots" un arī darba algas dzelžainais likums, kustības starptautiskais rakstūrs un valsts palīdzības ražotājām sabiedrībām. Socialistiviram tam pievieno radikālu agrākās prasības: pēc dēmokratiskas ienārtas, pēc pilnīgas preses brīvības, pēc vispārējas bezmuksas izglītības, pēc relīgijas pasludināšanas par ikviena pūdsapzinas lietu. No sociālām reformām bij pieprasīts vienāds progresīvais ienākumu nodoklis, darba dienas normēšana, strādnieku aizsardzības likums un uzņēmēju atbildība par nelaimes gadījumiem.

Laigan socialdemokrata programmā nebij vienotiba, tas tomēr nekavēja partijas pieaugumu. Tās galvenās priekīrocibas bij tās politiskā neatlaidiba un noteiktais [illegible]. Partija organizējās pēc Internacionāles paraugā, kas savkārt bij izveidojusies pēc Marksa plāna. Uz vietām provinces pieretās nodiboināja neatkarīgas grupas, kas savas pārstāvjus sūtija ikgadus uz sasaucamiem kongresiem. Kongresos izvirza centrālo padomi, kas nepārtraukti darbojas un ved partijas politikas patreso līmeni. No biedru iemaksām sastāda kasi un tās līdzekļus izmanto agitācijai, par preses organiem un maksā algas deputatiem. Pēdējais noteikums loti svarīgs, jo reichstāga deputāti nesaņēma nekādas atlīdzibas. Īsvērojams ir fakts, ka partija, būdama izolētā stāvoklī, bij radijusi sam presi. Sāk reviesties strādnieku profesionālsavienibas Gewerkschaften.

Bismarkam bij lielas bažas par socialistu partijas sanno pieaugumu. Tiņķ gribēja aizturēt šo jauno spēku ar preses vero bežojumiem. Bet reichstāgs kur liberāli bij pārsvarā, 2 reiz noraidija kanclera projektu. Bismarkam nāca talkā 2 atentati. 1878. g. pavasarī uz reizaru bij šāvušiats līdzmiek, Rödells un doktors Nobilings. Nevienu no uzbrucējiem nevarēja paskaidrot savus motivus. Tagad, kad zinams, ka liela ko dalu atentatu ierosina provokātori, šis sāvienifla kās aizdomīgi. Uzbrukumiem nebij nekā kopīga ar socialistu partiju, kas nekad nebij aicinājusi uz politisku teroru, bet Bismarks nostādija atentatus sakarā ar socialistu partijas granjošām īdejām, atlaida reichstāgu un jaunajā reichstāgā, kurā liberālu bij dandz mazāk, panāca iznēmuma likumu - Ausnahmegesetz imperijas aizsardzibai. Ar šo likumu noliedza visas sapulces, sabiedribas, laikrakstus, ko sabiedriba vārētu uzskatit par aicinājumu sabiedribas iskārtas gāšanai, vai arī kas apdrandētu sabiedribas mocu un dažādu iedzivotāju šķiru vienprātibu. Formulējumu

bij ļoti plašs nenoteikts. Uz ti likuma pamata policijai uzdeva kontrolet socialistu preses darbus, slēgt viņu sapulces. Valdibai bij dotas tiksības ievest tus, kur tā atzita par vajadzīgu, zināmā mērā ielenkšanas stāvokli. Nolikot tai vietā it visas sapulces un izraidit nevilamās vai aizdomīgas persona.

Izņēmuma likums pastāvēja Vācijā 12 gadus, sākot ar izdošanas 1878. g. lidz krišan 1890. g. Sveimidemokratiem vairs nebij īespējams Vācijā kaut ko publicēt. Viņi pārcēla savas žurnālus un laikrakstus uz Šveici, Bilgiju, Anglija. Pašā Vācijā viņiem bij jāattista sava darbila klubos un pulcinos, slēpjoties uz citiem nosaukumiem. Šī likuma laikā 1500 persona atradās cietumos, ap 1000 izraidija trikedā, slēdza ap 150 periodisku preses izdevumu un aizliedza lielu skaitu grāmatu ~~grāmatu~~ un broširu. Ar izņēmuma likumu izbeidzās Bismarka liberālā era.

Bismarka tirdzniecības un rūpniecības politiku.

Imperiju dibinot, ierādija plašu vietu brīvai tirdzniecībai. Brīja tirdzniecība bij gandrīz polnīgi atbrīvota no mūitām. Valsts allecās, iejaukties darba dvēja un strādnieku attiecībās, bet tagad Bismarks kērās pie cita budžeta pilāna. Viņi nodomāja ievest valsts monopolu vispārīgā patērina priekšmetiem, piem. Tabakaim alkoholiskiem dzērieniem, kā arī aplikt ar mūitām no ārzemēm ievedamās preces. Viņš domāja, ja imperija saņems ienākumus no nesēšiem hodoklīem, tai vairs nebūs vajadzīgs sīko valdiba iemaksas matrikulas un tā klūs par varēnu noteicēju nacionālā rūpniecībā. Šādas idejas kopi laika galaidēs par protekcionismu. Ar šim idejām liberalismus bij cīnijies vairāk kā pus gadu simteni. Kā pie tam bij nonācis Bismarks? Viņa izejas punkts bij galvenā kārtā politiski nodomi, viņi

domā par spēcīgu valsti, vīna gara acīs Lēlojās Holtērs un savā
zemē vinšēm iedvesinājumu no Fridricha Lista grāmatām,
kas nacionālas rupniecības apsiarošanas ūk nevēkšnīgi bij
sludinājis pirms 48. g. revolucijas. Kad Bismarks uzstājās
ar savu tirdzniecības nemīn plānu, nacionālliberāļi sa-
šķēlās. Vienā daļa palika pie brīvās preču apmaiņas
idejām un pirbiedrojās tiriem liberāļiem. Tie pārmainīja
savu nosaukumu „progresīvā partija" ar nosaukumu
„brīvdomātāju" partija. Otrā nacionālliberāļu
daļa paturēja nacionālliberāļu nosaukumu
un paklausīgi sekoja Bismarkam, atbalstīja
jaunos nodokļus 6. rūpniecības biropas sistē-
mun 1878. g. vēlēšanas, kas notika pirms iznēmu-
ma likuma izdošanas, liberāļu partija, kas
visvairāk bija palīdzējusi impērijas nodibi-
nāšanā, cieta smagu neveiksmi. Bismarks
turvojās konservativiem, uzlika nodokļus ta-
bakai, petrolejai, kafejai, nodrošināja vā-
cu labības un metāla ražotājus ar aiz
sargkomitām un uzlika nodevas ievedā-
mai ārzemju labībai un dzelzij, pieka-
tai pašā mērenklā, kas bij domāta
valsts saimniecīskās varas un nznēmības pa-
celšanai, ja pieskaita arī Bismarka so-
ciālo politiku, ko vinš uzsāka 80. g. sākumā.

Bismarka socialpolītika.

Kur gan feodālais junkurs un militārists
radīs valsts socialisma idejas un panēmienus?
Atbilde meklējama šī darbinieka talantos.
Vinš bij tiels novērotājs, prata klausīties un
sa tēties savos pretiniekos un nejaušis sabied.

Domu par monarkijas sociālo aizbildniecību, zīmējoties uz strādniekiem, viņš aizgust no Napoleona III. pa daļai arī Bīkonsfilda un no otras puses viņš daudz patricības parādā Lasalam kura draugs dotars Buchers ieštājās pie Bismarka par sekretāru; Śniegdams dēmākām šķirām sociālo pabalstu, Bismarks tādu rīcību saistīja ar savu galveno nu neatlaidīgo domu par valdības varas pastiprināšanu. Šai virzienā viņu ierosināja reakcionārais publicists Vageners kas jau 50.g. kēvaiškīgai varai ieteic kļūt par sociālās neformas monarkiju, lai glābtu savu autoritāti no radikālistu uzbrukumiem. 60.g. konflikta laikā Vageners ieteica Bismarkam uzdot politiku liberālāj pilsonībai. Beidzot, 70.g. kā grūdiens šai pašā virzienā Bismarkam, bij arī sociālās politikas biedrība - „Verein für Sozialpolitik"; biedrība, ko bij nodibinājis zinātnieku un rūpnieku pulciņš. Zinātnieku starpā seviški izvirzījās Gustavs Šmolters un Adolfs Vagners (ne Vageners). Šī biedrība izdarīja daudz pētījumu, zīmējoties uz strādnieku stāvokli. Biedrība aicināja valdīsar izdot linijumus par fabrikas darba aizsardzību, nodrošināt strādniekus, uzlabot viņu stāvokļus. Liberāļi nosauca šo virzienu par „Katheder-socialismus" t.i. par profesoru socialismu. Bākot ar 1881.g. Bismarks sāka realizēt dzīvē konservatīvo sociālpolitiku idejas un praktiskos priekšlikumus. Neparasti svinīgā veidā viņš deklarē valdības nodomus kejzera

Zinojumā reichstāgam 1881. g. 17./XI.:

„Mēs jums jau izteicām savu pārliecību, ka sociālās nelaimes nevarēs dziedināt vienīgi ar sociāldemokratisko pārmērību ierobežošanu, bet ka jākeras arī pie positīva darba, kas vērsās uz strādnieku labklājības paaslšanu. Mēs uzskatam par savu ķeizerisko pienākumu atgādināt reichstagam atkal šo augsto uzdevumu un ar lielu gandarījumu mēs atskatītos uz tiem panākumiem, ka esam ahtājuši tīvijai jaunas, drošas iekšēja miera garantijas un trūcīgo masas lielāko pārliecību, ka tai ir sniegta pateisa palīdzība uz ko tai ir tiesības. Mēs nešaubāmies, ka parlaments mūs atbalstīs bez kādas šķirošanas partijās."

Reichstāgam iesniedza likumprojektu par strādnieku nodrošināšanu pret slimībām. Paskaidrojumu projektam bija sastādījis Lotars Burchers un pievienojis valdības vārdā dažu norādījumus par labu sociālismam. Paskaidrojumos bija teikts: „Valstij jārūpejas par savu trūcīgo loceklu likteni nevien aiz pienākuma, ko uzlien humanitāte un kristīgā ticība, bet arī aiz pašaizsardzības instinkta. Nemantīgām šķirām, kas ir skaita zinā vislielākās un vis zākizglītotas, jāuzturdzīva doma, ka valsts ir nevien nepieciešams, bet arī lietderīgs institūts. Pieši labumi, ko valsts tiem pieškir likumdošanas ceļā, vinus nepārliecinās, ka valsts nepastāv vis vienīgi mantīgo šķiru apsardzībai."

Bismarka sociāllikumdošana aptver 3 likumus:
1) strādnieku apdrošināšana pret slimības gadījumiem - 1883 g.;
2) apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem un pakropļošanu darbā - 1884 g.;
3) Vecuma apdrošināšana, jeb pensiju lik. - 1884 g.
Kases apdrošināšanas prēmiju un pensiju izmaksai izveidojas no 3 iemaksu daļām: 1) uzņēmēju iemaksas, 2) strādnieku iemaksas un 3) valsts pabalsta.
Liberāļi bij pret apdrošināšanas likumu galvenā kārtā tāpēc, ka negribēja nosdilināt valsts fondu. Sociālā politikā viņi s uskatīja vienīgi vienu no paņēmieniem valsts varas pastiprināšanai. Tādod gods Bismarkam - viņi šai gadījumā bij daudz tālredzīgāks nekā liberāļi un nospār, viņa apdrošināšanas likumi ir ievērības cienīga parādība Eiropas valsku dzīvē. Šeit primo reizi kļerās pie sociālpolitikas. Citas valsts (=) pēc tam seko Vācijas parauņam. Svarīgo tomēr bij tieši pirmais drošais solis, pirmā atkāpšanās no Mančestras māsības. Bismarks pats pieškir savai politikai pārspīlēti liilu nozīmi. Viņš domāja, ka ar šieno likumiem tarēs strādnieku acīs uzņemties iacensību ar socialistiem. Šai ziņā viņš mērķi tomēr nesasniedz. Ar 1878. g. Ienēmuma likumu, kas apspieda sa perlēn brīvību, viņš paralizēja savas sociālpolitikas nozīmi. Viņa administrācija deva socialistiem pārāk daudz iemeslu uzbrukumiem. Socialisti iedtesa masai, ka valdības izdotie likumi ir vāji līdzekļi. Darba apstākļi no tiem nekļūs citādi. Socialisti vilināja strādniekus ar tmās kapitālisma katastrofas īredzīm un solīja apvērsumu socialistu atteisībās, kad proletariatam piederēs pilnīga uzvara.

Bismarka politikas kopsavilkums

Īpaša ir Bismarka loma Vācijas līdzinu gaitā. No laika gala Vācija bij sadalīta sīkās vienībās. Bismarks darīja galu šai nedrumstalotībai, zināca vācu tautu izcīnītā spēcīgā valstī, nostādīja to uz plašiem ekonomiskiem pamatiem. Viņš uzturēja labas, slusas vācu politiskās attiecības ar Austriju, kas bij ieņēmusi vadošo vietu Vācijas konfederācijā. No jaunās industriālās Vācijas, kas bij izveidojusies ap 50. un 60. g., viņš izcēlās pēc militāras valsts. Kurai sociālai šķirai viņš pēc savas dabas pakalpojumus? Nav šaubu, ka muižniekiem un junkuriem, augļu spaiļotājiem un bankieriem un tomēr savā sirdī viņš bij un palika junkurs, pūļu junkurs dzimtenes vecās lauku dzīves un uzskatiju uz fabrikantus un fabrikas strādniekus. Viņa antipatija pret industriālo Vāciju atspoguļojās visā viņa ārējā kolonijā politikā. Kad 1871. g. pēc Francijas sakāves Francijas Senāts Bismarkam ieteica atņemt franču kolonijas Indijā un Indo-Ķīnā, viņš lūdza priekšlikumu noraidīja ar vārdiem: „Es nedzenos pēc Kolonijām." Ja viņš uzskatīja franču politiku attiecībā uz Tunisu, tad tas nebij bez iemesla pārāk tālredzīgi viņš ņēma vērā spēcīgos kūļos virzīšanos, kadi daudz pavērsās bīstami koncentrēt uzmanību uz tuvāko robežu Austrumeiropā. Pēc pirmo koloniju iegūšana Vācijā bij pārāk pēkšņa un kompanēju ieroču nākšanas 1882. g. nodibinājās „Deutsche Kolonialverein" 1884. g. „Gesellschaft für ——". 1887. g. tie apvienojās vienā sabiedrībā „Deutsche Kolonialgesellschaft". Tā nodibina savas nodaļas visā Vācijā. Šāv tiek laikraksts „Kolonialzeitung". Šajā pasākumā tā cenšas parādīt, cik nepieciešami iegūt jaunus tirgus vācu rūpniecībai, kā pie nodibinas bāzes, kas apgādātu ar ogļēm un pārtiku, kā kultūrālas zemes jāsaplata Eiropas civilizācija un kristīgā mācība.

No
lm, kas ir
milzīgi kapitāli,
no svešām ko
aizņēmusies
politiski nodomi
Bismarks

[illegible] izklaidēšanās, papildu [illegible], bet [illegible] nācijas pamatprasibu [illegible]. [illegible] negribēja, lai [illegible] nacionālo enerģiju. [illegible] tukšas, bet ir nepieciešami, lai [illegible] brīvas. Pats viņš [illegible] daudz lielāku [illegible] kombinācijām Eiropā. [illegible] Vācijas prestiža [illegible] hegemonijas saglabāšanu. [illegible] nolūkam [illegible] Austro-Ungarijas un Itālijas trejsavienibu [illegible] par garantijas pakta [illegible] ar Krieviju. [illegible] „Rückversicherungsvertrag." [illegible] Vācijas militārās varas nodrošināšanu. [illegible] 4 gadiem, [illegible] centru [illegible] militāro budžetu [illegible] 4 gadiem. [illegible] balsošanas [illegible]. [illegible] reichstaga [illegible] paklausīgs kā vajadzīgs. [illegible] Viņš nodrošināja pārēsta labvēlibu, [illegible], lai viņš [illegible] Konservatīvie un [illegible] opozīciju. [illegible] Bismarku un [illegible] reichstagā [illegible] par septenatu. [illegible] balsošanas [illegible] Bismarks, [illegible] reichstagā [illegible] par viņa [illegible] testamentu, [illegible] politiskās [illegible]. [illegible] Vācijas

Bismarck daudz spēka, lai atkārtotu otā valkā aprunāto uzbrukumu Napoleonam un Austrijai. Viņš teica:

"Šajā ir spēka pārpilnība mūsu ārpolitikā, pēc manas pārliecības. Šī apgalvojuma izpildījumā gan paradoksu un tomēr tā ir patiesība. Es tik bieži nāvēju, kāda ir vācu armijā, un apgalvoju uzņēmuma gaitu un tieši tāpēc, ka mēs pārāk bieži spējām tikai vienā gadījumā, pretējā to gadā, vīlāt tā, mēs kādā pašreizējā pārdabā. Es nebūtu darījis tā, ja būtu zinājis, ka mēs vēlāk Versaļā tik daudz runāsim par to, kad mūsu nākamība noveroja. Tā, tādā gadījumā mēs varējām no Reina gāzt Napoleonu otrā pusē Vācijā, ja mēs ar Austriju nebūtu bijuši tik ļoti pārsteigti. No pirmā, ar kā jau pazīstu Austriju, gāzā un kā uzņēmīgā vīrā, uzstāju, pret to mēs nebijām. Jaunpat nelielas apgrūtinājumu ātrākas un vienkāršākas bija. Mēs, vācu kārtainā, tikai kāju un otra vīrā pārsteigti. — Wir deutsche fürchten Gott, aber sonst nichts in der Welt."

Bismarka uzmanība nepārtraukti gavilēs un pārsteigta brīdī vīnam, tā arī pašai Vācijai. Neuzticība bij nospiedusi. Vienā pašā uzņēmumā ne angļu ne franču politiķi nespēja Bismarka pārsteigt. Viņam pašam nebija nekādu; pārsteigumu bādoties, kā notiktu, ja viņš runātu. Mēnesi pēc Nikolaja I nāves 1855. g. 9. martā Prūsijas ārlietu ministrs Manteifels bij satikušies. Jaunais ķeizars Aleksandrs II. (kļ. 1881. g.) no sākuma laikiem bij naidā ar kanclera. Jaunā brāļa, Vīnes ķeizaja, angļu karaljienes Viktorijas meitas ietekmē, viņš skaidri ar liberāliem. Šī vēja nelaime bij tā, ka tas bieži, kad viņam nāca jāpauž brīvi, viņš jau nīga ar nedzirdētām taisnības skaidrām. Viņam nevaj vairs dabīja Gotu, un viņš varēja savu Esmu izlietot tikai tukšumā. Jaunā dienas gaitā valdīšanas laikā viņš pagura vienīgi ārlietās vīrā jaunā Prūsijas kredītam, kamēr Bismarck Petrburgā ministrs Puttkammers kas viņu Bismarck

Šīja lij pārkāpēji ar spiegošanas un provokācijas [illegible]. Tolaik Bismarks bij pārliecināts par tuvā nemiernieka Vilhelma uzticību valsts kancleram un iecerēja gaidīt, kad Fridrichs III. kļūs vara dažus gadu. Un patiešām, nācis uz troņa, Vilhelms II. lūdza kanclera atkāpšanos. Ja gadsimta sākumā vācu valsts vēsturē bij nozīmīga loma. Šo vēsturiskajā attīstībā, kas noteica Vācijas konservatīvās un aristokrātiskās ietekmīgās aprindas, ir vērtēja Bismarks kopumā bij labvēlīgs, citāda attieksme ½ miljonu balsu skaitā ir trešdaļā un ½ vietā. Tiesas vietā bij 397 deputāti, Vācijas sociālistu partijas pārstāvji bij 110, no tiem 57 brīvdomātāji, 16 poļi, 10 dānu un 2 elzasieši. Vācu kopā ar ziņas bij 4,07 balsu, tie valstiskas partijas vēlētāji 103 balsis, no tiem 73 konservatīvie, 28 nacionālliberāli. Tā kā valdības pārstāvjiem bij tik draudzīgs Bismarks, Bismarks vāca uzņemt par vispārīgo vēlēšanu tiesību atcelšanu. Tā viņš pats vispārīgo vēlēšanu tiesību radītājs, pēc tam, kad tā ilgstoši bij pastāvējis 23 gadus, bij pavisam skaidrs domās partijas politiskā gatavotāju un šai treniņnama apziņu. Tiesā bij nonācis tad 2 do mai, no gadījuma, ja pūļa vēlēšanās valdības nodomiem tas arī izpaudīsies, ka tam bij pretdarbotie, politiskā spēki, kas darīs bīstamu kādu pagaidām vēl [illegible] darīt viņa vadībā un jāsaka vēlēšanu.

Vilhelms II. pieņēma 1859. g. [illegible] Fridrichsruhe Vilhelmam IV. Viņam šādā pakāpē pārspēja uzņemt par monarchu varu, šādā pat skaidrā bij saprašanā, pašu tiesībām runāt un uzņemties pārvaldīšanu, pilnīgi kā [illegible] konstitūcijas valdnieka pamatnosacījumiem. Viņam gan uzņemt kodolīgumu pieskaņu: [illegible] gadījumiem [illegible] dzīvotāju, ar [illegible] Vācijas tiesiskuma, tiesu [illegible], par viņa [illegible]

ciemā uz Konstantinopoli jobojās. Viņam šķita, ka imperatore Viktorija esam, kuŗi apdāvināts ar visīpašu prātu. Viņš sabā apkārtnē cieta tikai gļēvulīgus pļāpātājus, kas viņu bij dabujuši savā ietekmē un galīgi sagrāvuši. Tāpat par Friedrichu Wilhelmu IV. Bismarks stāstījis pamfletu, kuŗā kņazam Šēlu kā Vahiāzam Hirnejam, Hēpolam par Wilhelmu II. pamfletu uzraksteja viņa bijušais audzinātājs, kas arī kādreiz saldzīna ar viņu uz 30 gadu ilgu imperatora laiku. Viņa sarakste tikai laužas, dzēlīgās un salīdzinājumu ģēnijs rāda, pēkšņprātīgo trauku kaleidoskopu. Wilhelmam II. nepārvaramu vēlēšanās pašam personīgi uzstāties politikā, tāpēc bij jāstrādā ar Bismarku. Vecais kanclers, kas sarūkt bij pieradis, ka imperators viņam klausa, bij ierunāts pirmā sadursmē savu uzdevumu atkāpšanās no amata apkārtnē. Trešā bij pārliecināts, ka kņazs bijis lūgs pārbaudīt vēsturi, bet gadsimtīgais skujars to ātrāk bij gaidījis, kā viņam vēstot bespēja aizsniegties no kanclera. Bismarka iecēlā hercoga Lauenburga karta un viņam bij jāatkāpjas no karu amata. Šīvas pēdas sarakstē ar Wilhelma atkāpšanos Wilhelms II. pēlica telegrammā Bismarka hercogam un ši vēstule tam teikusies:

"Man tik žēlīgi it kā es vēlētu kādu gaviļēju sūtīt vecīti, bet man jāiet viņu skumt, ko dziļi cienu un lieku, kā arī ieskaitu vai kopā ēst, kurspolīdz tas pats-pelnās, kuŗās uz priekšu."

Bismarks bij ļaunēts, ka valdība pieturējusies pie kristīgās krāsa, sabiedrisnāidomnieki bij pārliecība, ka beigas vēl jaunu gadu. Vēl 8 gadus nodzīvoja Bismarks viņam gētīgo nesaudā bezdarbībā, gliedamies kāpēc un vēlēdamies par pašpārliecīgāko kaiļaru un viņa kalpiem laikrakstā "Norddeutsche allgemeine Zeitung" slejā. Bismarka nomiršana 83 g. vecs 1898. g.

Vilhelms II. izmēģina roku 1890.g. sociālā politikā, sasauc starptautisku konferenci strādnieku stāvokļa uzlabošanai. Turpmākos 20 gados, līdz pasaules karam nav redzamas nopietnas pārmaiņas. Turpinās Bismarka noteiktā politika. Stiprākās partijas: katoļu centrs un soc.-dem. part. atjauno savu varu, sanāksmes, presi. Soc.-dem. pastiprinās arī 1889.g., kad viņu partijas delegāti piedalās Parīzes kongresā. Vācijā, Erfurtē, 1891.g. liels nacionāls kongress, skata cauri veco Gotas programmu no 75.gada. No tās strīpo izteicienus, kas atgādina Lasalu, pārgroza Marksa garā. Soc.-dem. partijas uzdevums - likt strādniekiem apzināties šķiru cīņu, nospraust vienotu līniju, gāzt kapitālu, šķiras iznīcināt.

Italijas iekšvalsts politika.

1870.g. apvienota Italijā 2 daļas, kurām lielas dažādības: 1) ziemeļrietumu un 2) dienvidaustrumu daļas. Ziemeļi labi apstrādāti, blīvi apdzīvoti, iedzīvotāju skaits pat pārāk liels, ļaudis darbīgi, neatlaidīgi, izturīgi, uzņēmīgi. Itaļu politiskā un sociālā dzīve rodas dažādas parādības. Itaļu strādnieki dodas uz kaimiņu valstīm: Franciju, Šveici, brauc arī uz Ameriku, izkaro Italijas centru un pussalas dienvidus. Šī tauta nabadzīga, neizglītota, zemi vāji apstrādā, šādžām uzbrūk no kalniem laupītāju bandas. Italiņa apvienošanās bij ziemeļnieku uzkundzēšanās gurdenajam centram un dienvidiem. Sāka pārbrūvēt Romu. Italijas politiku virza ziemeļnieki. 1870.g., kad itaļu karaspēks ieņēma Romu, Emanuels

teica: „Italija tagad brīva un apvienota. Mūsu uzdevums to padarīt varenu un laimīgu."

Viņš cenšas padarīt Italiju varenu, grib, lai Italijas ķēniņvalsts būtu pirmās šķiras vulsts Eiropā, rada armiju, floti, centralizētu birokratiju, nodibina aizjūras koloniju imperiju. Tō dara visi kabineti no 1870. g. – 1900. g., vienalga, vai kreisie, vai labie. Visiem piemīt lieluma mānija, cenšanās pacelt Italijas prestižu par katru cenu. No 1870. – 1876. g. kabinetus izvirza labā spārna partija, kur Kavūra darba turpinātāji, kas radīja vienotu Italiju. Tie pievieno Italijai Neapoli, Sicīliju u. c. Lanca (Lanza), kabineta priekšsēdis, bij īsts pjemontietis – bargs, skops, neatlaidīgs. Valdībai knapi ar finansēm – parādu nastas, kas uzkrājušās no atbrīvošanas kara, kādēļ jāuzliek smagi nodokļi. Ieved arī kara klausību – vispārīgo. Tautas masas maz attistītas, sevišķi dienvidos, stāv tālu no politikas. Vēlēšanu tiesības tikai īpašniekiem, kas maksā 40.000 livru lielu nodokli. Lielais vairums zemnieku tikai rentnieki, kas politikā nevar piedalīties. 1870. gados konservativo popularitate slīd, iedzīvotāji sašutuši par malšanas nodokli. Konservativo Mingetti (Minghetti) kabinetu gāž. Pieaicina opozicijas vadoni Depretisu; kas savai partijai sagādāja pārspēku: 385 dep., konserv. tikai 90 vietās, 20 pārst. republikaņiem. Sākās kreisās partijas valdīšana. Itaļu liberaļi un radikaļi ir kreisie, tie atšķirās no konservativiem ar savu izcelšanos un temperamentu – dienvidnieku temperaments, nesamierinātība. Kreisos vairāk interesē Eiropas demokr. institūti un parašas: nevajadzīgo amatu str[illegible]šana,

Nemarksas laicīgā izglītība tautskolās, sapulču brīvība. 1882.g. tie izved vēlēšanu reformu, jau var ar 20 līrām balsot, vēlētāji no 21 g. (agrāk 25 g.) Nepieaicina tomēr plašākās iedzīvotāju masas. (Pāveits ticīgiem ļaudīm noliedza piedalīties politiskā dzīvē.) Deputati nesanem algu, nedzīvo galvas pilsētā, bet ielūrauc tikai, kad jāvēlē. Katrs sastāda kabinetu pēc saviem iestatījumiem. Kreiso politika atgādina Francijā Gambettu u.c. mērenos. Italu kreisie izdara skolu reformu, kas līdzinās Ferrī skolu likt.; izved likumu par laulību šķiršanu kā Francijā. Nevē Liek izveidot dzelzceļu tīklu, izdara arī finanču reformas, atceļa malšanas nodokli, iztrūkumu valsts kasē aizpilda ar nodokli uz degvīnu u.c. Tā kreisie varēja atvieglot nodokļu nastu. Tās sola Italijai uzlabot dzīves veidu. Tā paralizē jauna brauņošanās. Labie grib draudzēties ar Vāciju, kreisie ar Franciju. Irredentisti domā, ka Italijas apvienošanās nav nobeigta. Kreisiem nākot pie varas, irredentisti pacel balsis augstāk, skaļāk, kā agrāk. Tās traucē saprašanos ar Austriju. Italijai no Francijas jāpiedzīvo tikai apvainojumi - norāda mēģinājumu iegūt Tunisu. Italija sapnoja, ka atgūs senās Kartāgas territoriju. Bet Bordo līgums piešķīra frančiem protektorata tiesības Tunisā. Itali ļaunojās par franču neuzticību, jārod pretsvars. Tās žēlus dzina Bismarka rokās. Depretis sāka turināties labajam spārnam, sāk runāt par saprašanos, agrākos savus partijas biedrus nostumj opozicijā. Depretis atteicās no taupības sistēmas, kāda

liz

par armiju no 200.000-430.000

Itālijas bīdvalsts nostiprināšanās

Sardīnijas un valdnieciskas bīdvalsts bīdvalsts dalā nostiprinājās pret Austriju, ja iznāk, ka tādā veidā vislabāk varēs atbrīvināt Itālijas intereses un panākumus Vidusjūrā un austrumos. Ārlietu ministrs Mančīni (Mancini) izpaudās ar šādām tautiskām atziņām runājot Itālijas vienības jautājumos. Viņš teica, ka tautas vienība ir tautas dzīves pamatnosacījums, bez kura tā nevar pastāvēt. Viņš pateicās karaļa Viktora Emanuela nāves 1878. g. Pirmkārt no tā viņš parādīja valdības nostiprināšanos, atbrīvojot viņu no dažādām diplomātiskām trikšiem, uz kuriem viņš bija spiests. Viņš pateicās karaļa Humberta I. nāves, kā viņš bija pēc

[illegible] pedeja laika ieguvumus. Vācijai piesķirtas tiesības uz Elzasu, Lotringiju, Austrijai uz Bosniju un Hercogovinu, Italijai uz Romu. Nevar neredzēt, ka brejsavienību noslēdzot, visi lielie ieguvumi ir Vācijas un Austrijas pusē, visas neērtības Italijai. Vācijas tiesības uz Elzasu un Lotringiju un Austrijas uz Bosniju un Hercogovinu bij strīdus jautājums, bet kas zīmējās uz Romu, neviens neapstrīdēja, ka tā piederētu Italijai, neviens netaisijais Romu tai atņemt. Bet to, kas Italijai tiešām bij vajadzīgs - tās interešu nodrošināšana Vidusjūrā un atbalots pret Francijas naidīgiem centieniem - sabiedrība tai nedeva un nesolija dot. Bez tam liedrošanās ar Austriju Italiju spieda atteikties no iredentisma sapņa, bij jāatmet cerības, ka kādreiz varētu iegūt Triestu un Tridenti. Italijas sūtnis Vīnē grafs Robilants, kam bij uzticētas sarunas par sabiedrības slēgšanu ar Austriju, bij neapmierināts, ka Italija pazemota, ka ne tik daudz par savienības slēgšanu nākas runāt, kā līdzīgi ubagiem izlūgties, lai Italiju pieņemtu savienībā. Vētāk Robilants pats kļuva ārlietu ministrs Depretisa kabinetā. Viņam arī tad bij aizspriedums pret savienību, kuras zveidošanā viņam pašam bij tik rosīgi jāpiedalās. Kad Italijas sūtnis Berlinē viņu aicināja satikties ar Bismarku, Robilants ar netīksmi atbildēja:

„Italija patiešām nogurusi no šīs neauglīgās savienības, un es pārāk ažiļi apzinos, ka tā mums arvienu būs neproduktīva, tāpēc gan vairāk nekā ticams, ka to turpmāk vairs neatjaunošu un nesteigšos saistīties līdz tam laikam kamēr tas tiešām kļūs nepieciešams."

Tomēr pagāja nepilus pus gads, kad šie vārdi bij izteikti un Robilants bij spiests savienību atjaunot un uz tā-

diem pat uzdevīgiem noliktavniekiem. Viņa draugi gan apgalvoja, ka līgumā dotās jaunas garantijas, zīmējoties uz Vidus jūru, bet nekādu pēdu no šādiem jauniem noliktavniekiem vēlāk nevarēja atrast.

Krīzē ar savu jauno ārlietu politiku Italija uzsāka arī jaunu koloniālo kustību. Tā kā Vidus jūras zemēs nebij iespējams atrast aizņēmējus Tunisai, Italija vērsa savu uzmanību uz Sarkanās jūras krastiem, jeb Britu jas līci. Mančini apgalvoja, ka šī jūra ir Vidus jūras atslēga. 1882.g. ieņēma Ēdalas līci no Ķīnienes radās pie ja Galnainajai Ābesīnijai. 1883.g. Rūdīja Asīzkārtīgu Šā, vienā no abesīņu valstīm. 1885.g. janvārī nosūtīja ekspedicijas korpusu, kas izcēlās malā Massavā un tā bija pirmā Italijas kolonija Āfrikas ziemeļaustrumos. No šejienes Itāli devās dziļāk iekšā Abesīnijā, bet drīz vien atdūrās uz Ķīnienes kalnieču negaidītu pretestību. Kalnu iedzīvotāji bij gan kristīgie bet kulturālā ziņā vēl pilnīgi pusmežoņi. Negus, tā. feodālos īpašumos sadalītās Abesīnijas cars, Joans smagi sakāva Italus 1887.g. pie Dogali. Šī neveiksme gadijās tai pašā laikā, kad valdnieka vēstnējās Krispi, viens no Ķīnienes opozicijas vadoņiem, kas bij samierinājies ar Depretisu. Pēc pus gada Depretīss nomira un Krispi nostājās valdnieka priekšgalā. Turpmākais 9 gadu periods no 1887.g. — 1896.g. paiet šī spraigā politiskā darbiniecka vadībā. Viņš 2 reizes ar pārtraukumiem ķīnīs pie varas: no 1887.g.–91.g. un 1893.g.–96.g.

Krispi dzimis Sicīlijā, viņam arī šīs salas siltuma daļa. Viņš aizraujošs, spējīgs pārāk un bieži galējības robā, nesaudzīgs vadībā pret pretiniekiem, ar tieksmi uz pārspīlējumiem, idealists, valstsvīrs. Jaunībā viņš bij dedzīgs Garibaldi

vienības nostiprināšanas labā [illegible]
Triestā slēdza itaļu patriotisko biedrību „Pro patria", [illegible]
un citās pilsētās notika trokšņainas irredentistu manifes-
tācijas. Krispi pavēlēja tomēr slēgt visas biedrības, kas
šaipus vai viņpus ribežas nodarbotos ar nacionālo po-
lītiku. Pārstrādz Krispi rīcība 1860. g. Sicilijā [illegible]
izrēķināšanās ar saviem tautiešiem 1893. g. Toreiz viņš
kā garibaldietis musināja siciliešus sacelties pret Neapo-
les valdību. Tagad viņš pats kā valdnieks apspieda ne-
mierus tai pašā tautā, lai gan tā nemaz nebij vairāk
vainojama kā toreiz, vai arī tās motivi bij tok pat pareizi kā
toreiz, jo to māca pārtikas vielu trūkums, smagi nodokļi
slikta administracija; bet toreiz Krispi propagandēja brī-
vību, siciliešu autonomiju, tautas brunošanos un tagad
zināja tikai vienu lietu – ka Sicilijai jāpaklausa centra-
Nodibina salā aplenkuma stāvokli, sūta turp brunu ku-
ģus un aplrunoja tautu, lai stāvokli padaritu drošu. Kam
Krispi bij opozicija, viņš pārmeta bijušiem partijas bie-
driem, ka tiem neesot spēcīga vadoņa, kas prastu ap-
sevi pulcināt tādas pat energiskas un darbīgas personas.
Viņš teica, ka itaļu tautai pārņēmis veanna, nespēks un
to esot samaitājis despotisms, kas gadu simteņiem ilgi t
mācis. Tikai spēcīgs vadonis tai spētu atdot jaunuklīgo
sparu, atmodināt viriškību un cīņas kāri. Par šādu s-
cīgu vadoni Krispi uzsratija pats sevi un galvaus vietu, kur
varētu atjaunot itaļu nacijas varenību viņš zvēlējās au-
strum-Āfriku, tās jaunveidoto kolonialimperiju pie Sarka-
nās jūras. Tā kā itaļi bij atdūrušies uz Abesinijas redzi-
tāju pretestību, viņš sāka rūpīgāk pētīt šo noslēpumai-

zemi. Tās pārvalde atgādināja vidus laiku Eiropu. Augstākam valdniekam - negusam bij trokai veliela vara, par zemiem vasaļiem - dāsenīšu novadu valdnieki - rasieni. Ka naštu atbalstu pret negusu Joanu, kas rajāja Italu zeļ niskās, Kristi iecēlija drandzīgas attiecības ar rasu Meneliku. Šis valdnieks, kas negusu cēlās gāzt 1889.g. noslēdz Utali nostiķa līgumu, ar kuru Italija atzīst Menelika par Abesīnijas augstāko valdnieku jeb, kā oficiāli bij sacīts, par Etiopijas negusu jeb ķēniņu ķēniņam. Taunais negus no savas puses solīja atļaut Italijas protektoratu Abesīnijā, piešķīra Italiem priekšrocības tirdzniecībā un apņēmās sazināties ar pārējām Eiropas valstīm vienīgi ar Italijas starpniecību. Italija ņemot apņēmās Menelikam piegādāt ieročus, atļāva Italijā kalt Etiopijas naudu. Apgurbā parādījās naudas ar Italijas ķēniņa ģimenes un uzraksti: „Italija un Etiopija". Tā Menelikam nostiķēja pašu līgumu. Anglijā valdošā Utrālais Londru (Londres) kabinets. — Italija ķērās pie jaunvalgotā gabaļa sapņināšanas, pie kam uzsāka darbību no 2 pusēm: 1) no Sarkanās jūras krasta puses, kam bij dots antikais nosaukums „Eritreja" (Sarkanā zeme) un 2) ins somaļu zemes, kas atradās mūsdienās uz dienvidiem. Lai nodrošinātu savu ekonomisko ietekmi Somalijā (Somalija), Italija dabuja Somalijas piekrišanu, jo Italijai jau piederēja daļa Somalijas. Kristi domāja virzīties ziemeļu virzienā no abām pusēm un sastiegties kopā Utrai, kas nu atradās - šodienas un apņemt Abesīniju no ziemeļiem un dienvidiem, apvienoties kopā Ziemeļaustrumu Āfrikai tāpat kā Francija bij to darījusi Āfrikas ziemeļrietumos. Par nelaimi Italiem bij jāsastopas ne tikai ar abesīniešu kā ar labi bruņotiem karaduieciem un tie ņēma vērā Italu nodomus. Menelikam bij labi muštētavas vāciešu instruktori. Kļuvis ar Italu palīdzību par Etiopijas valdnieku, viņš nevērtēja tagad nevajadzīgo Italu protektoratu. Viņš rakstīja Kristi, ka vēlot uz pēc iespējas pats Eiropas valstīm tiešī. Kad Italija šāda pre-

toties un atsaucās uz Učali līguma pēcrakstīšanu, kuŗā pa-
zīmēja, ka viņi atzīst šo līgumu nedzīvīgu kopumā. Tas notika
1893.g. Šā un līdz tam uzņēmās pie krāsotas ekskursijas. Ģenerāļa Ba-
ratjēri kara darbība sākumā bij veiksmīga. Viņš sacēlās vis-
kas valdnieka Jogē ziemeļu virzienā un varēja nākšu bērt
pie Menelika. Politiskā ņ uzvara bij diplomatiska atkāpe
Jogēs valdnieks bij Menelika sāncensis un savaicājot vasu. Viņš
bij uzņēmies atbrīvotāja nicīgā lomā. Meneliks tagad pār-
spēja skaitā kā 100.000 vīru lielu karaspēku, kas deva vairāk
kā 20.000 vīru lielai armijai. Baratjēri nogrūja no Ha-
rejas atkāpties. Pie Aduas notika pēdējā kauja, kas be-
dīgā ar viņa pilnīgu sakāvi. Itāļi cieta līdz ap 4000 karavīru
līdz ar viņu ģenerāļiem nonāvētu gūstā. Tā notika 1896.g. 1.
martā. Šī katastrofa atstāja briesmīgu iespaidu uz pilsētu
nerāli Baratjēri nodevīgi, kas viņu tomēr atbrīvoja, bet
Krimi. Afrikas kara gāpšana galvenais ievainotājs, bij ģene-
atkāpties un aizgāja. Tā izbeidzās viņa politiskā karjera. Itā-
nāciņš bij, ka Menelika valsts tiesības Hārra. Tā
notu uzspiedīja Abesīnijā. Itālijā mēģina karāja uzlikt ar
gaisu jaunu līgumu un tas notika 1896.g. Adis-Abebā. Bet
kar beidzās, koloniālā imperijas uzdrīkstēšanās Afrikas austrum-
sakrusa. Itālijai palika vienīgi 2 pretīgas joslas: Eritreja un
Somalija.

Anglijas politika 19.g.s. pēdējā trešdaļa. Vasarsvētku imperiālistiskā politika.

Gladstona kabinets bij ļoti noteikts un bīstoši pārmaiņu
vasarsvētku Anglijas politiskos iestatos un kārtos. Strādnieku jau-
bij emancipēta un tuvināta politiskai dzīvei. Reformas no
ārdīja sveķus, varenu korporāciju, kuŗai Anglijas pārvald
šijas, bet Anglijas sabiedrībā nozīmē bija ar to nesaskaņā,
tuvinās nebij noticušas. Darba lauzēs stāvoklis, ģenerālstr

un tās vecās iestādes, pie kurām mūsu sabiedrība pieradusi, jūs vienu jaucatiet nesā, jūs esat pakļāvis savai kontrolei visas profesijas un nodaļas, ievērus nav drošs par savu mantību, neviens nezina, kādi laiki nāk viņa pienākumi."

Pareizais tonis, kādā izrunāja šos vārdus, norādīja uz pārmaiņām sabiedrības noskaņojumā. Norādīja uz to, ka 1868.g. sāncensīgie konservatīrie atkal sāka atdzīvoties. 1841.g. Gladstons atgāzis parlamentu. Vēlēšanās uzvarēja konservatīvais spārns. Strādnieku uzstādītie kandidati neiekļuva parlamentā angļu vēlēšanu sistēmas dēļ, jo viņi piedalīja pārbaudījumā. Balsotāju vienu vienīgu viņi ieguva Londonā, viņu partijas biedru starpā; uzvarēt tos, kas dabūja relatīvi lielāko balsu skaitu, varēt arī tad, kad viņam vienam mazākais balsu skaits. Konservatīvo uzvara 1874.g. vēlēšanās atklāja, ka Gladstona loti maģu ne dažus iespaidus. Viņš nolēma vispār atkāpties no politikas. Vispirms bij 70.g. vecs, kad viņš nostājās galvenā priekšgalā, kuram bij [illegible] valsts labā 6 gadus no vietas. Dizraēli tomēr nevarēja nepārmainīja Anglijas nesējā iekārtā. Viņš pat nomelna Gladstona un Kapitālvīrāja dažas Gladstona uzskatus, uzsvēra, ka, piem. padarīja Ministru tautskolas apmeklēšanu atkāla brīvu par nelietderīgu un dārgu, pielīdzināja tirdzniecības ugunsmūžu aprobežotu tirdzniecību. Konservatīvie vairs nevarēja aizkavēt Anglijas attīstību demokratiskas virzienā. Tiecīta uz skaidrīgākiem viņi pat sacentās ar liberāļiem. Konservatīvā valdnieka politika mainījās, tādā ziņā ka Dizraēli pārgāja pie agresīvās ārpolitikas. Viņš pavēra imperiālismam ēru. Viņa politika atbilst šiem pārmaiņām, kas notikušas angļu kapitālismā noskaņojumā. Viņas tirdzniecības aizstāvji, kas bij zaudējuši priekšgalā 40. un 50. gados, bij konservatīvi protekcionisti. Kārojumu pretinieki. Viņi sacēlās uz kolonijas iekļaušanu vai uz nodevu, izvedatāju politikas karstākajiem atbalstītājiem Koblenu, Bredla radītājs, jau 1867.g. bij tirdzniecības kamerā

Šīs domas kad Anglijai nepiederētu vairs nevienas aizjūras
teritorijas." Kolonijas nonāca 1865.g. un līdz ar arvien pieaugošo
Anglijas tirdzniecības ekspansionāro lomu. Liberālie fabrikanti
iebilda pret politiku, kas atrauktos no domām par Anglijas
paplašināšanu, par tālu, aizjūras tirgu iekarošanu.
Viņiem šķiet, ka tālos pasaules stūros slēpjas Anglijas slava.
Radikālais žurnālists Charles Dilke rakstā 1868.g. darbu
ar virsrakstu „Paplašinātā Anglijas problēma." Viņš domā jau-
najam virzienam politikā savu aicinājumu: „Lielā Britanija"
vietā jāradās all plašākai, lielākai Britanijā – „great Britain"
vietā „greater Britain".

Pirmais loti vērā ņemtais solis šinī virzienā, kopā partijā
vadoņi. Viņš nāca no Anglijas ārpolitikas. Domas par Anglijas
vēsturiskajām tās pasaules materiālām, atrāda, ka nepieciešamība
materiāli aizstāvēt kuģotāju sakarus, kuri tad bija ievērojami augsti
ka Anglija spēj kuģotāju pilnīgi nodrošināt. Disraeli speciāli
stiprā politika bāzās tad arī, kad viņš nāca varā. Viņa vārda diena,
1876.g. rīkojumā Viktorija, kas viņam bija loti labvēlīga, ie-
cēla Disraeli lorda kārtā, pieņemot Beaconsfield lorda vārdu.
Disraelis savus plānus labprāt ietērpa teatrālos efektos.
Galvenie Anglijas kolonijas līdzīgi ar tās 200 miljonu
iedzīvotāju viņš nodrošāja par impēriju. Kāroņa Viktorijas
titulā viņš ievadīja „Anglo-Indijas Impērijas" titulu. Tā kā Anglo-
Indijā bija loti svarīgi regulēt Suecas
kanālu, kas tikko bija pārcirsts un kas bija Lielā Francijas mājienu
rezultāts, viņš nopirka Ēģiptes tiesības Suecas kanāla par lielāku
summu. Tā gatavojās Anglijas protektorāts Ēģiptē, kas nodibi-
nāts gan tiesiski pēc Bekonsfīlda nāves 1883.g.

Balkānu jautājumā Bekonsfīlds atgriezās pie Palmerstona
principiem. Baidījās, ka Turcija varētu pārāk novājināt un
sadalīt un ka Krievi varētu iekļūt Konstantinopolē.
Anglijas premjera uzstājās naidīgi pret Balkānu slāviem ie-
vērojami pret Bulgāriju, kas ceļā pēc patstāvības. 1878.g. kad

krievu kara spēku pārgāja pār Balkāniem, Dardanelos nebraucot Anglu flotei, lai aizsargātu Konstantinopoli. Bet to viņš nepieļāva. Bismarks sāka mobilizēt Indijas karaspēku, lai gan to, saskaņā ar Indijas konstitūciju, nevarēja izvietot ārpus savām teritorijām, tāpat kā Gladstons, kas bij atkāpies no varas kļūšanas, uzstājās pavisam asā veidā. Viņš bij opozīcijā un savās runās vairākkārtīgi pret bulgaru šausmām, pret bazibuzuku izlaidībām Bulgārijā un norādīja uz kauna traipu Lielbritānijas politikā, bet Bismarks smējās, kā ap viņa ačū angļu sabiedrības varoņiem. Daļa liberālās opozīcijas bij līdz aizrāvusi Bismarka virziens un militāros kredītus pāļāta pieņemta 1878.g. arī milzīgu balsu vairākumu. Krievijai bij jāpieķāpjas tam nāvīgi ļaunajā St. Stefanas līgumā, kotā bij noslēgusi ar Turciju, bij jāatsakas no daudzkārtīgiem panākumiem un jāatļauj viņu ārstniecīgu jautājumu risināšana Eiropas lielvalstu kongresam Berlīnē. Šeit pirmais šī kongresa kārtējais uzdevums bij Krievijas izpaši ienīstu līgumu, ar kuru nodrošina Anglijai tiesu uz jūras šaurumos, kas savieno Melno jūru ar Arģeja jūru, t.i. skēdza šos jūras šaurumus Anglijas flotei. Tai pašā laikā viņš sazvērējās ar Osmaņu portu un dabūja no tās karā, kas bij loti svarīgs pret Krievu kara spēku. Tādā kārtā Anglija jau bija uz kļūšanu par kāli pirms kongresa sanākšanas. Bismarks kongresu nostādīja noticušā fakta priekšā. Viņš galvenā ķēķa lietu pēc ilgas un pamatīgas sarunu kārtības un tālākus lēmumus. Kad sagatavotu Anglijai celu uz Afganistānas ziemeļiem, angļi ieņēma Kabulu kalnu ceļu, kas no Indijas ieiet uz šo zemi. Kad nodrošinājušies celu no Indijas ieņēma Dienvidāfrikas dzelzceļa Afrikas austrumu krastos. Kad paplašinājuši Anglijas valdījumu dienvidu Afrikā, ieņēma Transvaalu, kuŗā bij holandiešu burū republika. Bet šī karaspēka

Monopolkapitāla laiks, tā imperiālisma pirmā stadija Lielbritānijā, angļu
buržuāzijas [illegible] spēcīgā tapšanas kontinentālās Eiropas valstīs, kā arī
Amerikas Savienotajās Valstīs par labu. Šīs bij savas dzimtenes
ārējā tirdzniecībā nevainīgām. Pilsoņu un Krimas kara izraisītā an-
glijas rūpniecības. Pilsoņu un Krimas ekspedī-
cijas Anglijas kapitālisti neguva, lai šiem pasā-
kumiem bij spēcīgas dižpārpalikumu summas. Tie-
šām Anglijā, kā Indijas kustības rādās kreisi deformēti.
Tā darbā acīs šo imperiālistisko lielvalsti pretim
Eiropas spožajam [illegible]
valstīm, jo otrā pretstatījās pēc ārpolitikas. Tā
sabiedriskā dzīvē runāšana un uzmanība, Bismarks
ņēma atlaist parlamentu. Tas notika 1880.g. martā. Vē-
lēšanās liberāļi ieguva spēju vairākumu. Parlamentā iekļūva
no viņu deputātiem, 336 konservatīvo pārstāvjus un 68
citus. Vēsturiski šī ievēlētā parlamenta sastāvam, Bismarks
atkāpās un nākošā 1881.g. vēlēšanās nonāca.

Īrijas krize.

Premjers uzaicināja vēlēšanās uzvarējušo kabinetu un gūstā
pirmais pie lorda Hartingtona, pēc tam pie lorda Gran-
ville atteicās nevēdīdami, ka vienīgi Gladstons varot
kļūt ministru prezidents. Viktorija nevarēja Gladstonu neredzēt.
Premjers par viņu nēdga tā pateikties:

„Tas ir mežonīgais ministrs, kas nekad nav pratis ar manu apsēdi
nedz kā ar dāmeli nedz kā ar kēniņieni."

Viņai Gladstons šķebēi bij pāpieņemu. Izveidojās otrais
kabinets, kurā bij tikpat liberāļu vīru kā radikā-
ļu pārstāvju. Radikāļu ministru skaitā tagad bij bez vecā pa-
zīstamā Brighta vēl 2 jaunākā paaudzes pārstāvji: Ch. Dilke,
grāmatas „Great Britain" autors un Čemberlens, Birmingh-
amas miljonārs. Abi sliecās uz imperiālismu, Anglijas pa-
plašināšanu. Izpildīdami savā dotā solījumu, Gladstons

pievērsās miera politikai. Viņš centās likvidēt militāras ekspedīcijas, ko bija uzsācis viņa priekšgājējs. Kaut gan bīdīt bija kārtējā angļu, Gladstons pieļāva Transvālieši autonomiju. Anglija sev paturēja vienīgi tiesības kontrolēt Transvālas ārpolitiku. Vēlāk Gladstons atteicās no Afganistānas iekarošanas. Viņš apņēmīgajās gan to, ka izlīdzinās Anglijas un Afganistānas robežas un atjaunos iepriekšējo līgumu ar afgāņu ķēniņu. Indijā viņš atcēla karoja vice-ķēniņu, konservatīvo Lītonu un viņa vietā sūtīja nostāja liberālo lordu Riponu, kas samazināja Indijas militāro budžetu, piešķīra brīvību turienes presei, uzsāka vietēju varas tiesu organizēšanu un noteicās izglītības jautājumos. Gladstona iekšpolitika, viņa attiecības ar sociālo evolūciju, Anglijas prestiža atjaunošana gaitēja asu kritiku ietvaros starp konservatīvo elementu un imperiālistu aprindām. Šo elementu spiests, Gladstons piekāpās jautājumā par Anglijas interesēm Āzpardžu Ēģiptē. Šī Gladstonam bij jāiet pret savu pārliecību pēdās un bij jākeras pie intervences imperiālisma garā. Tas notika tā:

Ēģiptē bij iegulsti lieli eiropiešu kapitāli: Suecas kanāla eksploatācijā, Nīlas nopļāvu regulēšanā, cukura plantāciju ierīkošanā, komerckas rūpniecībā u.c. Ēģiptes valdība bij Eiropas kapitālistu parādniece, tāpēc budžetiem bij vairāk ieņēmēji par parādu atmaksu, lai varētu parlicināties vai aizņemties jaunus kārtējā atmaksā, nācās nodibināt eiropiešu kontroli par Ēģiptes hedīva valdību. Eiropiešu iejaukšanās administrācijā izraisīja turienes musulmaņu ļaužu protestu. Nacionālās un reliģiskās nacija, priekšgalā nostājās pulkvedis Arabi-paša. Viņš sacēla armijā dumpi, ieņēmās nacionālā parlamenta sasaukšanu un ugunspiekla hedīvam sevišķa kara ministru. Tēl vairāk drošai savām, viņš uzstājās lai atcel eiropiešu kontroli par finansēm un lai aplaiž eiropiešu ierēdņus. Šāda nostāja

pulcētie ap dervišu Muhammeda-Ahmed (1848-86.) sevi izsludinātāja par mahdi-pravieti un trešo vadoni cīņā karā pret neticīgiem ārgenuiešiem. Nahaistu reliģiozais mānijas bij pārņēmis plašas teritorijas Ēriples austrumos un draudēja. izplūst no Nūbijas Ēģiptē. Gladstona valdība neparādīja ne enerģiju ne prasmi cīņā ar mahdistiem. Pēc viņa izrīkotās cīņas spēku zuda daudzus cilvēkus. Sūdīja un Sudāna bij jāpamet Ēģiptes ziņā. Ar pūlēm ārpolē spējām stāvēt Ēģipti pret mahdistu uzbrukumiem. Parlamenta opozīcija pārmeta Gladstonam viņa darbības un meklēja pēc tā, ka viņš pieļāvis Gordona un Evelyn Baringa ģenerālgubernatora nāvi Chartumā, Nūbijas galvaspilsētā un viņu bij ieņēmuši mahdisti. Gladstons sāka runāt, nepiešķirot Gordonam pietiekamu uzmanību un to, ka Gordons nav ieradies Ēģiptē, bet gan pojot Ēģiptē. Gladstons aizrādīja arī uz to, ka Gordons devies nabadzīgās Sudānas ķēniņa palīgā, ka angļu valdība viņam nepiešķīrusi nekādu palīdzību, bet Gordons jau agrāk bij paziņojis, ka palikšot Chartumā un droši vien Ķēniņa Nīlas ūdeņos pēdējie cilvēki pazudīs. Gladstons to zināja, bij pārāpējis par ekspedīcijas pret Sudānu atsūtīšanu. Bet mahdisti ieņēma Chartumu un apcietināja no atbalstītājus. Gordona nāve bij ievērojis pretinieku uzbrukumiem uz ekspedīcijas pret liberalo valdību. Gladstona nāve pētnieka uzticības kaitēšanu, nemēģināšu apstāvēt Anglijas prasmi, cenšoties. — Šī nekonsekvence un vēlēšanās nākta ārpolitikā izskaidrojama ar to, ka Gladstons nācās pildīt nepatīkamu pienākumu. Viņš darīja ne labprāt un vēlējās tērēt uzmanību ārpolitikā. Gladstona 3 pastāvēšanas gadiem (1880-1885) Anglijas ārpolitikā pakāpeniski kā viņam bij 2 uzdevumi: 1) Ēģipte jautājuma atrisināšana un 2) angļu politiskās ietekmes Eiropas kontinentā.

Tam ceļam Gladstona reformu, ko viņš veica savā pirmā valdīšanas laikā: zemes likums 70.g. un valsts izglītības

un pāc tam pulcēties Īrijiešiem no mājas līdz pēdējai iespējai. Pirms 1880.g. vēlēšanām Parnells devās uz Amerikas Savienotajām Valstīm, lai vāktu līdzekļus Zemes Līgas uzdevumu veikšanai. Viņš piedalījās Savienoto Valstu prezidenta deputātu palātā Vašingtonā. Viņu uzņēma ar lielu cieņu pat Kongresa sēžu zālē. Parlamenta aģitācijas dēļ viņu jautājumus apspriešanā Anglijas politiskās dzīves priekšā bieži. Tikpat 80.g. sākumā Īrijas Zemkopības sabiedrības ģenerālsekretārs Džons Dilons ierosināja, ar kādu nodokļu nomaksu aizstāvēja savas tiesības, savu zemi, ar kādu tiesību prasību pret valdošo imperiju. - Gladstons centās, kā izdotos nomierināt Īrijas aģitāciju, ja parlamentā iesniegs likumprojektu par atbrīvošanu, kas izmaksājama formālos, vismaz daļēji pašu Īrijas nodokļu maksātāju līdzekļos. Pēc 79.g. nelaimīgās gadā Īrijā pieņēma likumprojektu, bet angļi to nevarēja. Pa to laiku Zemes Līga paplašinājās, kā šāda mērķa vēl pirmsākumos, sāka aģitēt pret feodālo nodokļu maksāšanu. Parnells teica:

„Ja kāds ņēmējs nomāt zemes gabalu, no kura pagājis ģenuiekšķis, tad jums no šāda cilvēka jāvairās uz cela, jāiet ar viņu satiekties uz ielas, veikalā, tirgū un pat baznīcā. Ja jūs viņu šādā veidā stingri izolēsiet kā aģitācijas pārkāpēju pret apspiedējiem, tad jūs viņam palīdzēsiet ātrāk pie viņa nepareizā viedokļa. Ja ves elas grafistē nedzīvotāji pievērsīsies šai sistēmai, tad jūs redzēsiet, ka nepaliks neviena cilvēka, kas aiz aizvakar līdz bīstamu godu un prāta zaudēšu, ka uzdrošinātos uzstāties pret sabiedrības domu veselā grafistē un pārkāpt tās dzelzīgos, tādi jums ir pārliecību, un arī nosūtīs likumus."

Līga prasīja no ferneriem, kas apvienībā iestājās, lai viņi maksā 1% no nomas naudas. Līgas biedriem bij stingri norādījumi apmesties uz zemes gabala, no kura izdzītais nomnieks padzīts. Līgai bij pārskats par zemnieku stāvokli un tā spriedza savu sodu. Viņš no pirmsākuma,

Kam nācās ņemt zemes līgas terroru bij Boycott par to, kas viņš nelikumīgi un patvaļīgi bij padzinis ārstu no savām uzņēmējiem. Boycottu apsludināja par vajājamu. Visi tirdzniecības un apkalpotāji viņu pameta, nevienu viņš nevarēja nopirkt un bij it kā relents pats savā mājā. Lai viņam palīdzētu nonākt labību ievadās no Ulsteras laiž 10 tūkstoši protestanti. Valdība atsūtīja karaspēku, kas izsēdināja pasažierus no uzbrukumiem darba laikā un cēla viņiem. Tomēr zemes īpašniekam nebij iespējams šķirināt algādži šai apvidū, bet bij spiests pārcelties uz Anglijas. Šīfā laika Boycotā (Boikota) vārds tapis par augsta vārda. Šādu boikottēt nozīmē nolikšāt kādu cilvēku vai iestādi uz ignorāciju, nodibināt apstu pārāgu turēšanu. Visam nākās gan apspīlētas, gan atklātas sadursmes, skandāli, tautiņi. Liberālā valdība sakumā mēģināja pretvērtīties pilnīgi jaunā pārāgu apspiešanas metodes, kas Īrijā jau pieteikta kopš Pitta laikiem. Speciālā Parnella senāta nu apsvēra, ka viņš nesinātājus uz kādu slepkavību. Pēc tam arestēja pašu Parnellu un 4 deputātus par piedalīšanos zemes līgā. Izrādās tiesneši viņus tomēr attaisnoja. Tad Gladstons pieprasīja, lai parlaments kara pie pilnvarotu likumiem:

1) jāatceļ habeas corpus act jēb likumu par personas neaizskaramību. Līdz ar to administrācijai bij tiesības arestēt personas, kas apsūdzētas par pārāgtības kurināšanu vai valsts nodevību, vai uz turēt viņus šādas apsūdzības;

2) jāatļauj ņemt kratīšanu, lai atrastu ieročus.

Atļaujas saņemt šī likumu nobalsošanu komisijā ir pastāvīgā Parnella atrodamam šķēršļiem pie obstrukcijas. Viņi kāpa tribīnēs, lēz savā galā laiža un pārlasīja „zemes grāmatas" lappuses, kur bij pierakstīti valsts nozieguma tēsas pret Īriju. Šādā kārtā viņi novilcināja gadi un tā rīkoja nepārtraukti 2 dienas un naktis. Pēc tam komunālieši vēlēja sēdēja, bet katrā pusē

bij loti sašutis, aizliedzas ligas sapulces parinoja, ka tās
slāptas, apcietināja Parnellu un citus vadoņus un parina
Īrijā zvērināto tiesu darbību. Bet tas nelīdzēja. [illegible]
bij Parnella pusē. Kādā mītinā Dublinā 1882. [illegible]
kāds umātājs viņu nosauca par Īrijas ekrometa [illegible]
Dublinas pilsētas padsmē iecēla apcietināto [illegible]
savas pilsētas goda pilsoņiem.

Gladstons nolēma piekāpties. Valdība izdabūja caur
palātā likumu, kas īru fermeriem atlaida parādus par
nomaksāto nomu par vairākiem noricējušiem gadiem. Bet
tam Parnellu un viņa biedrus, kas atradās Cilmenhaina
cietumā, uzaicināja dot parakstus, ka viņi aizliegs īru val-
dību. Viņus atlaida brīvā ar noru m, ka cenā sīs valdī-
bai palīdzēt zemi nomierināt. Par zimi ka nodibinās
kā likumīgā kārtība, atcēla Īrijas vice-kēniņu un viņa
sekretāru. Bet kad Dublinās kradās jaunais pavaldonis
Cavendisch, tad viņu un tā sekretāru nogalināja nemi-
mierināmie fenieši. Parnellam ar to nebij nekāda sa-
tas pat vērgās pret viņa politiku. Gladstons tomēr ska-
tījās uz lietu tā, kā Cilmenhainas vienošanās laušanu.
1882. g. indenī Gladstons ar Forstera palīdzību izdeva jaunu
likumu, kas Īrijā ieveda uz 3 gadiem smagu pastiprinā-
tas apsardzības stāvokli. Tiesās atcēla zvērinātos piesēdē-
tājus un policijai pieešēra neaprobežotas tiesības izdarīt
kratīšanas. Bet visi šie soļi nelīdzēja. Īrijas krize turpinājās.
Parnells atjaunoja zemes ligu, nosaukdams to par nacio-
nālo ligu. Uzbrukumi administrātoriem un policistiem tur-
pinājās. Terroristi kērās pie dinamita bumbām. Parlamenta
sesijas atklāšanā 1883. g. agrākais Īrijas lietu sekretārs
Forsters apvainoja Parnellu, ka viņš ir uz vienu rīku ar ter-
roristiem. Parnells to noraidija kā nedibinātu. Kādā
banketā Dublinā Davitts pasniedza Parnellam 37.000
mārc. stal. lielu ziedojumu, ka īru emigranti bij savākuši

un teica: „Šeit iz ēru tautas atbilde uz Forstera apvainojumu!" Tās notika 1883. g. decembrī. Parnells tad bij savas slavas un popularitātes augstumos.

Politiskās cīņas 80. gados Anglijā. Trešā parlamenta reforma un Gladstona pievēršanas nomrulam.

Gladstons, kas sakumā bij mērens konservatīvās politikas piekritējs, 50. gados bij pārvērties par liberāli, bet 70. un 80. gados Gladstons kļuva radikāls. Vouš sev bij sprandis šnērkj demokratizēt anglu politisko dzīvi. Gladstonam, tāpat kā radikāliem, bij pilnīgi sveša doma par sociālām reformām. Sasiedrības šķiru antiecību uzlabošanai likās pilnīgi pietiekošas politiskās reformas. Pēdējos 2 gados (1884.-85. g.) viņu nodarbināja doma par jaunas parlamenta reformas izvešanu. Reformas nolūks bij tuvināt Angliju vispārējam vēlēšanu tiesībām un pilnīgai politiskai vienlīdzībai. Gladstonam likās, ka šī reforma visus nomierinās, jo sevišķi viņš cer, ka ar to tās likvidēta Īrijas krīze. Anglijā vēlēšanu reformas sauca par parlamentārām reformām. Pirmā parlamentārā reforma bij 1832. g. likums. Toreiz vesela rinda maz apdzīvotu „pārmēnšu miestiņu" vēlētājiem atņēma bālos tiesības un tās nodeva lielajām, bieži apdzīvotajām rūpniecības pilsētām. Likums joprojām notēicā augstu cenzu un parlaments saglabāja savu iepriekšējo aristokratisko raksturu.

Otrā reforma, kas notika 1867. g., principā ir pirmās tuvinājums, jo vēl vairāk samazināja vēlēšanu tiesības pārnīkušajiem miestiņiem un pavairoja lielpilsētu pārstāvju skaitu, bet tai pašā laikā šī otrā reforma stipri pazemināja ari cenzu un deva iespēju iekļūt parlamentā pilsētu vidus šķirām, tā tad ari labai dalai pilsētu strādnieku. Tāpēc šī reforma ir svarīgs solis dēmokratijas virzienā.

Jēl radikālāka ir trešā reforma. Gladstons to ierosināja 1884. g. bet augšnams to novilcināja veselu gadu. Tikai 1885. g. tā

klusa likums.
Viņas iepriekšējās sanāc par parlamentārām reformām, ko tām pieteikuši likumi par tautas pārstāvjiem. Pašā nosaukumā jau redzama ideja par tautas suverenitāti: šis likums atļāvis radikāļu frakcijai pieaicināt politiskā dzīvē tautas zemākos slāņus, ievest vispārīgu, vienlīdzīgu balsošanas kārtību, uz kuriem nav pielaistas, vienmuļīgi sadalot atsevišķu apriņķu un apvidu pārstāvju skaitu. Ķeiga gan 1885.g. reformā ļoti ciešā apmierinājumā ar demokratu panākto, tā Anglijai tomēr vēl vienam vispārīgām vēlēšanu tiesībām. Balsot vēl ķeiga vienu un divreiz īpašnieki, tāpat preanegāji dīki, kas dzīvo pie tēva. Pēc nāves kas mītinās nebiedētās īstalās, mājas palīpotāji nebauda vēlēšanu tiesības. No visiem pieaugušiem divpadsmit tikai 1/3 kļuva balstiesīgas.

Reformu ķēniņā mērā bij nelabvēlīga strādniecībai to nelīdzsvarā varēja piedalīties tikai tās, kas nedzīvoja šogad uz vietas. No otras puses tā prēķīja dīvainas pieņēmības kārtīgām personām, jo tās varēja nodot vairākas balsis, balsojot vietās kur tām piederēja kādi īpašumi. Veltīgi radikāļi cīnījās pret šādu plurālismu, un radikāļu uzņēmēja formula „one man, one vote" — viens vīrs, viena balss.

1888.g. bij ieviesta tuvāk pastiprināta apmaksāta tiesnešu, uz šogadiem un tam nāvējāja izlēgšu. 1885.g. Gladstons pazinoja, ka pieprasīs parlamentam, lai tas arī uz priekšu vēlpaaugstinātu tādus ķēniņa noteikumus. Tad Parnells un kādi viņa 39 ieru deputāti pievienojās konservatīvai deputācijai. Kādā nenarīgā jautājumā, par alkoholiskā dzēriena aplikšanu nodokļiem, viņi balsoja kopā ar konservatīvajiem. Gladstons nedabūja vajadzīgo vairākumu un atkāpās no amata. Kabinetā Soliberija (Salisbury) priekšgalā. Tas nostājas 1885.g. jūlijā. Konservatīvais kabinets palika pie varas šķiet šogad, kad gan tam parlamentā nebij majoritātes, liberāļi kabinetu nepāgāza, bet gaidīja nākošās vēlēšanas, kurām

vajadzīja notikt vēlēšanām 1885.g. vēlēšanu laikumā. Tā pārstāvēja to liberālo, tā konservatīvo partiju, cīnītāju, reģistrēto tiesu pēc kārtības lielu pārsvaru dabūt.

Salisberijs, redzams, tomēr cīnīties prata, atcēla Īrijā ārkārtas likumu, jeb tā sauktu, un izmeklēja bargos likumus par aģitācijas nomierināšanu un jāka uzsāvot likumpārkāpējus, kas pārdzīja ir. Jaunieceēm tiesība uz zemes pirkšanu. Šādi pasākumi deva Parnellam jaunu ieroci un viņš uzstādīja komunālu programu, kā runāt par Īrijas autonomiju. 1885.g. augustā rādīja vēlēšanu Parnells izstādīja šādus galvenos punktus: Īrijai vajadzīgs sev atsevišķi parlaments, savs ministru kabinets, Īrijas rūpniecība jāce sargā no angļu rūpniecības konkurences. Vēlēšanu priekšvakarā Īrijas pavēlniekam bij slepena saruna ar Parnellu. Šis vadonis vēlējās sākā atkal tuvoties valdībai. Bet partijas partijas centās dabūt tiesu savā pusē. Gladstons, savu vēlētāju ieskatīgais cilvēkis par to, ka vēlēšanās cel augstu vēlēšanu likumu Īrijas pašvaldības lietā. Bet Salisbery uzaicināja Gladstonu, lai tas noteiktāki pasaka savu plānu. Gladstons neatbildēja, ka to grib darīt tikai pēc tam, kad Īrija būs izvēlējusi savus pārstāvjus parlamentā. Tad Parnells publicēja savu programu, kurā arī izteicās par liberāļiem. Viņš apvainoja liberāļus, kā tie esot pret Īriju tāpat kā Krievija pret Poliju. Liecinājis bijot pret liberāļiem. Šī lieta bij Parnella ieteicusi, ka vēlēšanās gāja vecos deputātus, kas bij kopā turējušies ar liberāļiem un 86 no visiem deputātiem bij Parnellieši, konservatīvi dabūja 249 vietas, liberāļi 335. Tai gan liberāļi bij pārsvarā, viņi tomēr nevarēja valdīt bez Īru atbalsta.

Parnells bij panācis savu mērķi. Īrijai palata bij vispilnīgā kārtā. Sekretārija nebijušam bij jāatkāpjas. Tai pagadā tas tomēr bij gaunš izdarīt jaunu imperiālistisku ķeburumu. Projekts izpelnījās pievienoja Irokēzijas lielumu dalu. Gladstons ā viņas stājās pie valdības stūres 1886.g. janvārī. Šā tā arī viņš nevarēja valdīt bez Īru atbalsta, tad viņš pieņēmi

nostājās par homrulu. Jaunā viņš iesniedza parlamentam projektu par Īrijas pašvaldību. Šī likumprojekta bij liela nozīme Īrijas nākotnei. Gladstons tika pieņemts Īrijā pilnīgi pašvaldības veidā, kas līdzinātos angļu kolonijas autonomijai. Autonomas kolonijas sauc „dominion". Īrijai jānovēl tiesības nacionāls parlaments un nacionāls kabinets, kas pastāvētu vienīgi kontrolei. Dublinas parlamentā paredzēta viena palāta ar 2 deputātu šķirām; vienus ievēl pašreizējā kārtībā, otrus ievēl bagātie lielgruntinieki, kas pa lielākai daļai ir angļi. Īrijas parlamentam ir tiesības likt par nodokļiem noteikumus neskarot ne Īrijas preču ievešanu Anglijā. Bet Īrijai maksā angļu valsts kasei 30 gadus 3 ½ miljonu mārciņu. Gladstons tika pieņemts arī Īrijā, bet šai reizē ne tik sirsnīgi kā pirmajā reizē. Vēlāk jāatvēl 1 ½ miljarda liela kredīta, ko varētu lendlordiem 49 gadu laikā atlīdzināt par Īrijas zemi. Šo summu vēlējās zemnieki atmaksāt pamazām, ar ne vairāk kā 4 gadu simtiem daļu. Abus Gladstona projektus pieņēma tā partija un lielākā daļa liberāļu, bet angļu aristokrātu apvienotās vispārīgā domā bij stipri nelabvēlīgi pret abiem projektiem. Gladstonu apvainoja, ka viņš upurējot Ulsteru (Olster) Īrijas protestantiskā daļa un pavājot to savienotā karaļvalstī. Ulsteriešu nodibina protestantu biedrības pret homrula ieviešanu. Viņu vēlēšanās nāca runāt par Īrijas sacelšanos ja šo likumprojektu pieņems parlaments. Pēc liberāļu partijas sašķelās Gladstona priekšlikumu dēļ. Kabinetā Gladstons bij pastāvējis jaunam plānam šaubīgam kabinetā, iecēlietu ministrs Čemberlens (Chamberlain) demonstrēja. Līdz tam Čemberlens, Birmingham pilsētas galva, kas parlamentā bij ievēlēts 1876. g., bij pastāvīgu vairākumu kāpēju dēļ. Viņš bija uzstājies par dzīvnieku aizsardzību, par baznīcas šķiršanu no valsts par obligātu kareivīgo rudu, par lielgruntniecības izrobežošanu. Kopā ar viņu no liberāļu partijas nodalījās vēl vairāki vadītāji.

tai pašā laikā no Gladstona atdalījās vēl cita grupa, no liberāļu otrā galējā spārna. Tie bij vecu aristokrātu ar lordu Hartingtonu priekšgalā. Has šīs grupas kopā nodibinājās jaunu frakciju – liberāļu unionistu frakciju. Tādu nosaukumu tadās tāpēc, ka viņi apstājās par to, lai paliktu spēkā ūnija, lai Īrija un Lielbritānija arī turpmāk būtu saistītas nesaraujamām saitēm. Par šīs partijas vadoni sākumā kļuva Hartingtons un vēlāk Čemberlens. Parlamentā partijas pārgrupējās un iepriekšējā sadalījuma vietā stājās citi. Līdzšinējo liberāļu un konservatīvo vietā tagad deputāti iznāca tādos, kas aizstāvēja Īrijas ūniju ar Angliju un tādos, kas atbalstīja Īrijas neatkarību. Viņas pusē bij konservatīvie un liberāli-unionisti, otrā pusē liberāli-gladstonieši un īri. – Parnells vēl viņu vadoņa laikā bij ieņēmis naidīgu taktiku. Viņš pārgāja cietā iebrukumā liberāļiem. Has koalīcijas valdība ierosināja, kad parlamentā iesniedza Īrijas mājas noteikumu projektu. To noraidīja ar 341 balsi pret 311. Tas notika 1886.g. jūnijā. Šo balsošanu izšķīra ar savējiem Anglijas liberāļu daļa. Gladstons nesamierējās, atlaida parlamentu. Viņš bij pārliecināts, ka jaunās vēlēšanās viņš dabūs savā pusē vairākumu, bet viņš stipri vīlās. Vēlēšanās galvenais jautājums bij vai deputāti atzīstoši homrulu, vai nē. Parlamentā ievēlēja 191 liberāļu gladstonieša deputātu un 86 īru homruliešus. Šīm 277 balsīm pretēja, naidīgā partijā bij 392 balsis (317 konservatīvie un 75 liberāli-unionisti). Tiesīgi, ka par homrulu balsoja galvenā kārtā nomaļu un Ziemeļ-Anglijas diezgan sīki, turpretim dienvidi un Londona stājās pret šīm ūnijai. Gladstons atkāpās. Vajauna nodibinājās konservatīvo kabinets Dr Solsbury priekšgalā. Tas notika 1886.g. septembrī. – Šāvēr apmēram viņš vēlākajo tempu politikā darīt, kas Anglijai pārvācu nepatīkami. No 1815.g. vasaras līdz 1886.g. rudenim t.i. 71 gadu laikā viņu otru nomaiņa 4 kabinetā. Liberālā Gladstona kabineta vietā stājās konservatīvais Solsbery tam otrais Gladstona un viņam no jauna Solsbery. Liberāļu

partijas sašķelšanās bij galīga. Šīs mājinājumi samierināt abas grupas palika veltīgi.

Politiskā krīze un sociālisma parādība Anglijā.

Konservatīvi, nākot pie varas, atjaunoja šī plašie imperialistiskie plāni, kuru pirmo reizi bij gribējis Bikonsfīlds un kuru Gladstons tik uzņēmīgā mērā bij vairījis atmest. Šī pēdējā maiņa iezīmē jaunas Anglijas kolonijas politikā. Kur bij paplašinājušās Anglijas kolonijas, bij radušies jauna Kanādas-Vācija un tāpēc jo vairāk bij jāiet uzņēmīgam. Pat nāciskais Anglijā tik vēl vairāk uzbudinājis uz jauniem karagājieniem. Tomēr Ārlaus Konservatīvu valdība pagura uzdotā, viņa imperialistiskajām uzdevumiem, nāca nepārtraukti uzbrukumi pa ārlu jautājumu. 1885. g. Lieknas bij piekāpusies Irijas tiesības, kuras liga atjaunēja ar O'b un pasaucā ar to forsmanu bij "alta comitia", kas nolēma "fair rent" - taisnīgo ēšanu nomas apmērus. Landlordi tomēr neievēroja dzimtijas nolikumus un uglika rentes naudas pēc savas patikas. Viņas un deputātiem izsaukšanās uzbrukumus apvainoja, uzdūšīgi nomas likšanu tuvāk un uzstādīt gluži pretīgus nolikumus prasības. Viņi teica, lai jaunās Karalienes delegāti pārrunā ar landlordiem par nomas naudu. Gadījumā, ja piesaucās nekā viņi draud, ka tas taisnīgi, tad strādnieki un zemnieki nekā. Deputāti ierosināto valsts bankas nepieņēma pie kam plāna.

Konservatīvā valdība uzņēmās uzsākšanā cēlu plānu iniciatoru. Par šīsa likuma mīnistru ieceļa Balfūru (Balfour), un šis ministrs dedzīgi apņēmās vētus apspiešanas līdzekļus Irijā. Viņš paziņoja, ka pārtrauc un savēs spēcīgu nostāju cēlu plānu, tāpat kā iepriekš bij nostājušies liberāļi. Nacionālā liga, kas bij stāvējusi zemu līgas vietā, Balfūrs izsludināja par nelegālu, kas kāršanu uzņēmīgam uzbrukumam. Pēc tam viņš lēca pārvēlēt pastiprināt krimināllu vajāšanu, par aģitācijām pāri kāpumiem, tā. mājas dedzināšanām, uz nemaksāšanu landlordiem.

lordiem u.t.t. Palāta pieņēma likumu, kas piešķīra miertiesnešiem tiesības piespriest apaļdu darbus un lietas izspriest ārpus tiesas sēdēm — tas lai novērstos no noticēšanās domu brīvas atziņības. Ministru prezidents Solsberijs izteicās: „Īrijai jāsaņem vismaz tās 20. g. konstitucionālās garantijas."

Protestējot pret terora likumu Dublinas pilsētas padome atteicās pieņemt Viktorijas 50 g. valdīšanas jubilejas svinībās. Gladstonieši mēģināja kopā ar īru autonomistiem kavēt pie Mātes nācējas lai apspiestu likuma uzlabošanu, bet konservatīvie nācējās pret obstrukciju daudz uzņēmīgāki kā savā laikā liberāli. Kabinets vienmēr piespiesta, lai pārtrauc debates. Ir protesta opozīcija 1889. g. jūnijā atstāja ēdēju zāli. — Ka to laiku komunālo rādīja bij stipri aplaitājusies ziņas par angļu sabiedrības apmudās. 1888. g. Londonā tiesā prezidēja Parnells, apsauga teatru ēku nacijai. Parnells saņēma apmeklējumus, no viņām kolonijām kolonisti nāja ar naudas palaistes, jo sarunāja komunā programmā tādus pat noteikumus, kādi bij viņu konstitucijas pamatā. Parnells tautu mācīja ņemties, ka viņa iespējams uzņemšies cīņu pret angļu valdību. Apvienoja ļoti noķēgli, izvairījās no jebkādiem tiesas ar revolucionāru lietu, pratēji palika malā no ejas plāna atbrīvācijas jautājumiem centās viņu nomelnot dažādām insinuācijām un personīgiem uzbrukumiem. 1887. g. konservatīvā laikrakstā „Times" parādījās ziņojums, ka esot pierādīta Parnella piedalīšanās Kavanāsa nogalināšanā. Parnells iesniedza prasījumu izsniegt lietu, bet valdība to atteica lēgumu. Viņš uz deputātiem, Parnella lietas, pārnieta laikrakstam par neglaimo aizsāvu. Tiesā advokāts teica, ka viņam esot pierādījumi par Parnella saistību ar revolucionāriem. Valdība centās ā tiesmešus lietas izmeklēšanai. Tiesā nāca klajā apbrīnojami fakti. Ir sapņinā ziņotāju uzņēmumu viņi gaidīja, lai kādēļ tiesā tādā kārtā Pigotā (Pigott), kas laikraksta „Times" bij pārdevīgs ne stāli, kas kompromitēja Parnellu, bet Pigots

aizbēga uz Arģentīnu, pēc tam kad bij atņēmusi kādu naudas laikraksta redaktoram, ka viņš pats esot bijis vainīgs, apkaunojumā. Pēctecis atrada Madridē, bet viņš Gladstons paziņoja brīdī, kad viņu gribēja apciemināt. Parnella nevainība bij spožā pierādīta un kad viņš ieradās palātā, liberāļi viņu sagaidīja stāvēdami ovācijām. Gladstons jau procesa laikā bij pārbaudījis Parnella tā demonstrēdamies viņu pusē. Likās, ka arī Irijas autonomijas lieta virzās pretī labākiem panākumiem. Kādā mītiņā Londonā Balfura dzīlēmu tīrāki nosvilējēja. Kabinets jau sāka šķiesties uz pretējām. Valdība paziņoja, ka ķēsies pie Parnella likuma realizēšanas un atvēlēs tam zemniekiem zemes regulēšanu. Šis likums nāca 1890.g. bet šai pašā brīdī politiskā vētra uz jaunu plēsa vētas pūles kai patriciešu. Parnella stāvoklis un šoreiz tas arī gāzās. Tenaidnieki bij pieņēmuši viņa personīgai dzīvei. Šinī ārkārtīgi nozīmīgā brīdī, bij viņš sakarā ar O'Shea (Ši) kundzi, Parnella kolēģa bijušo sievu. Viņš bij jau samierinājies, ar savu stāvokli, bet tagad Parnella tenaidnieki sāka viņu, lai tas pie prasītā šķiršanās, un šī prasība zināms bij tās, ka Parnells nozodzis pār laulības pārkāpšanu. Neslavas cēlēja sāka ar kādu publisku viņu darīšanu. Protams, ka Anglijā ģimenei nevaj nav cieši pamatu un viņš atkal un vēlreiz laulības dzīvē nav stāk pastopama kā citās valstīs, bet Dievs mīļais! kā tādā laulības pārkāpumus klusu atstāt, tam tā apkaunotā angļu sabiedrības vispār atzīto tikumības skaņu. Bet šādu nozāles pārkāpēju kad dzīvnieki viņi pārkāpēji angļi savējā kā uz laukiem. Tanī brīdī angļiem sadzīvē pieņēmums, ko viņi pasaprotē kā "comf." – Procesa sekas bij tās ka vispirms pret Parnellu nostājās viņi dižvīrijas pretendentiņi sākumā. Viņiem likās, ka ar viņa atkāpšanos pamosies kā ar Parnellu nav kapējamas iecirtības un sekošanā direktori bij viņus no galvenām liberāļu partijas balstiem. Lai nesaraidotos ar direktoriem, Gladstons publiski atzīstās viņā, ka Parnells viņam ir

vai Īrijā tomēr nevarot palikt ārpus partijas priekšgalā. Bet Parnellu ģimenes radoša arhibīskapiem bērnapi, kas viņu dēvēja kā protestantu, kā cilvēku, kam reliģija vienaldzīga. Viņš partiju pārņēma sašķeltu. Pēc 5 dienu asām debatēm tā sadalījās 2 grupās: 86 parnellieši un 45 antiparnellieši.

Tautiskās ārī, kas sākumā Parnellu atbalstīja, pazīņoja, ka viņš partijai pakalstot, ieņaunajas gungas nekā apvienotājās. Šajā kritiskajā brīdī uzņēmumā Parnellam un katrā gadījumā Gladstonam bij sevišķi nozīmīga loma. Par viņu spēju O'Ši kundze savās atmiņās. Laikā laikā, kad Gladstonam bij ļoti vajadzīgs Parnella atbalsts, viņš griezās pie O'Ši kundzes ziņodams viņai lielo ieceri uz īru vadoni. O'Ši kundze uzņēmās vienam ministru prezidenta rakstītā un viņiem bij nākt kopā. Gladstons vairākas reizes pēkšņa ātrāku zaļu reizi ar O'Ši kundzi, viņu bij ievaldzinājis tās skaistums un prāts. Tomēr viņi viņiem atzina Parnella un O'Ši kundzes draudzību par tīkamu lietu, bet domāja, ka viņu draudzība lāgā nenotiekot Liberālās partijas interesēs. Tās bij laikā, kad pēc 80 gadu pāķāpuma ceriem atkal ieguvēja, bet tiecās tos vispirms atkārtotai ieņemt. Gladstons pastiprināja saraksti uzaicināja, aplūkot priekšā tīkamības nāsta un pasludinājā, ka ar tik ieteicamiem ķēmiem kā Parnellu un O'Ši kundzi, viņam nevar būt nekādu attiecību. Parnells uzņēmējā savā pusē vērīgās lietas pārnest uz nacionālo jautājumu. Viņš vaicāja, vai tiešām īri pretīdēs, ka angļi Gladstonu ieņauca, viņu dēvējot lietās un notiek kas ir tam kā nav ziņas bet īru vadonim. Patiesā nolūkā Parnellam bij jāsadarbojas ar katoļu garīdzniekiem apņemšanā. Nonācējības viņš bez jēgas vajāts, viņš gāzēja un ieņēma Braitona (Brighton) 1891.g. 6. oktobrī. Par šo autonomijas vadoni ņēma Parnella dēlaņš Redmonds, ne uzbij tik spējīgs, ne īri palika tāpat saķēlušies. Naidīgi noskaņoti vācu lēcumāņi Trejā, konservatīvie pat Anglijā karājuja demokratiskajās politiku, ko bij uzsākuši

liberāli. Par jaunu radikāļu aktīvu virzītāju apvienojumu, kurus arī turpmāk dēvēja par „country"jiem grafistēm. Agrāk tur bij aristokratiska pārvalde un galvenā uzmanība bij vērsta uz ieņēmumiem, ko ievēlēja no lielgrunturiekiem vidus. Tagad nodibinājās jaunu pārvaldes veidu, kas balējās uz vienlīdzības principa. Viņi nodoklu maksātāji, neatkarīgi no kārtas un nodarbes, ir tiesīgi grafistes padomi. Šīs padomes pārzināja sociālbiedras, ceļu, ārstniecības un sanitārlietas un noteica nodokļu turiešanas vajadzīgu maksāšanai. Šiem pašiem padomiem arī tiesības reģistrēt zemes īpašumus, kas tos sadalīti lauksaimniekiem pārdeva pa trīs arkliem līdz ar govi („three acres and the cow"). Tā torijiņi komunistiskā domāja atjaunot Anglijā zemnieku, kas jau kopš 19.g.s. vidus bij pārvērsti proletāros.

Sociālisma izplatīšanās Anglijā.

Sociālisma ideja Anglijā lēnām uzņēmās ātrumu. Līdz 80.g. pār tām ņēmējās galvenā viņi intelliģences: literāti, zinātnieki, mākslinieki. Pastāvēja pulciņi, kā biedri nodevās sociālo jautājumu pētīšanai, popularizēja sociālās mācības aperējumos - „tracts". Šeit atjaunojās vēlreiz sociālisma idejas, kas līdzinās vācu katedersocialismam. Šo sociālistu laiku par fabianiešiem - „fabians", nosaukt romiešu atvarotāja Romas karavadoņa Fabiana. Pēc šīgās sociālistu idejās jāk izplatīties, arī strādnieku vidū. Trūkums no iemesliem, kāpēc sociālisms tik ātri izplatījās, bij diezgan labvēlīgie peļņas apstākļi tirdzniecībā un arī transporta uzņēmumiem. Otrs iemesls bij tradeunionu organizācijas. Tādi sazinājās tiesi un patstāvīgi ar uzņēmēju par darba algu un darba laiku, tāpēc viņi varēja pārāk bīstot valsts palīdzības un teorijā viņi pieslējās biržai strādnieciskai. Strādnieku apmierinās no esošajiem apstākļiem, sākot ar 80.g. vidu, kad apvienu vairāk precēja konkurence un Anglijas apvienu bīstāk nākas sērgāt ar bezdarbu. Notā cietīja ievērojami

darba zemākie un smagākie veidi. Bez nodarbošanās vispirms paliek nesēji, ogļrati, kokvilnas rūpniecibās nodarbinātie, pēdu un dzelzceļu strādnieki. Šie melustrādnieki bez tehniskas zālitibas, bez noteiktas darba algas, nebij apvienoti tredos tā kā mechāniķi, mūrnieki, burtliči un vispās strādnieki, kam noteikta, nodrošināta alga un kas kārtīgi spēj ienaksāt pašpalīdzibas kasē. Šo gadijumu darba strādnieku liktenis spieda Anglijā sociālo jautājumu nostādit citādi. – 1889. g. izcētās liels streiks Londonas kuģu būvētavās, kur notika milzīgo Anglijas tirdzniecibas flotes galvenie iekraušanas un izkraušanas darbi. Streikoja vienkāršu ostas strādnieki. Visas angļu sabiedribas uzmanība pierāsās to cilviku liktenim, kuru rokas pārcilāja visas pasaules lielākās bagātibas, veica vislielāko vērtibu apmaiņu un kas paši atradās uz nabadzibas zemākās pakāpes, dzīvoja gandriz zem klajas debess vai arī mitinājās tumšos, netīros pagrabos un kas badojās caurām dienām. Tā kā darbs bij nenoteikts, pelna nedroša, tad šie strādnieki nekā nevarēja sekrāt nedz arī uzlabot savas dzīves apstākļus.

Baņemto naudu viņi turpat ozterēja. Pemzas krastu šaubīgos kavālos kāršu spēle un dzeršanā. Kamēr valdības komisāri un labdarīgās biedrības pētīja apstākļus, kādos jādzīvo strādniekiem, strādnieku pašu ņ vidū parādījās liels skaists socialistu agitatoru. Viņu vidū arvišķi izvērzījās Tom Mann un Džons Bērns (John Burn). Viņi paši bij strādnieki un neapguruši runāja ielās, mītiņos, aicināja darba ļaudis organizēties. Socialisti ienes jaunus jēdzienus un jaunus terminus, šķiro masas, t. i. melnstrādniekus no kvasēm, techniski izglītotiem, augstāko profesiju strādniekiem. Viņi aizrāda, ka masai neder tādi paņēmieni, ko cīņai izlietā klases vai šķiras. Aizrāda arī, ka darba tiesības jāaizstāv politiskā cīņā, jārīkojas tā, kā to dara sociālistu partijas uz kontinenta. Viņi uzstāda šādas prasības: 1) visās darba nozarēs darba laikam jābūt 8 st. un 2) jānacionalizē zeme.
Zemi nacionalizēt nozīmē nodot to kā galveno ražošanas ieroci visas tautas jeb valsts rokās. Zemi jāpušķir visiem darba ļaudīm, visiem, kas paši to grib apstrādāt. Pats izteieiens par zemes nacionalizēšanu pieder amerikaņu rakstniekam Henrijam Ažordžam (Henry George), kuŗa grāmata „Progress un nabadzība" (Progress and poverty) izplatījās lielā eksemplaru skaitā pa visu pasauli. Pat trēdi sāka šaubīties. Daudziem viņu starpā bij jāatzīst, ka pašpalīdzība nav pietiekoša, ka šķiru strādniekiem trētu jāapvienojas savu tiesību kopīgai aizstāvēšanai. 1890.g. trēdu kongresā lielākais deleģātu vairums bij tā noskaņots, ka pretēji centrātas komitejas domām pieņema 2 galvenās socialistu prasības. Šie organizēto strādnieku lēmumi atstāja lielu iespaidu uz parlamenta partijām: liberalo

un konservativo, kas abas cīnījās par varu. Kā viena, tā otra uzņēma savā programmā likumu, ka darba devējs atbildīgs par nelaimes gadījumiem darbā.

Liberalisma pagrimšana un imperialistiskās politikas uzplaukšana.

1892.g. vēlēšanās liberaļi ieguva nelielu uzvaru. Ievēlēja 275 gladstoniešus un 80 īrus, pret 270 konservativiem un 45 ūnionistiem. Tā tad bij 355 lib. deputati pret 315 kons. Vēl vairāk kā agrāk bij redzams, ka liberaļi balstās uz valsts nomalēm, uz Īriju un Skotiju, kamēr Anglijas centrs izteicās par konservativajiem un ūnionistiem. Vēlēšanu rezultatā konservativie ministri atkāpās un izcēlās liberalais kabinets ar Gladstonu priekšgalā. Liberaļu partijā pašā bij manāma nosvēršanās uz kreiso pusi. Gladstons tagad pieņēma programmu, ko Ņukestlē (Newcastle) bij izstrādājis viens no radikalistu mācekļiem, Džons Merlejs (John Morley). Programmā bij paredzēta Īrijas autonomija, jaunu vēlēšanu sistema, augšnama tiesību sašaurināšana, baznīcas tiesību atdalīšana no valsts Anglijā un Skotijā, likumi strādnieku un zemnieku labā. Gladstona politisko uzskatu evolūcija bij nogājusi līdz pēdējām robežām. Viņš tagad bij nonācis pie ieskatiem, kas bij ļoti tuvi čartismam. 82.g. vecumā Gladstons koncentrēja visu savu uzmanību uz homrula ievešanu Īrijā. Viņš izstrādāja jaunu projektu, kas stipri atšķīrās no 86.g. likumprojekta. Tagad viņš lika priekšā dot Īrijai tādu konstitucijas, kā angļu kolonijām Austrālijā. Atļaut nodibināt parlamentu ar 2 palātām. Īru deputatiem tomēr bij jāpiedalās arī vēl

imperijas parlamentā Londonā. 82 dienas parlamentā karsti debatēja par likumu un līdzteku visā valstī notika rosīga agitacija. Beidzot apakšnams pieņēma likumu par homrulu ar 35 balsu vairākumu. Augšnams tomēr likumu noraidīja pirmā lasījumā ar 419 balsīm pret 41. Tās notika 1893. g. 2. sept. Šāda lordu pretestība nostādīja Gladstonu alternatives priekšā, vai nu izdarīt jaunas vēlēšanas, vai arī ierobežot lordu palātas tiesības. Kad lordi noraidīja vienu no viņa administratīvās reformas priekšlikumiem, Gladstons teica apakšnamā: „Man šķiet, ka šāds stāvoklis nevar ilgāk turpināties." Liberaļiem skaļi applaudējot, viņš paziņoja, ka drīz būšot lieli notikumi. Tās bij 1894. g. 1. martā. Daudzi šos vārdus izprot it kā lielais sirmgalvis (the great old man) gribot attiecināt uz lordiem radikaļu formulu: mend or end – vai nu reformu, vai gals. Bet lai uzstātos ar drošu rīcību pret lordu palātu, pašai liberaļu partijai nebij pietiekošas vienprātības. Gladstons pats apzinājās, ka viņa autoritatec noslīdējusi uz leju. Bez tam viņa redzes spējas mazinājās, viņš bij gandrīz akls, un tas viņu stipri kavēja piedalīties politiskā cīņā. Drīz pats pēc savas uzstāšanās viņš nodeva ministru prezidenta pienākumus ārlietu ministram, lordam Solsberī, un beidzot pilnīgi izstājās no kabineta, līdz ar to atteicās no politiskās dzīves vispār. Gladstons mira 1898 g., tai pašā gadā, kad Bismarks.–

Liberalās partijas lideru vietu apakšnamā ieņēma finanču ministrs Harkorts (Harcourt). Kabineta priekšsēdis lords Solsbery, nevarēja apakšnamā uzstāties, jo bij augšnama loceklis. Viņam nebij ne energijas, ne patikas turpināt Gladstona politiku. Viņa ieskati sniedzās vairāk uz ūnionistu

pusi. Viņu valdzināja ūnionistu ideja par visu angļu koloniju imperialistisku federaciju. Viņš atteicās iejaukties Turcijas lietās un aizstāvēt armeņus, ko turki apspieda. Iejaukšanos bij pieprasījis Gladstons. Liberaļu starpā parādījās tādas pat nesaskaņas, kā Gladstonam ar Bikonsfildu, kad runāja par bulgaru aizstāvēšanu pret turkiem.- Gladstons bij ideāli, bet Solsbery radikāls noskaņots. Lordi noraidīja likumu par progresīvo mantojuma nodokli, ko bij iesniedzis Harkorts. Noraidīja projektu par pluralisma atcelšanu, par valsts baznīcas atcelšanu Uelsā (Wallis), par uzņēmēju atbildību nelaimes gadījumos darbā, 8 stundu darba dienu raktuvju strādniekiem, noraida Harkorta projektu par alkoholisko dzērienu pārdošanas ierobežošanu. Tās bij ļoti satraucis dzertuvju turētājus, kas bij ļoti spēcīgs atbalsts konservatīviem. Ka iedzīvotāji nebij apmierināti ar kabineta radikaļo politiku, tas aizvien izpaudās galējās vēlēšanās, kurās pastāvīgi uzvarēja konservatīvie.

Solsbery bij pasīvas dabas, tiecās aiziet prom no politikas personīgā dzīvē. Viņš izmantoja kādu nejaušu balsošanu palātā, kurā nebij par labu liberaļu kabinetam - demisionēja, dodams 1895. g. jūlijā vietu Solsberijam. Liberaļi paguva izdarīt tikai vienu reformu Anglijas administratīvā iekārtā. 1889. g. bij pārveidota pārvalde lielākās administratīvās vienībās, grafistēs. 1894. g. valdība kērās pie sīkāko administratīvo vienību, draudžu, reorganizēšanas. Līdzīgi grafistu padomēm izveidoja draudžu padomes. Padomē ietilpa visi nodokļu maksātāji, padomēm uzticēja visas turienes labdarības lietas, uzdeva sekot kārtības uzturēšanai. Ar to izbeidzās demo-

kratiskās pārmaiņas angļu parlamentā. Sabiedrības iekārta zemi palika neskaidra, palika tā pati lielgruntniecība Anglijā un Īrijā, ar piemdzimto tiesībām un visāda veida ierobežojumiem un apgrūtinājumiem, zemi tālāk pārdodot. Palika spēkā liels daudzums dažādu privilēgiju: bagāti atalgoti baznīcu amati un institūti, kas pastāvēja uz vecu dāvinājumu pamata, kā piem. ūniversitates, koledžas. Laukstrādnieku stāvoklis palika tik pat smags un bez izejas, lielindustrija pastāvēja tādā pat veidā, kā mašīnu izgudrošanas laikā, kad nodibinājās angļu virskundzība pasaules tirgū. Liberalisms bij paguvis pārvērsties radikalismā. Radikaliem darbiniekiem radās dažas jaunas prasības. Viņi aizstāvēja zemāko šķiru intereses, Anglijā strādniekus, Īrijā zemniekus. Bet viņu prasības bij pārāk niecīgas, pārāk nejaušas un pārāk maz apvienotas, lai izveidotu veselu, plašu socialās politikas programmu. Angļu radikalisms bij tālu apitājies aiz socialisma. Angļu liberaļi un radikaļi, sākot no pašiem mērenākiem, beidzot ar pašiem galējākiem bij palikuši uzticīgi Mančestras skolai, kuras principus jau 40. g. bij sludinājuši Braits, Robdens, Ažons Stuarts Mills. Liberaļi un radikaļi tāpat kā agrāk ieteica strādniekiem vispirms ķerties pie pašpalīdzības, kooperacijas, brīviem līgumiem un noraidīja domu par valsts atbalstu. Tāpēc arī liberalā partija pagrima un sāka irt. Liberaļi gāja dažādu dēmokratisku elementu priekšgalā, apvienojot arī opoziciju grupu intereses, kas bij naidīgas Anglijas pastāvošai iekārtai, šādas naidīgas grupas bij īru zemnieki un Zemeļ-Anglijas

un Uelsas disenteri. Uelsā, šai salas rietumu daļā, visi iedzīvotāji pieder sektēm, kas nošķīrušās no anglikaņu baznīcas. Liberaļi bij izsmēluši savu programmu, bet sabiedrotie nebij apmierināti. Viņiem nekā vairs nebij ko piedāvāt, un viņiem aizvien vairāk mazinājās atbalsts sabiedrībā. Pēc Gladstona reformām liberalisma sabrukums bij jau sevišķi liels. Tas izskaidrojams ar vispārīgām pārmaiņām angļu dzīvē g. simt. beigās. Lielgruntniecības attīstība bij samazinājusi Anglijas lauksaimniecību, drusku mazāk kā ½ no visas zemes platības bij palikusi neapstrādāta un aizaugusi mežiem, kuŗos lendlordi rīkoja savas medības. ⅓ bij ganības. Anglija pārtika vienīgi no ārzemju labības, 10.g. bij augusi ogļu rūpniecība, 60.g. (no 1835.-95.) dzelzs iegūšana bij pavairojusies 10-kārtīgi, ogļu iegūšana 6 kārtīgi, kokvilnas fabriku izstrādājumu vairums 5-kārtīgi pieaudzis. Uz g. simt. beigām fabriku un dzelzs lietuvju rūpniecībai, kas Anglijai savā laikā bij sagādājusi izcilu vietu kontinenta tirgē, nācās sadurties ar spēcīgu konkurenci. Bij jāuzņemas acensība ar sav. valšķu un Vācijas industriju, kas bij jaunāka un vēlāk izaugusi. Līdz tam Anglijas fabrikatu eksports bij nemitīgi pieaudzis, tagad tas apstājās. Pašā Anglijā aizvien biežāk sastop preces ar uzrakstu: „Izgatavots Vācijā" (made in Germany). Tomēr Anglijas kapitala varenība turpina pieaugt ar pārmērīgu spēku. Pats fakts, ka citās valstīs pieaug rūpniecība, ir sakarā ar to, ka angļu līdzekļi ieguldīti ārzemju uzņēmumos, un šie kapitali savkārt iegūti

Anglijas industriālā pārākuma laikmetā, iegūti uzkundzējoties bagātajai Indijai. Pagad Anglijā no visām pusēm iplūst pelņa, ko dod ieguldītie kapitali. Londonas birža top it kā par visas pasaules naudas biržu, galveno biržu. Pirmo vietu tautsaimnieciskā apgrozībā ieņem naudas vērtību turētāji, financiālā kapitala pārstāvji, un financialais kapitals top par svarīgāku faktoru kā rūpniecības kapitals. Rūpniecības kapitala īpašniekiem, kas ražo preces eksportam, seviši vajadzīgs, lai nodibinātos brīva tirdzniecība. Naudas kapitalistiem, bankieriem, biržas vīriem pirmā vietā ir jautājums par valsts ārējo varenību. Viņi arī kļūst par imperialisma galveniem aizstāvjiem, uzstājas par jaunu territoriju iegūšanu, starptautisku sakaru nodibināšanu, lai varētu ieguldīt savus kapitalus jaunu bagātību apstrādāšanā. Ļoti zīmīgi, ka Birminghamas miljonārs Čemberlens, kas pieder šīm aprindām, pieslējās imperialistiem.

Liberaļu vairākums tomēr nebij pārdzīvojis šādu evolūciju, bij palikuši uzticīgi pacifistiem un brīvas tirdzniecībai. Viņi bij palikuši laikmeta prasībām pakaļ, un tas bij viens no iemesliem, kāpēc viņiem politiskā lauka bij cīņa jāzaudē. Liberaļu politiskā nevriksme un oikonomiskās kļūdas savkārt veicināja konservativo elementu uzvaru. Pie izmantoja labvēlīgo stāvokli. Konservativo partija pati par sevi, kas aptvēra zemes īpašniekus, lielgruntniekus, angļu garīdzniecības virskundzību, vīna tirgotājus un dzertuvju īpašniekus, nebūtu varējusi izturēt cīņu ar demokratiskām grupām, kas bij daudz lielākas un kurās ietilpa iedzīvotāju vidējās un zemākās šķiras. Bet konservativie politiķi prata

izdarīt tieši to, ko liberaļi bij palaiduši garām. Viņi piesavinājās imperialistiskās politikas principus un paņēmienus. Sabiedrojoties ar imperialistiem, konservatīvie glāba savu sabiedrisko un politisko stāvokli. Redzam ļoti interesantu ainu politiskā dzīvē: konservatīvā partija, kas vecāka, pārdzīvo jaunāko, liberalo partiju. Anglijā konservatīvais virziens it kā atjaunojās, turpretim liberalisms ir novecojis un sastindzis, palicis tai pašā līmenī, kā savas attīstības pirmā stadijā.

1895.g. konservatīvie atgriezās pie varas kļuvuši vēl spēcīgāki nekā 1886.g. Solsberija otrais kabinets izdarīja vēlēšanas. Parlamentā ievētēja 340 konservatīvo pārstāvju, 71 liberalo ūnionistu, 177 radikaļots liberaļus un 82 trus. Pašā Anglijā liberaļi bij cietuši pilnīgu neveiksmi. Viņi bij mazliet ieguvuši Skotijā un bij iekarojuši visu Uelsu; Uelsas nabadzīgo apgabalā kur dominēja metodistu sektes, liberaļiem bij panākumi tāpēc, ka solīja te atcelt Anglikaņu baznīcu. Kopš Bikonsfilda laika konservatīvais spārns pirmo reizi bij tik spēcīgs, ka varēja valdīt viens pats, bez sabiedrotiem. Viņu iespaids vēl vairāk pavairojās tāpēc, ka liberaļi-ūnionisti bij saplūduši ar toriju partiju. Ūnionistu vadonis Devonšairas hercogs (duke of Devonshire), bij lords Hartingtons (Hartington) un Čemberlens pirmo reizi iestājās Solsberija kabinetā. Konservatisms nostājās tai pašā plāksnē kā ūnionisms. Solsberija kabinets kērās pie pilnīgi citas politikas kā Gladstons: atgriezās pie Bikonsfilda tradicijām un sāka nolīdzināt tos robus, ko liberaļi bij ielaiduši. Solsberijs pilnīgi atteicās no iejaukšanās Turcijas lietās un nedevās palīgā armeņiem, kuŗus turki nežēlīgi apkava. Solsbery no jauna uzsāka Afganistanas iekaroča-

nu, kas robežoja ar Indiju. Bet jo sevišķi valdītas kareivīgums un agresija izpaudās Ēģiptē un Nīlas selejas augšgalā, Nūbijā un Sūdanā. 1896.g. angļiem šī radās izcēlu spējīgs vadonis un organizators. Tas bij lords Kičners (Kitchener). Viņš sagatavoja karą gājienu ārkārtīgi rūpīgi, piemērodamies tropiskā klimata apstākļiem un apsvērdams ceļa grūtības tuksnesī. Viņš cēla dzelzceļus, lika sīdens vadus, rūpējās par to, lai karą spēks būtu pasargāts no koleras un tiņai tad, kad viņš pilnīgi bij nodrošinājis sev aizmuguri un satiksmes ceļus, viņš devās uz augšu gar Nīlu saur Dungalu uz Chartumu. Viņam bij 23.000 vīru liela armija. Viņam nācās sadurties ar daudz lielāku dervišu karą spēku, kas tomēr bij apbruņots vecākas konstrukcijas šautenēm. 1898.g. septembrī Kičners svinēja lielu uzvaru pie Omdurmānas. Ar šo uzvaru dervišu valsts tika iznīdnāta.

Konsekventākais ūnionisma un imperialisma paudējs Solsbery kabinetā bij koloniju ministēs Čemberlens. Viņa galvenais mērķis bij britu imperijas paplašināšana un koloniju apvienošana vienā monarchialā vienībā. 1897.g. Čemberlens izmantoja gadījumu, kad visi koloniju pārstāvji bij ieradušies Londonā svinēt kēniņienes Viktorijas 60.g. valdīšanas jubileju. Viņš aizrādīja uz tām nacionālām jūtām, kas apvieno pa visu zemes lodi izkaisītos Anglijas pilsoņus un aicināja nostiprināt šīs saites ar iestādījumiem, kas aptvertu visu paplašināto Lielbritaniju. No visām tās kolonijām, kas izkaisītas dažādās pasaules malās, jānodibina viena apvienota savienība, kas līdzinātos 1834.g. vācu savienībai, kas kļuvusi par vācu imperijas pirmo pamatu. Savienības priekšgalā jānostājas imperijas

padomei, kurā ietilptu personas, kas kompetentas visos koloniju jautājumos. Čemberlens bij angļu-būru karą galvenais vaininieks. Karš sākās 1898.g. un to izraisīja angļu tieksme sagrābt savās rokās visu Āfrikas austrumu pusi, sākot no Nīlas grīvas taisnā līnijā cauri līdz Labās Cerības ragam.

Savienotās valstis, Austrālija un Japana 19. g. s. pēdējā trešdaļā.

Ziemeļ-Amerika pēc pilsoņu karą.

Nekas tik lidā mērā neliecina par sav. valšķu oikonomisko un socialo varenību, kā ūnijas straujā atdzimšana pēc smagajiem trisdieniem pilsoņu karą. Uzvaretāja bij ziemeļu valdība, bet tā ietvērjās no jebkādiem naidīgiem aktiem pret cīņu zaudējušiem dienvidiem. Šeit nebij nekādu tiesas procesu par valsts nodevību, nebij ne sodu, ne trimdinieku, nekā tam līdzīgā, kā to redzam Francijā 1871.g. pēc pilsoņu karą izbeigšanas. Milzīgās armijas attaida mājās, bet tas neradija nekādas jukas. Bij kareivji miermīlīgi atgriežās savās sētas un nodevās savam agrākam darbam. Viscaur izpaudās lietiškība, amerikaņu praktiskums. Karą floti samazināja, lielāko daļu karą kugu pārdeva, ātri vien nokārtoja lielāko daļu karą parādu, karą aizdevumi sniedzās līdz 5 miljardiem dolaru. Kad no dibināja mieru, sav. valstis pasludināja, ka atgriežas pie Monrò doktrinas - Amerika pieder amerikaņiem. Sakarā ar to pieprasīja, lai franči atstāj Meksiku. 2 gadus pēc no mierināšanās, 1867 g. Sjuards (Seward) nopirka no Krievijas Aļasku par 7.200.000 dolaru. Drīz pēc tam amerikaņi

atklāja savā jaunā īpašumā zelta slāņus, Klondaikā (Clonduke). 1869. g. uzbūvēja pirmo dzelzceļu no viena okeana līdz otram - Central Pacific, no Ņujorkas (New-York) caur Šikago (Chikago) līdz San-Francisko (S. Francisko). Šai dzelzceļa līnijai bij jāuztur sakari starp vieim austrienu stātiem, kas atradās tuvāk Eiropai un no jauna kolonizetiem rietumiem, no kurienes bij pavēries jauns tirdzniecības ceļš uz Āziju. Amerikaņiem pirmā vietā bij jautājums par tā, vai uzņēmums ir praktisks un atmaksājas. Viņiem ir magisks bārds šī jēdziena apzīmēšanai: „busines" (bisnis). Amerikaņu rūpniecībai ir tomēr savas īnas puses, kas izpaudās pēc iekšējā pilsoņu kaņa. Uzņēmīgo laužu starpā bij daudz izsūcēju, kas metās uz atpakaļ palikušiem, izpostītiem dienvidiem kā uz neaizsūrgātu laupījumu. Varbūt Linkolns ar savu taktiku un taisnības jūtām būtu spējis aizturēt sadursmi, kas draudēja no jauna izcelties rūpniecības laukā ziemeļu un dienvidu starpā, bet viņa pēctecim Ažonsonam (Johnson) nebij pietiekoši lielas autoritates šai ziņā.

Republikaņu vidū nodibinājās nejēdzīgu elementu grupa, kas sabiedrībai nāja kara dalībnieku asinaino krekdu un prasīja, lai dienvidniekus pienācīgi soda (4 g. īlga brōļu karš.) Viņu uzstāšanās bij tik sparīga, ka kongresā republikaniskais vairākums norāidīja dienvidnieku sūtītos deputatus. Ziemeļi bij ar mieru pieņemt dienvidus atpakaļ sabiedrībā tikai ar noteikumu, ka visi nēgeri tiesību ziņā pielīdzināmi baltajiem. Ažonsons, kas simpatizēja dienvidiem, uzlika savu „veto" šim lēmumam. Senāts piekrīās lēmumam, ka bez tā atļaujas atceļ kara ministrus un

sauca pie atbildības prezidentu par nelikumīgu rīcību. Viņu gan attaisnoja, bet politiskā karjera bij iznīcināta. Kongress nodibina dienvidu stātos kara stāvokli un iecel katrā apgabalā uzraugu un uzdeva sastādit listes, kurās būtu uzņemti nēgeru un balto kandidati, bet noliedza kandidēt tiem, kas konfederacijas valdībā ieņēmuši kādu amatu. Cilvēki ar cerību uz pleciem devās uz dienvidiem, ieārdinaja spēkiem solījumiem nēgeru teicās tiem bagātīgi piešķirt zemi. Pie būtsoja par šiem agitatoriem, un viņi iekļuva kongresā kā dienvidu uzvarēto stātu deputati. Agrākās konfederacijas deputati bij nomākti un baiļu pārņemti. Republikaņi iekļuva dienvidu stātu dažādos amatos un apvienībās; pavisam neticamo apmēros sāka izlaupīt vērtības, kas piederēja savienībai un dažādām sabiedrībām dienvidos. Nezaugstāko pakāpi laupīšana sasniedza gadā, kad gen. Grants bij valsts prezidents (1869.-1877.) Jau agrāk bij ierēsies paradums, ka līdz ar jaunu prezidentu visos augstākos adm. amatos notika pārmaiņas, visur iecēla tās partijas locekļus, kura vēlēšanās bij uzvarējusi. Šis paradums piešķīra vēlēšanām lielas financialas spekulacijās raksturu. Pie partijas biedri, kas cerēja ieņemt ienesīgus amatus, saņemt no valdības lielus pasūtinājumus vai kreditus saviem uzņēmumiem, ieguldīja lielas summas vēlēšanu agitacijā, uzpirka vēlētāju balsis. Visus šos izdevumus viņi centās pēc tam ar uzvija atgūt. Dam, ko iecēla par prezidentu, vajadzēja vispirms atalgot savas atbalstītājus un ļaut viņiem sadalīt valsts un sabiedrības līdzekļus un ienesīgus amatus. Jaunā prezidenta ierašanās Baltā namā nozīmē, ka jauna, alkatīga, kareiviska grupa kāro pēc amatiem.

Atkad šī parādība nebij tiz spilgli izpauduzies, kā pēr pilsoņu karu, kad par prezidentu kļuva Grants, kas deva brīvu vaļu republikaniskās partijas naudiniekiem. Nodibinājās it kā valdošā šķira, kas sagrābusi zemi savās rokās. Bugstāki ieredņi prezidenta radinieki, deputati – visi bij uzpērkami, pārdeva savu oficialo ietekmi par peniju, ko solīja šādas vai tādas spekulacijas. Lai dabūtu atļauju būvēt Klusā okeana dzelzceļu līniju, akc. sab. „Credit Mobilier" uzpirka daudzus kongresa locekļus, izrādot vinjiem uzņēmuma pajas.

Sabiedrība bij nemierā ar šīm nebūšanām. To iesnantēja demokratu partija, kas 70.g. vidū bij atžirgusi no Trieciena, ko nācās saņemt priekš 10 g. No savas iepriekšējās programas demokrati bij saglabājuši noteikumu, ka jāsarga atsevišķo stātu autonomija no pārmērīgas centralizacijas, uz ko sliecās republikaņi. Bez tam demokrati aizstāvēja brīvo tirdzniecību, turpreti republikaņi bij par protekcionismu. Demokrati pielāgoja savus vecos principus jaunajiem apstākļiem. Viņi uzstājās kā dienvidu aizstāvji, lai pasargātu tos no ziemeļu administracijas uzbrukumiem. Viņi prasīja, lai pārvaldes aparāts būtu nevien lēts, bet arī godīgs. Kad Grantu no jauna ievēlēja par prezidentu periodam no 1873.–1877., demokrati ieguva vēlēšanās lielāko pārstāvju skaitu. 1876.g. prezidenta vēlēšanās Granta piekritējiem neizdevās panākt, lai viņu ievēlētu turpmākiem 4 g. Republikaņiem tomēr bij pārsvars un, lai gan ar grūtībām, viņiem tomēr izdevās izdabūt cauri savu kandidatu Haiesu (Hayes, 1877.–1881). Kopš Grants vairs nebij prezidents, ļaunprātības

administracijā drusku mazinājās, tomēr stāvoklis nebij pilnīgi uzlabojies. 1880.g. turpmākai prezidenta četrgadei, no 1881.- 1885.g., ievēlēja republikanieti Garfildu (Garfield), godīgu un nevainojamu cilvēku, uz kuru lika lielas cerības. Garfilds tikai kopš 2 mēn. atradās Baltajā namā, un viņš jau krita no anarķista rokas. Konstitucijā paredzēts, ka gadījumā, ja prezidents mirst, savus pienākumus izpildot, tad nenotiek jaunas prezidenta vēlēšanas, bet viņa vietā automatiski stājas vice prezidents. Garfilda vietā stājās Arthurs (Arčers), kas ne tuvu nevarēja līdzināties Garfildam, moraliskā ziņā. Arčera laikā turpināja zelt daudz nevēlamu parādību, kas bij ieviesušās Granta laikā, un demokratiem bij jauns iemesls uzbrukumiem. Viņu partijas spēks pieauga. Prezidenta vēlēšanās 1884.g. uzvarēja demokratu kandidats Klivelends (Grover Cleveland, 1885.- 1889.g.). Tā bij pirmā demokratu uzvara kopš 25.g. Visu šo laiku pie valsts stūres bij republikaņi un viņu vara bij sākusies ar Linkolna ievēlēšanu.

Sav. valšķu rūpniecības attīstība un tirdzniecības politika.

Pirms kara ūnijai bij 3 daļas: ziemeļi, dienvidi un rietumi. Saimnieciskā ziņā tās lielā mērā atšķīrās cita no citas un bij diezgan vāji saistītas savā starpā. Kapitalisms bij spēcīgi attīstīts vienīgi ziemeļos un turienes rūpniecība bij vareni uzplaukusi. Dienvidos aizvien vēl pastāvēja novecojusi agrārā iekārta; rietumus tikai tagad sāka kolonizēt un tikai tagad sāka turienes dabas

bagātības izmantot. Rō kara vises šis 3 daļas tuvinās. Viscaur verd jauna dzīvēta, kas pakļauta vienveidīgiem kapitalisma principiem un paņēmieniem. - Vispirms nācās atjaunot dienvidos sagrauto saimniecisko dzīvi. Pilsoņu kara brūces nebij ātri aizdziedējamas. Tikai ap 70. g. vidu izdevās pacelt zemkopību līdz tam līmenim, kāds tas bij bijis 60. g., pirms kara sāzuma. Kokvilnas ražošana samiedza savus iepriekšējos apmērus tikai 80. g. Bet pa šō laiku, kamēr risinā: šis atjaunošanas darbs, dienvidos bij paguvusi izaugt milzīga jēlvielu apstrādāšanas rūpniecība. Tādā veidā izlīdzinājās atšķirības ziemeļu un dienvidu starpā. Dienvidi vairs nepalika ziemeļiem iepakaļ un pieslējās kapitalistiskam dzīves ritmam. No otras puses, arī pusmežonīgie rietumi bij ierauti kapitala attīstības gultnē, jo rietumos atradās milzīgas dabas bagātības: auglīga zeme, meži, minerālslāņi, akmeņogles, nafta, zelta lauki, kas vics bij izmantojams un apstrādājams. Kapitalisms šeit iet roku rokā ar mašīnismu. Amerikas zemkopji pirmie sāk izmantot traika spēku arklam, pļaujmašīnai, kūtējam, pirmie sāk celt elevatorus, tāpēr arī Amerikas rietumu ferneri ļoti maz līdzinās Eiropas zemniekiem. Viņš gan ir saimniekš un strādniekš vienā personā, bet arī kapitalists. Tas apstrādā savu zemi ar mašīnām, un vīņa zemes gabals ir stipri liels, 10-20 reiz lielāks nekā prāva saimniecība Eiropā. Strādājot ar mašīnām, īsā laikā pārvērta druvās milzīgas zemes platības, kas līdz tam bij pilnīgi nemārtas. Bet lai labāk varētu pārdot savus ražojumus, rietumiem

bij nepieciešami ceļi un satiksmes līdzekļi. Varenā Missis-
sipi upe un tās pieteku sistema atradās tuvu Lielajiem
ezeriem. Abus baseinus savienoja kanali un tā izveidojās
it kā vertikals satiksmes ceļš cauri stātu savienībai.
Horicontalā virzienā stiksmi starp Atlantijas un Kluso
okeanu uzturēja dzelzceļš. 80.g. sāk. jau 4 sliežu ceļi
sniedzās pāri visam kontinentam. Dzelzceļi un tvaiko-
ņu satiksme – arī kapitalisma pasākums, ciešāk apvie-
noja rietumus, jauno Ameriku, ar austrumiem, veco
Ameriku. Visas 3 daļas kas pirms karą bij nodalījušās,
tagad saaug vienā varenā saimniecisnā organismā.
Rietumi bagātīgi piegādā jelvielas austrumiem un tā-
pēc savienības industrija top neatkarīga ne no viena un
ne no kā. Ar kādu neticamu ātrumu risinās šī ka-
pitalisma un mašinisma evolūcija! Pirms karą Ame-
rika bij stipri iepakaļ Eiropai, zīmējoties uz tvaika spēka
izmantošanu, bet 70. un 80.g. tvaika mašīnas Amerikās
attīstās ar nedzirdētu sparu. 19.g.s. beigās sav. valstīm
jau ir sliežu ceļi, kuru kopgarums tālu pārsniedz Eiro-
pas dzelzceļus. Ne par velti Amerikā radies viens no ge-
nialākiem izgudrotājiem – Edisons (Edison dz. 1847.g)
Viņš audzis laizmetā, kad ar sevišķu dedzību visi
tiecās pēc izgudrojumiem, technikas papildinājumiem.
Šādas tieksmes radās sakarā ar mašīnu būvēm sav.
valstīs. Industrializacija veicināja ātru lielpilsētu uz-
plaukšanu. Izveidojās milzīgi kapitali, ne miljonus, bet
miljardos skaitāmi. 19.g.s. pirmā pusē sav. valšķu
republikai gandrīz nemaz nebij pašai savas industrijas,

Valsts eksportēja dažādas preces, galvenā kārtā tabaku, rīsu, kokvilnu, indīgo, un bij atkarīga no Eiropas, kas piegādāja fabrikatus. Sākot ar 19.g.s. vidu sav. valstis top galvenie labības piegādātāji Eiropai. Bez tam tās sāk eksportēt akmeņogles, metalu, naftu, ko iegūst Amerikā un beidzot sav. valstis uzsāk arī savu rūpniecības ražojumu eksportu. Jo vairāk Amerika pati ražo, jo tā neatkarīgāka top, un jo mazāk tai paši jāpērk preces ārzemēs sav. valīķu preču eksports aizvien pieaug un pārsniedz importu, dod aizvien lielāku peļņu. Ražojumu pārprodukcija un mīlzīgie kapitali savkārt ir jānovieto, un amerikaņi aizvien vairāk tiecas iegūt jaunus tirgus, meklē saviem ražojumiem jaunus patērētājus. Viņi rod tirdzniecības ceļus pāri Klusam okeanam uz Āziju, Ķīnu un Japanu uz Australiju un spāņu kolonijām kas atrodas tuvāk, tāpat arī uz centrālās un dienvidu Amerikas republikām, kurām nav savas rūpniecības. Jautājums par tirgus paplašināšanu un jauniem patērētājiem top par vienu no vissvarīgākiem jautājumiem Amerikas kapitalistu pasaulē. Viņi aizvien neatlaidīgāk uzstāda prasību, lai pasargā Amerikas industriju no Eiropas konkurences, prasa augstas aizsargmuitas. 1888.g. prezidenta vēlēšanās izpaudās lielrūpnieku neapmierinātība ar demokrata Klīvlenda ārpolitiku. Tā esot pārāk rāma un nenoteikta. Kapitalisti, lielrūpnieki no visdažādākām nozarēm bagātigi finansēja 88.g. vēlēšanu cīņas, atbalstīja republikaņu kandidatu un uzstādīja prasību pēc augstāi aizsargmuitām. Vēlēšanās uzvarēja republikanis Harrisons (Harrison, 1889.-1893.g.). Kamēr viņš bij pie valsts stūres,

sākās cīņa pret jelvielu eksportu no sav. valstīm un pret fabrikatu importu. Gadu pēc Harrisona ievēlēšanas, 1890.g. maijā, Mak-Kinlejs (Mac-Kinley), satiksmes ceļu komitejas priekšsēdis, iesniedza kongresam jaunu, paaugstināta muitas tarifa projektu. Mak-Kinlejs teic, ka brīvtirdzniecībā nis esot lēts, bet šādam lētumam neesot nekādas vērtības, protekcionisms padarot visas lietas dārgākas, toties cilvēki pelnot daudz vairāk. Mak-Kinleja tarifs ir svarīgs pagrieziens amerikaņu tirdzn. politikā. Projektu gan ne uz reizi atzina.

Prezidenta vēlēšanās 1892.g. atkal uzvarēja demokratu vadonis Klivlends. Drusku mīkstināja minēto tarifu. Bet 1896.g. atkal pie varas atgriezās republikaņi un par prezidentu ievēlēja 90.g. tarifa ierosinātāju, pašu Mak-Kinleju. Viņš uzvarēja otru demokratu kandidatu Braianu (Bryan), kas bij naidīgi nostājies pret [illegible]lajiem trestiem.

Sav. valšķu jaunā tirdzniecības politika radīja pārmaiņas republikas visā diplomatijā un ārzemju attieksmēs. Kopš savas nodibināšanās ūnija bij turējusies pie miermīlīgas politikas attieksmēs pret Eiropu. Amerika tagad gribēja nodrošināt savu neatkarību un pasargāt savu kontinentu no eiropiešu uzbrukumiem. Kad izcēlās revolūcija Spānijas un Portugales kolonijās, kas atradās centrālā un dienvidu Amerikā, un kad tās atdalījās no metropoles, prezidents Monro arī uzstādīja savu slaveno prasību par amerikaņu neatkarību un uz šo prasību vēlāk aizvien atsaucās kā uz Monro doktrīnu. Sav. valstis protestēja pret iejaukšanos citu zemju iekšējās

lietās un arī pašas atturējās no šādas iejaukšanās vai arī kādiem ārējiem spaidiem. Bet republikas oikonomiskās prasības pastāvīgi pieauga, ietvēra šai tirdzniecības lokā visu Ameriku. Līdz ar to Monro doktrinas jēdziens mainījās. To iztulkoja nevien kā prasību, lai Eiropa turas savrūp no lielā rietumu kontinenta, bet arī kā prasību, lai lai turienes lielākai un galvenai republikai - sav. valstīm uztic vadītājas un rīkotājas lomu visā Amerikā. Pamatojoties uz šādu Monro doktrinas iztulkojumu, sav. valstis sāka uzstādīt prasības Dienvid-Amerikas republikām, sāka iejaukties viņu partiju cīņās un savu prasību pastiprināšanai sūtīja arī uz dienvidiem savus kaŗa kuģus. Miera un aizsargāšanās politika bij pamazām pārvērtusies agresīvā un tiecās uzbrukt citiem, tikai mazs solis atlika līdz amerikaņu imperialismam. Republikai drīz varēja rasties svešas paklautas territorijas. Ilgu laiku republikā ietilpa vienīgi tādi apgabali, kur bij apmetušies amerikaņu kolonisti un kuŗiem pēc zināma laika dabī[illegible]zēja iekļauties savienībā kā pilntiesīgiem locekļie[illegible]

Līdz ar industrijas attīstību amerikaņiem nācās nodrošināt tirdzniecības bazes okeana ~~ceļā~~ uz Āziju. Viņi ieņēma Havaju un Samoa salas, kas atrodas gandrīz pusceļā uz Japanu un Australiju. Republika sāka tiekties arī pēc tropisko zemju produktiem. Vistuvāk bij cukura plantacijas Kubas salā, vecā spāņu kolonijā. Kamēr par prezidentu bij Mak-Kinlejs, amerikaņi izmantoja nemierus, kas bij izcēlušies Kubas salā. Kubas kolonisti bij sacēlušies pret spāņu pārvaldes organu. Amerikaņi nostājās nemier-

nieku pusē un pieteica Spānijai karu 1898.g. Radās ļoti daudz brīvprātīgo, kas labprāt iestājās sauszemes armijā un flotē, lai gan cīņā nebij ne mazākā norādījuma, ka būtu jāsargā dzimtene vai ka būtu bijis kāds eits ideals motivs. Amerikaņi paši šī kara laikā runā stipri augstprātīgu valodu, kādu dzirdējām vecās Eiropas nacionālo cīņu laikmetā. Spānija bij pilnīgi sabrukusi un varēja izrīkot tikai novecojušus koka kuģus. Pie Sant-Jago, Kubā tos aizdedzināja amerikaņu bruņu kuģu lielgabalu šāvieni. Spāņi nekā nevarēja atvairīt amerikaņu uzbrukumu Filipinu salām, klusā okeana rietumdaļā. Līgumā ar sav. valstīm Spānija atteicās no Kubas, piešķirot tai neatkarību un atdeva Amerikai savas pēdējās kolonijas: Portariko s. Vest-Indijā un Filipinu salas.

Amerikas sav. valsķu ārējā politika.

Amerikai bij tādi paši nolūki, kā citām lielvalstīm. Salas tirdzniecība bij atkarīga no amerikaņu noteikumiem. Filipinu salās amerikaņi kautrējās vēl mazāk. Kad spāņi bij nostumti pie malas, sāka tos iznīcināt kā dumpiniekus.-

Amerikas demokrati atšķīrās no eiropeiskās sabiedrības. Amerikā nebij arī noteicējas baznīcas, centralizacijas varas. Sabiedrība iesāka ar dēmokratiju, autonomiju. Kad izstrādāja konstituciju, izsludināja sirdsapziņas brīvību. Amerikā nav valsts baznīcas, kam būtu izcila vara. Visas konfesijas, arī katoļu tīcība, ir tikai sektes, kas ir neatkarīgas viena no otras. Nevar teikt, ka amerikaņi vienaldzīgi pret religiju. Labais tonis

prasa, lai ikviens būtu ticīgs. Arī izglītība ir privātu personu vai pašvaldību darbs, skolas uztur privātiem līdzekļiem. Universitatēm ir viņu dibinātāju nosaukums. Slavena ir Lika (Leak) observatorija Kalifornijā. Nav šķiru, nav aizspriedumu pret darba veidu.

Teodors Rusvelts (Theodor Roosvelt, dz. 1858.g.) 1901. g. kļūst par prezidentu Mak-Kinleja vietā. 1904. g. Rusveltu ievēl uz 4 g. par prezidentu. – Sievietes var iekļūt visās darba nozarēs, iegūst tiesības kā vīrietis. Skolās, kā zemākās, tā arī augstākās ir zēnu un meiteņu kopmācība. Sievietes strādā kā advokati, mašinistes, agronomes u. c. 1886 g. vienā no stātiem sievietes iegūst pirmo reizi balstiesības. Strādnieku jautājums attīstās citādi nekā Eiropā. Socialisms neiegūst lielas nozīmes. Amerikas strādniekiem mazāk iemesla sūroties; lai panāktu stāvokļa uzlabošanu ir daudz brīvas zemes, ir iespēja to iegūt. Ātri var uzcelt māju, zemes apstrādāšana atmaksājas. (Viss tas pirms pasaules karą). Vienīgi Amerikā ir nesamērīga bagātība, iegūta straujās spekulacijās. Rodas kolosali kapitalistu tresti. Sabiedrojas ne firmas, bet uzņēmumu grupas. Neapvieno kapitalus, bet vienojas par preču izmantošanu. Ražotāji, kas nav pievienojušies trestam, spiesti pieņemt savienības noteikumus vai likvidēt savus uzņēmumus. Daži tresti pārsniegušies pāri Amerikas robežām. Tresti iegūst arī satiksmes ceļus un līdzekļus. 1902. g. šiem trestiem ir 30 miljardu kapitala (Rotšilda tresti). Tresti ir vareni finansisti, saņem savās rokās lielāko daļu preces. Šie tresti spēj pat boikotēt laikraštus. Morgani, Vanderbilti u. c. trestu vaditāji ir apvienoto kompaniju vaditāji un paju īpašnieki. Plašas un

sarežģītas ir pārvaldamās lietas. Santrancisko universitatē kāda labdare piespieda atteikties profesoru tāpēc, ka tas pārāk asi uzbrucis kapitalam. Vajagot dibināt arī trestu uzlabotai bībelei, jāizlaižot vietas, kur praviešī vai Kristus naidīgi runā par bagātniekiem.

Austrālijas liktenis līdz 19. g. s. vidum.

Īpatnēji attīstās angļu kolonijas Austrālijā. 16. un 17. g. s. dēkainie nemiera gari nerima meklēt teiksmaino Indiju, to meklejot atdūrās uz Ameriku. Vecā ģeografijas teorija māca, ka kaut kur jābūt dienvidus zemei – terra australis, kas nepieciešama līdzsvaram dienvidu puslodē, lai ziemeļos nebūtu par daudz sauszemes. Jau 17. g. s. sākumā nonāk pie Australijas krastiem, izbrauc cauri dienvidaustrumu jūras šaurumiem – Tasmanija jeb van Diemena zeme. Paiet 200 g., kamēr sāk Austrāliju kolonizēt, tikai pēc Ruka (Cooke) pētījumiem 18. g. s. 70. gados. Angļi tai laikā tikko zaudējuši savas kolonijas Amerikā un nolemti trimdai. Agrāk tas nometināja ziemeļu Virginijā. Viena partija 1787. g. atradās ceļā no Anglijas uz Sidneju 8 mēn. Sākumā uz Australiju sūta bargus gubernatorus, patvaļīgus despotus, kas varēja spīdzināt un šaust turieniešus. Trimdiniekiem jau ceļš bij grūts: kugos saspiesti, maz uztura. Piekrastes lielās zemes nebija ražīgas. Ar brīvo kolonistu pieplūdumu kolonijas atdzīvojās un pielāgojās svešajiem apstākļiem. Nokrišņu daudzums nevienmērīgs, iedzimtās tautas ir klejotājas; grūti uzturēt satiksmi vienlaidajā kontinentā. Visas kolonijas rodas

tikai piekrastē, no sējienes lēni virzās uz zemes iekšieni. Ziemeļu apgabals atrodas tropiskā joslā – eiropiešiem nepiemērots klimats. Smagi izjūtama nokrišņu nevienmērība, ilgais sausuma laiks nav iepriekš paredzams. Upes uzplūst, nodara lielus zaudējumus, panīkst lauku kultūras. Lietus ir daudz, bet tad atkal veseli gadi var būt bez lietus. Tāpēc ka klimats ir tik kaprīzs, cilvēki tur saslimst ar gara slimībām tik plašos apmēros, kā nekur citur. Australijas augu valsts ir nabadzīga, dzīvnieki sīki. Jaunā kultūra ir ievesta, uzpotēta, tur aizvests viss: banani, zirgi u.t.t. 19.g.s. sākumā Maks Arčers (Mac Arthur) no Dienvid-Afrikas aizved turp dažas merinosa aitas un tā liek pamatu vilnas ražošanai Austrālijā. Aitkopības apstākļi ļoti labi, sevišķi Jaunās Dienvid-Uelsas (New South Wallis) nomalēs. Sakarā ar to rodas skoteri (squatter) – lielgruntniecības fermas. Trimdiniekiem un brīvajiem ļaudīm piešķir 40-60 akru lielus zemes gabalus. Arčers brauc uz Angliju un panāk, ka atsevišķām personām piešķir līdz 5000 akru. Tā radās lielgruntniecība. Nepārredzamiem aitu pulkiem piešķir lielas platības.

Australijas kolonijās pa daļai atkārtojās tās pašas šķiras un parādās, kādas pastāvēja Anglijā 19.g.s. pirmā pusē. Pretim aristokratijai nostājās dēmokratija. Pirmais istais austrālietis, t.i. anglis, kas dzivoja uz Australijas zemes, Ventvords, sāka izdot dēmokratisku laikrakstu, kurā aizstāvēja trimdinieku emancipaciju. Viņa sauksme skanēja: „Cietums jāpārvērš par brīvu ļaužu koloniju!" Lielgruntniekiem notiesāto lētais darba spēks bij ļoti parocīgs, tāpēc Arčers, aristokratijas vadonis, pieprasīja, lai neatkarīgo presi ierobežo

un piesprież tai sodu, jo vadību tai uzņēmušies ārprātīgie radikaļi, kam nav ne goda, ne principu. Ventvords uzstādīja prasību, lai kolonijām piešķir autonomiju. Anglijas valdība bij dabūjusi rūgtu mācību 18.g.s. Amerikā un pēc tam, kad Kanadā bij notikusi sacelšanās, pasteidzās šai kolonijai piešķirt pašvaldības tiesības 1838.g. Drīz pēc tam tādu pat piekāpību angļu valdība izrādīja Austrālijas galvenajā kolonijā - Jaunā Dienvid-Uelsā, piešķirot kolonijai tiesības piedalīties pārvaldes lietās. Līdzās gubernatoram nodibināja likumdevēju padomi, kurā 2/3 ir vēlēti turīgo kolonistu pārstāvji. Apm. ap to pašu laiku Austrālija pārstāj būt par nometināšanas vietu. Brīvam kolonistam - zemkopim, kam piederēja neliels zemes gabals, dzīve bij tomēr visai grūta. Skoteriem likumdevēju padomē bij vairākums, un viņi aizstāvēja zemes likumu reformas. Anglijas valdība centās ierobežot skoteru tieksmes, izdeva likumus, ka ieņemtie zemes gabali bij obligāti jāpērk. Bit aitkopji sūtīja savus ganus, lai tie ieņemtu jaunas ganības, kur kontrole grūtāk izdarāma un atteicās par zemi maksāt. Valdība piekāpās un pieprasīja sākumā tikai nelielu maksu - 10 ~~sh~~. Iemaksājuši šādu avansu un dabūjuši atļauju zemes ieņemšanai, aitkopji apmetās, kur gribēja un ieņema tik lielas zemes platības, cik spēja. Skoteri kļuva vēl spēcīgāki 19.g.s. vidū. 4 no lielākiem aitkopjiem piederēja kopā gandrīz 15000 km², apm. 1/10 no Lielbritanijas platības!

Neveicās arī mazāku gabalu pārdošana. Izsolēs ieradās zemes haizirs, kas uzpirka, kas vien bij iespējams un pārdeva tālāk par augstām cenām. Jaunie kolonisti jau dzimtenē dabūja tiesības iegūt zemi. Kad viņi ieradās Austrālijā,

uzpircēji atpirka šīs atļaujas; ierauceji palika piejūras pilsētās, bet zeme nokļuva lielo zemes īpašnieku rokās. Skoteri stipri kavēja zemes kolonizēšanu. 5-600 km² zemes platības pieder vienai personai, ganās 70.000 avis 7 vai 8 ganu uzraudzībā. Tikai uz īsu laiku parādās dienā strādnieki, kas savām mašīnām ātri nocērpj aitas, apm. 100 dienās. Viņi labi nopelna šajos dažos mēnešos, bet palika pilnīgi bez darba pārējo laiku. Tie ir pusmežonīgi ļaudis, bez mājām un bieži iet bojā neapdzīvotā stepē. Vislielākā aitkopja saimniecībā nav vairāk kā 70 strādnieku, bet saimniecības apgrozība sniedzās pie 400.000 rs. Ja uz tik lielu zemes platību ierīkotu cukura niedru plantacijas, tad apstrādāšanai vajadzētu vismaz 1000 reiz vairāk strādnieku. Sakarā ar to Austrālijas kolonijās radās īstas mazas ķēniņu valstis ar pa pusei atkarīgu strādnieku šķiru. Dzīve nebij visai droša. Izbēguši notiesātie, paklīduši gani, dēkaiņi sastādīja laupītāju bandas un uzbruka mierīgiem iedzīvotājiem. Skoteru mājas nocietināja kā cietokšņus vai pilis.

Zelta atrašana Austrālijā un sabiedrības apvērsums.

Austrālijas stāvoklis krasi mainās pēc pilnīgi nejauša un pēkšņa notikuma, savā ziņā saimnieciskas katastrofas. 1851.g., gandrīz tai pašā laikā, kad Kalifornijā atklāja zelta laukus, sākās zelta rakšana arī Austrālijā, visvairāk Viktorijas kolonijā. Zeltu visvairāk atrod vecu upju smilšainās gultnēs, veseliem gabaliem vai sīkos graudos. Zelta iegūšanai nevajag nekādu mašīnu, ne dārgu ierīču. Racēji rok bedres, skalo smiltis sietos. Viss atkarājas no laimīga atra-

duma. Baumas par zelta laukiem ātri izplatās, un no Eiropas ierodas liels skaits izceļotāju. Australija līdz tam līkās maz noderīga, tagad rodas interese par šo zemi. 10 g. laikā, no 1851.–1861. g. visās kolonijās dienvidos iedzīvotāju skaits pavairojas 3 kārt, bet Viktorijā pat 4 kārt. Turklāt lielais vairums kolonistu ierodas paši saviem līdzekļiem, bez kāda atbalsta no valdības puses. Pašā Austrālijā zelta rakšana rada drudžainu trauksmi. Sīkie zemkopji, strādnieki, ieredņi metās uz dienvidu apgabaliem, lai raktu zeltu. Ir tādi novadi, kur uz vietas paliek vienīgi sievietes un bērni, jo visi vīrieši devušies zeltu meklēt. Balaretas (Ballarat) tuvumā, kur zelta lauku galvenais centrs, izauga vesela baraku un telšu nometne, kur čum un mudž zelta-meklētāji. Vīņi nododas dzeršanai, azarda spēlei, ātri izceļas asinainas ķildas. Lai šo masu uzraudzītu, tur novieto lielāku skaitu policijas, bet arī tie izklīst pa zelta laukiem. No Melburnas (Melbourn) pilsētas reiz nozudusi visa administracija – izgājusi zeltu meklēt. Zelta meklētāji negrib padoties valdībai, atteicās maksāt par tiesībām zeltu meklēt un prasa, lai viņu tiesības pielīdzina veco kolonistu tiesībām. Pie Balaratas ierīko pat apcietinātu nometni. Gubernators pievieno visu kara spēku un policiju cīņai ar šo nometni. Apcietinājumus ieņem, bet zvērināto tiesa Melburnā nemierniekus attaisno un zelta racējiem pieškir vēlētāju tiesības. Ar to sākot, skoteru izcilam stāvoklim un viņu valdonībai darīts gals.

Zelta drudzis izbeidzas pēc 4 g., kad smiltīs vairs nebij tik daudz zelta. Rūpnieki devās izmantot zelta slāņus, kur bij nepieciešamas dārgas mašīnas. Pastāvīgo zelta

meklētāju vietā stājās inženieri un lielu kapitalistu sabiedrību algoti strādnieki. Vecie racēji izputēja – vai nu pavisam aizgāja prom, vai kļuva zemkopji un pilsētu fabriku strādnieki. Bet ieceļotāju pieplūdums bij ļoti svētīgs Australijas attīstībai. Līdzās nemierīgiem stepju staiguļiem un kareivīgiem elementiem, turienes skoteriem, ganiem un laupītājiem, radās arī miermīlīgu iedzīvotāju grupas, kas neklaiņoja no vietas uz vietu, strādāja raktuvēs, nodevās rūpniecībai un tirdzniecībai. Rūpniecībā un pilsētās nodarbinātie strādnieki, kas pa daļai bij no Anglijas šurp atnākušie čartisti un īru republikaņi, prasīja, lai noteic augstu un drošu darba algu, lai sada labākus dzīves apstākļus. Pamazām blakus vecajiem demokratiem kolonijās nodibinājās strādnieku partija, kas bij varenāka kā jebkur citur Eiropā. Visai koloniju sabiedriskai un politiskai iekārtai bij jāmainās. 50. gados visas kolonijas kļuva autonomas. Likumdevēju padomes pie gubernatoriem pārvērta par augšnamiem un iedzīvotāju ievēlētie pārstāvji izveidoja parlamentu jeb apakšnamu. Izviena kolonija bij atbildīga ministriem. – Kolonijas aizsteidzās Anglijai priekšā. 1855. g. vienā no kolonijām ieveda vispārējas vēlēšanu tiesības, un tai sekoja pārējās. Pašvaldība pavēra ceļu uz varu sīkgruntniekiem, kas no jauna uzsāka cīņu ar lielajiem skoteriem. Jaunā Dienvid-Uelsā izdeva likumu, kas padarīja valsts zemes īpašumus pieejamus sīkajiem fermeriem. Lielākās, vēl neizmērītās ganībās viņiem ļāva iedalīt zemi saimniecībām un lauku izmantošanai. Zemi piešķīra par nelielu atlīdzību, kas pamazām bij atmaksājama. Pamazām visās kolonijās atvēleja kreditu zemes iepirkšanai, un zemi

atļāva iepirkt tikai sīkiem fermeriem. Jaunais kolonists izvēlējās zināmu vietu, uzcēla kādu būdu un iežogoja lauku, lai aitas tam netiktu pāri. Skoteri traucēja ienīstos zemniekeļus, kurus dēvēja par papagaiļiem. Viņi izvairījās viņu satiksmes ar tiem, bojāja ūdeni un kavēja apūdeņošanu. Zemnieks sēdēja vientuļi ar savu bibeli, kamēr muižnieki brauca viens pie otra viesoties. Skoteri uzpirka daudz zemes gabalu, slēpdamies aiz citām personām. Nācās izdot aizvien jaunus likumus sīkzemnieku aizsardzībai un zemnieku īpašumu nodrošināšanai. Skoteriem savkārt nācās uzlabot savu strādnieku stāvokli, jo dažādos pilsētu uzņēmumos: fabrikās, metālrūpniecībās bij radušies labi darba apstākļi. Strādnieku partija ar to neapmierinājās. 1891. g. tā iesniedza parlamentā plašu reformu projektu. Pirmā vietā bij prasība, lai visai sabiedrībai pieškir dabīgas un neatņemamas tiesības uz zemi, jo visiem uz zemes jādzīvo, un tās apstrādāšana ir visu bagātību galvenais avots. Austrāliešu strādnieki prasīja augstu darba algu, uzstāda īpatnēju prasību. Austrālijai jāpieder baltajiem. Sākumā pārvietošanās uz dienvidu kontinentu nebij iecobežota. Kad atklājās zelta slāņi un kad radās plantacijas, uz Austrāliju devās ķīnieši, japāņi un polinēzieši, kanaki no tuvējām salām. Cukura plantaciju īpašnieki Kvīnslendē labprāt pieņēma krāsaino darba spēku. Tās apdraudēja balto intereses, un tie uzstājās ar krasāku programmu kā amerikaņu nacionalisti. Ķīniešiem noliedz ieceļot Austrālijā. Polineziešiem noteica zināmu laiku atpakaļ aizbraukšanai uz viņu salām. 19. g. s. beigās Austrālijā bij 4½ milj. iedzīvotāju un spēcīgi attīstīta rūpniecība.

Atsevišķu koloniju starpā bij nodibinājušās dzīvas attiecsmes, visām kolonijām radās spēcīga tiecsme apvienoties. 100 gados cīņā par zemi, cenšoties izaudzēt jaunas kultūras, bij izveidojusies īpašā Austrālijas tauta. Apvienības piekritēji domāja, ka nekur pasaulē nevarot tik labvēlīgi apstākļi, ka viss kontinents piederot tikai vienai nācijai. Kolonijas centās apvienoties, lai varētu nodrošināt savas tirdzn. un rūpn. intereses. Apvienība cerēja panākt nodibināt visā Austrālijā vienādu muitu sistēmu. Šā tad izrosinājums nodibināt ūniju radās aiz tiem pašiem iemesliem kā 18.g.s. Ziemeļ-Amerikas koloniju apvienībai. Kā amerikaņiem bij radies panamerikanisms, austrālieši sapņoja par plašu Austrālijas politisku un ietekmi visā Klusā okeanā. Anglija jau sev pieturējās pie mērenas politikas attiecsmē pret Austrāliju un 90.g. nāca preti arī apvienošanās tendencei. 1891.g. sanāca pirmais austrāliešu koloniju delegātu kongress. Sanākšmi izrosināja Parks, Jaunās Dienvid-Velsas ministrs. Otrā kongresā, kas sanāca 90.g. beigās, izstrādāja Austrālijas savienības konstituciju. Šai laikā Čemberlēns, koloniju ministrs Solsberija kabinetā plānoja par koloniju tirdzn. apvienību. Viņš labprāt atbalstīja Austrālijas tiecsmes, jo vairāk tāpēc, ka šī tālā kolonija Anglijai sūtīja savu karaspēku palīgā cīņai ar būriem Dienvid-Āfrikā. 1901.g. pasludināja visas Austrālijas republiku federaciju: Jaunā Dienvid-Velsa, Viktorija, Dienvid-Austrālija, Rietum-Austrālija, Kvīnslenda un Tasmanija. Austrāliešiem ir pilnīgi patstāvīga likumdevēju iestāde un pārvalde. No Anglijas sūtītam vietniekiem pārstāvim Austrālijas iekšējās lietās tik pat maza nozīme kā Anglijā vēstniekam. Pārvalde ir kabineta rokās, ko izvirza tā partija, kam

parlamentā ir majoritate. Federacijas parlaments, ko sauc par kongresu, sastāv no 2 palātām: ir senāts un deputatu palatas, kur izvēl pārstāvjus proporcionāli iedzīvotāju skaitam.

Jaunās Japanas rašanās.

Kad eiropieši 16. g. s. pirmo reiz parādās tālajos austrumos, viņi ķīniešiem un japāņiem likās ļoti riebīgi, jo sevišķi nepatīkams aziatiem bij portugaliešu paradums smēķēt tabaku. Ārzemniekiem aizliedza apmesties Āzijas territorijā. Vienmēr lokanie jezuiti vienīgie bij pratuši iekļūt Ķīnā. Vīl noteiktāk kā Ķīna no sakariem ar ārzemēm norobežojās Japana, vienīgi holandiešiem bij neliela tirdzn. faktureja uz kādas saliņas, pie jūras pilsētas Nagasaki tuvumā. Ap šo eiropiešu nometni japāņi uzceļ valni. Japaņiem pašiem aizliedz celot uz ārzemēm. 2½ g. s., no 17. – 19. g. s. vidum Japana bij noškirta no pārējās pasaules. Tās iekārta bij sastingusi un atgadināja vidus laiku Eiropu. Iedzīvotāju skaits bij liels, un tauta dzīvoja nabadzīgi un saspiesti. Akmeņainā zeme maz noderēja zemkopībai un lopkopībai, galvenā pārtikas viela – rīss un jūras zivis. Amati bij slēgtu korporāciju rokās. Zemākām šķirām, zvejniekiem un zemniekiem nebij nekādu tiesību. Viņi nedrīkstēja nesāt arī ieročus, viņi bij padoti aristokratisko kareivju kastai – samurai. Tie lepni nēsāja 2 zobenus par zīmi dižciltībai. Samurai ģimeņu skaits bij ap 400.000. Viņi nebij muižu īpašnieki, bet saņēma no zemniekiem nodevas. Galvenā bij rīsa

nodeva. Pāri šai muižniecībai pacelas galvenie vasaļi - daimiosi, apriņķu valdnieki, 276 pavisam, pāri tiem šogunš. Daimiosu un šoguna amats bij mantojams. Šoguns bij īstenībā tikai pils pārvaldnieks, bet kļūst faktiski zemes pārvaldnieks, nostumj valdnieku - mikado, atstājot tam tikai garīgo varu. Mikado dzīvo vientulīgā Kioto pilī it kā klosterī, nodevās saviem priestēra pienākumiem un literātūras studijām. Šogunam bij spīdošs galms Jedo pilsētā.

Tāda iekārta varēja pastāvēt tāpēc, ka zeme bij hermetiski noslēgta, nebij nekādu sakaru ar pārējo pasauli. 19.g.s. vidū sākās dziļas pārmaiņas to tautu dzīvē, kas atrodas ap Kluso okeanu. Pirmais solis šai virzienā sākās ar Kalifornijas un Austrālijas raktuvju izmantošanu. Liela nozīme bij arī Amerikas rietumu straujai attīstībai. Pāri milzīgiem Klusā okeana ūdeņiem sākās dzīvi sakari. Uz Āzijas austrumiem, uz Japanu, Ķīnu, Indoķīnu amerikaņi sūta savas preces. Pretējā virzienā, no Āzijas uz Sanfrancisko plūst dzeltenās rases strādnieki, ķīnieši un japaņi. Viņi spiesti emigrēt, jo dzimtenē pārāk strauji pieaug iedzīvotāju skaits, nav iespējams eksistēt. 1853.g. pie Japanas krastiem parādās amerikaņu admirālis Perry ar kara kugiem un pieprasa, lai sav. valstīm te atļauj tirgoties. Pretējā gadījumā viņš draud bombardēt piekrasti. Nākošā gadā noslēdz līgumu un amerikaņiem atver Nagasaki, Šimodas un Hakodates ostas. Drīz vien noteiktās vietās arī Krievija, Francija un Anglija dabū līdzīgas tirdzn. atļaujas. No Japanas sāk izvest zīdu un teju un turp nogādā eiropiešu un amerikaņu fabrika

tus. Vecā, sastingusī valdība tomēr nevar uz reizi paļauties pārmaiņām. 10 g. pēc Perry uzbrukuma angļiem, frančiem un amerikaņiem atkal jābombardē Kagošima un Šimonoseki. - Interesanti vērot, kādus iespaidus gūst krievu rakstnieks Gončarovs, kas 50. g. turp nobraucis. Viņam šķiet, ka zeme mirst. Drīz vien japaņi parādīja, ka šāds priekšstats nepareizs. -

Kolīdz Japana kļuva pieejama pārējai pasaulei un uzsāka ar turieni sakarus, tūlīt arī sākās varens apvērsums tās sabiedrības dzīvē. Arzemnieki bij ieradušies Japanā tai laikā, kad japaņu visintilligentākās šķiras, samurai vidū, bij radusies spēcīga kustība. Šī aristokrātija bij kļuvusi nabaga. Samurai aizrāvās no savā zinā romantiskas domas: mikado vecās varas atjaunošanas. Patriotisms, nacionāla trauksme, mīlestība uz senatni apvienota šeit ar tendenci uz jauninājumiem. Jaunā strāva centas piesavināties eiropiešu izgudrojumus un eiropiešu technikas sasniegumus. Technika likās ejam labākais līdzeklis cīņai ar ienīsto veco iekārtu, kas savās važās turēja darbīgus spēkus. Kustības priekšgalā atradās genials vadonis - mikado Mutsu-Hito. Kā 15 g. jauneklis viņš bij nācis uz troņa 1867. g. Viņš sakāva daimiosus, kas mēģināja viņam pretoties un no garīga valdnieka pārvērtās par laicīgu. Viņš atstāja kļuso Kioto pili un izvēlējās par rezidenci lielo atklāto Jedo, ko pārdēvēja par Tokio (austrumu pilsēta). Tpaiā ceremonijā viņš pieņēma ārvalšķu sūtņus un no tā laika Japanas durvis plaši atveras eiropiešiem un amerikaņiem. Balstoties uz viņa

padevīgiem samurai, Mutsu-Hito ķērās pie reformām. Viņš pasludināja, ka turpmāk pieņems amatos cilvēkus, kas prāta un spēju ziņā ir cienīgi kādu amatu ieņemt un neskatīsies, vai kāds ir no augstas cilts, vai nē. Mantojamu amatu vairs nebūs. Samurajiem vairs nebij obligāti jānes zobens un viņiem deva tiesību izvēlēties sev ikvienu nodarbošanos. Valdība izveda reformu, kas līdzīga zemnieku brīvlaišanai Eiropā. Valdība novērtēja kungu tiesības, kas saņēma nodevas un pakalpojumus no atkarīgiem ļaudīm, un izmaksāja kungiem kapitālu, kas bij 4 vai 5 reiz lielāks par šo aplēsumu. Tad atļāva pilnīgi brīvi pārvietoties visiem. Cunftēm un tirdzn. gildēm atņēma dažādas priekšrocības. Pēc tam ieveda vispārīgo kaņa klausību. - Nolīdzinot tiesības, valdība apvienoja zemi, kas līdz tam laikam bij saskaldīta sīkās vienībās. Viscaur nodibina vienādu pārvaldes sistēmu. Galveno vērību izglītotais mikado pievērsa rūpn. un tirdzn. attīstībai. Valsts pati uzstājās kā lielrūpnieks, sāka celt dzelzceļus, kas drīz vien šķērsoja zemi visos virzienos. Valdība veicināja tirdzniecību, tirdzn. flotes pieaugumu un jo sevišķi industrijas augšanu. Japanā priekš reformām pastāvēja gandrīz tikai sīka mājrūpniecība, bet tagad tur pacēlās lielas fabrikas. Sākot ar 80. g. Japana uzstājās Austrum-Āzijas tirgos, Korejā un Ķīnā un, proti, kā amerikaņu un eiropiešu konkurenti. Japana nodibina ūniversitati pēc Eiropas parauga, un mācības priekšmetus aizguva no eiropiešu zinātnes, un bez tam ļoti daudz jauno japaņu devās uz Ameriku un Eiropu, mācīties visas zinātnes un technikas nozares. 70. g. radās prese, kas drīz vien stipri izplatījās.

Japaņi pārņēma eiropiešu laika skaitīšanu, Gregora kalendaru, baku potēšanu, fotografiju, japaņu armijai noteica tādu pat tērpu kā eiropiešu kareivjiem. (Kra) Krasās reformas strauji sekoja viena otrai un izraisīja reakciju agrākās daimiosu feodalās armijas vidū. Kiu-Siu salā sākās nemieri, bet ģeneralis Nodzu tos ātri apspieda. Lai nodarbinātu nemierīgos elementus, valdība sarīkoja ekspediciju un ieguva Formozas salu, kas atrodas uz dienvidiem no Japanas, pie Ķīnas krastiem. Sacelšanās Kiu-Siu salā tomēr atkārtojās, un šoreiz cīņa bij grūta un sīva. Kad nemiernieku vadoni Saigo ievainoja gurnā, viņa biedrs Jiuroda nocirta tam galvu, lai mikado ģeneralis to nesaņemtu gūstā dzīvu. Senatnes aizstāvji un jauno reformu piekritēji viens otru briesmīgi nīda. Iekšlietu ministru Okubo kāds reakcionars nogalināja, jo uzskatīja viņu kā tēvijas nodevēju. Uz 1869.g. mikado bij solījis sasaukt padomdevēju sapulci, tomēr pagaidām, pirmā laikā Japana no feodalas valsts bij pārvērtusies absolūtā monarķijā. Pārvalde atradās birokratijas rokās. Ieredņu skaits bij Japa[illegible] ārkārtīgi liels. Rūpniecības un armijas straujā attīstība izvirzīja jaunas iespaidīgas šķiras, kas prasīja tiesības piedalīties pārvaldē. 1881.g. Mutsu-Hito solīja dot konstituciju. Grafs Ito-Hirobumi izstrādāja satversmi un to pasludināja Meidžī, t. i. apgaismotās valdības 21.g. jeb, skaitot pēc mūsu kalendara 1889.g. Konstitucijas pasludināšanas dienā vienu no reformas veicējiem, agrāko tautas izglītības ministru nogalināja kāds fanatisks senatnes aizstāvis. Slepkavību motivēja ar to, ka ministrs uzdrošinājies ar niedri pacelt balto priekškaru, kas sedz ieeju auglības

dievietes templi.

1890.g. sanāca I. japaņu parlaments. Japaņu konstitucija līdzinas 1850.g. prūšu satversmei un stipri palikusi pakaļ labākām Eiropas konstitucijām. Satversmes izstrādātāji domāja, ka japaņu tautas lielais vairums vēl neesot pietiekoši nobriedis politiskai dzīvei, tāpēc noteica augstu cenzu, kas deva iespēju piedalīties vēlēšanās tikai iedzīvotāju augstākām un visvairāk izglītotām šķirām, jo seviški zemes īpašniekiem. Ķeizars tāpat kā agrāk ir patvaldnieks. Valdībai gan jāatbild deputatu sanāksmei par pārvaldes stāvokli, kopā ar parlamentu jāizstrādā likumi, jāiesniedz tā apstiprināšanai budžets, jāatbild uz iesniegumiem. Mikado sastāda kabinetu, tomēr pēc sava ieskata sasauc un atlaiž parlamentu. Tautas vēlētos pārstāvjus ierobežo augšnams, kuŗā ir ķeizara nama locekļi un mikado ieceltas personas.

Japanas salu iedzīv. skaits ļoti ātri aug, un japaņiem nav citas izejas kā vien pārcelties uz kontinentu. Viņi spiesti arī tāpēc emigrēt, ka uz vulkaniskās zemes eksistence ļoti nedroša, bieži tur notiek zemes trīces. Japana pārkārtoja visu savu dzīves veidu. Tagad nācās meklēt tirgus savu fabriku ražojumiem un zemes, kur apmesties strādnieku pārpalikumam. Japana pasāk lielus uzņēmumus ārzemēs, lai novietotu savus kapitalus. Tāpat kā Eiropa un Amerika, Japana tiecās paplašināties, grib sagrābt savās rokās svešas territorijas, kļūt par imperialistisku valsti, bet Japanas stāvoklis stipri grūts, jo tikai nesen salauzusi valni, kas to šķīra no pārējās pasaules. Tuvākās salas un kontinenta krastus jau ieņēmusi Krievija un Ķīna. Tikko uzsākusi industrializēties mazā Japana, uz reizi arī militarizējas, izveido varenu armiju

Karš kļūst par Japānas galveno uzdevumu. – Ķīna ir atpakaļ palikusi, disorganizēta valsts, ar ko vieglāk galā tiek kā ar Krieviju, kas no Sibirijas mācās virsū Klusā okeāna krastiem. Ar Krieviju Japāna sadūrās Sachalina salā. Salas ziemeļu daļu sākumā ieņēmuši krievi, dienvidus daļā apmetās japāņi. 1875.g. admirāli Enomoto nosūta uz Pēterburgu uz pārrunām, bet viņš neprot sarunas pareizi nostādīt, nevar noturēs Sachalinas dienvidus daļu un savai valdībai par lielu nepatīkšanu apmaina to pret tukšnešainārs Kurilu salām. Japāņi koncentrēja visas pūles, lai iegūtu Koreju, kas atrodas viņiem kaimiņos. Koreja bij no Ķīnas atkarīga vasaļvalsts. Korejiešu bij ap 6.000.000, un šī tauta nespēja pretoties ienaidniekam, kas bij daudz spēcīgāks, lieliski bruņots, kam bij laba kara flote un atradās pavisam tuvu, tikai viņpus neliela jūras šauruma. 1876.g. japāņi, draudot ar militāru okupāciju iegūva Korejā tirdzn. priekšrocības, bet japāņiem ar šādu sasniegumu nepietika, viņi gribēja sev nodrošināt arī Korejas aizmuguri, gribēja iekļūt Pečili līcī un Shandžurijā. Šī izcēlās karš ar Ķīnu 1894.g. Japāna izcēla kara spēku Korejā. Maršāls Jamagata sakāva slikti bruņotos ķīniešus pie Seulas. Pēc tam japāņi pārcelas pāri Jalu upei, Korejas ziemeļu robežai. Pečili līcī admirālis Ito sakāva ķīniešu floti, un maršāls Oijama ieņēma Laodunas pusalā Port-Arturu, lielisku ostu, ko no sauszemes puses aizsarga granita klints. Vākosā, 1895.g. japāņi ieņēma Veihaiveju, kas atrodas otrā krastā pret Laodunas pussalu, un devās uz Ķīnas galvas pilsētu Pekiņu. Ķīna bij spiesta slēgt mieru ar Japānu. Šimonoseki pilsētā noslēdza līgumu, kurā Ķīna atzina Korejas patstāvību.

Japana ieguva Laodunas pussalu un Formozas salu. Kīna apņēmās nomaksāt lielu kontribūciju. Lai nodrošinātu nomaksu, Japana ser paturēja zīlā Peihaiveju.

Šāda ārkārtīga Japanas pastiprināšanās nodja Eiropas lielvalstīm bažas, jo tām bij savas intereses Kīnā. Valstotīes uz Vāciju un Franciju. Krievija pieprasīja, lai Japana atdod Port-Arturu Kīnai. Korejā japaņiem nācās varu dalīt ar krieviem. Japana apņēmās uzturēt Korejā nelielu armiju uz krieviem. Tīrdzn. līgumus ar Korejiešiem japaņi varēja slēgt vienīgi ar krievu ziņu, tikai vienojoties abām lielajām valstīm. Japaņu imperialisma pirmā nevēlšanās japaņus nevien nenobiedēja, bet tieši otrādi — bij cēlonis tālākiem grandioziem plāniem un rīcībai uz jūras un sauszemes.

Koloniju sadalīšana un kolonialie kari 19.g.s. beigās un 20.g.s. sāk.

Otrais rūpniecības apvērsums Eiropā un Eiropas paplašināšanās ar kolonijām.

Līdz ar apvērsuma sākumu Eiropa top atkarīga no citiem kontinentiem un jo vairāk attīstās rūpniecība, jo šī atkarība aizīst lielāka. Šo atkarību novērojam sākumā Ziemeļ-Anglijā, ne visai lielos apmēros tur, kur notiek I. revolūcija industrijā. 18.g.s. beigās tur izaug fabrikas, mašīnu rūpn. un saskaņā ar to pieaug iedz. skaits. Lai šo lielāko laužu masu uzturētu, nodarbinātu un piebarotu, jāpastiprina fabrikatu izvē-

dums uz ārzemēm. Eksports virzās pa daļai uz tām pašām aizjūras zemēm, no kurām sākumā ievestas izejvielas. No otras puses, lai attīstītu savu industriju, angļi spiesti iegūt savas kolonijas, viņiem jāpaplašina savi aizjūras īpašumi. Šis pats vēlāk atvērtojās arī citās Eiropas zemēs, kurām nākas piedzīvot industriālo apvērsumu 19. g. s. Visas šīs parādības attīstās straujā, drudžainā tempā, un saskarība šo parādību starpā tāpēc kļūst vēl spēcīgāka, vēl grūtāk saraujama. Industrijas apmēri pieaug. Tehniskie izgudrojumi to dara intensīvāku un jo vairāk produktu ražo, jo pieaug strādnieku un vispār, iedzīvotāju skaits, bet jo vairāk darba rokām jāsagādā darbs, jo vairāk cilvēku jābaro, jo lielāka top nepieciešamība pārdot ražojumus aizjūras zemēs, jo vairāk rodas tādu, kas spiesti izceļot uz ārzemēm, un jo lielāka kļūst Eiropas atkarība no pārējiem kontinentiem. Kaut kas līdzīgs, drausmīgs un reizē nenovēršams ir šajā straujumā pretī nezināmībai. Jo sevišķi pārsteidz saskarība industrializācijas un iedzīv. pieauguma starpā. Šai saskarībai nav nekādas loģikas, drīzāk jāteic, ka tā ir pretēja prāta likumiem. Kaut tā, ka sākumā būtu liels iedzīv. pieaugums un ka tāpēc rastos nepieciešamība visus nodarbināt un paēdināt. Notikumu gaita tieši pretēja — sākumā rodas industrija, ļaudis metas pie mašīnām, viņu skaits svaigas un turklāt agrāk nedzirdētos apmēros. Nemaz nevar teikt, ka iedzīvotāju pieaugums būtu radies saskarā ar bagātību pieaugumu, tieši otrādi. Tā, lūk, ir lielā mīkla. Strādnieki grūtāk top ser nopelnīt maizi, alga kļūst aizvien mazāka,

konkurence aug, aizvien vairāk ir tādu cilvēku, kam nav noteiktas nodarbes, kam pat nemaz nav darba. Pasaule top aizvien šaurāka un tieši tad pastāvīgi dzimst vairāk un vairāk bērnu. Bērnu skaits nevairojas visbagātākās ģimenēs, bet tieši mazturīgās un nabadzīgās. Iedzīv. pieaugums Eiropā ir tai pat laikā arī proletariata kolosals pieaugums. Bērnus dzemdē bez apdomes, nerūpējoties par nākotni vai arī paļaujoties kaut kādai ticībai par bezgalīgām iespējamībām ko dot pasaule. Bet tomēr 19.g.s. ir tik varens iedzīv. skaita pieaugums, kāds nav redzams nevienā citā vēstures daļā. Pievienojat vēl pavairojam dzimstību skaitam, šim stichiskam faktam, mirstību skaita samazināšanos. Kultūras rezultatā mirstība mazinās labāku sanitāru apstākļu dēļ un sevišķi bērnu mirstības apkarošanas dēļ. Jau baku potešanai bij milzīga loma un cik liela nozīme visām pārējām potēm! piem. Pastera (Louis Pasteur) potēm pret trakuma sērgu vai pretdifterīta potēm un jādomā par to, cik daudz n. zīmes operatīvam dziedniecības veidam, kāda agrāk nebij un kas savkārt kļuvis iespējams antiseptisko līdzekļu dēļ. Ievērojiet pilsētās jaunās celtnes, labierīcības, kā: kanalizaciju, ūdensvadu, elektrisko apgaismi u.c.

Iedzīvotāju skaits strauji pieaudzis. Ziņam ņem no Fuetera grāmatas (vācu valodā). Tas ir rūpīgi pārdomāts darbs. Nav te vācu iedomības, kādu to redzam šodien. Fueters dzīvojis Šveicē, tādēļ varējis rakstīt objektīvi. 1700.g. Anglijā pāri par 16 milj. iedzīv.

bet 1900.g. jau 41,5 milj.

Vācijā 1800.g. 21 milj.; 1900.g.- 56 ½ milj. 1910-
Italijā " 18 " —"— 32½ "
Austrijā " 23 " —"— 45½ "
Krievijā " 39 " —"— 111 "
Visā Eiropā " 180 " —"— — 450 m.
Amerikā " 5 " —"— 77 "

Šā iedz. skaits 110 gados Eiropa 2,5 reizes lielāks kļuvis. Visu 19.g.s. notiek arī emigracija uz Ameriku.

Eiropas iedzīv. skaita pieaugums rada bažas Eiropas politiķiem, arī mūsmiešiem. Iedz. skaits aug ģeometriskā, bet pārtika aritmetiskā proporcijā, tā tad daļa nolemta bada nāvei. Pārtikas līdzekļi nairojas spusāk nā iedz. skaits. Eiropai nav pietiekoši daudz karības līdzekļu, ievedi kviešus no Amerikas, no Austrālijas saltu gaļu u. t. t. Par ievedamo labību jāmaksā, tāpēc jāgādā preti, ko pārdot ārzemēs. Eiropa negrib dzīvot pusbadā, bet šād pāri minimāliem līdzekļiem, viņi grib uzturēt sava kontinenta prestižu. Eiropas nelaime tā, ka nekad tā nav bijusi vienādvalaina vienība, bet skaldās valstīs, kas cenšas karot savā starpā, antagonisms pieaug un pēc industrializmva arvien kļūst asāks nacionalisms. Vienas tautas naids pret otru ir jauna parādība - industriala laikmeta ieguvums. Kā atvieglot visā Eiropā iedz. masas pārtikas jautājumu, darba apstākļus, kā nodrošināt materialo un kulturalo eksistenci, šo katra valsts izlemj individuali, kaitējot otrai. Emigracija kādu laiku aizkavēja iedz. skaitā pieaugumu. Šā valdībām bij izdevīga, jo nevaja-

dzēja domāt par pārtikas piegādi, bez tam arī nemierīgie elementi izceļoja, no valsts aizplūda radikaļi, komunisti u.c. Tomēr Eiropas kontinents kļuva pārpilns. Kad sav. valstis kļūst patstāvīgas, tam nemaz vairs nevajaga eiropiešu un ierobežo ieceļotāju skaitu. Arī Eiropā ap 1860.g. rodas ieskats, ka iedz. nav jāizceļo. Vācieši un itaļi ir apvienojušies, kopš Bismarka visas tautas bruņojas, ieved obligatu karą dienestu, tāpēc valdība nevar ļaut aizplūst veselīgiem cilvēkiem - vērtīgam karą materialam. Rodas jautājums, kā rast līdzekļus, lai novietotu un uzturētu pieauguso masu savā zemē, neļaut tai aizplūst uz ārzemēm. Jārod peļņa pašu kolonijās. Tā rodas rūpn. un koloniju politika. Viss saistīts jauniem izgudrojumiem. Lieła nozīme bij mašīnām, ko iedarbina tvaika spēks. Izvirzas arī mašīnas un aparati, ko iedarbina ar elektrību. Ar elektriskām spuldzēm vienā laikā rodas velosipeds, automobilis, telefons, paātrina apmaiņu precēm. Dzīve kļūst nu lētaka. Eiropa kļuvusi nabadz. dabisko produktu ziņā. Izgudrojumi padara kultūras vērtības pieejamas lielākam iedz. skaitam, atvieglo eksistences smagumu, cilvēkiem paliek mazāk vietas, dzīve nervozāka, pilsētās aug nami augstumā. Maskavā namus augstākus par 3 stāviem tikai tad sāka celt, kad ieveda kanalizaciju un elektrību. Eiropai svarīgi, ka ieved naftu, džutu, rīsu, kaučuku u.c. Tos var piegādāt pa jūru no citiem kontinentiem, tādēļ svarīgs ātrs un lēts piegādes veids. Izdevīgi, ja valsts ieved no saviem aizjūras īpašumiem, koloni-

jām. Agrāk kolonijas bija it kā papildinājumi, no tām veda greznuma lietas, tagad kolonijas ir baze Eiropas fabriku darbam. Eiropa nabadzīga dabas veltēm, bet bagāta cilvēkiem. – Anglija pirmā pārdzīvo rūpniecības apvērsumu, sākumā, līdz 1870.g. tai nav konkurentu, Anglija pasaules tirgū dominē ar saviem ražojumiem: kokvilnas un vilnas audumiem, tēraudu, mašīnām. Ilgu laiku tērauda rakstāmspalvas bij tikai angļu ražojums. Ap 70.g. sāk konkurēt Francija, Vācija un sav. valstis. Ražo tādus pat priekšmetus kā Anglija kaut arī sliktākas kvalitates, bet strādā lētāk un piemērojas masu patēriņam. Angļi vairs nevar neatmest brīv tirdzniecību. Gladstons un Braits sapņo vēl 40.g. sapni, bet tāpēc tiem aizsteidzas ienaidnieki priekšā, kas ir veiklāki. 19.g.s. beigās angļi kļūst kareivīgāki. Solsberija kabineta laikā cel bruņu kuģus pastiprinātā veidā, jo vajaga sargāt savas aizjūras zemes. Angļi maina ārpolitiku, bet patur agrāko sociālo iekārtu. Valsts neiejaucas uzņēmumu iekšējās lietās, neuzņemas iniciativi rūpn. jautājumā. Tur valda vēl Ādama Smitha tradicija: tirg. un rūpn. labāk saprot savas intereses nekā valsts. Vācija gan 19.g.s. beigās dara citādi: sākumā vēro, kad redz, ka labākās vietas jau ieņemtas, tad rodas skaudība. Vāci vareni un ievērojami ar savu ieroču panākumiem. Lotringu un Elzasu vāci atņēma Francijai karā, tāpēc saimniecība veidota

Vācijā militārā veidā, pirmo vietu ieņem militārā industrija – valsts apbruņošanai vajagot visvairāk, jo zeme jāaizsargā, lai to neizposta. Krupa fabrikas kļūst sabiedrības mīluļi, Krups (Krupp) top ķeizara draugs. Vācijā bij visvairāk studentu un augstskolu intilligences proletariata, bet no studentu nemieriem izvairās. Profesors Zombarts (Werner Sombart, dz. 1863.g.), izcils vācu tautsaimnieks un sociologs (pirms kara) sō parādību izskaidro tā: „Mūsu tautas raksturs atkarīgs no atpakaļ palikšanas politikā, kāda zīmīga tagad vācu tautai. Valsts padota patvaldnieka vadībai. Buržuazijas aprindām nav tā, kas konstitucionālām valstīm – nav politiskas karjeras. Ar to, man šķiet, sasniegs arī ko citu vēl, izdevīgu saimn. dzīvei."

Ne spējīgas personas, ne buržuazija nenododas politikai – nododas saimniecības org. dzīvē, var būt techniķi, inženieri u.c. Industrija tā Vācijā top disciplinēta, to komandē valsts, bet Anglijā industrija ir privatu iniciative. Ārpolitikā angļi energiskāki – koloniju karos valsts iniciative. Vāci ir ~~mazāk~~ aktīvi aizjūras koloniju iegūšanā; tas izskaidrojams ar Vācijas politisko vadoņu vienpusību. Bismarks cīnījās ar pretiniekiem tikai Eiropā, tāpat arī viņa laika biedri; baidas vadīt militāros spēkus prom no Eiropas, no Vācijas, jo tad pašā vācu kontinentā var draudēt briesmas. Bismarks reiz teica reichstagā: „Kolonijas

mums tas pats, kas poļu nabadz muižniekiem sermuliņu mēteļi, uzvilkti uz kailas miesas."

Bismarka pēcteči gāja to pašu ceļu, necentās iegūt kolonijas, bet kad attapās, tad bēja jau par vēlu.

Āfrikas sadalīšana.

19. g. s. beigās eiropieši uzbrūk melno kontinentam Āfrikā. Kādēļ līdz tam Āfrika nav Eiropas uzmanības centrā? Āfrika Eiropai tuvāka un tomēr neizpētīta. Eiropieši braue uz Indiju un Ķīnu, jau sen kolonizēta Amerika, bet Āfrika vēl ir noslēpums. Iemesli tam: Iekļūšanu Āfrikā kavēja kareivīgas ciltis ziemeļu pusī, no Marokas līdz Suecai musulmaņi, islamieši, kas cenšās Vidus jūras rajonā izspiest eiropiešus. Līdz 19. g. s. jūrnieki un strēlnieki nav tur vājāk bruņoti par eiropiešiem. 1799. g. Bonaparta kara gājiens varēja rasties Eiropas techniskā pārspēka dēļ. Senai Eiropai pirms industriālā apvērsuma nebij ko meklēt Āfrikā. Dzinās pēc zelta. Holandes un Portugales jūrnieki gribēja iegūt eksotiskas garšas vielas. Āfrikā tādu nebij. Āfrikas piekrastes līniju izmanto, lai nodibinātu garu virkni piestatņu ceļā uz Indiju: Angola, Natala, Sofala, Mozambika. Eiropieši te negrib pastāvīgi dzīvot. Klimatiskie apstākļi to neveicina: tropisks

karstums, lietus gāzes. Peļņai noder melno vergu tirdz..., šo paņēmienu aizguva no arabiem. Ar to saistās riebīga un tumša lapas puse Eiropas vēsturē. Āfrikas rietumos gar Atlantijas okeanu eiropieši laupa, gar Indijas okeanu laupa musulmaņi. Abi uzbrūk nēģeru nometnēm, kūda virsaišus, lai pēc tam sagūstītos atpirktu. Daudz melno iet bojā, jo tirgot. nederīgos nogalināja. Tā augstākas kultūras pārstāvji putina Āfriku. Noteiktas eiropiešu nometnes pirmo reizi rodas Āfrikas dienvidos. Tur klimatiski apstākļi eiropiešiem pieejamāki — var nodarboties pēc eiropiešu parašas ar zemkopību un lopkopību. 18.g.s. ierodas franči, dibina kolonijas, Senegala-tālākā eiropiešu kolonija rietumu galā. Holandes būrus-zemniekus, kas negrib padoties, atspiež uz Transvali un Uranijas zemi. Franči apmetas arī Gvinejā un Sansibarā, bet tie ir tikai franču etapi ceļā uz Indiju. Franči un angļi iespiežas arī Ēģiptē. Āfrikas vidiene vēl nepazīstama. Karte ap 1870.g. visai vāja. Kongo upe ar baseinu nemaz uz kartes nav atzīmēts. 60. un 70.g. pirmo reiz ceļo uz Āfrikas vidieni. Tropu biezoknos dodas misionari atgriezt mežoņus, zinātnieki, kas grib pētit faunu un cilvēku rases. Nodibinas filantropu biedrības. — Vergu tirdzniecība bij pilnā spēkā gar Indijas okeanu. 1876.g. Leopolds II. kopā ar Leseppu un kardinalu Lavizeri nodibina sabiedrību, kas organizē ceļojumus

uz Āfriku, cīņai ar vergu tirdzn. un centralas Āfrikas izpētīšanai. Drīz tos atvieto citi, kas dzenas pēc iekaņojumiem. Arī amerikanis Stenlijs tāds. Viņš agrāk cīnījās dienvidnieku rindās, tad bij arīzis repoletiers Ņujorkā. Stenliju uzaicina braukt uz Āfriku, meklēt Livingstona ekspediciju. Stenlijs nobeidz ceļojumu ar New Harald un Daily Telegraph līdzekļiem. Stenlijs atrod Livingstonu un līdz ar to atklāj lielās Kongo upes baseinu un redz, ka tā tek cauri dabīgo bagātību rajonam. Stenlijs atklāj, ka tā tā pati upe, kas kā straume ieplūst Atlantijas okeanā, kuŗas grīvu pazina portugaļi, bet kas nebija pētīta, jo neēālu no grīvas ir ūdens kritumi. 1877.g. publicē izdevumus, kas saistās ar Stenlija ceļoj. nu. Stenlijs prot reklamēt - atduras uz jauniem meklētājiem. Rūpnieki no Eiropas metas uz Āfriku, lai izlaupītu tās bagātības. Līdz tam Āfrika bij pazīstama no Sansibaras, tagad grib Āfrikas vidienē iekļūt no austrumiem. Leopolds II. saka, lai Stenlijs sāk pētīšanu no rietumiem, no Kongo upes. Nodibina biedrību Kongo upes pētīšanai ar 1 milj. kapitalu. 14. aug. beļģu ekspedicija ierodas Kongo grīvā. Ekspedicijai daudz grūtību, upe tek caur kalnu grēdu, kas apaudzis ar mežu. 1881.g. dec. pētnieki varēja atklāt kuģu satiksmi pa Kongo. Pētītāju biedrība pārvēršas par starptautisko Kongo biedrību, ierīko bēgļu patvertnes.

Tā cenšas nogriezt lielo ciļu, pa kuru vergu tirgotāji ceļo uz Chartumu. Atklij dabas bagātības. Leopolds ir tālredzīgs, grib dibināt neatkarīgu Kongo valsti. Turp dodas arī franči un portugaļi, kas draud Kongo biedrībai. Beļģu panākumi uztrauc vācus, kas dodas uz lzeru zemi starp Nīlu un Kongo. Norisinās strīdi lielvalšķu starpā. Bismarks piedāvājas par vidutāju Āfrijas lietās. 1885.g. Berlīnē sanāk diplomati uz apspriedi koloniju lietās. Pieņem svarīgus lēmumus. Kongress paziņo, ka internacionalā biedrība likvidēta. Eiropas valstīm izdevīgi, ka pastāv buferu valsts, kas nošķir vienu īpašumu no otra. Kompanijas īpašumi pārvedami Kongo valstī. Leopolds šo valsti uzskata par savu personīgu īpašumu un mirdams to novēl Beļģijai. Kuģot Kongo upē atļauts visiem. – Stenlijs pārveršas no pētnieka par koloniju iekaŗotāju. Zemi atbrīvo no šausmām, kas ir sakarā ar vergu tirdzn. Eiropiešu iecietība ir liekuļota, viņi iedzimtos nežēlīgi izmanto kaučuka apstrādāšanai un transportam – tā īsta verdzība. Ar 1885.g. Berlines kongresu sākās aneksiju laikmets Āfrikā. Paplašina savus novadus, rīko tāpēc ekspedicijas Āfrikas vidienē. Vāci un itaļi ieņem vēl neieņemtās piekrastes vietas. Nodibina kompaniju – rūpn. savien., kas iegūst no valdības patenti. Pēc tam biedri dodas uz zemes iekšieni. Ikviena rūpnieku grupa cenšas vairāk sagrābt kontinentā. Tās

turpinās tik ilgi, kamēr saduras ar sānceusi, kas nāk no pretējā krasta. Stenlija un pašā sadursme 88.g. visievērojamākā.

Emin paša ir Šnicers (Eduard Schnitzer) Čā-cipis žīds, dzim Breslavā. Sākumā viņš ir ārsts Turcijā, aprēcē bagātu turku atraitni, paņem sievas zeltu un aiz-bēg uz Aleksandriju, tur dabū Emin pašā tituli un viņu seceļ par ekvatorialās Āfrikas vice-ķēniņu. Pas ir apgabals, kas toreiz vēl nevienam nav pazīstams, neatklāts. Emin paša iecelšana par vice ķēniņu notiek 1778.g. 1783.g. viņu nošķir no civilizētās pasaules mādistu sacelšanās. Brēmenes tirg. Lūderics (Lüderitz) ieņem daļu Āfrikas, nodibina „Süd-West-Africa" koloniju. Ārsts Nachtigals (Nachtigall) 1884.g. ieņem Togo, pie Gvinejas krastiem. 1885.g. nodibinās „Deutsche Ost-Afrika Gesellschaft". Doktors Peters domā doties uz ekv. apgabalu un apvienoties ar Emin-paša, bet viņam aizsteidzas priekšā Stenlijs no Kongo puses. 1888.g. Stenlijs sastop Emin-pašā Wadelai apgabalā, Nīlas augšgalā. Stenlijs, it kā glābdams eiropieti, aizved Emin pašu uz Bagamojo, Āfrikas austrumos. Pā viņš atkratījies no konkurenta un izspiedis no centrālās Āfrikas. Emin pašā protestē, viņam glābēju nevajagot. Viņš iestājas vācu kalpība, bet iet bojā no iedzimtiem. Emin pašā nevziksmēm sliktas sekas vācu kolonijās. Stenlijs pakalpo angļiem, kam ir sava Āfrikas biedrība ar labu kapi-talu. Vācu pēlnieki daudz sapņojuši par koloniju

iegūšanu. Risinas strīdi, notiek notu apmaiņa starp Angliju un Vāciju. Šai laikā Vācijā demisionē Bismarks, tā vietā nāk vajš, tuvredzīgs diplomats Kaprici (Caprici). Viņš ir pasīvs, nav neatlaidīgs. Anglu Solsberija kabinetā vienojās: angļi atteicās no Helgolandes, pretī Elbas ņīvai. Tā viņi glaimo vācu patmīlībai. Poties angļi iegūst svarīgas territorijas Āfrikā: Ugandu un Ekvatoru, joslu, pēc kuras tiecās vācu Āfrikas biedrība un Emin paša. Vācu kanclers redz, ka lielākā vara Āfrikas dalīšanā ir Anglijai. Angļiem tomēr rodas konkurence, kādēļ angļi cenšas iedzīt savu ķīli. Rūpn. sab-bas rīkojas vienprātībā ar valsti. 1885. g. nodibinas Britanijas biedrība Nigeras upes izpētīšanai, ar to angļi gūst izeju starp Nigeru un Cadas ezeru uz jūru. Franči cenšas sagrābt visu ziemeļos no Alžiras un rietumos no Senegalas. No dienvidiem angļu 3 ķīli iegriezās franču kolonijās: Sierra Leone, Zelta krasta apgabals. 1899. g. angļi dibina kompaniju Dienvid-Āfrikas vajadzībām. Viņi te virzās no Kapzemes uz ziemeļiem.

Sesila Roda politika. Sadursme Fašodā.

Dienvidos angļu kolon. vada Sesils Rods (Cecil Rhodes, 1853.-1902.). Viņš dzimis 1853. g. kā mācītāja dēls Anglijā. Vargās veselības dēļ viņš 17. g. v. dodas uz Natalu veseļoties, iegūst te bagātību briljantu

laukos, ar spekulacijām savu mantību pavairo milzīgi. Viņā nav naudas kāre vien, bet arī avanturisms un napoleonisms. Viņš grib apvienot visu Āfriku zem Britanijas karoga, būvē kolosalu dzelzceļu no Kaptaunas pie Labā cerības raga līdz Ēģiptei. Rods top par visas Āfrikas prezidentu, grib pievienot Anglijai novadus no Oranijas upes līdz Tanganika ezeram. Portugaļi arī grib tās pašas zemes, ko angļi, bez tam portugaļi pirmie kolonizēja Āfriku. Portugaļi vēlāk attopas, ka būtu labi, ja austrumu un rietumu apgabalus savienotu vienā joslā, zemei pāri. Portugaļu vadonis kļūst Serpa Pinto. Angļu pionieri satriec šīs portugaļu cerības; angļi daudz no tiem nekautrējas, jo zina, ka portugaļi vāji. Angļi pat nosūta bruņu kuģus uz Lisabonu 1891.g. Portugaļiem jāsamierinas, ka angļiem pieder plašas territorijas. Vieru vietu pat nosauc par Rodesiju, par godu iekarotājiem. - Sliežu ceļam jāiet pāri beļģu Kongo, lai aizsniegtu Ugandu. Sākumā angļiem sekmējās, tie iegūst joslu gar Tanganaikas ezeru. Bet tad pret angļiem protestē vāci un franči. Angļiem jāanulē ar beļģiem noslēgtais līgums, jāatsakās no dzelzceļa būves, bet caur Kongo izvelk telegrafa līniju. Rods pats sedz izdevumus. Jaunās aneksijas ielenc būru republikas, tās pievieno dominijām (tā angļi sauc lielu koloniju kompleksus). Angļu-būru

karš velkas no 1899-1902. g. Rods uzsāk energijski Āfrikas iekarošanu. Jet no Ēgiptes puses, gar Nīlu uz augšu. 1894. g angļi noslēdz ar itaļiem līgumu, kas itaļiem atļauj iekarot Abesiniju. Angļi domā, ka itaļi nav bīstami, bet tie ir noderīgi pret frančiem. Itaļi savu pūliņu rezultātus atdeva angļiem, dodot tiem mierīgu ceļu gar Nīlu uz augšu. Kičners gadu vēlāk uzsāk karu pret Nūbiju. Angļi sastopas ar frančiem (Fašodas epizode). Franči blakus angļiem ieguvuši kolonijām labu vietu. Franči ir angļiem bīstami sāncenši, frančiem ir lielāka flote kā citām valstīm. Francija ir tuvāk Āfrikas krastiem kā Anglija un tai ir jau tur bazes pirms Āfrikas sadalīšanas. Ziemeļu piekrastē franči atdod angļiem Ēgipti, bet paplašina savus īpašumus ap Tunisu, okeana piekrastē no Senegales un Augšgvinejas, tiecas iekarot Nigera upes Gaseinu. Franči grib ieņemt arī Kongo upes ziemeļu daļu. Angļi apspiež viņu uzkundzēšanos otienvidus krastos. Frančiem paliek Ziloņkaula piekrastes un Dahomeja, franči ieņem Timbuktu, tas ir Rietum-Sudanas cenas, iedzimto biezi apdzīvots. Nelielu piekrastes joslu gar Saharu pie Rio de Oro ieņēma spāņi. Neatkarīga ir Maroka. Virzoties uz austrumiem, franči pievieno sev zemes ap Čada ez., franči virzās uz priekšu, nolenc vācu Kamerunu, nogriež tā vāciem ceļu uz citiem Āfrikas apgabaliem. Frančiem lielākās vienlaidu territorijas -

Madagaskara, liela sala ar dabas veltēm; salas stā-
voklis izdevīgs, tā ir tik liela kā vācu imperija. 1884.g.
tā paklaujas frančiem, kas to galīgi ieņem 1895.g.
Franči nav ar ieņemto vien mierā. No Sudanas
tie dodas uz austrumiem. Franči domā, ka jāapvie-
no ekvatorialās zemes ar Obokas koloniju, kas ir pie
sarkanās jūras izejas uz Indijas okeanu. Pulkvedis
Maršans (Marchand) to uzņemas izdarīt. Saformē
Kongo kaļa spēku, to izrīko 1896.g. 200 kareivju,
9 virsnieki. Pēc lielām celą grūtībām, caur purviem
sasniedz Balto Nilu un Fašodu arī ieņem. Tas
neticami satrauc anglus. Ingļi saprata iegurūma
lielo nozīmi, var redzēt, ka franči nodomājuši
tekošo joslu pārņemt pāri visai Indijai. Franči
varēja noslēgt arī anglu nodomāto celu. Ja
franči sagrābtu Nīlas augšgalu, tad anglim
nebūtu nozīmes Ēgiptē.

Fašodas ieņemšana neticami satrauca angļus. Fašoda atradās tieši krustcelēs, kur viena otru šķērso 2 diametrāli pretējas līnijas: angļu karaspēka gājiens no ziemeļiem uz dienvidiem un franču no rietumiem uz austrumiem. Angļiem bij pilnīgi skaidrs, ka Fašodu nekādā ziņā nevar atstāt frančiem. Ja franči šeit nostiprinātos, tad visi angļu plāni pašos pamatos būtu satricināti. Šai brīdī Kičners tikko bij ieņēmis Chartumu, ko bij izgurvis, sīvi cīnoties ar māhdistiem. Ko līdz angļu komandieris dabūt zināt, ka franči aizsmēguši Nilu, viņš tūlīt savāc 2000 karavīru un dodas pa upi uz augšu, uz Fašodu. Viņš tur ierodas 10 ned. pēc tam, kad tur bij ieradies Maršāns, 1898.g. 19. sept., un Kičners piesprasīja, lai franči noņem savu karogu, jo šis apgabals tāpat kā Austrum - Sudāna, agrāk piederējis Ēģiptei un tagad līdz ar Chartumas ieņemšanu atkal ticot atdodams likumīgam īpašniekam. Ēģiptē šai gadījumā bij tikai fakts, aiz kura slēpās angļi ar savām pretenzijām. Jautājums par Fašodu kļuva vienīgs dzīvai diplomatisko notu apmaiņai franču un angļu valdību starpā. Francijai angļu prasība bij negaidīts un nepatīkams trieciens, kas aizskar Francijas godu. Šeit sagrāva franču slepeno cerību par kolonialo politiku Ziemeļ - Āfrikā. Francijas un Anglijas attiecības pasliktinājās. Franču laikraksti aplēca angļus pārmetumiem par nepildāmo alkatību. Satīriskie žurnāli ievieto karikatūras par ķēniņienī Viktoriju. Angļi konfliktu uztvēra ļoti nopietni. Viņi sāka koncentrēt savus karaspēka spēkus Vidus jūrā, lai apdraudētu Franciju. Bet franči negribēja ļaut nonākt līdz karam, jo zināja tāpēc, ka Francijas starptautiskais stāvoklis nebij šai brīdī nemaz spožs. Ārlietu ministrs

Declassé noraidīja katru iespēju uzstāties kopīgi ar Vāciju un uz Krieviju nevarēja tāpēc palauties, ka tā negribēja ar Angliju naidoties, tāpēc Francijai bij jāpiekāpjas. Maršana karą spēka dalą saņēma rīkojumu aiziet no Fašodas. 1899.g. noslēdza franču-anglu līgumu par Sudanu. Darfuru un Kardofanu galīgi atzina par Ēgiptes īpašumu, t.i. faktiski par Anglijas piederumu. Par robežu franču un anglu īpašumu starpā noteica Nilas un Kongo upes šķirošanas joslu. Visa Nila līdz pat iztekai nokļuva anglu rokās. Ekvatorialais apgabals, kur savā laikā bij darbojies Emin paša un pēc kurą bij centušies vāci, pilnīgi tika nodrošināts anglijem. Anglji tā tad arī vistuvāk bij tikuši savam idealam, t.i. no Kapu līdz Kairo visam novadam vajadzēja piederēt Britanijai. Frančiem toties Fašoda palika atmiņā kā neveiksmju atgadinājums. Pats šis vārds dabū simbolisku nozīmi, līdzīgi Panamai, Sedanai. Anglji gan parūpējās par to, lai Fašodas nosaukuma uz ģeografiskās kartes nebūtu, to nosauca par Kodaku. Fašodas intereses, kur sadūrās ne lielas karą spēka dalas, izvērtās par lielu diplomatisku konfliktu un gandriz noveda līdz karam. Tas norāda, cik liela nozīme Eiropas lielvalstīm bij koloniju jautājums. Jo tālāk, jo vairāk eiropieši ierokas koloniju politikā un izlieto savus spēkus koloniju iekarošanai. Šai ziņā jo ievērojams anglu-būru karš, kas sākas tai pašā gadā, kad anglji

ar frančiem noslēdz līgumu par ekvatorialās Afrikas sadalīšanu.

Anglu - būru karš.

Viskrasāk izpaužas anglu imperialisms, visspilgtāk anglu koloniju alkatība karā ar Dienvid-Afrikas būriem, kas nodibināja 2 republikas: Oranji upes un Transvalas. Šis karš ir 2 izcilu imperialisma vadoņu, Čemberlena un Sesila Roda roku darbs. Čemberlens 1896. g. kļuva par koloniju ministru Solsberija konservativajā kabinetā, un Rods bij Kapas ministru prezidents. Pirms šī karā apstākļi šais apgabalos bij šādi:

Kad Anglija ieguva Kapas koloniju, kurā dzīvoja holandiešu būri-boer (šis vārds nozīmē „zemnieks") tad daļa no tiem, negribēdama padoties anglu administracijai, aizgāja tālāk uz ziemeļiem, pāri Oranjas upei un pēc tam devās vēl tālāk, pāri Vālas upei. 19. g. s. vidū šie izceļotāji savkārt uzvarējuši klejotājas lopkopju tautiņas, krāsainās ciltis: bečuanus, kafri, hotentotus, nodibina 2 patstāvīgas republikas: Oranjas un Transvalas. Būrus nevar saukt par zemniekiem eiropiešu nozīmē. Kas zīmējas uz zemes platību, ganāmpulkiem un lielu vairumu krāsainu kalpotāju un strādnieku, tie būtu dēvējami par muižniekiem. Viņi visvairāk līdzinas Dienvid-Amerikas statu plantatoriem. Anglī nekad nebij atteikušies no domas, ka viņiem sava vara būtu jāattiecina arī uz

šiem neatkarīgiem būriem, jo vairāk tāpēc, ka tie zināmā mērā ietekmēja tautas brāļus, kas bij palikuši Kapzemē - afrikanderi. 1877.g. Bikonsfilda valdības laikā angļi pasludina, ka tā anektē Transvalu. Šim pirmam mēģinājumiem uzkundzēties būriem vsbij panākumu. Būri izmantoja to apstākli, ka angļiem nācās karot ar zulu tautiņu pie Zamberi upes un lielākā daļa karą spēka bij jākoncentrē tur. Sākās sacelšanās, un tās priekšgalā nostājas 3 pilsoņi: Pretorius, Joubert un Krüger. Būri nodarīja angļiem vairākkārt jūtamus zaudējumus, sevišķi cīņā pie Majubas kalna (Majuba-hill) 1879.g. Pa to starpu Bikonsfilda kareivīgā kabineta vietā bij stājies Gladstons ar savu miermīlīgo politiku. Gladstonam jau tā bij grūti ar Īriju, tāpēc ministru prezidents bij spiests likvidēt avanturu, ko viņa priekštecis bij iesācis Dienvid-Āfrikā. Gladstons deva Dienvid-Āfrikas būriem autonomiju ar vienu ierobežojumu: Anglijai paliek kontrole un uzraudzība par būru ārpolitiku. Tas notika 1884.g. Jau pēc 2 g. pēc šī līguma, 1886.g. angļiem radās jauns kārdinājums anektēt Transvalu un līdz ar to radās jauni līdzekļi šo mērķi sasniegt. Transvalas republikas dienvidos Whitwatersrand'a kalnu grēdā (sōs kalnājus sauc arī par Randu) atklāja ļoti bagātus zelta slāņus. Turp devās daudz uzņēmēju un strādnieku, galv. kārtā

angļi. Šī apgabala galvenā pilsēta, Johannesburga, īsā laikā izauga par lielu eiropiešu centru ar vairāk kā 100.000 iedz. Tai līdzās republikas galvas pilsēta Pretorija ar savieu 10.000 iedz. likās nožēlojams provinces kakts. Angļu kapitalisti labprāt gribēja dabūt savās rokās šo bagāto apvidu, un tāpēc angļu admin. centās izmantot angļu strādniekus Randā, lai tie nomāktu būrus. Rods pielika visas pūles, lai tikai rastos sadursme whitwatersrandiešiem un būriem, un Roda aizmugurē bij ūnionistu valdība, kas viņu atbalstīja. Transvalas likumi prasa, lai ārzemnieki nodzīvo republikas territorijā 14g. no vietas, ja grib iegūt pilsoņu tiesības. Randa iedz. negrib maksāt lielos nodokļus, ar kādiem aplikti ārzemnieki, bet prasīja, lai šo apmešanās laiku samazina, lai ienācēju tiesības pielīdzina republikas pilsoņu tiesībām un lai viņus pielaiž parlamentā. Būru valdība atteicās to izpildīt. Tāpēc whit landeri, pārliecināti, ka Anglija viņus atbalsta, sarīkoja Johannesburgā sacelšanos. To atbalstīja Roda draugs, doktors Džemsons (Jameson). Tas bij kādas akc. sab. komisars, kuŗai piederēja dimanta raktuves Kimberlenā. Ar 800 strādniekiem un 6 lielgabaliem Džemsons devās karagājienā, atstāja angļu territoriju un virzījās uz Johannesburgu, bet būri vēl laikā dabūja zināt par gatavojamo uzbrukumu. Republikas

prezidenta Krigera un generaļa Žubēra vadībā
vēļi nogrieza ceļu un piespieda padoties (1896.g. 2. janv.)
Pēc tam izdevās viegli likvidēt nemierus Johannes-
burgā un apcietināt galv. vadoņus. Krigers izturējās ļoti
taktiski, nerīkoja nekādas soda ekspedicijas un izdeva
Džemsonu angļu valdībai. Tomēr arī viņš sāka gata-
voties neizbēgamam karam un tāpēc noslēdz ar Oranji
upes republiku aizsardzības līgumu. Viņš ļoti cerēja, ka
saņems palīdzību no Eiropas, kur Džemsona uzbrukums
bij izraisījis vispārīgu sašutumu. Sevišķi lielas cerības
Krigers deva Vilhelma II. telegramai. Tas apsveica būru
republiku, ka tā bez svešas palīdzības guvuši uzvaru,
atsitot riebīgo uzbrukumu. Tā tad bij domājams, ka
Vilhelms II. gribētu citrreiz palīdzēt. – Angļiem uz kādu
laiku bij jāapvalda savas iekāres. Lai parādītu, ka
viņam nav nekādu sakaru ar šo lietu, Čemberlens
formas pēc piesprieda Džemsonam niecīgu sodu. Kapas
kolonijas afrikanderi juta būriem līdz un tiem izdevās
panākt, ka Rods, Džemsona uzbrukuma iniciators, at-
kāpjas no ministru prezidenta amata. Viņa vietā stājās
Šrainers (Shriner), kas tiecās ar holandiešiem saprasties.
Būtībā angļi turpināja savu politiku, kas tiecās uz
būru neatkarības satriekšanu. Kapas un Transvalas
kolonijas valdības uzsāka pārrunas, un angļu pilnvaro-
tais, Millners ar nodomu uzstādīja sevišķi asas un
būriem nepieņemamas prasības, zēmējoties uz whitlenderienu.

Pa to laiku uz Dienvid-Afriku sūtīja angļu karą spēku. Angļu pol vadītāji gribēja ar būriem karot un sadursmi tieši provocēja. Viņi darbojās kapitāla vārdā un angļu kapitalistu lēse bij līdz tam nedzirdēti atklāta. Viņi saka: „Ja Transvalas iekarošana māksāja 20.000 angļu kareivju dzīvības un ja ar šiem upuriem izdotas pavairot zelta raktuvju sabiedrību dividendes par 25 milj., tad ikviena zaudēta dzīvība nestu 1250 ₰ lielu peļņu. Pas ir vairāk nekā vērtē cilvēku dzīvību tais šķirās, no kurāiu nāk lielākā daļa kareivju."

Atbildot uz angļu prasībām, būri uz stādīja ultimatu. Pieprasīja, lai angļi atsauc savu karą spēku no Dienvid-Afrikas un iecelį šķirējtiesu. Čemberlens atteicās apspriest šo priekšlikumu. Viņš asā veidā, apvainojot būrus, aizrādīja, ka Transvala esot tikai šķietama republika. Īstenībā tā esot nebrīva, no Anglijas atkarīga zeme, nodibināta uz zināma lēmuma pamata. - Krigers deva rīkojumu uzbrukumam, pavisam īsi formulējot pavēli: „Karš" (Oorlog). Viņš bij pareizu laiku uztvēris, un abās republikās bij 55.000 vīriešu, kas spējīgi nest ieročus, no tiem 37.000 tūlīt varēja doties uz karą lauku. Angļiem bij pavisam 27000 liela armija Dienvid-Āfrikā. Vajadzēja pasteigties un izmantot šo pārsvaru, iekams angļi nav piegādājuši palīgspēkus. Bet būri ļoti maldījās, domādami par tālākām perspekti-

vēm šai cīņā. Viņi cerēja, ka Eiropa nāks palīgā, jo iepriekš bij izteikusi savu līdzjūtību. Ja šādu pabalstu nevarētu sagaidīt, tad nebij nekādu izredžu uzvarēt cīņā ar varenu Angliju. Drīz vien noskaidrojās, ka no Eiropas nevarēs sagaidīt nekādas palīdzības, atskaitot brīvprātīgos. Simpatijas aprobežojās ar platoniskām jūtām un skaistiem vārdiem. Nevienai Eiropas valstij nebij patikas būru dēļ uzņemties briesmas, tāpat tieši turunā redzēt angļu brigadi vai piedzīvot, ka tirdzn. flote iznīcina angļu bruņu kuģi. Būri izdarīja arī vēt militāri strategisku kļūdu: tiem nevajadzēja ne brīdi kavēties un tūlīt iet pāri robežai, pāri Oranjes upei angļu territorijā, tad varētu aizkavēt angļu desanta izcelšanu un kaŗa spēka tālāku iešanu. Viņi varēja pavairot savu armiju, jo cīņā piedalītos arī afrikanderi, kas būriem juta līdz un būtu uzstājušos pret Angliju, bet būri apmierinājās ar to, ka apsargāja savu territoriju, nogrieza Kimberleju un Mafekingu, no Kapsemes uz ziemeļiem, ieņēma kalnu pārejas ceļā no Transvalas uz Natalas kolonijām. Angļu-būru kaŗš, kas sākās 1899.g. rudenī, pa daļai atgadina pilsoņu kaŗu sav. valstīs, kur cīnījās dienvidi ar ziemeļiem (1861.-1865.). Būri līdzinājās dienvidniekiem drošsirdības un izturības ziņā, viņi bij lieliski jātnieki un veikli strēlnieki. Viņi cīnījās līdz pēdējam elpas vilcienam pret ienaidnieku, kuŗa spēki bij nesamērīgi lielāki un kuŗa pusē bij visi

kapitalistiskie tīdzekļi. Angļiem nebij ne jausmas, cik neatlaidīgu ienaidnieku viņi sastaps Dienvid-Afrikas stepēs. Angļu karą spēka virspavēlnieks Bullers, izcefoties Keptaunā malā, teica, ka pēc mēneša angļu karogs plivināsies Pretorijā, bet viņam un viņam padotiem ģenerāļiem nācās ciest jūtamus zaudējumus. Kaujā pie Colenso 3000 būru cīnījās pret 15000 angļiem. Šai cīņā krita 31 būrs un 900 angļi. Ikvienos kritušais anglis bij izmaksājis 600 būru šāvienu, ikviens kritušais būrs - 5000 angļu šāvienu. Būri atsita visus angļu uzbrukumus, ieguva angļu territoriju, Aplenc Ladysmith'u Natalā, bet ar to viņu panākumi izbeidzās. Būru virspavēlnieks vecais ģenerālis Žubērs, Majuba hill'a varonis, nebij izstrādājis nekāda strategiska plāna. Būriem nebij smagās artilerijas, un viņi nevarēja ieņemt ielenktos cietokšņus, bet pa to starpu viņi bij zaudējuši laiku. Angļi pa jūru bij paguvuši atsūtīt palīgspēkus. Kad uniostu valdība redzēja, cik cīņa nopietna, tā mainīja savu sistemu un koncentrēja Dienvid-Afrikā lielus spēkus. Janvarī tur jau atradās ap 150,000 kareiņu, pie kam papildu nodaļas bij apsolījušas dominijas: Australiju un Kanāda. Angļu karą spēka priekšgalā bij labākie angļu ģenerāļi: Roberts, kas kļuva slavens Indijā, cīnoties pret afgaņiem, un Kičners, dervišu nemieru apspiedējs. Frontē būri bij neuzvarami, bet Roberts izprata, kur viņu vājā puse. Būriem nebij

pietiekoši daudz spēku lielākām cīņu operacijām, nebij disciplinas. Angļu vadonis devās ar visu savu galveno korpusu pret būru generali Cronje, kas bij ielencis Kimberleju. Kronje atkāpās, tomēr nedevās vis atpakaļ stepē, kur paliktu nenotverams, bet apcietinājumos uz Paardeberga kalna. Viņam likās, ka šī pozicija nepieejama. Roberts viņu tomēr ielenca ar savu skaitliski daudz lielāko armiju un pēc briesmīgas bombardēšanas piespieda 4000 būru padoties.

Varētu domāt, ka karš izbeidzies. Kimberleja un Ledismita bij atbrīvotas no ielenkuma. Līdz ar Cronje būri bij zaudējuši ievērojamu daļu savas armijas. Tiem vairs nebij nekādu izredžu, ka cīņā varētu rasties kādas laimīgas pārmaiņas, tāpēc viņi ar savas radniecīgas cilts, holandiešu, starpniecības griezās pie Anglijas ar miera priekšlikumu. Viņi gribēja pakļauties Anglijai, ja viņiem atstāj zināmu autonomiju. Bet Čemberlens un unionisti tā bij iekaisuši, ka negribēja dzirdēt par samierināšanos, centās noskaņot angļu sabiedrību par labu karam. Imperialisti sauca skaļi pēc atriebes būriem. Prese bij gatava slavināt angļu ieroču spožos panākumus. Šis „dzeltenās preses trakošana" ir spilgtā pretstatā ar pacifismu, kāds valdīja Gladstona vadītā Anglijā. Kad liberalais liders Loid Džordžs (Lloid George, dz. 1863.g.) kādā mītiņi Birminghamā uzdrošinājās kritizēt karą ierosinā

satracinātais pūlis viņu gandrīz vai nolinčoja. Bet Metropolē savkārt nebij skaidrības, kā iespējams karu novest līdz galam un kā varētu piespiest būrus padoties. Angļu virspavēlnieki, sākumā Roberts, vēlāk Ričners, kas bij stājies viņa vietā, apzinīgi centās pildīt pavēles, kas nāca no centra. Viņi ieņēma vienu pēc otras pilsētas, vispirms Bloemfontein, tad Johannesburgu un Pretoriju, Transvalas galvas pilsētu, 1900.g. pasludināja, ka Oranjes republika anekteta. Septembrī Anglijas īpašumiem pievienoja Transvalu, bet mērķis tomēr nebij sasniegts. Būriem karā laukā bij atlikuši tikai 15000 vīru, kamēr angļu karaivju snaits bij pieaudzis līdz 300.000. Bet angļiem bij jāturas nedaudzos pilsētu centros vai jāapmetas lielās nometnēs. Visi plašie stepju apgabali un kalnu gravas tiem bij nepieejami. Būru komand. Louis Botha (1862.-1919), kas pēc Žubēra nāves 1900.g. stājās viņa vietā, Devett's un Delarey uzsāka partizaņu cīņu. Uzbruka naktīs angļu nometnēm, aizturēja sīkas angļu karaspēka daļas un nodarīja angļiem jūtamus zaudējumus. Partizaņu sadursmes karu tikai paildzināja, lai gan nebij nekādu izredžu, ka varētu gūt panākumus. Vecajam Krigeram bij izdevies izkļūt no ielenkuma un aizbraukt uz Eiropu, bet tur viņš neatrada atbalsta nevienā valstī, pat neatrada nevienā, kas varētu uzsākt ar Angliju sarunas par labu būriem. Būru pretošanās angļus aizvien vairāk saniknoja.

Kiöners teica, ka pēc Transvalas annektēšanas būrus uzskatīs kā parastos dumpiniekus, kas sodami. Lai laupītu partizaņiem ik katru atbalstu uz laukiem, uzsāka sistematiski nodedzināt visas celtnes un plantacijas. No mājām padzītos iedz. viņi novietoja koncentracijas nometnēs, kur tos turēja kā meža zvērus aiz dzeloņdrāšu žogiem. Nometinātos baŗoja tik slikti, ka no 100.000 gūstekņiem vairāk kā ¼ aizgāja bojā. Kaŗš ieilga vēl uz 2 g. un visu laiku turpinājās šādas bezjēdzīgas nežēlības. Cilvēce dabūja redzēt, ko spēj kapitalisms, ja tam ļauj brīvu vaļu. Lai iegūtu Johannesburgā zeltu, angļu kapitala interešu aizstāvje gandrīz iznīcināja veselu tautu, izputināja lauksaimniecību plašā territorijā, ziedoja lielu skaitu savu kareivju un iztēreja neticamus līdzekļus. Savā laikā Ludviķa XIV. karu nosauca par greznuma karu, jo monarchs to bij uzsācis savas patikas labad, bet vai šādu angļu-būru karu nevajadzētu saukt par eiropejiskā kapitalisma greznības karu?

Kaŗš izbeidzās tāpēc, ka mainījās vispārīgi apstākļi Britanijas imperijā, izbeidzās tāpēc, ka angļu stāvoklis Indijā un Ķīnā pasliktinājās. Tā tad nevarēja piegriezt tik daudz vērības Dienvid-Afrikai, nevarēja vienā vienā koncentrēt visus brīvos angļu spēkus. — 1901. g. nomira 80 g. vec. ķēniņiene Viktorija, kas mūža beigās bij jau pavisam sastinguši vecās tradicijās

kas būrus iedomājās vienīgi kā ļaunus dumpiniekus.

Viņas pēctecis, Eduards VII. bij lokans un tālredzīgs, kas vispārīgi pārmainīja Anglijas pasaules orientaciju. Atsevišķi ņemot, viņš ietekmēja konservativo kabinetu, lai tas cenšas samierināties ar būriem. 1902. g. 31. maijā parakstīja līgumu, kas būriem bij sevišķi labvēlīgs, lai gan viņi bij pilnīgi sakauti. Būri sevi atzina par Anglijas ķēniņa pavalstniekiem, viņiem piešķīra plašu autonomiju, visas pilsoņu un politiskās tiesības. Agrākās būru republikas apvienoja ar Kapzemi, un tās kopā izveidoja Dienvid-Afrikas dominiju. Visā kolonijā ieveda konstituciju. Likumdevēju vara pieder tautas pārstāvjiem, kas vēleti visparējās vēlēšanās. Kabinetu ieceļ gubernators, sakarā ar palātas majoritati. Gubernatoru ieceļ ķēniņš. Eduards VII. iecēla par gubernatoru ģen. Bothu, kas visā angļu-būru karą laikā bij sacelšanās un nemieru dvēsele un neatlaidīgais iedvesmotājs.

Starptautiskās attieksmes 20. g. s. sāk.

1914. g. uzliesmo pasaules karš, un pēdējo 15 g. notikumi pirms tam uzlūkojami kā gatavošanās lielajai tautu sadursmei. Šajos 15 gados paasinājās strīdi un naids atsevišķu valšķu starpā, un šīs sadursmes izraisa pasaules karu. Minētais periods sākas ar zīmīgu notikumu: Eiropas valstis mēģina saprasties, runā par atbruņošanos, 1899. g. Hāgā sanāk miera konference.

Hāgas miera konference

Kopš franču-prūšu kara Eiropas valstis nemitīgi pastiprina bruņošanos. Visiem pa priekšu iet Vācija. Lai gan pēc 1870.g. kara Bismarks centās uzturēt Eiropā mieru, no viņa puses tas tikai ir bruņots miers, kas saistās ar jaunu militāru spēku gatavošanu turpmāk iespējamam karam. Uz pastiprinātu bruņošanos viņi ierosina arī savus tuvākos sabiedrotos: Austro-Ungariju un Italiju. Šāda politika spiež Vācijas pretiniekus arī palielināt savu armiju un militāros līdzekļus. 1892. g. noslēgtā Francijas un Krievijas militārā konvencija dod iespēju spriest, ka 19.g.s. pēdējos gadu 10 Eiropa gatavojusies neizbēgamam karam. No tās redzams, cik lielas tolaik Eiropas valšķu armijas. Līguma teksts skan šādi:

Francija un Krievija vienojas par sekojošo: 1) Gadījumā, ja Francijai uzbruktu Vācija vai arī Italija ar Vācijas palīdzību, tad Krievija uzstādīs visus militāros spēkus, kādi vien tās rīcībā, pret Vāciju. Gadījumā, ja Krievijai uzbruktu Vācija vai Austrija ar Vācijas atbalstu, tad Francija uzstādīs visus savus militāros spēkus pret Vāciju.

2) Francijas spēki, kas būtu virzami pret Vāciju, ir 1.300.000 kareioju; Krievijas spēki - no 700 - 800.000.

3) Abu valšķu generalstāti visu laiku strādās kontaktā, lai sagatavotu un atvieglotu visu, kas kopējiem mērķiem nepieciešams.

4) Francija un Krievija noslēgs separatu mieru.

5) Šī konvencija paliek spēkā, kamēr pastāv trejsavienība.

Kamēr Eiropas valsķu vadošās aprindas nodarbojās ar pastiprinātu bruņošanos, sabiedrībā izpaudās liela tieksme pēc miera. No vienas puses, to ~~veicināja~~ praktisus aplēsums, galv. kārtā vēlēšanās izvairīties no nodokļiem, kādi saistīti ar karą izdevumiem, no otras puses, sabiedrībā valdīja ideāli motīvi, sapnis par tautu brālību, miermīlību, kulturāto vērtību apmaiņu. Ļoti popularas kļuva grāmatas, kas nosodīja nežēlīgos karus un prasīja pēc vispārīgas atbruņošanās. Šāds bij Bertas Sutner romans „Ieročus nost." (Bertha Suttner „Die Waffen nieder"). Grāmata pirmo reizi parādījās 1889.g. 1905.g. Sutnere dabūja Nobela prēmiju. Tāds bij arī Ivana Bloka lielais zinātniski statistisk. pēt. „Nākotnes karš." Kad krievu cars Nikolajs II. izlasīja Bloka grāmatu, tā viņu stipri ietekmēja. ~~Krievija~~ griezās pie visām valstīm ar uzaicinājumu sasaukt konferenci, lai apspriestu atbruņošanās jautājumu. Attiecīgo notu sastādīja ārlietu ministrs Muravjevs, un rakstā bij teikts:

„Financiālās grūtības aizvien vairāk pieaug un satricina pašā saknē sabiedrības labklājību. Šautu garīgie un fiziskie spēki, darbs un kapitals pa lielākai daļai novirzīti no sava dabīgā mērķa un tiek tērēti neproduktīvi. 100 milj. izdoti, lai iegūtu briesmīgus iznīcības ieročus, kas šodien liekas esam zinātnes pēdējais vārds, bet kuriem rīt vairs nebūs nekādas vērtības, jo rasies jauni izgudrojumi. Tautas izglītība un tās labklājības attīstība un bagātība tiek aizkavēta vai arī ievirzīta nepareizās sliedēs."

Tālāk bij aizrādīts, ka kaujas līdz. milzigā uzkrāšana un armiju pieaugums vis nenodrošina mieru, bet

esot pastāvīgas brieśmas jauna karą uzliesmojumam. Ārēji krievu valdības iniciatīve ir augstsirdīgs solis, bet pamatā tai bij materialas dabas aplēsums. Krievija tai brīdī bij stipri ieinteresēta Tālo Austrumu lietās, rūpējās par Ķīnas sadalīšanu, lai nepalaistu garąm kādu izdevīgu kombinaciju. Krievu valdība gribēja nodrošināties no visām briesmām no Rietum-Eiropas valstīm, gribēja ar kaiminįem sadzīvot mierā un saticībā. Bij arī kāds īpašs iemesls, kuŗa dēļ Krievija centās konferenci sasaukt.

Austrija gribēja ievest jauna veida ātršāvēju śautenes, un Krievija cerēja, ka konference aizliegs ievest šo briesmīgo ieroci, kas Krievijai varētu kļūt bīstams. Holande piedāvāja konferences sēdēm savu galvas pilsētu Hāgu (den Haag, la Haye). Tur sapulcējās 26 lielu un mazu valšķu pārstāvji. Bez Eiropas valstīm piedalījās no Amerikas Sav. valstis un Meksika, no Āzijas Ķīna, Japana un Siama. Sapulcei bij jāapspriež šādi Krievijas izvirzīti projekti: 1) jāaptur bruņošanās uz 5 g.;

2) jāaizliedz nežēlīgi cīņas paņēmieni. Aizliegums attiecas uz sevišķi spēcīgām spridzināmām vielām, smacīgām gāzēm, sprāgštošām dum-dum lodēm. Bij domāts arī noliegt nomest no gaiskugiem bumbas un nesūtit arī zemūdenes un mīnu laivas.

3) jānodibina šķīrējtiesa, kas izlemtu strīdus jautājumus atsevišķo valšķu starpā.

Ievērības cienīga ir vācu izturēšanās Hāgas konferencē. Kamēr citu valšķu pārstāvji izteicās par labu pacifismam, Vācijas pilnvarotie aizstāvēja pretējus ieskatus. Karš neizbēgams.

Atbruņošanās nevelama šķīrējtiesu nevar padarīt par obligātu visiem. Mūslaiku vācu vēsturnieki, kas rakstījuši pēc pasaules kaŗa, tuvu Hitlera varas periodam, nosoda savu tautas brāļu izturēšanos Hāgā 1899.g. Kāpēc viņi uzņēmušies tik neprātīgu lomu, kāpēc viņi izteica to, kas visiem bij padomā, bet ko neviens negribēja atklāti pasacīt. Daudz diplomatiskaki būtu bijis liekuļot kopā ar citiem. – Vācu iebildumi bij galv. iemesls, ka Hāgas konference cieta neveiksmi. Atbruņošanos neatzina par obligātu, bet tikai par vēlamu. Konference apmierinājās ar to, ka ieteica šo jautājumu uopietni un pamatīgi izpētīt. Tāpat arī atzina, ka būtu vēlams nodibināt šķīrējtiesu. Tam gadījumam, ja kādas strīdīgās puses gribētu šādu starpniecību izmantot, Hāgā nodibināja īpašu tribunalu. – Ļoti nenozīmīga savā būtībā bij šī konvencija. Viena no rezolucijām zīmējās uz 1864.g. Ženevas pirmo konvenciju. Šis likums bij savā laikā izstrādāts sauszemes kaŗam, tagad tos pašus noteikumus attiecina arī uz floti un jūŗas cīņām. Kas zīmējas uz cīņas paņēmienu mīkstināšanu, tad Hāgas konference aprobežojās vienīgi ar deklaraciju, ka nav brīv lietāt sprāgstošās dum-dum lodes un smacīgas gāzes, tāpat arī noteica, ka nedrīkst mest bumbas no gaisa.

Pārrunas, kādas izvērzījās sakarā ar 1899.g. konferences sasaukšanu un pašas debates konference, ļoti zīmīgas Eiropas valdību noskaņojumam. Visur jau jūt pieaugošā kaŗa budžeta smago nastu, bet neviens nedomā, ka būtu iespējams samazināt izdevumus armijas vajadzībām; neviens negrib tūlīt kaŗot, bet domā, ka nākotnē karš neizbēgams, bet tomēr

ari cenšas par labu miera saglabāšanu. Tau tas varēja apliecināt, ka vispārīgi bij iespēja [illegible] miera konferenci, saaicināt valšķu pārstāvjus uz apspriedi par visas Eiropas mieru. Toreiz Eiropā vēl bij kaut kādas viengabalainas valstis, kas varēja sadziedāties vienā koncertā. Nākošā, 1900.g. Eiropas tautām vēl reiz bij iespēja uzstāties vienprātīgi, neatkarīgi no savstarpīgām ķildām. Eiropieši iejaucās Ķīnas lietās un šī iejaukšanās saistīta ar baltās rāses ekspansiju visā pasaulē.

Kā baltās rāses tautas sadala savā starpā visu pasauli. Kā baltie sadurças ar dzelteno rāsi.

Baltā rāse Eiropā un Ziemeļ-Amerikā 19.g.s. beigās neticami pavairojusies un attīstījusi augstu techniku rūpniecībā un militārā laukā. Tās pārstāvji spiesti meklēt visā pasaulē jaunas vietas, kur apmesties un jaunus tirgus savu ražojumu pārdošanai. Gluži dabīgi baltie sāk iekarot ritus kontinentus: Dienvid-Ameriku, Āfriku, Āziju un Austrāliju. Sadalīt pasauli angļi sākuši, paguvuši sagrābt sev liebāko daļu, apmetušies abās pusēs Atlantijas okeanam. Sav. valstis grib vienas pašas uzkundzēties ar savu tirdzn. centrālu [illegible] Dienvid-Amerikā, grib vienas pašas valdīt Klusā okeana ziemeļu daļā. Anglija sagrābusi monopolu uz visu Australijas kontinenta, ieņēmusi plašas territorijas Āzijā un gatavojas uzlikt savu roku Āfrikas austrumu pusei, sākot no Kapzemes līdz Eritrejai; bet Āzijā un Āfrikā angļi spiesti dalīties ar frančiem, vāciem, itaļiem, portugaļiem. Eiropiešiem izdevās Āfriku sadalīt diezgan viegli, tur nenācās

atdurties uz iedzimu lielu pretestību. Sīkai ziemeļu zemēs, kur bij izplatīts islams, eiropiešiem bij jāsaduras ar kareivīgām stepju tautām. Angļiem nācās cīnīties Sudanā ar nūbiešiem, frančiem Marokā ar berberiem. Sīkās, izklaidus dzīvojošās melnās rāses tautiņas bij uz zemas attīstības pakāpes. Kaut gan tās reizem bij diezgan drošsirdīgas, tām tomēr nācā pakļauties eiropiešiem. Zīmīgi, kā vāci apspieda herero cilts sacelšanos Afrik[illegible]. Tie nodarbojās ar lopkopību un bij ļoti sašutuši, ka vāci atņem plašās ganības. Pēc 3 g. cīņām no 80.000 lielās herero tautas bij atlikusi nepilna ¼. Tāpat kā eiropieši uzvarēja melnās rāses grupas, tie sadalīja malajiešu pasauli, Polineziju. Šeit angļiem, frančiem un vāciem bij jādod liela daļa amerikaņiem. Bet cits raksturs eiropiešu uzbrukumiem Āzijā. Šeit bij arī citi apstākļi. –

Āzijā eiropiešiem bij jāsaduras ar smagiem apstākļiem. Arī iedzīvotāju Āzijā daudz, piem. ap Gangas un Jantze upēm un Japanā. Āzijā dzīvo daudz kulturālu tautu, kas apzinās savas īpatnības. Eiropieši izmanto naidu starp islama ticīgiem un bramaņiem. Ķīnā eiropieši izmanto ķīniešu atpakaļpalikšanu civilizacijā. Angļi ieguva lielu peļņu no opija pārdošanas Ķīnā. Opiju pieveda no Indijas. Opijs nokāva energiju, uzturēja ķīniešos gurdenumu. 1836 g. Ķīnas valdība aizliedz ievest opiju; ievesto vairumu iznīcina. Angļi tāpēc pieteic karu, sāk apdraudēt Nankinu. Ķīnieši slēdz ar angļiem mieru. Angļi iegūst sev Hongkongas salu. 50. gados Ķīnas valdība atkal grib noliegt opija ievešanu. Karš opija dēļ ilgst no 1856.–1860. g. Angļiem palīdz franči.

Napoleons III. ieņem Pekinu un uzspiež pirkt opiju. Liekas, ka eiropieši būtu ar mieru sadalīt Ingju. Neatkarīga paliek Siama. Arabijas krastos angļiem vesela buze. Pālajos Austrumos cīlā jautājumu par Ķīnas imp. sadalīšanu, serišķi pēc Ķīnas kaŗa ar Japanu. Eiropieši negrib, ka japaņi varētu Ķīnu sadalīt, videmj, ka Japana atdos Ķīnai Port-Arturu. Krievija un Anglija labi sapratās Japanas jautājumā, bet viena uz otru skatās naidīgi. Pečili līci sastapās sāncenši: Krievija no Ķīnas paņēma Portarturu uz 99 g. Uz Portarturu krievi izbūsē dzelzceļu no lielā Sibirijas ceļa, kas šķērso ceļu uz Mandžuriju. Angļi ieņem Vihaivei preti Portarturai. Vācija it kā atriebdamās par misionaru nogalināšanu ieņem Šandunas pussalas līci. Līdz ar to Vācija ieguvusi savā ietekmē Šandunas pussalas ar 40 milj. iedzīv. Franči pretendē uz dienvidu provinčem Tonkinā, amerikaņi prasa priekšrocības Pečili līci, pat beļā grib kaut ko sev – koncesiju dzelzceļu būvei. – Baltās rāses tautas kāri metas virsū neaizsargātai zemei. Izeltenādainie ir sašutuši, izceļas dumpis. Ķīnā ar 17. g.s. vidu valdā svešā mandžuru din., kas Ķīnā ienāca no ziemeļiem. Vīrieši garās bizes, kāju kropļošana sākusies mandžuru din. laikā. Īstenībā pati mandžuru din. Ķīnā nebij populāra. Ķīna bij absolūta monarchija, administracija bez kāda kontroles. Nemieri satricina imperiju 50. un 70. g. vidus. Āzijā, kur valda islams, notiek sacelšanās: Turkestanā Ķīnieši armijas stāvoklis ir ļoti nožēlojams. Ķīnas valdība iāmeklē glābiņš pie milit. instruktoriem. Ķīnu vairs neva

pasargāt no svešas ietekmes, bet sveštautībnieku ielaišana spiež reformēt veco iekārtu. Pret reformām nostājas mandarīnt — konservatīvā ierednieciba. Naids pret ārzemniekiem izveidoj dūres tiesību apvienību; angļi to sauca par bokseru apvienību šai apvienībai pastāv nodaļas provincēs, visi ir atbildīgi viens par otru. Viņu mērķis — iznīcināt eiropiešus un tos ķīniešus, kas pakļaujas eiropiešiem un pāriet krist. ticībā. Ķīnā izceļas nacionālā kustība. Jaunais ķeizars atklāti parāda, ka simpatizē reformām. Atraitne Cesi nostumi viņu pie malas. Cesi ir nacionalistu pusē. Izdod rīkojumu par brīvprātīgo iesaukšanu. Budistu baznīcas galva ziedo lielu summu reroču iegādei. Jaunais 1899. g. lik. pavēl ierednjiem ievērot likumu par heiretiku vajāšanu. 21. nov. valdniece izdod rīkojumu, manifestu, ar kuru aicina tautu cīņā ar ārzemniekiem.

„Mūsu imperija pārdzīvo grūtības, tās top smagākas. Svešas valstis mūs grib kā rijīgi tīgeri, domā, ka Ķīnai nav ne naudas, ne kareivju. Ticēsim sev un dosimies ienaidniekiem preti. Mūsu gubernatori domā, ka jāpiekāpjas un jābūt draugos ar ārzemniekiem bet mēs gribam, lai provinces pārvaldnieki un citi ierednji būtu pret ienaidniekiem. Nekad ierednis nedrīkst teikt „Miers". Mūsu zeme sniedzas 10 000 jūdžu tālu, tai ir daudzi 100 milj. iedzīv., dabas bagātību tāpēc lai ikviens aizsargā savu māju un senču kapus." —

Bokseru partijas priekšgalā ir princis Tuans. Lielā sausuma dēļ Ķīnā izceļas bads, bet tauta domā, ka tas sods, zeme apgānīta ar telegrafu un dzelzceļu. Zaudzi dodas uz Pekinu iznīcināt ārzemniekus ierīkojumus.

[illegible]
pret boksieriem. Valdība pret nemiernieriem izsūtu karu
spēku, bet tas pāriet nemiernieku pusē. Pūlis uzbrūk vēlā
sūtniecības sekretāram. Boksieri drīz ieņem Pekinu. Eiro-
piešiem nācās uzsākt karu Ķīnu. Pekinas ostā ieroda
karą kuģi; to vadība uzticēta Seimuras Seymour. Snēgi
[illegible] aizkļūt līdz Pekinai neizdodas. Eiropiešu ar-
mīcināt, aizsprosto Taku cietokšņa tuvumā, no Taku
[illegible] apšauda krievu karą sp. Japanu un eiropiešu armi-
jas no jauna uzbrūk Pekinai. Ceļi izmirkuši nemitīgās lietus
gāzēs, tā kā tas sagādā grūtības. Ķīnieši 2 mēn. laikā
[illegible]odarījuši ārzemniekiem daudz posta: vācu sūtni
[illegible] nogalināts ceļā uz Ķīnas valsts padomi. Vācu
karą sp. 30.000 vīru dodas uz Ķīnu. Karaspēka priekš-
galā Valdersee. Vāci cīnās ļoti nikni. Vāciem pirmo reiz
radās iespēja uzstāties Eiropas lielvalšķu priekšgalā. Ķīniešu
galms no Pekinas aizbīg uz Singanfu, Ķīnas vidienē.

Eiropieši piespiež Ķīnas valdību kapitulēt. Ķeizars
tīgriežas pie varas un soda tos, kas bijuši pret eiropiešiem.
Sabiedrotie prasa, lai izdod nemiernieku vadoņus, celt pie-
minekļus zaldātiem, kur tie krituši no ķīniešu rokas. Tas
lai būtu par brīdinājumu. Ķīna piekāpjas un pieņem visus
[illegible], pazemojumus. Eiropiešu garnizoni paliek
kamēr visu nokārtos. Princis Juans aizbrauc uz Berlini,
lai personīgi atvainotos Vilhelma priekšā.

Eiropiešu triumfs bij tikai skietama uzvara
un tikai īsam laikam. Viņiem izdevās uzvarēt vājus vadoņus

kas nebaudīja zemes uzticīvu. Eiropieši paši pārāk aizrāvās no naida jūtām, piemirsa ka ķīniešu tautai pilnīgas tiesības rīkoties pēc patīkas savā zemē. Viņi pārāk augstu vērtēja savu civilizaciju un pārāk zemu nolika ķīniešu īpašības apejoties ar tiem kā ar barbariem. Šo tautu nebij iespējams iebiedēt. Tikai sākumā to varēja kaut ar savu techniku, un ķīnieši nemaz nebij barbari. Savā laikā viņiem bij daudz augstāka kultūra kā eiropiešiem vidus laikos. Ķīnieši bij tikai atpakaļ palikuši. Pa daļai viņu attīstību bij mākslīgi aizkavējusi despotiskā svešas tautas dinastija. Viņi bij it kā iemiguši, un eiropiešu iebrukums bij gan smags, toties derīgs grūdiens kas ķīniešus spieda atmosties. Pašā cīņā parādījās ķīniešu tautas spējas. Eiropiešu artilerija tikai uz īsu brīdi apmulsināja ķīniešus. Drīz vien viņi attapās, tieši kā par brīnumu, neprazdami eiropiešu paņēmienus, bez eiropiešu mašinām, paši sāka celt tvaikoņus un lokomobiles. Gan tas bij primitivs, toties tas bij pašu. Eiropieši pilnīgi veltīgs domāja, ka apspiedušī bokseru nemierus, pavērušī sev ceļu uz centra provincēm, ka cīņa izbeigusies ar baltās rāses uzvaru. Cīņa tikai sākās un nebij zināms, kā tā risināsiu tālāk. Šai cīņā ķīnieši kā dzeltenās rāses pārstāvji parādīja vairāk pacietības un darbīgumu nekā paši eiropieši. Bez tam ķīniešiem vēl viena īpašība, kuras eiropiešiem nebij. Tās ir ķīniešu kollektīvās jūtas, prasme organizēties rīkot pulciņus, uzņemties vienam atbildību par otru, aizstāvēt biedriski vienam otru. Kollektīvās jūtas izpaud

pasā bokseru kustībā, šai pirmā pretuzbrukumā baltiem ienācējiem. Nevien nodevējus, bet arī svārstīgos tautas brāļus nacionalisti iznīcināja bez žēlastības. Drīz vien ķīniešu nacionālās jūtas izpaudās arī varenā emigracijā, kas no Ķīnas plūda uz visām pasaules malām. Eiropieši kolonizēja Ķīnu, sūtot turp tikai nedaudz 1000 vidējo un augstāko šķiru ļaudis, tirgotājus un techniķus, bet ķīnieši sūtīja emigracijā milj. savu kūliju, kas nemitīgi virzījās uz citām zemēm, gan pa sauszemi, gan jūru, kas pārpludināja Sibiriju, Australiju, Indiju, Lielā okeana salas, Ziemeļ- un Dienvid-Ameriku, un visur ķīniešu strādnieki ieguva pārsvaru par citu zemju pārstāvjiem, jo viņi bij izturīgāki, pacietīgāki un viņiem bij ciešāka organizacija, ciešākas saiks ar biedriem. Ķīnieši bij emigrējuši arī jau pirmo bokseru nemieru laikā, bet tagad izceļošana attīstījās sevišķi specīgi. Eiropieši iedomājās, ka viņi sev pavēruši ceļu uz Ķīnas centru. Patiesībā viņi bij atvēruši pašiem ķīniešiem ceļu. Ķīnieši atmeta savu noslēgtību. Ļoti daudz jauno ļaužu devās uz Eiropu, Ameriku, lai mācītos universitatēs un techniskās skolās balto cilvēku zinātni un mākslu. Eiropiešu ibrukumam bij vēl vienas sekas, kas viņiem pašiem nāca par ļaunu — Ķīna sāka tuvināties Japanai. Bokseru nemieru laikā Japana bij spiesta uzstāties kopīgi ar eiropiešiem, bet drīz pēc Ķīnas valdības kapitulēšanas, japaņi, izmantodami nevienprātību, kāda valdīja eiropiešu vidū, uzsāka patstāvīgu politiku attiecībā pret Ķīnu. Japaņiem bij vairāk pieskares punktu ar ķīniešiem, viņi viens otru varēja labāk saprast, viņu kultūras radniecīgas. Tādā

nevarēja būt runa. Eduards VII. turējās stingri konstit. robežās, sastādīja kabinetus saskaņā ar parlam. cīņu svārstibām, un tomēr visa politika ievirzījās tā, kā to gribēja viņš saskaņā ar viņa simpatijām, viņa personīgām saistibām, viņa personīgām kombinacijām. Viņa galv. meistarība izpaudās ārpolitikā, nočiņot Anglijas starptautisko pozicija, bet arī iekšlietās bij manama viņa ietekme. Viņš prata abas partijas noskaņot vienādi ārpolitikas jautā un līdz ar to samazinājās šo partiju iekšējā cīņa, tās turpinājās vieha otrai valdi jautā. Eduards VII. prata jo veikli aizstāvēt Anglijas nac. intereses tā ka iekaroja visu sab. slāņu uzticību.

Kad Eduards VII. 1901.g. kāpa tronī, pie varas bij Solsberija konservatīvais kabinets. 1905.g. konserv. cieta vēlēn nās neveikmi un nodibinājās Cambell-Bannerman lib. kab. Abu kabinetu ministri izturējās pret ķēniņu ar pastāvīgu cieņu, labprāt un bez ierunām ieroja viņa politikai.

Reir-Gardie strādnk. parte vtrdēnis reiz teica:

„Esmu republikanis, bet, ja mums bās republika, es agitēšu par to, lai Eduardu VII. ievēl par prezidentu."

Eduardam VII. noderēja arī viņa agrākie talanti, viņa prasme apieties ar citvēkiem. Ķēniņš Eduards turpināja arī uz priekšu savus brauciēnus, ko bij praktizējis, būdams ilelsas princis. Viņš atkal dodas uz Parisi un atkal inkognito, bet šoreiz ne tukšas izpriecas dēļ, ne kārtis spēlēt, bet gan lai uz sāktu dziļi pārdomātas politiskas kombinacijas. Pēdi pat nolūki viņa brauciēniem uz Madridi, Romu, Rēveli pie Nikolaja II. (1894.-1917.) un Išlu pie Franča Jāzepa.

bij ļoti svarīga angļu politikai Tālajos Austrumos, un pa-
tojas uz tāda aplēsuma, ka Japana spēs atlīstit varenu
enerģiju Āzijas austrumos un dienvidos. Izdevigāk bij ar
Japanu būt draugos nekā naidā. Sevišķi svarīgi bij ar to
saprasties, lai gūtu pretsvaru Krievijai. Japanai savkārt
sevišķi bij nepieciešama saprašanās tieši ar bagāto Angliju.
Japaņiem bij jāizdod milzīgas summas karą vajadzībām
un Londonas biržas financialais atbalsts, angļu kapitalistu
palīdzība japaņiem bij ļoti vajadzīga. Tādā kārtā Eduard
izdarīja ļoti lielu pakalpojumu arī Anglijas financ. pasau-
lei. Kēniņa Eduarda VII. vislielākais panākums bij tuvinaš
Francijai, līguma noslēgšana ar to. Ieskatīsimies uzmanīgi
šai polit. komb., kas noderēja par pamatu trejsavienībai jeb
antantei un kas kļuvusi par vienu no galv. iemesliem 1914.g.
karam. Aiz kādiem motīviem radās šāda kombinacija?
Eduarda VII. pirmie soļi politikā vērsās uz koloniju lietām,
viņš rūpējās, lai uzlabotos Anglijas satricinātais stāvoklis Āfrikā
Āzijā, tagad viņš pievērsās stāvoklim Eiropā. Šeit Anglijai
draudēja ne mazākas briesmas kā kolonijās, turklāt pavi-
sam tuvas, tiešas briesmas. Draudi radās Vācijā, kas ātri
vien bij pacēlusies kā spēcīgs faktors rūpn. un mil. laukā.
Angļu metalrūpniecības un manufakturas izstrādājumi
dominēja visā Eiropas kontinentā. 19.g.s. beigās tos izspieda
no tirgus vācu industrijas ražojumi. Vācija uzvarēja angļu
ar savu fabrikatu lielo daudzumu, lētumu, prasmi rekla-
mēt savu industriju ar savu tirdzn. aģentu veiklību. Īsa
laikā viņi nevien bij iekarojuši pārējos Eiropas tirgus, bet

sāka pārdot savus ražojumus arī pašā Anglijā. Lai ieteiktu savas preces angļiem, vāci sūtija uz Lielbritaniju ražojumus ar atzīmi „Made in Germani". Sevišķi bīstama angļiem top vācu konkurence Tuvajos Austrumos. Cauri Austrijai vāci bij pavēruši ceļu uz Konstantinopoli, uz Balkanu pussalu, uz Maz-Āziju. Vācu kapitalisti iespiežas Turcijā, dabūšeit koncesiju dzelzceļu būvēm un 1900.g. sāk celt lielo sliežu ceļu, kam jāsavieno Konstantinopole caur Maz-Āziju Ziemeļ-Sīriju un Mesopotamiju ar Bagdadi pie Tigras upes. (Bagdadbahn). Visi šie panākumi nevien apdraud angļu rūpniecību, tie slēpj arī militāras briesmas. No paša sākuma vācu rūpniecībai ir mil. raksturs, vācu kulturas izplatīšana, vācu rūpn. ražojumu pārdošana saistās ar vācu ieroču triumfu. Doma par angļu industrijas izstumšanu no pasaules tirgus vēlāk saistījās ar sapni par koloniju atņemšanu angļiem, par angļu aizjūras īpašumiem, jo sevišķi par brīnumbagātās Indijas iegūšanu, un tiešām no Bagdades bij tikai mazs gabals līdz Persijas līcim, kur sākās angļu īpašums. Tē jau bij slieksnis uz pašu Indiju. Ceļš no Berlīnes līdz Persijas līcim gāja pa kontinentu, ja neskaitu mazo Bosfora līci. Šis ceļš bij daudz īsāks nekā angļiem ceļš pa jūru. Izmantojot šo līniju, vāciem bij jābrauc caur draudzīgu territoriju, bet angļiem caur svešām valstīm, turklāt caur vairāk jūras šaurumiem. Lielbritanija savā salā gan bij neaizsniedzama, bet tai vieglī vareja uzbrukt tās aizjūras īpašumos, bet drīz arī Anglija drošība kluva apšaubama. —

Visu 19. g. s. Anglija bij nepastrīdami valdniece pār jūrām. Tās kara flote bij daudz lielāka nekā citu valsīu flotes. Vācijas flote turpretī bij pavisam niecīga. Līdz, ja rastos sadursme, Anglija var apdraudēt Vāciju, liekot tās kuģiem nozīgt kāpēc no visas jūras izejas un satiksmes ceļus. Bet šai ziņā bij notikusies lielas pārmaiņas. Kopš 1897. g. par jūras min. bij kļuvis admirālis von Tirpics, nepa-rasti spējīgs un darbīgs organizators, cilvēks ar plašiem un gai-sīņīgiem nodomiem. Sākot ar 1898. g. vāci sāka celt lielus kara kuģus. Reichstagā laiķprāt pieņēma kredītu kara flotei: vajadzē-jām šīs jaunas izdevumus motivēt ar to, ka nepieciešami aizsargāt pašas Vācijas krastus, kā arī sargāt tās satiksmi ar kolonijām, kā kara flotes pavaigums, acīmredzot, pārsniedz šīs vajadzības. Vācijas tirdzn. flotei aizsardzībai nemaz nevajag tik lielu skaitu kaujas kuģu un kreiseru. Skaidri redzams, ka jūrlietu organizētājam-vi daudz tālāks un augstprātīgāks mērķis: Vācijai jāpanāk Anglija, Vācijai tiekšot tik varenai, lai tā varētu ar Angliju uz jūras spēkiem mēroties. Tās bij drausmīgas sarādības, kas lika angļu politiķiem un rīspiem ķēdēt dam VII meklēt Eiropas kontinentā sabiedrotos pret Vāciju. Gluži dabīgi bij rīspiem griezties pie Francijas, Vācijas galv. ienaid-nieka, kas kopš 1870. g. koloja domu par revanši. Tomēr lai ne izolētajai Anglijai bātu saprastīs ar Franciju, šīs valstīs tuvinā-nās bij ļoti grūti. Edvarda VII māksla šē bij ārkā mīta.

90. gados Anglijas un Francijas attiecības bij stipri saspīlētas, galv. kārtā Āfrikas kolonīju dēļ. Angļi nebij apmie-rināti ar to, ka franči nostiprinās Madagaskaras salā, kā tuvu angļiem Dienvid-Āfrikai, bez tam Madas. bij arī ellam uz Lielbritanijas kolonijām Indijā. Vēl vairāk angļus

-satrauca franču uzkundzēšanās Ziemeļ-Afrikā, viņu virzīšanās no Sudanas uz austrumiem, uz Arabijas līci. Šāds franču virziens tieši šķērsoja līniju, pa kuru virzījās angļu iekarotāju gaitas. Franči draudēja nogriezt angļu projektēto lielo dzelzceļa līniju no Ēgiptes uz Kapzemi un tā, abu iekarotāju virzieniem krustojoties angļi ar frančiem sastapās Fašodā, kuras dēļ gandrīz izcelās karš Anglijai ar Franciju. No 1894.-98 g. Francijas ārpolitikas vadītājs ir Anoto (Hanotaux). Tas ir mērenu ieskatu cilvēks, ar mieru turēties pie Ferry miermīlības programmas. Viņš labprāt būtu tuvinājies Vācijai, lai tikai atrastu atbalstu pret Angliju. Kad 1894 g. Anglija noslēdza līgumu ar Beļģu Kongo par kādas territorijas piešķiršanu centrālā Afrikā dzelzceļa būves vajadz. Ar Kairo līdz Kaptaunai, tad Francija kopīgi ar Vāciju iesniedza protestu, un Anglijai bij jāatsakās no līguma ar Kongo; bet no 1898 g. ņem ārlietas savās rokās Delcassé, kas bij krass vācu ienaidnieks. Viņš tik ļoti ienīda Vāciju, ka atteicās no ikkatras kopdarbības ar to un drīzāk bij ar mieru piekāpties Anglijas priekšā un tikai viņa piekāpības dēļ attiekšmes ar Angliju vēlika sarautās. Francija tomēr jutās aizkarta un tā nu bij iespēja saprasties ar Angliju. Fašoda frančiem maksāja daudz uztraukuma. Tiklab šī Afrikas incidenta laikā, kā arī vēlāk, būru kara laikā, franču avīzes nemitējās uzbrukt Anglijai. Sāširiskie žurnāli ievietoja dzēlīgas karikaturas par kēniniemi Viktoriju. 1900 g. Krievija un Francija uzaicināja Vāciju kopā ar tām kollektivi protestēt Londonā pret šausmīgo karu, kas būrus pilnīgi iznīcināja. Šāda kopīga uzstāšanās gan neizdevās, jo Francija negribēja Vācijai garantēt robežu neaizkaramību: negribēja uz visiem laikiem atteikties no Elzasas u. Lotringas.

Tomēr, jau doma vien, ka Francijai būtu iespējams sarunāties ar citāiu valstim un uzstāties pret Angliju, rāda, kā franči bij noskaņoti bij pret saviem kaimiņiem kanāla viņā pusē.-

Visus pārpratumus Francijas un Anglijas starpā kā ar roku atņem, kad samierināšanās iniacitātivi uzņemas ķēniņš Eduards VII. Lieta sākās ar to, ka viņš incognito devās uz Parizi. Ķēniņš tur viesojās 1903.g. maijā. Viņam bij kādas noslēpumaimes apspriedes, bet jau jūlijā prezidents Loubet atbildēja, uz šo vizīti un ieradās Londonā. Revanšas gaidītāja, Francija pēkiņi lika belcerības uz draudzību ar Angliju, un viens no kareivīgākiem politiķiem, Delafasse, teica palātā: „Ja nodibinātos Francijas, Anglijas un Krievijas trejsavienība, tad šīs 3 valstis vienas pašas varētu sadalīt savā starpā varu visā pasaulē." - Nebij pagājis vēl negads un 1904.g. aprīlī noslēdza formalu līgumu Francija ar Angliju. Līguma tekstu izstrādāja Francijas pārstāvis Delcassé un Anglijas pārst. lords Landsdown's, konserv. Balfoura kab. loceklis. 1905.g. konserv. kabineta vietā stājās liberaļi, bet bez mazākās šaubīšanās viņi palika uzticīgi līgumam ar Franciju. Līgums attiecās galv. kārtā uz interešu nošķiņošanu kolonijās. Tas regulēja franču un angļu attieksmes Ēģiptē, Marokā, Senegambijā, Ņufaundlendē, Siamā. Par to, ka franči angļiem atdeva pilnīgā rīcībā Ēģipti, angļi frančiem ļāva brīvu varu Marokā, atļāva viņiem iejaukties marokaņu sultana valsts iekšlietās. Acīs durās apstāklis, ka Anglija Francijai deva daudz vairāk nekā pati saņēma. Angļu vara Ēģiptē bij jau sen un droši nostiprināta, bet Marokā Francija tikai cīnījās par rīcības brīvību, tāpēc varēja spriest, ka Francijas draudzība vajadzīga kādam ļoti ievērojamam mērķim. Lai gan līguma saturs

zīmējās tikai uz lietām ārpus Eiropas, bij tomēr skaidrs, ka 2 rietumvalšķu savienība atsauksies arī Eiropas politika, ka arī šeit Francija un Anglija uzstāsies cieša vienprātībā. Vācijai bij sēmesls napietnām pārdomām. Tās ārpolitikas vadītāji: līdz 1900.g. Hohenlohe, sākot ar 1900.g. von Bülow, varēja tagad nožēlot, ka noraidījuši sabiedroto, kādu būru kara laikā bij piedāvājis Čemberlens. Prese šo līgumu apzīmēja „entente cordiale" - draudzīga apvienība. 1904.g. tā ir liels solis, gatavojoties 1914.g. karam. Lai gan vēl nebij ne vārds minēts par Francijas un Angl. militaro savienību, bij tomēr skaidrs, ka abas valstis nodibinās koalīciju pret Bismarka radīto trejsab. Francijai tagad pret Vāciju bij radies vēl viens sabiedrotais bez Krievijas.

Noslēgusi šādu līgumu, Anglija pati vairs nepaliek neitrala novērotāja sadursmēs uz kontinenta, nav vairs tā, kā 1870.g. franču-prūšu kara laikā. Anglija gatavojas piedalīties aktivi nākotnes karā Eiropā un turklāt tā jau tagad skaidri parādījusi savu poziciju. Francijai vairojas šanses iegūt sekmīgu revanšu un rezultātā aizvien vairāk pieaug izredzes, ka Francijai ar Vāciju iznāks karot. Tā to saprata arī paši patiesākie un principialakie pacifisti, un ātrāk par visiem franču soc. Jourès (Žores). 1904.g. novembrī franču palātā iesniedza interpelaciju Marokas lietās. Sarārā ar to Žores teica ievērojamu runu par briesmām, kādas Eiropas mieram draudot no anglu-franču savienības. Viņš uzstāja, ka anglu-franču tuvināšanās nedrīkst vērsties ne tieši, ne netieši pret vienu vai otru valsti un Žores šeit domāja par Vācijai naidīgu rīcību, bet viņa balss skanēja vientuļi. Viņa laikraksts „Humanité" bij vienīgais, kas uzdrošinājās uzstāties pret Francijas tieksmēm iegūt protektoratu Marokā,

vienīgais, kas uzdrošinājās bažīties, ka šis iekarojums izraisīšot konfliktu ar Vāciju. Sākumā anglu-franču savienībai nebij nekādu sevišķu seku, jo vairāk tāpēc, ka Eiropas uzmanību 1904.g. mihvīgā katastrofa, kas risinājās Tālajos Austrumos, k r sadūrās Krievija ar Japanu.

Krievu - japaņu karš

Krievijas panākumi Lielā okeana piekrastē radīja lielas bažas japaņiem. Krievi bij izbūvējuši nozarojumu no lielā Sibirijas sliežu ceļa caur Mukdenu uz Port-Arturu un bij iekarojuši lielisku ostu. Beidzot krievi bij sākuši arī izmantot Korejas mežu bagātības. Veltīgi brauca uz Peterburgu marķizs Ito ar priekšlikumu, lai krievi Koreju atstāj Japanai. Krievu valdība izturējās nevērīgi pret šādiem mēģinājumiem miera ceļā nospriest robežas. Ārlietu min. foti vēsi vēroja notikumus Japanā, un kab. priekšsēdis Plēve bij pat ar mieru radīt bruņotu sadursmi, lai novirzītu krievu sab. uzmanību no nemieriem iekšzemē. Krievu valdība nemaz nebij apdomājusi ne japaņu kareivīgo satraukumu, ne vēroja palīdzību, ko Japanai nodrošināja līgums ar Angliju. Tas nodrošināja Japanu no jūras puses. Japana iesniedza Krievijai ultimatu. Nesaņēmuši nekādas atbildes, japaņi tūlīt uzsāka kara darbību un uzbruka krievu bruņotiem kuģiem, kas atradās Port-Arturas ostā. Krievijai šai gadījumā izrādījās neveiksmīgs Anglijas līgums ar Franciju. Francija izvairījās no palīdzības sniegšanas Krievijai un apņēmās būt sagaidāmā cīņā neitrala. Krievija palika izolēta, bez sabiedrotiem. Japana bij ilgi un pamatīgi bruņojusies, gatavodama savus sauszemes un jūras spēkus. Krievija izrādījās pilnīgi nesagatavota karam. Japaņiem bij pavisam tuvu Laudūnas pussala un Koreja un

vārīja viegli tur izcelt savus desantus. Bet Kr. tas bij ārkārtīgi grūts koloniālkarš tālā valsts nomalē, ko ar centru saistīja ilgai viens sliežu ceļš, turklāt vēl ne pilnīgi nobeigts, un ar visu to Japanas uzstāšanās pret milzīgo iniperiju likās neprātīgs pasākums. Krievim izdevās par spīti savām ceļa un transporta grūtībām koncentrēt Mandžurijā karaspēku, kas bij lielāks nekā japaņu armija. Krievu valdības un mil. aprindas bij pārliecinātas par uzvaru. Japaņu technika tomēr bij labāka, bez tam tie bij saliīsmas pārņemti, viņi cīnījās par savu eksistenci pret ienaidn., ko karsti ienīda. Krievu sabiedrībā karš nebij populars. Tautai tas bij nesaprotams. Intilligences aprindas daudz vairāk priecājās par japaņu pānākumiem, jo šīs ienaidnieka uzvaras satrieca patvaldības autoritati.

Jau no sākta gala japaņi centās iznīcināt krievu floti, kas bij Klusā okeanā. Lielāko krievu karą kuģu daļu iesprostoja Port-Arturas ostā, ko ielenca no sauszemes un jūras puses. Kad krievi pamēģināja izkļūt no Port-Arturas, japaņi uzspridzināja labāko krievu bruņu kuģi, uz kura gāja bojā admiralis Makarovs. Veltīgi krievi mēģināja pavirzīties uz priekšu, uz Laudūņu un atbrīvot Port-Arturu. Sīvā 5 dienu kaujā japaņi atspieda krievus pie Lao-Janas, uz ziemeļiem. Peč tam krievim izdevās kaujās pie Ja-ho apturēt japaņu spiedienu. Apcietinātās pozicijās, ierakušies zemē, abas armijās nostā vēja visu ziemu. Japaņi no jauna piespiedās, gandrīz pārcilvēcīgiem spēkiem. 1905.g. februarī, pēc 1/2 g. aplenkšanas viņi piespieda kapitulēt nepieejamo Port-Arturu. Martā japaņi uzbruka krievu armijai pie Mukdenas. Notika kauja, kas ilga 2 ned. Tā bij vislielākā bruņotā sadursme jaun. laikos, kopš Leipcigas k.

1813.g. Kaujas fronte bij 150 km gaŗa, 380.000 kr. ar 1400 lielgabaliem pret 320000 japaņu ar viņu 900 lielgabaliem. Japaņi draudēja apiet krievus ni sāniem, un krievim nācās Mukdenu atdot. Uzvarētājs, maršals Oijama tomēr nespēja ielenkt visu uzvarēto gen. Kuropatkina armiju, jo nebij pietiekoši daudz kaŗaspēka. Krievi atkāpās uz ziemeļiem, no jauna nostiprinājās un sāka pavairot savu armiju. Japaņi bij guvuši ievērojamus panākumus, bet viņu spēki arī bij pilnīgi izsīkuši. Viņi nevarēja tālāk uzbrukt, aptrūkās financialo līdzekļu. Karā varēja ieilgt, ja vien Krievijā nebūtu sākusies revol. kustība, 1904.g. beigās, kas prasīja zināmus spēkus. 1904.g. un 1905.g. ziemā Pēterburgas fabriku strādn. vidū valdīja liels uztraukums. Saņēmuši vēstis par Port-Arturas zaudēšanu, strādnieki devās pie valdnieka ar peticiju, lai ķeizars dāvā brīvību (1905.g. 22. janv.). Pūlis virzījās pa ielām ar baznīcas karogiem, svētbildēm, ķeizara un ķeizarienes ģīmetnēm, dziedot baznīcas himnas. Ķeizara nebij galvas pilsētā, viņš bij aizbraucis uz Carskoje Selo. Galma partija deva rīkojumu šaut pūlī. Briesmīgā rīcība prasīja daudzu 100 dzīvības, daudzi bij ievainoti, to starpā bērni un sievietes. Ši rīcība radīja foti lielu sašutumu visos sabiedrības slāņos. Pēc mēneša krita no soc. revol. kaļajeva rokas Maskavas ģen. gub. lielkņazs Sergejs. Viņu uzskatīja par vienu no vainīgajiem šai tautas slepkavošanā. Šādos apstākļos nebij iespējams kaŗu turpināt. Nikolajs II tomēr nolēma kā pēd. līdzekli izlietāt Baltijas eskadru un sūtīt to uz austrumiem. Lai gan ģen. Rožgetvenskis pārliecināt, ka jātaupa krievu pēd. jūras spēki, viņam tomēr bij jāpadodas rīkojumam un jādodas uz Japanas krastiem. Sekas bij tās,

tā kā Björkā tai brīdī nebij neviena ministra, tad līgumu
līdzi parakstīja admirālis Berifevs, kas nejauši tur atradās.
Tas notika 1905.g. 24. jūlijā. Bet ārlietu min. Lamsdorfu un
finanču min. Vitti pārņēma šausmas, kad dabūja dzirdēt,
kas Björkā noticis. Viņi aizrādīja Nikolajam II, ka Vilhelmam
galv. un pat vienīgais nolūks esot sanaidot Krieviju ar Franciju.
Vācijai sagādāt izdevīgus apstākļus, Vilhelms tikai cenšoties izsar
gāties no izolācijas. Savu min. ietekmēts, Nikolajs II deva Vil-
helmam ziņu gadījumā, ja Francija negribētu Björkas līgumam
pievienoties, šis līgums nevar stāties spēkā. Īpaši jāmainot tam
4. līg. pants, kas zīmējoties uz Franciju. Bet Lamsdorfs Francijai
pat negribēja ziņot par Björkas līgumu. Viņš atklāti paieica
caram, ka viņa Björkā dotie solījumi esot nepatikamā
pretrunā ar tām saistībām, kādas viņa vecteiv. Aleksandrs III
esot uz ņēmies laikā - no 1891-1893.g. - Vilhelms bij ieguvis vēl
spožāko triumfu un tagad nācās vilties. Viņš ķeras atkal
pie parastiem paņēmieniem. Atgādināja, ka Dievs bijis Björkā
parakstītā līguma liecinieks, ka Krievijai neesot nekādu pirmi-
kumu pret Franciju, tikai par cik Francija ar savu izturēšanu
to nopelnījusi, tai jāiet preti. Bet viss bij velti. Ažeziraas kon-
ferencē krievu delegāts atbalstīja Franciju un balsoja pret Vā-
ciju. Finanču min. Vitte dabūja Parīzē Krievijai izdevīgu aiz-
ņēmumu. Pašā Krievijai šim aizņēmumam bij nožēlojama
loma. Tas palīdzēja atbalstīt satricināto patvaldību un deva
monarchijai iespēju padzēt pirmo valsts domi - satā sapulci,
kas sanāca 1906.g. - Ne jau mūs Bādam diplomatijas dila-
tantam, kā Vilhelms II, bij sacenstīes ar tādu lielmeistaru
kā Eduardu VII.

politikas aizstāvis, sastapās Marienbadē, Austrijā, ar Eduardu VII, bet oktobrī gen. French ieradās Pēterburgā, un tur Krievija ar Angliju noslēdza milit. konvenciju. 1908.g. Anglijas un Krievijas tuvin. iet vēl tālāk, lietas virzās uz īstas savien. slēgšanu. Jūnijā beigās Eduards VII ierodas pie Nikolaja II Rēvelē. Peč anglu vizītes, turpat Rēvelē 2½ mēn. vēlāk ieradās arī Fallières. Ir ar Anglijas vēnīnu, ir ar Francijas prez. Nikolajs II pārrunā par Turciju. Turkiem paklautās kristīgās tautas sacēlušās. Oktobrī Anglija un Krievija vienojās par jūras šaurumiem, Bosfora un Dardanelu lietāšanu, braucot no Aigeja jūras Melnā jūrā. Anglija tagad bij ar mieru piekāpties Krievijas labā. Šāda politika bij pavisam citāda nekā nesamierināmā Palmerstona laikā. Angli tagad rūpējās visvairāk par to, lai paralizētu to ietekmi, kāda bij tās sāncensei Konstantinopolē un Tuvajos austrumos, iepreti Vācijai. Visās šais sarunās bij jaut. ik kā vienīgs par to, kā norobežot Krievijas un Anglijas inter. Vidus-Tzijā, Persijā, Melnā un Aigeja jūrā. Bet ja par to runāja vairāk vai mazāk atklāti, tad slepeni tai pašā laikā apsprieda jaut., kas darīja vairāk raižu, bij jāsaprot, kā apvienot Krievijas un Anglijas armijas, ja gadījumā rastos sadursme ar Vāciju. 1908.g. beigās lords Robertss afgan. un būru uzvarētājs iesniedza augšnamā savu projektu par Anglijas armijas palielināšanu. Anglijas paštāvīgā armija ir ne visai liela, nepār sniedz 150.000 vīru. Robertss ieteic to palielināt līdz 1000.000. Projekts liecina par to, ka Anglijas mil. aprindas gatavojās lietām sadursmēm ar Vāciju, ka sagaida vācu desanta izcelšanu Britanijas salās. No otras puses, bij redzams, ka angli grib rosīgs piedalīties cīņās uz kontinenta. 1908. Eduards VII

politika sasniegusi noslēgumu. Anglijas ķēniņš nostādīja preti Bismarka raditai trejsabiedrībai savu 3 valšķu: Anglijas, Francijas un Krievijas apvienību (vācu „Dreibund" un „Dreiverband", fr. „Union" un „Alliance"). Treju valšķu savienību sāka dēvēt arī par antanti, attiecinot pirmās, 1904.g. Francijas un Anglijas sab. „entente cordiale" nosaukumu arī uz šo pēdējo grupējumu: Franciju, Angliju un Krieviju.

Kamēr kareivīgās Vācijas pretinieki vēl nebij apvienojušies, Eiropā vēl varēja domāt par miera uzturēšanu. Ne Krievija, ne Anglija, ne Francija viena pati nebūtu uzdrošinājusies karot ar trejsabiedrību. 1908.g. nodibinoties antantei, stāvoklis mainījās uz ļauno pusi, kļuva mazāk izredžu uzturēt mieru. Antante paceļas kā jauni draudi Eiropas mieram. Tās rašanās bij svarīgs iemesls pasaules kara uzliesmojumam. Šāds slēdziens tikai pirmā brīdī var rādīties paradoksu. Reālo parādību sakarību nav grūti paskaidrot. Bij jārada spēks, kas pretinieku apdraudētu ar savu pārsvaru, bet šāda pārspēka briesmas spiež arī pretējo pusi savkārt pastiprināt bruņošanos. Arī te visas lēses pamatojas domā, ka jāuz var. Tāpēc sākās pastiprināta konkurence. Rūpējoties par savu aizsardzību, abas puses pavisam nemanot pāriet uz agresiju. Ikviena puse domā par to, kā tik aizsteigties otrai priekšā, kā tik neļaut tai pārmērīgi palielināt spēkus. Rodas doma par preventivo karu, t.i. par uzbrukumu pretiniekam bez kāda iemesla un pamata, vienīgi tāpēc, lai tik viņš ter neuzbruktu. Tik lielā mērā šāda doma gluži dabīgi uzpeld milit. aprindās, uz to jau norāda šāds lakts:

1898.g. Vācija pastiprināti ceļ bruņu kuģus. Lai gan

izšķirt. Pie staba „
pie staba „Roma

1904.g. noslēdz līgumu starp Franciju un Spāniju – par ietekmes sfairu sadalīšanu Marokā. Spānija var ieņemt Marokas ziemeļu krastu pie Gibraltara, bet atsakās no pretenzijām uz pārējo, lielāko daļu. Kad 1905.g. ir Marokas krize, Vācija prasa tirdzn. priekšrocības, dabū izjust, cik nelabvēliga Francijas tuvināšanās Spānijai un Italijai. Alzezirasā Italija aizstāv Franciju. Vācijā rodas liela neapmierināība, runā par Italijas tiesū nodevību. Bilovam jāatbild uz interpelaciju reichstāgā: „Arī laimīgā laulībā gadas, ka sieva atļaujas sev citu kavalieri, vīram nav tādēļ jābūt greizsirdīgam." Tas ir slikts mēģinājums. Arī neveiksmes Tālajos austrumos Vācija izskaidro ar „Einkreisung." – pārējās valstis to nostumjot malā. Visur saskata Anglijas intrigas. 1905.g. Anglija atjauno defensīvo līgumu ar Japanu (noslēgts 1902.g.), 1906. un 1907.g. Anglija veicina Japanas-Francija, Japanas-Krievijas un budzot arī Japanas-Amerikas traktatus. Tas dod tirdzn. priekšrocības, tā izstumjot Vāciju. Šie līgumi ir smags trieciens trejsavienībai, sevišķi Vācijai. Vilhelma II. politika sevišķi neveiksmīga, beigās liels personīgs pazemojums. „Daily Telegraph" ievietota Vilhelma saruna ar korespondentu. Izteikta lieka vaļsirdība: aizvien esot bijis Anglijas draugs, tādēļ ļoti žēl, ka angļi viņam naidīgi. Būru karā viņš atrunājis Franciju un Krieviju iejaukties, nosūtījis pat Robertsam savu plānu, kā republiku vieglāk iekarot. Angļi esot kā zaķi marta mēnesī. Vācijas flote operēšot Klusā okeanā (resp. pret Japanu).

Ārzemēs šādi apgalvojumi liekas piedauzīgi. Vilhelma apsveikums Krügeram 1906.g. tā tad bijis nekrietna provokacija. Nu Japana arī nevar justies labi. Vācijā valda vislie-

lākais sašutums visās partijās, no gal. labiem līdz soc. demokr., katrs savu iemeslu dēļ. Kreisiem nepatīk, ka politiskā vadība tik neskaidra, neatbild parlamentam, bet personīgi izlemj valsts likteni pēc saviem untumiem, turot sevi par valdnieku no Dieva žēlastības. Labajiem nepatīk ķeizara uzstāšanās, kas laupa Vācijai cieņu un stāvokli, kolai nodrošinājis Bismarks. Konserv. tomēr nav opozicijā pret monarch. principu. Ja ķeizars nespēj aizstāvēt savas valsts intereses, tam jāatkāpjas, jādod vieta spējīgākam. Par tādu tur troņmant. Fridrichu Vilhelmu, kas arī labprāt tur dedzīgas runas. Vilhelms baidās, ka zaudēs troni, liek Bilovam iesniegt reichstāgā šādu ziņojumu: „Dziļais satraukums un sāpīgā nožēlošanā, kas radusies sakarā ar šīs sarunas publicēšanu, liks viņa augstībai pat privatās sarunās turpmāk būt uzmanīgākam."

Kanclers atbild: „Dodu goda vārdu, ka šāda veida parādības turpmāk neatkārtosies."

Turpmāk tā tad ķeizaram neatļaus uzstāties lomā kā Dieva dotas varas nesējam bez atbildības. Vilhelms II. nākošā dienā pasludina, ka turot par svarīgu pienākumu ievērot konstitucionalo atbildību, sargāt valsti. Sekas ir tās, ka Vilhelmam nenākas atteikties no absolutisma. Reichstāgs un prese tik trokšņaini izrunājās par ķeizara netaktisko izturēšanos un apmierinās. Viss labais spārns, katoliskais centrs un nac. liberāļi apmierinās ar šķietamu konstituciju, kas kopš Bismarka. Labais spārns sašutis ne tādēļ, ka Vilhelms II. uzstājas kā neatbildīgs monarchs, bet tāpēc, ka viņa politika pārāk vāja, nav pratis cīnīties par Vācijas varenību, izjaukt koaliciju. Konservativie nodibina Vācijā visvācu grupu – „Alldeutshe" ar

1877.-g. krievu-turku kara laikā austrieši okupēja 2 Turcijas apgabalus: Bosniju un Hercegovinu. Okupēja tikai tāpēc, lai nodibinātu kārtību šais serbu apdzīvotos apgabalos. Berlīnes kongress atļāvija šo okupāciju, bīdai atgrīnēja tā stāvokļtu un pagaidu raksturu. Tagad Austrija nolēma atlas šīs territorijas pārtaisīt pilnīgi piesavinātās. Bosnija un Hercegovina ir ļoti svarīgas, jo tās piederēja Austrijas stāvoklī Adrijas jūrā, un tai pieder tikai šaura piekrastes josla - Dalmācija. Tai pašā laikā Austrija ar šo annekšiju tāra realizēt plašus iekarojumu plānus. Sagrābjot savās rokās Dalmāciju, Austrija atšķīra no jūras Serbiju un padarīja to no visa atkarīgu sauszemes valsti. Varēja cerēt, ka nākotnē tā nonāks pār Serbiju arī un virzīsies uz Maķedoniju un Solunikas un Egejas jūru. Austrijas sabiedrotai, Vācijai šķita Balkanu pussalas vienādu daļu sekarošana bij ganēj pa prātam. Tā pieņēmējās Vācijas nākotnes izplatīt savu kundzības un ekspluatācijas veidu Eiropas austrumos, pavērās iespēja gūstāt vēlu kapitālu Turcijā. Tāpēc tā cēla Bosnijas un Hercegovinas annekšiju. To 1908.g. pasāka Austrija. Šī annekšija tomēr ļoti uztrauca Serbus un atjaunoja Krievijā. Serbi tai laikā vaļēji par lielāko ienaidnieku uzskatīja Austriju (Chorvatiju), kā arī Bosniju un Hercegovinu. Ja nu Austrija pārņēma Bosniju un Hercegovinu, tad jābaidās, ka drīz tā apņemsies pakļaut arī Serbiju. Serbijas ārlietu atbalsts bij vajadzīgs Krievijā, tādēļ tagad stāvoklis un pavērsiens bij ļoti nelabvēlīgs. Šai laikā Krievijas ārlietas pārņēma Izvolskis, agresīvs un varaskārīgs politiķis. Viņš pārņēma arī vēstniecības vadību Vīnē un viņam sākumā apvienošanās ar pašas Krievijas politiku. Šī domāja sasniegt arī ar citu ceļu: pēc Krustakroņotāju iekarojuma, kad uz Konstantinopoles Sofijas katedrāles pastāvēja krusta zīmi. Krievi to bezmaz bij pārvērtuši par mošeju. Bosnijas un Hercegovinas annekšijā un sazaudēšanā Austrijas varēja uzskatīt uz Egejas jūru dramatēja izjaukt viņas plānus. Ja Austrija nonāktu Solunikā, tā viegli varēja slēgt Krievijai ceļu no Melnās jūras Egejas jūrā, Austrija uzlikt savu varu uz visu Balkānu pussalu, uzņemdamās Krievijas dēvinātā darba no

Kviecijai šovija rāda, ministriskais Kviecijs gri-
da vēl vairāk nostāt attalstu pē aulantās valstīm, Francijā un Anglijas.
Balkanu konflikta vāci to zaue par pamatotu Vidū. Ingēdu-
stra izrādijās spēcīgāka nekā aulantē. Tāda režīme šovij Anglijā un
ka Francija un Anglija bij sev tuvākās, tadu pakāpeniski
tāpēc vāji attalstija Kviecijā.

Pasaules attāsu stāvoklis, kāds tas bij pirmā pasaules kara
cēloņu jautājumā, kad Anglija un Francija bij spēcīgi kolonizē-
šanā bij pasaulē valstis. Ienākoša Maroka stāv-
stāvumā, 1911.g. Maroka pirmā krīze bij 1905.–6.g. Tā bija
Francijai nāca pieaugšā, atņēmā Marokā vairāk nostāt
tāpēc bij nedrīkst pārāk lielu ievērību, bet šāda pieaugšana bij tikai
šķietama. Īstenībā Francija neatlicās no savām iedomām
ka jau vienāja pēc pasaules kā vēsturiskā no Ziemeļāfrikas, pa-
šos tāpēc arī tās stāvoklis bij nedrīkst pāreja Francē īpašumu stāvo-
šanā. Francijas valsts apmierināt savas kolonijas, Francē
Tunisu ar spēcīgu Ģimenē vienā kompleksā. Tāpēc Francijai bij nedrīkst
cīņā vēl bacharas acīs, kas mitējā Tunisijā dzīvoja. Tā-
cēja vēsturnieka, tad zēn ciešu nevēlēja apmierināt Francijas
aktīvi, kas varēja Marokā nost pārāk. Francija tāpēc
pās no uzņēmuma Tunisā Marokā, izdarīt Marokā to pašu, ko
bij veikusi Tunisā — pasludināt varam protektorātu un pasludināt
dzīvot Marokā par savu provinci.

No 1906.–9.g. Francijā pie valsts stūres bij Ģeorgs Klēmanso
(Georges Clemenceau), savā laikā slavenais nabinīts gaujā. Tā radi-
pacēlās radikālās partijas godu pret atturīgo bij nāca apcaurā
kolonijalos jautājumus, uzstājās pret izkarošanu. Ārpolitikā
nu viņš tagad bij mainījis savus skatus. Viņš prātoja ar
nieku un kapitālistiem, viņš tagad bij ar sociālu uzņēmēju,
emērķīgāko paplašināšanās politiku. Viņš bij atkal pie
pārbaudīts 1907.g. arī tā ķēniņa, ka marokāņi pāvoda par
ostas strādnieku nogalināšanu Kasablankā, Francē
nosūtīja šurp savus kara kuģus, un tie bombardēja

...ko marīgo Marokas rūtu. Kā tam izcēlās nolā 10.000 cilvēku karaspēka, un tas devās pretim sultānam. Eiropā franču preses aģentūras Marokas politiķi centās, kā varēdami, slēpt Abdul-Hafida un viņa pretinieka Mulai-Hafida cīņu patiesumu. Šīs ziņas deva Vācijai iespēju iejaukties. Vācijas valdība nostājās enerģiski Mulai-Hafida pusē, franču ieceri nācās vairāk-pieņemt. 1909.g. 9. februāra līgumā ar Vāciju Francija ne jauna atzina, ka Maroka ir neatkarīga valsts un ka Vācijai Marokā tādas pat tiesības kā Francijai. Bet arī šeit pievākšanās bij tikai ārējuma. Franči neatlaidīgi strādā pie savām mērķiem. Tā, kamēr sultans Mulai-Hafids kļuva no Francijas atkarīgs finansiālā ziņā. Viņš dabūja 1 miljardu franku aizņēmumu un par to atdeva savas muitas iestādes un faktiski nodeva franču rokās pilsētas un ostas. Franči tagad bij iespēja celt karā kārtā vietā desantu. Viņi sāka virzīties pa priekšu arī Alžīras pusē, aiz tā iemesla, ka jāaprako stepju plašumos, kas uzlūkoti franču īpašumiem. Franči zīlikās, ka viņi ātrāk nomierinās sultāna savrdzinātāju. Šie otrādi - viņi sultānu aizdzina pie viņa dumpīgiem pretiniekiem.

Klemanso pēctecis Cumpinājs viņa kolonialo politiku. 1909.g. radikālu partijas kongresā nostājās Briāns (Aristide Briand dz. 1863.g.) kurš, lai gan viņš bij radikāls sociālists, tā tad nē vienādas kā Klemanso, viņš pilnīgi atbalsta savu priekšgāja politiku un to turpinājā.

Senāta pacēlās palātā uztraucās, sevišķi protestēja pret šādamo kolonijas politiku, ko finanču pamatā viņi uzskatīja un no paslaidīgi Algēciet valdīta un zaru spēks. Ģenerālis Liautey, kas pavēlēja visum Marokas karaspēkam pie ostas, dabūja dzirdēt par šiem uzbrukumiem, nosūtīja uz Parīzi atlaišanas rakstu, kur cita starpā bij teikts:

"Es nejaušu, vienas uz priekšu, spēku pārākuma, kāvēkli tiem ceļā tiekt."

Pamatojoties uz šādas tendences ģenerālis Liautey pavēlēja nevien karaspēkam, kas bij sadumpojušās, bet arī tām, kas bija varējušas sacelšā. Tādā kārtā līdz 1911.g. pavasarim franči bij ie-

pējusi visas Marokas pilsētas, izņemot galvas pilsētu Fesu. Šī gada 21. maijā tā kā izpildot prāta vilšanas Mūlai-Hafida līgumu, franču armija iegāja arī Fesā. Pabīdīšanas Marokas vairs nebij.

Vorrēen partija nebij apmierināta ar 1909. g. līgumu. Lielā Hamburgas firma „Mannesmann", kas bij uzņēmusi izmantot Marokā raktuves, sāka žēloties, ka franču ekspluatācijas tāpēc robežas „lieluvu dēļ" esot tai šķērslis. 1909. g. vasarā von Bolovs demisionēja. Kanclera amatā stājās Bethmanns-Hollwegs, stiprs diplomats karos un mazāk atjautīgs politiķis, bet valsts sekretārs ārlietās: viņa laikā bij Kiderlen – Wächters, ļoti enerģisks un nemierīgs darbinieks. 1911. g. pavasarī dabūja ziņot, ka franču gatavojas ieņemt Fesu, Kiderlen-Wächters nemēdza franču valdībai pārprasījumu, vai tās taisnība, ka Fesu ieņemšana ar sultāna līgumu un ka karaspēkam nepieciešamu nemierniekus apspiešanai. Tālāk viņš uzstājās, ka Francijai pagaidām vajagot noskaidrot stāvokli Marokā. Ja franči gribot ieņemt viņu Maroku, lai viņi vāciem dodot kā kompensāciju kādas vietas ar aprēķinātu platību. Francijas valdība atbildēja ar norādījumu, piedāvāt kompensāciju zemē kur citur, bet ne Marokā. Tādi bij Kiderlen-Wächtera, kā viņš nāca demonstrācijas. 1911. g. jūlijā vācu kuģītis „Panther" parādījās Agadiras ostā un tur meta enkuru. Francijā tas izraisīja lielu uztraukumu. Socialisti apmainīja brīdinājuma, ka tādēļ varot sākties kaujiņas karš ar zemi pašiem Parīzē ar Vāciju. Pat Anglijā sprieduši, kā atbildēt uz Vācijas provokāciju, ar kuģiniekiem protestu uzstājās Anglija. Pēc Eduarda VII. nāves 1910. g. maijā, kas stāvu uzstājās par draudzību ar Franciju sers Edvards Grejs, ārlietu ministrs Asvita kabinetā. Liberāli viņš pārņēma vecos tradīcijas par ārlietu politiku. Pret Grejs karaspēka uzņēmēja kāds ārlietu kabineta locekļis – Lloid George, kas bij finanču ministrs, bij „Panthera" demonstrācija Agadirā ar Lloid Džordžam domāta acīs par tām briesmām, kādas draud no Vācijas puses. Lloid Džordžs aizrādīja saviem biedriem kabinetā, ka Vācijas ar uz-

domu ignorē Anglijas cara pretsirsnu pusē. Tā kā pārējie uzvarētāji Vīnes atbalstīja, tad Lloid Džordžs tai pašā dienā Luca runāja pie Londonas lordmajora Caubam pātrsdlīcu runu:

"Kabrāt mēs lielus upurus, lai tiktu uzturēta miera. Bet visām lietām ir savas robežas. Ja miera dēļ jāatdod tas, kā-rokļi, ko Britanija iekarojusi gadu simt. ar savu varonību, ja miera dēļ būtu atļauts pret Britaniju izturēties ar nicināšanu, tad kroņi ieskot miera, ko pirkam par tādu cenu, tiktu pazemojumu un šo pazemojumu ēnas uzpampētu tik lielā valstī kā mūsējā."

Šīgad izcēlās Itālijas kara briesmas arī Vācijai. Neparasti uzsāktas pārrunas Berlīnē. Itālijas un vācijas robežās radās nesaskaņas dēļ Albānijas nonākšanas, kas steidzās pārņemt savas noguldījumus. Vācu valdība centīgi sāka ar Anglija draudzīgā valodā. Fīrsts Bīlovs vācu sūtnis Londonā kradēs pie sira Edvarda Grejs (Grey) uz protestēja pret Lloid Džordžs runu. Bet Grejs šoreiz bargi atbildēja, ka Britanijas flotes jābūt pietiekoši sagatavotai vienai, jo cerēt katrā brīdī tās var uzbrukt. Vācu valdība nebij sagaidījusi tik nelokāmu pretestību. Impērijas kanclers atkāpies un reprezentācijas nolūkiem spēkiem. Tā kā Vācija nebij sagatavojusies šai lielajā uzsāktā karā, tad tā bij spiesta piekāpties. Berlīnē vācās parunās Kidorlen-Vāchtērs un ģenerālštābs. 1911.g. novembrī parakstīja vienošanās līgumu. Vācija atsauca savus karaspēkus no Agadīras ostas un Francijas protektorātu Marokā. Kompensācijā Vācija dabūja ārā to, ko franči bij solījuši Vācijai atdot daļu Francu Kongo, kas robežā vācu kolonijai Kamerūnai. — Tā izbeidzās Marokas krize. Agadīras sadursmes atsaltēt starpvalstu attiecības, kāds ir stāvoklis tā laika Eiropā. Šeit redzams, cik saspīlēts valdības un Eiropas valstu savstarpīgās attiecības, ka visi gatavojās karam, cik grūti novērst šo uzliesmojumu. Marokas notikumi sākušies 1911.g. beigās, tā tad 2½ gadus pirms kara sākuma. 1912.g. un 1913.g. Eiropē valdīja ugunsdzēsēja noskaņojums, dzīvi daudzumu dažādās. Tas bij laiks — turku karš un 2 kari Balkanos, kur kristīgās

tantas sadūrās ar turkiem. Šie notikumi it kā atbildēja tālaks 2 lielu koaliciju sadursmi. Galu galā arī šie notikumi bij tikai jaunus pamats lielai un izšķirīgai sinai Eiropas tantu starpā.

Italu-turku karš un 2 kari Balkanos.

Antantes valstis, Anglija un Francija loti interesējas par to, ka šajā koalicijā tiek pizaicināta arī Italija un ka to atrauj no trejsavienības. Tāpēc antante gribēja apmierināt Italijas vēlēšanos un lauf tai ieņemt 2 apgabalus pretējā krastā, Afrikas ziemeļos: Tripoli un Kirenaiku. Tās bij Turcijas vasaļu valstis. Italija ilgi baidījās uzsākt karu ar turkiem, līdz uz to pamudināja jaunturku revolūcija, kas Osmanu nogalināja. 1911. g. septembrī, kad vēl risinājās sarunas Agadiras jautājumā, Italija paziņoja Turcijai, ka noti musi pivimot savīem ipašumiem Tripoli un Kirenaiku. Tā kā uz to Italija nesaņēma nezādas atbildes, tā pieteica Turcijai karu un nošūtija kara spēku, lai okupētu šīs provinces Afrikā. Eiropā pret to nepiestēja nevienas, ka aizvainoja turkus. Anglija un Francija atbalstija Italija un vācija ar Austriju, lai gan neapmierinājās ar Italu uzbrukumu draudzīgajai Turcijai, tomēr neceļa iebildumus, lai nesaruntu gāligi saites ar to un nepiespiestu zstātie, no trejsavienības. Vienā punktā Austrija tomēr parādija, ka ir naidīgi noskaņota. Tā neatļāva italiem uzbrukt ziemeļi, no Albānijas krastā, jo baidījās, ka Italija varētu sagrābt sēju no Adrijas jūras. — Turcija nespēja aizsargāt Tripoli no italiem. Tai kabij kara flotes, ne brīvas armijas, ne kosūtot uz kara lauku. Bet lai gan Italijai bij svaitlisks un techniskspārsvars un itali piemie izmantoja gaisa eskadru, tā tomēr nevarēja ieņēmi lielus panākumus, ieņēma tikai pietu-cas punktus. Virzotie zemes iekšienē, viņi ātdūrās uz sūrem

partizānu nodaļu pretestību. Partizanus bij saorganizējuši
slēpju kaujās apdāvinātākajiem virsnieku kursos – bēgļi, kuŗu
vidū jaunturku partijas vadoņiem. Italiešu izrādījās ļoti
vāji karotāji. Viņi neiecērēja jaunā vēpiekrāsto, tropisko klimatu,
slimoja ar to, kolēru. Karš ilcilkās veselu gadu. Beigās
spiests Turcijas labdot Ēģiptes teritoriju, Italija nokarantinēja
Dardanellu jūrāšaurumu, dažādās vietās Turcijā iebrukumā. Bombardēja Be-
jrūtas ostu, Beirūtas pilsētu Sīrijā, apšaudīja Dardanellu apce-
rinājumus, iesmērēja dažviet ēdamā jūras ūdenim. Izcēla
desantu Rodosas salā un Kritas Rodeksaunzu – Krētas jūra,
pasaules, kas ir pēc Napoleona kariem. Turki pieķāpās un
sīkstēja ļoti ilgi tikai tad, kad sāka iesmērēt jūnijas briesmī-
gās, daudz lielākas un ļaunākas – no Balkanu kaujām. Tur-
cijas valsts nostiprinājās – Sevrē 1920. g. oktobrī Ulk (Turkey)
pilsētā, Lozannas (Lausanne) ūdenī. Pēcpasaules miera
noteikumus. Turcija atdod Italijai Rodosu un Kikladu salas,
kā Itali ieņēmuši, jāatdod Turcijai.

Cīņā ar Italiju Turcija nespēja, ka Turcija nespēcīga
un tas jaunradītā apstākļos arī Balkānu kaujās; serbu,
bulgāru, grieķu un melnkalniešu. Izcēlās no šīm kau-
jām cīņā palielināt savas īpašumus, lai atbrīvotu savu
kaujas brāļus, kas agrāku vēl ļoti ļoti ļoti

roja galvenā kārtā grieķi, bet serbi un bulgāri tiecas pēc
zelta kāsmt, lai tiktu iespējai kādreiz izvest karaspēkus
vēžojumus. Turklāt rezervēta no Balkānu tautām orientējās
katra uz citu Eiropas valsti. Serbus virzīja Austro-Ungārija
un baidījās no tās autoritātes uzdošanās. Grieķu
valstsvīri tieksmi veicināja Francija, bet austrītāru palīdzēšanu gaidīja
no Krievijas. Bulgāri, turpretī ar krievieņu bij uz naidu
kopš Bulgārijas gribēja atbrīvoties no turku jūga. Krievija
vēsta rēfanktēja viņu vienības lietās. Bulgāru cerības atbalstu pie Austro-Ungārijas un Vācijas — Tāpēc kādā laimīgā
brīdī spēkā viņas iet naidīgā nostājā gaujas sarīkot
vienā virzībā pret Turciju. Tas bij Venizelova nopelnes. Grieķija ievēlējās Krētas salā un kļuva par Grieķijas galvenā
kūrortu. Karu Turcijai pieteica gandrīz vienā laikā:
1912. g. 9. okt. Melnkalne, 17. okt. Serbija, Bulgarija un Grieķija.
Valdēs varēja vērot kā citas ejas pret šo karu varošanos lielvalstis. Tās domāja ka cīņa būs ilgstoša, varbūt ka pat 05.
gadam izvērsīs. Vācija pieņēma bēdīgi nopietni, ka Turcijas armijā bij pārvērtējuši vācu virsnieki instruktori. Viņus
uzskatīja kā priekšpostenī, kas atklāj ceļu lielākiem spēkiem
un kas paši pēc tam noderēsānus. Krievija atkal bija
satraukta par to, ka uz Sv. Sofijas katedrāles jāpacēlas krusta
zīmei un raizējās, ka tās bulgāri neiedomājās sagrābt Konstantinopoli. Bet kas jūtamākais uz Austro-Ungārijas nodomiem, tad tos atklāti pļēvīgā vēstulē laikrakstā „Neue freie
Presse". 1912. g. oktobrī tas rakstīja:

„Austro-Ungārijai pāri kara Balkānu otrkārtīgā jūgā." Tapat uz karu skatījās arī Vācija. Karam bij jāpaplašina kapitalistiskie ietekmes sfēras jaunos austrumos.

Karš sākās 1912. g. rudenī un pievīla visu Eiropas lielvalstu cerības. Kaiju turki bij labi drošinājuši, labi gan
viņiem bij vācu firmu fabrikas lielgabali; viņi drīz vien
gandrīz atkāpa. Karā pārvalde viņiem bij slikti noorganizēta,

sliktiapgādāja armiju ar šāviņiem un pārtiku, kareivju
starpā plosījās kolēra. Turkiem nācās saskaldīt savus spēkus
un tāpēc varēja pretiniekiem nostādīt pretī daudz mazāku armiju. Balkanu apvienībai bij ap 500.000 kareivju,
bet turkiem tikai 300.000 Balkānu tautas cīnijās visās frontēs ar lielu sajūsmu. Rietumos melukal niešī pēc ilgas aplenkšanas ieņēma Skutari Albānijā, kas viņiem bij tik upiecieš ama, lai rastu ieju uz jūru. Serbi cīnijās viņiem lidzās un tai pašā Albanijā ieņēma Buraco tiem pašiem nstūkiem — lai viņiem būtu osta Adrijas jūrā. No dienvidiem nācās virsū grieki. Vini ieņēma Janinu Epeirā un Solonikus Makedonijā. Grieku kēniņī Georgs pārcēla savu galvu uz Solonikiem. Serbi ieņēma savas kēniņvalsti senseno pilsētu Uskību (Skoplji). Rietumu valsts turkiem bij pilnīgi gadusi. Visnīkuākā cīņa bij austrumu frontē bulgāru un turku starpā. Asinainā kaujā pie Kerk-Kilises uzvarēja bulgāri. Pēc tam aplenca Adrianopoli, atspieda turkus lidz Čataldžas apcietinājumiem, daudzus kur no Konstantinopoles tikai šeit Bulgāri atdūrās uz sīvu turku pretestību. Tādā veidā 3 mēnešu laikā sabruka turku kundzība Eiropā. No agrākās plašās impērijas palika pāri tikai neliels zemes stūris ar Konstantinopoli, ko sargāja Čataldžas apcietinājumu līnija, kas saistija Helus un marmora jūru. Lielvezīrs Kimial pašā griezās pie lielvalstīm ar lūgumu bai tās uzņemās starpnieka lomu.

izņemot Konstantinopoli un šauro zemes joslu, kas atrodas starp Marmora jūru, Bosforu un Dardaneļiem no vienas puses un sauszemes līniju no Midijas pie Melnās jūras līdz Enosai pie Aigeja jūras, no otras puses. Kas zīmējas uz Balkanu savienības biedriem, lielvalstis izturējās bargi. Izpildot Austrijas prasības, serbus un melnkalniešus nepielaida pie Adrijas jūras. Serbiem atņēma Duraco un melnkalniešiem Skutari. Lai raditu pie Adrijas jūras buferu valsti, deva patstāvību albaņiem, kaut gan tie nemaz nebij piedalījušies cīņā pret Turciju. Tādā kārtā lielvalstis pavairoja Balkanu valstis radot vienu jaunu — Albaniju. Tas bij mākslīgs produkts. Albaņi gan arvien bij izturējušies neatkarīgi, tomēr nebij sevī apvienojušies kā nācija. Tā ir tauta ar zemu kulturas līmeni, iedzīvotājiem 3 dažādas ticības: islams, katoļ un pareizticība. Lai dotu serbiem kompensaciju par zaudēt Adrijas piekrasti, atdeva viņiem Maķedonijas lielāko daļu, arī tos apgabalus, kur dzīvo bulgari. Maķedonijas dienvidu daļu piešķīra Grieķijai. - Tā tad Londonas konferentikai vēl vairāk paasināja attiekšanas starp bulgariem no vienas un serbiem un grieķiem no otras puses. Bulgari uzbruka serbiem un grieķiem, lai atņemtu Maķedoniju. Sākās otrais Balkanu karš, 1913. g. vasarā. Pirmais karš bij cīņa par atbrīvošanu, tagad sākās brāļu karš. Bulgari bij nogurdināti iepriekšējās cīņās un vairs nevarēja tikt galā ar saviem pretiniekiem. Tai laikā, kamēr viņi bij pārsvieduši gandrīz visu savu armiju uz Maķedonijas rietumiem, no austrumiem fronte palika neaizsargāta. Šo apstākli izmantoja turki, pārgāja pāri

tām robežām, kas viņiem bij nosprausta un ieņēma Adrianopoli, nesastapuši nekādas pretestības. Balkanu pilsoņu karu izbeidza pavisam negaidītā Rumanijas iejaukšanās. Tā arī gribēja piedalīties Balkanu pussalas dalīšanā. Rumanija bij svaiga, nebij pedalījusies pirmā kara smagās kaujās. Rumaņu armija pārgāja Donavai un tuvojās Sofijai. Rumaņi piespieda bulgaru sumierināties un pieņemt Rumanijas piedāvāto starpniecību. Rumanijas galvas pilsētā Bukarestē parakstīja galīgu miera līgumu 1913. g. 10. aug. Bulgarijai nācās pieņemt ļoti smagus noteikumus. Tā atdeva gandrīz visu Maķedoniju griekiem un serbiem. Rumanija ieguva auglīgo Dobrudžas dienvidus daļu. Tā tad arī Rumanija dabūja savu daļu Balkanu pussalas dalīšanā. Adrianopole faktiski palika turku rokās, Bulgariju gandrīz pilnīgi atdalīja no Aigeja jūras. Bulgari atdeva griekiem Kavalu, labu ostu, viņiem palika ne visai parocīgā Dadeagačas osta, ceļš uz to gāja pa daļai caur turku territoriju.

Balkanu notikumi novērsa Eiropas lielvalšķu uzmanību no Marokas konflikta, kura dēļ būtu iededzies karš 2 lielu koaliciju starpā. Londonas konf. parādīja, ka vēl ir iespējams nokārtot miera ceļā starptautiskus strīdus, ja galv. lielvalstis saprotas. Apturot karu Balkanu pussalā, Eiropas lielvalstis vēl reiz atvairīja vispārīga kara rēgu, bet nevilns nenodevās maldīgām cerībām, ka izdosies uz ilgāku laiku uzturēt mieru.

Austrija panāca savu mērķi, atšķīra Serbiju no Adrijas, bet cītā virzienā Austrija bij arī zaudējusi.

trat

o sasniegt kopīgi ener-
ģiskāku vienas puses agresi
jas izraisīšana ar bielu agresiju otrā pusē. Tā
tad Balkanu karš paasināja naidu abu koaliciju
starpā un vēl vairāk, paātrināja sadursmi.-

pāraudzināta. Ķeras pie reformām Indijas pārvaldē, maina politiku Trijā. [illegible] pieskārušies Īrijas zemes iekārtai. Uzlabo nomnieku stāvokli. Īru fermerus pārvērta zemniekos, zemes īpašniekos. 1903.g. Balfura konserv. kabinets, kas nāca solsberija vietā, parlamentā izdabū cauri reformu likums pieškir valdībai 112 sterl. lielu kreditu zemes atpirkšanai no lendlordiem - lielgruntniekiem. Tā fermeri iegūst zemi, nomaksājot izpirkšanas summu ilgākā laikā. Valdība ir kā vidutāja, izmaksā atlīdzības summu īpašniekiem. Izpirkšanas laiku fermeriem noteic uz 68 g. Līdz šim Trijā valdīja lielgruntniecība, bet šis likums to tagad pārvērš par zemn. zemi.

Politiskās reformas Anglijā gāja vēl tālāk. Konserv. kabinets valda līdz 1905.g. beigām. Ar saviem muitas likumu konserv. izraisa lielu sašutumu vidējās un zemākās šķirās, sūk bažīties, tas aizsargmuitas nesadārdzina dzīvi. Šāds noskaņojums valda arī vispārējās vēlēšanās 1906.g. janv. Ievēl 132 kons. un 428 lib. Tiem pievienojas īru nacionalisti. Šais pašās vēlēšanās iekļuva arī 54 strādn. deputati. Anglu strādnieku vidū pastiprinājušies kreisie virzieni. Tredjunijus arī pārņem socialisms, tredi nosleccas uz kreisi pusi. Seviški šī nosvēršanās parādās sakarā ar notikumiem konserv. kab. laikā: Dzelzceļa līnijā Taf-Vale streiks. Sabiedrības direkcija pieprasa dzelzceļn. tredu kasi atlīdzināt zaudējumu, kas cēlušies sabiedrībai. Nepieņem strādn. pārstāvjus, bet nodod lietu augšnamīm. Tās noskaņot par labu sabiedrībai, pret trēdiem. Tās rada lielu sašutumu. Vēl būru karā vairums strādnieku jūsmo par milit. imperiju, nu trēdu kongresos šo karu nosoda kā vienu

no visnetaisnākajiem. Strādnieku starpā agitē par visu trēdu apvienošanos, lai raditu strādn. partiju, kas arī veicinātu tautas izglītību. Revolūcionāra Marksa idejas pārņem strādn. lielāko daļu. Pēs ir brīdinājums Cambell-Bannermann lib. kabinetam 1905. g. beigās. Liberaļiem jādraudzējas ar neatkarīgo strādn. partiju. Kabinetā pieaicina John Burns, kas 1889. g. ostas strādn. streika slavenais agitators un vadonis. Sevišķi labvēlīgs strādniekiem tirdzn. ministrs Lloid Georges, Welsas fermera dēls. Viņa vētrainajā temperamentā angļi saskata seno ķeltu īpatnību, kas vēl sastopama Welsā. Viņš lietā revolūcionārus izteicienus: „zemes magnāti izmanto visu tautu šī ekspluatacija jāizbeidz. Jāvājina augšnams, jo lordi aizkavē katru soc. reformu. Jācīnās pret kaunpilno nabadzību strādnieku vidū." Lloid Georges liberaļus grib padarīt par soc. reformu piekritējiem. Līdz šim nekas reals nav darīts, lai apkaŗotu socialismu strādn. vidū. Lib. kabinets piesavinas jaunu virzienu – socialismu. Jaunajam virzienam zīmīgs likums 1906. g., it kā atbilde uz Paļ-Valas lietas līmumu: aizliedz atlīdzināt kapitalistiem strādn. streika laikā no darīts zaudējumus no tredjuniju kasān, jo tā pastāv no strādnieku līdzekļiem. Pā likums legalizē streiku. Tredjuniju pieškir tiesības izvēlēt pārstāvjus, kas var ierosināt fabrikas streikus, proti, pret uzjēmēju rīcību.

Socialās reformas kļūst plašākas ar 1908. g., kad Cambell-Bannermann vietā nāk Asquith (Asquitu) un Loid Džordžs par finansu min. Lielas pārmaiņas skolu likumos: bezmaksas tautskolas trūcīgo bērniem; pie skolām virtuves bērnu ēdināšanai par brīvu; atsakās no neiejaukšanās skolu lietās. Jaunie likumi uzlabo sanitaros apstākļus. Sievietēm aiz-

noteic 8 st. darba dienu, rūpējas par strādnieku apdrošināšanu valsts izmaksā sabalstu ari [illegible] gadījumos; [illegible] likumu strādāja Loid Džordž. Katrs strādnieks [illegible] jumā dabū 1/2 dienas [illegible]

[illegible] „[illegible] alimentaci" — [illegible] zemes gabalu izmantošanu [illegible] [illegible]

[illegible] piekāpās socialisma programmai Tā vairāk nekā skolu, fabriku un zemes reformā tuvināšanās izpauzas finansu reformā, pie kūrās ari Keras Loid Džordžs. Finansu reformu izraisija jaunā socialā politika. Strādn. apdroš. vajadzibām, agrāras formas izvesānai bij nepiecies as summas Tai pašā laikā loti bij palielinājies jūrlietas budzets sakarā ar bronošanos pret Vā u. g us jauniem ? Džordžs nolēma iegūt, uzliekot nodokļus bagātniekiem s, jo ntn rtuvju šniekiem.

s paaugstināja nodokļu nastas lielajiem ienākumiem un samazināja nodokļus vidējiem un maziem ienākumiem. Stipri pieauga nodokļi par lielajām muižām, par mantojumiem, par tirgošanos ar alkoholiskiem

konserv. opozicijas pārstāvju sarāca 273, valdības atbalst. iegūva majoritāti - 386 balsis. Šai majoritātē ietilpa 275 lib. 40 strādn. part. balsis un 71 īru, homrulieša. Šādā sastāvā apspriežamo priekšlikumu, kas bij ļoti daudz ierobežojumu lordu palātai atņēma tiesības noraidīt likumprojektus, to pieņemšanu tautas pārstāvju palāta. Lordu palātai atlika vienīgi „veto" tiesības, turklāt ne pat tās bij tiesības universālas un ne galīgas. Šie likumi arī tai gadījumā, ja lordi tos nepieņemtu, iegūst likumīgu spēku, ja apspriežamos tos pieņēmis 3 sesijās no rindas. Finanšu likumi arī lordu palātai bij jāpieņem bez kādiem ierobežojumiem. Izpatīkšanās vēlēja nevienāda konservatīvā žurnalistike. Šim likumam, kas būtiski maināja angļu konstitūciju, bij jāiet vecās nonākt cēlā cauri tai pašai lordu palātā, kurai tas deva tik nežēlīgu triecienu; tai pašai bij jāparakstās savs nāves spriedums. Lai spriediens lordiem būtu jūtamāks, lib. vadība nolēma atlaist palātu un izdarīt jaunas vēlēšanas. 1910.g. dec. ievēlēja jaunu palātu, kurā balsis sadalījās tāpat kā apspriežamā. Tagad lordu palātai bij jāizšķiras. Apspriežamā konserv. noraidīšanu bij jāpievērš, kad nedraudēja izsaukt jaunas vēlēšanas. Šas vēlēšanas izlēmēja arī pret 1909. kad vajadzēja pieņemt likumu par karalienes reformu 1832.g. Šīs perspektīves priekšā lordu palātai bij jāsaņemās un jāpieņem reforma. (1911.g. aug.) Lordu palātas politiskā nozīme bij zudusi, palāta bij kļuvusi tikai politiska dekorācija. Vēl vairāk šī reforma lordu palāta pieņēma kuģu dzīrdēja budžetu, kura dēļ visa šī vētra bij sacelta. Šādā kārtā, runājot par jauno sor. likumdevēju, nodēja pēdējo angļu aristokrātijas cietoksni. Demokrātija attīstījās neatvairāmi un ātrumā ļoti ziņīgs likums, kas noteica deputātiem algu. Līdz šo un laikam parlamenta dep. kārta bij

goda un bezmaksas amats. Pirmo reizi deputatiem pieprasīja atalgojumu 1838.g. čartisti. Pareiz viņu programmu nosauca par muļķīga un ļauna demagoga izgudrojumu.

Ipskatot tagad soc. un demokr. lirumus kas izdoti laikā no 1906.-1914.g., top skumji. Cik vēlu, ar kādām pūlēm politikā sev izlauza reju tiesību vienlīdzība, socialais pabalsts trūcīgiem, bagāto šķiru aplikšana nodokļiem sabiedriskām vajadzībām. Skumji ari tas, ka brūtībā tik tausnigas reformas patiesībā izdarīja tikai aiz bailēm no ārējām briesmām, kaut gan vadītāja politika vēlējās radit kareivīgu patriotismu, samierināt šķiras un beidzot, pavisam var nomākt tas fakts, ja ieskatamies, kad reformas tikko deva iespēju zemākām šķirām dzīvot kaut cik normālu dzīvi, tūliņ šos pasākumus noslaucīja šausmīgais karš, kas izputināja iedzīv., sagrāva veselas rūpn. nozares un pazemināja kulturas līmeni.- Savu tuvu tiešo mērķi reformas sasniedza- tās pasargāja Angliju no revolūcijas, atturēja strādniekus sacelties tieši pašā karą laikā.-

Francija 20.g.s. sākumā

19.g.s. beigās Francija pārdzīvo smagu iekšēju krizi. Šī krize saistita ar Dreifusa procesu. Viņš bij virsnieks, ko nepareizi apvainoja valsts nodevībā. Zem nosaukuma „dreifuseri" un „antidreifuseri" sadūrās 2 partijas, tās pašās, kas cīnījās pirms 10.g. bulanžistu krizes laikā. Vienā pusē monarchisti, klerikaļu kareivīgā, patriotiskā liga - antisemiti, t.i. tie elementi, kas bij apvienojušies ap Bulanžē, un bij centušies gāst republiku un demokratiju. Otrā pusē bij republikas piekritēji, radikaļi.

no valsts nav izmaksājamas algas. Radikāļi krasi norobežojās no socialisma. Viņi aizstāvēja saimniecību individualistisko formu. Strādn. šķiras interešu labā viņi pieļāva vienīgi tādas reformas, kas uzlaboja strādnieku juridisko stāvokli. Kad radikāļi nostājās pie varas, viņi pavisām atmeta savu konstitucijas reformu projektu, par senata likvidēšanu vairs nebij ne miņas. Ilika tikai 2 pārējie viņu programmas punkti mērenā sociālā juridiskā reforma un bažnīcas šķiršana no valsts. Ar nāca dienas kārtibā to 3 gadu laikā, kamēr valdības stūre bij Valdeka-Rusó rokās (1899.-1902.). Uz viņa iniciativi izdeva likumu par darba dienas saisināšanu privātos uzņēmumos līdz 10 st. valsts iestādēs: pastā, telegrafā, telefonā u.c. noteica 8 st. darba dienu. Pālāk, iesniedza likumu par strādn. pensiju kasēm, beidzot Valdeks-Rusó iesniedza likumprojektu par arbitražas komisijām - šķirējtiesām, biržām kur ietilptu uzņēmēju un strādn. pārstāvji un kas mēra ceļā izšķirtu konfliktus, kādi rodas kapitalistu un darba ļaužu starpā. To projektu iniciatoram iedvesa daudzie streiki, kas viens pie otra uzliesmoja Francijas raktuvju un rūpn. novados. Lai gan likumprojekts bij ļoti mērens, tas tomēr izraisīja spēcīgu protestu buržuazijas vidū. Valdekam-Rusó pārmeta, ka viņš gatavojoties pasludināt streikus par obligatiem. Projektu iesniedza parlamenta komisijā apspriešanai, un tas nedabūja dienas gaismu redzēt. Lielāki panākumi Valdeka-Rusó kabinetam bij realizējot radik. antiklerikalisma prasības. Viņš nebij bažnīcas ienaidnieks, viņš aizstāvēja Napoleona konkordatu, bet viņam likās, ka šī vienošanās prasa lai abas puses turētos pie saviem pienākumiem,

visiem pilsoņiem. Nav pieļaujams, teica viņi, ka [illegible] tautas daļa mūžīgas dzīvošanas labā dotu [illegible] solīju-mus, kas saista atsevišķa īpatņa gribu un iznīcina tā individualitati. Moraliskā vienādība prasa vienādu pamatu visiem pilsoņiem, t.i. visiem jāiegūst vienāda izglītība, pamatojotie uz vispārigiem morales principiem, un tādu sistēmu var pamākt tikai tad, ja valstij piedu uzraudzība."

Dazi socialisti gāja vēl tālāk. Viņi domāja, ka religijsko biedrību mācības nājīnoi pilsoņu enerģiju, padarot tos nevarīgus cīņā par eksistenci. Domāja, ka religija novecojusi un tagadnes kulturas stāvoklim nederīga. Parlamenta komisiju gāja vēl tālāk kā kabinets to bij domājis. Komisijas locekļi atcerījās 1881.g. Ferī likumā slavono 7.§., kas prasa, lai no skolām padzen jezuitus un vispār visu neatļauto kongregaciju pārstāvjus. Gādā veidā likumā par asociacijātu ietilpināja arī prasību, lai izbeidz arī ordeņa kongreg. darbību skolu nozarē. Debates par savienības likumu bij ļoti asas. Abas puses ir kreisie ir labie sūtija runātāju tribinē savus labākos oratorus. Konservativie aizrādija uz kongregaciju nopelniem skolu laukā, uz labdarības biedrībām, atsaucās uz valsts nepateicību, tā neesot spējīga novērtēt bielo kulturas patriotimā mācīto darbu, ko veicot kongregaciju locekļi barbariskās aizjūras zemēs.

Likumu pieņem ar 203 balsīm pret 224 Saturs šāds: „Valsts kontrole pie religiskiem ordeņiem tuk paplašināta. Neatļauto ordeņu locekļiem nav tiesības ne skolas atvērt un vadīt, ne arī vispār skolūs mācīt. Ordeņu

savienībām jādod pārskats par savu darbību civilai varai. Ja ordenis grib pirkt vai pārdot kādu īpašumu, vai vispāri izdarīt kādas pārmaiņas ar savu laicīgo mantu, tam jādabū no valsts īpaša atļauja." —

Ļoti zīmīgi ar kādu centību un cik dedzīgi radikaļu partija uzbrūk religiskām kongregacijām un cik tā tai pašā laikā vēsi izturas pret soc. likumdošanu. Jenākumu nodokļu apspriešanu atliek. Palātā to nolemj apskatīt, kad būs pieņemts novēlotais pensiju likums. Bet tā kā kalnraktuvju strādnieki gatavojās streikot, tad palāta no jauna piegriežās ienākumu nodoklim un to uzņēma dienas kārtībā. Apspriedēs tomēr apmierinājās ar to, ka atzina pašu principu, nekādu praktisku līmumu šai ziņā nebij. Tagad nācās izvest dzīvē tikko pieņemto likumu par assoacijām un tā tad nācās slēgt kongregacijās. Tas nesaskanēja ar likuma burtu. Bet pa to laiku tuvojās 1902. g., kad izbeidzās laiks, uz kādu bij ievēlēta iepriekšējā likumdevēju palāta. Jaunajām vēlēšanām vajādzēja kļūt par pārbaudījumu valdības antiklerikalai politikai. Pret likumu uzstājās nevien prelati, mūki un tiem paklausīgās draudzes, bet arī dažādas nacionalas kons. un apslēptas monarchistu grupas; bez tam mērenie republikaņi viņu starpā Melines, Ramband, Ribot kas uzbrūk kabinetam, ka tas pieņēmis kabinetā Millerand un tādā kārtā pavēris durvis kollektivismam (Polaik vārdu „kollektivs" lietāja tai nozīmē kā tagad „komunisms"). Interesanti atzīmēt, ka šiem politikiem, kas tik ļoti vairījās socialismu, pievienējās arī Puankarē (Poincare,

dz. 1860 g.), toreiz jauns politisks darbinieks. Raymond Poincaré teica Ruanā: „Ievērojiet, cik daudz streiku un cik ilgi tie velkas! Ievērojiet, cik tiem draudīgs raksturs! Šie streiki rāda cik lielas briesmas draud no tā pastāvīgā spiediena, ko socialisti vērš pret valdību."

Vēlēšanās uzstājās arī katoliskā liga, kas bij nodibināta pirms 3 g., kad Dreifusa process bij pilnā gaitā. Tās priekīgalā bij ievērojami franču intilligences pārstāvji, piem. dzejn. François Cappée un literātūras kritiķis Jules Lamaître. Vēlēšanās uzvarēja valdības partijas. Ievēlēja 238 rad., 62 kr. rep. – kopā 343 dep. (43 soc.) Pret tiem 251 opozicijas dep. Lai gan vēlēšanu iznākums bij tik labvēlīgs, Valdeka-Rusó kabinets tomēr atkāpās. Tās ir apbrīnojams gadījums franču parl. vēsturē. Neviens kabinets nekad nebij aizgājis labprātīgi, un tagad to darēja kabinets, kas pie varas bij noturējies ilgāk kā kāds cits un tieši tad, kad vēlēšanās bij nodrošināta majoritate un pilnīga iespēja darboties arī turpmāk. Izskaidrojums te meklējams Valdeka-Rusó personīgās īpašībās un noskaņojumos. Viņš pats bij oficiali paziņojis, ka kabinets izsmēlis savu programmu, ka viņš pats noguris, ka premjera loma jāuzņemas cilvēkam, kam vairāk spēka ikdienas debatēt parlamentā. Bet viņa līmumam palātā bij citi iemesli – viņš negribēja zaudēt savu popularitati kā Francijas nomierinātājs un tās reformators. Viņam nevarēja neradīt bažas antiklerikalu (~~reformas~~) likuma realizēšana. Bij sagaidāmas nepatīkamas sadursmes un skandali, bet no otras puses Valdeks-Rusó cerēja uzstādīt savu kandidaturu republikas

Combes ķeras pie otras skolu kategorijas, kas bij jau dau-
lielūka. Bij jāizlemj pār 3000 skolām, kas bij aīvērtas
pirms asociaciju likuma izdošanas un kuŗu vadītāji
tāpēc domāja, ka šim mūc. iestādēm nevajag valdības
atļaujas. Combes šīm skolum deva 1 mēn. laiku slēgša-
nai. Ja skolas neslēdz to uzturētāji paši, tad valsts tās
slēgs piespiedu kārtā. Skolas var iesniegt lūgumu apstipri-
nājuma dēļ un valdība izlems, kas ar tām tālāk da-
rāms. Tā kā no kongregacijām lūgumi neienāca, tad
skolas sāka slēgt. Katoļi mēģināja pretoties. Augstāko sab-
dāmas devās pie valsts prezidenta, bai iesniegtu protestu.
Delegaciju priekšgalā atradās de Mun kundze kareivīga
monarch. deputata sieva. Bet Lubē delegaciju nepieņēma.
Nopietnas sadursmes bij Bretaņā, Francijas visvairāk
atpakaļ palikušajā provincē. Tur Finiđerre departamentā
bij jāslēdz skolas, kas atradās Sv. Gara klostera māsu
vadībā. Skolas vadība atteicās paklausit civilās varas komi-
saniem, tāpēc nācās pielaicināt bruņotus spēkus. Turienes
iedzīvotāji, gadīdzn. un 2 palātas komerv. deputatu sa-
kūdīti, naidīgi saņēma kareivjus, uz viņiem meta mēslu
kastes. Liels zemnieku pūlis, bruņojies sekumiem un mietiem
aplenca nelielu grupu. Valdībai vislielākās nepatikšanas
sagādāja tas, ka 2 mīsnieki, kam nācās izpildit likumu,
atteicās piedalīties ekspedicijā, jo šāds pienākums nesaska-
not ar viņu katolisko pārliecību.

Pēc tam, kad baznīcu skolas bij slēgtas, Combes
sāka likvidēt pašas religiskās kongregacijas, pamatojoties
uz 1901 g. likumu. Palata nodaidīja [illegible]

pie vēl nopietnākas reformas, lai škirot baznīcu [illegible] un iznīcinot konfesijām piespriesto budžetu. [illegible] šaubijās, viņam likās, ka nav pienācis īstais brīdis, [illegible] sarautu visas saites ar baznīcu. Kad 1903. g. janv. apspreida konfesionalo budžetu, Combes izteicās: „Mūsu sabiedrība vēl nevar iztikt bez baznīcas palīdzības, jo tā vienīgā spēj iepotēt masām morali."

Bet jau pēc 2 mēn., kad socialisti piedrauolīja izstāties no koalicijas, kas atbalstīja valdību, Combes senātā izteicās pavisam citādi; viņš teica, ka konkordata atcelšana pot tuvākās nākotnes jautājums. Franču republikas atraisīšanos no baznīcas paātrināja pāvesta Leona XIII. nāve. Šis pāvests valdījis 26 g., no 1877. – 1903. g. Viņš bij varens diplomats, pratis nomierināt konfliktus, kādi baznīcai ceļās, saduroties ar laicīgo varu, viņa neiecietīgākā priekšteča, Pija IX. laikā. Leons XIII. prata atrast ceļus kā samierināties ar republiku. Viņš neatzina franču biskapu kareivīgumu un jaukšanos politikā. Viņam nepatika arī garīdzn. protesis 1902. g. pret asoaciju likumu. – Bij [illegible] svarīgi, kādu personu izvēlēs pāvesta krēslā. Likās, ka vislabākās izredzes ir Leona XIII. tuvākajam darbas biedram, kas bij vadījis visa vatikana politiku – [illegible]. Bet viņa kandidaturu noraidīja Austrija. Tā [illegible] pollu [illegible] skatīja par Francijas draugu un trejsavienības pretinieku. Izvēlēja venecianieti, kardinalu Sarto. Kādā virzienā viņš grib iet, to Sarto parādīja, nosaukdams sevi par Piju X.: viņš izvēlējies vārdu, kas atgadināja Leona XIII. atlepīgo priekšteci, Piju IX. Jaunajam pāvestam drīz vien

[illegible] ass konflikts ar Franciju. - Šai laikā Francija [illegible] tuvināties Italijai. Ārēji tas izpaudās abu valstu vadītāju nodomā viesoties vienam pie otra. Kēniņš Viktors Emanuels aizbrauca uz Parizi, bet kad Lubē gribēja ierasties Romā ar pretvīzīti, pāvests protestēja. Sākumā viņš mēgināja atrunāt franču republikas prezidentu no viesošanās, bet kad Lubē tomēr ieradās Romā, pāvests griezās pie Francijas ārlietu ministra ar notu, kurā izlēja visu savu sašutumu. Rakstā uzskaitīja visus lielos labumus, ko baznīca Francijai devusi. Francijas prezidenta viesošanos Romā nosauca par apvainojumu svētajam krēslam. Šai konfliktā pāvests strīdū uzsāk to provocēt. Franču valdība gribēja pāvesta notu publikai noslēpt, jo tā vēl kaut kādi cerēja saprasties, bet Žāress ielspieda tekstu savā laikrakstā. Viņš dokumentu dabūja no firsta Monaco, kas bij ar pāvestu sastrīdējies. Bet pāvesta rīcību arī nemaz nevarēja noslēpt. Pijs X. pats piesūtīja savu rakstu pārējām valstīm. Tādā kārtā pāvests pats izaicināja Franciju. Combes atbildēja ar to, ka atsauca franču sūtni no Vatikana. Palātā viņš aizstāvēja savu rīcību: „Sūtņa atsaukšana nozīmē, ka mēs turpmāk vairs negribam paciest pāvesta galma iejaukšanos mūsu starptautiskās attieksmēs. Līdz ar to mēs beidzot reizi par visām reizēm esam nolēmuši mūsu zemē darīt galu pāvesta laicīgai varai, jo šis instituts pilnīgi novecojies un īstenībā pie mums vairs nepastāv jau kopš 30 g."

Šo Combes runu atbalstīja varens palatas vairākums: 427 dep. pret 95. Par Combes uzstājās et visi

republikaņi, pat paši mērenākie, apvienojas ar radikaļiem un socialistiem, lai noliegtu pāvesta laicīgo varu un atāstu valsti laicīgās varas absolūtu suverenitati.

Tikai tagad katoļi varēja pietiekoši labi novērtēt, kādi bijuši Leona XIII. nopelni. Viņam bij jāpateicas, ka Francijā katoļu baznīca 2 gadu 10 vel noturējās savā priviligētā stāvoklī. Tikai viņa diplomatija bij pratusi apturēt kustību, kas baznīcai bij naidīga, un kas sabeidrībā sākās līdz ar Ferī skolu likuma izdošanu. Leona pēcteris vienā acumirklī ar savu rupjo notu sarāva visus šos smalki austos pavedienus. Viņš it kā dēva pēdējo grūdienu, lai aizkustinātu jaut. par baznīcas šķiršanu no valsts. Notikumi peč tam risinas ātrā tempā. 1904. g. maijā palāta balsoja par sakaru saraušanu ar vatikanu un jau oktobrī, peč vasaras brīvlaika, Combes iesniedz palātai projektu par baznīcas šķiršanu no valsts. Combes pats bij ticīgs cilvēks, konkordata atbalstītājs, t. i. aizstāvēja valsti baznīcu, un viņam nācās rīkot bēres kristīgai ticībai Francijā, nācās to apbedīt. Combes bij kļuvis ārkārtīgi populars radikaļu aprindās. Viņa kabinetu devēja par pirmo patiesi radikalo valdību, ko Francija pieredzējusi. Combes nebij lemts pašam lietu novadīt līdz galam. Viņa kabinets krita pavisam nejauši, kāda cita jaut. dēļ. 1905. g. janv. viņa vietā stājās Rouvier ar savu kabinetu.

Pidzīvojušais finansists patiesībā arī bij konkordata atbalstītājs un nebij antikler. fanatiķis, bet arī viņš, līdzīgi Combes bij spiests iet līdz radikalismam

Viņam nācas nodabūt cauri palātai un senātam Combes iesniegto likumprojektu. Apspriešana sākās 1905. g. martā. Kā projekta aizstāvis uzstājās Aristids Brians, kas šai gadījumā parādīja savu spīdošo daiļrunību. Viņš aizstāvēja brīvo domu, cintās aizraut auditoriju, rādot tai vilinošas perspektives, kādas paverēsies, atbrīvojot cilvēku prātu no dogmām. Sakarā ar to no jauna jāteic, ka reformu tiekākā daļa notiek vēlu, kad jau zudusi patika un interese. Strīdus jaut. tagad reti kādu sajūsmināja un aizkustināja. Bij cīstājies vienaldzības laiks. Par religiju un baznīcu vairs nedomāja. Palātā debates par baznīcas šķiršanu no valsts varas turpinājās 3½ mēn. Pēdējo reizi balsojot, par likumprojektu nodeva 341 balsi, pret to 233. Senāts bij konservatīvāks, un likums tur aizķērās vēl uz ½ g. To beidzot publicēja 1905. g. 9. dec. Tas uzskatams par kristīgās baznīcas izbeigu Francijā. Likuma 2 pirmie §, kuru formulējums zīmēgs jauno laiku valstij, skan:

1. §. Republika nodrošina sirdsapziņas brīvību. Tā garantē konfesijām iespēju brīvi nodoties savam kultam, tikai sērobežo ar sekojošu noteikumu vispārīgās kārtības labad.

2. §. Republikai nav darīšanas ne ar kādu kultu. Tā nevienai konfesijai nesniedz palaistus un neizmaksā nekādas algas. Sakarā ar šo principu, sākot ar 1906. g. 1. janv. tiek svītroti visu valsts departamentu un komunu budžeti un izdevumi, kas saistās ar kultu.

Kas notika ar baznīcas īpašumiem? Šai cīņā notika konsekventa sekularizacija. Jēdziens „baznīcas īpašums" izzuda no likuma pantiem. Baznīcas īpašumus un

kapitalus pārņēma valsts savā rīcībā, tie kļuva par valsts kases vai pašvaldību ienākumu avotiem. Tagrakā vienotā baznīca, bilais kollektivais organisms saskaļdījās atsevišķās privatās draudzēs. Tīcīgie draudzēs locekļi, kas bēja ari uz priekšu izpildīt kulta prasības, bij spiesti nodoņāt brīvas asociacijas kulta nolūkiem. Baznīcas tīkā apsi dzība, garīdznieku uzturēšana kļuva atkarīga no labprātīgiem zredajumiem. Katoļu baznīca Francijā kļuva tāpat kā Anglijā sektantu draudzes: independents, vai kā mūsu zemē baptistu u.c. sektantu draudzes.

Kad valsts 1905.g. likumu sāka izpildīt — un pie baznīcas īpašumiem, potīka atkal tāpat kā [illegible] skolas likvidējot, atkal bij skandali un asinainas sadūrīm, bet tomēr Francija ātri pārdzīvoja šo krizi — sākot ar 1899.g. Francijas pol. dzīvē īsvirzās radikālās partijas [illegible] vietā. Visus kabinetus, sākot ar Valdeku-Rusō un līdz pat karą sāk., 1914.g., sastāda radikaļi vai viņiem tuvu stāvošie rad.-soc. Dizstāvēja individualas saimn. vajad, bij un atzina socialismu tikai dažās nozarēs, piem. dzelzceļos.

1906.g. nāk Klemonsō kabinets. Viņš bij rad. partijas vadonis kopš tās izcelšanās brīža. Pēc viņa 1909.g. nāca radik.-socialista Briana kabinets; bet kopš tā laika, kad radikaļu partija bij pārvērtusies no opozicijas par [illegible] radikaļu darbinieku iskati un rakstūri bij lielā [illegible] nījušies. Cīņa ar klerikalismu, baznīcas atdalīšanu [illegible] valsts bij radikaļu pēdējais varoņa darbs. Tagadu no [illegible] vēdokļa lūkojoties, vairs nekas nebij reformējams, un [illegible] partija no progresīvas kļūst par sociālkonservatīvu.

Bārmaiņa ļoti zīmīgi izteicās kādā Combes runā. Viņam reiz nācās atbildēt Žoresam, kas socialistu vārdā prasīja noteiktas demokratiskas reformas un prasīja arī pēc atbruņošanās Eiropas vispārīgā miera labā. Žoress apelēja pie vispārīgās kulturas idejām, aicināja uz plašu socialu reorganizaciju. Atbildot uz to, Combes teica:

„Ko tatt jūs no mums gribat? Mēs vienkārši atrodamies valsts lietu priekšgalā. Mums jāievēro apstākļi, kādos dzīvojam, pamati, kādi ir mūsu laikam un ļaudīm. Mēs nemaz nebūsim neuzticīgi principiem, kādus aizvien esam aizstāvējuši, ja izpildīsim savu pienākumu un dzīvē realizēsim tikai to, kas nepieciešams pašlaik un nekādi nav atliekams."

Šos vārdus sakot, radikalists nemaz nemanīja, ka viņš gandrīz uz mata tāpat taisnojās kā Gambetta un viņa draugi priekš 25 g., kad Klemenso un toreizējie radikaļi viņam pārmeta atkāpšanos no dem. principiem. Radikaļi iedēvēja Gambettu un Ferī par oportunistiem, kas pielāgojas apstākļiem un tagad šo pavārdu pilnīgi pamatoti varētu atteicināt arī uz radikaļiem. Combes balstījās uz kreiso partiju apvienību: radikaļiem, rad.-socialistiem un socialistiem. Žoress, soc. partijas labākais runātājs, karsti aizstāvēja Combes palātā un savā organā. Žoresu sauca par kabinetu pārstāvi kabinetā. Bet šī apvienība izjuka aiz abu partiju vainas. Combes kab. apstājās savā reformu darbā, atkāpās no solītām reformām, jo sevišķi atteicās no ienākuma nodokļa ievešanas. Žoresam, mērenā sociālā virziena pārstāvim bij jāatteicas aizstāvēt radikalais kabinets,

kad nac. un strādn. grupu, kongresa vairums arī no-
sodīja kopdarbību ar buržuaziju. Tai pašā laikā socialistu
vidū parādījās jauna kreisā strāva, kas prasīja, lai pa-
asina cīņu ar buržuaziju, jo tā ir naidīga šķira. Visasāk
šīs strāvas idejas izteic Žoržs Sorels (Georges Sorel), inženieris
kas sevi parādījies spīdoša publicista lomā. Sorels sevišķi savā
darbā „Reflexion sur la Violence" izteicas pret socialām refor-
mām, pret ik katru saprašanos strādn. un buržuazijas star-
pā, domā, ka nevajag soc. miera. Komierināšana padara
strādniekus gurdus un lēnus, apdzēš viņu revolūcionaro
garu, nē, vajaga cīņu un turklāt reālā formā, uz ielas,
uz barikadēm, ar ieročiem rokās. Sorels sauc šādu cīņu
par tiešu darbību - „action directe". Sorela un viņa bei-
dru mācību ietekme rada strāvu „sindikalismu", jo
aptvēra galv. kārtā sindikatus. Šeit radās doma par
vispārīgu streiku, lai uz reizi piespiestu kapitalismu at-
rāpties no savām pozicijām. Francijā šo paņēmienu ne-
izlietāja. Vispārīgais streiks notika 1905.g. Krievijā nevis
cīņai ar kapitalismu, bet kā brīdinājums valdībai, kā
līdzeklis piespiest monarchiju dot valstij konstitucionālu
iekārtu. - Sorela mācība stipri ietekmēja italiešus un
kļuva par vienu no lašima avotiem. Kad 1906.g. nodibinā-
jās Klemenso kab. pret šķības rad. buržuazijas un soc.
starpā kļuva asākas.

Palāta ne vienu reizi vien klausījās interesantā
vāadu divcīņā, ko izcīnīja Klemenso ar Žorēsu. Franču
vēsturnieks Zevals raksturo šādi abus cīkstoņus: viens ticēja
individuālā spara lielajai nozīmei, individam jāvada sabiedrī

Šī runa atspulgo to optimismu, kas devis sparu visai franču brīvai intilligencei cīņā ar klerikalismu. Bet tā vēl nav pamats spriest par Klemenso kab. soc. politiku. Jaunajai darba ministrijai un tās vadītājam nebij lielas nozīmes. Šķiru cīņa kļuva sevišķi asa, un vecais rad. vadonis nesaudzīgiem līdz. atjauno kārtibu, darbodamies buržuazijas interesēs. Trīsgade, no 1903.-1906.g., pagāja strādn. streikos un nemieros. Briesmīga katastrofa Jurjera raktuvēs, kur zemes uzbērums aizbēra vairās k. 1000 strādn. izsauca grandiozu streiku. Kustība pārņēma arī Dienvid-Francijas vīnkopniekus, kas bij nemierā ar to, ka vīnogu vīnu patēriņš samazinās, jo ir daudz pakaļdarinājumu, kas savkārt iespējams cukura cenu pazeminašanās dēļ. Kādu laiku vīnkopju nemieri kļuva draudīgi. Insurgenti sagrāba savās rokās Norbonnas pilsētu, ielenca kareivju nodaļu. Kareivji, pa lielākai daļai turienes vīnkopji, pārgāja dumpinieku pusē. Ja gadījās streiki vai strādn. izteica citādi savus protestus, Klemenso sūtīja karą spēku, prasīja, lai nemierus nesaudzīgi apspiež. Pēc tam viņš uzņēmās atbildību palātas priekšā par asins izliešanu. No agrākās radikālās, humanās programmas vairs nebij ne vēsts. Tāpat izturējās Klemenso pēctecis Brians, kam nācās pieredzēt lielo dzelzceļu kalpotāju streiku 1910.g. okt.

Brians savas pol. karjeras sākumā pats atradies socialistu rindās, karsti aizstāvējis streiku kā strādn. ieroci cīņā ar uzņēmējiem un valsts varu. Briana agrākie domu biedri viņam tagad uzbruka kā renegatam. Brians izteicās min. padomē, ka uzskata dzelzceļnieku streiku par politisku. Viņš ~~nev~~ redzot, nelielu saujiņu partijas vadonu

ietekmi. Viņš pavēl nostādīt Parīzē un gar sliežu ceļiem kareivju sardzes, parūpējas, lai Parizei nepietrūktu pārtikas. Galu galā agitacija strādnieku vidū apsīka un streiks izbeidzās. Kad palātā Brianam nācās atbildēt uz interpelaciju, Brians teica: „Ir tiesības, kas stāv pāri visam citam: Tās ir nacion kollektiva tiesības dzīvot neatkarīgu un brīvu dzīvi. Valsts robežas nevar palikt neapsargātas, tas nav pielaujam, un teikšu jums vēl vienu lietu, mani kungi, kas jums liks lēkt kājās no sašutuma. Ja nācijas aizsardzībai valdība neatrastu pietiekošu atbalstu, ja tā nevarētu brīvi rīkotie ar savu dzelzceļu, kas ir nac. aizsardz. nepieciešams ieroris im ja šādos apstākļos valdībai nāktos ķerties pie kādas nelikumības - illegalite, tad valdība to būtu darījusi!" -

Pēc šiem vārdiem gal. kreisā spārnā sākās neaprakstāms troksnis. Brianam neatļāva turpināt runu, draudēja. Žoress prasīja, lai viņš tūlīt atkāpjas. Brians palika aukstasinīgi tribinē un kad troksnis aprima, viņš turpināja:

„Pie nelikumībām neesmu ķēries. Teicu tikai, ka ir kāds augstāks likums un gadījumā, ja robežas paliktu neapsargātas, man būtu bijusi tiesība izlietāt paņēmienus, kas ir ārpus likuma - extra legals. Šī doktrina ir revolūcijas mācība. Tā bij jau Dantona rev. mācība. Vai tad jūs vairs nepazīstiet to?"

Palāta izteica Brianam uzticību ar 388 balsīm pret 199. Bet socialista Guesde's priekšlikumu, lai ministru prezidentu nodod tiesai, noraidīja ar 503 b. pret 75.

Mūsu jēdzieni par nācijas tiesībām, par nācijas attieksmēm ar pārējo pasauli pārāk atšķiras no jēdzieniem, kādi valdīja

viņi labprāt noguldīja ārzemēs, piem. krievu akciju papīros. Tā pēc franču sīkburžuazija nevēlējās karu, jo baidījās zaudēt savus ietaupījumus. Bez tam viņi nevēlējās maksāt pastipriskātus nodokļus aizvien pieaugošām bruņošanās vajadzībām. Kas gan tādā gadījumā vēlējās karu? Kādā kārtā visu lielo franču nācijas vairākumu bij iespējams noskaņot kareivīgi?

Kareivīgais virziens izpaužas galv. kārtā augstākās buržuazijas aprindās: baņķieri, lieluzņēmēji domā par kolonijū paplašināšanu, militārā rūpn. gūst pelņu no gat. karam. Šī grupa sākumā ir maza, bet ar plašiem naudas līdzekļiem. Viņi izplata savus uzskatus presē, kas atkarīga no kapitalistu subsidijām. Sevišķi karsti to dara „Echo de Paris": „Ikvienam saprātīgam dzīves vērotājam aizvien bijis skaidrs ka karam ir nozīme kā audzinātājam. Visām tautām kultūra tiek pēc sāpīgiem, bet svētīgiem, asinainiem upuriem. Jā, karš ir svēts atdzimšanas avots, doma par to rada tautā pašapziņu."

Tā līdzstrādnieks Mévil, senāk Delcassé sekretārs, izsaka argumentus par karu grāmatā „La paix est malade". Francija aizvien piekāpjas Vācijas prieksā. 1905. g. Francijai vajadzēja pretoties, 1911. g. tā ielaidās sārrunās. Jo vairāk piekāpjas Francija, jo lielākas kļūst vācu prieksmas, ir prīdi jābūt sagatavotiem sadursmei. Divu valšķu starpā ir to pagāju to nevarēs aizmirst. Labāka ir zaudēta cīņā kā vienošanās ar Vāciju. Tā grib noskaņot arī sabiedrotos, krievijai jābūt gatavai sekot. Francijas iekšienē jānomierina sindikāti. Tāsadatavojas karam ar viņiem spēkiem.

To pilsoņi nepārtraukti dzird, rodas „esprit nouveau" - militārais nacionalisms (no mūsu vied.). Pirmā vietā izvirzās Vācijai naidīgie politiķi, revanšā piekritēji. Delcassé, kas 1905.g. atstādināts izaicinošas izturēšanās dēļ, atkal pie stūres 1911.g., ir Moviša rad. kab. jūrlietu ministrs, uzsāk uzbrukumu Marokā (Agadīras konfl.). Miermilīgāki darbinieki cieš neveiksmes, tos nostumj pie malas. Caillaux rad. kab., lai gan viņš ir ievērojams finansists, grib paveikt ienākuma nodokļa realizēšanu, grib ievest progresīvo ienāk. nod. Pret viņu lielkapitalisti uzsāk presē rīdīšanu. Caillaux grib izvairīties no karą, bet viņa miermīlību, cenšanos saprasties ar Vāciju iztulko kā tēvijas nodevību. Beigas visai drāmatiskas: Caillaux kundze nošauj „Figaro" redaktoru Calmette par keņģāšanu. Caillaux spiests demisionēt.

Militarisms izvirzās Raimonda Puankarē laikā. Viņš dzimis Lorennā, pie Vācijas robežas, 1863.g. 1/2 no šīs provinces frančiem agrākos karos vāci bij atņēmuši (1871.g. karą.) Franči še sevišķi nacionāli noskaņoti. - Puankarē agri sāk pol. karjēru, 90.tos g. jau ir deputats, tad ministrs, bet līdz 1902.g. ir otrā plānā. Viņš ir mērens republikanis, bet nekad ne krasi konservatīvs. Pratis ar visiem sadzīvot, izturas uzmanīgi, Dreifusa lietā tikai pasās beigās piebiedrojas uzvaretājiem. Viņš gribēja izvairīties no nesaskaņām iekšlietās, lai saskaņotu spēkus varenai darbībai uz āriēni. Tas skaidri parādās, kad viņš nāk pie varas. Parādās centrālā doma - sagatavot visu neizbēgamajam karam. Kad viņa brālēns, matematikis Henri Poincaré, labūjis zināt, ka Raymond Poincaré ir premjērs, izsaucies: „Mans brālēns par

prezidentu! tad ir varš!" Bet R. Puankarē izvairas no demonstrīvas uzstāšanās, lai nebaiditu tautu un neizraisītu pacifistu protestus. Viņš cenšas pārliecināt, ka Francija ir tik pat miermīlīga kā agrāk, bet bruņoties nepieciešams, jāstiprina draudzība ar sabiedrotiem. Labs palīgs - atbalsīs ir tas ka krievu sūtnis Parizē ir Izvoļskis, Vācijas naidnieks un aizstāv Krievijas aktīvo politiku Balkanos. 1912.g. tikko kļuvis min. prezidents, Puankarē apciemo Izvoļski un apliecina savu gribu sadarboties. Izvoļskis aizrāda, ka francu sūtnis Krievijā Georges Louis, atbalsta mieru. - 1912.g. Puankarē jāatklāj kannās pieminektis Eduardam VII. Lielkņaza Michaela klātbūtnē viņš izsakas: „Francija ir pret agresiju, bet apzinās, ka būs droša tik tad, ja būs augsta tās armijas un flotes varenība. Vispirms jāpalaujas uz saviem spēkiem, bet to ļoti palielina tas atbalsts, ko sniedz mūsu sab. un draugi."

Savu kareivīgumu Puankarē kab. rāda arī iekšpolitikā. Kara ministrs Millerand - inž. mech., sākumā socialists, bet 1899.g. iestājas Valdeka-Ruso kabinetā un sarāvis saites ar socialismu. Tagad viņš ir dedzīgs militarisma veicinātājs. Viņš ieved kareivju jundas un gājienus ar mūziku pa pilsētas ielām, rūpējas par disciplīnu. Palātā ieteic pagarināt kara klausību no 2 uz 3 gadiem, pavairot armijas kadrus. Beidzot pieņem min. darbā Pety de Clam, vienu no vainīgiem Dreifusa notiesāšanā. Radikaļi par to Millerand gāž. Bet mēnesi pēc viņa demisijas „Temps" paziņo, ka paplašināšot armijas kadrus. Socialisti mītiņos protestē. Kareivji atsakās paklausīt. Kara ministrs energiski nemierus apspiež. Puankarē uzliek disciplinārus sodus skolotājiem, kas piedalījušies pacifistu

[illegible] 1913. g. Puankarē ir [illegible] prezidentu. No Krievijas atsauc [illegible] Lodišu un iecel viņa cietā. Deikasse. Jūlijā notiek debates [illegible] kara klausību. Armija jāpaliekina, lai varētu salīdzinā[illegible] ar Vāciju. Socialisti domā, ka jācīnās ar militarismu, 2 g. [illegible] pilnīgi pietiekot. Armiju varot pupildināt ar rezervēm. [illegible] - tautas armiju, kā Šveicē. Likumu tomēr [illegible] palātā ar 358:204, senātā ar 254:37 balsīm. Tā [illegible] Tā arī konservativisma uzvara.

Vācija 20. g. s. sākumā.

Vācijā šai laikā nav īstas politiskas dzīves. Ir gan reichstāgs, bet pārvalde ir monarchistiska un birokratiska. Partijas arī netiecās pēc varas. Monarchija jūtas droša, opozicijā ir tikai socialisti, kas balstās uz strādniekiem un ne visai [illegible] pilsoņu daļu. Konservatīrē, katoļi, nac. liberaļi cieši turas pie pastāvošās iekārtas, pat brīvprātīgo partija - Freisinnige. [illegible] reformas, tāpēc Vācijas parlamentā nav tādu scēnu [illegible] momentu, kā Francijas un Anglijas parl. [illegible] diezgan miermīlīgi valdības projektus. Vispārējo politiku vada keizara iecelta kanclers. Vācijas saimniecīskā dzīve notiek pārmaiņas.

19. g. s. vidū Vācijā ir rūpniecības apvērsums, industrija attīstās straujā tempā, sevišķi pēc 1871. g., kad Vācija apvienojās, temps kļūst ļoti straujš. No agrārās valsts nu rodas rūpniecības valsts. Rodas milzu uzņēmumi ar [illegible] produkciju. Rodas fabrikas, raktuves, kur iegūst akmeņogles un dzelzs rūdu. 1903. g. Vācija jau Anglijai priekšā tīrauda izgatavošanā. Ķīmiķi atradusi kā atbrīvot vācu

dzelzs rūdu no fosfora pieļaukumiem. Elektr. un kīmiskū fabriku ziņā Vācija ieņem pirmo vietu pasaulē. Ļoti pieaudzis arī iedzīv. skaits. To nevar uzturēt ar pašu pārtiku, kādēļ tā jāieved no ārzemēm. Vācijai nepieciešami arī izejvielas ievest no ārzemēm, bet saviem ražojumiem jāmeklē tirgus ārzemēs. Ļaužu masa, kas nodarbināta rūpn. uzņēmumos, kļūst atkarīga no ārzemju pircējiem. Saimnieciskais sakaru loks paplašinās. Attīstās arī kuģniecība uz jūras un okeaniem, rodas milzīga tirdzn. flote. Vācu rūpnieki kopā ar techniķiem traucās pēc kolonijām. Tās dibinot ir 2 mērķi: jāiegūst jēlvielas rūpniecībai un jāpārdod vācu ražojumi zemēs ar zemāku kultūras līmeni. Kā pret to izturās valsts vadītāji? Te izpaudās valsts monarch. iekārtas īpatības. Līdz 1890.g. Vācijas saimn. politika pilnīgi atkarīga no Bismarka. Viņš bij geniāls politiķis, strategis, administrators sabiedrības audzinātājs nac. garā, bet vājš saimnieciskos jautājumos, ar šauriem, novecojušiem, nedrošiem principiem. Viņam pirmā vietā politika un tikai tad oikonomiskie ieguvumi. Aizsargmuitas ieved galv. kārtā tāpēc, lai valstij būtu budžets, lai vājinātu atsevišķo valsts daļu separatismu. Bismarks nogrib izprast kolonialo politiku, izturas negativi pret vācu aizraušanos kolonijū jautājumā, baidās, ka, dzenoties pēc kolonijām, novirzīsies no tiešiem mērķiem, aizmirsīs sargāt savu varenību un drošību pašā Eiropā.

Bismarka pēctecis, Caprifi, turas pie tādiem pat ieskatiem, ir pasīvs un izturas ar neuzlicību pret kolonialo kustību. 1890.g. noslēdza līgumu ar Anglīju:

„Helgolandvertrag". Anglija atdod Vācijai mazo saliņu, Helgolandi, Ziemeļu jūras dienvidaustrumu stūri, iepretim Elbas grīvai. Angļi dabū no Vācijas preti lagālo ligandas kolonīju, Central-Āfrikā ar tās 3½ milj. iedzīv. Stenlijs, vislielākais no Āfrikas pētniekiem, zobojās par šo maiņu. „Vācija," viņš teica, „iedevusi visas bikses par vienu bikšu pogu." — Kāpēc tas notika?

Iegūstot Helgolandi savā pārvaldībā, vāci apmierināja savu nac. patmilību, lai gan no tam neradās nekādi reāli labumi, turpreti lagālo aizjūras avotu, kur Vācijas rūpniecība varētu ļoti daudz iegūt, kanclers atdeva bez kādiem sirdsapziņas pārmetumiem, jo Āfrikas tropu apgabali viņam bij kaut kāda mīklaina mirāža. Šai gadījumā Kaprīfi bij uzticams Bismarka politikas turpinātājs. Kādā citā ziņā viņš atkāpās no Bismarka tradicījām un pavēra ceļu oikonomiskai politikai. Tā bij tirdzn. līgumu sistēma, kuŗus viņš slēdza ar Austriju, Italiju, Šveici, Beļģiju, Spāniju, Rumāniju, Serbiju un Krieviju. Līgumu būtība tā, ka Vācija pazemina ievedmuitas ārzemju produktiem, galv. kārtā jetvielām un seviškī labībai, un pārējās līgumu slēdzēju valstis no savas puses pazemina muitu no Vācijas ievedamiem fabrikatiem. Šie līgumi kļuva iemesls niknai sadursmei 2 vācu saimniecisko grupu starpā. Sādūrās grupas, ko Bismarks ar tādām pūlēm bij sasaistījis vienotā vācu imperijā. No vienas puses Vācijas agrārieši, pūšu feodālās partijas pamats un balsts un no otras puses rietumu Vācijas rūpniecība. Atpakaļ palikušiem austrumu agrāriešiem skauda rietumu rūpn. uzplaukums. Viņi tiem uzkrāva vainu par to, ka paši sāk putēt. Viņi bij sašutuši par to, ka fabrikas aizvilina

lauku iedzīvotājus uz pilsētu un ka laukstrādnieki paliek bez darba rokām. Viņi protestēja pret lētās krievu labības un Amerikas gaļas importu, jo šie ievedamie produkti nasit cenas pašu saimn. ražojumiem. Savu interešu aizstāvēšanai viņi noorganizēja laukstrādnieku apvienību – „Bund der Landwirte". Šī savienība attīstīja plašu agitaciju, – centās masas ietekmēt ar romantiku, nostādīja sevi kā zemkopju apvienību. Viņu sapulcēs plīvoja karogi ar „Bundschuh" – zemnieku nemieru seno simbolu, lai gan īstu zemnieku apvienībā bij ļoti maz. – Kaprifi bij tik drošsirdīgs, ka reichstāgā uzdrošinājās teikt: „Vācija nav vairs laukstrādniecības, bet gan rūpniecības zeme!" Bet agrārieši nekā negribēja dzirdēt, viņi brēca par putināšanu. No uzticamiem troņa kalpiem viņi pēkšņi pārvērtās ganārēz vai revolūcionāros. Kāds muižnieks niknumā deva saviem biedriem padomu pāriet soc. demokratu pusē. Lauksaimnieku apvienība savkārt spieda apvienotiēs tos, kas darbojās rūpn. laukā vai bij ieinteresēti tās attīstībā. Socialisti un strādnieki šoreiz gāja kopā ar lielkapitalisma pārstāvjiem. Mītiņos runāja par to, ka lauksaimnieki laupot nāciju, uzlikdami patvaļīgas cenas nepieciešamām pārtikas vielām. 1892. g. 14. dec. reichstāga sēde ieilga 18½ st. un dienā notika nikna cīņa 2 pretinieku starpā. Agrāriešus aizstāvēja konservativie. Katoļu centrs un nac. liberaļi ar 202 : 100 balsīm noteica minimalo meitu tarifu zināmām labības šķirnēm, lai iekšzemē noturētu cenas, bet tā bij vienīgā uzvara, ko lauksaimnieki ieguva. Viņi nevarēja aizkavēt, ka atjauno līgumu ar Krieviju, un šis līgums tomēr ļāva ieplūst

krievu labībai, un pavēra krievu tirgus vācu fabrikatiem. 1896.g. agrariešu vaidonis, grafs Kanitz, iesniedza priekšlikumu lai valdība uznemas labības tirdzn monopolu. Projekts paredz, ka vienīgi valsts iepērk un pārdod ārzemju labību. Tekšzemes ražojumiem valdība noteic cietas minimalas cenas. Bet priekšlikumu noraidīja. Agrarieši, t.i. galv. kārtā prūšu mišižniecība, bij spiesti padoties. Oikonomiskā politikā uzvarēja rūpnieki, rūpniecības kapitāls ieguva pārsvaru par lauksaimn. kapitalu. Drīz vieu bij izmanāma rūpniecības aprindu ietekme ārpolitikā, un tas nozīmē, ka Bismarka sistēma Vācijas hegemonijas sargāšanai Eiropā, devusi vietu citai politikai – vācu varenības paplašināšanai pasaires mērogā. Jau Kaprīli bij spiests rūpīgāk interesēties par Āfrikas kolonijātu. Viņam nākas vienoties ar Franciju par vācu īpašumu paplašināšanu Kamerunā, Gvinejas krastos un ar Angliju par Vācijas kol. Āfrikas dienvidrietumos. Viņa pēcnācēja, Hohenlohes laikā Vācija vērš uzmanību uz Tālajiem Austrumiem, paredz piedalities Ķīnas sadalīšanā, ieņem Kiao-Čau un pretendē uz Šandunas provinci. Tai pašā laikā Vācija meklē celu, kā noklūt Tuvajos Austrumos cauri Turcijai. 1898.g. Vilhelms II. dodas celojumā uz austrumiem, par ko pretinieki zobojas, bet viņš brauc kā vācu rūpn. komivojažērs. Damaskā pie Saladina kapa Vilhelms saka runu savā parastajā stilā, lai sultans un 300 milj. muhamedaņi, kas izkaisīti pa visu pasauli, ir droši, ka vācu keizars aizvien un visos laikos būs viņu draugs. Aiz šāda romantiska apgalvojuma slēpās prozaiski vācu rūpn. plāni un lielas pretensijas. Sākās pārrunas ar turku valdību un vācu metālrūpniecības

Lai sapno par mūžīgo mieru gindeņi, vācu sauksma bij „Karš!" Tikai tad rasc attīstās, uzplaukst un vairojās, ja rūda sevi karos, ja drausmīgiem cīrtieniem paveŗ sev plašu ceļu. Šādai nācijai prasīt, lai tā atsakās no kara ir nevien neprāts, bet arī netikumīgi. Tieši otrādi, jārūpējas, lai Vācijā nevienas pat prātā neņemtu domu nodibināt un uzturēt mieru."

Un tālāk vēl: „Ja nebūtu kara, tad vājās un nikuļojošās rāses varētu pāraugt un ar savu masu un savīem kapitaliem varētu nomākt veselīgās tautas, kas sevī slēpj spēka elementus. Karš noderīgs tieši tāpēc, ka izdara labāko elementu izlasi. Pas ir kara radošais spēks."–

Ja šādi izprot karu, kā veselīgu vingrinājumu, kā veselīgas tautas organisma nepieciešamu prasību, tad nav vajadzības meklēt attaisnojumu tūlītējam karam, nevajadzēja meklēt kādus moraliskus vai juridiskus motivus. Bet Bernhards meklē arī moralisku attaisnojumu un tādu liešāu arī atrod. Viņš aizrāda, ka Vācijas iedzīv skaits pirmā 1872.g. Vācijā bij 40 milj. iedz., 1910.g. tas ir pieaudzis līdz 65 milj. un pēdējā laikā ik gadus pavairojas gandrīz par veselu miljonu. Šim iedzīvotāju pārpalikumam nepieciešami atrast nodarbošanos un līdzekļus dzīvei. Ko veikusi vācu technikas un kultūras laukā, to nav paveikusi nevienā cita tauta pasaulē. „Bet ar skumīgu sirdi mums jāatzīst, ka vācu imperijas politiskais stāvoklis nemaz neatbilst vācu tautas kulturalajam stāvoklim un Vācijas saimnieciskai ietekmei pārējā pasaulē, tāpēc Vācijai jāpaplašina savi kolonialie īpašumi, jāatrod izeja un jāatrod darbs tautas masas pārpalikumam.

kulturas lauka, un tikai politisks spēks spēj apsargat kulturas darbu rezultatus par svētību visai pasaulei."

Bet pol. varenību pēc Bernhardi domām var sasniegt tikai nomācot citas tautas. Francus un Krievus, Bernhardi kā skiet, atstāj otrā vietā, bet pirmā vietā izvirza anglus. Tā ir valdnece par jūrām, pašlaik tā ir pasaules lielvalsts. Vācijai jāmērojas ar šo sāncensi spēkiem tās īstenā elementā – uz jūras. „Tikai plašajā pasaules politikas arenā mēs attīstām mūsu augstākos garīgos un moraliskos uzdevumus. Ja mēs uz priekšu paliksim tikai kontinentala valsts Eiropas robežās, ja Vācija kā koloniju valsts būs atkarīga no Anglijas labvēlības, tad mēs politiskā ziņā atkal kļūsim nenozīmīgi, tādi pat kā pirms 1866.g. Ir 2 celi: vai nu uzkundzēties visai pasaulei, vai iet bojā – „Weltmacht oder Niedergang!" Šādu sauksmu mums dod vēstures attīstība. Citas izejas nav." –

Šīs lapas puses vācu publika lasīja ar sajūsmu. Lielu panākumu guva arī Houston Stewart Chamberlain darbs „Die Grundlage des XIX. Jahrhunderts". 1898.g. iznāk pirmais izdevums. Šim Čemberlenam nav nekā kopīga ar Birminghamas Čemberlenu dinastiju. Viņš ir pilnīgi pārvācojies, grib fundamentēt dabiski. Viņš domā, ka visās pasaules vēsture ir rāšu cīņa, kur uzvar spējīgākās tautas, kam dižciltīgākas asinis. Čemberlens iedvesa vācsem, ka viņi ir izvēlēta tauta, kas sevī sakopojusi vislabāko organisko īpašību izlasi. Vācu rāse, radījusi visu, kas Eiropas kultūrai dots, spožumu un slavu, jau no vidus laikiem, tāpēc rodas secinājums, ka Vācijai tiesība uzkundzēties visai pasaulei un

z nācis lai-s, lai [illegible] savu varenu vārdu, lai tā pasauli iekarotu.

Līdztyos idejas izplatījās sab. augstākās un vidējās šķiras. Strādniekum tās bij svešas un socialistu aprindas tās nosodīja. Pavisam citādi izteicās strādnieku šķiras pārstāvji. Viņi bij ir pret karu, ir pret pārspīleto nacionalisma kultu. Vācu socialisti uzticīgi Marksa mācībai par vienu tautu proletariatu solidaritāti, pieslējās internacionālei. Kopš tās atjau nošanas 1889.g. socialisti piedalās lielajos strādnieku kongresos, kuŗos ierodas Francijas, Anglijas, Italijas, Austrijas, Belgijas, Holandes u.c. valšku strādn. partiju pārstāvji. Šādas socialistu sanāksmes, jo sevišķi 1904.g. kongress Amsterdamā, pieņem rezolucijas, kas noteikti nosoda karu. Nevajag tomēr domāt, ka uzskatu ziņā vācu soc. dem. un buržuazistu partijas bij nesamierināmas preteškībās, ka viņu starpā būtu bezdibens un ka nac. dzīves kritiskā brīdī varētu notikt šķelšanās, katrs varētu aiziet uz savu pusi. Jāšķiro partijas frazeologija, kuŗā saglabājušies vārdi un izteicieni no agrākām revol. aprindām, un partijas realie mērķi un uzdevumi. Jāpatur prātā, ka pa tiem 30 vai 40 g., kas pagājuši no soc. dem. partijas nodibināšanas līdz 20.g.s. sāk., ieskatos un praksē notikušas svarīgas pārmaiņas, bijusi evolucija. Kad Bebels un Libknechts protestēja pret Elzasas un Lotringas pieņenošanu Vācijai, tad viņi bazējās uz Marksa tezi. Viņi ticēja, ka proletariata starpt. solidaritate ir augstāka kā nācijas inter., ka tautu brālība ir augstāks ideālskā tēvijas sargāšana. Ar šādu principu nevarēja veidot nekādu realu politiku. 1875.g. ir jau zināmas apvienošanās. Marksisti un lasalieši, internacionalisti ar nacionalistiem, 2 grupas apmaina savas dogmas

un aprēķina tā rīcībā programmā. Šo marksisma atlieku revol
sauksmu „šķiru cīņa", „kapitālistiskā iekārtas gāšana", nāšo-
šajai bīdāmajai nacionalizēšana", no lasāmākiem pantiem uzsv-ātu,
ko mūsu strādniekiem jācenšas savienot savā ikdienas
rokšās. Nō tā vairāk kārtīja tipiski vācu partija. Tai gan
ir internac. sejā, bet tikai par cik tā uztur sakarus ar citu
valstu socialistiem un ar tiem draudzējas. Bismarkam nebij
taisnība, kad viņš soc. dem. vārdeta antinacionalismu un
vatvalstiskas tieksmes. Viņi nebij ne tīrijas ideālisti, ne valsts-
nīekības sanvatu grābēji. Vajadzīgs soc. dem. 12 g. (1878-90.)
Bismarkā kārtijai palīdzēja tīrai sīkā saprātībā. Šā vairāk
laiku soc. dem. aizmirsa savus teorētiskos strīdus. Cīnīdamies pret
uzbrukumu un aizstāvēdamies viņi, viņi turējās pie savas vecās
programmas, negribēja pretiniekam rādīt savu nevainprātību. Bet
zolīdz varēšana izbeidzās, tā parādījās atšķirības abos virzienos
mērenā un galējā starpā. Mērenu valodu uzsāka viens no partijas
izcilākiem vadoņiem, Bavarijas soc. fon Vollmars. Viņam šķita,
ka pienācis laiks atmest naidīgās attiecības pret valsti un buržu-
āziju; partijai jāatsakās no nevajadzīgiem protestiem un bezdarbīgas
gaidīšanas. Lai cik svarīgi bētu saprasties ar citiem strādniekiem
Vācu-Eiropas kongresos, nedrīkst tomēr aizmirst savus soc. nacionā
los uzdevumus. Tā domāja Vollmars. Viņa ieteikumi vācas uz
diena sāktiem 1891.g. kārtijas sanākšmē Erfurtē. Tā bij galvē
konference pēc tam, kad atcēla Bismarka aizlieguma likumu.
Bebels ir soc. dem. kārtijas augstākā autoritāte. Bebels, kā marksisma sargātājs, uzaicina visi nosodīt Vollmaru un viņa at-
balstītājus. Bebels domāja, ka šāda samierināšanas programma
tikai maitājot strādn. partiju un neļaujot tās sakāpumu.

cīņas. Nav vis jāgaida kapitalisma katastrofa, kas tā kā tā [illegible] nāks, nav vis jātic vispārigas streikam un nav jāsapņo par pro-diktaturu, bet tā vietā labāk ķerties pie reformām. Nevis jāņo dodas illuzijām un jāgaida, ka zemes virsū pēkšņi iestāsies paradize, bet gan jāņem tas nelielais labums, kas iegūstams un tāpēr nepieciešami piedalīties valsts darbā un jābiedrojas ar buržuazijas radikalo darbu. - Tā kā Bernšteins aicināja pārbaudīt marksisma dogmas, tad jauno virzienu nosauca par revizionismu. Partijas sanākumē Hannoverā 1899.g. revizionisma programmu vairākums nepieņēma, bet reformistu idejas aizvien vairāk nostūma pie malas pareizticīgo marksismu, nesamierināmo dogmatismu. Bebels izlietoja visu savu mākslu, lai vispārīgo rezoluciju nobalsošanā apslēptu plaisu. Viņš mērenos būtībā jau vairs nerāja, bet piekāpās viņu priekšā. 1913.g. Bebels nomira. Tai pašā gadā sanāca konference Jenā, pēdējā pirms kara. Šai sanākumē viens no runātājiem, Fišers, raksturodams partijas galv. uzskatus, atlāvās šādus izteicienus:

„Kur ir biedris, kas vēl tic kapitalistiskās iekārtas sabruvumam?" No revolucionismas nav atlicis vairs nekas, kā vien tukšas revol. frazes. Tā tad jūs redziet, ka soc. dem. partijas vairākums būtiski mainījis savus pasaules ieskatus, radies jauns uzskats par kapitalismu un līdz ar to lielākai dalai soc. mainas uzskuts par Vācijas ārpolitiku, par bruņošanās jaut., floti un armiju, koloniju iegūšanu u.t.t. Jau Follmars runāja par to, ka nepieciešams pavairot vācu floti un paplašināt Vācijas kolonijas. Par to pašu tematu daudz neatlaidīgāk runā jaunā paaudze. Pirmās Marokas krizes laikā uzstājas Kalvers, publicists, reformists organā sozialistische

Nosaucheltē". Vispār aizstāvēt Vācijas taisnību Marokā, izsaucot, ka mūsu stratēģiskā ziņā ļoti interesējošā, lai Marokā franču kapitāls nedrīkstētu monopolizēt visas tirdzniecības. Pēc aizjūras tirgotāju pieprasījuma pie-sargāšanai nepieciešama karsta flote. Un Kalvers saka: „Lielas varas flotes ir tādas parādības civilizācijas kultūras attīstībā, kas nevar nepastāvēt, bet kas tomēr eksistē." - Kalvers atbalsta Tirpicu, kas uzņēmās pastiprināti būvēt karakuģus. Kalvers norāda uz Vācijas galvenā ienaidnieka - Anglijas un viņu mēģinājumu ar to jaunu militāro - Leitners (Leithner). Viņš plašā runā par tematu, ka vācos nepieciešami jāmodina patriotisms: „Mums, vāciem, nav pietie-kami spēcīgas nacionālās jūtas, kā angļiem vai frančiem; mums, vācie-šiem, vēlas vēl arvien mēģinājumu ieņēmt hegemoniju. Visi, pat ārlaiši karo un iznāk (Leitners atsaucās uz Tripoli), tikai Vācijai nekas netiek nav tuvāk mūs vēl apraino ārzemju." Beidzot kāds soc. nacionālists Hildebrands, noliekti aizstāja pret militārajām ārpolitiku, pretāvošais ziņu sada-ļumu ārpus Eiropas uzskatīdams ļoti nelabvēlīgu. Vācijai šai ziņā nedarīt kāri. Vācijai nelietīgi izmantot savu varu uz zaudē-jumu, bravūrīgi: nelietīgi izmantot savu varu nāk jūrām un mums mūsu mērķiem nevēlamu pret mūsu kaimiņiem nodrošināt un mazotnei kolonijas." - Kad sākās Marokas II. krīze, ap 1911.g. soc.-dem. nacionālisms ļoti uzņēmās karsīgi atbalstīt imperiālismu politiku. Pat Vācijas Sīkais aizstāvēts nu viņš nevarot izturēties vienaldzīgi pret Marokas lietām. Bet tālu viņš aizgājis no savā agrākā idealis-mā, kad sacēlās pret Elzasas, Lotaringas aneksiju! Palikusi tikai nelielā spārnā vecās grupa, kas ir konservatīvi marksisti, revol. un kuŗus pārstāvēja Roza Luxemburgs (Rosa Luxemburg)

un Kārlis Lībknechts (Karl Liebknecht), 1910.g. mirušā Lībknechta dēls. Viņi aizvien vēl ir konsekventi pacifisti, enerģiski protestē pre bruņošanos, aicina izsludināt vispārēju streiku, ja pieteiktu karu. Bet viņu drošajiem apgalvojumiem maz albalsta, lielos starptautiskos kongresos viņiem nav ietekmes. Īpata loma tagad vācu soc. demokratiem internacionalē. Viņi kopā ar citu valšķu soc. balso par vispārīgām rezolūcijām, kas nosoda karu, bet kad Žoresa uzstāja, lai visu zemju strādn. partiju pārstāvji dod realus un sūšus solījumus, ka visiem spēkiem centīsies aizkavēt kara uzliesmošanu, tād vāci no šāda apgalvojuma izvairījās. Tāpēc Žoresam radās grūtības, kad 1913.g. Francijas parlaments apsprieda likumprojektu par 3 gadīgu kara klausības laiku. Žoresam aizrādīja uz to, ka nav starptautiskas solidaritates kara nosodīšanā.

Pasaules karš

Kara cēloņi un vaininieki.

Jau kopš senatnes vaininieka Tukidida laikiem vēsturniekam parasts prasīt pēc notikumu cēloņiem, tāpēc arī vaicājam, kāpēc radās civilizēto tautu lielā sadursme? Sakārā ar to sinšamies atšķirt 2 lielas parādību grupas, kā to darījis jau Tukidids (469.-400.) Vispirms jāatšķir 2 vispārīgie pamats, kas padarījuši karu neizbēgamu. Tukidids to sauc. προφάσεις un 2) tuvākie, tiešie iemesli, kas izraisījuši sadursmi, pēc Tukidida - αἰτίαι. Vēsturniekam vispirms jārunā par pamatiem, par vispārīgām parādībām un pēc tam par iemesliem kā atsevišķām parādībām.

stridus, tāpēc ari 19.g.s. [illegible] galvenā kārtā par [illegible] sacensiba saimn. [illegible] un [illegible] censties vienai otru izstumt no labākas vietas [illegible] citas jautas, citi dzenuļi, t.em. kāpēc karu Francija [illegible]. Tāpēc, ka ir seni ienaidnieki, vēl [illegible] Francijai [illegible]. Jautājums, kam piederēs Reina, ir [illegible] un [illegible] tam mat. inter. jautājums.

Industrializacija padara Eiropu par visas pārējās pasaules ieņēmējāju, bet karā [illegible] pārāk no ārienes uz iekšieni, kaŗš sāk plosities pašā Eiropā, [illegible] Eiropas mācītāju starpā. Kaŗš ir kā lavīne: tā pieaug, [illegible] kaŗš rada otru, [illegible] aizvien ir tikai elpas ievilkšana [illegible]. Ja naids reiz tautu starpā radies, tas [illegible], bet gan pastiprinās. Uzvarētais nevar samierināties ar savu likteni, uzvarētājs baidās, kaut tikai uzvarētais neatgūtu spēkus un no jauna neceltos kājās atriebdamies. Tā ievērā karā slīpjas nākošā kara diglis. Bismarka kaŗi Francijā radīja revanša ideju. Klemenso bij izaudzis šādas neatlaidīgas domas vajāts un alka atriebes. Viņš uz 1870.g. karu atbildēja ar 1914.g. Tā veidojas nepārtrauktā cīņu un sadursmju virkne. Neviens nevar, neviens negrib apstāties. Nākošais aug aizvien lielāks, atriecīgi pieaug bruņošanās, attīstās kara technika, paplašinās līdzekļu pārstarpēja iznīcināšana.

Iezelsim vēl vienu parādibu. Karā rajons palielinās. Sākumā ir sadursmes sevišķi valstu starpā, vēlāk karā lietas valstu savienibas un koalicijas. 1859., 66., 70., 77.g. kari Francijas un Austrijas, Austrijas un Prūsijas, Prūsijas un Francijas, Krievijas un Turcijas starpā aprobežojas ar noteiktu vietu. Atšķiriba no tiem 1914.g. karš pārņem visu Eiropu un to sašķēl 2 milzīgās

kara nometnēs. Koalicija pustāvēja jau agrāk 1805.g. un 1813.g. nodibināja kaziriņi pret Napoleonu I, 1854.g. Krimas kara gājienā Anglijas, Francijas, Sardinijas un Turcijas koalicija nostājās pret Krieviju, bet šis koalicijas bij īslaicīgas, pārejošas parādības, kas vrīdojās tikai īsam brīdim un vienam noteiktam kara gājienam. Pavisam citādi ir 1914.g. karā. Par šī kara sākumu uzskatama antantes nodibināšanās, 10g. pirms atklātas kara darbības sākuma. Tīs agrāk līdz tam nekad neredzētu rajonu. Šis karš līdz pat beigām ir cīna 2 pasaules līdzāko savienību starpā. Šāda likumība valda kara attīstībā jaunāko laiku Eiropā. Šāda ir mūsdienu kara sociologija un filosofija.

Vaicājot par kara cēloņiem, gribējām dzirdēt nevien ārējos apstākļus, kas sagādājuši sadursmi, nevien neapgarotas dabas faktus, bet arī dzīvu cilvēku, notikumu dalībnieku motīvus, valšķu un tautu likteņu vadītāju motīvus. Parastā valodā mēs šo jautājumu formulējām, vaicādami par kara vainīniekiem. K. Vizeram šķiet, ka šis jautājums ir zinātnisni iztīrzājams. Vīsturnieks ir jā par nodarboties un viņam ar to jānodarbojas, tikai jāvālētā noteiktas metodes, jābūt precizam jēdzienu formulējumā un analizē. Vispirms fātiek skaidrībā par to cik līdz vēsti jaunāko laiku Eiropas sabiedrībā izplatīta vēlēšanās karot un gatavoti karot; uz ko balstās šāda tieksme, uz kaļu un par cik spēcīga ir pretējā skāva, cik līds ir rūtums pret karu, cik līds protests pret to. Kultūras vēsture skaidri rāda, ka nežēlība un cīnas kāre civilizēto laužu vidū top vājāka, ka humānā jūtas pieaug; kaislīgo dabu karotāju skaits jaunākos laikos mazināties, salīdzinot ar barbarisma laiku. Tagad ir ļoti mas cilvēku, kam bāstu pleiks uzdurt

durkli savu tuvāku, tagad kaŗa dodas tikai aiz pieņēkuma jūtām pret tēviju, vai arī tāpēc, ka augstākā vara piesniež karot. Nav kaŗa mīlotāju, turpreti ir ļoti daudz tādu cilvēku, kam kaŗi iedveš vislielāko riebumu. Tuvienojot visam tam sūrošanos par smagajiem nodokļiem, ko prasa kaŗa budžets, gribētos izvairīties no mūžīgā kaŗa lietuvēna. Vēl vairāk pārsteidz, ka no šiem neapmierinātiem cilvēkiem, kas turas preti, kas sūrojas, ka no viņiem tomēr izrīko kolosalas armijas; lai gan ir pretestība pret asins izliešanu, pret masu slepkavībām, tās top tomēr urvien plaŭākas. Kā tas var būt, ka antimilitarisms kalpo militarismam? Neviens diktators nekad nav valdījis, balstoties tikai uz terroru. Ja redzam, ka kaŗa necienītāji vai tie kas kaŗot baidās, tomēr dodas kaŗā, tad jādomā, ka šai ļaužu masai zināmā mērā gribas kaŗot, ka kaŗi viņiem kaut kādā ziņā vajadzīgs. Varbūt viņiem riebj kaŗa veids, bet viņi nenoliedz tā būtību. Visi viņi, šie miermīlīgie pilsoņi, piedalās saimn. kaŗā un prasa no vadoņiem, no valdniekiem, lai tie viņus šai ciņā atbalsta un sargā. Vadoņi uz to atbild: „Lai sargātu jūsu intereses, mēs jūs sūtam kaujās, maksājiet ir ar savu mantu, ir savām asinīm par eksistences tiesībām." - Ja tagad vaicāsim, vai Eiropas tautas grib, vai negrib kaŗot, bes jāatbild: „ir grib, ir negrib." Līk, te slēpjas mūsdienu kruetūras lielā pretrunas. Cilvēks ļoti izsmalcinājis dzīves komfortu, viņš izkopis sevi lielu jūtelību, maigumu un sentimentalitāti un tai paļū laikā viņš attaisno visas kaŗa šausmas. No grūtībām, kādas rodas sacensībā, viņš neprot izkļūt citādi, kā vien iznīcinot savu tuvāku, savus kaimiņus, sev līdzīgus cilvēkus. Šai ziņā var teikt, ka mēs

tā iniciatoriem. Karą laikā Anglija vada mūsos izbrīnu tās vienprātības dēļ, kas valda un vieno visas partijas, un tas atkal ir lakts, kas sagatavots jau Eduarda VII. laikā.

Cik liela mērā atradīsim karą vaininiekus franču politiku vidū? Nevienā Eiropas zemē nebij tik liela slieksme uz mieru kā Francijā, nekur nebij tik daudz pacifistu kā Francijā. Miermīlība bij vienlīdz liela visos franču iedzīv. slāņos: ir konser. zemnieku starpā, ir kustīgā intilligencē, strādnieku šķirā, ir darbīgās buržuazijas vidū. Tā it kā dabīgi izriet no franču sab. dzīves veida tradicijām. Tas atsaucās arī uz politiku. Francijā ilgi un neatlaidīgi valdija tendence izvairīties no strīdus ar Vāciju. Hanotaux vada ārlietu pol. no 1894.-1898.g. Viņa personā redzam, ka notiek mēģinājums tuvināt Franciju un Vāciju turklāt šī tuvināšanās vēršas pret Angliju. 1907.g. Vilhelms II. atrada par iespējamu uzaicināt Anoto uz jūras svētkiem Kīlē, vācu flotes atrašanās vietā. Šeit bij saruna, kas arī liecina, cik slikts novērotājs un psichologs bij Vilhelms II. Viņš teica:

„Labprāt es uzrunāju franču tautu. Man šķiet, mēs viens otru saprastu, bet, diemžēl, aizvien rodas kādi sarežģījumi. Kas tad abām mūsu valstīm visvairāk vajadzīgs saprašanās, un ja tās noslēgtu biedrošanās līgumu, tās kļūtu par pasaules valdniecēm."

Anoto (Hanotaux) uz to atbildēja:

„Bet kā lai slēdz līgumu ar tautu, kurai jūs esiot atņēmuši provinces, kas tai pieder?"

Vilhelms uz reiz nokrita kā no mākoņiem, viņam nekā nebij ko atbildēt, viņš centās iztikt ar pret-

jautājumu: „Vai jūs domājat, ka kaut kādā ziņā varētu pārmainīt notikušu faktu?" --

Kad valdības priekšgalā ir Klemenso un Delkasse, aizmirst neuzticību un biedrojas ar Angliju. Tās ietekmē atjauno draudzību ar Krieviju. 1907.g. Francija ir pavisam citāda, kā pirms 10 g. Radikaļu partija (valda no 1899.g.) kļuvusi karsta militarisma atbalstitāja. Palātā pacifisti gandrīz tikai socialisti. Klemenso, Delkasse, Millrand, Puankarē - visi tie ir par karu. Ar viņiem cīnās Kaijo (Caillaux), Žoress (Juares), Ervé (Herve). Beidzot arī viņi pāriet mil. patriotu rindās. Kad valsts priekšgalā ir Puankarē, 1912.g., viņš dodas pretī tiem mērķiem, ko uzstādījis ķēniņš Eduards VII., grib vest antanti cīņā pret Vāciju. 1912.g. augustā viņš brauc uz Kronštati. Tas ir ļoti neparasti, jo līdz tam brauc viesoties republikas prezidents, piem. Lubē. Tas pierāda, ka politika kļuvusi aktīvāka, vizite nav formalitate, bet izpaužas jau lietišķums. Balkanu karą laikā Puankarē saka Izvoļskim, ka ir iespējama iejaukšanās Dienvidslavijas lietās. Ja Krievija karos, arī Francija uzsāks karu.

Puankarē krievu aprindās uzskata par franču militarisma iemiesojumu. Sazanovs ziņo Nikolajam II.: „Puankarē personā Krievijai ir uzticams un drošs draugs, kam izcils pol. prāts un nelokama griba." Karā sabiedroto priekšgalā varētu būt vai nu pats Puankarē, vai viņam līdzīgs, kam tik pat noteikts raksturs un tik pat maz baidās uzņemties atbildību kā viņš.

1913.g. janvarī, pirms prezidenta vēlēšanām Izvoļskis raksta: „Rīt vēlēšanas. Nedod Dievs, ka Puankarē

ciestu neveiksmi. Mums tā būtu katastrofa!"

Dažas dienas pēc velēšanām prez. Poincare un [illegible] runā par Balkanu lietām. Puankarē saka:

[illegible] publikas prezidents pilnīgi varēšu ie-[illegible] ārpolitiku. Francu valdīju jau iepriekš jāpieradina [illegible] pie [illegible], ka Francija pieradīsies karā, kas izceltos Bal-[illegible] dēl."

[illegible] visiem dvēseles spēkiem traucās uz to, centās to uzsākt pēc iespējas drīzāk, lai aizsteigtos pretiniekiem [illegible] Viņi brauka lāpat kā Eduards VII. uz draudzīgām [illegible]: 1913. g. uz Londonu, 1914. g. uz Pēterburgu. Viņa [illegible] pārsniedz [illegible] prez. darbības apjomu.

[illegible] Eduards VII. Poincarē dod lielāku skai-[illegible] par karā vainīniekiem, izcīliem iedvesmotājiem, [illegible] mūsas cīnai, paasinājuši naidu. Izterzā-[illegible] par karā vainīniekiem, jālētā objektivs viedoklis, [illegible] izklīdīm parastās polunikas, kas iezagusies Versalas [illegible] 234 pants konstatē, ka atbildība par karā izcelša-[illegible] Vācijai. To diktējušas atriebības jūtas, un zināt-[illegible] par pareizu. | Versalas līguma sastādīšanā [illegible] Vācija pieteica karu, pirmā uzsā-[illegible] darbību, bet pietiekoši labi zināma diplomatu [illegible] mest tam, kas žāvājas. 1870. g. karā iniciators [illegible] Bismarks, bet šķietamā vaina uzvelta Napoleonam. [illegible] Greijs un Puankarē īstie vainīgie, bet uzgrūž vainu [illegible] Vilhelmam II. Drīzāk Bismarks, kas kopš 24 g. [illegible] skatuves un kopš 16 g. miris, uzskatāms [illegible] vainīnieku - sākotnēju, nekā Vilhelms II.

Sporādiski [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Eiropas
valsts [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Kara izcelšanās.

Kara tuvākie iemesli, tiešais grūdiens kara sākumam.

1913. g. gandrīz visas valstis pavairo aktīvo armiju kadrus. Vācija nolemj armiju palielināt uz 872.000. Reichstāgs tam atvēl kreditu: 1 miljonu marku, un uzliek jaunu nodokli palielinātās armijas vajadzībām. Arī Anglija sāk runāt par vispāreju kara klausību. Smags, gandrīz tragisks ir Francijas stāvoklis, jo tās iedz. skaits pieaug ļoti maz.

	1800. g.	1911. g.
Francijā	27,5 milj. iedz.	39,5 milj. iedz.
Vācijā	23 — " —	65 — " —

Ar šādu, samērā mazu pieaugumu Francija nevar panākt Vāciju, nevar sagādāt tik lielu aktīvo armiju, ja arī apbruņotu 80% iesaucāmo vēr. skaitu, bet Vācijai pietiek ar 45%. Pastiprinātās bruņošanās atbalstītāji redz tikai vienu izeju - pagarināt kara klausības laiku. Jau 1905. g. no 3 g. pāriet uz 2 g. un 1913. g. nolemj atgriezties pie 3 g. - 2 naidīgas sabiedrības Eiropā it kā jau mobilizē spēkus, zvērs gatavojas lēcienam. Militaristi apspriež kara plānus, zīmē strategiskas līnijas. Vācu generalstāba plāns, kā uzbrukt Francijai un Krievijai, paredzot sīkumus - grāfa Šlīfena darbs (von Schlieffen) dz. 1833. g. miris 1913. g. - 1 g. pirms kara). Diplomatu aprindās valda sasprindzināts gara stāvoklis, nemierīgi vēro, ko dara kaimiņi, ko ienaidnieki, ko spriež, ko runā. No sūtņiem saņem vēl nemierpilnākas ziņas par gatavošanos karam. Tē pietiek vismazākās dzirksteles lai radītu sprādzienu. Par tādu noder Franča Ferdinanda, Austro-Ungarijas

tronmantinieka nogalināšanas 1914. g. 28 jūnijā Bosnijas galvas pilsētā Sarajevā. Mēnesi peē tā sākas kolosalais karš. Vēlāk šo notikumu aizmirsa.

Ercherco gs Francis Ferdinands, Franča Jāzepa brālis ir troņa mantinieks, bet visai īpatā stāvoklī. Tā kā viņam bij morganatiska laulība, tad viņam bērniem nebij troņa mantošanas tiesības. Peē viņa uz troņa vajadzēja nākt viņa brālēnam. Nepatikama perspektive bij šim godkārīgajam cilvēkam: pašam bēis jāvalda un nevarēs varu dot tālāk dēlam. Uz šī Austrijas troņa mantinieka apvainotām jūtām Vilhelms II. cēla savus nodomus, jo bij sadraudzējies ar Franci Ferdinandu, jo ir domāja lielisku, kā viņam šķita, gandarījumu: jāuzšāvu karš ar Krieviju, krieru caram jāatņem Ukraina, jārekaro Dņepras apgabals un pieeja pie Melnās jūras. Šai karalistē Francis Ferdinands bēis patstāvīgs valdnieks un ar mantošanas tiesībām. Spožā cina, ar kādu Vilhelms pieciņāja Franci Ferdinandu, vācu keizara prātā saistījās ar vispārīgu plānu, Vācijas paplašināšanu Austrijas virzienā. Vācija jau sen prātoja par Krievijas oikon. un kult. iekarošanu. Tagad ar draudzīgās Austro-Ungarijas palīdzību vajadzēja mēģināt arī politiski sagrabt Dienvid-Krievijas provinces. Domāja vēl tālāk par Dņepras, Melnās jūras valsts nodibināšanu, domāja nodibināt vēl kādu citu plašu valsti no poļu-lietuvju zemēm. Tur tad rastos vakance kādam no daudzajiem vācu firstiem. Francis Ferdinands dāvāja visu savu vēribu Austrum-Eiropas problēmām. Ar Krieviju Austro-Ungarijai jau sen bij strīdus par ietekmi Balkanu-pušsalā.

Austrijai sē tālāk virzīties liedz patstāvīgā Serbija. Tā bij galv. šķērslis un to atbalstīja Krievija. Oikonomiskā zīņā Serbija bij pilnīgi no Austro-Ungarijas atkarīga. Radās jaut. par tās pol. patstāvības iznīcināšanu. Nodarbināts ar šo mēļķi, Francis Ferdinands izdomāja īpatu sistēmu kā Serbiju iekļaut Habsburgu monarchijas sastāvā. Sistēma sāda:

Austro-Ungarijas jau piederēja lielākā daļa zemju, kur dzīvoja serbu tautības iedzīv.: Kroacija un Slovonija un tāpat arī Bosnija un Hercogovina, kas bij okupētas 1878. g. un galīgi pievienotas Austro-Ungarijai 1908. g. Šīm zemēm ercherecogs taisījās pievienot pašu īsteno Serbiju un no šo territoriju komplexsa radīt lielo Serbiju. Viņam likās, ka serbu tautas nacionalā apziņa būs pilnīgi apmierināta ja Liel-Serbijai ierādīs Habsburgu monarch. tādu pat stāvokli, kā tās pārējām 2 daļām: vāciskai Austrijai un madjaru Ungarijai. Tādā kārtā Habsburgu lielvālsts pārietu no dualisma uz trialismu. - Tiklab vācu ķeizaram, kā viņa austriešu draugam un tā domu biedriem bij viena kļūda visās kombinācijās: viņi nemaz nerūpējās par tautu vēlēšanos, par iedzīv. nacionalajām jūtām, jēdzieniem, kādi valdīja tais zemēs, ko viņi daļīja un pārdalīja pēc savas patikas. Vēl aizvien te turējās novec. Eiropas dinastiju polifiskāt gudrība, tā pati, kas bij valdījusi Vīnes kongresa laikā. Francis Ferdinands, tāpat kā lielais vairums austriešu administratoru, raudzījās uz krbiem ar nevērību, ignorēja serbu nikno naidu pret švābiem, tāpēc viņi nepiegrieza vērību dedzīgai antiaustriešu propagandai kas cēlās patstāvīgā Serbijā un pārnāca tālāk, uz Kroaciju

un Bosniju.

Nogrimis savā domā par visu serbu apvienošanu, Francis Ferdinands devās 1914.g. jūnijā uz serbu nac. kustiba pašu centru - uz Sarajevu. Šeit 28. jūnijā erchercogu un viņa sievu nogalināja ar revolvera šāvieniem 18.g. vecais gimnazists Gabrilo Princeps, kad valdnieku pāris brauca ratos pa vienu no šaurajām ieliņām Šī nāve bij tragiska arī savu seku dēļ. Francis Ferdinands krita par upuri savai godkārei, bet visbēdīgākais bij tas, ka viņa tautas brāļi un draugu vairums priecājās par viņa nāvi nekā skuma. Austriešiem tagad kļuva skaidrs, cik bīstama serbu propaganda, bet tai pašā laikā radās arī lielisks gadījums reizi par visām reizēm darīt galu Serbijai, nospiest tās pretestibu. To tagad varēja darīt likumīgi, pārmācot par nedēlīgo agitaciju. - Bet vislielā sajūsma bij Vilhelmam II. 5. jūl viņš ataicina pie sevis Potsdammā uz brokastīm Austrijas sūtni, grafu Szögueiji un teica tam, ka sagaidot ļoti energiskas represijas no Austrijas puses. Viņš apliecināja sūtnim ka tai gadījumā, ja Serbijai Austrijas iesniegtais ultimatī izraisītu Krievijas iejaukšanos, Austrija pilnīgi var paļauties uz vācu ķeizara palīdzību. Austrijas sūtnis rakstīja savu valdībai: „Ķeizars Vilhelms domā, ka nevajag pārāk vilcināties rīcībā ar Serbiju. Krievijas izturēšanās katrā ziņā būs naidīga, bet ķeizars uz to jau kopš vairāk gadiem sagatavojies, un ja pat lieta nonāktu tik tālu, ka Austro-Ungarija būtu jākaro ar Krieviju, tad mēs varam būt pārliecināti, ka Vācija ar parasto uzticību kā sabiedrotā stāvēs mūsu puse. Bez tam Krievija vēl nemaz nav sagatavojusies karam un

droši vien, vēl ļoti daudz pārdomās, iekams ķersies pie ieročiem."

Ķeizars Vilhelms vēl reiz piebilda: „Man būtu žēl, ja austrieši neizmantotu šo tik izdevīgo brīdi."

Un atkārtojot Vilhelma vārdus, galma aprindās sāka runāt: „Nebūs lieta nelaime, ja tāpēc izceltos karš ar Krieviju."

Sakarā ar šo sarunu Potsdammā vēsturnieks, soc. dem. Kautskis saka: „Varbūt vēl nekad nevieins karš nav izlemts tik neapdomīgi un ar tādu vieglprātību, ka 1914.g. 5 jūl. karš ar Serbiju."

„Nav brīnums, ka pēc dažām nedēļām, kad atklāja sekas, cilvēki galīgi zaudē galvas, ikvieins ar cik necik skaidru prātu, nostājoties uz šāda ceļa, gan būtu varējis jau iepriekš paredzēts iznākumu."

Vilhelma bezrūpīgā nekautrība atgadina Olivjé (Ollivier) 1870.g. izturēšanos pirms kara pieteikšanas Prūsijai, kad franču sūtnis teica, viņš vieglu sirdi uzņemas atbildību par šo lēmumu. Austriešu ārlietu min. Berchtolds arī bij dedzīgs politiķis, kas tā vien trauncās uz karošanu. 2 dienas pēc Potsdamas brokastīm kabineta sēdē Berchtolds paziņo, ka pienācis laiks reizi par visām reizēm padarīt Serbiju nekaitīgu. Austriešu valdība nolēma Serbijai iesniegt tādu ultimatu, kas serbiem nekādā ziņā nebūtu pieņemams un kas ultijai ārēju pamatu pieteikt karu gadījumā, ja serbi ultimatu noraidītu. Var likties neticami, bet šī doma pat [illegible] kabineta sēdē. Ultimatam jābūt tādam, lai to [illegible] un lai būtu iespējams jaut: radikali izšķirt, uzstādīties ar militaru varu. Tē jau iepriekš izlemts Serbijas liktenis

Nav šaubu, ka Austrija uzvarēs un tad tā paņems sev dažus pierobežas apgabalus un izdāvās Serbijas mazākās daļas tās kaimiņiem: Griekijai, Bulgarijai, Rumanijai.

Vilhelms neaprobežojās vienīgi ar savu pirmo padomu bet turpina Austriju kūdīt pret serbiem un skubina uzsakt eksekuciju. Berchtoldam pat nācās apmierināt savu nepacietīgo sabiedroto. Drošības dēļ viņš tomēr gribēja nogaidīt, lai no Kronštates aizbrauc Puankarē, kas bij devies viesos pie Nikolaja II. Berchtolds baidījās, ka, gadījumā, ja atrod publicēto ultimatu, pretiniekiem būtu iespējams pārrunāt kopīgu rīcību. Labāk uzbrukt ienaidniekam, kad tas nav sagatavojies. 23 jul. Puankarē aizbrauc no Kronštates un tūlīt Austrijas ultimatu iesniedz serbu valdībai. Austrijas prasības tiešām sniedzas pāri katram mēram, tā bij il kā zobosanās par Serbijās, kā suverēnas valsts tiesībām.

Serbu valdību aicināja nosodīt ik katru pret Austriju vērstu propagandu; noraidīt ik vienu domu par iejaukšanos jebkādas Austro-Ungarijas provinces iedzīv. liktēņos. Serbu kēniņam par to bij jāziņo dienas pavēlē armijai, un jāiespiež šis paziņojums valdības organa pirmā lapas pusē. Serbu valdībai jāslēdz patriotiska biedrība nac. aizsardzībai, jākonfiscē visi tās propagandas līdzekļi un tāpat jāizturas pret citām, Austrijai naidīgām biedrībām, jāatlaiž visi skolotāji, kas aģitē pret Austriju, jaatlaiž no militariem un civiliem amatiem visi virsnieki un ierēdņi, kuru vārdus Austrijas valdība uzdos Serbijai. Jāuzsāk tiesas izmeklēšana par visiem apstākļiem, kas zīmējas uz sazvērestību, kuŗai par upuri krita Francis Ferdinands, pie tam izmeklēšanā

jāpielaiž Austro-Ungarijas delegats.

Viss tas serbu valdībai bij tūliņ jāizdara. Atbildei deva 2 dienu laiku. Vācu sūtnis Belgradē ziņoja Vilhelmam par lielo satraukumu, ko Serbijā radījusi austriešu nota. Reizars bij sajūsmā un uz ziņojuma malas atzīmē: „Bravo! No Vīnes to pat nevarējām gaidīt. Cik tukša šķiet ši lielā serbu valsts un līdz ar to arī vispārīgi visas slavu valstis! Tikai ciešāk jāuzmin uz papēžiem šiem neliešiem."

Ko tagad darīt Serbijai un visām Eiropas valstīm kas to aizstāv? Vispirms jau Griekija? Ja Serbija ultimatu pieņemtu, tas nozīmētu, ka tā pilnīgi paklaujas Austrijai un Vācijai un ka krievu ietekmei Balkanos beigas. Ja tā ultimatu noraida, tas nozīmē, ka tā pieņems Vīnes karą pieteikumu. Bet tā kā cīņa ar Austriju Serbiju vienu pašu tūliņ saspiestu tad to vārēja glābt, vienīgi iejaucoties bez kavēšanās. Vai antante bij ar mieru karot Serbijas dēļ un turklāt tūlīt, bez kavēšanās? Šai ziņā serbu stāvoklis bij neizdevīgs. Anglī bij maz ieinteresēti šinī tālajā, tiri Balkanu lietā. Francija karotu, ja būtu jāatbalsta Krievija, bet, lūk, tieši Krievija šaubījās. Tā nebij beigusi Vruņoties, flote nepabeigta, Krievija nebij sagatavojusies uzstāties tūlīt. Tāpēc krievu valdība Serbijai deva padomu piekāpties, cik vien iespējams Austrijas priekšā, lai tikai izvairītos no karą.

Pats serbu valdības galva Pašičs devās uz Austrijas sūtniecību vēl pirms ultimata laika noterēšanas un iemiedza baronam Gīslam serbu atbildi. Serbi piekāpās visos punktos, izņemot vienu, kas zīmējās uz Austrijas ieredņa piedalīšanos tiesas izmeklēšanā, jo tā notiek Serbijā. Patiesībā

serbi pat šai gadījumā piekāpās, viņi vienīgi prasīja, lai jautājumu nodod Hāgas šķīrējtiesas izlemšanai. – Visas vācu un austriešu prasības apmierinātas, Serbija pazemojusies, pilnīgi neticami un tomēr nē. Tieši šeit arī parādās, ka viss ultimats tikai spēle, tikai provokacija. Ne jau piekāpība bij vajadzīga, bet vajadzīgs iemesls, kuŗa dēļ varētu karu sākt.

Izpildīdams no Vīnes dotās instrukcijas, kas savkārt saņemtas no Berlines, Gīsls aizspiež sev ausis. ½ st. pēc serbu min. prez. apciemojuma Gīsls steidzīgi aizbrauc no Belgrades. Vilhelms I., dabūjis zināt par serbu kapitulēšanu, raksta ārlietu min., valsts sekretaram Jagovam (von Jagow), ka neesot pamata karam, bet Austrijai tomēr jāokupē Belgrade un daļa Serbijas, lai būtu garantija, ka tās prasības izpildīs. Vācu laikrakstiem noliedza pilnīgi iespiest serbu atbildi. Tiem bij jāziņo, ka serbi atteikušies Austrijai dot gandarījumu. Austrija savkārt, turēdamās uz Vācijas atbalsta, noraidīja ik katru iejaukšanos tās strīdū ar Serbiju.

2 dienas pēc Serbijas atbildes ultimatam, Sazonovs krievu ārlietu min. ilgi sarunājās ar Austrijas sūtni Szapary. Viņš aizina miera ceļā izlīdzināt pārpratumu, kas Austrijai un krievijai radušies Serbijas dēļ. Kad Szapary paziņo valdībai Sazonova domas, Berchtolds atbild, ka Austro-Ungarijas monarch. prestižs esot aizkarts un tāpēc nekas nevarot konfliktu aizkavēt. Tai pašā laikā Vilhelms visiem spēkiem centās ļaut savai sabiedrotai pilnīgu rīcības brīvību. Vācu sūtnis Parizē fon Šēns (von Schön) ieradās Francu ārlietu ministrijā un lūdza paziņot, vai Francija ir ar mieru solidarizēties ar Vāciju un nelikt nekādus šķēršlies

Austrijas politikai Balkanos.

Bet visās pūrrunās Vilhelms cītīgi izvairījās Anglijas. Varbūt, ka šeit vēl bij nepatīkamas atmiņas par neveiksmēm, ko viņš cieta pacenšoties ar savu tēvoci Eduardu VII. Bet galvs kārtā sakaros ar Angliju ir vinu, ir citus vācu politikus kavēja nemāka pieiet angļu pasaules uzskatam un izprast mērķus, kādi vadīja angļu valsts vīrus. Vāci ar nicinīšanu uzskatīja angļus par tirgotāju naciju, vācu publika ar gyēm devu nicīgo sauksmu „Handler". Pret šiem bodniekiem nostādīja preti vācus kā „Helden". Vilhelmam bij maldīgais uzskats, ka Angliju arvien var dabūt savā pusē, ja nem piesola tirgus un kolonijas ārpus Eiropas, piem. Persiju, vai franču territorijas Āfrikā. Fābrīnās, ka vāci neduzmojās uz Eduardu VII par viņa „Einkreisungs-politik." Vāci nesaprata, kādas pārmaiņas notikušas Anglijā, nesaprata, ka Anglija, sabiedrojoties ar Franciju, atteikusies pilnīgi no savas agrākās neitralitates politikas, ka Anglijai vaies nav vienaldzīgi kontinenta strīdi, un bez tam vāci nevarēja arī saprast, ka sers Eduards Greijs ir Vācijai ārkārtīgi bīstams pretinieks, kas prātīs izlietot antantes mašīnu, jo tā radīta vienīgi cīņai ar Vāciju un nevis kādiem citiem mērķiem. Jo vairāk fābrīnās par Vilhelma un lielākās daļas vācu polit. maldīšanos, tāpēc ka Londonā atradās sevišķi gudrs vīrs un angļu noskaņojumu aus vērotājs, sūtnis Ernst Lichnovsky, kas foti negribēja karu un baidījās, kaut tik vāci neiemantotu Anglijas ienaidu. Vēl 2 dienas pirms tam, kad Serbijai iesniedza ultimatu, Lichnovskim bij sāruna ar seru Greiju, par kuru ziņo valdība:

Viņš saka, ka Greijs ir neapmierināts par Austrijas prasītām. Saņēmis šo ziņojumu, Vilhelms uzrakstīja malā:

„Greijs kļūdas, nostādīdams Serbiju vienā pakāpē ar Austriju un citām lielvalstīm. Serbija ir laupītāju banda, kas tās noziegumu dēļ ir jānotver."

Ko līdz Greijs dabūja zināt par ultimatu, atkal uzaicina Lichnovski pie sirs, saka, ka Austrijas izturēšanās pārsniedz visu, kas līdz šim bij redzams, izsaka šaubas, vai Krievija varēšot ieteikt Serbijai silnīgi padoties. Valsts, kas pieņems tādu noteikumu, vairs nebūs valsts. Ozteic, domas par neizbēgamām sadursmēm, kādas radīsies, ja Austrija Serbijai uzbruks; karā tad būs iesaistas Krievija, [illegible] un tam būs neparedzamas sekas. Tāpēc ieteic, lai Anglija, Vācija, Francija un Italija uzstājas kā starpnieces, lai aizkavētu konfliktu, kas rastos Austrijai ar Serbiju un Krieviju.

Lichnovskis ar par šo sarunu tūlīt ziņo savai valdībai. Šķiet, vācieņ ļoti būtu noderējis uzklausīt, ko saka Anglijas valsts vīrs. Viņš norādīja, ka draud izcelties visas Eiropas karš. Nevarēja nevaicāt, jā, kādā pusē šai cīņā nostāsies Anglija? Vilhelms tomēr turpināja ļauties savām illuzijām, savīem aizspriedumiem un priekšstatiem par Angliju. Uz Lichnovska ziņojuma malām atkal uzrakstīja „starpniecība veltīga, tai nav nekādas jēgas." Kas zīmēja uz Greija brīdinājumu par karu, viņš pierakstā:

„Vēl tas bažījas: karš Anglijai var sagādāt Persiju."

Pēc 2 d. pēc Greija sarunas ar Lichnovski, ankla ministrs nosūtīja uz Berlini savu priekšlikumu sasaukā sūtņu konferenci, lai izšķirtu austriešu-serbu strīdu

Berline pret to izturējās tādā pat garā, kādā bij rakstītas Vilhelma vieglprātīgās piezīmes. Ārlietu min. Jagovs nodeva Austrijas sūtnim tik piezīmi, ka vācu valdība ir pret katru konferenci; aprobežojas ar kādu formalu priekšlikumu, lai izpilditu Anglijas vēlēšanos. Tāpēc arī Berchtolds nometa papīrkurvī Anglijas priekšlikumu. Jau nākošā dienā 28 jūl. viņš pieteica Serbijai karu un sūtija turp austriešu karą spēku.

Protams, nevajaga domāt, ka Greijs turējās pie pacifisma, ka viņš mazāk tiecās karot kā Vilhelms un ka mazāk būtu karam gatavojies. Greijs bij tikai nesamērojami uzmanīgāks un taktiskāks kā viņa vācu pretinieks. Šai brīdī viņš gan varēja rūpēties, ka gatante nav pietiekoši sagatavojusies, lai uzstātos kā sabiedrotas, nav pietiekoši pārrunājusies kopīgu darbību. Tāpēc viņš centās karu novilcināt un tad viņš jau nekādā ziņā negribēja sizņemties karą pieteicēja lomu, bet centās šo nepatīkamo sizdevumu uzgrūst savam pretiniekam. Anglijai ar Vāciju sākās diplomatiskā dirkauja, kurā skaidri parāttījās anglu pol. prāts un māka un vācu politika neattapība un neveikliba.

Nākošā dienā pēc tam, kad Austrija pieteica Serbija karu, Bethmann-Hollweg sarunājās ar anglu sūtni Goshenu. Kanclers atklāti sāka runāt par Vācijas sagaidamo karu ar Franciju un krieviju:

„Anglija, acīmredzot, negribēs pielaut, ka Franciju sakauj, bet lai tā nerūpējas, Vācija nemaz negrib pilnīgi satriekt Franciju, Vācija pat var Anglijai dot solījumu, ka tā nedomā Francijai atņemt kādas territorijas."

Gošens vaicā: „Bet kā tad beis ar kolonijām?

Betmanns-Hollvegs atbild.: „Nē, zīmējoties uz kolonijām, šādu solījumu nevaru dot."

Gošenam atlika tikai acis iepēst, redzot šādu atklātību no vēcu pol. paša atbildīgākā vēra; bet Betmanns-Hollvegs piemirsa Talerana gudro mācību, ka mēle ir cilvēkam dota, lai apslēptu savas domas. Kanclers atsinās arī vēl kādu lietā. Viņš teica, ka, gadījumā, ja izcelto kaŗš ar Franciju, Vācijai nāktos iet cauri Beļģijai, nāktos lauzt tās neitralitati. Bet viņš tomēr var sacīt, ka pēc kaŗa Beļģiju pilnīgi atbrīvos, ka tās territoriju neskārs, protam tikai gadījumā, ja tā neuzstāsies pret Vāciju. Kanclers domā ka Anglija, saņēmusi šādu solījumu, var palikt neitrala, vēl vairāk, viņš pat aicina Angliju noslēgt ar Vāciju vispārēju līgumu, par līguma atsevišķiem punktiem gan jau vēlāk vienošoties. Viņa prātā tas nozīmēja, ka abas vēlālaupījumu sadalīs.

Gribas teikt, ka zakis gļuži aizmirsis, ka vēl pavisam nesen ezis viņu pievēlis. Bez tam kanclers bij kļuvis pārāk vaļsirdīgs, tieši sarunā ar savu sāncensi un tam atklāja visas savas kārtis.

Tāi pašā laikā arī Greijam bij saruna ar Lichnovski apm. par to pašu tematu. Lichnovskis tieši no prasa Anglijas ministram vai Anglija iejauksies karā. Greijs atbildēja: „Mēs neiejauksimies, kamēr karā nepiedalīsies Vācija un neievilks tajā arī Franciju. Bet ja Britanija imperijas valdība redzēs, ka Britanijas intereses to spiež iejaukties, tad valdība to nekavējoties darīs un tās lēmums

būs tik pat ātrs, kā citu valšķu lēmums."

Greija tonis kļuva nevien nopietns, bet pat largs. Viņš negribot izpelnījies vēlāk pārmetumu it kā ar draudzīgiem solījumiem būtu maldinājis Lichnovski. Vai vācu valdība negrib, lai vēlāk vāci teiktu, ka, gadījumā, ja tā nebūtu maldināta, notikumu gaita būtu bijusi citāda? Pēdējie Greija vārdi skanēja pravietiski. Viņš teica:

„Ja karš izcelsies, tad tā būs lielākā katastrofa, kādu pasaule jebkad pieredzējusi."

Visu to Greijs sacīja, iekams vēl viņam bij zināms kļuvis, ar kādiem priekšlikumiem Betmanns-Hollvegs griezies pie angļu sūtņa Gošena. Bet kad angļu min. to dabūja zināt, viņš nākošā dienā nosūtīja atbildi, lepna un cēla sašutuma pilnu.

„Jā," viņš teica, „kā Britanijas valdība negribu nevienu mirkli apspriest vācu kanclera priekšlikumu, vispirms tāpēc, ka, cik redzams, vāci grib atņemt Francijai kolonijas, neieņemot territorijas Eiropā. Vācija gatavojas sakaut Franciju, atņemt tai lielvalsts stāvokli un pakļaut to vācu politikai. Otrkārt, šāda tirgošanās ar Vāciju uz Francijas rēķina apkrāutu Angliju ar tādu kaunu no kura valsts labo slavu nekad vairs nespētu nomazgāt."

Greijs arī atteicās tirgoties ar visām saistībām un interesēm, kādas Anglijai saistās ar Beļģijas neitralitāti.

Tā tad ar savu takta trūkumu Vāci sagādāja anglu pol. lielāko uzvaru, viņi paši uzcēla pjedestalu viņa varonīgai pozai. Bet par Greiju sacēja, ka viņi nebijis pie prāta. Vāci vēl aizvien nodevās illuzijām, ka Anglija paliks neitrala. Zināms attaisnojums vācu pol. aplamām lēsēm būtu Krievijas svārstīšanās un tiešām, bez Krievijas antante nebūtu varējusi izturēt cīņu ar Vāciju, un tā tad visi antantes vadoņu diplomatiskie protesti, lai cik bargi tie skanētu, bij tīri platoniski un Vācijai no tiem nebij jābaidās.

Bet kā tad bij ar Krievijas piedalīš. Eiropas konfliktā? Nerunāsim par krievu sabiedr. noskaņojumu, jo tas lietu gaitu nevarēja ietekmēt. Krievu intilligentu simpatijas bij franču pusē. Krievijā nebij germanofilu, bet sab. nebij nekādas nozīmes ārpolitikas virzīšanā, visu izlēma galms un tam tuvu stāvošas aprindas. Šeit cīnījās 2 virzieni: viena grupa aizstāvēja krievu ietekmes paplašināšanu Tuvajos Austrumos, gribēja, ka Krievija atgūst valdonību Melnajā jūrā, iegūst jūra šaurumus un izeju uz Vidus jūru. Šo virzienu atbalstīja dala mil. aprindu, kas domāja, ka tad izlīdzināšot Japanas karą neveiksmi. Karaivīgie patrioti piekērās arī vecai slavofilu idejai par to, ka jāapvieno visi slavi un jāpaklauj krievu protektoratam. Par zīmi, ka slavi pilnīgi atbrīvoti no turku jūga, par jaunu jāpacela krusta zīmei par Sv. Sofijas katedrali Konstantinopolē.

Enslavisti vērsa uzmanību arī uz Austrijai. Viņu programmā bij Galicijas pievienošana Krievijai, lai no vācu un madjaru jūga atbrīvotu ukraiņus, kurus Galicijā sauca par rusīņiem. Austrijā krieviem atbilda čechu autonomistu kustība, un doktors Kramarž lika lielas cerības uz šo kustību. Krievu cerībām pievienojās ārlietu min., kas no 1906.g. valdīja līdz kara sākumām: sākumā Izvolskis, ko 1910.g. nosūtīja par sūtni, vēlāk Sazonovs. Šie abi bij karsti antantes atbalstītāji un centās, lai Krievija ar to kopīgi energiskāk uzstātos.

Otrā grupā bij tie, kas, mācījušies no smagā trieciena japāņu karā, centās izvairīties no ik katras jaunas mil. avanturas. Šādos ieskatos bij Stoļipins, kas atradās ārvalsts priekšgalā no 1906.-1911.g. Tā domāja arī finansu min. Kokovcevs, kas 1911.g. kļuva min. prezidents. Viņš baidījās no kara oikonomisku un politisku iemeslu deļ. Baidījās no saimnieciska sairuma un vispār, lielākiem revol. satricinājumiem. Sevišķi svarīgi izteicis šīs bažas Durnavo, bij iekšlietu ministrs, pirmās revolūcijas laikā (1905-1906.g.) Šai pol. darbiniekā apvienots liels prāts un ass skats ar cinisku izturēšanos pret sabiedrību, ar sevišķi revol. ieskatiem, zīmējoties uz pārvaldi. 1914.g. februarī, 5 mēn. pirms kara sāk. Durnavo iesniedza Nikolajam II. īpašu memorandu, kurā brīdina no piedalīšanās visas Eiropas karā. Šeit izteiktās domas pelna ievērību, jo Durnavo paredzēja daudz lietu, kas vēlāk tiešām piepildījās, radās kā sekas lēmumiem, ko krievu valdība pieņēma 1914.g. vasarā. Durnavo norāda uz to, ka pasaules dzīves centrā pašlaik atrodas Vācijas

un Anglijas sacensība. Šai sacensībai katrā ziņā jānonāk pie bruņotas sadursmes abu starpā; šo valšķu intereses nekādi nav apvienojamas. Šai karā antantes pusē varbūt nostāsies Italija, Rumanija, Amerika, Japana. Cik ievērojams šis Durnavo paregojums, norāda tieši šīs 4 valstis. Bet Krievija nekādā ziņā nedrīkst piedalīties aktivi šai sadursmē, Krievija pārāk maz sagatavota, tai nav pieliekoši karā materiālu tās rūpniecība [illegible] attīstīta, dzelzceļi slikti iekārtoti, krievim maz artilerijas, maz ložmetēju. Liela nelaime būs ar Poliju. Krievija to nespēs noturet karā laikā un pat ja Krievija uzvarētu Vāciju, Durnavo tomēr neredz, ka ar to būtu kas iegūts, rasies tikai jaunas brūsmas. Kaimiņu novadus apdzīvo krievim naidīgi elementi, vismaz tie krievim ir sveši elem. Pievienot Krievijai Galiciju, nozīmē pasvītrot ukrainiešu separatismu, kas tad var kļūt pavisam negaidīti liels. Satriecot Vāciju, krievi oikonomiskā ziņā nekā neiegūst. Lai cik izdevīgi nobeigtos karš, Krievijai būs lieli parādi ir pie sabiedrotām ir neitralām valstīm, bet karā izputinātā Vācija zaudējumus nespēs atlīdzināt.

Bet jo sevišķi Durnavo baidās no sakaušanas, jo tai neizbēgami sekos soc. revolūcija, anarchija, vispāriga sacelšanās pret valdību. Revolūcija pārņems arī armiju, ko neizdevīgais karš būs demoralizējis. No visa tā viņš nāk pie slēdziena, kas viņam liekas neapstrīdams: cik iespējams ātri jāsacauj līgums ar Angliju un franču-krievu apvienībai jāpieaicina Vācija. Krievu reakcionariem biedrošanās ar mon. Vāciju vispār likās labākā drošība pret revolūciju.

[illegible] vasarā abas partijas krievu galmā bij vie[illegible]

1. aug. pieteic Krieviņai karu. 2. aug. Vācija pieprasa lai Belgija atļauj lai iet brīvi caur tās territoriju, kad Belgija to noraida, uzsāk karu. 3. aug. Vācija pieteic karu Francijai. 4. aug. Anglija pieteic karu Vācijai.

Tas ir īsais chronologiskais sārskats par galvenotikumiem. Tāgad sīkāk jāpastāstā notikumi un tie jāpaskaidro. Tas ir grūts uzdevums, jo strauji būs jāpārut no vienas valsts pie otras, jāattēlo notikumi, kas vienā un tai pašā laikā norisinās 5 lielvalsķu galvas pilsētās. Diplomatiskie lēmumi, ko viena valsts sūtu otrai, savijas, kriestojas viens ar otru, viens steidzas pakaļ otram, reizēm pat grūti pateikt, kas bijis agrāk, kas vēlāk, jo notikumu dalībnieki sajaukuši lietas, uzdamies vainu novelt uz pretiniekiem. Vēl nepatikamāk ir tas, ka par spīti visai centībai, vēsturnieks nevar saskatit šajos notikumos lodekas.

Šais svarīgajās dienās, jūlija beigās un augusta sāk cilvēki zaudē līdzsvaru, zaudē galvas. Līdz tam pol. un milit. darbinieki ilgus gadus gatavojās karam, apsvēra šanses veidoja sabiedrību, bruņojās. Tagad, kad pienācis brīdis lietot darbā briesmīgo mašīnu, viņi apmulst, sāk steigties.

Karš radās kā sekas veselai rindai pārpratumu. Lūk, šeit nāk prātā Teodora Lesinga (Theodor Lessing) slavenais aforisms, šī 1933. g. tragiskā nāvē mirušā filosofa, kas kritis par upuri nac. socialismam. Viņš teica: „Geschichte ist Sinngebung des Sinnlosen". Tomēr atšķirība ir nācija izturēšanās veidā. Anglijā un Francijā sabiedrība vairāk disciplinēta, bez tam abās lietu priekšgalā atradās izcili vadoņi: Grejs un Puankarē. Citādi tas ir monarchistiskā

Vācijā, kur sabiedrība dzīvo pēc valdības aizspriedumiem un kur tieši šai laikā valda tuvredzīgi, neapdāvināti ļaudis. Tāds ir ķeizars Vilhelms II. un tāds ir kanclers Betmans-Holvegs, tāds ir arī ģenerālstāba priekšnieks Moltke, ierunākais, austriešu un franču-prūšu karā uzvarētāja brāļa dēls, kuŗam ar Moltki vecāko ir tik vien līdzības kā uzvārds. Viņi ir tipiski epigoni, slavenu tradiciju mantinieki, slavenu tēvu pēcnieki, kam pašiem trūkst iniciatives un oriģinalitates.

Beidzot, pavisam slikts stāvoklis Krievijā, kur valdības un sab. starpā nav nekāda kontakta, kur valdības sastāvā nav spējīgu darbinieku un valdība pati sašķēlusies. Viena apbrīnojama īpašība apvieno abas Austrum-Eiropes valstis, Vāciju un Krieviju - karu piespiež uzsākt militarie elementi, kas uzstājas pēkšņi, novirzot pie malas diplomatiju un piespiežot to kalpot saviem mērķiem. Šādas parādības agrāk Eiropā nebij vērojamas. 1866. un 1870. g., kad sākās austriešu-prūšu un franču-prūšu karš, armija, mil. personas, strategiski plāni palika malā līdz pat kara pieteikšanai. Iekams ienaidniekam mest izaicinājumu, Bismarks apspriedās ar mil. personām. Iekams viss nebij it pilnīgākā kārtībā, Bism. neuzdrošinājās karu uzsākt. Tikai pēc tam, kad diplomati bij beiguši savu darbu, Bismarks laida darbā militaro aparātu.

1914. g. Vācija rīkojās tieši otrādi. Militaras personas ņemas diplomatiem diktēt rīcības veidu, noteic sarunu gaitu. 1891. g., kad tikko radās franču-krievu savienība, par vācu ģenerālstāba priekšnieku kļuva ģen. fon Šlīfens, kurš sevi

ziedoja, lai izstrādātu plānu karam ar 2 Vācijas pretiniekiem. Viņa plāns bazējas uz to:

1) karš nedrīkst būt garš un darbībai jābūt ātrai un noteiktai;

2) karot nevar uz reiz abās frontēs. Paprieks Vācija vēršas pret vienu ienaidnieku - Franciju, kas ātrāk var mobilizēties. Tai uzbrūk visi spēki, bet otram pretiniekam, kas ir gausāks - Krievijai atļaut darīt, ko tā grib;

3) peč tam, kad viens ienaidnieks satriekts, armiju pārsviež uz otru fronti un šeit sakauj otru pretinieku un piespiež to līgt mieru.

Šlīfens uzskata par paraugu Napoleona I. strategiju viņa ātro kustību, viņa ienšanos satriekt pretinieku ar zibeņātriem triecieniem, neļaujot tam laiku attapties. Karam jāizbeidzas 8-10 ned. laikā. Atsevišķu daļu mobil. paredzēta ārkārtīgi noteikti, reizēm pat uz stundu.

Vissvarīgākais šai plānā bij geografisko līniju nospraušana vācu strategijai. Viss atkarājās no tā, kā vāci uzbruks Francijai, lai cik ātri iespējams sakautu ienaidnieku, neļaujot tam attapties. Vācu armijai jāiet nevis caur Elzasu vai Lotringiju, kur franči to varētu sagaidīt, bet gan caur Beļģiju, pie kuras robežām frančiem nav cietokšņu, jo Beļģija ir neitrala valsts. Eebrūkot no šejienes Ziemeļ-Francijā, vāciem ātri jāaizsniedz Parize. Ieejot tur, vāci diktētu frančiem mieru, pie kam galv. prasība būtu, lai franči pārstāj karot. Peč tam, izmantojot dzelzceļu tīklu, pārsviestu armiju uz austrumiem, lai uzsāktu līņu ar Krieviju. Šeit nebūtu jāpūlās doties dziļāk imperijas vidienī, pietiktu

Militārā klike pasteidzā iespiest pavēli par mobil. Betmanu-Holvegs pārliecina Vilhelmu, ka tam var būt nelabvēlīgas sekas. Kad tik Vācijai nepārmestu, ka tā izaicina karu. Vilhelms bij ar kancleru vienis prātis. „Lokal-Anzeiger"a numuru, kur bij iespiesta pavēle, konfiscēja un pārējām avizēm aizliedza iespiest ziņojumus par mobil.

Tāpat arī Krievijā redzam, ka uzstājas mil. personas. Ceit bruņotu iejaukšanos Balkanu lietās sevišķi aizstāvēja Nikolajs Nikolajevičs, cara tēvocis, un gen. Janušķevičs, kas bij stāba priekšgalā un arī bij neapdāvināts. Abi prasīja, lai izziņo vispārēju mobil., un Nikolajs II. deva atļauju tai pašā dienā. -30. jūl. Šāda pārsteidzīga rīcība Vācijai un Krievijai bij ļoti nesekmīga. Abās valstis uz reiz zuda iespēja atrisināt konfliktu miera ceļā. Diplomatiskos sakarus, dabīgi, nācās pār traukt. Kur nu varēja tagad iztirzāt kādu serbu incidentu, kad strīdū iejauktās valstis jau pašas viena otrai stāv pretī. No Balkanu lietām uzmanība novēršas uz citu pusi. Sānceņši viens otram vaicā: ko nozīmē tava mobilizacija? Vai tikai tu negribi mani apvainot ar savu demonstraciju. Tagad ik katra piekāpšanās, kad esi no galvas līdz kājām apbruņojies un sagatavojies cīņai, nav vairs iespējama. Tā jau liekas goda aizkaršana. Un kad atmesta pieklājīgā noklusēšana, diplomatiskā valoda, tad uz skatuves parādās patiesie motivi, kādus slēpuši tai laikā tautu likteņu vadītāji, kas gribēja karot, domāja tikai par to, ka tik nepalaistu izdevīgu brīdi kara pieteikšanai.

Kara pieteikšana.

Bij jāizpilda neizbēgamā ceremonija – jāmet izaicinājums. Nevar tā vienkārši pieteikt karu bez kāda iemesla; tas jādara pieklājīgā formā, jādod techniks pamatojums. Pretiniekam uzstāda kādu ultimativu prasību, kuru, kā zināms, tas nekadā ziņā neizpildīs; atbildei dod loti īsu laika spridi, lai nevarētu apdomāties, bet reizēm pat, nenogaidot šo laika notecēšanu, teic liktenīgo vārdu, un tas, kas to teicis, sevi uzskata par attaisnotu laika biedru un pēcnieku priekšā.

No 31. jūl. līdz 1. aug. pretinieki izdara šo ceremoniju ar. stundeni rokā, vārda tiešā nozīmē, minūtes skaitot. 30. jūl. Vilhelms sūta Nikolajam II. telegrammu, kurā līdz apturēt mob. Šis telegrammas ietekmē, Nikolajs nakti no 30. uz 31. jūl. atceļ savu rīkojumu, bet nākošā rītā, 31. jūl. „Sazonov". Zanuškevēča, kara part. galv. vadoņa mudināt, dodas pie cara un veselu stundu viņu nemas pārliecināt, lai tas atgriežas pie sava pirmā lēmuma. Sazonova argumenti šādi:

Karš kļuvis neizbēgams. Visas zīmes rāda, ka Vācija nolēmusi novest carežijūmus līdz sadursmei, tāpēc mums labāk visu sagatavot karam. Nav jābaidās, ka šāda gatavošanās ienaidniekam slotu iemeslu karam. Labāk jau izlietāt visu iespējamo uzmanību, nekā ļauties sevi pārsteigt nesagatavotu.

Nikolajs II. loti satraukts, atļauj no jauna turpināt mobilizaciju. Plkst 2. dienā viņš Vilhelmam nosūta

telegrammu:

„Mēs nemaz nevēlamies karot. Vamēr ūgs pārruna ar Austriju par serbu jautājumu, mūsu kara pulki neuzsāks nekādas izaicinātājas darbības."

Vilhelms, nemaz nesagaidījis šīs telegrammas nosūta savu, kurā prasa, lai mob. aptur un atkal nesagaidījis atbildi arī uz šo, viņš svinīgi iejāj Berlinē, iziet savas pils balkonā un saka tautai runu. Viņš runā par to, ka krievu cars esot viņu pievīlis ka viņu spiežot karot. Tās pašas dienas vakarā uz Pēterburgu nosūta ultimatu: vai nu mobilizacija jāatceļ, vai karš. Laiks dots 12 st. pēc tam notiek formālā ceremonija. Pusnakti vācu sūtnis iesniedz notu krievu valdībai. Nākošā dienā viņš ierodas pēc atbildes. Krievu ārlietu min. protokoļi atzīmē šādus sīkumus:

Sūtnis škiet visai uztraukts. 3 reiz viņš prasa Sazonovam, vai krievu valdība ar mieru atcelt mobil. un 3 reiz ministrs prasību noraida. Tad sūtnis pasniedz ministram drebošām rokām notu ar karā pieteikumu. Pēc tam viņš atiet pie loga, saņem galvu rokās un sāk raudāt. — Viņš acīm redzot nepieder kara atbalstītājiem un līdz pēdējam mirklim naivi cerējis, ka to iespējams novērst.

Lūk, te nu arī parādījās cik Vācijai neizdevīgi bij, ka mil. personas iejaukušās notikumu izlemšanā, pārtraukušas diplomatu pārrunas. Vai tad krievijai bij jāpieteic karš vienīgi tāpēc, ka tur notiek mobilizacija? Protams, nē. Vācu valdības rīcība tikai rāda visiem tiem, kas no malas skatās, visām neitralām valstīm, ka Vācija piekeras sīkumiem lai tikai pat varētu uzbrukt, ka Vācija nemaz neaizsargājas pret briesmām,

[illegible] arī „lielākajai Britanijai" – Greater Britain. Tad Anglija vairs nevaldītu par jūrām kolonijām. Velti vāci domāja, ka anglu nācija izmisusi, ka tai trūkst drosmes, velti vāci zobojas par anglu brīvprātīgo un algoto armiju. Anglī tūlīt steidzās atgūt nokavēto laiku, steidzās panākt citas tautas apbruņojuma ziņā. Sākumā viņi paplašināja savu veco sistemu zīmējoties uz brīvprātīgo pilaicināšanu armijī, bet pēc tam vispārīgi reformēja armiju un ieveda vispārējo kara klausību. No kurienes viņi tik ilgi bij baidījušies rīkodamies šai ziņā pavisam citādi kā pārējās kontinenta valstis.

Anglu armijas reorganizators lords Kičners saliņa [illegible] kara skēku līdz 5.000.000. Viņš paredzēja, ka karš kriet ieilgs viņam likās uz 7 g. Kičners gāja bojā ar kreiseri „Hampshire" 1916.g. 16. jūl. pie Orkneju salām dodoties uz [illegible]. – Pirmā kara gadā Anglijai gan nedraudēja nekāda tiešas breiesmas. Iedzīvotāji pret karu izturējās diezgan vienaldzīgi, nebij ne tās panikas, ne satraukuma, kā valdīja kontinenta valstīs. Bet kad 1915.g. vācu kreiseri sāka apsaustīt Anglijas krastus, angli izrāvās no savas apatijas. Tikai tagad viņi izprata visas mūsu laiku kara šausmas, jo karš vairs nav tikai profesionalu karotāju sadursme bet apdraud visas valsts iedzīvotājus, satrauc un iznīcina visas dzīvās būtes, kā tad Eiropas likteņu vaditāji, kas atradās kulturalo Eiropas nācīju priekšgalā, kā viņi varējusi izšķirties par liktenīgo karu savā starpā, kā viņi neparedzēja visas bīstamās sekas, kas saistās ar šo tautu sadursmi? Uz ko viņi paļāvās? Vai tiešām no grūtībām nebij citas izejas, kas kulturalās cilvēces brētu vairāk cienīga? Kāpēc asins izliešanai nepretojās ziņātnes vīri [illegible]

...itates sludinātāji, kas varēja balstīties uz visparīgo tieksmi pēc miera, kāda bij izplatījusies izgītotās aprindās, tautas masās? Kāpēc viss tas nenotika pirms 23 g., kara uzbiesmošanas brīdī?

Prof. Vipers uz to nevar atbildēt, viņš tā nesaprot. Viņš redz tikai kaut kādu shaosu un jūkli, kur pretrunas, pārpratumi, illuzijas, aizspriedumi jaucās ar loģiku un veselīgo prātu. Šo režģi atrisināt nav iespējams. Kāpēc tagad Eiropas nācijas turpina brunoties un no jauna vēna otrai draud ar karu? Tagad cilvēkiem jau ir pieredze, ko devis nesenais karš, tagad, šķiet, cilvēki varētu redzēt, ka mērķi, ko sasniedz karojot, nav vērts to neprātīgo līdzekļu, kas jāizlietā šā mērķa sasniegšanai. Cilvēki tagad pietiekoši būtu varējuši pārliecināties, ka mūsu technikas attīstības pakāpē karš vairs nav turnīrs, kurā sacensās karotāji, bet ir zvēriska sīņa, lai iznīcinātu veselas tautas. Iekams eiropiešt nav pārvērtušies par īstiem kanibaļiem, kāpēc gan nepacelas skaļš protests morāles un humanitates vārdā pret visparīgo kautīnu un žņaugšanu, kāpēc gan zinātnieki nestrādā vis pacilisma, bet militarisma labā? Vēsturnieki nodarbojas ar polemiku, meklēdami rases kļūdas, pārmezdami sāncensiem dažādus noziegumus. Tā tad arī vēsturnieki nodarbojas ar karu un atkal ar karu! Kāpēc šai acumirklī sabiedrībā valda nejēdziba un pretrunas? To nevaram izskaidrot tāpat kā to nē, kāpēc šādas pretrunas pastāvēja pirms 23 g. kad Eiropas politiķi uzsāka lielo 1914. g. pasaules karu. Liekas, tagad pienācis īstais brīdis atcerēties Konta likumu: „Necenšaties izpētīt, kāpēc norisinājušies tādi un tādi notikumi, bet aprakstiet, kā tie notikuši". Ar šādu formulu bielais franču zinātnieks noteica pozitivā

zinātnes uzdevumu pretstatā metafizikai un humanitatei. Vēsturniekam jāapraksta arī ļaužu noskaņojums, jāraksturo viņu ideoloģija.-

Tām paaudzēm, kas 1914.g. sāka karot, nebij nekādas reala priekšstata par to, kas karš īsteni ir. Eiropas sab. bij nodzīvojusi kopš franču-prūšu kara, 43 g. miera apstāklos. Karš, kas norisinājās Balkanu pussalā, it kā netika ievērots; tās bij sadursmes kaut kur civilizētās pasaules malā, gandrīz Āzijā pusbarbariskā zemē. Vispār valdīja uzskats, ka augsti civilizētām zemēm kara periods izbeidzies un ka industrializacija nostūmusi karu no skatuves. Vēsturnieki un tautsaimnieki šādus ieskatus tikai atbalstīja savrem argumentiem - industrijas laikmetā kari sļuvis nejēdzība. Kareivīgā feodalisma vietā stājas miera laikmets, industrija. To mācīja jau Sensimons 19.g.s. Šo mācību attīstīja brīvtirdzn. aizstāvji un no šī brīža šī mācība iekļūst politiskās un oikonomiskās skolas grāmatās. Šo mācību pārņem arī socialistu skola. Viskareivīgākais soc. Marksa domāja, ka karš atsevišķu valšķu, atsevišķu nāciju starpā katrā ziņā zaudējis savu nozīmi. Ja vēl atlikusi kāda cīņa kulturalajā pasaulē, tad tā ir šķiru cīņa un tā būs pēdējā cīņa. Bet arī šķiru cīņu Marksa neiedomājas kā tradicionālu karu, bet gan drīzāk kā apvērsumu. Mūs pārsteidz, ka Marksa tik lielā mērā varēja ticēt savas teorijas nemaldībai, ka nav pat vērības piegriezis franču-prūšu karam. Marksam 1870.g. bij jau 52 g., viņš vairs nebej jauneklis, kas var nodoties romantiskiem sapņiem, ignorējot īstenību, bez tam arī pats 1870.g. karš ļoti sāpīgi skāra to Marksa veidojumu, kas viņam bij sevišķi vērtīgs un mīļš: karš

nerealam labumam - netiešo iznīcināšanai pilsētu un pri-
vinču ieņemšanai. Silvēki tikai nesistematiski šķuž spēkus. Tā-
tas bij laikmetā, kad kapitalisms vēl atradās bērna autiņos.
- Tā saka Zombarts. Toreiz racionālā grāmatvedība tikko
sākās tā pagaidām vēl atradās itaļu humanistu grāmatā.
Tāc bij jāattīstās visā plašumā jaunākos laikos un kopā ar
tās triumfa gājienu bij jāizbeidzas sīkumainajam cīkstēša-
nās veidam un saušīgiem karą gājieniem. - Zombarts dīvai-
nā kārtā nobeidz savu apskatu par karu par Spānijas ma-
tojumu 18. g. s. sāk. Viņš to uzskata par dinastiju kaprizu
sadursmi. Zombarts nepiemin ne Fridrichu II, ne Napoleonu I.
Grūti bēdu teikt, ka šo ģenialo vādoņu kariem nebūtu ne-
kādas jēgas, un abi bij veikuši savus karą gājienus, kad ka-
pitalisms bij jau krietni pieaudzis. Kā redzam, karš un ka-
pitalisms nestājās viens otram ceļā, nav viens ar otru pretrunā.
Še skaidri redzam, ka zinātnieks nevar atkratities no tradi-
cijas. No savrem priekštečiem viņš mantojis teoriju, ka kapita-
lisms jānostumj pie malas, karš jānokrata. Zinātnieks uzticīgi
attīsta šo teoriju, apskatot vēstures faktus, bet gudri norauj pa-
vedienu, kad pamana, ka fakti sāk apstrīdēt teoriju. Vai-
kos izdevumos šī nodaļa izlaista. - Tā tad šē domāti intilli-
laudis, kad sākās 1914. g. katastrofa. Zinātnieki mācīja, ka
pacientam nevajadzēja saslimt ar šo slimību, viņš bij pret to
imūns un tomēr saslima, par spīti neticamam. Šiem faktiem
vajadzēja gribot, negribot pielāgoties. Teorija bij, ja ne atme-
tama, tad tomēr maināma, papildināma. Ļoti daudzi nāca
pie šāda šlēdziena.

Jā, mēs esam vēlušies ka visas tautu sacensīla.

ties grūto dzīvi kara laikā, maksāt aizvien jaunus nodokļu upurēt savus bērnus apkaušanai. Ja rada ādas nepatikla-nas, tad notiek ļoti parasts stichisks proces, vilēšanās dzem-dē ideju - „Der Wunsch wird zum Vater des Gedankens". Karš būs īss, kā zibeņa spēriens, tas ilgs tikai nedaudz nedēļu visaugstākai 2-3 mēn. Pat jaunākā technika ir priekinosaci-jums, ka karš nevar ilgi vilkties. Tagadējie iznīc. līdzekļi šķiet tik vareni, ka to iedarbībai jādod pārsvars īsā laikā vienam no cīnītājiem. Tā domāja tai brīdī, kad vēl nebij izgudroti tanki smacīgas un degošas gazes, nebij attīstīta gaiskugnicība, nebij jausma par to, cik plašs izvērtīsies zemūdens karš, ka būs iespējams iznīcināt kolosalus pasākumus.

Līdz 1914.g. nodzīvoja vēl viena tradicija, kas pie-dalījās kautiņā: kristīgā ticība. Tautas masā bij tik daudz ticīgo, ka valsts varai bij jāriko svinīgi dievkalpojumi, jāsvēti karogi un armijai jāpiekomandē lauku mācītāji. Pat ateitiskā Francija, kas vissār pirms tam bij pilnīgi sastrīdējusies ar baznīcu, ar to izšķīrusies, Francija bij atkal spiesta pieņemt garīdzniekus lai tā mierinātu katoļu dvēseles, jo bij tik daud-katoļu tās armijas rindās. Bet karotājas valstis kristīgo dievu nostādīja visai lielās grūtībās, kādu viņam nebij krusta karu laikā. Toreiz Dieva vārdā droši sātrīcināja Allah pielūdzēju. Bet tagad bij jautājums, kam lai Dievs palīdz: antantei vai centrālām valstīm?

Kara gaita no sākuma līdz 4 sab. nodibi-nāšanai.

Vācija uzsāka karu, pilnīgi pārliecināta par savu uzvaru. Austrijai tā atstāja austrumu fronti. Austriešu uzde-

domāts Pri Šlilena ideja, vācum bij jādodas uz Parizi, bet tagad vācu stābs deva rīkojumu pagriezties uz austrumiem, šaipus Parizes lai nastātos starp Parizi un armiju un lai tāda kārtā nogriežtu franču armiju no galvas. Viena un tai pat laikā bij sagaidāms, ka vāci ienems ir Parizi, ir ielenks franču armiju. Galvas pilsētas stāvoklis likās tik bīstams, ka 3. sept. valdība nolēma pārcelties uz Bordo (Bordeaux).

Šai viskritiskākajā brīdī Vācijas pretinieki ne tuvu nedomāja ļauties izmīsumam, tieši tagad, 4. sept. antantes biedres parakstīja Londonā konvenciju, apņemoties neslēgt ar Vāciju un Austriju separatu līgumu. 5. sept. feldmaršals Žofrs deva savu slaveno rīkojumu par atkāpšanās apturēšanu un par došanos uzbrukumā pret ienaidnieku. Notika kolosāla kauja pie Marnas, kas ilga 5 dienas, no 6. līdz 10. sept., cīņā devās ap 850.000 franču un anglu ar 3000 lielgabaliem pret 900.000 vāciem un vēl lielāku lielgabalu skaitu. Vāci zaudēja kauju un bij spiesti atkāpties. Vācu armijas virspavēlnieks fon Kluks (Klück) vēlāk taisnojās par savu neveiksmi šādā kārtā:

„Ka ļaudis cevi ļauj uz vietas nogalināt, ir labi zināma lieta, un to nem vērā ikvienā kaujas plānā: tādām un tādām karaspēka daļām jāatrodas noteiktā vietā un jāļaujas apšauties tik un tik ilgā laikā. Šādas lēses dod iespēju izdarīt derīgus slēdzienus. Bet cilvēki, kas 10 dienas atkāputies, ka cilvēki, kas pusdzīvi guļ zemē aiz noguruma, ka tie varētu kerties pie ieročiem un, taurēm atskanot, doties uzbrukumā – tā ir tāda lieta, ko mēs nekad nebijām iedomāvušies

tā ir iespēja par kuru mūsu kara skolās nekad nekas nav sacīts.

Vācu generalis šeit izteicis uzslavu franču drošsirdībai. Ta runā par iemesliem, kāpēc franči uzvarēja kaujā pie Marnas tad nevar aizmirst cik svarīgs bijis varonīgais Žofra lēmums. Jo viņš pratis notvert īsto brīdi, lai pagrieztu kara laimi jo kampaņa likās zaudēta. Bez tam franči varēja uzvarēt arī tāpēc, ka bij vēl kāds cits faktors- notikumi austrumu frontē.

Kamēr Žofrs bij spiests atkāpties vācu ārkārtīgā spiediena dēļ, krievi bij ieņēmuši ievērojamu Austrum-Prūsijas daļu. Viņi draudēja doties uz Berlīni. Šis briesmas spieda vācus atraut daļu armijas no rietumiem un nosūtīt to pret krieviem. Par virspavēlnieku austrumu frontē ieteīla Hindenburgu vācu republikas vēlāko prezidentu, kas toreiz bij pavisam nepazīstams generalis. Hindenburgs ieguva laurus šais cīņās un jo sevišķi kaujā pie Tannenbergas no 26.- 29. aug. un pie Mazuri ezeriem sept. Šais cīņās krievi zaudēja ap 100.000 kritušo un ap 150.000 gūstā saņemto. Patiesību sakot, krievi šeit dabūja ciest savu sabiedroto, franču dēļ. Krievu stabam nebij patstāvīgu mērķu, tas izpildīja franču komandieru rīkojumus. Bet frančiem bij ļoti svarīgi, lai jo ātrāk ieņemtu Vācijas galv. pilsētu - Berlini. Krieviem izlūku darbība bij ļoti slikta. Viņi nebij pietiekoši apbruņoti. Viņiem nevajadzēja uzsākt šo bīstamo un viņiem nevajadzīgo kara gājienu, bet viņi paklausīja citu rīkojumam un iekrita. Sabiedrotie katrā ziņā no krievu uzbrukuma tikai ieguva. Kad nedēļu, pēc Tannenbergas kaujas sākās

kauja pie Marnas tad labāko vācu armijas kaujas dalīs tur nebij tās bij nosūtītas uz austrumiem un ja vācieni būtu bijis lielāks pārsvars, tad Žofram būtu klājies slikti. Tā tad uzvaru pie Marnas pirka par krievu zaudējumu.

Kaujai pie Marnas bij milzīga nozīme. Pirmkārt tai bij liela moraliska nozīme. Tā bij pirmā franču uzvara pār Vāciju pēc nepārtrauktām neveiksmēm 1870. g. karā. Sabruka preols, kāds līdz tam vijās ap vācu armiju kā neuzvaramu un nesatriecamu spēku. Franču ieroču slava bij glābta, bij izglābta pati armija, izglābta Parīze. Bez tam liela nozīme bij arī uzvaras strategiskām sekām. Viss karagājiena plāns, ko vāci pēc Šlīfena domas ņēmās izpildīt, tagad sabruka Zibeņātrais uzbrukums apstājās. Visīsākā laikā iegūt uzvaru piespiest Franciju slēgt mieru pašā cīnas sākumā - par visu to vairs nevarēja būt runas. Marnas kauja vācieni tikai parādīja, ka ar savu lielo steigu, karu pieteicot, viņi izdarījuši lielu kļūdu. Viņi uz reiz bij izspēlējuši vislabāko kurti, kāda vien viņiem bij. Domādami par iznīcināšanas karu - „Vernichtungskrieg" viņi bij steigušies pirmie uzbrukt ienaidniekiem. Tagad no šīs strategijas bij pilnīgi jāatkāpjas un jāpāriet uz aizsargāšanos - karam vajadzēja ieilgt, bij jāapbruņojas ar izturību. Vārbūt, ja viņi to būtu zinājuši vāci būtu uzskatījuši par labāku no kara atturēties vai to vismaz atlikt.

Bet franču uzvara pie Marnas ne tuvu nebij pilnīga un nemaz nenozīmēja, ka Francija nokratījusi vācu uzvaru. Frančiem bij pārāk maz spēka, lai varētu satriekt vācu armiju, bez tam arī sajukums vācu karaspēkā bij tikai uz brīdi un tikai relativs. Drīz vien vāci mitējās

Britanču rodas jaunas briesmas. Sākās ar franču
sarīkošanās jūras virzienā. Viņu centrā atrast ostu pie Ypres
upes, Beļģijas ziemeļrietumu daļā. Britu beļģu apvienotā ap-
gabala gar jūru, kas gulēja pa jūras krastu un kopējā
līnijā domāja. Vāji karaspēki pie pazemošanās, ko holandiešu ģenerāls
ja 16. vai 17. g. s. cīnē pret franču: viņi domāja pēmanāj. Jūras
tūpēc sabiedrotiem bij iespējams iegūt uzvaras kaujās pie Ypres
(Ipern.) bet nespēvēr padzīt Flandrijas krastā vācu. Šī beļģijas
ostā novietoja vācu kaģ. flotē. Bet sabiedrotie nelaida vācu
tālāk gar krastu uz Kalē. Tādā kārtā Beļģijai bij brīva ie-
spēja saņemties ar Franciju, iespēja nekavēli piepēdēt Francijai
vājākajos līdzekļos un pārvietot uz kaujas vietām savas armijas
palīgspēkus. Sabiedrotie gūstoja nevēlamu ērtumu dzīvot
Beļģijā, kuŗam vajadzēja atgādināt par vāciešu Beļģijas
valsts pastāvēšanu. Arī šeit, frontes ziemeļgalā vadī-
tājos virsnieku spēku līdzsvars, uz antantes, uz Vācija ieņēma
spēcīgāku stāvokli. Šeit sākt pretinieki uzsāka viens pret
otru nelielus uzbrukumus. 1914. g. novembrī vadītāji ar nepacietību
tās jaunās apstākļos kāja no Dienvidu jūras. Sauc Francijas
jūras spēkus dzelzceļiem, ēnam kolonnām gar ieņemtām kāju
ceļu pa kuŗiem nobijāi, un riešākās pozīcijās kaŗi, pretēji uzbrū-
kumu vācam. Britu un franču armijas atgāja un franču pēc
vācēm un šeit atkārtoja kaujas. Šīs uzbrukumu kaujas
4 gadu pavadoņa, līdz 1918. g., nedēļu ātrāk un pretstatā
Vāju 4 gadu kā nevienā, tā un otrā pusē bij milzīgi ieņēmi
pēmet tūkstošiem cilvēku zaudējumus tuvi, bet vienu un otru
mēģinājumiem neizdevās. Pārtraukumi (1) trenčeļi. Beigu 1)
devās pāri cīņā un pretēji vācu. Šīs līnijas galā
tuvēja pakāpe uz ziemeļiem gar apvidu līnijā.
Šādā kārtā bāzēja, sākot ar 1914. g. beigām pāņāja uz
pēdu „Ērmī zemes" kopā kārtā ielenkumu Lielā
Beļģijas. Šīs šeit parādīja skaitlu nozīmi, kā viņu
tādam karam bija galvenā. Viņu gaisā, bet viņu vāju

un hiles kanāli. Tirpica pagatavotā lieliskā mašīna stāvēja bez darba. Vācu flotes galvenai vadībai atkicōtas no otnas jūrā, bij izlemts arī vēsu to kara kuģu liktenis, kas atradās izkaisīti tālos rīdenos: Āfrikas, Indijas, Austrālijas un Ķīnas krastos. Vācu admirālis grafs von Spee ar 2 kreiseriem: Šarnhorstu un Gneisenau'u atradās pie Karolīnu salām. Vinam izdevās vairāk vācu kuģu sapulcināt un apvienoltos vilnā eskadrā. Šis gvelīgais un energiskais komandieris paguva nodarīt ienaidniekam daudz posta - nograndēja franciem un kricviem daudz tirdzniecibas kuģu. Ar savu flotili vjnīdevās, šķērsām pāri hielajam okeānam uz Hikuvid-Amerikas krastiem.

Šeit Čile ūdeņos, netālu no Karolinas viņs sakāva nelielo angļu eskadru, bet pēc tam angļiem piesteidzās palīgā citi kreiseri un uzsāka vācu flotiles vajāšanu. Bēgdams no tiem, Špē paguva apbraukt apkārt Horna ragam un iebraukt Atlantijas okeanā, bet angļi viņu panāca pie Foklendas (Falkland) salām un nogremdēja visu floti, tikai kreisers „Emden" paguva izbēgt, bet ienaidnieks viņu panāca un (nogremdēja) - nodedzinīja pie Sumatras krastiem. Līdz ar to beidza eksistēt karą kuģi, kas atradās ārpus Vācijas robežām.

Atteikušies no cīņas uz jūras, vāci pameta liktena ziņā savas kolonijas. To tūlīt izmantoja Japana, lai vācus izspiestu no Ķīnas. Jau 1914. g. aug. Japana pieteica Vācijai karu un pievienojās antantei. Japana izcēla desantu iepretim Išin-Tai cietoksnim, kas bij galv. atbalsta punkts vācu kolonijām Ķīnā. Pēc sīvām cīņām japaņi piespieda vācus kapitulēt. Jau decembrī vairs ne pēdas nebij palicis no vācu kundzības Tālajos Austrumos. Japaņi bij sagrābuši sev šos īpašumus. Tai pašā laikā australieši, t. i. Australijas angļu kolonisti, sev piesavinājās vācu kol. Jaun-Gvinejā un apkārtējās salās: Jaun-pomeranijā u. c. Tālā Anglijas kolonija, kas jau no 19. g. s. beigām bij pilnīgi autonoma, vispārīgi, ļoti rosīgi piedalījās Eiropas valšņu cīņās. Australija nosūtīja uz Eiropu un Āfriku lielus palīga spēkus savai metropolei. - Drīz vien izšķīrās arī vācu kol. liktenis Āfrikā. Togo un Kamerunu, Gvinejas krastos sagrāba savās rokās sabiedrotie jau pašā sākumā. Dienvidrietumu kolonijās vāci mēģināja panākt būru sacelšanos Dienvid-Āfrikas angļu provinces. Uz vācu aicinājumiem atsaucās daži no tiem

vadoniem, kas no 1899.- 1902.g. bij vadījuši varonīgā būru cīņas un viņu starpā bij šoreiz arī Devetts, bet būru lielā masa palika uzticīga Anglijai. Kustību drīz apspieda. Devetts bēga, bet tūlīt pēc tam Bota, kādreizējais neatkarīgo būru virspavēlnieks, tagad kolonialās armijas komandieris, iebruka vācu īpašumos un piesavinājās Āfrikas dienvidrietumu daļu. Tikai lielajā Austrum Āfrikas kolonijā, kas ir 2 reiz lielāka kā Vācija pati, tikai sai kol. pulkvedis Lettow-Vorbeck, ārkārtīgi energisks cilvēks, pretojās izmisis. Viņš saorganizēja no turienes iedz. nelielu armiju, ap 300.000 balto un 1000 krāsaino. Itsita visus anglu uzbrukumus. Lettovs cīnījās ar ienaidnieku, kam bij 10 kārt lielāka armija. Viņš noturējās visus 4 kara g. un beidzot, kad likās, ka neizbēgami cīņu turpināt, ar savām karaspēka atliekām izcīnījās cauri Portugales kol. līdz anglu Rodezijai. Šeit viņu panāca vēsts, ka karš izbeidzes un viņš ar godu atlaida armiju mājās.

Bet atsevišķu personu varoņdarbi nevarēja izglābt vācu kol. īpašumus. Jau 2 mēn. pēc kara sākuma izkūpēja tās illuzijas, ar kurām Vācija un Austrija bij karu uzsākušas. Ne viena, ne otra valsts nesasniedza spraustos mērķus. Vāciem neizdevās antanti uz reiz sakaut. Jau pašā sākumā vāciem bij iāapstājas. Vācija bij spiesta pārtraukt sakarus ar pārējo pasauli, pati tā bij kā cietoksnī ielenkta. Arī antantes valstīm neizdevās saspiest centrālo valstu loku no 2 pusēm, turpretim vāci sabiedrotiem nodarīja smagus zaudējumus un palika stāvam uz ienaidn. territorijas. Ja vāciem vairs nebij avotu ārpus Eiropas, tad pašā Eiropā viņi bij guvuši pārsvaru. Sādam stāvoklim turpinoties neviena no karotājām pusēm nevarēja uzskatīt sevi

[illegible] nevaivēja piekāpties. Bij skaidrs, ka abām pusēm jāmaina cīņas metode, jāmeklē kādi citi līdzekļi lai iznīcinātu ienaidn. pretestību. Abas naidīgās pretinieces sāka meklēt jaunus sabiedrotos. Kā vienai, tā otrai koalicijai bij svarīgi dabūt savā pusē Turciju un Italiju. Vācijas milit. draudzība ar Turciju pastāvēja jau no seniem laikiem. Slavenais strategis Moltke savos jaunības gados bij kalpojis kā instruktors turku armijā, viņš piedalījies 1839.g. karagājienā, sargājot sultanu pret dumpīgo vasali Ēgiptē - Mechmedu-Alī. Kad 1898.g. grieķi uzsāka cīņu, turki viņus sakava, un turku karą pulkus vadīja vācu virsnieki. Kad vācu kapitals iesāka plūst uz Balkanu pussalu un kad sākās Bagdades dzelzceļa būve, Vācijai radās doma, ka jāsagrābj savās rokās arī Turcijas milit. aparats, lai nostiprinātu vācu kundzību Tuvajos Austrumos. Jau pirms karą 1913.g. beigās uz Konstantinopoli nosūtīja gen. Limanu fon Zandersu līdz ar veselu stābu, 40 vācu virsniekiem. Ar sultanu noslēdza īpašu līgumu. Vācu virsniekiem jāreorganizē turku armija. Par turku karą skolas priekšniekiem ielēla vācu virsniekus. Tāpat arī atsevišķās divizijās, kas apsargāja galvas pilsētu, komandieri bij vāci. Limans fon Zanderss ļoti valširdīgi izteica savas domas par savu misiju Turcijā. Viņš sacīja, ka bez kāda biedrošanās līguma vāci un turki aizvien viens otru aizstāvēs pret kopēju ienaidnieku. Bet tai brīdī, kad pieteica karu, Turcijas pozicijas vēl ne tuvu nebij skaidras un noteiktas, kam pieslieties, Vācijai vai antantei. Jaunturku valdībā ne visi bij germanofiļi. Pastāvēja arī partija, kas cerēja panākt lielākus labumus, biedrojoties ar antanti. Pēdējiem pievienojās arī Enver-pašā. Viņš iesniedza krievim šādu priekšlikumu:

bielas, ka angli un franči nolēma, lai maksā, ko maksādams lorsēt jūras šaurumu un tuvoties konstantinopolei, bet uz brukums beidzās neveiksmīgi. Jūras šaurumu krastos turpu atkal vācu vaditi, bij nostādījuši baterijas, kas nogremdēja 2 brunu kuges.

Tāpat ka Vācija dabūja savā pusē Turciju, tāpat antante saistīja pie sevis Italiju. Italija jau no pat kara sāk. bij izteikusies ka būšot neitrala. Trejsabiedrībā tā nekādā ziņā nevarēja turpmāk palikt. Jet kopā ar Austriju, kad austriešu varā atradās italiešu apdzīvoti novadi: Dalmacija, Triesta - to Italija nespēja. Bet ja uzvarētu centrālo valstu bloks tad Italija, varbūt, nāktos vēl vairāk ciest. Tāpēc Italija vieg ļāvās pierunāties, pieņēma Anglijas un Francijas piedāvājumu un iestājās antantē. Savienība Italija gan iestājās nevis tāpēc, lai sargātu savu tag. territoriju un nevien lai tālāk izpildītu iredentistu nac. programmu, bet arī tāpēc, lai dabūtu jaunus ieguvumus. Italija piebiedrojās sab. valstīm aiz imperialistiskiem nolūkiem. 1915.g. 26 aprīlī Londonā parakstīja slepenu līgumu. Antantes uzvaras gadījumā Italijai solīja Trentino, Tiroles dienvidu daļu ar Tiroles pilsētu Triestu un Dalmacijas krastus. Bez šiem apgabaliem, kas atņemami Austrijai, Italija apsolīja arī daļu Turcijas, ja to sadalīšot. Italija tad dabūtu Adaliju, Maz-Āzijas dienvidu krastā un Dodekanesas salas pie Maz-Āzijas dienvidrietumu krastiem. No šīm 12 salām Rodosa ir galvenā.

Londonas protokols kļuva zināms tikai pec kara beigām, 1919.g., bet tas visā milzīgajā Eiropas cīņā ieņesa jaunu virzienu. Kara sāk. likās, ka antante tikai aizsargājās

ka tā taisnīgi karo, ka tā spiesta karot, vismaz antante tā izturas. Bet tagad skaidri top redzams, ka antante karu grib izmantot imper. nolūkos.

Vienu mēn pēc Londonas līguma, 1915.g. maijā, Italija sieteica Austrijai karu. Lai gan itali uzsāka karot ar lielu aizrautību, viņu darbība bij neveiksmīga viņiem neizdevās paplašināt savu territoriju ielaužoties Austrijā, bet ar pūlēm tiem nācās aizstāvēties. 1915.g. vasarā un rudenī pie robežupes Izonco notika 4 sīvas kaujas, kurās itali cieta lielus zaudējumus. Šeit, tāpat kā Francijas ziemeļos, nodibinājās gandriz nemainīga frontes līnija.

Lai gan Italija neiegūva uzvaras, antantei tā palidzēja. Tikai tagad bij iespējams centrālām valstīm noslēgt piekju Vīdus jūrai un līdz ar to vest nogludināšanas karu bij iespēja izmērdēt vācus. Bet šīs priekšrocības parādījās tikai vēlāk, 1915.g. tās vēl nebij manāmas. - Turpretim centrālvalstis iegūva 1915.g. vasarā un rudenī veselu rindu spožu panākumu. Vācija bij jau palielinājusi savu karaspēku un devās talkā savai sabiedrotai - Austrijai. Lai uzbruktu krievim, kas bij ienēmuši Galicijas lielāko daļu, izveidoja lielu armiju un šīs dalas vadību uzticēja Makensenam (Mackensen). Vāciem bij jauni paņēmieni. Apšaudot ar artilerijas vieseļuguni viņi ienaidnieku apbēra ar neticamu daudzumu šāviņu, bet krievim drīz pietrūka municijas. Krievi atkāpās un atstāja ieņemtās pilsētas Peremišļu un Lvovu un iztīrīja Galiciju.

Vēl lielāku panākumu pret krievim vāci iegūva Polijā un Lietuvā. Vācu karaspēks ieņēma Varšavu, Brest-Litovsku, Kaunu, nonāca līdz Ņemunai. Šīs neveiksmes

atstāja smagu iespaidu un sekas bij pārmaiņas pašā armijas vadībā. Stāba priekšnieku Janušķeviču atstādināja.

Saņēmusi no vāciem pastiprinājumu Austrija vērsa visus spēkus pret Serbiju. Kā visi liecina, serbiem lielajā karā bij visilrošāka armija, bet bij jāpiekāpjas ienaidnieka lielā pārspēka dēl, jo sevišķi, kad vāci piedicina arī Bulgariju, kas no antantes nekā nevarēja gaidīt. Bulgarija cerēja ka ar centrālvalsķu palīdzību varēs uzlabot savu stāvokli, ko II. Balkanu karš bij satricinājis. Bet grūti bij ieņūgt vieno ratos turkus ar Bulgariem. Bet izrīkoja tā, ka Turcija Bulgarijai atdod territorijas kas ir pie Maricas upes un pie kuras iet dzelzceļa līnija uz Adeagaču. 1915 okt. Bulgarija nostēdz sab. līgumu ar Vāciju un Austriju. Nodibinājās 4 valšķu bloks, apvienojās Vācija Austrija Turcija un Bulgarija. Bulgarija tūlit metās uz [illegible] savīem senseniem ienaidniekiem – serbiem. Viņiem šis bij III. Balkanu karš. Serbus tagad spieda no ziemeļiem un austrumiem cits nekas viņiem neatlika kā atkāpties uz rietumiem, uz Adrijas jūras pusi. 1915.g. nov. serbu valdība un armija evakueja savu zemi. No 250000 kareiviem, kas tiem bij kara sēk., 150.000 tagad bij gūstā 50.000 krituši paujās atlikušos 50.000 antante kuģos pārveda no Skutari ostas uz Korfu salu.

Tad centrālvalstis ieguva lielu panākumus Balkanu pussalā un draudēja tuvoties Aigeja jūrai tad antante pasteidzas ieņemt Solonikus. Tas nozīmēja Griekijas neutralitates laušanu. Bet grieķi nevarēja tam pretoties. Solonikos novietoja angļu – franču kara spēku. Tam pievienojās serbu armijas atliekas. Nodibinājās jaunā fronte – Soloniku fronte. Sabiedrotie tomēr šeit nekā nevarēja

kokvilnas audumu 75% dzelzs rūdas 83% čuguna un 70% tērauda. Viss tas Francijai tagad bij atņemts. Austrumos Vācija Krievijai bij atņēmusi Poliju, Lietavu un daļu Baltarievijas. Balkanu pussalā pilnīgi bij iznīcināta Serbija un tur valdīja Vācijas sabiedr. – Bulgarija un Turcija.

Lai gan panākumi bij tik lieli, sabiedrības noskaņojums Vācijā nemaz nebij līksms. Tieši otrādi, tur bij jūtama bažas un rūpes. Vispirms nemieru radīja apstāklis, ka visi vācu sabiedrotie turas tikai ar vācu palīdzību, bet patstāvīgi nevar iztikt pat dažas nedēļas. Tie bij jāatbalsta ar naudu, aizdevumiem, kreditiem, viņiem bij jāpiegādā kara materiali, bij jāsūta palīgā izsķirīgos brīžos vācu armija, lai nepieļautu pilnīgu sakaušanu un bez tam bij jābaidās, ka tik antante neslēgtu ar Austriju, Bulgariju vai Turciju separatu mieru neatkarīgi no Vācijas, kaut tik šos sabiedrotos neatrautu Vācijai. Bez tam bažas radīja apstāklis, ka neizdevās noskirt no antantes. Gan krievi bij spiesti atkāpties visā frontē, jo viņiem nebij municijas, tie nevarēja aizstāvēties kailām rokām, bet tā nelaime nebij tik liela; ja vien antante var karu novilcināt un bagātajām – vaiskiem Anglijai un Francijai izdodas pugādāt naudas līdzekļus un kara materiālus tad stāvoklis bij grābts. – Bet Anglija tikai tagad īsti sāka karu. Britu vācija kļuva nikna, ātlīstīja savu neizsmeļamu energiju. 1916 g. sāk. angļu armija kontinentā bij pilauguss līdz miljonam bet kara sāk. 1914 g. aug. tā bij tikai 150.000 to glu, kareivis bij ļoti labi ietērpts, labi ripgādāts, cīņās angļu kareivji parādīja lielu aukstasinību un drošsirdību. Bij paredzēts vēl vairāk palielināt angļu armiju. 1915 g. dec. angļu parlaments pieņēma nedzirdētu rezoluciju – ieveda vispārēju

konsekventa. Līdz tam angli centās notvert tikai kara kontrabandu, bet tagad radās bada blokade.

Maija vidū austrieši sapulcināja lielus spēkus Dienvidtirolē un sāka spaidīt italu armiju. Italijai draudēja tik nopietnas briesmas, ka kēniņš Viktors Emanuels III nosūtīja Vilhelmam II steidzīgu telegrammu lūdzot palīdzību. Atbilde bij gen. Brusilova uzbrukums, kas komandēja krievu dienvidu armiju. Par šo uzbrukumu jābrīnās jo vairāk tāpēc, ka 1915.g. krievi viscaur atkāpās vācu un austriešu priekšā. Krievu armija likās kluvusi nevarīga bet Brusilovs prata tai iedvest jaunu energiju. No rietumu Ukrainas Brusilovs devās uz priekšu, ieņēma Austrijas territorijā ieņēma Černovicu, Bukovinas galv. pilsētu. Saņēma daudz gūstekņu: ap 8000 virsnieku un 350000 kareiviu. Tādā kārtā austriešu armija bij stipri novājināta. Brusilova uzbrukums turpinājās ne visai ilgi un saistījās ar nelaimēlīgām sekām: karā ierāvu arī Rumaniju kuras piedalīšanās nāca par labu centrālvalstīm.

Rumanija bij it kā bulers starp Austriju un Krieviju un tikai ar pūlēm tā uzturēja savu neitralitati. Abās naidigās puses centās to piedaicināt savā koalicijā. Antante Rumanijai solija Transilvaniju, ko gribēja atņemt Ungarijai, un centrālvalstis solija Bezarabiju, kas bij jāatrauj Krievijai. Krievijai būtu izdevīgā, ja Rumanija paliktu neitrala. Ja rumaņi pieslietos antantei, tad krievi būtu spiesti tos pabalstīt ar karā spēku un līdzekļiem, bet Anglija un Francija par to nerūpējās. Viņiem galvenais bij, lai tikai vācus atvairītu no Somnes un Verdenas, tāpēc vini uzstāja, lai Rumanija pieteir centrālvastīm karu. 1916.g. a. p. Rumanija uzsāka

par labu lielu kontribuciju. Francija zaudē Kongo. Bez tam Vācija pieprasīja aneksiju arī savai sabiedrotai. Lai armijā un tautā nerastos iespaids, ka vāci mieru piedāvā aiz bailēm no tālākām kara gaitām, manifesta tonis bij ieturēts kā uzvarētājiem klājas. Īpašā rīkojumā armijai bij teikts:

„Apzinoties savu uzvaru esmu ienaidniekiem piedāvājis mieru."

Viss tas bi ļoti netaktiski. Tau miera piedāv. tonis nevarēja neradīt antantes sašutumu, pat ja tā gribētu mieru slēgt. Bet antantes valstis nemaz tagad negribēja mieru, bet centās pēc aneksijām, bij ar mieru karot, lai sadalītu Austriju un Turciju. Vilhelmas aicinājumam drīz sekoja antantes atbilde 1917. g. 30. dec. Antante uzskatīja vācu miera piedāvājumu vienīgi par kara veltību. Tā izteicās, ka visi vācu panākumi esot vienīgi pagaidu sasniegumi. Karš turpinājas līdz tam laikam, kamēr kara uzsācēji un vaininieki nebūs sanēmuši pelnīto sodu.

Vilsons savkārt bij ārkārtīgi sašutis par Vilhelma nesaprātīgo uzstāšanos. Tagad vinam, prezidentam, starpnieka loma bij pagalam. Vinš tomēr griezās pie visiem kara dalībn. ar jaut. ar kādiem noteikumiem veni vēlētos karu izbeigt. Antante Vilsonam atbildēja 1917. g. 10. janv. un prasīja, lai atsvabina italus, slavus, rumanus un čechoslovakus no svešnieku kundzības, lai visas nācijas atbrīvo no turku jūga, lai turkus padzen no Eiropas un lai Vācija atlīdzina zaudējumus, ko tā nodarījusi Francijai, Belgijai un Krievijai.

Tā vis[illegible] sarunas kluva neiespējamas.

Bet Vācijai bij sagaidāma vēl launāka nākotne: nācās saraut sakarus ar Ameriku. Vācija ar Ameriku sanaidojās jau par zemūdens karu.

Vācijas jūras varenību radīja galv. kārtā Tirpics. Kamēr viņš bij jūrlietu min. un cēla bruņu kuģus, viņš bij sagatavojis maz zemūdenes, jo nevisai ticēja, ka tām varētu būt nākotne. Kara sāk. Tirpics uzstāja, ka tūlīt jālaiž cīnā visa Vācijas brunotā flote. Viņa padomu tomēr neuzklausīja un flote palika ostās. Kad Anglija uzsāka Vācijas krastu blokadi „Tirpics" mainīja savus ieskatus lai nepieciešami pāriet uz zemūdens karu. Viņa plāns bij, ka vācu zemūdenēm ūnogremdēt visi kuģi, kas tirgojas ar Angliju, vienalga, lai tie piederētu kādai valstij. Šāda nesaudzīga iznīcināšana būtu turpinājusies, kamēr Anglija neatteiktos no blokades. Bet kolīdz Vācija pieteica zemūdens karu 1915.g. 4. febr. tā arī Vilsons iesniedza protestu Vilhelmam bij jāpiekāpjas. Vācu valdība apsolījās nenogremdēt neitralos kuģus, vienalga, ar kādu valsti tie uzturētu tirdzn. sakarus un lai kādos ūdeņos tie atrastos. 1915.g. 7. maija vācu zemūdene nogremdēja kolosalo anglu pašažieru tvaikoni „Luisitāniju". No 1196 bojā gājušiem pašažieriem 139 bij Amerikas pilsoni. Vilsons no jauna iesniedza protestu, turklāt loti draudīgā toni. No jauna bij jāpiekāpjas. Vācija pazeņoja ka zemūdenes negremdēs pat ienaidnieku kuģus ja tie ir pašažieru tvaikoņi. Vācu valdība tai pat laikā prasīja, lai prez. Vilsons piespiežot arī Angliju pārtraukt bada blokadi, bet Vilsons krasi noraidīja šādas vācu prasības.

1916.g. martā Tirpics atkāpās un zemūdens kārtā apstājās. Bet kad 1916.g. beigās mil. pārvaldes priekšaiā

[illegible] - prāt Bernadots, tāpat kā [illegible] ar [illegible] bij bijis Lielbritānijas [illegible] tāpat kā tonedz, arī tagad vēlas [illegible] neizrēķinās savu kārtējo [illegible] ar tā [illegible] zemēm. Bernadots rakstīja:

"Nāciet! Mēs [illegible]. Nevis uz mūžu."

Saskaņā ar nesenajo [illegible] kara [illegible] Bernadots rakstīja: "Šādai [illegible] automātiski [illegible] Amerikas [illegible]."

Šeit [illegible] [illegible] 17. [illegible] [illegible] [illegible]

augstdzimtibai, vācu sūtnim ka visas diplomatiskās attiek-
smes Sav. Valšķu un Vācijas starpā pārtrauktas, un ka Ame-
rikas sūtni no Vācijas atsauks, bet ka viņa augstdzimtibai
vācu sūtnim jārzsniedz viņa pase."

Bet Vācija pa to laiku pat nepielāva domu, ka vo-
rētu būt iespējama dipl. sakaru pārtraukšana. 3. febr. vakarā
Cimermans kādā privatā māja sastapās ar Žerardu un tam
teica: „Jūs redzēsit ka viss būs labi. Amerika nekā nedarīs, to
prez Vilsons aizstāv mieru. Viss būs tāpat kā līdz šim. Tekārto-
ju dinis iespēju tikt uz virspavēlnieka stābu – jūs parunāsit
ar keizaru un viss būs pilnīgi nokārtots."

Nākošā dienā, 4 febr. Štrēzemanis, nac. lib. part. vadonis,
tsica runu par Amerikas izturešanos pret Vāciju un nobeidza
ar apgalvojumu, ka Amerika nekad nesaraus savus sakarus
ar Vāciju. Viņš nepaguva nokāpt no tribines un apsēsties savā
vietā, kad viņam atnesa avizi kur bij ziņots Vilsona lēmums.
Pat vāci vēl aizvien nezaudēja cerības; dipl. sakaru pārtr., tā
domāja vāci, jau vēl nenozīmē kara pieteikšanu. Amerika tikai
drusku draudējusi, bet karu tā neuzsāks. – Vieglprātības pārņemtie
vāci darīja vienu aplamību pēc otras. Viņi turpināja gremdēt
amerikaņu kuģus. Paša Vilsona rokās nonāca pavisam neti-
cams dokumentu, vācu ārlietu min. sekretāra Cimermana
pasa rakstīta vēstule Meksikas prezidentam, kur bij izteikta
doma, ka Meksikai jāpūdot Japana uzbrukt Sav. Valstīm,
un arī Meksikai palīgi jāuzbrūkot Sav. Valstīm. Par to Vācija
apņemas atdod Meksikai Teksasu, Kalifornijū un vispār
visus amerikaņu ūnijas dienvidu stātus.

Šādu Vācijas izturešanās bij pamats lai Vilsons

iesniegtu kongresam jaunu zinojumu un sereiz prezidents lūdza Sav. Valšķu pārstāvju sapulci pilnvarot viņu karą pieteikšanai. Vēl neilgi pirms tam kongress nebij gribējis karot, bet tagad jo sevišķi pēc Cimermana vēstules publicēšanas, rezoluciju par karu pieņēma ar milzīgu valšķu vairākumu. Senātā balsoja par karu 82 un pret tikai 6 dep., tautas vietnieku namā 373 par un 50 pret. Tās notikā 1917.g. 6 apr. Vācu vald. un sab. optimismam bij pamatā dažādas domas. Visspirms vāciem likās, ka prezidents nevar nevērot to apstākli, ka Amerikas pilsoņu starpā ir ap 20 milj. vācu. Šie Amerikā dzīmušie pilsoņi vai emigrantu pēcnācēji ar visu sirdi jūt līdz savai tēvijai un izdarīs spiedienu uz valdību. Bez tam vāci negribēja ticēt, ka amerikani tirgotāju tauta, varētu principiālu jautdēļ varētu mesties cīņas ugunī. Un vai gan amerikaniem vispār rastos arvnija kas šī vārda cik necik cienīga. Tā tad tikai niecīgu atbalstu amerikani varēs sūtīt pāri okeanam.

Patiesi, Amerikas uzstāšanās sākumā, uz pirmo acu uzmetienu var izlikties dīvaina un negaidīta. Amerika ārkārtīgi pelnīja ar savu neitralitati. Tā sūtīja karotājām ir karu materiālu, ir dažādas preces, fabrikatus un pārtikas vielas. Turklāt Amerika šīm precēm uzlika cenas, cik augstas gribēja, tai jau nebij konkurentu. Karotājām pusēm nebij ci ka savās mājās kaut ko ražot. Pelņa, ko Amerika ieguvuci šai tirdzmi izteicama apm. šādos skaitļos:

Sav. Valšķu pastāvēšanas laiku no 1788.g., kad par prez. ievēleja Vašingtonu un līdz pat 1914.g., t.i. 125 g. laikā Sav. Valšķu eksports pārsniedza importu par drusku vairāk nekā 9 miljardu dollaru. Bet lo kā no 1914.g. aug., tas ir

Sak. līdz Vācijas kapitulēšanai 1918. g. sept., eksports pārsniedz importu gandrīz par 11 miljardiem dollaru. Tā tad 4½ g. karošana, raugoties no tirdzn. bilances, Sav. Valstīm bij noderīgāka nekā 125 g. valsts vēsturē. Šis ārkārtīgais peļņas pieplūdums bij izjūtams visos iedz. slāņos. Tirdzn. bilancē ieguva nevien kapitalisti, bet arī strādnieki, kas izpelnīja ļoti augstas algas un pēdējais apstāklis Amerikai deva vēl netiešu labumu. Tādā kārtā valsti pasargāja no soc. revolūcijas, no nemieriem tautas masās, un no visas šīs labklājības Amerika atteicās! Kāpēc? Tās prezidents bij piekēries vienam ne visai svarīgam jautājumam, jautājumam par Vācijas zemūdens karu un zemūdens karā nodarītiem zaudējumiem, kas bij pavisam nieka jalīdzinot ar cēlūstamo peļņu. Daudzi jautā: „Vai šai gadījumā Vilsons nav rīkojies kā abstrakts pedants, vai šeit nav izpaudies vecais raugs, kas atlicis pāri no viņa profesuras laikiem un vai viņš nav sīkumaini pārspilējis viņa iemīļoto principu?"

Nē, Amerikas iestāšanās karotāju skaitā un turklāt pieslēšanās antantei bij realpolitikas fakts; to diktēja saimn. lēses un apstākļi. Vispirms, Amerika kreditēja antantes valstis, jo vienīgi tās ar Ameriku varēja sazināties pāri okeanam, un antantes valstīm Amerika bij aizdevusi milzu summas. Var minēt šādus skaitļus: Anglija un Kanada bij parādā gandrīz 5 miljardu dollaru, Francija 2 miljardi 7 miljoni, Italija 1 milj. Šīs summas būtu zudušas, ja karā uzvarētu Vācija, jo cīņu zaudējot, antantes valstis pilnīgi bankrotētu. Amerikai bij izdevīgi dalīties pasaules tirgos vienīgi ar Angliju [illegible] ar Angliju un Vāciju, bet tā kā Anglijai nebij [illegible]

jams atkratīties no Vācijas, tad visa palīdzība bij jāsniedz antantei, lai atstabinātos no Vācijas. Amerikanu vēsturniekis Dods, runājot par prez. Vilsona lēmumu, stāsta sekojošu:

„Ja Vācija uzvarētu, tad amerikanu rūpn. civilizacijai nepieciešami nāktos sacensties ar vācu rūpn. par virskundzību visā pasaulē."

Nevieņs cilvēks, kuram pavisam elementaras zinīšanas vēsturē, nevarēja par to šaubīties 1916.g., bet Vilsonam, protams nebij tikai pamatskolas zināšanas vien par vēstures gaitu.

Vilsonu mudināja ļoti labi saprotami gik apstākļi, viņa motivi bij dziļi pārdomāti. Viņa prolesurai, viņa zinātni paražām šgreiz nav nekādas lomas. Viņš rīkojās nevis kā zinātnieks, bet kā veikls politikis kā diplomats, kas prot noslēpt patiesos iemeslus, bet toties izvirzīja pirmā vietā idealas dabas notikumus. Tāpat kā Greijs uzstājās par Belgijas neitralitates sargātāju un neļāva lauz starptautiskos līgumus, tā Vilsons uzmetās par aizstāvi mierīgiem pilsoņiem, kas celo pa jūru, ņēmās sargāt cilvēcības tiesības, uzturēt Amerikas nācijas godu. Protests pret zemūdens karu viņam bij izdevīgi iemesls, lai sarautu dipl. sakarus ar Vāciju. Amerikas materialo interešu aizstāvēšanai nepieciešamo karu prezidents uzsāka cilvēku mīlestību un humāno principu vārdā. Līdz ar Amerikas pievienošanos karotāju skaitam, cīņa tiešām top par gigantisku pasaules karu.

Šai laikā antantes valšķu koalicijai piebiedrojās arī vēl Ķīna, Siama, Peru un Brazilija. Kādā stāvoklī bij nonākusi pasaule 3 karu gados, vācu vēsturnieki dod šādu ainu:

„No visas zemes lodes iedzīvotājiem, 1700 miljoniem tikai 150 vairs neitrali, 1390 milj. karą apvienojušies pret mums, un mums, kopā ar mūsu sab. ir ne vairāk kā 160 milj., tā tad attieksme ir 9:1. Mums naidīgo valšķu platības sniedzas līdz 150 milj. km², kamēr 4 valšķu savienībai (Vierbund) paliek tikai 6 milj. km² liela zemes platība. Valstu sav. kareivju skaits sniedzas pie 22.200.000, mūsu pretiniekiem tas ir 40.600.000."

Laiks no krievu revolūcijas līdz karą beigām.

Antante vēl nebij dabūjusi jaust labvēlīgās sekas, kas saistījās ar Amerikas iejaukšanos karą, kad pār antantes galvu jau sabrezēja jauni, negaidītas nelaimes mākoņi: krievu revol. kas notika 1917 g. martā.

Revolūcija sākās ar nemieriem Petrogradas garnizonā (karą sāk., 1914 g. aug. Sankt-Pēterburgu pārdēvē par Petrogradu). Jau pašās pirmajās dienās gāza caru. No valsts domes locekļiem izvirzījās pagaidu valdība. Tā apņēmās karu turpināt, paziņoja savu nodomu sabiedrotiem, bet drīz vien tā atdūrās pret armijas sabrukumu. Krievu armija saira tāpēc, ka iepriekšējā periodā militarā iekārta bij ļoti slikta, nesaprātīga. Kara pirmajos gados atdeva cīņā vislabākos kareivju kadrus un labākos strādn. armijā. Kad zemes zieds bij izpostīts un lielākā daļa apmācīto kareivju apkauta, sāka apbruņot mil. nesagatavotu masu. Izpostīja visu rūpn. un lauksaimn. un tomēr neradēja armiju, jo no tiem 13 milj., ko sauca pie ieročiem milzīgs vairums palika aizmugurē. Vārda pēc viņi gan

un zemākās šķirās, nevisai turīgā buržuazija un strādnieki, bet par karą turpin. līdz uzvaras sasniegšanai un turklāt imperialistiskā garā, bij noskaņoti lielburžuazija un muižnieciba, rūpn., tirdzn. un lauksaimn. kapitalu pārstāvji. Visi šie protesti pret karu bij visai vāji un cerības uz miera slēgšanu drīz vien izzuda. Vācijā 19. jūl. pieņemtā miera rezolucija nemaz neietekmēja Vilhelmu, Hindenburgu un Ludendorfu. Vilhelms bij gan ar mieru atstādināt Betman Holvegu, kas bij ļoti nenoteiks, bet atstādināja viņu tikai tāpēc, lai viņa vietā stātos pavisam nenozīmīgais Michaels, [illegible] vienkārši par ieroci mil. personu rokās. Izpildot armijas komandiera rikojumus, viņš rīkojās tā, lai visi reichstāga lēmumi kļūtu nenozīmīgi. Parlamentā viņš teica: „Ceru, ka man izdosies realizēt Vācijas mērķus, neatkāpjoties no mieru rezolucijas, vismaz tādā ziņā, kā es to izprotu – „so wie ich sie auffasse!" – Bij ziņāms, ka viņš pieslejas galējai aneksionistu grupai, kas 1917 g. vasaras beigās bij izbeidojusi Tēvijas partiju – Vaterlandspartei.

Francijā visas nemieru kustības drīz vien apspiedas. Franču vald. rokās bij nācis kāds dokuments, kam vajadzēja radīt vislielākās cerības uz drīzu uzvaru. Tas bij [illegible] ziņojums, ko austriešu keizaram Kārlim I. (Francis Jāzeps mira 1916. g. nov.) diplomats grafs Černins (Czernin) iesniedza 1917. g. aprilī. Černins aizrādīja uz to, ka Austrijai neesot iespējams karot ilgāk kā līdz rudenim un ka ari pašai Vācijai spēku pietikšot tikai neilgam laikam. Abām [illegible] draudot revolucija, tāpat kā Krievijā, un miers jādēdzot katrā ziņā tūlin. Šis dokuments liecināja, ka [illegible]

Griekijas, bet varu nodeva Venizelosam, par kuru bij zinam ka tas simpatizē antantes valstīm. Tāpēc Soloniku armijas stāvoklis ļoti uzlabojās un tā varēja nostiprināt savas pozicijas pret bulgariem un austriešiem. Ziemeļos Anglija bij dabūtjusi ievērojamus ieguvumus no neitralām valstīm: Holandes, Danijas, Norvegijas un Zviedrijas. Lieta šāda:

1917.g. febr. sākās nesaudzīgais zemūdens karš, un tas darīja lielus zaudējumus angļu tirdzn. flotei. Anglija nepaguva būvēt pietiekoši daudz jaunu kuģu nogrimušo vietā. Uz šādu Anglijas novājināšanu bij cerējuši Tirpits, Ludendorfs un visi tie, kas ticēja zemūdens karą burvīgai varai. Bet Loid Džordžs atrada ceļu, kā izpalīdzēties. Viņš griezās pie Holandes un 3 Skandinavijas valstīm ar tiešu lūgumu nodot Anglijai savu tirdzn. floti pagaidu ricībā. Šis lūgums lielainājās rīkojumam. Angļu valdība neslēpa, ka gadījumā, ja lūgumu noraiditu, tā tomēr paņems sev vajadzīgos kuģus. Toties, ja šīs valstis būtu ar mieru lūgumu izpildīt, tām solīja ļoti izdevīgas garantijas un atlīdzību. Neitralajām valstīm nekas ats neatlika, kā vien izpildīt Anglijas lūgumu. Tai pašā laikā angļi izlietāja jaunus paņēmienus cīņā ar vācu zemūdenēm, un zemūdens karą briesmas angļiem arvien vairāk mazinājās. Lielus panākumus angļi ieguva arī prieksī jā Āzijā pret turkiem. Šeit viņi atkaroja Siriju un Iraku Mesopotamijas lejas daļu un ieņēma Jeruzalemi un Bagdadi.

Tomēr Eiropas kontinentā sab stāvoklis nebij vēlateicams. Amerikas solitais pabalsts, ko pieteica 1917.g. aprilī, vēt aizvien bij tālu. Karaspēks ieradās šurp pāri okeanam gaulu un neliekām partijām. Pēc neveiksmīgā maršala Nivella pa

lijas Franču-Prūšu karā un pilnīgi dzīvoja no tradicijām. Neviens tik dedzīgi nealka revanša kā viņš. Viņš tūlīt uzsāka revanša cīņu ar kara zaudētājiem un par tādiem viņš uzskatīja visus, kas vien ieminējās par iespēju rast miermīlīgu saprašanos: „Necietīšu ne nodevību, ne pusnodevību." Jēdzienu „pusnodevība" Klemenso tulkoja ļoti plaši. Tā uz valdības pieprasījumu nodeva augstākā tiesā iepriekšējo min. Malvī (Malvy), apvainojot viņu bezdarbībā. Tāpat nodeva tiesā Kaijo, kas līdz tam bij min. prez. Kaijo nosēdēja cietuma pāri par 2 g. Milzīgu daudzumu ļaužu Francijā apcietināja, dažus nošāva par valsts nodevību. Kad Klemenso tika vaicāts, kāda esot viņa programma, viņš sacīja:

„Kāda mana ārpolitika? – Es karoju. Kāda mana iekšpolitika? – Es karoju."

Pa to starpu likās, ka Vācijai aust jaunu uzvaru brīdis. 1917.g. 17.dec. sākās miera sarunas vācu delegacijai un lieliniekiem Brest-Ļitovskā. Vācu dipl. pārstāvij bij Kilmans (Kühlmann), Austrijas-grafs Černins, bet galv. nosāme šeit bij gen. Hofmanim, un viņa izturēšanās veidu noteica Ludendorfs. Vācija bij pilnīgi pārliecināta, ka krievi pieņems visas viņu prasības, jo Krievija vairs nav spējīga karot. Vāci vispirms traucās pievienot Vācijai Baltijas provinces un Ukrainu. Šīs prasības viņi motivēja ar tautu pašno teikšanu: Baltijas un Ukrainas tautām bij kļūt patstāvīgām Vācijas protektorātā.

Tā kā lielinieki nebij ar mieru pieņemt šādus noteikumus, tad Ludendorfs lika ieņemt Baltijas provinces un Ukrainu. Pēdējo tāpēc, lai pasargātu no padomju jeb

plānu kā ieaut galīgo uzvaru rietumos, lai pilnīgi satriektu antanti. Pārtikas jaut tagad cerēja nokārtot, saņemot no bagātās lauksaimn. zemes Ukrainas labību un lopus. Austrumu frontē atstāja nevarīgus kareivjus: vecus un pavisam jaunus zēnus, labākos aizveda uz anglu-hanču fronti. Peč tam antantei neizbēgami vajadzēja kapitulēt - tā apgalvoja vācu valdība.

Krievu vēsturnieks Tarle savā lieliskā grāmatā „Eiropa imperialisma laikmetā" uzskatāmi tēlo, kā algijes Ludendorfs un citi, tā paša virziena kungi.

Peč Brest-Litovskas miera no Ukrainas pienāca 9132 vag. labības pa 200 centneru katrā vagonā. Delbrikam bij jāiesniedz attiecīga lēse reichstaga komisijai, un viņš uzrāda ka 75 milj. ₰ labības pienāk. 67 milj. vācu iedzīvo, t. i. saņemta apm. 1 ₰ katrai personai, drusku vairāk kā kā 1 ₰ maizes katram Vācijas pilsonim. Tas ir viss, ko vāci ieguva no savām uzvarām austrumos: nevis katru mēn. pa ₰, bet pa visu kara laiku.

Bet lai cik tukšas būtu bijušas vācu mil. partijas illuzijas, Ludendorfs tomēr keras pie sava plāna realizēšanas, un uzsāk uzbrukumu Francijai. Un bij tāds brīdis kad Francijai kļuva baigi. Gen. fon Rūls tēlo vācu armijas noskaņojumu pirms 1918.g. pavasara uzbrukuma.

„Briesmīgas fiziskas ciešanas, smagais moraliskais spiediens, bezgalīgā pārpūlēšanās ar laiku bij kļuvusi nepanesama. Visai armijai bij tikai viens izmisuma saucieni: labāk doties visgrūtākā uzbrukumā, lai tikai reiz tiktu ārā no ierakumiem un granatu bedrēm, un vācu kareivju

tiešām devās šausmīgā nāves cīņā, devās kaujā ar ticību, ka tagad neapšaubami pēdējā reize un tad būs miers."

21. martā vāci atklāja viesuļuguni pret angļu pozicijām no Cambrai līdz St. Quentin un pēc 7 st. nepārtrauktas bombardēšanas devās atpakaļ. Vairāk dienu laikā vāci pavirzījās uz priekšu ap 60 km. Angļiem bij kritušo un ievainoto kopā ap 170.000, gūstā krita ap 120.000. Šīs cīņas laikā vāci uzsāka apšaudīt Parizi no tālšāvēju lielgabala, kas raidīja savus šāviņus lielā lokā, vairāk kā 100 km atstatumā.

26. martā sapulcējās arkārtējā konference: Peankarē, Klemenso, Loid Džordžs un Milners. Tā kā briesmas bij ļoti nopietnas, tad nolēma uzticēt visa antantes karaspēka vadību ģen. Fošam (Foch, dz. 1851. g.). Lai gan vāciem bij lieli panākumi, viņiem tomēr neizdevās sasniegt savu strategisko mērķi – nokļūt līdz jūrai, viņi nesasniedza Kalē. Bet 9. apr. sākās vācu jauns nikns uzbrukums. Atkal saņēma daudz gūsteknu un daudz lielgabalu.

Maijā sanāca sab. karą padome. 3 sab. valšķu min. prezidenti: Klemenso, Loid Džordžs un Orlando, Halijas pārst. parakstīja telegrammu Vilsonam, kurā bij teikts, ka frontē 162 sabiedroto divizijām jārzlur 2[illegible] vācu div. spiediens. Bez amerikaņu pastiprinājumiem, vismaz 300.000 kareivju katru mēn., nav iespējams cerēt uz uzvaru.

Vilsons tūlīt atsaucās un pilnīgi apmierināja sab. Sākot ar šo brīdi viņš tiešām katru mēn. nosūtīja uz Eiropu 300.000 kareivju. Sākās pēdējais kritiskās cīņas moments.

27 maijā sākās vācu armijas 3. uzbrukums, nu

Reimsai. Ja angļiem ir franču kij milzīgi zaudējumi. Vāci cīnījās ar neticamu sajūsmu – tā liecina pat viņu ziņojumi. Viņi, kā likās, bij vienas domas pārņemti: ja arī Šlīfena neizdodas ieņemt Parīzi, tad vairs nav ko cerēt uz uzvaru. Vācu kavalērija nonāca pie Marnas, ieņēma tās krastus, kā Ludendorfs pats stāsta viņš katru naktu steidzies šaut laikrakstus, vai neatrodīs kādas ziņas par antantes zaudējumiem, vai nav kādi norādījumi, ka tā spēj uzsākt pretuzbrukumu. Viņam bij vēl viena/ cerība: ka sab. sociālisma nometnē par Krievijas revolūciju Parīzē vai Londonā [illegible] to vadošā valdībā būtu spēcīgas kapitulācijas.

15. jūl. sākās vācu 4. uzbrukums, kas ņēma kļūt līdzīgs 3 cīņu. Šai cīņā bij krituši labākie vācu elementi. Viņus vācu virsnieki ar rezervēm, kuri bij agrākie gūstekņi, kas atgriezušies no Krievijas pēc Brest-Litovskas miera. Šī lielākā daļa viņi bij nonākuši gara stāvoklī, bez tam viņi bij arī pārņēmuši lieliniešu idejas. No otras puses, angļi un franči bij [illegible] ar [illegible] un [illegible] ar [illegible] ar [illegible] ar

Iarunajā valdībā bij centra part., brīvdomātāju un sōc. [illegible] pārstāvji. Nostājies vald. priekšgalā, Badenes Maksis uzsāka pārrunas; bet iekams griezās pie antantes galv. vadoņa, Vilsona, kanclers nosūtīja Hindenburgam šādu telegrammu: „Vai augstākā armijas vadība ir skaidrībā par to, ka, uzsākot miera sarunas, Vācija var zaudēt savas kolonijas - Elzau Lotringu un poļu apgabalu austrumos?"

Hindenburgs tūlīt telegrafē atbildi: „Jā. Vācu izsmeltās rezerves, ienaidnieku svaigās rezerves, ko tās nepārtraukti laiž cīņā, padara vācu armijas stāvokli kritisku. Ikviena zaudēta diena mums maksā 1000 drošsirdīgu vācu kareivju."

1918.g. naktī no 4. uz 5. okt. ar Šveices starpniecību v. Valšķu prezidentam nosūtīja šāda satura telegr.:

„Vācu valdība lūdz Sav. Valšķu prezidentu spert vajadzīgos soļus miera pārrunu uzsākšanai un paziņot šo lūgumu pārējām karotājām valstīm un uzaicināt tās, lai tās deleģē pilnvarotos pārrunu uzsākšanai. Kā miera sarunu pamatu vācu valdība pienem programmu, ko Sav. Valšķu prez. izteicis [illegible] ziņojumā kongresam 1918.g. 8. janv. un savā runā 1918.g. 27. sept. Lai izvairītos no tālākas asins izliešanas, vācu valdība lūdz, lai nekavējoties noslēdz pamieru uz sauszemes, jūras un gaisā."

Kas ir šie 2 dokumenti, uz kurjem atsaucas Badenes Maksis? Pirmais ir prez. ziņojums kongresam un aptver vispārīga miera programmu, kas izteikta 14 punktos. Tur izteikti daži vispārīgi nosacījumi visas pasaules valstīm un tālāks norādīti noteikumi, kā Eiropa būtu pārveidojama.

1) prasa lai visas miera pārrunas notiek atklāti,

8) Visa Franču territorija jāatbrīvo, ienaidnieka ieņemtie apgabali jāatjauno; tāpat jāatlīdzina ta netaisnība, ko Prūsija Francijai nodarījusi 1871.g., atņemot tai Elzasu un Lotringu, kuras dēļ mieru uzturēšana bijusi apdraudēta 50g.

9.) Jāizlabo Italijas robežas, ieverojot skaidri redzamo ieāzī tautību sadalījumu

10) Austro-Ungarijas tautām, kas grib nostāties citu nāciju vidū, jādod iespēja pie pirmās izdevības autonomi attīstīties.

11.) Jāiztīra Rumanija, Serbija un Melnkalne, Serbijai jādabū pieeja pie jūras. Balkanu tautu starpā jānodibina draudzīgas attieksmes, kas atbilst tautību sadal. vēsturiskam notikumam. Jādod starptautiska garantija, pol. un saimn. garantija tāpat ar Balkanu valšķu territoriju neaizkaramība.

12) Osmana imperijas turku apdzīvotiem apgabaliem bez kādām ierunām jādod patstāvība, bet tām tautībām, kas pakundzētas turkiem, jānodrošina dzīves apstākļi un jādod iespēja autonomi nostāties. Dardaneļi jāatver visu nāciju tvaikoņiem un brīvu kugošanu šai jūras šaurumās nodrošina starptautiskām garantijām

13) Jānodibina neatkarīga būru valsts, kurā jāietilpi visiem novadiem, kur neapšaubāmi būru tautības iedzīv.

Polija jādabū brīva un jānodrošina izeja uz jūras. Tās polit. un saimn. neatkarība jānodrošina starptautiskiem līgumiem.

14.§ Wilsons atgriežas pie vispārīgiem principiem: jānodibina tautu apvienība, kas pamatotos uz noteiktiem līgumiem. Tās mērķis lai būtu katras valsts politiskās neatkarības nodroš. un tik lab lielo, kā mazo nāciju neaizkaramība.

Šai pēdējā ē Vilsons izteica tautu savienības ideju. Sedzam, ka Vācija kapitulē pilnīgi, lai tikai noslēgtu pamieru. Vācija jau iepriekš atteicās no kolonijām, no Elzasas, Lotringas un Poznanas. Ka vācu valdība pieņem Vilsona otru dokumentu, Vilsona runu 27.IX., tas jau vēl ļaunāk. Tā Vācijai moraliska pazemošanās. Šai runā Vilsons saka:

„Mēs visi esam vienis prātis, ka nevaram mieru slēgt ar centrālvalstīm, kaut kādi izlīgstot vai rodot kompromisus, jo mums ar šīm valstīm jau bij jāsaduras un mēs redzējām, kā tās izturējušās pret citām valdībām, kas cīņā piedalījušās. Redzējām to Brest-Litovskā un Bukarestē. Mums tur nācās pārliecināties, ka šīm valdībām nav goda jūtu un ka tās netiecas pēc taisnīguma. Tās neievēro līgumus, neatzīst citu principu kā vien varu un savu labumu. Mēs nevaram ar tādām mieru slēgt. Tās to padarījušas par neiespējamu. Vācu tautai tagad pilnīgi jāzina, ka mēs nevaram ticēt tā vārdiem, kas mums šo karu uzspiedis."

Abi dokumenti labi raksturo amerikaņu prezidentu. Šeit ir kaut kas no sludinātāja, kas izteic bargus moraliskus spriedumus, ir arī kaut kas no mācīta vēsturnieka un filosofa, kam ir pašam savas idejas par pasaules iekārtu uz tiesību un taisnīguma pamatiem, un beidzot, šeit izpaužas valdonīgs diktators, kam ir savs noteikts plāns Eiropas nomierināšanai un Eiropas tautu interešu norobežošanai.

Vilsons atbildēja uz Badenes prinča Makšā telegr. 2.X. Atbilde nevarēja iepriecināt. Vilsons teica, ka viņš pilnīgi atsakoties aicināt savus sabiedrotos, lai tie pārtrauktu karą darbību, iekams vācu karaspēks nav iztīrījis visas svešās territ-

ko tās līdz šim okupējušas. Beigās Vilsons vaicāja, vai kanclers runājis tikai imperijas, tās valdības vārdā, kas līdz šim karoja. Šis jautājums nozīmēja, ka Vilsons nekādā ziņā neuzsāks pārrunas ar Vāciju, kamēr imperijas priekšgalā atradīsies Vilhelms II.

Badenes Maksis steidzās atbildēt, ka tag. vācu valdība izveidojusies saziņā ar reichstāga lielumlielo vairākumu un ka kanclers runā vācu valdības un vācu tautas vārdā. Uz šo 12. X. telegr. Vilsons atbild 14. X. vēl asākā tonī. Viņš raksta, ka pamiers neesot iespējams, kamēr vācu armija atkāpjoties, posta Francijas un Beļģijas territoriju, tā laužot civ. karošanas noteikumus un parašas un kamēr grēmdējot savām zemūdenēm pašažieru tvaikoņus. Nevar sagaidīt, lai nācijas, kas apvienojušās pret Vāciju, būtu ar mieru pārtraukt kara darbību, kamēr turpinas necilvēcības un laupīšanas akti, uz kuriem pasaule skatās ar šausmām un sašutumu sirdī. Pālāk prezidents atkārto, ka esot vēl viens noteikums, bez kura nevarot bēt runas par pamieru. Vācu tautai jānokrata tā patvaļīgā vara, kas to mākusi līdz šim un kuras dēļ iesācies karš.

Šos Vilsona vārdus nevarēja citādi izprast, ka vienīgi tā, ka Vilhelmam jāatsakas no troņa. Badenes princis Maksis mēģināja iegūt amerikaņu prezidenta žēlastību, steidzīgi izdarot polit. reformas. 20. okt. izdeva likumu, kas paredz, ka turpmāk var karu pieteikt vienīgi ar reichstāga atļauju. Otrs likums paredzēja, ka kanclers var atrasties pie varas vienīgi tik ilgi, kamēr reichstāgs viņam dāvā uzticību, un trešais likums atņēma keizaram tiesības iecelt

milit. amatos personas bez atbildīgā kabineta piekrišanas. Tādā kārtā Vācija, militaras katastrofas spiesta, pārvērtās no gandrīz neierobežotas monarch. parlamentārā valstīs. Bet viss tas Vilsonam bij par maz. 24. okt. pienāca viņa trešā telegramma, iepriekšējā dienā parakstīta Vašingtonā. Šeit prezidents paziņo, ka mieru, tāpat pamieru, var noslēgt tikai tai gadījumā, ja Vācija pieņem jebkurus uzstādītos noteik. Tai pašā laikā viņš arī izteicās, ka atzistot kanclera izdarītās polit. pārmaiņas par nepietiekošām. Galvenā iniciative paliekot to personu rokās, kas līdz šim bijuši Vācijas kungi. Sav. Valšķu valdība grib runāt tikai ar īstiem vācu tautas pārstāvjiem, kuŗiem patiesi konstit. iekārta būtu nodrošinājusi patieso Vācijas vadītāju stāvokli. Ja sav. Valsttīn jārunā ar Vācijas kungiem un monarch. autokratiem, tad tās vis negrib uzsākt miera sarunas, bet prasa pilnīgu padošanos.

Te jau pilnīgi skaidri teikts, ka, gadījumā, ja Vilhelms neatkāpjas, Vācija pie miera netiks. Bet Vilhelms I. negribēja no troņa atteikties, nekas nespēja viņu iekustināt: ne Turcijas kapitulacija, ne Austro-Ungarijas sabrukums. Viņa ietiepību beidzot salauza Vācijas nemieri.

Dumpis sākās uz Vācijas kaŗa kuģiem Ķīlē. Matrožu vidū bij izplatījušās baumās, ka flotes vadība nodomājusi ilot angļiem pēdējo, izšķirīgo kauju, lai ienaidniekam nodarītu zaudējumus un kaut arī tāpēr būtu jāzaudē vācu flote. 28. okt. uz kuģa „Markgraf" komanda atteicās klausīt virsniekiem. Dumpiniekiem pievienojās ritu kuģu matroži un pieņēma rezoluciju: „Ja angļi mums uzbruks, mēs līdz pēdējai iespējai aizstāvēsim savus krastus, bet paši uzbrukumā nedosimies,

tālāk par Helgolandi nedosimies."

Nemieri vērsās aizvien plašāk. 3. nov. Ķīlē notika liels matrožu mitiņš. Nākošā dienā nogalināja bruņu kuga „König" komandieri. Ķīles garnizona kareivji pievienojās jūrniekiem, izvēlēja kareivju un matrožu deputatus. Kustība āri pārņēma citas Vācijas pilsētas: Hamburgu, Libeku, Ķelni, Mainci un viscaur radās kareivju un strādn. dep. padomes, pieņēma rezoluciju, ka nekavējoties jāslēdz pamie"s un ka jāizbeidz mil. diktatura. Insurgentu vidū vislielāko ietekmi ieguva soc. demokrati. Viņi tagad izveidoja cīņas vienību, nosaucot to par „Spartakus-bund" (Spartaks vadīja vergu sacelšanos sinās Romas republ. laikos). Kurts Eismers ar savām uguntīgām runas spējām mudināja pilsoņus gāst dinastiju un izsludināt republiku. Berlinē no ciētuma atbrīvoja Libknechtu un Rosu Luksemburgu. Kad iesniedza prasību, lai Vilhelmu gāž, ģen. Linsingens gribēja atbildēt ar artilerijas uguni, bet Badenes Maksis aizliedza šaut tautā un atcēla ģenerali. Vilhelms vēl vienmēr negribēja atteikties no troņa un aizbēga no Berlines uz Spaa, Belgijas austrumos. Bet Badenes princis Maksis pats uz savu galvu paziņoja, ka ķeizars atteicies no troņa. Tas notika 9. nov. Princis Maksis domāja, ka tagad novērsti galv. šķērslis pamiera noslēgšanai un nosūtīja delegatus uz ģen. Fošas mitekli. Tas bij viņa pēdējais rīkojums. Nākošā dienā viņam bij jānoliek kanclera pilnvaras. Varu pārņēma Eberts, soc. dem. partijas mērenā spārna vadonis, cilvēks, kas nāca no strādn. aprindām. Kāds cits soc. dem., Compiègne, valsts sekretars Badenes Maksa kabineta, pasludināja no reichstāga lieveņēm vācu republiku.

Saņēmis šo ziņu, Vilhelms bēg uz Holandi un tikai, kad viņš šeit atradās drošībā, viņš atsūtīja savu formalo ateikšanos. No savām din. tiesībām atteicās arī visi viduvējie un sīkie Vācijas suvereni. - Šajās nemieru pilnajās dienās vara atradās galējo kreiso soc. rokās. Reichstāgs bij izvēlēts 1912. g., 2 g. pirms kara un tur pa lielākai daļai atradās tikai konservativie un mērenie elementi. Reichstāgu tagad pavisam nostūma sānis. Vācija pieslējās tai formai, kāda tai laikā dominēja Krievijā — kļuva padomju republika. Vadība atradās izpildkomitejas rokās, kas pastāvēja no 14 kareivjiem un 14 strādn. Komiteja pasludināja pilnīgu preses brīvību, ieveda 8 st. darba dienu un apsolīja kollektivizēt visus ražošanas līdzeklus.

Demokratiskais apvērsums Vācijā neietekmēja triumfejošos sabiedrotos. Viņi to uzskatīja kā jaunu simptomu, kas liecina par Vācijas mil. sabrukumu.

Tās delegacijas priekšgalā, ko Maksis nosūtīja, atradās Erzbergers, katoliskā centra dep., un delegacija ieradās 8. nov. mežā, kur atradās maršala Foša vilciens. Fošs parlamentariešiem neshiedza roku. Vispiems viņš pieprasīja, lai atnācēji izsakas, kā viņi lūdz pamieru. Pēc tam viņš lika nolasīt jau iepriekš izstrādātos noteikumus, un tie bij šādi:

Nekavējoties jāiztīra Belgija, Francija, Luksemburga, Elzasa, Lotringa. 2 ned. laikā Vācijai jāizdod 5000 lielgabalu, 25000 ložmetēju, 3000 bumbmetēji, 1700 aeroplanu. Tālāk bij prasība iztīrīt visu kreiso Reinas krastu un to vajadzēja ieņemt antantes karaspēkam. Vācim bij jāizdod 5000 lokomotives, 150.000 vagonu, 5000 automobiļu, antantes okupacijas armijas

bij jāuztur Vācija līdzekļiem. Atceļami Brest-Litovskas un Bukarestes miera līgumi. Jāizdod viss zelts, kas iegūts Krievijā, Rumanijā, Belgijā. Jāatlaiž visi antantes gūstekņi, bet sagūstītos vācus mājās neatlaiž. Jāizdod vācu zemūdenes 10 drednauti, 14 kreiseri, 50 minu iznīcinātāji.

Beigās bij teikts, ka Vāciju turpinās bloķēt kamēr nebūs pilnīgi noslēgts miers. – Fošs lika delegatiem izvēlēties, vai nu viņi paraksta visas prasības, vai arī sabiedrotie turpinās karu. Fošs viņiem deva 3 dienu laiku pārdomāt priekšlikumu un sazināties ar savu valdību. Delegati pavadīja šīs 3 dienas vagonā. Viņi sai laikā dabūja zināt, ka Vācijā notikusi revolucija, ka Vilhelms bēdzis uz Holandi, ka vara atrodas ļautas deputatu palatas rokās. Kad Erchergers griezās pie virspavēlnieka Hindenburga, tas atbildēja, ka jācenšas panākt noteikumu mikstināšana, bet ja tas nav iespējams, tie jāparaksta.

11 nov. delegati parakstīja pamiera līgumu, bet ne kā vācu imperijas, bet kā vācu republikas pārstāvji.

Miera slēgšana.

No Amerikas ieradās Vilsons, ko Francija apsveica kā glābēju. Sākumā Klemenso atvairīja no piedalīšanās lielu valsķu daļu un atstāja 10 uzticamākos. Visu izlēma ciešā saziņā Amerika, Francija, Anglija un Italija (Vilsons, Klemenso, Loid Džorážs un Orlando). Galv. noteikumus izstrādāja Klemenso. Saņēmis no Foša telegr., viņš raksta:

„49 gadus esmu gaidījis šo mirkli. Mieru uzskatu kā kara turpinājumu, tikai tagad citiem ieročiem.

[illegible] dalu atdot par atlidzibu par [illegible] gremdētiem.

3) [illegible] 10 g. laikā nodot [illegible]

4) Vācija atdod Francijai un Belgijai 370.000 lopu 140.000 slauc. govju;

5) Vācija apnemas izmaksāt ik katru summu kādu pieprasīs pēc 2 g. 1921. g. 2. maijā to noteica uz 132 miljardu zelta.

6) Belgijai jāmaksā 6 miljardi

7) Sabiedrotie okupē uz 15 g. Reinas kreiso [illegible] Okupacijas armiju uztur Vācija.

231. § nosaka, ka Vācija ir vienīgais kara vaina nieks. — Versaļas tekstam 200 l. p. Jas bij Vācijas nāves spriedums. Pēc 1½ mēn. Veimarā līgums bij jāratificē. 22. balsoja [illegible] 237 > 138 nolēma līgumu parakstīt. Tikai 2 p. negribēja pieņemt. Vācija nav kara [illegible] 2 Vācija atsakās [illegible] pitsudu ko starptautiski uzskata par līguma lauzējāju. Klemenso protestēja.

Ungari no Austrijas jau bij atdalījušies. Karpatu ziemeļos nodibinas Čechoslovakija, Transilvanija, Rumanija. Nodibina Jugoslaviju. Tā realizējas Lielserbija. Neiji līgums piespiež ungarism atdot pieeju pie Ēgeja jūras. Sevras līgums paredz Turcijas sadalīšanu. Anglija dabū Mesopotamiju Palestinu Arabijas oazi; Franc. Siriju, Dodekanesu, Rodesu un pārējās salas pie Maz Āzijas, Griekija, Smirnu. Konstantinopole starp Melno un Ēgeja jūru palika Turcijai. Jūras šaurumu ienēmas Brifanijas flota.

Des Nationes societe

4 g. cīnas uz sauszemes jūras un gaisā prasīja 742 milj. krituše 20 milj. invalidu, sakropļoja Eiropas jaunatnes ziedu. Tas bij liels materials un moralisks zaudējums. Zīvie novājināti, daudzi izpostīti, Eiropas nervu sistēma satricināta, psiche satraukta. 1919. g. visi ilgojās izbeigt karu, izņemot maršalu Fošu, kas gatavoja atkārtot Napoleona kara gājienu uz Krieviju. Visur vēlējās izbeigt asins izliešanu, bet Klemenso un Ludendorfs sacīja: „Karš nevien neizbēgams, bet pat labvēlīga parādība. Tas ir vienīgais līdzeklis strīdu izskiršanai. Tas ir labi, ka spēcīgie uzkundzejas vajākiem."

Klemenso grib miera posmu pavilkt garāku, bet Ludendorfs grib ātrāk iznīcināt ienaidnieku. Daudz cilvēku, kas Eiropas karā ievilkti ar varu, vēlējās mūžīgu mieru. Libe vēlie principā aizstāv pacifismu. Darba laudis grib solidarizēties lai nebūtu karu. Tas notika pirms kara. Patriotisms uzvarēja kosmopolitismu.

19. g. s. rodas doma, ka Eiropas tautām jādzīvo konfederacijā, kur būs autonomija ik vienam. Visus strīdus izskirs savstarpēji vienojoties. Šī ideja izplauka Anglijā. Amerikas sav. Valstis pamatojoties uz šiem pamatiem, izkaroja apvien federacijas.

Amerikā izveidojās ideja, ka līdzīgi Amerikas sav. valstīm jārop arī Eiropas sav. valstīm. Liktenim bij labpaticis šīs idejas atbalstītāju, amerikanieti Vudro Vilsonu, nastādīt visaugstākā stāvoklī sav. Valstīs – dot viņa rokās milzīgās amerikanu valsts neizsmeltos svaigos spēkus, tāpēc šī personība

varēja iejaukties Eiropas karā, valdoņiem izsķirt tā rezultātu lai pēc tam diktētu miera noteikumus Eiropā. Varda tiesā nozīmē Vilsons nav tautu savienības izyudrotājs. Šī ideja pastāvēja jau agrāk, šādas savienības konstit. plāni jau bij agrāk izstrādāti. Bet Vilsons kļuva par šīs idejas lanā tīsku atbalstitāju uzņēmas to neatlaidīgi realizēt dzīvē. Vilsonam ir tipiska amerikaņu polit. darbinieka seja un tomēr viņš atsķiras no citiem amer. tautas vadoņiem, turklāt divējādā ziņā: 1) viņš pretēji amerikaņu tradicijam aktivi iejaucās Eiropas lietās un 2) viņš sevi parādīja ne tikai kā politiķi bet arī kā mācītu religisku reformatoru, līdzīgi pāvestam Inocentam III. vai Kalvinam. - Vilsons ir galv. kārtā teoretiķis viņš dzīvoja abstrakto domu pasaulē un tomēr gribēja tās uzspiest cilvēcei. Viņš mēlēja uzstāties arunām tautas masā, sapulces. Viņa runas mītiņos un deklaracijas miera konferencē komisijā un pat 4 vīru padomē bij nevis polit. sacerējumi, bet gan teologiskas lekcijas, sludinātāja pamācības. Viņam eksistēja tikai sistemas, bet ne cilvēki; viņš runāja par tautu labklājību, bet atsevišķie dzīvie individie viņu neinteresēja, tie viņu tiešāki neskāra. Vilsona sekretars Stewart Baker par viņu uzrakstījis loti interesantu grāmatu. Šis sekretars pavadījis prezidentu brauciņos pa Ameriku un Eiropu un nepārtraukti atradies pie Vilsona pa visu miera konferences laiku. Viņš dievina Vilsonu kā politiķi un cilvēku, bet neslēpj viņa īpatos trūkumus. Bakers saka, Vilsons visu mūžu bij zinātnieks, grāmatu cilvēks, viņš bij radis visas vajadzīgās zināšanas saņemt ne no dzīviem cilvēkiem, bet gan smelt tās grāmatās dokumentos

Kolīdz viņš aptvēra jautājuma būtību, tā viņam cilvēki kas bij noderējuši kā informaciju avots kļuva nesvarīgi. Bekers ne vienu reizi vien atgriežās pie šīs prezidenta īpašības un starp citu stāsta šādu interesantu epizodi pa konferences laiku. Vilsons bij nežēlīgs agrākās slepenās diplomatijas pretinieks, gribēja lai visas pārrunas notiktu atklāti, tāpēc bij ar mieru ļaut žurnalistiem piedalīties konferences sēdēs, bet visi pārējie Versalas konf. dalībnieki kategoriski bij pret to. Lai gan Eiropas un Amerikas preses pārstāvji sakarā ar to bij iesniegušī svinīgu protestu 1919. g. 14. janv., Vilsonam izdevās panākt vienīgi to ka žurnalistus pielaiž tikai konferences plenarsēdēs, bet kollegas darīja iespējamo, lai tas izvērstos par tukšu, formalu lietu. Visas nopietnās sarunas kārtoja slepeni. Jād Bekers ieteica Vilsonam nodibināt tiešu kontaktu ar žurnalistiem, jo tiem prezidents špita vienīgais atbalsts un cerība. Bekers ieteica cieši saistīties ar preses pārstāvjiem, lai tad savkārt varētu atbalstīties uz Eiropas un Amerikas presi cīņā pret naidīgiem polit., kas uzstājas par slepenu diplomatiju. Bekers bij ļoti izbrīnējies ka Vilsons pret šo priekīlikumu izturējās vēsi. Prezidents, viņš teica, vispāri nesaprata kāda vērtība un nozīme tiešai saskarei ar cilvēku: „Es zinu, ka viņš juta līdz korespondentu 14. janv. protestam, viņam tas bij pat nepaciešami, bet prezidents nekad neatzināt, ka tas tā būtu, viņš ne reizi nepateicās žurnalistiem un tāpēc daudzi domāja, ka viņš izturas naidīgi pret presi."

Bez šīm Vilsona īpašībām vēl jāaizrāda uz viņa pilnīgu Eiropas un eiropiešu nepazīšanu. Tautu sav. ideja bij skaists amerikanisks sapnis. Amerikas sav. valšķu

prezidents taisījās Eiropā nodibināt paradīzi pēc Amerikas rauga, bet viņam nebij ne jausmas, kādos konkrētos apstākļos nāksies vispārējā miera vārīgo stādiņu dēstīt. Viņš ignorēja Eiropas vēsturi, viņš nepadomāja par tiem niknajiem strīdiem kas kaimiņu starpā bij ilguši gadu simt. postot Eiropas nāciju dzīvi. Viņš izturējās nevērīgi pret tiem apvainojumiem, kas vēstures gaitā bij viscauri krājušies. Viņš neraudzījās uz to, kādas intereses ir tām nācijām, kas reizu reizēm viena otru apspieda. Bet ar šīm Vilsona īpašībām iepazīstamies tikai vēlāk dzirdot, kā par viņu stāsta cilvēki, kas viņam tuvu stāvējuši.

Kad Amerikaņu prezidents kā burvis iejaucās notikumu gaitā, atbrīvoja karā izmocīto Eiropiešu masas no asinainā lietuvēna, tad šīs masas par Vilsona min. īpašībām nekā nezināja. Prezidents šķita esam visas pasaules diktators, visdiženākais un gudrākais politīķis, kas spējīgs visu izprast un visus strīdus izšķirt. Kad Vilsons 1919. g. dec. ieradās Eiropā, lai piedalītos miera konferencē, viņa popularitate sasniedza kulminacijas punktu. Italijā prezidenta gīmetnes bij izkārtas visos skatlogos, Turinā visos kioskos ugunīgiem burtiem zaigoja viņa it kā akmenī rīstie vārdi. Polijā aizraušanās ar Vilsonu, kā poļu tautas atbrīvotāju, bij tik liela, ka poļu intilligence, sastopoties uzrunāja viens otru ar ar paroli „Vilsons". Koreja lūdza, lai Vilsons aizsargā to pret Japanu, kuras vārmācības dēļ korejieši ejot bojā. Albanija lūdza, lai viņš ejot tai talkā, jo tā Eiropā neesot atradusi sev aizstāvi. Bekers šādi apzīmē Vilsona programmas 2 galv. punktus:

1) Vilsons uzstājas par tautu pašnoteikšanas ik viena nācija jāpārvalda tā kā tā pati to vēlas.

2) Vilsons gribēja, lai visas nācijas piedalītos tai vispasaules organizacijā, no dibinās saistarpējai aizsardzībai un palīdzībai, t.i. lai tāu būtu vieta tautu savienībā.

Vēl pirms piedalīšanās pasaules karā, 1917.g. 22. janv. Vilsons teica uzrunā sav. valšķu senatam:

„Tie ir amerikaņu principi un amerikaņu politika. Mēs nekā cita nevaram aizstāvēt; bet tai pašā laikā šie principi un pol. uzdevumi ir arī visu kulturalo tautu, izglītotās sab. tālredzīgo vīru un sievu uzdevumi, un šiem principiem jāuzvar."

Šo ideju pamatu viņš ieguva savas ģimenes vēstur. tradicijās. Viņš pastāvēgi atcerējās, ka cēlies no skotu puritaņiem, ka viņa priekšteči 16.g.s. bez ticības brīvības aizsardzības noslēguši kovenantu (savienība, ciešs līgums). Vilsons ļoti mīlēja šo vārdu „kovenants". Tautu savienības pamato: viņš gribēja likt vārdu „kovenants" jaunu sabiedrisku līgumu. Vilsons nevien cēlies no puritaņiem, bet arī pats bij puritanis, saglabājis seno dievbijību. Bekers stāsta, ka braucot kuģī, prezidents pirms pusdienām skaitījis pie galda lūgšanas.

Amerikā vispār pastāvēja opozicija pret iejaukšanos Eiropas lietās. Amerikaņi pieraduši domāt, ka nevien Eiropai nav tiesības iejaukties Amerikas lietās, bet viņi arī paši baidās ielaisties kaut kādu citu pasaules valšķu strīdos, baidās saistīties savienībā, uzņemoties atbildību lietās, kas pašas Amerikas interesēm švešas. Balstoties uz šīm jūtām, pret Vilsonu uzstājās Rusvelts (Roosevelt), Lodžs (Lodge), Džonsons (Johnson) Borā (Borah).

Senators Lodžs prasīja, lai Nācija samaksātu lielu

summu par karā nodarītiem zaudējumiem un Sav. Valstis saņemtu savu likumīgo daļu no kontribucijas. Senatori Džonsons un Borā aicināja amerikaņus nepārkāpt savu izolaciju atstāt Eiropas tautas viņu pašu liktenim. Borā pretojās tam, ka asignē 100 milj. dollaru Eiropas bada cietēju ēdināšanai, jo ar to tikai panāks amerikaņu aplikšanu nodokļiem. Vilsona aicinājumam: „Pirmā vietā cilvēcību", senators nostādīja preti savu devizi: „Pirmā vietā Ameriku." - Tādā noskaņojumā Vilsons devās uz Eiropu, ne tuvu nevarēdams atbalstīties uz citu Amerikas pilsoņu atsaucību. Bet viņš cerēja tos vēlāk aizraut ar saviem Eiropā veiktiem darba panākumiem. Vilsonam likās, ka Eiropas atbalsts nodrošināts, un tiešām, Vilsona pusē bij masas, sab. domas. Bet miera sarunas notika nevis ar masām, nevis ar intilligenci, kas prezidentu atbalstīja, bet gan ar uzvarējušo lielvalšķu valdībām, ar nedaudz vadoņiem, realpolitikas pārstāvjiem, kas vispirms domāja par to, kā izmantot uzvaru un nemaz negribēja samierināties ar ienaidnieku, bet gan vēlējās tam atriebties, to pazemot, atņemt tam cik iespējams vairāk un sadalīt savā starpā laupījumu. Te nu Eiropas nepazīšana Vilsonam nāca ļoti par sliktu. Vispirms izrādījās, ka kara laikā sabiedroto starpā notikušas slepenas sarunas un slēgti slepeni līgumi par Vācijas, Austrijas un Turcijas sadalīšanu gadījumā, ja izdotos tas uzvarēt. Par šīm slepenām sarunām neviens, ne Vilsons, ne kāds cits Amerikā vispār nekā nezināja. Vispār, amerikaņu diplomatija parādīja, ka tā nestāv uzdevumu augstumos, ka tā slikti informēta. Vilsona programma skaitēja: „Miers bez aneksijām", bet sab. valdības domāja, ka mieru iespējams slēgt vienīgi

tādā gadījumā, ja izdara aneksijas, bez aneksijām mieru nevar dot." Brandes (Georg Brandes), slav. dāņu zinātnieks, kas sarakstijis darbu „Galvenie virzieni Eiropas literaturā 19.a.s. izteica savas bažas par tām cīņām, kādas paredzamas Vilsonam. „Sabiedrotie pārlieku noreibuši no uzvaras un pārāk viņi tiecas sodīt, tāpēc dziezin vai būs iespējams noslēgt ilgstošu un taisnīgu mieru. Esmu vecs cilvēks un labi atceros 1871. g., kad 24 st. pēc Parizes krišanas turp no Anglijas ripoja veseli vilcieni ar pārtiku bada cietējiem, bet ko tad redzam tagad? Vācija padevās jau kopš 3 mēn. un sabiedrotie tomēr tāpat kā iepriekš pretojas Vāciju apgādāt ar pārtiku. Tādā noskaņojumā slēgts miers protams nevar izraisīt polit. apmierinājuma jūtas. Esmu sajūsminātsi par prez. Vilsona principiem, es tos cienu, bet nesaprotu, kā var cilvēki, neaizveņot acis ticēt to piepildījumam. Kaņš nevar mieru nest, tikai mīla un līdzcietība nes mieru bet kur tad rast mīlu un līdzcietību?"

1918. g. anglu strādnieku organs „Labour Herald" ik dienas milzīgiem burtiem pār visu pirmo lapas pusi mudina visu decembri no vietas: „Vilson, nepadodies!"

Vilson: atveda sev līdz uz Eiropu darbības plānu un tur pirmā punktā bij paredzēta tautu savienības nodibin. „Tautu liga", viņš teica, „ir atslēga vispārīgam mieram." Reparacijas, t.i. jaut. par karā nodarītiem zaud. stāvēja tikai otrā vietā, vēl tālāk par jaunu robežu noskaidrošanu un visheidzot par koloniju nodib. Vilsons gribēja sākt ar tautu savienību, jo ticēja, ka tā būs augstākā instance, kas izlems visus strīdīgos jaut. un pratīs nodibināt jaunu kārtību uz taisnības un tautu vienlīdzības pamatiem. Vilsons nebij tautu

savienības statutu autors. Viņam pieder tikai kovenanta principi, federativā līguma principi. Primais tautu savienības projekts parādījās Anglijā vēl kara laikā 1918. g. pavasarī. Tō izstrādāja starptautisko specialistu komisija, ko sasauca uz angļu min. prez. Balfoura (Balfour) ierosinājumu. Šis projekts bij pazīstams kā Filimora (Phillimore, ziņojums, jo lord Filimors bij komisijas priekšsēdis. 1918. g. maijā Filimora projektu iesniedza augstākai kara padomei, pēc tam dominiju premjerministram un beidzot sav. valšķu prezidentam. Projekta būtībā ietverti 2 principi:

1) Neviena nācija nedrīkst pieteikt karu, iepriekš nenodevusi strīdus jaut. kādai šķīrējtiesai vai tās instancei.

2) Visām pasaules nācijām savā starpā jāvienojas kā rīkotees gadījumā, ja kādas valstis uzsāktu karu, nepildījušas iepriekšējos nosacījumus. Turklāt jānoteic sodi tīm nepaklausīgajām valstīm.

Šos noteikumus vēlāk ietilpināja tautu sav. statutu 5 pantos, no 12.-16.- Vilsons izskatīja Filimora projektu kopā ar vienu no savas pavadonības ietekmīgākām personām - palm Hausu (House), un pēc tam uzdeva Hausam projektu pārsēdāt. Hausa izdarīto papildinājumu starpā ievērību modina 2.

1) Viņš lika priekšā samazināt visu valšķu bruņošanos, noteicot zināmu standartu, lai bruņ. atrastos tādā līmenī kāds nepieciešams drošības garantēšanai. Tai pašā laikā viņš gribēja, lai kara rūpn. monopolizē valsts un lai kara lietā valda pilnīga atklātība.

2) Viņš ieteica garantēt ikvienai valstij, kas iestāj tautu savienībā, tās territorijas neaizkaramību un politisko

neatkarību.

No šī Hausa izstrādātā priekšlikuma radies tautu savienības slavenais 10.§, kas bij uzmanības centrā, kad 1935.g. sacīlās jaut. par Abesinijas aizsargāšanu. Šī panta izpildīšana izraisīja konfliktu starp tautu sav. un Abesinijai uzbrūkošo Italiju.

Pieņemot Hausa redakciju, Vilsons novērsās no anglu projektas Filimors dom.āja, ka pietiek ar šķīrējtiesu, lai nodrošinātu nac. valšķu neaizkaŗamību, bet Vilsons paredzēja, ka jādod tiešas garantijas, t.i. jāsargā sav. locekles ar bruņotu spēku. Viņš pie tam izgāja no amerikaņu federalas konstit., kur sacīts, ka Sav. Valstis garantē ik katram stātam, kas ietilpst apvienībā, republikaniskū valdības formu, un apņemas pasargāt ik vienu no tām no ārējiem uzbrukumiem. Atkal Amerikai bij kļūt par pieņēru Eiropas valstim. Vilsons 3 reiz vārstrādāja tautu sav. projektu, cenšoties izmantot dažādus priekšlikumus. Lielu vēribu viņš piegrieza projektam, ko iemiedza Dienvid-Āfrikas gen. Smuts. Viņš dzimis Kapzemē kā holandiešu izceļotāju pēctekis, kas izmisis cīnījās par būru neatkarību no 1899.-1902.g., bet pēc kaŗa kopā ar būru varloni Botha kļuva par lojalu Anglijas pilsoni. Pasaules kaŗā Smuts izdarīja Anglijai lielus pakalpojumus cīņās pret Vācu un neatlaidīgi prasīja, lai Āfrikas kolonijas Vācijai atņem, lai tūkstošiem iedzīv. atbrīvotu no vācu despotiskās zārvalda.

Smuts liek priekšā koloniju sadalīšanu mandātu veidā. lielvalstim attiecīgi vienojoties. Koloniju mandātu iedotrājās par kādas lielvalsts aizbildniecību par koloniju

patronatu, pie kam kolonija saglabā savu patstāvību, un šādai pārvaldes sistemai vajadzēja būt pilnīgā pretstatā ar koloniju tiešo pārvaldi no metropoles.

Šādā veidā Vilsona projekts bij it kā dažādu priekšlikumu kombinacija, un visi priekšlikumi bij radušies anglu-sakšu pasaulē, t. i. pašā Anglijā vai dominijās un Amer. Sav. Valstis. Priekšlikumos atspoguļojas anglu-sakšu paražas, intereses un vispārīgi, pasaules uzskats. Zīmīga ir prasībai, lai atceļ vispārējo kaŗa klausību. Anglija to ieveda tikai tad, kad spieda smaga nepieciešamība, kad valstij draudēja tiešas briesmas un tūlīt pēc kaŗa izbeigšanās to pasteidzās atcelt. Amerikā šādas kaŗa klausības pat vēl nekad nav bijis, un šai brīdī Vilsons karsti vēlējās atlaist savus brīvprātīgos mājās cik ātri iespējams. Beidzot, Vilsons ieveda projektā arī strādn. savienības un organizaciju priekšlikumu, kā arī lūgumus, kas aptvēra mazo un apspiesto nāciju peticijas. Ietilpināja pantu, kas uzlika visām tautu sav. dalībniecēm pienākumu saīsināt darba dienu un uzlabot darba apstākļus, pieņēma priekšlikumu piešķirt vienādas tiesības mazākumtautībām un rāsēm.- Vilsona izdomātā miera konferences plānā bij paredzēts uzsākt darbu ar tautu savien. nodib., bet tam nejuta līdz Francijas, Anglijas un Italijas valdnieki. Tie jau bij uzsākuši laupījuma sadalīšanu pēc slep-ni noslēgtiem līgumiem. Italija jau bij piesavinājusies Austrijas apgabalus, Dienvid-Tiroli un Triestu. Anglija un Francija gatavojās okupēt Turcijas apgabalus Āzijā. Tās apsprieda projektu par to, kā iekārtot lielu cauruļvadu, kas savienotu Irakas bagātos naftas avotus ar Tigras un Eifratas galiem līdz Sīrijas ostām pie Vidus jūras.

Klemenso un Loid Džordžam nepatika idejas, ka tautu sav. stājas pāri atsevišķām valstīm un visvairāk iztrauca 2 punkti: 1) par bruņošanās samazināšanu un 2) par tautu sav. kontroli kolonijās mandatu sistēmas veidā.

1919. g. 23. janv. Vilsons panāca rezoluciju, ka tautu savienībai jātop par miera līguma neatraujamu sastāvdaļu. Klemenso un Loid Džordžs bij spiesti principā piekāpties, bet no savas puses sāka izlietāt visus spēkus, lai atvairītu tautu sav. nodib. brīdi. Loid Džordžs ieteica noņemt jaut. par tautu sav. nodibināšanu no 10 vīru padomes dienas kārtības un to nodot ipašai komisijai. Ir viņš pats, ir Klemenso ieteica šai komisijā uzņemt mazo tautu pārstāvjus. Pirms tam viņi bij centušies atvairīt sōs mazos spēkus ~~no~~ galv. un būtisko jaut. apspriešanas, pārnesot to iztirzāšanu savās mazajās, slepenajās apspriedēs; bet nu, kad nācās apspriest tautu sav. iekārtu, viņi energiski sāka izvirzīt mazo tautu tiesības. Viņu apslēptais mērķis bij radīt smagu aparatu, kas būtu bezspēcīgs izdarīt kaut ko nopietnu, lai tad tautu sav. komisija kļūst par debatējošu klubu ar bezgalīgi garām runām. Bet viņu cerības neattaisnojās, jo jaunās komisijas priekšgalā nostājās pats Vilsons un tagad izvirzījās gandrīz jaunas briesmas: kad tik prezidents nenostājas visu mazo nāciju priekšgalā un neparalizē lielo valsku rīcību! Tad Loid Džordžs ķērās pie jaunas taktikas. Viņš nolēma cik iespējams ātrāk sadalīt vācijas kolonijas, vēl pirms amerikaņu prez. pagūtu nodibināt tautu savienību. Loid Džordžs bij inscenējumu lielmeistars.

~~Lara~~ Miera konferences 24 janv. sēdē pēkšņi ieradās

anglu dominiju: Australijas, Jaun-Zelandes, Dienvid-Afrikas un Kanadas premjerministri. Viņi lūdza, lai viņu rīcībā atstājot kolonijas, kuras viņu karaspeks esot iekarojis. Loid Džordžs piemetināja, ka vācu koloniju pārvalde esot bijusi barbariska, tur esot notikusi sistematiska sēdzimto iznīcināšana. Vilsons nezināja, uz kurieni viss tas sliecas un teica, ka pēc viņa domām nevieka neesot, kas uzstātos par koloniju atdošanu Vācijai. Viņa pretinieki tomēr piekērās šim teikumam un gāja tālāk uzbrukumā. Anglu dominiju pārstāvji prēprasija, lai tiesi anektē agrākos Vācijas īpašumus. Šādas pat prasības un pretenzijas uz vācu īpašumiem Afrikā, Āzijā un Polinezijā uzstādīja franči un japaņi. Tādā kārtā jau sēprieksī tika atvairīta mandatu sistēma, ko Vilsons ar savrem biedriem bij izstrādājis. Bekers šādi apraksta scēnu, kas risinājās miera konferencē:

„Prezidents sēdēja dziļi iegrimis atzveltnē, skatīdamies gan Loid Džordžā, gan Klemenso un runāja mierīgā drusku klusā balsī: „Pasaule sacīs, ka lielvalstis vispirms sadalījušas savā starpā neaizsargātās pasaules daļas un pēc tam nodibinājušas tautu savienību. Paliek kailais fakts, ka ik katrs šīs pasaules gabals būs piespriests vienai vai otrai lielvalstij. Man pilnīgi atklāti jāteic, ka pasaule nepielaidīs šādu rīcības veidu un kamēs atgriezīsimies pie jaunas bruņošanās sistemas un parādiem, kas ar bruņošanos saistās un ar šādu parādu pieaugumu būsim spiesti uzturēt lielas armijas."

Pēc 3 dienām, 27. janv. Vilsons desmitvīru padomei lika prieksā savu plānu par koloniju pārvaldi. Viņš to nosauca par tautu sav. aizbildni, kuru realizē, uzlicot mandātus. Prezidents savu sistemu motivēja šādi:

Zārada instance, kas realizētu idejas kas valda visu
[illegible] jāpaceļ kulturalais koloniju stāvoklis par svētību turienes
iedzimtām tautām, kā arī ieceļotājiem. Tautu savienībai jāizstrā
dā noteiktas direktives mandāta valstīm. Tautu sav. loceklēm
jābauda vienādas tiesības. Nevienai valstij nedrīkst liegt pieeju pie
neizmantotam koloniju bagātībām. Visām valstīm jāmaksā sa
vienībā vienādi nodokļi, tāpēc arī visām jādod vienādas tiesības
koloniju izmantošanā."

Tā tad mandātu sistemai vajadzēja dot vienlīdzīgas
tiesības visiem eiropiešiem aizjūras koloniju valdīšanā un tai
pašā laikā vājināt lielvalsķu pārvaldes nozīmi. Tāpēc Vilsons
līdz ar mandātu jaut. izcēla dienas kārtibā jaut. par vis-
pārējo atbruņošanos. Šis jaut. ie.verts tautu sav. likuma 4. pan-
tā. Interesanti iepazīties ar atbruņošanās projekta formulāru
tādā veidā, kāds tas bijis projekta sastādītājam, jo projekts lielā
mērā atšķiras no realizējuma. Vilsons domāja, ka karą apa-
ratam jākalpo 2 mērķiem: 1) jāpasargā tautu iekšējā drošību
un 2) vajadzības gadījumā jāatbalsta ar bruņotu spēku starp-
tautiskā kārtiba. Ja kāds starptautiskās saimes loceklis izvairī-
tos no līguma ievērošanas un nepakļautos vispasaules organiza-
cijai. Pēc atbruņošanās vajadzēja pilnīgi atcelt karą klau-
sību. Bij jāaizliedz izgatavot karą ieročus un municiju pri-
vātiem uzņēmējiem savas personīgās peļņas pavairošanai.
Sauszemes un jūras karaspēka organizēšanas jautājums bij
jāpadara atklāts. Tā zustu iespēja pārkāpt noteiktos bruņoš.
mandātus.

Aiz šiem priekšlikumiem slepās praktiski mērķi
Vilsons uzskatīja šādu vispārēju atbruņošanos, īpaši karą

klausibas a[illegible] par lielu „plus" Amerikai. Viņš grībēja apcirpt eiropu[illegible] [illegible] uz imperialistisko kundzību. Viņš cijaucās karā [illegible] pusē, tāpēc ka baidījās no vācu imperialisma uzvaras. Pa tam, kad viņš bij palidzējis sadragāt vācu despotismu, viņš nemaz nevēlējās, lai no tā iegūtu labumu kāds cits, jauns imperialisms, lai tas būtu, franču, anglu vai japaņu. Viņš ari Amerikai labprāt būtu atstājis valdošo starpnieces lomu, bet to varētu panākt ar visu pārējo atbruņošanos, visām piešķirot vienādas tiesības koloniju izmantošanā, jo šāda rīcība vienmērīgi novājinātu visas Eiropas lielvalstis. Šis amerikaņu prezidenta ļoti realās vēlēšanās lieliski saderējās ar viņa augstsirdīgajām abstrakcijām. Tomēr visi Vilsona apgalvojumi, ko viņš sludināja baznicu sprediķu veidā, viņa pretiniekiem iedvesa vislielāko nemieru, bet Klemenso modināja negantu saiutumu. Un tiešām, kā gan frančiem neuztraukties vēl miers nebij noslēgts, pastāvēja tikai pamiers, ienaidnieks vēl nebij sodīts, pat ne novājināts, bet jau šis amerikaņu fantasts aizsteidzoties laikam priekšā, lēca pāri visiem žogiem, aicināja doties tieši mirażu valstībā.

1919.g. febr. miera konferences sedes notika neparasti vētrainas debates. Stāsta, ka Klemenso reiz dusmu lēkmē esot satvēris Vilsonu aiz apkakles un sācis to purināt. Franču valdības galvas ietekmēta, Parizes prese sāka apbērt Visonu pārmetumiem un žēlojās par viņa nerealizējamām idejām. Strīdu par atbruņ jautājumu par starpnieku uzstājās Balfūrs, Anglijas min. prez. Lai nomierinātu frančus, viņš lika priekšā turpināt pamieru un uzturēt pastāvošo karą stāvokli. Vilsons savkārt, lai dotu Francijai tūlītēju drošības garantiju, uznēmās nodibināt anglas

amerikaņu savienību, kas aizsargātu Francijas intereses līdz tautu sav. nodibināšanai. Devis šādu solījumu un atzīstot sevi par uzvarētāju, Vilsons 15. febr. aizbrauca uz Ameriku, ceribā dabūt savu tautiešu atbalstu cīnā par tautu savienību. Ja frančiem likās, ka viņš ne tuvu nedod pietiekošas drošības garantijas, tad amerikaņi domāja, ka viņš Eiropai sola pārāk daudz un pārlieku ierokas Eiropas lietās. Senats noraidīja priekšlikumu par anglu-amerikaņu sav. nodib. Apskatot tautu sav. projektus, senators Hičkoks (Hitchcock) pieprasīja svarīgus grozījumus. Viņš uzstāja: 1) lai kategoriski atzīst Monro doktrinu; 2) lai Amerikai katrā laikā dod tiesības no tautu ligas izstāties un 3) lai no starptautiskās jurisdikcijas sfairas izslēdz visus stridus, kas skar valšķu iekšējo dzīvi, piem. muitu likmes, emigraciju u. t. t.

Šādus ierobežojumus dikteja amerikaņu ārkārtīgā nevēlēšanās sastapties, saistīties ar Eiropu, uzņemoties kaut kādu pienākumu. Šie ieblīdumi jau iepriekš vēstīja, ka Amerika turpmāk atteiksies vispār iestāties tautu savienībā. Tā Vilsons ne vien nesaņēma savu tautiešu atbalstu, bet gan novājināja savu stāvokli attieksmē pret Eiropu.

Peč mēneša, 14. martā Vilsons atgriezās Francijā ar pārstrādātu projektu. Pa to starpu miera konferencē bij notikušas Vilsonam nelabvēlīgas pārmaiņas. Loid Džordžs, kas dažos punktos tomēr varēja ar prezidentu saprasties, bij aizbraucis uz Angliju, un viņa vietu bij ieņēmis Vinstons Čerčils (Winston Churchill). Tas bij ass tautu sav. pretinieks. Uz Čerčilu attiecina šādu frazi: „Britanijas flotes varenība Angliju pasargās labāk par katru tautu savienību."

Eiropā nebij miera. Tur izcēlās sadursmes piem. rumaņiem

ar ungariem, poļiem ar ukrainiešiem itaļiem ar dienvidslaviem. Francijā radīja nemieru doma par to, ka Vācijā no jauna varētu uzliesmot kareivīgs gars. Tikai ar vienu līdzekli bij iespējams piedabūt sabiedrotos, lai tie pieņem tautu sav. pantus. Vācijai bij nekavējoties jāatbruņojas, tai pašā laikā atstājot uzvarētājiem apbruņ. Vācās piekāpties militarās partijas prasībām un ļaut frančiem okupēt Reinas kreiso krastu.

28. apr. parakstija Tautu savienības līgumu. 7. maijā vācu delegati parakstija miera konferences izstrādāto Versaļas traktatu. Tautu sav. 4. pantu trūlīt, neierobežoti attiecināja uz Vāciju un tikai balstoties uz to, tautu sav. uzsāka savu eksistenci kā Vācijas militarās novājināšanas ierocis.

Vilsons bij realizējis savu tautu sav. projektu. Bet viņš bij panācis tikai āreju uzvaru. Moraliski viņa idejas un plāni bij cietuši neveiksmi, turpretim uzvarējušās lielvalstis bij panākušas savu mērķi.

Kāds uzdevums bij Tautu savienībai, kāda bij tās ie kārta? Tautu savienības likuma levadā teikts:

„Tautu savienības locekļi uzņemas pienākumu neuzsākt karu; atbalstīt atklātās starptautiskās attieksmes, kas dibinas uz taisnību un godprātību; stingri ievērot starptautiskās tiesības un apzinīgi izpildīt visus līgumus, kas kārto tautu sav. starpējās attieksmes.

Nolēma Tautu sav. dib. momentā par biedrēm-dibinātājām uzskatīt tās valstis, kas līgumu parakstījušas, t.i. tās nācijas, kas kara laikā bijušas sabiedrotās: Sav. Valstis, Francija, Anglija, Japana, Italija, Beļģija, Grieķija, Portugale, Rumanija, Jugoslavija, Checkoslovakija, Polija, bez tam Anglijas dominijas un autonomās kolonijas: Kanada, Dienvid-Afrika, Australija, Jaunzelande.

Nolēma pieaicināt no Eiropas neitralajām valstīm Skandinavijas valstis: Daniju, Zviedriju un Norvegiju, bez tam Spāniju un no Amerikas: Braziliju, Čili, Kolumbiju, Paragvaju, Venecuelu un no Āzijas Persiju. Uzaicināto sarakstā nebij nevieno no uzvarētām provincēm: ne Vācija, Austrija un Ungarija, ne Bulgarija, ne Turcija, nebij arī Krievija.

Kā Tautu sav. pārvalde bij paredzētas 3 instances: pastāvīgs sekretariats, pilna sapulce un padome. Pas Tautu sav. rezidenci no paša sākta gata kļuva Ženeva. Padomē paredzēja sūtīt 2 pārstāvjus no 5 vislielākajāu valstīm: Anglijas, sav. valstīm, Francijas, Italijas un Japanas. Bez tam pārstāvjus no 4 valstīm, ko sapulce izvēlētu no pārējo sastāva. Sākumā bij reprezentētas Beļģija, Brazilija, Spānija un Griekija. Padomei bij jāsanāk vismaz reizi gadā un jāgaskata visi jauti kas ietilpst Tautu sav. kompetencēs un skar mieru visas pasaules malās. Pilnsapulces lēmumam bij jābūt vienbalsīgam. Tautu sav. locekles apņemas ievērot territoriju neaizkaramību un visu savienības biedru politisko neatkarību un apņemas tās sargāt pret ik katru uzbrukumu. Ja kāda valsts top agresiva vai draud ar uzbrukumu, tad padome rūpējas par to, lai vainīgā izpildītu savas saistības. Ja savienības dalībniecu starpā izcēlies strīdus, kas draud ar sakaru pārtraukšanu, tad tās nododamas šķīrējtiesai vai arī padomes caurskatīšanai. Nekādā gadījumā nedrīkst uzsākt kara darbību ātrāk par 3 mēn. pēc šķīrējtiesas lēmuma vai padomes sprieduma.

Tautu savien likumā paredzētos sankcijas jeb spaidi padome var izlietāt tai gadījumā ja kāds no Tautu sav. biedrumu nepieturētos pie pareizas proceduras un negrieztos pie tiesas, bet gan taisi izvēlētos karu. Vispirms noteikumu pārkāpēji pats ar savu

nepakļaušanās aktu it kā nostājas karā stāvokli ar visiem šāriejiem Tautu sav. locekļiem, ar to sātraucot visus saviņus: tirdzniecības finansiālos u.t.t. Pret vainīgo nāk visu pārējo iebildumi.

Kādā mērā Tautu sav. locekļi var kaplašināt un pastiprināt sankcijas? Vai dotajam jārēķinās ar pastāvošo stāvokli? Šai jautājumā pantā sacīts tā: „Padomei jāizstrādā ātrākā veidā to dažādu valdības iestāžu valdības iestāžu karaspēka un kuģu skaitliskā daudzuma, kas pieprasāms pantā pārskatāmu uzdevumu izpildīšanai." un tālāk: „Ligas biedri sniedz savstarpēju palīdzību visos šinī karaspēka pārvadāšanā, ja izvēlēsies pret uzbrucēju."

Bet šīs grūtības: ko darīt, ja Tautu sav. locekļi nevar mieru tūlīt ņemties pie sankcijām? Tautu savienība jau tiekas ar uzņemšanu un sapludināšanu. Bet kā var pārlēkt atsevišķām valstīm, ja tām sankcijas locekļiem ir pilnīga suverenitāte, ko sav. pakts garantē? Šeit Tautu sav. organizācijas nāja gluži, kā tai valdniekiem neizdabota līdz pat mūsu dienām.

Ģenerālštāba sankcijas sēdē, kurā Milāns bij par priekšsēdi, cenzenais pēcteicēja atzinīgais Bonnegrē atrādīja stāvokļa tīkšas armijas organizēšanas ideju. Šāda armija bij jānodod Tautu sav. rīcībā un tās uzdevums bātu apspiest iekšējus nemierniekus nepaklausīt Tautu savienībai. Burtiņā priekšlikuma nepieņēma. Kažus gadus vēlāk tādu pat projektu izstrādāja kāds cits franču politiķis, Pols Bonkūrs (Paul Bonncourt). Bet arī viņš no jaunā cita nevarēja nemaz. Tā arī neizdevās atrisināt šo jautājumu, lai gan tas bij sevišķi svarīgs Tautu sav. uzturēšanas nostiprināšanā.

Tautu līga sāpīga par savu vāju palīdzību, materiālu spēku savu rezolūciju realizēšanai. 1935.g. vasarā Tautu savienība nāzbiedza Italijai uzbrukt Abesīnijai un arī to

centās šo karu izbrigt, spilgti izpaudās ligas nevarība.

Liga kā permanents miera ierocis radās uz amerikaņu prezidenta iniciatives. Visi domāja, ka viņš saaicinās valšķu pārstāvjus un atklās pirmo Tautu savienības sesiju, bet radītājam neizdevās redzēt savu auklējumu. Amerika nepievienojās Versaļas traktatam un neiestājās Tautu savienībā.

Amerikas Sav. Valstis pēc kara.

Vilsons domāja īpati un darbojās pavisam citādi nekā to ieteica viņa padomdevēji. Eiropā viņa diktatura bij iespējama tik ilgi, kamēr viņš atradās 400.000 lielas armijas priekšgalā, bet Amerikā viņam nebij šādas autoritates. Vispirms, viņš reprezentēja vienu no 2 partijām, kas abas cīnījās par varu. Viņu izvēlēja demokrati un viņam, dabīgi, nostājās opozicijā republikaņi. Senātā republikaņiem bij vairākums. Vilsons izdarīja lielu kļūdu, necenzdamies dabūt savā pusē republikaņus, un viņš to būtu varējis sasniegt, ja vien būtu paņēmis līdz uz Eiropu dažus viņu pārstāvjus un būtu padarījis viņus par dalībniekiem savā Eiropas politikā. Amerikaņu konstitucija paredz, ka prezidents vada ārpolitiku, uzsāk karu, slēdz mieru, bet viņa darbība pakļauta kongresa kontrolei, kam jāapstiprina prezidenta rīcība. Bet lai ratificētu starptautisku līgumu, vajadzīgs nevis vienkāršs, bet kvalificēts balsu vairākums. Izspriedušī 1920.g. 19.martā Versaļas miera līgumu, senātā par to balsoja 5 7/9 pret 39 senatori. Projekts nebij ieguvis vajadzīgo 2/3 balsu vairākumu. Praktiski šī balsošana nozīmēja, ka Sav. Valstis nav pievienojušās Versaļas miera līgumam un tā tad neiestājas Tautu savienībā. Amerika bij Eiropai uzspiedusi savu izgudrojumu

bet pati izvairījās no piedalīšanās jaunveidotajā institūtā. Šīm
resanti ir motīvi, kādēļ izvairīja pat Sav. Vaļsts. Vaļsts
savienībā. Šādas piedalīšanās pretinieki rispirms bij neapmierināti ar
to ka Tautu sav. savā atļāva piedalīties vai patstāvīgām, suverē-
nām valstīm Anglijas dominijām: Kanadai, Dienvid-Afrikai u.c.
Amerika tās uzskatīja tikai par Anglijas daļām un tā tad Anglija
ja Tautu savienībā būtu reprezentēta ar 6 balsīm, kamēr Sav.
Valstīm būtu bijusi tikai 1 balss. Šīs ideālisms bij, ka Amerikai
nav jāiejaucas Eiropas strīdos un konfliktos. Oponenti domāja, ka
Sav. Valstīm nav rispējams uzņemties pienākumu palīdzēt viņos
gadījumos tām Tautu sav. locekļiem, kam kāda cita būtu neli-
kumīgi uzbrukusi. Šādi gadījumi būtu jaraspiež atsevišķi, un
Sav. Valstīm vajadzētu sadāļu izlemt, vai tās ir talkā vienai vai
otrai savai atšķirībā no tā, kā tas nevienīšanu valsts interesēm.
Nevar sacīt, ka jaut. par piedalīšanos Tautu savienībā un par
Versaļas traktata pieņemšanu būtu izšķirties par strīdus jautājumu
demokratu un republikāņu starpā. Abās partijās bij dalībnieki
kas pievienojās Tautu sav. un arī, kas pretējās tai.

Vilsona ārpolitikas nevienīsme atsaucās uz tās partijas
likteni, pie varas viņš piederēja un vēlēja par ieņemšu viņa spēka
nostiprināšanai. 1920.g. prezidenta vēlēšanās demokrati cieta nevienīsmi
Republikāņi dabūja milzīgu balsu vairākumu un no uzvarētāju
Hardings uzvarētāja, bij senators, vidēji apdāvināts un konserv. ievē-
tiem. Hardings sastādīja savu kabinetu no izcilām darbiniecēm
kas tādā vai citādā veidā reprezentēja Amerikas naudas
aristokratijas interesus. Finanču sarīkošanu uzticēja Millonam
kas bij Pensilvanijas Pitsburgas. Par valsts sek-
tāru kļuva Jūzs (Hughes), par tirdzn. ministru Hūvers

nāk. prezidents. Iekš- un ārpolitikā sākās reakcija pret Vilsona režimu un jūtami pieauga ar katru gadu. Jaunā valdība iztirējās sevišķi vēsi pret Tautu savienību. Jūzs ignorēja līgu un neuzskatīja par vajadzīgu atbildēt tās pieprasījumiem. Sav. Valstis domāja, ka pietiek, ja tās uz Žeņevu sūta tikai savus novērotājus, kas valdību informētu par sarunu gaitu sapulcēs, padomē un sekretariatā. Valdība tikai pielāgojās sabiedrības noskaņojumam un sabiedrībā izpaudās liels sašutums pret Eiropu. Amerikaņi bij kļuvuši par vareniem Eiropas valšķu kreditoriem, un tagad viņi bij nolēmuši uzstāt, lai Eiropas valstis savus parādus nomaksātu kārtīgi un laikā. Sav. Valstis norobežojās no Eiropas preču ievedumiem ar neparasti augstām muitu likmēm. Tāpat izstrādāja ari ļoti bargus likumus eiropiešu imigracijas samazināšanai, kamer agrāk Amerika plaši atvēra durvis atbraucējiem. Vilsons bij izvirzījis devizi: „Pirmā vietā jābūt cilvēcībai", bet tagad amerikaņi tai vietā izvirzīja citu: „Vispirmā vietā Amerikū."

Lai Amerikā pēc kaŗa notikušo pārmaiņu aina būtu pilnīga, jāteic daži vārdi par vissvarīgāko ārpolitikas faktu, kas notika tūlīt pēc Versaļas miera līguma noslēgšanas, t. i. 1921. g. Vašingtonas konference. Amerikaņi, kas tik dedzīgi ieteica Eiropai pacifismu un atbruņošanos, paši savās mājās, savā kontinentā, savas ietekmes sfairā uzstājās kā nikni militaristi. Kas tā par lietu?

Priekš pasaules kaŗa Anglija bij jūru valdiniece, šī vadoraba balstījās uz visspēcīgākās pasaules flotes. Flote Anglijai bij nepieciešama, lai netraucēti varētu uzturēt sakiksmi ar savām kolonijām, kuŗas no metropoles šķir plašs okeans. Kaŗa laikā Anglija izmantoja savu vareno ieroci Vācijas saimn. blokadei.

Pēc uzvaras Anglija pievāca visus Vācijas kara kuģus un no
gremoļija. Tāka kārtā atbrīvojās no lieliem draudiem. Bet tagad
Vācijas vietā Amerika uzstājās kā Anglijas sāncense. Savu valstis
izvirzīja principu, ko turpmāk politiķi jau sen bij lolojuši un
kas skanēja tā: „Jūras ceļiem jātiek brīviem kā karā, tā arī
miera laikā." Šīs devīzes nozīmētā nozīme bij tā, ka Amerika
ne pārtrauca savas kara flotes pastiprināšanai un jaunas jūras
bāzes radīšanai. Amerikai dredžināti un kreiseri arī bij nepieciešami
aizjūras tirdzn. nodrošināšanai, satiksmei ar Vidējo Ameriku,
Āziju, Austrāliju un Polineziju. Jau tai laikā, kad Vilsons vēl
bij prezidents, kongress balsoja par dažādiem jūras spēku izvēršanai
Filipīnas un Guamā. Tās atradās [illegible] Anglijā, tāpat Krievijai un Japānai. Šis lēmums nodīja lielu
satraukumu ne Anglijā, ne Japānā. Japānas valdība nezināja,
ka uzsākās Amerikas nostiprināšanos Filipīnā un Guamā par
„casus belli" – ieroču kara sākšanai. Japāna asignēja lielus
kredītus kara flotes pastiprināšanai. Amerikā būvēja 16 pāru
dredžautu. Šai pašā laikā arī Anglija sērās pie milzīgas kara
kuģu celšanas. Sākās milzīga sacensība 3 jūras lielvalstīm starpā
kas vienu otru gribēja pārspēt Atlantijas un Klusajā okeānā.
Bruņošanās nozīmēja izdevu miljardus. Viena valsts centās
otru pārspēt nevien ar kara kuģu skaitu, bet arī atsevišķo
milzeņu lielumu ar savu tilpumu. Amerika domāja, ka tā
spēs citas savu bagātīgo līnavēju dēļ. Zināmi, ka angļu
kuģu maksimalais tilpums ir 30.000 t., amerikāņi sāka būvēt
dredžautus ar 43.000 t. tilpumu un apbruņoja tos ar 16 cm
lielgabaliem, pie kam kuģu ātrums sasniedza 33 jūras mezgl.
Karam strīdā vini nēkīvi dalībā zināt ka jāņem celot

[illegible]anautus, kam 46000 t. tilpums un 18 cm artilerija, turklāt tie virzoties ar 35 mezgiu ātrumu stundā, bet tālāk izrādās, ka Anglija jau būvē kaujas kuģus ar 48.000 t. tilpumu un pēc tam dabū zināt, ka japaņu kaujas milzeņiem jau 50.000 t. tilpums. Tas nozīmēja, ka Amerikas pirmšķirīgā flote nostājas 2. vietā un bruņošanās sacensībā [illegible]guldītie miljardi iztērēti velti. Turklāt arī Panamas kanals izrādījās par šauru, lai tur varētu laist cauri vēl lielāku apmēru kuģus un tas nozīmēja, ka nākotnē būs atsevišķi jādarbojas 2 Amerikas eskadrāu: vienai Atlantijas, otrai klusajā okeanā.

Nemitīgā bruņošanās miera stāvokli kļuva ļaunāka par pašu karu un tai bij neizbēgami jārada kara uzliesmojums. Amerikas valdība redzēja tikai vienu izeju no grūtībām: mēģināt iet pa diplomatiskas vienošanās ceļu. Tāpēc radās doma sasaukt konferenci. Uzaicināja ierasties 1921. g. 21. nov. un Vašingtonā sabrauca 5 visliēlāko jūras valšķu pārstāvji, t.i. bez Sav. Valstīm bij reprezentēta arī Anglija, Francija, Italija un Japana. Bez tam ieradās delegati arī no tādām valstīm, kas ieinteresētas okeana tirdzniecībā: no Ķīnas, Portugales, Holandes un Beļģijas. Sav. Valšķu vārdā Jūzs ieteica nolikt šādas proporcijas 3 visvarenākāu valstīm, Amerikas, Anglijas un Japanas flotei 5:5:3. Tādā veidā Amerika pieļāva, ka Anglijai un Amerikai būtu vienlīdz spēcīga flote. Japana mēģināja nostādīt preti situ plānu, kur proporcijas tai būtu izdevīgākas – 10:7, bet amerikaņu projekts iejuva pārsvaru. Viņiem palīdzēja tas apstāklis, ka Japanā tai laikā notika zemes trīce, kas izputināja visu valsts saimn. dzīvi un satricināja līdz ar to arī tās politisko nozīmi. Anglija no savas puses nevarēja Japanu atbalstīt

Lielā kaŗa sekas.

Krievijas pilsoņu kaŗš.

Kaŗš rodas no sacensības, bet kaŗa sekas ir savstarpīgo ienaids. Ik katrs kaŗš sola radīt jaunu kaŗu. Te slēpjas kaŗa lāsts. Kaŗš it kā izstrādā jaunas indīgas idejas savstarpējai sacensībai, nevien tai ziņā, ka uzvarētais ir gatavs revanšam, bet arī vēl tai ziņā, ka naids, ieēdies dziļāk, saskalda cilvēkus jaunās grupās, iezogas pat to starpā, kas cīnījušies vienās un tais pašās rindās. Sēc valšķu nāciju cīņām, ārējām sadursmēm seko iekšējās, šķiru cīņas, socialā revolūcija, pilsoņu kaŗš. Dīvains neprāts pārņem ļaudis. Jau tā dzīve agrāk bij par šauru, grūts nācās iegūt līdzekļus dzīvei, nodrošināt savām ģimenēm pajumtu un uzturu, bet tagad, kad kaŗš aprijis milzumu bagātības, izpostījis zemi, iedzīvotājs sāk viens otram atraut nožēlojamās pabiras, druskas un skranaas, kas vēl atlikušas no iepriekšējās, liela vēriena saimniecības. Ja jau ārējais kaŗš bar būt organizēta nejēdzība, tad pilsoņu kaŗš šķiet esam socialās bezjēdzības galotne. Klasisku piemēru tam, kā no ārēja kaŗa pāriet uz iekšēju, pilsoņu kaŗu, rāda Parizes komūnas sadursme ar Versaļas buržuaziju 1871.g., kas sekoja frančuprūšu 1870.g. kaŗam. Kādu citu, laika ziņā tuvāku piemēru snaedz pirmā Krievijas revolucija, kas sekoja 1903.-1904. g. krievu-japaņu kaŗam. Krietni liela nozīme apstāklim, ka cīņas dalībnieku patur rokās ieročus, tā tad var tos izlietāt pret saviem līdz pilsoņiem un tai pašā laikā visiem kaŗa dalībniekiem vēl ir īpata, kārā radīta psīcholoģija.

Karš iršus ir samaitājis. Tagrāk šie ļaudis nodevās miermīlīgam
zemnieku darbiem. Tagad viņi atradušies no normala pelņas
veida, pieradinājušies nelāgo paražu ņemt nevis no sava
darba, bet gan no tā, ko ienaidā sagrābuši savās rokās. Viņu
ieradums nepārtrūkst no senčiem līdzekļiem, bet sajaucas ar citu
mantu, dzīvo no produktiem, ko viņiem atsūta vai ko dažu
laupījumu veidā. Karš ir liela stila laupīšana. Karotāji ir
ļaut ļaudis vidēji starp pensionēriem iedzīvotājiem un banditiem.
Kas viņiem pilnīgi zudis, tā ir savējas mantas cieņošana. Karam
beidzoties, grūti atkal atgriezties pagrāka, noteikta dzīves veidā.
Savus paņēmienus un paradumus, kas izveidojušās militarā komu-
nisma skola, karotāji tagad lipoti saviem līdzpilsoņiem.
Pasaules karš ilga 4 g. un šai periodā, kad Eiropa kļuva
mežoņiga, tās tautības pilsaviņajās nežēlības. Ērtajo ieņu modi-
nātais dzīvnieciskais instinkts uzplaukās tādās nežēlības un
mežoņigās sadursmēs, kuŗām ovar nekā analoga Eiropas agrāka
vēsturē. Pasaules karš ilga no 1914. - 1918. g. un sekas bij 3
impēriju: Krievijas, Vācijas un Austro-Ungarijas sairšana. Tais
šais zemēs, kas ietilpa šo 3 lielvalstu sastāvā, uzliesmoja soc.
revolūcija un pilsoņu karš.

Krievijā pilsoņu karš sākās ar t. sauc. 1917. g. oktobra
revolūciju (pēc jaunā stila tas bij novembra sāk.). Šai apvēr-
smā varu ieguva lielinieki jeb komunistu partija, kas 1918. g.
ar Vāciju noslēdza Brest-Litovska miera, un līdz ar to Krie-
vija izstājās no karotāju skaita. Šai laikā Krievijā jau notika
sociāla sadursme. Tad tas viņi, ka pie varas nāca lielinieki, ie-
ņēmēja sociālo ieņu. Viņi darbojās kopīgi ar ieņemiešu masu
solīja tai zemi. Pilsoņos komunisti viegli ieguva uzvaru, un

Kādi bij cīņas apstākļi, kāpēc baltgvardi zaudēja un bolševiki uzvarēja? Šī ziņā ir ļoti interesanta grāmata. Viņš pirms baltgvardu ģenerāļa darbībā nebij ieņēmis kādu svarīgu vietu, viņš nepiedalījās pat operācijām un kopēju uzstāšanos viņš bija tikai, bet uzrakstas par tiem, viens pēc otra. Viņiem nebij nekādu politisku uzskatu nekā, viņi nesolīja nekādas reformas, ar viņiem nestāvēja nekādas organizētas partijas vai kāda virsēja valsts valdība. Kolčaka ģenerālštābā gan bij nodibināta sadarbības grupu direktorija, bet tā tikai pavadīja militāro operāciju. Denikina armijā bij nedaudz politiskie elementi, gan krievu gan labēji. Baltie uzbrūkot nemēģināja pat to, lai iegūtu iedzīvotāju simpatijas. Viņu armijā bij vērojama pārāk liela mežonīgu nemiernieku un zemnieku vajadzēja ģenerāļa kā tagad atgriežas padzītie kungi ar ierocīšiem rokās. Tikai Vrangelis izdomāja izdot manifestu zemniekiem, solot piešķirt viņiem zemi un atvieglot nastas, bet tas jau bij par vēlu. Svarīgs ieguvums, kāpēc baltu uzbrukums bija neveiksmīgi bij tas, ka agrākās Krievijas sabiedrotās, virspavēlnieks nevar ierēt uz upuru, pārtrauca nosūtīt munīcijas. Sarkanajiem bij vēsela rezerve priekšrocība. Baltgvardu armijas štābā nevilcīgi attālumi un viņu uzbrukuma frontes plašumi, tuvplatums kolonnu bij cēlonis vāciešu Maskavā, pārvaldīja dzelzceļu mezglus, kas no centra gāja visos virzienos viņus cietā varēja pastiprinājumus, munīciju ko gribēja nosūtīt, viņi pārzināja katru viņu kustības mērķi, zināja, ka viņi gribēja apmierināt izplatīšanās tautas slāņus. Mākslīga starp baltā un sarkanā uzbrukumiem spīlēja dīvaina acīm un pārliecība. Sarkanie vinnēja. Par ko šņojās baltie? - Par veco režīmu, bet redzētāju vairums to neatbalsta, par kontrrevolūciju, par atjaunošanu, bet tie jau bij pagātnē, nekustīgi lāči, ar kuriem nekā nevarēja uzsākt. Bet šīs ziņā [illegible]
Galvenās iemeslus: viņam kapitālam, visai [illegible]

un vidējo šķiru mantības, visvairāk viņu tās bagātākām bij tikt par par dzīves laužu, strādnieku un zemnieku spaidītāju. Kāpātiņu prātā, ka šī pastāpīgākā boļševiku programma, kas izpildījās pilsoņu kara laikā, kuŗā demokratiski plašāj sanāksmēs gruzdēja atsaucība uz nabadzīgo šķiru. Tā viņas aģitējošā, vēlākai valsts komunistiskai organizācijai, bet viņ. 1917.g. un 18.g., arī pašā sacelšanās vēsturē ļoti nozīmīga. Viņi aģitēja kareivjos un strādniekos par to, ka tā viņu jāsargājot jauna pilsoņu brīvestība. Pati komunistiskā partija tikai pēc 2 vai 3 g. Pasaules kara laikā nāk uzvarētāju priekšā sabiedrībā, kuŗā viņi agrāk bij vienīgi atsevišķā sektē, kāds ietekmīgs 20.g. vidū. No 1912–1920.g. komunisms pārvērtējās tīrā kara vāsercēlis, kuŗ karā uzsāka varēt savās rokās plānus, virzus padarīja viņus visvairāk nabagus, bet tas nedeva arī jaunus bagātības perspektīves. Šādos šķiru karstumos komunisms viņa pirmatnīgā un vienīgā nepiemaisītā formulējumā. Grieķijas pilsoņu karā tas kungā agrāk vai vēlāk uzsāka: Vairāk kungu bij aplaupījuši bēdīgākus, tagad tiem nevajag laupīt kalpiem. Vācu sociālisti ar savu vāju varu nevarēja kalpiem palīdzēt, ka revolucionārā Krievu vālodzē, partijas apziņā komunisti pastāvēja no pirmās apdāvināšanās uz uzvarētāju vēlēšanās. Pirmā, kuŗi uzsāk 4 oktobrijiešus: kungus, kuŗi dzīvoja uz ērkšķiem. No viņiem viņu bij pāri 1870.g. bij pārbēgušas komunisti, jau uz laiku ļauti brīvībā, bet viņu pievienojās Čekai vēsturē ļoti atšķirīgi. Trockis, kā viņā vārdā pārcēlies, dz. 1877.g. bij pēc cāņa uz vienpusēju partijas t.i. uz vienpusēju varas atmosfēru. Krievus predzēja kalkulējošajai, čigānu bij viņas aprēķinātā ērkšķainā. Trockim viņa bailu sarē uzvarā. Trockis organizē armiju, kuŗā kāpuļus pārvērtās ģenerāļos. Viņš pēdējais uzdrīkstas uzstāties ar kungiem kā ar cilvēkiem.

Čērums bij diplomātijā lēts meistars, viņa izpratnes bij tuvināšanās Vācijai un 1943.g. Rapallo mieru. Mūsdienu vadība neapšaubāmi piederēja kādam, kura talantos gribēt darīt. Ja viņu apšauba kā sociālistu, tad jāatgādina viņa lielā uzņēmība, viņš pilnīgi varēja realizēt Ķeizarisko vēlmi, bet ažitatora un literāta dotības nāk jāsaka, ka viņš ar citāmu spējām, kas viņu vērtēja uzticības priekšgalā bieza cīņās pasaules kara laikā. Viņš bij apbrīnojams organizētājs un izdomas cilvēks, dzimis diktators, muižnieka cilts pazīmēm un prasmi noturēties ārēji tīri veiklu cilvēku. Turklāt daprecīzums un vēsturiskas pratības, kas liecina par skārsliņu cēlā viņa mērķu sasniegšanā. Lenins ir viņa jaunā politiskā tipa darbinieku pārstāvis, kāmēr Krievijā pēc kara beidzamā. Viņš ir pirmais un radošais, kas sāk uz lielo chiliasmu dzīšanu apkārt Eiropā likvidēt demokrātiju parlamenta vēlēšanā. Šāvienus un to nozīmīgumu ir pietrūcis vēsturē pragmatiskā, bet politiskā ziņā ir ārkārtīgi tuvi mūsdienu cēlāju dēmonoloģijas un liberālisma izpratnei: Gan pirmajam uzsāk 2 vadoņi, Hitlers un Mussolini, nacionālsocialisma un fašisma pārstāvji pasludinājuši uzvaru kara un dažu labklājības. Vācija šo cīņu sāk par krusta karu. Cīņa tuvāk vērotājam no laukas izskatās, tomēr ir redzama, ka šīm pretinieku attīstības, kā arī viņu līdzīgas. Kā viņi šā dēļ nepazīst (vienīgā frakcijā) vienādu politisku formu un vienādu politisku valsti, abi ir jaunās absolūtās monarhijas pārstāvji un šī jaunā politiskā organizācija nozīmē ne politiskā brīvība, ne atsaistības domu. Kā gan vadoņi nāvējošā savā cīņā, kurā viņu materiālās intereses ir dažādas, viņi to nēr vērojuši viņu un tanī pašā politiskā un sociālajā valstī. Kā apzīmē, kad gaužatrīs viņa Eiropa pastāvēja no absolūtām monarhijām, atcerēties valdošajam dinastijā pastāvēja arī gan izņēmumi kā [illegible] vienīgajā cilvēkā. No viņām Eiropas valstīm krievijā vienīgajā absolūtajā jaunā absolūtisma, kā

saucc par proletariāta diktatūru. Šā pati sabiedrības daļa gribēja ar Krievijas palīdzību gādāt arī sociālu revolūciju. Šiem bij jācīnās pret muižniecību, kuras vēsturiskā nozīmība bij tikusi dot tiem zemi un brīvību, un ģenerālitāti, kura par ieroci privilēģēto šķiru pretestībai. Kā sāksies Krievijas sociālā revolūcija, var tikai kā tīri teorētiski spriest un kādus atšķirības tā pat pašas šķiras.

Politiskā revolūcija un sociālā situācija Vācijā.

Vācijai politiskā ziņā bij ziņāma līdzība ar Krieviju. Arī tur vēl bij pastāvējusi neierobežota monarchija, kas tad sākās uz konstitūciju, arī tur sabiedrība atšķīrās no pārvaldes, bez politiskas pievienības. Bet sociālās attiecības ziņā Vācija nemaz nelīdzinājās Krievijai. Tāpēc politiskā apvērsuma nozīmība Vācijā bij apm. tāda pat kā Krievijā. Bet vienmēr ārējās šķiras nevārās Vācijā pievērsusies tai, ar kuŗu tā tanī laikā kārtai, kas jau ne tik stingā formā kā Krievijā, bet tomēr 19. g. pēc monarchijas krišanas. Kas gribējās uz sociālu revolūciju, tad to apspiela jau drīz. Šī labāk izpratne politiskā apvērsuma panākumus un sociālās revolūcijas nevēlēšanu Vācijā, nepieciešami atcerēties, lai ņemtu par priekšnāra Vācijas politisko stāvokli un sociālo situāciju. Krievisko sabiedrisko šķiru nozīmi izpaudās dienas gaismā visā stāvā. Kabi bij reprezentēti lielgruntnieku un dēļ zemes galabā īpašnieki jo viņu atbalstīja Prūsijas austrumu provinces Brandenburga, Pomerānija, austrumu un rietumu Prūsija. Minētās zemēs kopā ar augstāko birokrātiju sastādīja it kā konservatīvo partijas galīgi labos un ietekmīgākos. Tāpat kabi bij apzīmējas arī lielkapitālisti Reinas, Vestfāles fabrikanti un ūdeņceļu un dzelzceļu kārtas kuŗu īpašnieku interesēs. Visi kabiņi ir nacionāli liberālās partijas, kuŗai pie kabiņa ar augstāko valdības

Šlezvigas dāņi, Hannoveras velfi, Poznaņas poļi. Vairākām
sociālajā partijā nozīmīgu lomu spēlēja minoritātes. Konservatīvo un nacionālliberāļu uzskatījās strikti par valdošās partijas, jo valdība vislabprātāk ievēroja lielgrunteniecisko interešu ratenēs, kas saistījās ar tirdzniecības un rūpniecības politikā militārās varas stiprināšanai tiecošās Ruhras
tēraudmagnātu vēlmēm, pat flotes pastiprināšana saskanēja ar šaurās jūrascunnīgu Reinas-Vestfāles lielrūpniecības uzdevumiem un militārismu uzplaukumu vēsturē kā vienu, tā otru. Austrumvācijas junkuri ģēdīgi armijas virsnieku kadrus, uzskatot karu par savu specialitāti-gandrīz vai monopolu. Centra-Vācijas
rūpniecība ļoti cītīgi nostādīja krāsainās darbus. Kontrastā ar šīm valdības partijām pārējās, t. i. centra, progresīvā apvienotajās un sociāldemokrātu partijas veidoja opozīciju. Lai gan opozicionāri, vēl nopēlumā, bija palāti vairākumā, tomēr tiem nebija nekā lielāka kādas
nozīmes, varas privilēģijā. Arēj neredzēja grēdu, ka vēlreiz viņas opozicionālas frakcijas apvienotos vienā koalīcijā. Katlis vārījās sastrādāts ar protestantiem progresistu, kas cik vēlu tikdarīdami, mācēja saņemties ar sociāldemokrātiem, jo tā bij turīgākā partija, nostājās armadnieku un vēlētāju interesēs, gādājot, lai tie nepazūd kapitālistu un lauksaimniecības pārvaldē un lauzīgu pieņemt nacionālo programmu, kas tiecas pasūtīt privātpašumu, tāpēc arodnieku partijas gūsta palika niecīga. Vācu rūpēja arī Vilhelma II. laikā bij tāda pat kā Vilhelma I. un Bismarka laikā. Monarhs tiecās pēc savu ieskatu kārtības kā valdības galva. Kanclers bij atbildīgs monarham un ne parlamentam. Kā Prūsijas ķēniņš Vilhelms II. pretējās Prūsijas vēlēšanu tiesību pārkārtošanai, kas gan šī reforma jau bij nobriedusi. Šeit mēs atgriežas pastāvīgā apgabalā, cenza kvalifikācija, kas ir vēl pārāk bagātnieku.

Tikai pašā beigās, tiešā pretrunā ar savu rīcību jaunākajā laikmetā, viņi [illegible] pārliecinājumu par parlamenta nozīmi, Reichstags pārstāvēja tautu, vadīšana atkal atdūrās kabinetē pie tsara atteicās runāt, pasludina republiku un nodod [illegible] deputātu vairākuma partijām.

28.II. apsūdzētā konstitucionālo līdzekļu. Palātes apspriedēm procesa gaitā, kā amerikāņu runas, Supervalsts valdības paslēpušies tiesu apsūdzētāji. Šādā kārtā lietas atbalsta, nevarības vēlu uzklausīja, reglamentārismu. Šai nozarē vācu prāta izcelsmes kārtības pēcnāc savā grāmatā „Deutsche Verfassungsgeschichte" šādu spriedumu „Vāji bij pārveidojumi bij neveiksmes, valdības formu uzvar pēc pašiem pārstrādāt no svešas valsts ārā, uzvar atsaukties uz Franciju un Anglija, nav parlamentārismu spēja pārzināt vispārīgākos ērtības, kur tie var pārspēt opozīciju un uzturēt darbīgā vairākumu ilgākos momentos. Mums parlamentārismu tikai palīdzēja uzlauzt revolūcija. Mūsu politiskās partijas paradušas kā tīras opozīcijas, tagad, kad viņām apsūdzēja uzticēta, tās nespēja kārtīgi, pie pozitīva darba. Partijām nemīļ izmantot tiesības, tās nespēj ar spēku rīkoties, tās nespēj saskatīt robežas, kur valsts glābšanas." — Konstitucionālās tiesības pārstāvēja 28.I. līdz pat 9.XI. proklamēja vācu republiku. Politiskais apvērsums Vācijā pārnesa uzmanību atšķirības notikumu gaitu Krievijas revolūcijas gaitā. Kā 17.g. Krievijā tā arī Vācijā 18.g. vecās dzīves varas uzņēmēji. Monarhija gāja bojā pavisam citādi. Vācu revolūcija ieņēma ārkārtīgi ātru pirmajā mirklī, bāzēja notikumu gaitu dīvainā atkarībā. Vēlu no galvenām atšķirībām bija, ka vadošā opozīcijas partijas, kurām tagad pāriet valdības loma. Vācijā nemaz nebij tā nobriedusi un organizēta, kā atbrīvotā Krievijā. Krievu revolūcija pārņēma dzīvi bij spēcīgi

dumpinieki [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
cīņā pret caru Aleksandru II, koncentrējot [illegible]
terroru. 1905. g. revolūcijas laikā bij pamatā pārņemts
starpā nāc tādā, kas atbalstīja miermīlīgo [illegible]
un demokrātisku. Viņi aprāsās ar vienu no 2. astoņām
frakcijām, kuŗas [illegible] [illegible]
partijā. Abas bij pretrunīgas viena otrai pašā
vārdā iekšēji. Sociālrevolucionāri atjaunoja [illegible]
tikai atkrēsla pretvaras [illegible] [illegible]
[illegible] tautas [illegible]. Sociāldemokrati [illegible]
1905. g. vēlā rudenī pārvarēja [illegible]. Viņu [illegible]
[illegible] atjaunoja to, ko franču [illegible], un [illegible]
[illegible] [illegible] „cietumu direktē" t. i. [illegible]
[illegible] [illegible]. Vecā [illegible]
sociāldemokrātu partija [illegible] bij [illegible] pret [illegible],
nebij tā vēl „actiou directe" atteicies. Tāda sociāldemokrātiska [illegible]
„Iskra" [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. Tāpat
19. g.-s. [illegible] [illegible] bij [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
reformu [illegible]. Sociāldemokratu [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], piem. Ed. Bernšteins [illegible]
[illegible] [illegible], Ernst David [illegible]
[illegible], L. Kautsky, Rudolf Hilferding [illegible]
[illegible]. Pēdējā var [illegible] par [illegible]
[illegible] darbu, kas parādīs 1909. g. Kautska [illegible]
starpā [illegible] [illegible] bij [illegible]. „Ceļu pie varas"
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], bet [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

Tie bij neatkarīgie - unabhängige, kas visvairāk atgādina krievu lieliniekus. Lai gan neatkarīgie bij mazākumā, vijiem izdevā panākt to, ka augstākā valdības padomē - Rat der Volksbeauftragten - iegāja 3 soc.-dem.: Eberts, Landsberg un Šeidemanis un 3 neatkarīgie: Häze (Haase), Kitmanis un Barts (Barth).

16. dec. Berlinē sanāca visvācu konference, kurā deptati bij aicināti no strādn. un kareivju padomēm. Šī sapulce noraidīja projektu par Vācijas pārvēršanu revol. padomju federacijā un nolika vācu imperijas nac. sapulces vēlēšanas uz 1919.g. 19. janv. Bet pirms vēlēšanām spartakiešu savienība mēgināja sagrābt Berlini savās rokās ar brunotu spēku. Sacelšanās idejieskie vadītāji bij K. Libknechts un Rosa Luksburgs. - Libknechtu var uzskatīt par pārstāvi tam pacifisma un miermīlīgam komunismam, kāds valdīja 19.g.s. Priekš kara Libknechts centās aizkavēt tā izcelšanos, uzbrukdams kūpām u. c. ieroču gatavotājiem, kas pēr viņa domām ir provokatori, asins izliešanas veicinātāji. Kad karš iesākās, Libknechts aizbrauca uz vācu okupēto Belgiju 1914.g. Valdība to viņam labprāt atļāva. Viņu pat gribēja nofotografēt kopā ar kādu ģenerali, lai pēr tam visai pasaulei rādītu lūk, ari vislielākais kara pretinieks uzskata mūsu karu par taisnīgu, ar to ir samierinājies. Libknechts balsoja kopā ar savu partiju par kara kreditiem 1914.g. sept., bet kad tā pagada decembrī valdība pieprasīja jaunus kreditus, Libknech atdalījās no soc.dem. partijas un balsoja pret kara budžetu viens pats un vienīgais. Savu atteikšanos viņš motivēja palātas prezidentam adresētā vēstulē šādi:

Šis karš [illegible]

gribējusi, nav uzsākts ne vācu, ne kādas citas nācijas dēļ. Nōtiek imperialistisks karš, karš par to, lai pasaules tirgū iegūtu politisko valdonību, lai sagrābtu savās rokās svarīgas territorijas, kur iegul-dīti rūpn. un banku kapitali. Lieta grozas ap preventivo karu, ko kopīgi uzsākušas vācu un austriešu militārās aprindas. Šis karš nav vajadzīgs Nācijas aizsardzībai. Tā rašanās vēsture un attīstības gaita rāda, ka nevar uzticēties kapitalistiskai valdībai, kad tā pieprasa kre'tus tēvijas aizsardzībai. Jāprasa cik iespē-jams drīzāk miera noslēgšana, un miers nedrīkst pazemot ne vienu, ne otru pusi. Miers jāslēdz bez aneksijām. Jāapsveic tās pūles, kas vēršas uz šāda miera noslēgšanu. Tikai tas miers, kas dibināts uz strādn. šķiras internac. solidaritates un visu tautu brīvības pamatiem, var būt ilgstošs."

Liktenis šai gad. parādījis apbrīnojamu domu neatkarību. Lai pienācīgi novērtētu viņa protesta drosmi, jā-ieldomājas, cik toreiz visi bij karsti iedegušies par koru. Viņa at-teikšanās balsot izraisīja sašutumu visā polit. frontē. Kad viņu iesauca kā rezervistu, viņš paziņoja, ka neņems rokā ieročus. Tad viņu iedalīja sapieros un nolika rakt tranšejas. Šai darbā viņš tikai redzēja šausmīgas illustracijas savai karą nosodīšanai. Kad ar lāpstu uzdūrās uz nogalinātā biedra līķi, savai sievai viņš rakstīja: „Es nebaidos nekādu briesmu, bet piedalīties slepka-vībās iet pāri maniem spēkiem. Redzu sev apkārt kritušo līķus uz ledainas zemes, citi izlocījušies kā tārpi, citi izplē-tuši rokas, it kā gribētu glābties, nododot sevi zemei vai debesīm."

1916.g. Lībknechtu arestēja par to, ka viņš bij demonstrantiem izdalījis skrejlapinas ar aicinājumu:

Nost karu! Nost valdibu! Lai dzīvo miers!

Kārtībnieki viņu paikāva nūjām; viņu nodeva tiesā apvainojot valsts nodevībā. Kad viņam nolasīja spriedumu: „cietuma sods uz 4 g. un pilsoņa tiesību zaudēšana uz 6 g." viņš iesaucās: „Es šeit nestāvu, lai aizstāvētos, bet lai apsūdzētu. Jūsu gods nav mans gods. Vēl neviens generalis nekad ar tādu cieņu nav valkājis savu uniformu, kā es valkāšu savu cietumnieka uzvalku."

Lībknechts bij pārliecinats par proletariata gudrību un humanitati, bet viņam, šim kvēlajam sludinātājam, kas labāk par visiem citiem prata iededzināt masās sajūsmu, nebij vadoņa talanta. Reiz iededzinātās masas viņš vairs nevarēja apvaldīt. Insurgenti viņu aizrāva sev līdz, vārda tiešā nozīmē.

1919. g. 5. janv. spartakieši ieņema laikrakstu redakcijas Vulfa telegrafa agenturu, centās sagrābt savās rokās Reinas dzelzceļu staciju. Lībknechts bij pret šādu rīcību, bet viņam bij jāpakļaujas kareivīgo biedru rīcībai. Nākošā nedēļā Berlīnē notika ielu cīņas, sadursme neatkarīgo un mēreno soc. starpā. Pret konsekventiem marksistiem cīnījās viņu biedri, kas uzstājās buržuazistiskās sabiedrības labvēļu lomā. Sevišķi izveicīgi darbojās 5 vīru padomes loceklis Noske. Pirms 2 mēn. viņš bij likvidējis matrožu sacelšanos. Tagad viņš bij noorganizējis brīvprātīgo nodaļu un sakāva spartakiešus. „Vorwärts" redakciju, kur bij nocietinājušies insurgenti, apšaudījas ar smago artileriju. Lībknechts gāja bojā 15. janv. jau pēc cīņu izbeigšanās kā partiju naida upuris. Viņu neapzinīgi nogalināja virsnieki, vedot uz cietumu. Tiesā viņi izteicās it kā viņš būtu mēģinājis bēgt.

apsardzībā deputātus aizveda uz Veimaru un sēdē Veimaras teatra telpās 6. febr. sākās sēdes. Balsis Veimara sapulcē sadalījās šādi: 163 mērenie soc. - Mehrheits-Socialisten, 22 neatkarīgie soc. - Unabhängige, 88 kristīgās tautas partijas locekļi - christliche Volkspartei (tā tagad devēja katolisko centru), 75 demokrati - agrākie „Freisinnige" jeb „Fortschrittspartei", 42 vācu nac. - Deutschnationale un 21 dep. no vācu tautas partijas - Deutsche Volkspartei. Partiju delegatu skaits un paši nosauk rāda ka noskaņojums tautas masā kopš katastrofas nebij paguvis pārmainīties. Tāpat kā agrāk, izdarot reformas, gaidīja ka glābinu nesīs bij. opozicionari, tie, kas agrāk kritizējuši monarch. valdības rīcību un kuŗus tr. reiz vald. aprindas nebij uzklausījušas. Labais spārns no savas izkārtnes bij svētrojis vārdu „konservativie" un tagad sevi devēja nenoteikti par „Deutschnationale". Centrs bij pievienojis savam religiskajam nosauk. vēl vārdu „Volkspartei". Šādu pat papildinājumu bij izdarījusi arī viena jauna grupa kas pirmo reizi parādījās uz pol. skatuves. Aiz vārda „Deutsche Volkspartei" slēpās Vācijas fašisms. Vētas tas pārdēvējas par nac. socialismu. Šī strāva, kas tagad pa pludinājusi visu Vāciju, sāk. bij pavisam neievērojama un nevarēja daudz vilināt.

Veimaras sap. vairākuma dem. radikalisms izpaudās jau pirmajā polit. aktā. Iekams kerties pie jaunas konstitucijas sistematiskas izstrādāšanas atzina par vajadzīgu izdot pagaidu konst. Valsts galvu izvēl sapulce pati. Apstājās pie mēr. soc. Friča Eberta (Fritz Ebert, dz. 1871 g.). Vinš dzimis 1871 g. Heidelbergā. Cēlies no vienkāršas strādn. ģimenes. Sākumā bijis seglenieks vēl strādn. organ. darbā izvirzījās kā rakstvedis un sekretars.

Kļūvis par prezidentu Eberts sastādīja min. kabinetu ar Šeidemanu priekšgalā, uz ņemot kabineta 7 soc., 3 dem., 4 kat. un 2 bezpartejiskus locekļus. Bet konserv. un mēr. liberaļi neparādījās uz pol. skatuves. - 6 mēn. laikā, no febr. līdz augustam sapulce nodarbojās ar konst. izstrādāšanu, kas Vācijā ieguvusi Veimaras konstitucijas nosauk. Pēdējā balsošanā 31. jūl. satversmi pieņēma ar 262 balsīm pret 75. Čai konst. mēs atrodam vācu prātam iezīmīgās īpašības, tieksmi ikkatru notikumu, ikkatru sadzīves formu pārvērst zinātniski filosofiskā sistemā. Interesanti salīdzināt Vācijas 1919. g. konst. ar Francijas 1875. g., 3. repb. konst. Tur bez kādiem ievadiem 3, 4 lapas pusēs īsi formulētas 3. augstākās instances: prezidenta un 2 palatu prerogatives un funkcijas. Vācu satversme ir neparasti gara, tai ir 181 § un tā sākas ar svinīgu ievadu - „Vorsprung":

„Vācu nācija, viengabalaina savā tautiskā sastāvā, dedzīgi vēlēdamās atjaunot un nostiprināt savu valsti uz taisnības un brīvības principiem, kalpot iekšējam un ārējam mieram, kā u veicināt sabiedrības progresu, radījusi sev šādu iekārtu un darbību."

Konstitucija sadalīta 2 lielās daļās un to virsraksti it kā ņemti no valsts tiesību māc. grāmatām: 1) Valsts uzbūve un uzdevumi - „Aufbau und Aufgaben des Reiches" un 2) Vācu pamattiesības un pamatpienākumi - „Grundrechten und Grundpflichten der Deutschen." - Vācu Veimaras konst. satvers atspoguļo visu iepriekšējā 19. g. s. politiskās domas optimismu. Šeit sastopamies ar iepriekšējā 2. simt. politiku ticību ka ir iespējams radīt vislabāko, normālo kontst. ka ir kādas vispareizākas un vistaisnīgākās satversmes formas. Šī ticība pašuprinās vēl jo vairāk tādēļ, ka vācu radikaļi visu laiku bij nostumti malā

un notiesāti uz bezdarbību un neauglīgu kritiku; it kā semi-
naristi kas no internata sprosta reiz izkluvuši brīvībā, viņi sāk
realizēt savas sen galvā paredzētās ītejas, kas savā laikā izlasītas
slavenos ļoti solidos zinātniskos darbos. Gluži dabīgi, ka darbā
izpaudās arī visu šo jaunradīto politiku nepraktiskums un
pieredzes trūkums. Viņi ņēma paraugam visprogresīvākās dem.
un konstit. valstis: Angliju, Franciju, Sav. Valstis, Belgiju, Šveici.
Te atrodam ir tautas suverenitati ir parlamentarismu un plebis-
citu. Visam pievieno vēl dem. programmas pēdējo vārdu: sievie-
šu un vīriešu polit. tiesību vienlīdzību. 17 pants skan:

„Katrā valsti jābūt brīvai iekārtai. Taulas pārstāvjus
izvēl vispārējā, tiesa vienlīdzīgā un atklātā balsošanā, kurā
piedalas visas valsts vācu vīrieši un sievietes."

Vēlēšanas notiek uz proporcionalitates principiem. Valdī-
bai nepieciešami jābauda tautas pārstāvju uzticība. Tie paši prin-
cipi, kas likti reichstāga deputatu vēlēš. pamatā, jāizlietā arī
pašvaldību vēlēšanās.

Šeit izteiktas vislabākās vēlēšanas uz kādām vien 19 a.s.
bijis spējīgs. Vispārējās vēleš. tiesībām jāaptver visa valsts no
augšas līdz lejai un jāskar it visus. Nekur nevajadzēja iecelšanas
vai cenza, tauta uz-tājās puts kā augstākā lēmēja.

Veimaras konst. radītāji piegriež lielu vērību propor-
cionalitatei. Vēlētāju balsis sadalīja. Viņi šo principu ieveda taisnī-
bas labā, lai nodrošinātu mazākuma tiesības. Vēlēšanas organi-
zēja tā, lai vēlētāji balsotu nevis par atsevišķiem kandidatiem.
Turklāt palikušās balsis skaitīja kopā pa vairākiem vēlēšanu
iecirkņiem, lai nezustu neviena no nodotām balsīm. Vēlēšanās
vajadzēja rasties pārstāvībai, kas pilnīgi proporcionali atbilsti

[illegible] apjomam. Šādas rūpes par matematisku pareizību politika izpaužas jauno likumdevēju nepraktiskumā. Proporc vēlēšanas noved pie partiju saskelšanās kavē lielu parlam. bloku izveidošanos un mēsīgi šādi bloki spēj politiski aktīvi darboties. Francijā uz Gambetta iniciativi mēgināja pieturēties pie vēlēšanu sarakstu sistemas bet drīz vien ieraudzīja, ka tās neērtas un no tās atteicās. Polijā, valstī ar milzīgu pol. pieredzi, nekad nai kerušies pie šādas liekas greznības, šādas „smalkas politiskas piekošanās".

Veimaras konst. pamati pietiekoši nenoskaidro reichstāga un valsts prezidenta attieksmes. Likumdevēji gribēja līdzsvarot likumdevēju un izpildu varu un abām dot augstākās autoritates tautas gribas saistīšanā. Prezidenta varu gribēja izveidot citādu nekā Francijā, kur valsts galvu izvēl kongress t.i. abas palātas kopā. Vāci nēma paraugam Ameriku kur prezidentu izvēl visa tauta un noteica Vācijai plebiscita sistēmu. Prezidentam deva tiesību iecelt ministrus. Veimaras konst. gribēja pretstatā Amerikai, lai ministri t.i. faktiskā valdība, aktīvie administratori būtu atbildīgi reichstāgam. 54. konst. pants skan tā:

„Valsts kancleram un valsts ministriem nepieciešama reichstāga uzticība. Tiem ministriem, kuriem reichstāgs izteicis neuzticību jāizstājas no kabineta."

Tā ir parlamentarisma formula. Anglija jau pāri 200 g. pieturas pie šādas kārtības turklāt bez kādiem konst. pantiem. Bet tur patiesais suverens arī ir parlaments, tur izpildu vara paklauta likumdevēju varai tur nav šo spēku vienlīdzības. Veimarieši gribēja apvienot parlamentarismu ar

Te parādījās skaidri, cik neizdevīgs tas apstāklis, ka zemniekiem nebij savas partijas - viņiem jau reichstāgā nebij bijis savu interešu aizstāvju.

Agrārā revolūcija un agrārās reformas Vidus- un Austrum-Eiropā.

Reizē ar pilsoņu karu un pa daļai sajaucoties ar to, rieinājās otrs vislielākais Eiropas dzīves socialais apvērsums — agrārā reforma. Kas bij agrārā revolūcija? Kādi bij tas dziļākie un tālākie vēsturiņie stenesti? Kāda loma šai revolūcijā bij pasaules karam?

Lazās Eiropas valstīs 2 g. no vietas, no 1918.-1920 g. zemes īpašumi pāriet no-vienām rokām otrās. Vienai šķirai - muižniekiem, zemi atņēma, otrai šķirai - zemniekiem, šo zemi piešķīra. Šīs īpašnieku maiņas notiek uz reformu pamata, ko izdara jaunā, pēckara vaļas vara. Šīs kaul. akti tiu strauji, tik asi sarauj saites ar pagātni, ka ar tiesībām to var nosaukt par revolūciju. Arpus pārmaiņu loka paliek Eiropas galījie rietumi: Anglija, Francija, Niderlande, Rietum-Vācija, Šveice, bez tam Skandinavijas valstis un beidzot arī 3 dienvidu pussalas. Revolūcionārā kustība aptver Vidus- un Austrum-Eiropu, galv. kārtā tās territorijas, kas agrāk ietilpa 2 karā sairušo lielvalšku. Krievijas un Austro-Ungarijas robežās, bet skar arī Austrum-Vāciju un Rumaniju. Šīs robežas sakrīt ar to jōslu, kur pastāvēja dzimtbuve. Priekš 1½ g. izdarītais vērsums skar visas tās zemes, ko kādreiz mākusi dzimtbuve. Starp dzimtbuvi un agrāro revol. ir tiešs sakars, abus faktus vieno viena un tā pati attīstības līnija.

Dzimtbūve radusies 15. un 16.g.s. Iedzīvotāju un rajonu lairmetā. Uz dzimtbūvi norāda vēsturiskie avoti un senā latviešu mēdzējas atliekas u.c. Tā ir ļoti sarežģīta parādība, ko var raksturot par šīmaī Eiropas mērogā. Vidus laikā beigās zemnieki Eiropas rietumos un vidienē ir brīvi ļaudis un tiem piederēja zeme, viņi saimniekoja patstāvīgi savās mājās. Mūsu dzimtbūve šādā stāvoklī ar dokumentiem nepierādāmu (sk. „Brīvnieku tiesības" nav uzrakstītas 16.g.s. Kārtība nodibina ar likumu, paklausot jaunizaugušā muižnieku rātnā spiedienam, jo viņi uzņēma kapitalistisku saimniecību. Muižnieki centās un paklaut zemniekus, nodrošinot un tādā veidā krasanās strādn. Sākās šķiru cīņa asākā veidā. Zemnieku nepiekritāšana pie zemes klausīšanas ir pirmais cēlonis šai dramatiskā sadursmei, kurā uzvaru ieguva muižnieki. Šim 1. panākumam seko citi, kuŗi nostiprina muižas pārvēri dzimtbūdis ēkrgos. Ļoti zīmīga ir jaunās terminoloģijas ieviešana. Agrāka „brīvnieka" vietā muižnieki arī latviešu nežēlīgo vārdu „Leibeigenschaft".

17.g.s. šķiru cīņā izcīnējas lielums. Monarchiju spiež izdarīt reformas, kas atvieglo slaušas un atdod zemniekiem daļas zaut arī ļoti aprobežotas pilsonu tiesības. 19.g.s. notiek atbrīvošana. Tagad šķiru cīņā uzvara sāk dalīties ar zemnieku pusi. Bet pilnīga uzvara pārgrozās, kas tad ir 19.g.s zemnieku, kādu mēs tos redzam un kādam tā iet? Šī nav spēkiga zemnieku agrāko tiesību atjaunošana. Zemnieki ar iegust personas brīvību bet nevēlēst saimniecisku neatkarīgi, nedalot zemi, kuŗi arī dalā nepietiekošā daudzumā. Tāpēc 19.g.s atbrīvošanas reformas nevar uzskatīt par šķiru cīņas izbeigšanos.

Ļoti zīmīgi ir pamatieni uz reformas veidoto

Austrgā un Krievijā. Reformas uzsāk monarchija, nepiedaicinot pašus zemniekus un padodoties spēcīgam priviligēto šķiru spiedienam. Prūsija neparūpējās par atbrīvoto zemnieku saimn. nodrošināšanu, bet muižnieki izmanto reformas, lai paplašinātu savas zemes ar zemnieku zemēm. 19.g.s. nenoved līdz beigām sabiedr. demokratisko pārkārtošanu. Krievijā, Austro-Ungarijā, Vācijā vairākumam 1789.g., Franču revol. principi, neatzīst visiem pilsoņiem vienādas tiesības, paliek iepriekšējās iekārtas, aristokr. privilegijas, paliek zemnieki savā nomāktībā. Par atpakaļpalikšanu polit. un soc. ziņā Vidus- un Austrum-Eiropas tautām nākas samaksāt. Agrārā revolūcija no 1918.-1920.g. bij atmaksa par šādu novēlojumu. Tā asiem cīrtieniem likvidēja novec. lauku iekārtu. Tā bij pēdējais akts g.simt. ilgā zemnieku cīņā ar zemes aristokratiem. Tikai tagad pilnīgi noslēdzas 19.g.s. pasāktā emancipacija, tikai tagad zemnieki pilnīgi uzvarēja muižniekus un tikai tagad nodibinājās pilnīga vienlīdzība tiesību ziņā. Latvijā 1920.g. izdarītā galīga reforma notiek tieši 100 g. pēc neizdevēgās 1819.g. reformas.

Kāda loma bij karam agrārās ref. izvešanā? Karš salauza veco režimu, sadragāja tā chierachisko aparātu. Ja nebūtu bijis kara, šis režims būtu noturējies kādu laiku, pamazām tas pārveidotos. Karš paātrināja šo gaitu, vienā mirklī izkaisīja tos spēkus, uz kuriem vecā iekārta balstījās. Jau Vācija panika pārņēma augstākās šķiras pa militārās katastrofas. Vēl vairāk bagāto un iespaidīgo ļaužu aprindas apmulsa Austro-Ungarijā un Krievijā. Karš bij iznīcinājis subordinaciju, bij satricinājis disciplinu. Masās pamodās primitivas jūtas un kaislības. Radās vēlēšanās atdarīt par agrākām pārestībām. Frontē šī noskaņojuma maiņa izpaudās kareivju sadursmēm ar virsniekiem. Vienkārši ierindas kareivji

notiesāja savus priekšniekus. Izmuguri sākās uzbrukumi, aristokrātu muižām. Tādā kārtā karš deva pēdējo grūdienu revolūcijas virzieglā, karam beidzoties, kad nodibinājās jaunas nac. valstis, izvirzijās tas gars, kas līdz tam politikā bij nostumts malā. Zemniekiem reiz radās iespēja reiz nobeigt cīņu ar savu senseno ienaidnieku - muižniecību. Vīņiem bij pienācis soc. un polit. atdzimšanas brīdis. 19. g.s. atbrīvošanas reformas nebij izlīdzinājušas tās netaisnības, kādas dzimtbuve bij nodarījusi zemniekiem. Tagād, 20. g.s. karš nesa sev līdz vārmācību atmaksu.

Vidus- un Austrum- Eiropas valstis varam iedalīt 4 grupās: 1. gr. valstis, kur notiek revolūcija; 2. gr. valstis, kur izdara radikalas reformas, kas tuvas revolūcijai; 3. gr. valstis, kur izdara mērenu reformu un 4. gr. valstis, kur reformu tikai solija, bet īstenībā nekas neizdevās. - 1. grupā ietilpst Padomju Krievija, 2. gr. - Baltijas valstis un Čechoslovakija, 3. gr. Polija, Rumanija un Ungarija, 4. gr. Prūsija.

Revolūcijas jeb reformas īpatais raksturs ikkatrā valstī atkarājās no tā, kā kurā zemē vēsturiski bij veidojusies iekārta un kādas varas un partijas atradās valsts priekšgalā, karam izbeidzoties. - Krievijā sociālā revolūcija notika viskrasākā formā. 1917. g. 7. nov. lielinieki sagrāba varu, nākošā dienā, 8. nov. Viskrievijas padomju sanāksme uz Leņina ierosinājumu izdeva šādas saturu dekrētu agrārā jaut.: „Muižniekiem atņem viņu zemi un pārējo mantību turklāt bez kādas atlīdzības. Bij. muižu pārvaldi, tāpat arī valsts un baznīcu zemju pārvaldi uztic vietējām lauku padomēm un apriņķu zemnieku padomēm."

Šis likums reizi par visām reizēm iznīcināja muižnieku īpašumus Krievijā. Zemi atsavināja bez kādas izpirkšanas. Šai zīnā

Krievu revolūcija līdzinas franču revol. tās radikālā formā, 1793. kad konvents izdeva dekretu par emigrantu, kroņa un baznīcas zemju konfiskaciju. Bet kā tad nu bij Krievijā ar revol. otro pusi, ar zemnieku īpašumu izveidošanu? Francijā konfiscētās zemes, kas agrāk bij piederējušas privilegētām šķirām, izsludināja par nac. īpašumu un pārdeva, lai tā segtu valsts parādu. Lielu daļu uzpirka buržuazija. Bet sevišķi svarīgi bij tas, ka zemes iepirkšanā ļoti dzīvi piedalījās zemniecība. Tas ie sīksaimniecības atdzimšanas un paplašināšanās moments Francijā. Francija top galv. kārtā par lauksaimn. valsti, kādu to arī redzam pašlaik. - Bet Krievijā vērojami pilnīgi pretstati. Komunisti nemaz negribēja, lai nodibinātos sīksaimniecības un izveidotos individuals zemn. īpašums. Šādu saimniecības un mantības formu komunisms uzskatija par aizvēsturisku un smieklīgu. Ļeņins pret krievu zemnieku izturējās ar visleelāko nicināšanu, ienīda tā dzīves veidu, paražas un psīchologiju. Par vienmērīgu zemju piešķiršanu atsevišķām saimniecībām komunisti ne dziedēt negribēja. Pēc viņu jēdzieniem zeme bij jānacionalizē, jānodod visam kollektivam apstrādāšanai pēc iepriekš noteikta, vispariga valsts plāna. Atsevišķo zemnieku sētu vietā vajadzēja rasties kustigiem, pie vienas vietas nesaistītiem lauksstrādn., kas prastu izmantot mašinas, ko valsts dotu zemes apstrādāšanai. Šai brīdī, 20 g.s. 30 cos gudos Padomju Krievijā šīs idejas pilnīgi realizētas, nav vairs atsevišķu zemn. saimniecību. Šādžas pārvērstas kolchozos, t.i. kollektivās saimniecībās, kur lauzus apstrādā pēc fabriku paņēmieniem, kur darba rīki, inventars un lopi nepieder atsevišķiem strādniekiem kur neviens zemkopis neberę sava darba augļus savā apcirknī, kur nevienam nav sava saimniecības budžeta. Šo rezultatu komunisti nesasniedza uz reiz. Pirmā laikā

viņiem nācās pārdzīvot krietni lielas grūtības. Revolūcijas sākumā, 1917.g. pavasarī un vasarā lielinieki nebij populari. Lai iegūtu plašā mērā labvēlību, lai dabūtu savā pusē karcivjeis, kas pa lielākai daļai bij laucinieki, viņiem bij jāizvirza pavisam citas devizes, nekā tās, kas atradās viņu rokās grāmatās un ābecēs. Viņi solīja tautai mieru un zemi. Kad viņi ieguva varu, tad aiz tīri polit. iemesliem viņiem pagaidām bij jāsadarbojas ar otru galējo partiju.– ar kreisajiem soc. revolūcionariem. Šai partijai bij skaūgi kaujas saucieni – „visu zemi tautai!" Bet ēstenībā soc. revolūcionari (S.R.) bij ļoti konservativi. Viņus ar zīnāmām tiesībām var nosaukt par soc. reakcionariem. Viņu mācība bij tautībnieku doktrinas turpinājums, un tautībnieki bij tiecējuši draudzes jeb komūnas kopmantas svētīgai nozīmei un pretojās indiv. mantības atlistībai. Soc. revolūcionari tāpat kā lielinieki vēlējās visu lauku iedzīv. socialā un saimniecisko vienlīdzību, tikai viņi šo vienlīdzību iedomājās citādu. Viņi gribēja atgriezties pie tās lauku komūnas, kas visu zemi periodiski sadala atsevišķām saimēm proporcionāli strādn.-ēdēju skaitam, kad līdz ar gimenes sastāva maiņu zemes sadalījums jāpārkārto.

Ar šo partiju lieliniekiem nācās ieiet uz kompromisu un rezultatā radas 1918.g. 19. febr. pamatlikums par zemes socializaciju. Šis likums atcēla privāto zemes savie: ību uz mūžīgiem laikiem. Tās nozīmēja nevien to, ka pienācis gals muižnieku īpašumiem, bet tas liedza arī zemniekiem iegūt zemi individuali.

Daļa zemes, kas agrāk bij piederējusi muižniekiem un kronim, bij arī turpmāk jāapsaimnieko tāpat uz lielgruntniecības pamatiem. Tur bij jānodibina sovchozi, t.i. padomju saimniecības ar birokratisku centrālo pārvaldi. Otra zemes daļa bij jāsa-

Zala atsevišķu sādžu starpā un ikkatrā sādžā sīku zemnieku saimniecību starpā. Šādu sadalījumu vajadzēja izdarīt uz vienlīdzības pamatiem, turoties pie tā paša principa, kā agrākā zemnieku komūnā, sādžas komūna, t.i. proporcionali strādniekiem un paleretājiem. Aizliegts turēt algotus kalpus. Zemi nodod lietošanā tikai tiem, kas paši apstrādā. Ja kādam apgabalam nepietiek zemes tam zemnieku vairumam, kas tur dzīvo, tad bezzemnieki pārpalikums jāpārceļ uz citu novadu, kur zemes daudz. Zemes lietāšanas tiesības nav mantojamas, zemi nevar ne pirkt, ne arī ieķīlāt. Pēc zemes izmantotāja nāves zemes gabals atiet komūnas un turienes padome nodod to cita lietāšanā.

Ko krievu zemniekiem nozīmēja 1918.g. izdotais likums? Tā nozīmi izpratīsim, ja to salīdzināsim ar franču konventa 1793.g. likumdošanu. Privilegēto šķiru zemes īpašumu iznīcināšana patiesi, pilnīgi atbrīvoja zemniekus. 1793.g. agrārie lik. nevien paver zemniekiem ceļu uz lielo zemes fondu, kas bij izveidojies no atsavinātiem īpašumiem, bet tie deva pilnīgu brīvību zemnieku īpašuma attīstībai. Viens viņu likums prasīja, lai komunālās zemes sadala, meži, ganības, pļavas, kas līdz tam atradās sādžas kopletāšanā, tika sadalīti atsevišķu saimniecību starpā. Tādā kārtā šie saimnieki atbrīvojās no visiem ierobežojumiem, kas izrietēja no kopletāšanas. Neizdeva nekādu likumu, kas aizliegtu zemes pirkšanu vai pārdošanu, kas ierobežo zemes īpašumu apmēru.

Bet Padomju 1918.g. pamatlikums nedeva zemniekiem šādas brīvības, tieši otrādi, tās zemnieku nostādīja tai atkarīgā stāvoklī, kādā zemkopis bij atradies vecā režima laikā. Atsevišķi saimnieki neieguva zemi pilnīgā īpašumā. Cara valdīšanas laikā visi vienas sādžas saimnieki bij atkarīgi bij no pagasta jeb komūn

...ņa, kas viņu stāvokli sadalīja zemi. Tagad, sadarbības iestāšanās laikā viņi atkal atsvešinās no sīkās padomes, kas zemi piešķīra tikai īpašnieku izmantošanai un kam turēja acīs tikai šaurus ienākumus, saistīja atsevišķo saimniecību ar vietējiem. Lielums nodeva zemniekiem brīvību un īpašumu, tas pieļāva attīstīties individuālām saimniecībām. 1918.g. lielums bij spiedīga pret sociāl-revolucionāriem un anarhizēja darbā lielinieku idejas šī novada tālā nostūrī, bet tas arī nedarīja mēģinājumu šīs spēkus mērķus realizēt. Nīcpalms bij svarīgs, kā zemnieku bāzes padomju, nespēja viņu piespiest nonākumā, ierējot attīstīties individuālai saimniecībai. Bet vairāk zemnieki bij ģīmotāji uz nelaimīgas robežas, nevarēja ļaut nostiprināt tās turīgāi zemniecībai. Lielinieku acīs zemnieks bij nīcpalsonis, īpašnieks, bet izsalkušs īpašums ir ģīmotāja kopnūsas izlīdzēšanai.

Šādā nākotnē bijām cīņa Krievijā muižnieku un zemnieku starpā pārkāpās par zemnieku uzvaru un ta nemaz brīvību. Šo mīnas spēku sistēmas, vecā bij vecā režīma dzimtbūve, viņi nonāca atsvešinātu vārtībai varā, vāda ir muižnieku Padomju Krievijā valdošā kolektīve. 1918.g. lielums bij tā ka bīstamais no mīnas sākmas pārāk uz otru. Zemnieku nostāvēšana Krievijā izraisīja ar šī zemes sociālo nākotni. Šī zemnieku lielumu tur nākas uz valstij, viņi bij sīkdaļi, saīpašnieki, augstākās varas balsts. Krievijā sešij sabiedrības grupējumu, kooperāciju, nas patstāvīgi bitu vēl lielas un atbrīvošanās un nas varēja nostādīt preti valsts varai savu idejas un savas šaurības.

Šaušņu grupa, nur agrārā reforma notiek tur, nolieka lielā, ir to var nosaukt par revolucionāru apvērsumu, ietilpst 3 Baltijas valstis: Igaunija, Latvija, Lietava un arī Čehoslovakija. Šī 4 jaunās nov. valstis nodibinājās 1918.g. 2. izbrīnā

[illegible]rija-Krievijas un Austro-Ungarijas bij. apgabalos, t.i. territo-
riju-joslā, kas no Somijas jūras līča velkas gar Baltijas jūru uz
karpatiem un atdala Austrum-Eiropu no Rietum-Eiropas. Visām
šim valstīm kopējs ir tas, ka tur savā laikā ievrēsušies aarotāji,
kas palikuši kā sveši ķermeņi un izveidojuši augstāko, privilegēto
kārtu. Igaunijā un Latvijā tie bij vāci, Lietavā poļi, Čechoslovakijā
vāci un ungari. Visās šais valstīs zemnieku atbrīvošana reizē bij
ari lidz tam nomāksto tautību nacionala atdzimšana. Socialais
jaut. bij ciesi un nesaraujami saistīts ar nacionalo jautājumu.

1920. g. agrārās reformas raksturojums

No vienas puses, Latvijas agrārā ref. [illegible] kriev.
1918. g. agrārai revolūcijai. — tā principā [illegible] muižnieku zemes
īpašumu, turklāt bez izpirkšanas, pareizāni [illegible] neatlaksinot par
ateavināto zemi, bet atlīdzinot tikai par [illegible] inventaru. Līdzī-
ba tomēr tikai relativa. Pad. Krievijā padzīna pāri muižnieku,
šeit Latvijā, tāpat kā Igaunijā, pilnīgi muižnieku nepadzīna
no zemes, viņam atstāja zemes gabalu vidējas zemnieku saimnie-
cības atjaunošanai. Viņu pielīdzināja zemniekiem, nostādīja tādā
stāvoklī, ka viņam bij jātop par saimnieku, kas pats strādā. Bet
muižnieks nevarēja turpināt izmantot savas bij muižas saimnie-
cības īkas, kas bij piemērotas pavisam citai, varenai saimniecībai.

Kas zīmējas uz zemnieku nodrošināšanu, tad Baltijas
reformas nemaz nelīdzinājās Pad. Krievijas revol. pārmaiņām.
Tur negribēja pieļaut, ka rastos individualas laiku saimniecības,
to nevēlējās nevēlējās nevien lielinieki, bet ari soc. revolūcionari,
S.R. Vieni gribēja zemniekus saistīt tādā pat veidā kā agrākā

sādžas kopībā, ari uz fabriku principa, pārvēršot zemniekus strādniekos - proletariatā.

Latvijā, tāpat kā Igaunijā un Lietavā, reformas mērķis bij jaunnodibinātu saimniecību radīšana un zemn. īpašuma nostiprināšana. Pad. Krievija padzina muižniekus kā personas, kas centās saglabāt lielgruntniecību uz kapitalistiskiem pamatiem. Tur mainījās tikai zemes īpašniekus, agrākā muižnieka, lielgruntnieka vietā stājās vēl lielāks saimniekus - valsts. Latvijā gribēja iznīcināt nevien lielo muižu saimniecības, bet vespār iznīcināt lielgruntniecību. Agrākās muižas sadalīja sīkās zemes vienībās, pārvēršot tās sīksaimniecībās. Pādā kārtā zemnieku skaitam ievērojami vajadzēja pieaugt. Zemniecība kļuva par galveno šķiru. Daži tautsaimnieki norāda uz tām neērtībām, kādas saistījās ar Baltijas valstis izdarītām reformām no saimniecīskā viedokļa. Norādīja uz to, ka viena liela saimniecība dod lielāku ienākumu nekā vairāk mazu, kas izveidotas uz tās pašas platības - tā tad valsts zaudē. Vai no šāda apsvēruma bij pareizi realizēt reformu?

Darbojās ta principi un motivi, kas likās esam svarīgāki par visām citām ekonomiskām rūpēm, darbojās politiski motivi. Reformai vajadzēja mazināt svešo ienācēju elementu, kas zemes senseniem iedzīvotājiem bij naidīgs. Bez tam bij jāievēro šējienes tautības, saimniecību skaits un cieši jāsaista pie valsts pašas iedzīvotāju masas.

Tāpat kā Baltijas valstis, arī Čechoslovakija centās sasniegt tādus pat nac. politiskus mērķus. Šeit senseno slavisko iedzīvotāju: čechu, moravu un slovaku starpā bij ieviesušies vāci un ungari un tieši viņiem piederēja latifundijas - lielas muižas ar plašām saimniecībām. Nodibinot jaunu valsti,

Šais zemēs agrārā jautājuma izšķiršanā nacionālās sacensības motīviem nebij nozīmes. Šeit lielgruntnieki nebij svešas rāses pārstāvji. Muižniekiem un zemniekiem bij tikai socialas nesaskaņas, bet nebij nacionāla naida.

Šais zemēs par spēti karą satricinājumiem augstākās šķiras: zemes īpašnieki, aristokratija un lielrūpnieki bij paturējuši politikā vadītāja lomu. Karš tomēr tik lielā mērā bij saviļņojis tautas masas, ka aristokratijai bij jānāk preti vidējāu un zemākāu šķirāu. Šī piekāpšanās izpaudās vispirms tai apstāklī, ka lielgruntniecību atzina par privilegiju, kas atceļama. Saskaņā ar šo sociālo principu, zemes īpašumu apmērā vispārī noteica zināmas normas. Rumanijā maksimums bij 500 ha, Polijā normu noteica uz 180 ha. Zemes gabalus, kas šo normu pārsniedza, izsludināja par atsavināmiem. Polijā nodibināja zemes ierīcības komisiju, kurai deva tiesības uzpirkt spaidu kārtā to zemi, kas normu pārsniedza. Bet 1920 g. 15. julija zemes likumā ir pants, kas zināmos gadījumos dod iespēju turpināt lielsaimniecību praktizēšanu. Tās muižas, kur intensiva laukkopība, lopkopība un zivkopība, tāpat arī muižas ar augsti attīstītu rūpniecību, var saskaņā ar ministru padomes lēmumu atstāt līdzšinējo īpašnieku rokās.

Austrum-Vācija attiecas uz 4. grupu, kur nemaz nenotika reālas pārmaiņas, bet reformas perspektives, tikai pavedieni kā tālas rūsas atblāzma. Austrum-Prūsijā: Pomeranijā, Brandenburgā un Silezijā dzimtbuve bij atstājusi smagas pēdas. Tie ir apgabali, kur lielo un vidējo muižu saimniecība bij palikusi neskārta, kur bij pavisam maz zemnieku mājas un lielākā lauku iedzīvotāju daļa atradās kalpu, bez-

juši 4 g. kopš nac sociālistu valdīšanas sākumā deva so solījumu, bet vēl nav manāma nekāda rosība šai virzienā. Sociālās attīstības ziņā Vācija pagaidām ir visvairāk atpakaļ palikusi no visām Eiropas valstīm.

Mussolini un fašisma nodibināšanās Italijā.

Fašisms, tāpat kā pilsoņu karš, kā agrārā revolūcija, ir pasaules kara sekas. Fašisms radās Italijā. Šeit bij sevišķi labvēlīgi apstākļi tā izveidošanai, un sākumā acīs dūrās it kā speciālas, lokālas, italiskas īpašības, bet drīz vien fašismā parādījās arī visparīgas dabas principi un paņēmieni. Izrādījās, ka fašisms atbilst tām vajadzībām un prasībām, kādas atskaņēja arī citās tautās. No Italijas fašisms ātri izplatās pa visu Eiropu. Kā politiskai sistemai fašismam daudz kopēja ar komunismu. Fašisms un komunisms abi kopā ir liberalisma un demokratijas, polit. brīvības un autonomijas, brīvas domas un personas brīvības ienaidnieki. Abi tie ir jaunas sistemas kā valstij aprīt personību. Lūk, kur uzvarējusi vecu vecā ideja, ko Rusō izteica savā „Sabiedrīskā līgumā"!

Italija apvienojās laika no 1859-1870 g. Apvienošanās pie kuras italiešu intelligence tik loti tecās, neatnesa tautai laim un labklājību. Italijas iedzīv. skaits ātri sāka pieaugt, bet visus nodarbināt un pabaroti valstij nebij ladzeiļu. Rūpojecības attīstībai nepietiek pašu svarīgāko jēlvielu - akmeņogļu un naftas. Apvienotās Italijas priekšā neizbēgami sacelas jaut. par valsts paplašināšanu, par aizjūras kolonijū iegūšanu. Kolon

bet tā vāji saskaņēja ar masu psīchologiju.

Italu socialisti bij pa lielākai daļai pacifisti, tiklab ārējā, kā iekšējā politikā. Arpolitikā viņi uzstājās pret karu vispār un, atsevišķi runājot, par koloniāliem iekaŗojumiem, pret pastiprinātu bruņošanos. Iekšējā politikā viņi centās mīkstināt šķiru cīņu, gribēja panākt uzņēmēju saprašanos ar strādniekiem. Lielākais vairums no tiem ticēja, ka sociālos jaut. iespējams izšķirt reformu ceļā. Visi strīdi, diskusijas, lekcijas, teorijas un sapņojumi rīsinājās intelligences aprindās, augstākā, izglītotā sabiedrības slānī. Ļoli zīmīgi, ka varas priekšgalā nostājās zinātnes laudis. Vēl kara laikā redzam ministru amatos profesorus: Salandra, Orlando, Nitti. Bet pa to laiku strādn. vidū sāk izplatīties pavisam citas mācības. 20.g.s. sāk. lielus panākumus gūst franču racstnieka Ž[illegible] Sorela (G. Sorel) sludinājumi. Viņa mācības būtība tā, ka jā nosoda strādniecības saprašanās ar buržuaziju, jādara [illegible] sentimentalai idejai, ka varētu samierināties 2 najdīgas [illegible]. Strādniekus aicināja uz „action directe", uz liesu uzbrukumu, uz ielu cīņām, uz vārmācīgu darbību, uz revolūciju. Šo virzienu Francijā nosauca par sindikalismu, tā, ka šī mācība ieviesās strādnieku sindikatos, t.i. profesionālās savienībās, un modināja strādniekos domu par sindikatu pārvēšanu organizētās revol. grupās. Pēc sava gara sindikalisms tuvojas krievu lielniecismam, tā agrākā periodā, priekš kara. Sorela mācība revol. vārmācību, lielniecismam tuvais sindikalisms — lūk, Musolini ticības simbols un programma, pirmo reizi uzstājoties uz polit. skatuves.

Benito Musolini dzimis 1883.g. Viņš nepiederēja

augstākām intilligences aprindām. Viņa dzimtene Romanija (Romagna) pie Adrijas jūras. Viņš ir kalēja dēls; kādu laiku bijis lauku skolotājs mazā sādžā; ieguvis zināšanas pašmācības ceļā, maldījies pa ārzemēm, lasījis Šopenhaueru, Nitči, Stirneru, Makiavelli. No tiem Musolini mācījies nicināt cilvēku sugu. Agri viņš iestājās sociālistu partijā un uz reiz ieņēma vadoņa vietu šīs partijas galējā kreisajā spārnā. Tai laikā, 20-30 g. vecumā, viņam vēl nav plašas programmas, ne pilnīgi skaidras darbības metodes. Viņš nav demokratijas atbalstītājs, viņam svešās domas par kompromisu ar buržujiem. Viņš nīst filantropiju, nicina pacifismu.

1912. g. sanāca socialistu kongress Fredže. Šeit notika izšķīrēja cīņa starp 2 soc. partijas gal. frakcijām: labajiem, kas tiecās saprasties ar buržujiem un kuru priekšgalā bij Leonida Bissolati, cilvēks ar smalku prātu, un kreisajiem, kuru vadonis bij asais, nesamierināmais Mussolini. Te nu parādījās, cik mērenais socialisms vājš un abstrakts. Mussolini uzvarēja un panāca to, ka Bissolati un miermīlīgo reformu atbalstītājus izslēdza no partijas. Uz Musolini tagad tiecās dažādi nemieru pilni elementi, kas savā starpā diezgan slikti saderējās - anarchisti, sindikalisti un Madzini piekritēji. Musolini top par revol. socialistu organa „Avanti" redaktoru un ķeras pie uzdevuma izvest itaļu socialistus no līdzšinējās letargijas. „Reflexions sur la violence" autors Sorels atzimēja Musolini uzvaru. 1912. g., pirms kara, Sorels raksta saviem itaļu draugiem šādus, zināmā mērā pravietiskus vārdus:

Jūs zina, varbūt pienāks diena, kad jūs redzēsiet Musolini svētā karapulka priekšgalā, sveicot italiešu karogu

ar sava zobena pacelšanu, kad jūs redzēsiet, ka viņš visai pārvaldei iedveš jaunu sparu."

Tāds bij Italijas nākošais diktators pirms kara. Revol. socialisma sludināšana bij tikai 1. posms viņa polit. karjerā un viņa saistiba ar strādn. aprindām bij tikai viens no turpmākiem fašisma avotiem. Šāda darbība bij Musolini it ka revol. despotisma skola. Galveno saturu viņa programmai deva nevis socialisms, bet nacionalisms, kas aptvēra daudz plašākus slāņus. Ikvienai tautai nacionālās jūtas ir īpatas, nacionalisma pārspīlēšana mūsdienās visās tautās arī ir īpata. Tā atspoguļo tautas vēsturi, tradicijas, kaislības un vājības. Italiešu nacionalisms kopš sākta gala, kopš Italijas apvienošanās, bij slinūgs. Tas, tā sakot, barojās no apvainojumiem un sarūgtinājumi tikai kāpināja slinūbu. Italiešu patmīlību sāpināja tas apstāklis, ka 1859.- 1866.g. italieši nebij ieguvuši uzvaras, bet gan cietuši zaudējumus. Bet mērķi- apvienotu Italiju viņi bij ieguvuši tikai ar svešu spēku- franču, prūšu palīdzību. Italiešu apvainojums tālāk vērsās pret Franciju, savu labdari, ka tā 1881.g. satrieca italiešu sapni par senās romiešu Afrikas, t.i. Tunisas iegūšanu. Tas lika pārdzīvot jaunu pazemojumu, saistoties savienībā ar savu agrāko ienaidnieci Austriju, kai gan Austrija bij paturējusi vīrskundzību par italiešu apdzīvotiem apgabaliem. Tā Italija nevarēja sadziedēt savas agrākās brūces, palika neatriebta — Italia irredenta. Beidzot nac. patmīlībai sagādāja rūgtumu neveiksmes Abesinijā, tas, ka 19.g.s. [illegible] gados sabruka Krispi iekarīšanas politika. Visās lietās Italijai bij jāpiekāpjas, jānoiet ēnā, italieši nevarēja ar cieņu nostāties

ārējie likteņi?

D'Annuncio aizraujas ar Nīčšes filosofiju, ar vina sapni par pārcilvēku, kas savai dzelzs gribai pakļauj paraksto ļaužu nožēlojamo dīgli. Šo sapni D'Annuncio pārnes uz italiešu tautu, pārvērš Nīčšes pārcilvēku pārnācija - Italija dzimusi, lai būtu vislielākā nācija, tai apvienojas pirmāsnēji spēki, tā ir cilvēces kultūras zēds, tai pieder virskundzības tiesības par citām tautām. Bet lai šo Stāvokli iekaņotu tad jārīkojas ar varu, nedrīkst baidīties no asins izliešanas nevajaga izvairīties no upuriem un taupīt ienaidnieku.

Jaunā morale negrib nekā zināt ne par asketismu, ne savaldīšanos, mērenību, maigumu, taisnīgumu. D'Annuncio atklāti sludina: „Pārcilvēks ir lielisks, plēsīgais zvērs. Arī pārnācijai jābūt nežēlīgai un briesmīgai". Sorels un D'Annuncio ir fašisma idejiskie priekšteči, ir jaunās, 20.g.s. morales vēstītāji. Viņu mācība tik lielā pretstatā, cik vien var būt ar tiem liberalisma un socialisma principiem, ko 19.g.s. mums atstājis mantojumā. Cik drīz izdotos jaunajai morālei izlauzties dzīvē, ja Eiropā būtu ildzis miers, ja nebūtu sācies 1914.g. karš? - Pati kara uzliesmošana jau norāda uz liberalisma un socialisma nevarību, militaristu triumfu, bet pacifistu 19.g.s. miermīlīgo un humano tendenču satriekšana. 1914.g. karš atvēra visas slūžas, kurās strauji gāzās visas morales straume, jaunā, nežēlīgā, nesaudzīgā, despotiskā choraisma straume. Uzbrukuma teoretiķi, vārmācības sludinātāji varēja sevi apsveikt ar panākumiem, kas kļuva redzami ātrāk, nekā viņi to bij cerējuši. Italijā viņi uz reiz izjuta savu spēku.

1914.g. karš pārsteidza Italiju tad, kad to pārvaļa liber darbinieki. Oficiali Italija piederēja trejsavienībai, bet tā nevarēja nostāties Vācijas un Austrijas pusē. Tas nozīmēja nodevību pret savu nacionālo programmu, pamest savus tautiešus austriešu jūgā un bez tam tas nozīmēja sniegt atbalstu 2 absolūtām monarchijām uzbrukumā republikaniskai Francijai. No otras puses, piebiedrošanās Francijai likās neiespējama lielās katoļticīgās masas dēļ. Austrijas keizars bij visvarenākais valdnieks no visiem, kas pakļāvās Romas baznīcai, un Francija nesen bij sarāvusi saites ar pāvestu un arī ar kristietību. Italu valdību biedēja arī lielie finansialie upuri, kādus karš prasīja, tāpēc Italija pasludināja sevi par neitralu un palika tāda līdz 1915.g. martam.

Sākumā bij ļoti maz interventistu, t.i. tādu, kas vēlējās iejaukšanos karā. Musolini ir pirmais, kas atklāti prasa piedalīšanos karā. Soc. partijas vētrainā sēdē viņš asi sarauj saites ar savrem biedriem, izstājas no partijas un nodibina pats savu organu: „Popolo d'Italia". Viņš vēl aizvien ir gal. kreiso vadonis, bet ne vairs marksists. Viņš atteicies no internacionales, no vispasaules proletariata solidaritates, no šķiru cīņas, viņam eksistē vairs tikai italiešu tēvija. „Popolo d'Italia" 1. numurs iznāca 1914.g. novembrī un 1. lapas pusē bij iespiests šāds uzsaukums: „Pie visas Italijas jaunatnes, fabriku un augstskolu jaunatnes, pie visiem gados un garā jauniem, pie visām padudzēm, kurām lemts vadīt vēsturi, es griežos ar pravietisko aicinājumu, un šis aicinājums izteicams vienā vienīgā vārdā, un es izrunāju skaidri un skaļi, bez liekulības un

ciešā ţicībā šo briesmīgo vārdu, kas tomēr apburţ, vārdu „karš".

Pirmie, kas uz šo aicinājumu atsaucās bij sindikalisti „action directe" atbalstītāji, kas tā vien dega aiz vēlēšanās darboties, parādīt muskuļus. Radās revolūcionāras grupas, kas devējās par „fasci di azione revolucionarid". Šeit pirmo reizi parādās magiskais vārds „faši", kas ņemts no seno romiešu „fasces" - rikšu saites, ko uz pleciem nesa liktori, iedami pa priekšu konsuliem. 1914. g. beigās un 1915. g. sāk. tie ir tikai atsevišķi pulciņi un apvienības, kam nav ne metodes, ne programmas, bet kuŗus visus vieno mērķis izdarīt revolūciju un ieraut Italiju karā. Sindikalistiem pievienojās citi nemierīgi elementi: irredentisti, republikaņi, visi ar to pašu kaujas saucienu: „Karš! Karš!" Par karu uzstājās arī futuristu vadonis Marinetti un Gabriels d'Annuncio. Mussolini raksti, ugunīgā sindikalista Corridoni runas, d'Annuncio manifesti iededzina pūli, ielās parādās trokšņainas procesijas, notiek valdībai draudīgas demonstracijas. Parlamenta partijām un Salandro kabinetam šis bīstamais masu noskaņojums jāņem vērā, nevar vairs palikt pasīvā novērotāja lomā milzīgā 2 koaliciju cīņā. Bet kuŗā pusē Italijai nostāties? Komā sacentās Francijas un Vācijas pārstāvji, Barers un fon Bilovs. (v. Bülow). Abi solija Italijai lielus labumus. Liberāļi un radikāļi sliecās uz Francijas pusi savu politisko idealu: brīvās domas un autonomijas dēļ. Valdības aprindas sprieda aukstāk un lietišķāk. Ja Vācija, Austrija arī tagad sola pretimnākšanu, vai tās turēs vārdu, ka tiešām uzvarēs un kļūs visvarenas, vai tās nepiespiedīs Italiju

sekot aiz vācu uzvaras ratiem? Salandro, kam bij jāizsķiras, teica savu slaveno „il sacro egoismo", ti. Italijai nav jāvadas no simpatijām, ārtaudzības, brīdriskuma un tām līdzīgām jūtām, bet gan jāvadomā par sevi pašu, jāpiesātinas ar svēto egoismu. Atkāpties no neitralitates ir liets risks un tas jāuzņemas, labi apsverot, kā vislabāk nodrošināt Italijas intereses. Vajadzēja atgūt visas italiešu apdzīvotās provinces, kas atradās zem austriešu jūga, tā tad jāpabeidz Italijas apvienošan ko vārtuvēja 1866.g. Bez tam bij jāatņem Austrijai Adrijas piekraste, jārgūst atbalsta punkti Āgeja jūrā, Maz-Azijā, t.i. jāuzstāda jauni imperialistiski mērķi. Tādā garā arī izstrādāja 1915.g. Londonus protokolu.

Dažādu sabiedrības grupu motivi par labu karam bij ļoti atšķirīgi. Musolini sindikalisti, d'Annuncio revolucionari stāv tālu no dem. idealisma un valdības lietišķiem uzskatiem. Viņiem karš ir pašmērķis, karš vajadzīgs kara dēļ. Tas nepieciešams nācijas atdzimšanai. Musolini reiz meta pacifistiem sejā šādu izaicinājumu: „Fašisti nosoda pacifismu, jo pacifisms no zīmē attrikšanos no cīņas, tas slēpj gļēvulīgas balles ziedot sevi pašu. Tikai karš liek sasprindzināt visu cilvēka energiju un uzspiež diženuma zīmogu tām tautām, kas pietiekoši spēcīgas no tā nebaidīties."

Tā sākās Italijas piedalīšanās karā, kas ilga vairāk pun 3 gadiem. Visas partijas, kas bij gribējušas piedalīties karā vēlās savās cerībās. Atkārtojās 1866.g. pārbaudījumi, tikai nesalīdzināmi lielākos apmēros. Pretimieki - austrieši un vāci deva itaļiem smagus triecienus, un galu galā Italija ieguva tikai tāpēc, ka sabiedrotie uzvarēja citās frontēs. Italieši

sevi neparādīja kā nāciju, kas daimusi kaujām; viņi nevi
norūdīti un izturīgi; viņu armijai nebij labu vadoņu.
Pirmatnējā sajūsma, ar kādu itaļi dīvās karā, drīz vien
atdzisa, iestājās pagurums, neapmierinātība par ierakumu
kara ieilgšanu. Ļoti zīmīgs soc. Treves izsaukšanās palatā
par to, ka vēl viena ziema jāsēž ierakumos: „Vēvar ne
runas būt!" Itaļu militarie zaudējumi šādi: no 5 milj.
mobilizēto 654.000 krituši, 1 milj. ievainoti, 560.000 gūžā
krituši. Šiem zaudējumiem pievienojās vēl diplomatijās no-
veiksmes, un tās nacionālai patmīlībai bij vēl jauns apvai-
jums. Italijas valdība iestājās karā aiz imperiālistiskām.
Tādā ceribā ari parakstīja 1915. g. Londonas līgumu. Uz
rudenī nobeidza pasaules karu Vilsons, nobeidza nāciju
atbrīvošanās vārdā, uzvarētājiem atsakoties no aneksijām.
1919. g. pavasarī Versaļā sākās pārrunas par miera slēgšanu.
Itaļu min. prez. Orlando gan piedalījās augstākā, 4 Nru
padomē, bet viņam šeit bij gluži pasīva loma. Orlando nepra-
ta angļu valodu, kurā notika pārrunas un viņam visu
laiku bij jāizlieto tulka palīdzība. Vilsonam sākumā nebij
jausmas par Londonas līgumu, bet kad par to dabūja
zināt, sašutis to noraidīja. Vilsona miera diktaturas priekšā
Italijai šai brīdī nācās kapitulēt. Viņš piesprieda Italijai
Dienvid-Tiroli un Istriju, kā italiešu apdzīvotus apgabalus,
tādā kārtā atzīdams Italijā irridentu prasības, bet ari
ne vairāk. Par kaut kādiem Italijas ieguvumiem austru-
mos, par jaunu atbalsta punktu piešķiršanu Vidus jūrā,
viņš neļāva ne ieminēties, bet ie nācās piekāpties nevien
visvarenā Amerikas prezidenta, bet ari slavu priekšā.

Italija cerēja dabūt Adrijas jūras austrumu krastu, Dalmaciju, bet Versaļā šo territoriju atdeva jaunai Liel-Serbijai, kas dabūja Jugoslavijas nosaukumu. Fiumeka, lieliska osta, kurdztvo galv. kārta itaļi, piekrita slaviem, turklāt vēl chorvatiem, kas tikko bij cīnījušies armijas rindās pret itaļiem. Viscaur tikai zaudējumi, apvainojumi.

Patiesībā rūgti vilās arī Musolini kopā ar tiem kaislīgiem militaristiem, kas karu bij sludinājuši kā nācijas atdzimšanu, ugunsun asins kristības, jo kad viņi aicināja uz karu, viņi domāja tikai par uzvarām vainagotu karu. Viņi prasīja upurus tikai tāpec, lai valsts kļūtu dižena, varena, uzkundzētos citām, bet karš nesa kaunu un pazemojumu. Tagad, likās, interventistiem bij laiks noslēpties ļaužu acīm, noiet no polit. skatuves vai atzīt savu kļūdu, censtie to izlabot. Bet tā varam spriest mēs, kas stāvam tālu visām jūtu un kaislīber vētrām, kas savā varā turēja cīņā izmocīto itaļu tautu. Bet galvenais, tā var spriest tikai tad, ja aizmirst, kas notika nākošā Itaļijas diktatora galvā.

Vai kāds savā laikā Napoleonam būtu teicis: „at kāpies no cīņām ar Angliju, no kara gājiena uz Ēģipti, vispār, no saviem vētrainajiem uzbruzumiem, meklē laimi sadarbībā ar Eiropu un nevis citu un savas tautas asins izlielanā?" vai arī kāds Lielā Ziemeļu kara laikā būtu devis padomu krievu caram Pēterim atkāpties no cīņas ar Zviedriem, Baltijas piekrastes iegūšanas?

Musolini pieder pasaules vēstures vislielākajiem karotāšiem un viņam piemīt visu šādu karotāju geniālās, bargās īpašības, kas cilvēcei ir tik briesmīgas. Ne par velti viņš mīl sev

salīdzināt ar Cizaru un Augustu, romiešu imperatoriem. Viņā tiešām izpaužas valdonība, nesaudzīga cezarisma īpašības. Ātzīstot, ka viņam ir visi imper. vadoņa un organizatora īpašības, mums jāpapildina viņa raksturs ar vēl vienu īpašību, kas vēl vairāk izceļ šī vadoņa genialitati, bet līdz ar to piešķir viņa tēlam baigu nokrāsu. Viņš ir tas, kas pārvērtis itaļu tautu, viņš padarījis par kareivīgu to nāciju, kas agrāk tāda nekad nav bijusi, viņš iedvesis mierotāju tieksmes, komandēšanas alkas dziļi miermīlīgai tautai, kas atradusi no avanturāsu un mežonības, kļuvusi darbīga un mākslinieciska; viņš sācis militari audzināt rāsi, kas fizisi nemaz nav spēcīga un stipra; viņš izmantojis itaļu stichisu vājību, viņu iedomību, pārliecību, ka ir cienījami domāt pēcteči, kas aicināti turpināt seno varoņu lielos darbus.

Musolini iesāka savu itaļu tautas pāraudzināšanu jau tai brīdī, kas bij sevišķi nelabvēlīgs tādam nolūkam, kad itaļu sabiedrībā dominēja noguruma jūtas, samulsums, izmisums. Tas, ko viņš tēicis tuvākos pēckara gados, būtu šādi raksturojams: itaļi atzinuši, ka viņi sakauti un pazemoti, bet Musolini viņus spiedis domāt un ticēt, ka viņi dzimuši, lai uzvarētu, ka spēle jāsāk no jauna, jāorganizē jaunam karam un jātiecas pretī Italijas varenībai.

Ja Versaļā Orlando parādījās nevarīgs un slikti aizstāvēja Italijas intereses, tad iemesls bij nevien Italijas vainistra personīgais raksturs, bet arī itaļu tautas noskaņojums. Valdība nevarēja atbalstītas uz spēcīgu sabiedrisko domu. Italijā bij pilnīgā nekārtībā. Strādnieki prasija algas paaugstinājumu un darba dienas saisināšanu, un kad uzņēmēju

atteicās šīs prasības izpildīt, strādnieki streikoja. Laukos algadzī pavisam atteicās strādāt, techniķi un ierēdņi pavisam neturējās disciplinas robežās. Bij gadījums, kad mašinists apturēja vilcienu un atteicās to tālāk vadīt, kad redzēja, ka vilcienā iekāpis mācītājs. Vislielākas nemiers Italijas ziemeļos, kur visvairāk fabriku. Šeit strādnieki bij apvienoti profesionālās savi, viņiem bij savas darba kameras, par kurām pacēlās vispārējās darba konfederacijas - konfederazione generale. Visdedzīgākais centrs bij Milana. Šeit asi sadūrās pretstati. Pasaikaini iedzīvojās spekulanti, kas ieguva labumu no karą radītās nabadzības. Viņu izsķērdība radīja sīkburžuazijas un strādnieku vidū sašutumu un skaudību.

1919.g. 20. jaur. Milanas la Scala teātri sauāca liels kreiso partiju pārstāvju kongress. Debates notika vētraini bet jau skaidri iezīmējās 2 grupas interventistu starpā, t. i. to starpā, kas priekš 4 gadiem bij saukuši pēc karą. Vieni ar Bisolati priekšgalā uzstājās par taisnīgu, idealu karu pret aneksijām, kas pārsniegtu nac. intereses. Bisolati runāja par to, ka nepieciešami glābt humanitati, par to, ka karam jābūt demokratiskam un nevis imperialistiskam. Otra grupa, turpretim, prasīja, lai Italija pildalītos iekarojumos, lai vienlīdzīgi dalītos ieguvumos ar pārējām uzvarējušām lielvalstīm. Kaisligo karotāju starpā uztraucās un trokšņoja Marinetti, futurisma pravietis. Fāšus uz ložas barjeras viņš izteica apvainojošas pilzīmēs generalim, kas runāja tribinē un tā traucēja militaro disciplinu. Nētālu no Marinetti stāvēja Musolini, kas nepiedalījās trokšņainājās vārdu sadursmēs, bet viņam bij ciešs lēmums, kas izpaudās viņa vadītā laikraksta slejās.

Avizei vēl bij nosaukums „Frontes karavīru un ražotāju laikraksts." Kā epigrafs 1. lapas pusē bij lasāma braze „Revolūcija ir ideja, kas darbojas ar durkļiem", un vēl kādas cits: „Kam ieroci, tam arī ir maize."

Tai laikā notika armijas demobilizacija. Savā laikā karā iesauktie ieredņi, strādnieki atgriezās mājās un atrada, ka vinu darba vietas un amatus jau reņēmuši citi un turklāt, karotājiem par sarūgtinājumu, tur iesēdušies ļaudis, kas karā nav bijuši. Tā arī radās frontes cīnītājos Priesmūgs neapmiers. Tiņi sāk greipēties savienībā „fasci di difesa nazionale". Musolini savā organā aicina nodibināt visparīgu savienību, kas apvienotu visus neapmierinātos karotājus un no otras puses ražotājus, kas arī pārdzīvo smagu krizi. Jaunā visnacionālā savienība - fasci dei combattanti e dei produttori - uzstāda kareivīgu mērķi: visiem itaļiem, lai tie būtu kādas konfesijas saka Musolini, jāapvienojas antipartijā vai pārpartijā, viņus jāmudina alkas pēc jaunām cīņām, kas viņiem jāiztur, lai sapildinātu un izmantotu lielā revol. karā iegūvumus.

1919.g martā, Musolini rakstu ierosināts, Milanānā nodibinas pirmais „fasci dei combattanti e dei produttori". Tam ātri seko „fašī" Dženovā, Treviso, Cremonā, Turino, Verona, Bergamo, Pavia, Brescia, Napoli, Triesti. Liels vairums kareivju kas palikuši bez nodarbošanās sastāda konspiracijas, iestājas revol. biedrībās un, ja iespējams, piedalās kādā partizaņu karā. Šiem avanturistiem piebiedrojas jaunatne, sevišķi studenti, kas nav redzējuši karu, bet kas romantiski noskaņota sapņo par jaunām cīņām. Šādi elementi apvienojās kā fašisti nac. aktivā sabiedrībā. Musolini fašismam devis mērķi un lieliskū

attaisnojumu: nācijas vārdā, tēvijas vārdā jāsatriec izkurtēju-
šais pacifisms, kas visu zemi sev līdz novilka moraliskā
paguaumā. Musolini virzīja patriotiskos pulkus pretī noteiktam
ienaidniekam. Šis ienaidnieks ir marksisms, tēvijai un tautai
kaitīgā mācība, jo tā nostāda pretī patiesam, lielam, ārējam,
nacionālam karam šķiru cīņu, iekšēju saskaldīšanu un
nemierus. Tai laikā Krievijā uzvarēja lielniecisms. Musolini acīs
tā bij uzskatama illustracija kā tauta iet bojā, ja uzvar
antipatriotiskais marksisms.

1919.g. 14.aprīlī notika 1. socialistu un fašistu sadur-
sme. Streikojošai strādnieku procesijai, kas virzījās pa Milanas
ielām, uzbruka neliela studentu un bij. virsnieku apbruņota
grupa. Neapbruņotie demonstranti bij spiesti atkāpties no negai-
dītā spiediena. Fašisti viņus izkliedēja un pēc tam izdemolēja
soc. laikraksta „Avanti" redakciju. No tā laika sākās fašistu
organizētas soda ekspedicijas. Rīkojoties ar gumījas nūjām,
viņi izklīdināja socialistus mītiņos. 1919.g nov. Bologna,
II socialisma citadelē, fašisti uzbruka soc. darba kamerai
un to nodedzināja. Visās fašistu nodaļās ir savs „squadra
di combattimento" - kaujas kadrs. Tērpušies melnos kreklos,
dzieda savas dziesmiņas, tie dižojas ar savu cīņas sparu.
Tas atgadina cīņas, kas risinājās Francijā, kad zelta jaunatne
ar zelta nūjām izklīdināja jākobiņu grupu. No 1919.-1922.g.
Italijā redzam pilnīgu sociala sajukuma un anarchijas
ainu, un kabinetiem, kas ātri seko viens otram, šai burzmā ir
visai nožēlojama loma. Pēc prof. Orlando nāca prof. Nitti.
Viņš sevi pasludina par īstenības audzekni, bet visa viņa
mācība pastāvēja no tā, ka viņam nebij nekādas noteiktas

rīcības. Peč Nitti nāca Džoliti (Giolitti), vecs pārbaudīts parlamenta vadonis, peč tam Bonomi un beidzot Facta. Visi šie ministri baidījās uzstāties pret socialistiem, pret strādn. sindikatiem un pret revolūcionāram apvienībām. Viņi apgalvoja publikai, ka esot veltīgi cīnīties ar šīm parādībām, kas pārņēmušas visu Eiropu. Džoliti negribēja iejaukties sabiedrības dzīvē un centās turēties pie veciem paņēmieniem.

1920.g. vasārā un rudenī revol. kustība krievu lielniecisma ietekmē spēcīgi pieauga Italijā. Strādnieki ieņēma fabrikas, izkāra tur sarkanus karogus. Zemnieki un sīkie termeri sagrāba neuzarto zemi, kas piederēja lielgruntniekiem. Senātā min. prez. Džoliti iesniedza pieprasījumu, vai Italijā vēl pastāv īpašuma tiesības un kāpēr valdība nesper soļus pret revol. vārmācību. Džoliti atbildēja, ka atsakoties no visāda veida represijām, jo tas stāvokli varot tikai pasliktināt. Viņš bij pārliecināts, ka socialisma ziepju burbulis pats pārplīsīs. Pašiem socialistiem nebij vēlēšanās sa[illegible] savās rokās varu un nodibināt kārtību. Viņu intilligentie vadoņi Turoti u.c. vairijās katras vārmācības, negribēja pieļaut proletariata diktatūru, ne arī izlietot kādas represijas. Visas partijas dod pilnīgu rīcības brīvību Musolini un viņa kareivīgajam pulkam. 1919.g. fašistu vēl maz, palātas vēlēšanās viņi neguva panākumus. Musolini progr. tai lai vēl manāmi atbalstās uz radikalsocialismu. Viņš prasa, lai vēlēšanu tiesības piešķir arī sievietēm, lai atcel senatu un muižniecības tituļus u.t.t. 1920.g. fašistu pulciņiem pieaugot līdz ar veiksmīgām soda ekspedicijām, socialistu vārdi izsūd no viņu žargona. Galīgi tiek sarautas saites

ar kreisaņem. Mantīgās šķiras: zemes īpašnieki, turīgā buržuazija cerēja atrast fašistos sev aizstāvjus, bet Musolini nemaz negribēja uzņemties nepatīkamo lomu kļūt vienkaršam reakcijas ierocīem. 1920 g. maijā vēlēšanās viņš pieksedrojās nacionālo partiju blokam, kas apvienojās cīņai ar marksismu. Palātā pirmo reizi ieiet fašistu deputati, bet 1. kēniškīgajā sēdē viņi neierādās, lai parādītu, ka viņiem nav nekā kopēja ar agrāko režimu. No otras puses, Musolini vienojās ar proletariešu organizacijām, ar pašu konfederaciju. Viņš cenšas atraut profes. savienības no soc. partijas un pārvilkt tās fašisma pusē. 1921 g. jūlijā viņš noslēdz līgumu ar strādn. sindikatu. Abas puses - prolet. apvienības un fašisti apņemas pārtraukt sadursmes un cienīt pretinieka karogus un simbolus. Šis līgums zināmā mērā ir paša fašisma krize. 2 g. laikā fašisti nekārtīgi cīnijās, uzstājoties atsevišķu partizaņu grupu veidā. Musolini tagad ķeras pie savas „squadra di combattimento" stiprināšanas, nevērojot opoziciju, kas šais rindās mēgina brēkt par kaņa apspiešanu. Kaušļiem drīzā laikā paveras jauns darba lauks. Komunisti bij nodibinājuši savu revol. miliciju, kas ārdija „del populo". Fašisti tāpēc atjauno savas soda ekspedicijas, kuŗas vadoņi tagad izveido sistematiski. Tagad Musolini jau stāv lielu, labi pārvaldītu spēku priekšgalā. Fašistu militaro organ. uztic Generalim de Bono, vēlāk, 1935. g. de Bono kļūst par Abesinijas kaŗa feldmaršatu. Italija sadalas 3 daļās: ziemeļi, tas ir Pjemonta, Lombardija, Ligurija tiek nodota grafam Cezare de Vecchi, Veneciju un centralos apgabalus pieškir 20 gadīgam Italo Balbo, dienvidus un Siciliju uztic Michele Bianchi. Balbo tagad ir Libijas gubernators.

Tikai tagad socialisti ierauga, kādas briesmas viņiem draud. Viņi cenšas saprasties ar valdību; Virinalā, ķēnīna pilī, notiek sarunas ar Turoti, lai nodibinātu soc. kabinetu. Bet socialisti attapās pārāk vēlu. Fašisms jau bij paguvis nostiprināties. 1922. g. vasarā socialisti laiž apgrozībā savu maģisko līdzekli – organizē generālstreiku. Apturot visus darbus, viņi cer paralizēt fašismu. Sākās ar dzelzceļu streiku Novarā kas izplatas tālāk pa visu Italiju. Musolini draud ieņemt Milanu ar 30.000 fašistiem, ja streiku nepārtrauks 21. jūlijā. Draudi iedarbojas – 21. jūlijā izbeidzas streiks. Pēc dažām dienām Ravennā notiek asinaina kauja socialistu un fašistisko strādn. starpā. Ravennas fašistiem steidz palīgā Balbo no Ferraras un tie okupē Ravennu. 31. jūlijā socialisti pieteic vispārēju streiku. Atbildot uz to, Musolini griežas ar divejādu uzsaukumu pie streikotājiem un pie valdības: vai viņi streiku izbeigs 48 st. laikā, vai arī fašisti nostāsies valdības vietā nemieru apspiešanai. Kad streiks pēc 48 st. neizbeidzās, fašisti ieņēma dzelzceļu piestatnes un sliežu ceļus, aizvietojot streikotājus; apsargājot mašinistus, konduktorus u. c. kalpotājus, viņi pavadīja vilcienus un tramvajus un atjaunoja sab. kustību. Pēc dažām dienām streiks izbeidzās. Tādā kārtā soc. mēģinājumam uzbrukt, Musolini atbildēja ar pretuzbrukumu. Viņš tagad īsti iesāka visas valsts iekaŗošanu pēc visiem strategijas un admin. mākslas likumiem. Atsevišķo kvadristu nodaļas apvienojās un tām iecēla kopēju vadību. Soda ekspedicijas saplūst lielā vispārīgā kaŗagājienā. Galvenos strādnieku centros notiek niknas un asinainas cīņas socialistu un fašistu starpā. Musolini dod rīkojumu okupēt vienu pēc otras Milanu un svarīgākā

piejūras pilsētas: Livorno, Ancona, Bari.

Lieta nebeidzās vienīgi ar militaru iekarošanu. Viscaur gāž pilsētu galvas un pašvaldību locekļus, socialistus atvieto ar fašistiem. Tādā veidā Musolini sasniedz divējādu mērķi: sagādā saviem piekritējiem amatus un novieto valdības ieredņu vietā fašistiskos administratorus. Ar to reizē sākas arī autonomijas iznīcināšana un tās vietā stājas jauna birokratija. Faktas kabinets, kas atrodas Romā, bezspēcīgs aizkavēt fašisma veiksmīgo kara gājienu. 1922.g. 20.sept. Musolini saka savu slaveno runu, kurā atlīsta jauno valdības programmu. Viņš paziņo par savu nodomu ieņemt ministru prezidenta vietu. Pēc mēneša, 27.okt. viņš mobilizē fašistu armiju un virza savus 40.000 fašistus no Neapoles kara gājienā pret Romu. Fašisti ieņem dzelzceļu, pastu, telegrafu, okupē visas pilsētas, ko sastop savā ceļā. Ķēniņa tai laikā nav Romā. Fakta, min. prezidents, steidzīgi

izsauc Viktoru Emanuelu III. uz galvas pilsētu un liek viņam parakstīt rīkojumu par kara stāvokļa ievešanu fašisma apspiešanai, bet ķēniņš atsakas to darīt. Ķēniņš uz reiz sapratis, ka ir veltīgi mēģināt to darīt. Viņš atstādina kabinetu un uzsāk pārrunas ar Musolini. Musolini no savas puses izsturējās ļoti taktiski. Viņš gandrīz līdz pašam pēdējam laikam bij bijis republikanietis. Neilgi priekš Romas gājiena viņš sevi pasludina par tradicionālās monarchijas atbalstītāju. Tagad, sekojot ķēniņa aicinājumam, viņš no Milanas ierodas Romā un uzņemas min. prezidenta pieņākumus. Sākot ar šo dienu, 1922.g. 28.okt. Musolini top par Italijas faktisko valdnieku, par diktātoru. Ķēniņa varas viņam līdzās paliek kā tikko manāma ēna.

Musolini sastāda savu pirmo kabinetu no dažādu

partiju pārstāvjiem, ņemot socialistus. 16. nov. viņš ierodas deputātu palātā, kuras vairums viņam naidīgs. Viņš no tautas pārstāvjiem pieprasa mieru un padevību, saimnieciskās un militārās restauracijas darbā, kas viņam veicams, viņš necietīšot nekādus iebildumus. Palāta bez ierunām viņam piešķir ārkārtējas pilnvaras. Pēc tam Italijā konstitucionālā dzīve pilnīgi izbeidzās, pārvalde kļuva birokratiska, partijas atvairīja no piedalīšanās politikā. Pret parlamenta rotalu Musolini izturējās ar pilnīgu nicināšanu. Viņš radija augstāko fašistisko padomi, kurā ietilpa ministri un galv. fašistisko nodaļu priekšnieki. Tā apspriedā visas svarīgākās lietas un iecēla ieredņus visās pārvaldes nozarēs. Valstī vēl pastāvēja viena partija, kas mēģināja izrādīt pretestību fašistiem. Tie bij tautibnieki-populāri. 1923. g. 6. aprīlī partijas kongresā Turinā pieņēma fašīšmam naidīgu rezoluciju. Musolini uz to atbildēja, padzenot sava kabineta 2 ministrus „populāru" partijas liceklus. 1924. g. aprīlī noti ka jaunas palātas vētēšanas, kas fašistiem deva milzīgu pārsvaru, bet tā paša gada jūnijā socialistu partijas pārstāvis Giaçomo Matteoti atļāvās teiktasu runu pret Musolini, diktatoru. Šīs 'rošsirdibas sekas bij tās, ka Matteoti krita no nezināma fašista rokas. Atbildot uz soc. partijas apvainojumiem, Musolini teica, ka viņš esot devis rikojumu fašistiem atturēties no naidīgas rīcības pret pretinieku, bet viņa pavēlei neesot klausīts. Protams, tā bij vāja atmuāšanās. Uz viņu palika traips jo vairāk tāpēc, ka nelika uzmeklēt slepkavu.

Matteoti traģiskais gals rādija, ka Italijā vairs nav sabiedriskās domas, ka nodibinājies pilnīgs absolūtisms.

var šaubīties, vai viņi to vispār spēj.

1806 un 1807.g. I pēc Jēnas zaudētās kaujas vāci. Napoleonam neizrādīja nekādas pretestības. Vācijā nebij nekā, kas līdzinātos tam tautas karam, kas 2.g. vēlāk izcēlās Spānijā, kad imperators arī to gribēja iekarot. Vāci savu tēviju neaizstāvēja arī 1918.g. Līdz 1918.g. nov. vāci stāvēja uz ienaidnieku territorijas, gāja sabrukumā. Kad viņi redzēja, ka viņu armijai draud katastrofa, viņi piedāvāja pamieru, t.i. faktiski lūdza viņus saudzēt. Sabiedrotie atbildēja ar ultimatu, pieprasīja, lai ienaidnieks tūlīt atbrīvo Francijas un Belgijas okupētās territorijas. Vāci bez ierunām pieņēma ultimatu un tūlīt sāka atkāpties. Par šo laktu vāci runā šādi:

„Cik bēdīgi, cik rūgti, cik netaisni, ka nācās atkāpties neuzvarētai armijai!"

Bet neviens vēsturnieks, ne vispār kāds neitrals novērotājs nekad nesamierinās ar tādu apsīmējumu. Pat ja pieņem, ka līdz tam brīdim vācu armija kaujās nav tikusi uzvarēta, tad šai momentā tā bēga no sakaušanas, un ikviens no malas skatoties vaicās: kāpēc gan nevienam no šīs armijas vadoņiem neienāca prātā doma par dzimtās zemes aizsargāšanu? Kāpēc visā zemē neradās neviena, kas cik necik atgadinātu Gambettu un viņa patriotismu, viņa nac. aizsardzības domu? Tēši šeit izpaužas dažādība 2 nāciju starpā, un tā izskaidrojama ar vēsturisko pagātni un dažādo polit. audzināšanu.

Šādu pašu atšķirību vērojam art izturēšanās veidā pēc kara izbeigšanās, kad dienas kārtībā parejas mieru līguma pildīšana. Francija bij 2 reiz spiesta slēgt mieru ar Ļoti smagiem noteikumiem. 1815.g. uz Parizes līguma pamata tai uzlika

pants atzīst Vācijai par vainīgu, ka izcēlies 1914. g. karš, un uzliek tai atbildību par visiem zaudējumiem, ko sabiedrotu valšķu valdības un pilsoņi šai karā cietuši. Vācija apņemas atlīdzināt zaudējumus, kas nodarīti sab. valšķu pilsoņiem. Saskaņā ar Vilsona idejām, kas nepielāva ne aneksiju, ne kontribuciju, Vācijai uzliktos parādus sauc par reparācijām. Lai regulētu un kontrolētu Vācijas parādu maksājumus, nodibina reparaciju komisiju pie Tautu ligas. Reparacijas bij jāsāk maksā: 1921 g. un visas no maksas termiņi bij sadalīti uz 30 g.

Šādus noteikumus uzstādīja Vācijai, bet kā tad nu gāja ar pildīšanu? Sab. valstis izdarīja kļūdu, nenosakot jau sākumā reparaciju apmērus, cik naudas un mantas dos Vācija, kādas proporcijas atsevišķās valstis saņems, kādiem līdzekļiem garantēs Vācijas saistību izpildīšanu. Viss tas palika neizšķirts un neskaidrs, un uzvarētāju nelaime bij, ka viņi nebij apvienoti. Koalicija bij radīta karam, un pēc kara tā izjuka, amerikaņi aizveduši no Eiropas savus kara pulkus un atteikušies iestāties Tautu savienībā. Viņi pilnīgi atturējās no Eiropas lietām. Sabiedroto starpā reparaciju jautājumā bij lielas nesaskaņas. Francijai saņemamās reparaciju summas bij dzīvības jaut, ziemeļaustrumu departamenti 4½ g. laikā bij no ārdīti līdz pamatiem, turienes iedzīvotāji, no nākuši pilnīgā nabadzībā. Prasīja no valdības nepieriešamos līdzekļus saimn. elementaro pamatu atjaunošanai. Tāpēc franču valdībai vajadzēja būt uzstājīgai un izvirzīt savas prasības. Tādi politiķi, kā Puankarē un Klemenso negribēja ievērot faktu, ka Vācija pati izputināta, tieši otrādi, viņi vēl labprāt būtu pastiprinājuši šo postu, lai gagīgi novājināta uzvarēto pretinieku. Šādā Vācijas saimniecīvā

ar savu plānu kā jāpilda Versaļas mierlīguma financiālās prasības; ieteic dot Vācijai moratoriju un ievērojami samazināt Francijai maksājamo reparacijū parādu. Tā Anglija gatavojās atkāpties no savas agrākās sabiedrotās. Puankarē tai laikā pieredzēja uzbrukumu no 2 pusēm. Briāna atbalstītāji viņu nosodīja par agresīvo politiku, bet nac. un labais spārns ar Tardieu priekšgalā viņam pārmeta enerģijas trūkumu.

Bet Vācijā pa to starpu [illegible] kabinets, kas sliecās uz samierināšanos, atkāpās un tā vietā nāca Kuno kab., kas pasludināja, ka atsakās apmierināt Francijas finansiālās prasības. Tad Puankarē atsauca no Berlines Francijas sūtni, tā pūlu dara Beļģija ar savu sūtni. Puankarē nolemj rīkoties pats uz savu galvu, negriežoties pie Tautu savienības. 1923. g. 11. janvī franču kaļaspēks iegāja Rūras rūpn. apgabalā. Šeit bij akmiņ ogļu iegūšanas un metālrūpn. centrs. Šeit arī atradās lieis skaits fabriku. Rūras apgabala ienākumus un turienes produkciju gribēja pārvērst par tīru reparaciju maks. Šai ekspedicijā piedalījās tikai Italija, turklāt nelielā mērā. Pēc dažām nedēļām Rūrā ieradās itāļu inženieri. Anglijā visas partijas protestē pret Rūras apgabala okupaciju. Puankarē uzskatīja Vāciju par ļaunprātīgi bankrotējušu valsti, kas tikai ir piespiežama uzņemtās saistības izpildīt. Eiropas sabiedrisko domu pa lielākai daļai negribēja piebiedroties viņam. Šiņu nosodīja par to, ka viņi paasinot naidu, no jauna modinot karā rēgu pēc tam, kad ar tik lielām pūlēm izdevies noslēgt mieru. Viņi Vācijai deva negaidot jaunu moralisku attaisnojumu: Francija uzbrukusi neapbruņotam pretiniekam [illegible] rīcība! Vācu valdība pavēlēja Rūras apgabala iedzīvotāien

Zeņevas protokols. Lokarnas vienošanās. Briana – Kelloga pakts.

5 g. no Versaļas miera noslēgšanas līdz Rūras apgabala okupacijai, no 1919.g.–1923.g paiet kaŗa draudos. Uzvarētāji pastāv uz to, lai izpilda Versaļas mierlīguma noteikumus, bet uzvarētie neatlaidīgi protojas

1924.g. Eiropas vadošās politiskās aprindās jezimējās pārmaiņas. Kā paša kara pieredze, tā arī tam sekojošais laiks politikiem uzspieda 2 secinājumus: viens bij tas, ka karš, kaut arī uzvarām vainagots, ir tomēr slikta, neizdevīga operacija, karš katrā ziņā ir smaga katastrofa, kas nenes ievērības cienīgus labumus, bet tikai noved strupceļā, no kura nav izejas. Valstiem uzvarētājas nevar iegūt atmaksas savīem materialiem zaudējumiem un nevar atjaunot satricināto prestišu. Otrs secinājums: ka nākošais karš novedīs pie Eiropas iznīcināšanas, ka tas būs īsta eiropiešu pašnāvība. Tāpēc radās atzinums, ka visiem spēkiem jāizvairās no karš un jācenšas atricināt saimn. un nac. strīdus jaut. miermīlīgas vienošanās ceļā. Šī pārliecība, kas pamazāiu pārņēma sab. domu, palīdzēja izvirzīties pa[illegible] virziena darbiekiem, kas stājās militaristu vietā. Gandrīz vienā laikā, 1924.g. pie varas nostājās Francijā Erio "Herriot", Anglijā Makdonald's "Mac Donald", Vācijā Stresemans. Viņi bij dažādu temparamentu un dažādu pasaules uzskatu cilvēki, kas sapratās tikai vienā praktiskās progr. jautājumā.

Erio un Makdonalds romantiķi, pirmais tipisks franču radikal humanists, otrs anglu tredjunijio gara izaudzes sociālists, abi balstīrās uz tautu miermīlīgās sadarbošanās idejio. Stresemans turējās pie sab. konservativiem ieskatiem. Viņš piederēja nac. liberaļu partijai, kas bij pārdēvējusies par (vācītās) partiju. Sākumā Stresemans turējās pie domas, ka nekaitētu aprieties pie tās kārtibas, kāda valdījusi vecā režima laikā agrāpā monarch. Vācijā. Bet pēc tam viņš mainīja frontiņ aiz utilitariem apsvērumiem. Viņa domu gaitu var izteikt

ties Eiropas nomierināšanā, Tās darbinieki kļūst par starpniekiem eiropiešu līgumu slēgšanā. Tādi ir Daus (Dawes) un Jonas (Jauna), ar kuŗu vārdiem saistās 2 vācu maks. sistemas, kas sekoja viena otrai, un tāds ir arī Kellogs, slavenā kaŗa nolādēšanas pakta autors. 1924-ā pavasarī reparaciju eksportu komisija amer. finansista Daus vadībā izstrādāja jaunu plānu vācu maksājumu kārtošanai. Saskaŗā ar šī Dausa

plānu reparacijas maksa bij jāsaskaņo ar Vācijas vispārējās labklājības indeku - Deutschlands-Wohlfahrtsindex. Parādā sēgšanai jāizmanto valsts ienākumi no muitām, no monopolu alus, tabakas un cukura akcīzes no dokļiem, bij jāizlietā ienākumi no dzelzceļiem, kuru ekspluatacija bij jānodod īpa šas sabiedrības rokās - Reichsbahngesellschaft. Pēc plāna pieņemšanas Vācijai pirmā gada laikā jānomaksā 1½ miljardi, pēc 3 g. ikgadējai maksai jāsasniedz 2½ miljardus.

Dausa plānu pieņēma Londonas konferencē 1924. Erio bij ar mieru, ja Vācija godīgi pildītu Dausa plānu, pār traukt okupaciju Rūras apgabalā, kaut viņam arī tāpēc nu izturēt Dikinus "uzbrukumus" no Franču nacionalistu puses. Dausa plānu pieņēma arī Reichstags, pie kam šeit likumam asi protestēja kareivīgie patrioti. 1925. g. jūl. franču karaļi atstāja Rūras apgabalu. Drīz pēc tam franči okupēja arī Duisburgu, Ruhrortu un Diseldorfu. Tas bij pirmais solis lai izbeigtu aso naidu 2 Eiropas lielāko nāciju starpā, pirmā noverzišanās no Versalas kareivīgā gara.

Paraleli šai praktiskai politikai pacifisti mēgina nosti prināt visas Eiropas samierināšanas sistemu, un šo ideju izteica Ženevas protokols, ko Tautu sav. 5. sanāksmē 1924. g. 2. oktvienbalsīgi pieņēma 47 valsku pārstāvji. Protokola projektu sagatavoja 2 diplomati: anglis lords Roberts Sesils (R. Cecil) un fr. Džuvenals (Jouvenel). Viņi centās atrisināt problēmu, ko uzstāda Tautu sav. dibināšanas pants: kā nodrošināt nac. valstis un vispārējai drošībai pieaugot, pamazām atbruņotēls. Šai nolūkā lords Sesils ieteica visām valstīm, Tautu sav. loceklēm, noslēgt līgumu par sa starpēju palīdzības sniegšanu. Tas bij a [illegible]

plāns, bet Žuvenel no franču puses domāja, ka šādas vispārīgas vienošanās akts jāpapildina regionaliem pastiem - pacte régionaux, t.i. ar līgumiem kaimiņu vai to valšķu starpā, kuŗu intereses saskaŗas, pie kam šādas savienības jāsaskaņo ar Tautu līgas principiem un jādabū arī līgas apstiprinājums.

Apspriežot projektu, Eiropā pastāvēja arī uz to, ka jāievēd obligata arbitraža tam gadījumam, ja valšķu starpā rastos kaut kādi konflikti. Tādā kārtā jaunais pakts apvienoja 3 principus: drošību, atbruņošanos un šķirējtiesa. Lielvalstīm, kuŗāu protokolu iesniedza parakstīšanai, bij jāuzņemas pienākums nekādā ziņā neuzsākt uzbrukšanas kaŗu, tādu nosodīja kā starptautisku noziegumu. Konflikta gad. nepieciešami jāgriežas pie šķirējtiesas. Valstis, kas noraida arbitražu, uzskatīs par uzbrucēju. Gadījumā, ja kaŗa darbība uzsākta, neizmantojot miermīlīgas saprašanās līdzekļus, līgas padomei ir tiesības pavēlēt kaŗotājām slēgt pamieru. To, kas šim rīkojumam nepakļaujas, uzskata par uzbrucēju. Tautu sāv. padome var aicināt visas pārējās valstis talkā tai pusei, kuŗai nodarīts pāri. Bet šādam padomes lēmumam jābūt vienbalsīgam.

Šākumā šim protokolam bij lieli panākumi. To apsveica visa Eiropas sabiedriskā doma kā noteiktu soli vispārējā miera nodrošināšanas virzienā. Sevišķu sajūsmu tas izraisīja mazajās valstis, kas cērēja, ka protokolā izteiktās saistības dos zināmu garantiju viņu drošībai 14 valstis, to starpā arī Francija, nekavējoties parakstīja protokolu. Tāmpamazām sekoja citas. Jauno paktu tūlīt ratificēja Čekoslovakija. Bet galu galā Ženeva

protokols pieredzēja neveiksmi. Nākošā 1925.g. Ženevā padomes sanaksmē parādījās Ostens Čemberlens (Austen Chamberlain) ārlietu min. konservatīvajā kabinetā, kas bij nostājies Makdonalda lib. strādnieku kab. vietā. Čemberlens paziņoja, ka anglu valdība atsakās uzņemties protokolā izteiktās saistības, tā vispār negrib piedalīties visu konfliktu atrišināšanā un sniegt aktīvu palīdzību cīņā pret ikkatru uzbrucēju. Šeit skaidri parādījās Anglijas tradicionālā salinieku politika, nevēlēšanās iejaukties tādos kontinenta stridos, kas neskar viņas interesēs tieši. Tādā kārtā Anglijas atteikšanās dēļ, Ženevas protokols palika tika platoniska demonstracija bez reālām sekām. Tie, kas centās panākt Eiropas nomierināšanu, mēģināja iet citu ceļu. Praktiskāka izrādījās Jouvenel'a doma par regionariem paktiem. Šo ideju uztvēra Brians un sakarā ar to izveidoja savu politiku.

Peč Erio kab. krišanas Brians palika ārlietu min. amatā un tai sākot ar 1925.g. sabija vairāx g. no vietas, lai gan kabineti paši mainījās, nākot te labā, te kreisā spārna virzieniem pie varas. Vācijā viņam nāca preti Stresemans kura pol. karjēra veidojās tāpat kā Briana. Neilgi sabijis par valsts kanclerū, 1923.g., Stresemans 1925.g. iegāja Lutera (Luther) koalicijas kabinetā kā ārlietu min. un, lai gan kabineti mainījās, viņš savā vietā palika līdz pat savai nāvei 1929.g.

Sāk. Vācijas pol. stāvoklis likās nelabvēlīgs tuvināšanās nolūkiem. 1925.g. aprīlī notika vācu republikas prez. vēlēšanas. Pirmo reizi bij jānotiek tautas nobals. saskaņā ar konstituciju, jo iepriekšējo prezidentu soc. dem. Ebertu izvēleja reichstāgs. Izcēlās 2 kandidati: katoliskā centra d

2) Vācija un Beļģija, tāpat arī Vācija un Francija apņemas savstarpēji nekad neuzbrukt viena otrai ar karu. Izņēmumi pielaižami vienīgi tai gadījumā, ja ir jāaizsargājas vai arī jāizpilda Tautu sav. lēmums un jāvērš ierocī pret valsti, kas atsīta par uzbrucēju.

3) Visus strīdus, kādi Vācijai varētu rasties ar Beļģiju, tāpat arī Vācija un Francija savējos apņemas izšķirt miera ceļā „griežoties pie šķirējtiesas.

6) Šie līguma noteikumi nesnaj tās tiesības un pienākumus, kas paredzēts Versaļas līgumā.

Lokarnas līguma pamatnozīmi labi izteikta Briana runā, pēc 6 g. atbildot savu ienaidnieku uzbrukumiem.

„Lokarno", teica Brians, „papildina Versaļas traktatu." Tagad Vācija devusi jaunas garantijas to vietā, kādu nebija Versaļas traktatā, tāpēc ka Im. Sav. valstis to atteicās parakstī. Lokarnas līgums galīgi noteica robežas Vācijas un Francijas starpā. Vācijas šīs robežas atzinusi, bet tas jau kaut ko nozīmē, ka Vācija nekad nekersies pie varas līdzekļiem, lai mainītu robežas ar Poliju. Vai tas ir maz?"

Franči pašī atzina, ka Versaļas traktats dod viņiem vājas garantijas, jo Vācija nav piedalītusies to apspriešanā. Lokarno vajadzēja aizvietot Versaļas mierlīgumu. Lokarnas līgums slēgts brīvprātīgi. Tagad Vācija vairs nevarēja atsaukties uz to, ka Versaļā tai rokas bijušas saistītas. Lokarno tā bij brīva un atsina Versaļas noteikumus no brīva prāta. Brians bij liels optimists. Par Lokarno viņš arī teicis:

„Par Lokarno mēs runājam eiropejiski. Tā ir jauna valoda, kas vēl būs jāmācās."

Tuvākos gados sis optimisms arī attaisnojās. Lokarnas līgumu atzina abi parlamenti: franču palāta un vācu reichstāgs. Reichstāgā par to balsoja 291 dep., pret to 174. Vairākumā bij soc. dem. kat. centrs un burž. dem. partijas. Turpmākos gados Lokarnas līgums izpaužas praksē. Vācijas un Francijas starpā sākas draudzīgas kult. un saimn. attiksmes. Berlines profesori brauca uz Parizi, franču prof. ierādās Berlinē.

1926.g. sept. Francijas, Vācijas, Beļģijas un Luksemburgas metālrūpn. pārstāvji noslēdz līgumu par tērauda ražošanas regulēšanu. Lai pierāditu savu labvēlību Vācijai, kas no savas puses centusies samierināties, sabiedr. lielvalstis atsauc savu karaspēku no Kelnes apgabala pirms term., kas noteikts Versalā. Tai pašā 1926.g. Vācija saskaņā ar Lokarnā dotiem solījumiem, izteic vēlēšanos kļūt Tautu sav. locekle. Vācijas svinīgā uzņemšana notika septembrī. Brians un Stresemans apmainījās runām. Viņi jau bij sadraudzējušies Lokarno, bet tagad cieši nostiprināja savas personīgās attieksmes. Laikrakstos draudz runāja par viņu intimām brokastīm Thoiry, Ženevas apkārtnē. Brians nemaz neprata vācu valodu, Strēsemans lāliski runāja francisxi.

1927.g. pacifisti mēģināja no jauna atgriezties pie Ženevas protokola idejas. Polija uzstājās Tautu sav. ar priekšlikumu nosodīt karu kā starptautisku noziegumu. 1927.g. aprilī Brians izmanto gadījumu, lai svinētu Amerikas 10 g. atceri tam brīdim, kad tā iejaukusies pasaules karā un griezās pie amer. tautas ar priekšlikumu noslēgt Francijas un sav. Valšku līgumu. Abām sācijām jāvienojas, pasau-

dinot karu ārpus likuma un tās solas neizmantot karu pa-
nac. politikas līdzekli. Šis aicinājums atrada Amerikā de-
dzīgu atbalstu. Kamēr Našingtonas valdība svārstījās kā
atbildēt, to no visām pusēm apbēra peticijām, adresēm, vēstu-
lēm, žurnālu rakstiem. Drīz vien salasijās milzīgs materials
valsts sekretara Kelloga virzīt senatoru un deputatu mājās.
Pats Kellogs kopā ar Shotwell, kolumbijas univ. prof. pāpta-
šināja Briana projektu un to padarīja par daudzpusīgu,
saskānīgu ar Tautas sav. principiem.

Nodrošinājuši pasaules lielāko valšķu atbalstu,
autori. Brians un Kellogs noslēdza 1928.g. 27.aug. paktu
Parizē. Tai pašā laikā to parakstīja arī Anglija ar dominī-
jām tad Italija, Nācija, Belgija, Polija, Čechoslovakija un
Japana. Principiālas atšķirības starp Ženevas prot. un Briana
-Kelloga paktu nav. Otrs atšķiras no pirmā vienīgi ar to,
ka ieguvis vispārēju atbalstu. Sviškī svarīgi tas, ka Amerika
šoreiz piebiedrojās Eiropai. Briana-Kelloga pakts atsīmē mo-
mentu, kad starptautiskā vienprātība, kara izbeigšanas un
atbrīvošanās ideja bij visdedzīgākā.-

Briana-Kelloga pakts slēgts pirms nepilniem 10.g.,
bet liekas, ka to no mums šķirtu vai pus gadu simt., tik
daudz kopš tā laika Eiropa pārmainījies. Par starptautisku
saprašanos neviens vairs nesapņo. Pārtrauktas atbruņošanās
sarunas. Atkal Eiropā savu drausmo galvu pacēlis militarisma
nezvērs un tāpēc, ka dažas valstis grib karu, grib sagrābt
svešu zemi ar varu, arī visām pārējām, visām miera tīkotā-
jām jāapbruņojas, lai tās nesalauztu.

30.g. sāk. visu pasauli piemeklēja smaga saimi

krize, kas izputinaja daudz laužu, izsauca bezdarbu, radīja masās apziņu par eksistences pamatu nedrošību. Un mirkli labākie un spējīgākie tautu vienpratības idejas pārstāvji: Stresemans 1929.g., Briāns 1932.g. Viņu vietā stājušies arī 2 ļoti spējīgi vadoņi: Musolini un Hitlers, bet pavisam citādas dabas cilvēki: Napoleona vai Čingishana tipa personības kas nezina līdzcietības, ir neželīgi karotāji, neželīgi nervēn pret ienaidnieku, bet arī pret savu tautu. Ar savām vienkāršajām formulām viņi savaldzinājuši vidusvēju cilvēku masu psīchi un atvairījuši intelligences ietekmi. —

LATVIJAS VALSTS BIBLIOTĒKA

Yb 2995

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0309065494